

Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Μεταπτυχιακών
Σπουδών

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Μνημεία και Ιστορία της Ρωμαϊκής Νέας Πάφου

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΟΥΛΗΣ

Ιανουάριος 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I: Εισαγωγή.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II: Βιβλιογραφική Επισκόπηση	4
Πηγές.....	4
Αρχαίοι συγγραφείς.....	4
Επιγραφές.....	13
Νομίσματα.....	121
Τοπογραφία - Πολεοδομία Ρωμαϊκής Νέας Πάφου -Κατάλοιπα μνημείων	173
Τείχη - Πύλες.....	177
Λιμάνι Νέας Πάφου.	192
Δημόσια κτήρια.	208
Ωδείο/Βουλευτήριο.	209
‘Ασκληπιείο’.	224
Αγορά.	236
Ελληνιστικό θέατρο Νέας Πάφου.	261
Γυμνάσιο.	273
Περιοχές Μαλλούτενα - Κτιστό και Ιδιωτικές Οικίες.....	276
Οικία Διόνυσου.	280
Έπαυλη Θησέα.	298
Οικία Ορφέα.....	309
Οικία Αιώνα.	319
Λόφοι.....	330
Λόφος Φάμπρικας.	331
Λόφος Φανάρι.	359
Η βασιλική της Χρυσοπολίτισσας.....	375
Ιστορία Ρωμαϊκής Νέας Πάφου μέσα από αρχαιολογικά/επιγραφικά δεδομένα.....	380
Η Πάφος στην περίοδο Αυγούστου - Ιουλίαν Κλαυδίων	380
Περίοδος των Φλαβίων	390
Περίοδος Αντωνίνων.....	393
Περίοδος Σεβήρων	398
Στα χρόνια του Διοκλητιανού	400
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Επίλογος-Συζήτηση	408
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ-ΑΝΑΦΟΡΕΣ	

Πίνακας Εικόνων

	Σελίδα
Εικόνα 1: Επίσημη επιγραφή ‘Πάφος 1’	17
Εικόνα 2: Επίσημη επιγραφή ‘Πάφος 2’	18
Εικόνα 3: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 4’	19
Εικόνα 4: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 7’	21
Εικόνα 5: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 8’	22
Εικόνα 6: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 9’	23
Εικόνα 7: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 11’	24
Εικόνα 8: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 12’	25
Εικόνα 9: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 20’	29
Εικόνα 10: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 21’	30
Εικόνα 11: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 23’	31
Εικόνα 12: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 24’	32
Εικόνα 13: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 25’	32
Εικόνα 14: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 27’	34
Εικόνα 15: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 28’	35
Εικόνα 16: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 29’	36
Εικόνα 17: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 31’	37
Εικόνα 18: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 32’	37
Εικόνα 19: Τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 36’	39
Εικόνα 20: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 39’	41
Εικόνα 21: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 43’	43
Εικόνα 22: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 44’	44
Εικόνα 23: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 49’	47
Εικόνα 24: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 50’	48

Εικόνα 25: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 53’	50
Εικόνα 26: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 54’	50
Εικόνα 27: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 55’	51
Εικόνα 28: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 58’	52
Εικόνα 29: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 63’	55
Εικόνα 30: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 68’	58
Εικόνα 31: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 73’	61
Εικόνα 32: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 74’	62
Εικόνα 33: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 75’	62
Εικόνα 34: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 77’	64
Εικόνα 35: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 78’	65
Εικόνα 36: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 79’	65
Εικόνα 37: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 80’	66
Εικόνα 38: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 83’	67
Εικόνα 39: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 85’	69
Εικόνα 40: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 86’	70
Εικόνα 41: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 87’	71
Εικόνα 42: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 91’	73
Εικόνα 43: Αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 99’	77
Εικόνα 44: Επιτύμβια επιγραφή ‘Πάφος 102’	79
Εικόνα 45: Επιτύμβια επιγραφή ‘Πάφος 108’	82
Εικόνα 46: Επιτύμβια επιγραφή ‘Πάφος 109’	83
Εικόνα 47: Επιτύμβια επιγραφή ‘Πάφος 110’	83
Εικόνα 48: Επιγραφές ‘Πάφος 115’ και ‘Πάφος 116’- Μιλιοδείκτης ΙΙΙ.....	86
Εικόνα 49: Επιγραφή ‘Πάφος 127’-Μιλιοδείκτης.....	97

Εικόνα 50: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 128’	98
Εικόνα 51: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 129’	98
Εικόνα 52: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 130’	99
Εικόνα 53: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 131’	100
Εικόνα 54: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 132’	100
Εικόνα 55: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 133’	101
Εικόνα 56: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 134’	102
Εικόνα 57: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 135’	102
Εικόνα 58: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 136’	103
Εικόνα 59: Επιγραφή στην Οικία του Διόνυσου ‘Πάφος 141’	105
Εικόνα 60: Επιγραφές ‘Πάφος 143’ και ‘Πάφος 144’- Ελληνιστική Οικία.....	106
Εικόνα 61: Επιγραφή σε ιγδίο ‘Πάφος 152’	109
Εικόνα 62: Επιγραφή σε υδρεία ‘Πάφος 155’	110
Εικόνα 63: Επιγραφή σε όστρακο ‘Πάφος 156’	111
Εικόνα 64: Επιγραφή ‘Πάφος 157’-όνομα σε κίονα.....	111
Εικόνα 65: Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 163’	114
Εικόνα 66: Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 166’	117
Εικόνα 67: Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 168’	118
Εικόνα 68: Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 170’	119
Εικόνα 69: Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 171’	120
Εικόνα 70: Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 172’	120
Εικόνα 71: Σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος -Δίας Σαλαμίνιος’	123
Εικόνα 72: Σειρές νομισμάτων ‘Πλαύτιος - Πάφος’ και ‘Πλαύτιος - Δίας Σαλαμίνιος’	124
Εικόνα 73: Σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος και Γάιος’	126

Εικόνα 74: Σειρές νομισμάτων ‘Αύγουστος - SC’, ‘Αύγουστος-Αύγουστος’ και ‘Αύγουστος -CA’	127
Εικόνα 75: Σειρά νομισμάτων ‘Αιγόκερος και Σκορπιός’	129
Εικόνα 76: Σειρά νομισμάτων ‘Τιβέριος και Θεός Αύγουστος’	131
Εικόνα 77: Σειρά νομισμάτων ‘Τιβέριος και Λιβία’	132
Εικόνα 78: Σειρά νομισμάτων υπό την εξουσία του Δρούσου.....	133
Εικόνα 79: Σειρά νομισμάτων ‘Κλαύδιος-στεφάνι’	136
Εικόνα 80: Σειρά νομισμάτων ‘Κλαύδιος - Κομίνιος Πρόκλος’	136
Εικόνα 81: Σειρά νομισμάτων ‘Γάλβας και Πάφος’	139
Εικόνα 82: Σειρά νομισμάτων ‘Γάλβας και Δίας Σαλαμίνιος’	139
Εικόνα 83: Σειρά νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος’	141
Εικόνα 84: Σειρές νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος’	142
Εικόνα 85: Σειρά νομισμάτων ‘Δομιτιανός και Δίας Σαλαμίνιος’	143
Εικόνα 86: Σειρά νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος’, Έτος 8.....	145
Εικόνα 87: Σειρά νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος’, Έτος 8	145
Εικόνα 88: Σειρά νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος’, Έτος 9.....	146
Εικόνα 89: Σειρά νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος’, Έτος 10.....	147
Εικόνα 90: Σειρά νομισμάτων ‘Τίτος - Δίας Σαλαμίνιος’, αργυρό δίδραχμο.....	148
Εικόνα 91: Σειρά νομισμάτων ‘Δομιτιανός - Πάφος’, αργυρό δίδραχμο.....	148
Εικόνα 92: Σειρά νομισμάτων ‘Τίτος και Πάφος’, Έτος 2.....	151
Εικόνα 93: Υστερόσημο Τίτου.....	152
Εικόνα 94: Υστερόσημο Δομιτιανού.....	152
Εικόνα 95: Σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Τραϊανός και Πάφος’.....	154
Εικόνα 96: Σειρά νομισμάτων ‘Τραϊανός και Δίας Σαλαμίνιος’	155
Εικόνα 97: Υστερόσημο Αδριανού.....	156

Εικόνα 98: Σειρά νομισμάτων ‘Αντωνίνος Πίος - Μάρκος Αυρήλιος’	157
Εικόνα 99: Σειρά νομισμάτων ‘Φαουστίνια-Γαλέριος’	159
Εικόνα 100: Αργυρό Υστερόσημο περιόδου Αυρηλίου.....	160
Εικόνα 101: Σειρά νομισμάτων ‘Σεπτίμιος Σεβήρος και Πάφος’	161
Εικόνα 102: Σειρά νομισμάτων ‘Ιουλία Δόμνα και Πάφος’	161
Εικόνα 103: Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και Πάφος’	162
Εικόνα 104: Σειρά νομισμάτων ‘Γέτας και Πάφος’	163
Εικόνα 105: Σειρά νομισμάτων ‘Ιουλία Δόμνα-στεφάνι μυρτιάς’	165
Εικόνα 106: Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και Γέτας’	166
Εικόνα 107: Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και ζεύγος αλόγων (Biga)’	168
Εικόνα 108: Σειρά νομισμάτων ‘Ιουλία Δόμνα και Ιερό’	168
Εικόνα 109: Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας - αετός’, Τετράδραγμα.....	170
Εικόνα 110: Σειρά νομισμάτων ‘Ηλιογάβαλος και Αλέξανδρος Σεβήρος - Τύπος Α’	172
Εικόνα 111: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου.....	173
Εικόνα 112: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου - πλέγμα δρόμων.....	175
Εικόνα 113: Χάρτης Νέας Πάφου: τείχη-πύργοι.....	178
Εικόνα 114: Βορειοδυτική πλευρά τείχους-Κάτοψη.....	179
Εικόνα 115: Βορειοδυτική πλευρά του τείχους.....	179
Εικόνα 116: Κατάλοιπα τείχους βόρειας και βορειοδυτικής πλευράς.....	180
Εικόνα 117: Λιθοδομή τμήματος αρχαίου τείχους ανατολικής πλευράς.....	181
Εικόνα 118: Θέσεις ημικυκλικών πύργων στο οχυρωματικό τείχος.....	182
Εικόνα 119: Τοποθεσία της βόρειας Πύλης.....	183
Εικόνα 120: Κατόψεις και τομές κεντρικού τμήματος βορειοδυτικής Πύλης.....	184
Εικόνα 121: Θεμελίωση βόρειου παραπετάσματος ανατολικού προμαχώνα.....	186

Εικόνα 122: Απομεινάρια πύργου με σπασμένο τετράγωνο	186
Εικόνα 123: Υπολείμματα βορειανατολικής Πύλης.....	187
Εικόνα 124: Κάτοψη και τομή της βορειανατολικής Πύλης.....	188
Εικόνα 125: Οχρωματικά έργα 1 ^{ου} -3 ^{ου} αιώνα μ.Χ.....	191
Εικόνα 126: Καλλιτεχνική προσέγγιση αρχαίου λιμανιού	192
Εικόνα 127: Πρώτη ερμηνεία «λιμένα τριπλοῦν»	198
Εικόνα 128: Το λιμάνι - Αποτελέσματα περιόδου 1991-1992.....	200
Εικόνα 129: Αποτελέσματα της γεωφυσικής έρευνας του 1996.....	203
Εικόνα 130: Θέσεις κατάλοιπων επιθαλάσσιου τείχους	204
Εικόνα 131: Δυτικό άκρο ανατολικού λιμενοβραχίονα.....	205
Εικόνα 132: Αναδόμηση Φάρου στην Καισάρεια.....	206
Εικόνα 133: Σχέδιο Αλεξάνδρειας - Θέση Φάρου.....	206
Εικόνα 134: Σχέδιο λιμανιού Όστια - Θέση Φάρου.....	207
Εικόνα 135: Σχέδιο Lepcis Magna -Θέση Φάρου.....	207
Εικόνα 136: Ωδείο - Ανασκαφές 1969.....	212
Εικόνα 137: Το αναλημματικό τείχος - Ανασκαφές 1970.....	214
Εικόνα 138: Θολωτοί θάλαμοι στο κοίλο - Ανασκαφές 1970.....	215
Εικόνα 139: Το αναλημματικό τείχος - Ανασκαφές 1971.....	216
Εικόνα 140: Το δάπεδο της ορχήστρας ανακατασκευασμένο - Ανασκαφές 1971.....	217
Εικόνα 141: Κίονες - Ανασκαφές 1973.....	218
Εικόνα 142: Ωδείο/Βουλευτήριο Εφέσου.....	220
Εικόνα 143: Σχέδιο Βουλευτηρίου και κέντρου πόλεως Αφροδισιάδας.....	221
Εικόνα 144: Επιγραφή από τη Φάμπρικα.....	223
Εικόνα 145: Αναθηματική επιγραφή από το θέατρο της Πάφου.....	223
Εικόνα 146: Αστικό κέντρο Νέας Πάφου.....	224

Εικόνα 147: Κατάλοιπα του συμπλέγματος κτισμάτων νοτίως του Ωδείου.....	226
Εικόνα 148: Επιμέρους χώροι ‘Ασκληπιείου’	226
Εικόνα 149: Δυτικός τοίχος δωματίου – ανασκαφές 1974.....	227
Εικόνα 150: Δυτικός τοίχος αίθουσας νοτίως του Ωδείου.....	228
Εικόνα 151: Το δωμάτιο σε σχήμα Π.....	230
Εικόνα 152: Μεγάλη αίθουσα στη νότια πτέρυγα του ‘Ασκληπιείου’	231
Εικόνα 153: Κύρια είσοδος νότιας πτέρυγας.....	232
Εικόνα 154: Η αυλή.....	232
Εικόνα 155: Αψιδωτή πλευρά του Ασκληπιείου.....	234
Εικόνα 156: Επιγραφή στο χωριό Νικόκλεια.....	234
Εικόνα 157: Αναθηματική επιγραφή στο Μάριον.....	234
Εικόνα 158: Κάτοψη κτηριακού συγκροτήματος στην Έφεσο.....	236
Εικόνα 159: Ωδείο-‘Ασκληπιείο’-Αγορά.....	237
Εικόνα 160: Κατάλοιπα του κτηρίου Α	238
Εικόνα 161: Η τάφος Τ.Ι με κατάλοιπα του κτηρίου Α.....	239
Εικόνα 162: Τάφοι Τ.Ι και Τ.Υ- Δωμάτια κτηρίου Γ	240
Εικόνα 163: Πρώιμη ελληνιστική φάση κτηρίου Β	241
Εικόνα 164: Κατάλοιπα κτηρίων της ανατολικής στοάς.....	242
Εικόνα 165: Κατάλοιπα κτηρίων της νότιας στοάς.....	243
Εικόνα 166: Επίπεδα θεμελίωσης διάφορων περιόδων.....	244
Εικόνα 167: Τμήμα της τάφρου Τ.ΙΙ.....	246
Εικόνα 168: Μέρος ογκώδη τοίχου με πλίνθο που φέρει επιγραφή.....	247
Εικόνα 169: Το κανάλι αποστράγγισης S.153.....	248
Εικόνα 170: Δομικά στοιχεία στοάς για στήριξη.....	248

Εικόνα 171: Το δωμάτιο R5.....	249
Εικόνα 172: Βαρίδι που φέρει επιγραφή.....	249
Εικόνα 173: Χρυσό μενταγιόν.....	249
Εικόνα 174: Τετράγωνη έκταση - δυτική προέκταση καναλιού S153.....	250
Εικόνα 175: Τάφος T.II - αρχιτεκτονικές κατασκευές S115, S125, S126.....	251
Εικόνα 176: Η κατανομή των χρονολογικών φάσεων.....	253
Εικόνα 177: Κορινθιακό κιονόκρανο στην επίχωση ρωμαϊκής φάσης T.III.....	254
Εικόνα 178: Αρχαιολογικά κατάλοιπα ανασκαφών 2011-2015.....	254
Εικόνα 179: Εικόνα προβολής χάρτη των δρόμων.....	259
Εικόνα 180: Ψηφιακή αποτύπωση κάτοψης αρχαίου θεάτρου Νέας Πάφου.....	262
Εικόνα 181: Το αρχαίο θέατρο της Νέας Πάφου.....	262
Εικόνα 182: Αρχαίο θέατρο-κάτοψη.....	265
Εικόνα 183: Σχέδιο ανοικοδόμησης θεάτρου - τέλη 2004.....	266
Εικόνα 184: Τομή κερκίδων κοίλου.....	266
Εικόνα 185: Σχεδιαστική τομή θέσεων κοίλου.....	267
Εικόνα 186: Λεπτομέρεια διακόσμησης δυτικής παρόδου.....	268
Εικόνα 187: Ερείπια Νυμφαίου.....	270
Εικόνα 188: Ανατολική πλευρά Νυμφαίου - ψηφιδωτό δάπεδο.....	270
Εικόνα 189: Αεροφωτογραφία χώρου αρχαίου θεάτρου.....	271
Εικόνα 190: Επιφάνεια δρόμου νότια του Νυμφαίου.....	272
Εικόνα 191: Οικές στην περιοχή Μαλλούτενα.....	278
Εικόνα 192: Θέση Οικίας Διόνυσου.....	280
Εικόνα 193: Κάτοψη Οικίας Διόνυσου.....	282
Εικόνα 194: Ψηφιδωτό 'Πύραμος και Θίσιβη.....	283

Εικόνα 195: Ψηφιδωτό ‘Διόνυσος, Ακμή και Ικάριος’	284
Εικόνα 196: Ψηφιδωτό ‘Ποσειδώνας και Αμυμώνη’	285
Εικόνα 197: Ψηφιδωτό ‘Απόλλωνας και Δάφνη’	286
Εικόνα 198: Ψηφιδωτό ‘Ιππόλυτος και Φαίδρα’	289
Εικόνα 199: Λεπτομέρεια ψηφιδωτού μακρόστενου δωματίου με αρ.9.....	290
Εικόνα 200: Λεπτομέρεια ψηφιδωτού μακρόστενου δωματίου με αρ.7.....	291
Εικόνα 201: Ψηφιδωτό ‘Ο Γανυμήδης και ο Αετός’	292
Εικόνα 202: Ψηφιδωτή σύνθεση ‘Το παγώνι’	293
Εικόνα 203: Το δωμάτιο 14- δεκαέξι τετράγωνες γεωμετρικές συνθέσεις.....	294
Εικόνα 204: Το δωμάτιο 3 - Ψηφιδωτό ‘Οι Τέσσερις Εποχές’	294
Εικόνα 205: Ψηφιδωτές επιγραφές ‘ΧΑΙΡΕΙ’, ‘ΚΑΙ CΥ’	295
Εικόνα 206: Η ψηφιδωτή σύνθεση ‘Νάρκισσος’	296
Εικόνα 207: Ψηφιδωτή παράσταση με σκηνές τρύγου.....	297
Εικόνα 208: Ψηφιδωτή σύνθεση ‘Πομπή του Διόνυσου’	297
Εικόνα 209: Κάτοψη Έπαυλης του Θησέα.....	299
Εικόνα 210: Κατάλοιπα συμπλέγματος λουτρών.....	302
Εικόνα 211: Η ψηφιδωτή σύνθεση ‘Ο Θησέας σκοτώνει τον Μινώταυρο’	304
Εικόνα 212: Η ψηφιδωτή σύνθεση ‘Ποσειδώνας και Αμφιτρίτη’	305
Εικόνα 213: Η ψηφιδωτή σύνθεση ‘Το πρώτο λουτρό του Αχιλλέα’	306
Εικόνα 214: Αεροφωτογραφία περιοχής της Οικίας του Ορφέα.....	309
Εικόνα 215: Περίστυλη αυλή με κολώνα σε σχήμα καρδιάς.....	310
Εικόνα 216: Δωμάτια στα δυτικά όρια της ανασκαμμένης περιοχής.....	310
Εικόνα 217: Κάτοψη Οικίας του Ορφέα.....	311
Εικόνα 218: Ψηφιδωτό πάτωμα ‘Ο Ηρακλής και το λιοντάρι της Νεμέας’	313
Εικόνα 219: Η ψηφιδωτή παράσταση ‘η Αμαζόνα με το άλογό της’	314

Εικόνα 220: Το ψηφιδωτό ‘Ο Ορφείας και η Λύρα του’.....	315
Εικόνα 221: Αποθηκευτικός χώρος με πέντε πιθάρια.....	317
Εικόνα 222: (α) Τοιχογραφίες νότια της αυλής (β). Θραύσμα λίθου με ζωγραφιά.....	317
Εικόνα 223: Υπολείμματα κιονόκρανων και στυλοβατών - Οικία Ορφείας.....	318
Εικόνα 224: Η κάτοψη της Οικίας του Αιώνα.....	321
Εικόνα 225: Ημικυκλική κόγχη στον χώρο 1.....	322
Εικόνα 226: Ψηφιδωτό στο δάπεδο του χώρου 1.....	322
Εικόνα 227: Ψηφιδωτό ‘Λήδα και Κύκνος’.....	323
Εικόνα 228: Το ψηφιδωτό ‘Παρουσίαση νεογέννητου Διόνυσου’.....	324
Εικόνα 229: Ψηφιδωτό ‘Διαγωνισμός ομορφιάς Κασσιόπειας και Νηρηίδων’.....	325
Εικόνα 230: Ψηφιδωτό ‘ Πομπή του Διόνυσου’.....	326
Εικόνα 231: Ψηφιδωτό ‘Η τιμωρία Μαρσύα από τον Απόλλωνα’.....	327
Εικόνα 232: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου -Λόφος Φάμπρικας.....	332
Εικόνα 233: Σχηματική κάτοψη κορυφής λόφου Φάμπρικας.....	333
Εικόνα 234: Υπόγειος χώρος κάτω από τον λόφο της Φάμπρικας.....	334
Εικόνα 235: Ο τοίχος Μ3.....	335
Εικόνα 236: Ο τοίχος αντιστήριξης Μ1.....	335
Εικόνα 237: Περιοχή λόφου Φάμπρικας – Η θέση της Ρωμαϊκής Οικίας.....	336
Εικόνα 238: Κάτοψη της Ρωμαϊκής Οικίας.....	337
Εικόνα 239: Ο χώρος 5 και ο χώρος 6.....	338
Εικόνα 240: Χώρος 6 - Βάση κολόνας σε σχήμα καρδιάς.....	339
Εικόνα 241: Ο χώρος 7 της οικίας - υδραυλικό σκυρόδεμα.....	339
Εικόνα 242: Πλάκες κάλυψης υδραγωγείου.....	341
Εικόνα 243: Κανάλι κομμένο στον βράχο - δεξαμενή υποδοχής νερού.....	341

Εικόνα 244: Γενικό σχέδιο εξέδρας ναού - θέσεις ανασκαφών (Τάφροι I-IV) και υπόγειων θαλάμων 5 και 6.....	342
Εικόνα 245: Ταφές στον προαύλιο χώρο του ναού.....	343
Εικόνα 246: Τοίχος με ανατολικό-δυτικό προσανατολισμό - Τάφρος II.....	344
Εικόνα 247: Είσοδος στη βορειοανατολική γωνία της εξέδρας του ναού	345
Εικόνα 248: Τάφρος VII: Θραύσμα ασβεστολιθικού γείσου - σκαλοπάτι με καμπύλο στηθαίο.....	346
Εικόνα 249: Θραύσμα μάσκας από τερακότα.....	346
Εικόνα 250: Είσοδοι στους υπόγειους θαλάμους 6 και 5.....	347
Εικόνα 251: Θάλαμος 6	348
Εικόνα 252: Θάλαμος 5 πριν από την ανασκαφή.....	349
Εικόνα 253: Καπάκι μαγειρικού σκεύους και λαβή από μαγκάλι.....	349
Εικόνα 254: Δωμάτιο με κόγχη κοχύλι.....	350
Εικόνα 255: Ψηφιδωτό στον λόφο της Φάμπρικας.....	351
Εικόνα 256: Λαξευμένος ‘καναπές’ συμποσίου νότια του triclinium.....	352
Εικόνα 257: Κάτοψη υπολειμμάτων πρώιμου ελληνιστικού triclinium.....	354
Εικόνα 258: Περιοχή triclinium - Έργα ύδρευσης	355
Εικόνα 259: Τοπογραφία χώρου δεξιώσεων της Φάμπρικας.....	358
Εικόνα 260: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου.....	359
Εικόνα 261: Σχέδιο βόρειου τμήματος του λόφου Φανάρι.....	361
Εικόνα 262: Θέσεις τομής ανασκαφών 1958.....	362
Εικόνα 263: Ανατολική πλαγιά λόφου-Λαξευμένα σκαλοπάτια.....	362
Εικόνα 264: Τρία σκαλοπάτια - δυτική πλευρά πλατφόρμας κτηρίου.....	363
Εικόνα 265: Η πισίνα με το βοτσαλωτό δάπεδο.....	364
Εικόνα 266: Έξοδος υπόγειου υδραγωγείου	364
Εικόνα 267: Βάσεις κίωνων.....	366

Εικόνα 268: Σχέδιο ανακατασκευής κρηπιδώματος.....	366
Εικόνα 269: Χάρτης Alexander Drummond.....	367
Εικόνα 270: Ακουαρέλλα John Skirpe	368
Εικόνα 271: Θεωρητική ανακατασκευή ναού – Λόφος Φανάρι.....	369
Εικόνα 272: Θεωρητική ανακατασκευή αρχιτεκτονικής διάταξης -Λόφος Φανάρι.....	369
Εικόνα 273: Θεωρητική ανακατασκευή μαρμάρινων στοιχείων στέψης.....	370
Εικόνα 274: Αρχαίος χάρτης Κύπρου 'CYPRUS INSULA LAETA [...]'.....	371
Εικόνα 275: Τμήμα Αρχαίου χάρτη 'CYPRUS INSULA LAETA [...]'.....	372
Εικόνα 276: Θέση Βασιλικής Χρυσοπολίτισσας.....	376
Εικόνα 277: Κάτοψη αρχαιολογικού χώρου - Βασιλική Χρυσοπολίτισσας.....	377
Εικόνα 278: Το αίθριο της βασιλικής της Χρυσοπολίτισσας.....	380

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τα μνημεία της Νέας Πάφου και την ιστορία της στα χρόνια της ρωμαϊκής περιόδου. Συγκεκριμένα, επιχειρεί μια θεωρητική αποκατάσταση της τοπογραφίας της Νέας Πάφου, μέσα από δεδομένα που παρέχονται από την αρχαία γραμματεία, τις επιγραφές, τα νομίσματα και τις ανασκαφές, τα οποία σχετίζονται με την περίοδο ρωμαιοκρατίας στην Κύπρο, από το 58 π.Χ. μέχρι και το τέλος του 4^{ου} αι. μ.Χ., όταν η Πάφος παραχώρησε τη θέση της, ως πρωτεύουσα της Κύπρου, στη Σαλαμίνα.

Ο αρχαιολογικός χώρος της Πάφου, που περικλείεται από τα τείχη της, αποτελεί το τοπογραφικό πεδίο της εργασίας στο οποίο συζητούνται τα ευρήματα. Τα όρια του εν λόγω τοπογραφικού πεδίου σε κάποιες περιπτώσεις διαφοροποιούνται, ώστε να περιλάβουν τα δεδομένα των τελευταίων αρχαιολογικών ανασκαφών και μελετών, όπως είναι τα ευρήματα των τελευταίων ανασκαφών στην περιοχή του λόφου της Φάμπρικας. Συγκεκριμένα, μια δεύτερη, ενδεχομένως, αστική συνοικία της αρχαίας πόλης της Νέας Πάφου έχει έρθει στο φως, εκτός από τις περιοχές Κτιστό-Μαλλούτενα. Η συνοικία αυτή εκτείνεται στον βορειοανατολικό τομέα της αρχαίας πόλης εκτός των τειχών. Επίσης, κρηπίδωμα αρχαίου ναού έχει ανευρεθεί στην κορυφή του λόφου της Φάμπρικας, το οποίο πιθανόν να σχετίζεται με τη λατρεία της θεάς Αφροδίτης ή άλλης σημαντικής θεότητας που λατρευόταν στην πόλη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ορισμένα μνημεία της Ρωμαϊκής Νέας Πάφου, αν και έχουν ανασκαφεί σε ικανοποιητικό βαθμό, δεν έχουν ερμηνευτεί ή χρονολογηθεί με ακρίβεια, όπως το συγκρότημα νότια του Ωδείου-Βουλευτηρίου, το οποίο στη βιβλιογραφία αναφέρεται ως 'Ασκληπιείο'. Επίσης, κάποια μνημεία, ενώ δεν έχουν ακόμη αποκαλυφθεί, αναφέρονται στις επιγραφές άμεσα ή έμμεσα, όπως είναι το 'Γυμνάσιο' της πόλης ή το 'Πρυτανείο'. Ως εκ τούτου, τελικά έγκυρα συμπεράσματα για τα μνημεία, αλλά και για την ιστορία της πόλης κατά τη ρωμαϊκή περίοδο δεν μπορούν να εξαχθούν, ειδικά όσο οι ανασκαφές βρίσκονται σε εξέλιξη. Δεδομένων των περιορισμών αυτών, στο πλαίσιο της

εργασίας επιχειρείται μια κριτική θεώρηση για τα ευρήματα της Νέας Πάφου της ρωμαϊκής περιόδου, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της πόλης. Οι ιδιαιτερότητες αυτές αφορούν στον ελληνικό χαρακτήρα που διατηρούσε η Νέα Πάφος κατά το διάστημα της ρωμαϊκής περιόδου, καθώς διατηρούσε θεσμούς όπως η βουλή, ο δήμος και ίσως η γερουσία και στις επιρροές που επιδεχόταν από τις εξελίξεις που λάμβαναν χώρα στις γειτονικές της περιοχές και στην ευρύτερη ρωμαϊκή αυτοκρατορία.

Στα επόμενα κεφάλαια περιγράφονται και συζητούνται στοιχεία και απόψεις που αφορούν στις πηγές πληροφόρησης για τη Νέα Πάφο και όσα σχετίζονται με αυτήν, καθώς και στον πολεοδομικό της σχέδιο, με επικέντρωση στα σημαντικά αρχαιολογικά μνημεία της κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Στη συνέχεια, επιχειρείται η παρουσίαση του ιστορικού πλαισίου, το οποίο προκύπτει μέσα από τα ανασκαφικά και επιγραφικά δεδομένα και αποτελεί το σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη της παρούσας εργασίας.

Συγκεκριμένα, στο Κεφάλαιο II, αρχικά παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν τη ρωμαϊκή Νέα Πάφο, όπως προκύπτουν μέσα από τους αρχαίους συγγραφείς, τις επιγραφές και τα νομίσματα, συνοδευόμενα από τα αντίστοιχες πηγές πληροφόρησης. Στη συνέχεια, αναπτύσσεται η τοπογραφία της ρωμαϊκής Νέας Πάφου, μέσα από αναλυτικές περιγραφές των τειχών της, του λιμανιού και των διάφορων δημόσιων κτηρίων, στα οποία περιλαμβάνονται το Ωδείο, το 'Ασκληπιείο', η Αγορά, το Θέατρο και το Γυμνάσιο. Ακολουθεί η περιγραφή των περιοχών Κτιστό-Μαλλούτενα και η παρουσίαση των τεσσάρων σημαντικών Οικιών του Διόνυσου, του Θησέα, του Ορφέα και του Αιώνα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην περιγραφή των ψηφιδωτών παραστάσεων που καλύπτουν τα πατώματά τους και στη συζήτηση που αναπτύσσεται για την ερμηνεία τους και τη σχέση τους με τη χρονολόγηση των Οικιών. Η περιγραφή αρχαιολογικών καταλοίπων ολοκληρώνεται στα ευρήματα στους λόφους Φανάρι και Φάμπρικα και παρουσιάζεται συνοπτικά η βασιλική της Χρυσοπολίτισσας.

Το κεφάλαιο III αφορά την Ιστορία της ρωμαϊκής Νέας Πάφου, όπως αυτή προκύπτει μέσα από τα επιγραφικά και άλλου τύπου αρχαιολογικά δεδομένα. Η ιστορική αναδρομή της Νέας Πάφου στη ρωμαϊκή περίοδο αναπτύσσεται διαμέσου των διάφορων χρονικών περιόδων που οροθετούνται από τις θητείες των Ρωμαίων Αυτοκρατόρων και τεκμηριώνεται με αναφορά και διασύνδεση στα αντίστοιχα επιγραφικά ή άλλα ανασκαφικά δεδομένα. Το εν λόγω ιστορικό πλαίσιο αποτελεί το σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη της εργασίας και παράλληλα το πλαίσιο τεκμηρίωσης των απόψεων και των προβληματισμών που αφορούν στις διάφορες συνιστώσες της ρωμαϊκής Νέας Πάφου.

Στο Κεφάλαιο IV η εργασία συνοψίζει και συζητεί τα σημαντικότερα στοιχεία και απόψεις που αφορούν τα προαναφερθέντα και σχολιάζει τους σχετικούς προβληματισμούς που αφορούν στα διάφορα στοιχεία που περικλείονται ή συνιστούν τη ρωμαϊκή Νέα Πάφο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Πηγές

Η τοπογραφική παρουσίαση της Νέας Πάφου στα χρόνια της ρωμαϊκής κυριαρχίας και το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο η πόλη λειτουργούσε αναδύεται μέσα από τα δεδομένα που προκύπτουν από τη μελέτη των αρχαίων συγγραμμάτων, των θρησκευτικών κειμένων, των επιγραφών, των νομισμάτων και των ανασκαφικών ευρημάτων που σχετίζονται με την περίοδο ρωμαιοκρατίας στην Κύπρο. Ως εκ τούτου, για την επίτευξη του σκοπού της εργασίας, ο οποίος συνοψίζεται σε μια θεωρητική αποκατάσταση της τοπογραφίας της Νέας Πάφου, έχουν αναζητηθεί και αξιοποιηθεί πληροφορίες από ποικίλες πηγές, όπως είναι η αρχαία γραμματεία, το σύνολο των επιγραφών που βρέθηκαν στην Πάφο και χρονολογούνται εντός της υπό μελέτης χρονικής περιόδου, οι συλλογές νομισμάτων που κόπηκαν στην Κύπρο ή για την Κύπρο και κυκλοφόρησαν στο διάστημα αυτό, καθώς επίσης και αναφορές ανασκαφών, ερευνητικά και επιστημονικά άρθρα και μελέτες σύγχρονων μελετητών. Σε συνδυασμό με επιτόπια παρατήρηση και μελέτη, οι πληροφορίες αυτές συνέβαλαν στη συγκρότηση της παρούσας εργασίας.

Στην ενότητα αυτή θα παρουσιαστούν αρχικά τα στοιχεία για τη ρωμαϊκή νέα Πάφο, όπως έχουν προκύψει από τη μελέτη της αρχαίας γραμματείας και στη συνέχεια θα γίνει αναφορά στα επιγραφικά δεδομένα και στις πληροφορίες που προκύπτουν από τα νομίσματα της εποχής. Η ενότητα ολοκληρώνεται με την παράθεση των στοιχείων που προκύπτουν από τα ανασκαφικά κατάλοιπα των κτηρίων και τις σχετικές με αυτά απόψεις των σύγχρονων ερευνητών, ώστε να καταστεί δυνατή η αποκάλυψη της δομής και της ιστορίας της πόλης στα χρόνια των Ρωμαίων.

Αρχαίοι συγγραφείς

Οι αναφορές των ιστορικών για τη Νέα Πάφο της ρωμαϊκής περιόδου είναι ελάχιστες και αφορούν κυρίως μεταβολές ή τυχαία γεγονότα. Οι γεωγράφοι και οι επιστημονικοί

συγγραφείς δεν φαίνεται να είναι κατατοπιστικοί εκτός των ορίων του αντικειμένου τους¹. Σύμφωνα με τον Mitford (1980β), κατά τη ρωμαϊκή περίοδο η Πάφος (Νέα Πάφος) και η Παλαίπαφος δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως δύο ξεχωριστές πόλεις, αφού με την ίδρυση της (Νέας) Πάφου η Παλαίπαφος υποβιβάστηκε πολιτικά, παραμένοντας, όμως, το θρησκευτικό κέντρο της πρώτης. Ουσιαστικά (Νέα) Πάφος και Παλαίπαφος «αποτελούν μία πόλη που συνδέεται με το Ιερό της με ιερό τρόπο»².

Παρόλα αυτά, επιγραφή που βρέθηκε στην Παλαίπαφο και χρονολογείται στα 163-145 π.Χ. δείχνει ότι, ήδη από τα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ., χρησιμοποιούνται τα δύο ονόματα 'Πάφος' και 'Παλαιά', για να δηλώσουν αντίστοιχα τη Νέα Πάφο και την Παλαίπαφο. Η χρήση των δύο ονομάτων 'Πάφος' και 'Παλαίπαφος' φαίνεται στο έργο διάφορων συγγραφέων, όπως για παράδειγμα του Στράβωνα³, του Pomponius Mela⁴, του Πausανία⁵ και του ανώνυμου συγγραφέα του έργου 'Σταδιασμός'. Οι συγγραφείς αυτοί φαίνεται ότι χρησιμοποιούσαν το όνομα 'Πάφος' όταν αναφέρονταν, μάλλον, στη νέα πόλη (Νέα Πάφος). Ο Gaius Plinius Secundus⁶ και ο Κλαύδιος Πτολεμαίος⁷ χρησιμοποιούσαν και το όνομα 'Νέα Πάφος', εκτός από τα ονόματα 'Πάφος' και 'Παλαίπαφος'. Ενδεικτικά, ο Gaius Plinius Secundus χρησιμοποίησε το όνομα 'Πάφος' όταν αναφέρθηκε στον βωμό της Αφροδίτης⁸, έχοντας υπόψη το περίφημο ιερό στην Παλαίπαφο, ενώ σε άλλα σημεία του έργου του έχει χρησιμοποιήσει διακριτά τα δύο ονόματα 'Παλαιά' και 'Νέα Πάφος'⁹. Επίσης, ο Pausanias χρησιμοποίησε το όνομα 'Πάφος' όταν αναφέρθηκε στην ίδρυση της πόλης από τον Αγαπήνορα και το όνομα 'Παλαίπαφος' όταν αναφέρθηκε στην οικοδόμηση του ναού

¹ Mitford (1980β), σελ.1297

² Mitford (1980β), σελ.1309

³ Στράβων (1994) (μτφ. Θεοδωρίδης), Γεωγραφικά, Βιβλίο XIV, 6, 3

⁴ Mela Pomponius (1998) (μτφ. Romer), II, 7

⁵ Pausanias (1903) (επιμ. Spiro), VIII, 5, 2

⁶ Gaius Plinius Secundus (1938) (επιμ./μτφ. Rackham), NH. V, 31

⁷ Ptolemaeus, C. (1843) (επιμ. K. F. Nobbe), Claudii Ptolemaei geographia, V.14

⁸ Gaius Plinius Secundus (1938) (επιμ./μτφ. Rackham), NH.11.210

⁹ Gaius Plinius Secundus (1938) (επιμ./μτφ. Rackham), NH. V, 31

εκεί¹⁰. Στο ίδιο σύγγραμμα, λίγες γραμμές πιο κάτω, ο Πausανίας χρησιμοποίησε το όνομα ‘Πάφος’ όταν αναφέρθηκε στον πλούτο του ίδιου ιερού¹¹. Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω, ο Gaius Plinius Secundus και ο Πausανίας είχαν χρησιμοποιήσει το όνομα ‘Πάφος’ σε σχέση με την παλιά πόλη σε εκείνες τις περιπτώσεις που αναφέρονταν στο ιερό της Αφροδίτης. Στην πεζογραφία, το όνομα ‘Πάφος’ χρησιμοποιήθηκε στις περιπτώσεις που η Παλαίπαφος αναφερόταν ως το κέντρο λατρείας της Αφροδίτης, αφού η Αφροδίτη λατρευόταν ως Παφία, όπως για παράδειγμα στο έργο ‘Κάτων ο νεότερος’ του Πλουτάρχου¹².

Οι πιο πάνω αναφορές φαίνεται να επιβεβαιώνουν την άποψη των Hogarth και James (1888), ότι, μάλλον, στην πεζογραφία όταν το όνομα ‘Πάφος’ χρησιμοποιείτο χωρίς επίθετο αντιστοιχούσε, συνήθως, στη Νέα Πάφο, ενώ η χρήση του ονόματος ‘Πάφος’ χωρίς επίθετο σε ποιητικά κείμενα φαίνεται να αντιστοιχούσε στην Παλαίπαφο. Οι Hogarth και James εξέφρασαν την άποψη αυτή, αφού είχαν συγκεντρώσει όλες τις λογοτεχνικές πηγές που αναφέρονταν στην Παλαίπαφο.¹³

Στοιχεία που αφορούν στη ρωμαϊκή Νέα Πάφο εντοπίζονται, επίσης, σε πηγές της αρχαίας και της βυζαντινής γραμματείας. Συγκεκριμένα, ο Κικέρωνας το 49 π.Χ. σε λατινικό κείμενο αναφέρει την Πάφο, απευθυνόμενος στον Sextilius Rufus να υπαγάγει στη δικαιοδοσία του όλους τους Κυπρίους και ειδικά τους κατοίκους της Πάφου¹⁴. Στο ίδιο κείμενο, ο Κικέρωνας συμβουλεύει τον Sextilius Rufus για την πολιτική που είναι ορθό να εφαρμόσει, καθώς επρόκειτο να πάει στην Κύπρο ως ο πρώτος ταμίας («*Omnes tibi commendo Cyprios, sed magis Paphios; quibus tu quaecumque commodaris, erunt mihi gratissima. Eoque facio libentius, ut eos tibi commendem, quod et tuae laudi, cuius ego fautor sum, conducere arbitror, cum primus in eam insulam quaestor veneris, ea te instituere, quae sequantur alii;*

¹⁰ Pausanias (1903) (επιμ. Spiro), VIII,5,2

¹¹ Pausanias (1903) (επιμ. Spiro), VIII.24,6

¹² Πλουτάρχος (1965) (μτφ. Παγκαβής), Κάτων. 35.3.1

¹³ Hogarth κ.ά (1888), σελ.175-192

¹⁴ Potter (2000), σελ.782, σημείωση 61

quae, ut spero, facilius consequere, si et P. Lentuli, necessari tui, legem, et ea, quae a me constituta sunt, sequi volueris. Quam rem tibi confido magnae laudi fore».)¹⁵

Επίσης, ο γεωγράφος Pomponius Mela, κάνοντας αναφορά για την Κύπρο στο βιβλίο του 'De Chorographia', σημειώνει ότι η Σαλαμίνα, η Πάφος και η Παλαίπαφος αποτελούσαν τις πιο επιφανείς πόλεις του νησιού. Επιπρόσθετα, παραθέτει τον ισχυρισμό των κατοίκων της Παλαιπάφου, ότι η θεά Αφροδίτη αναδύθηκε από τη θάλασσα («...*quarum clarissimae Salamis, Paphos et quo primum ex mari Venerem egressam accolae adfirmant Palaepaphos*»)¹⁶. Στην 'Tabula Peutingeriana', αντίγραφο του 12ου-13ου αιώνα ενός αρχαίου χάρτη του οδικού δικτύου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, αναφέρονται οι αποστάσεις σε μίλια μεταξύ δώδεκα πόλεων της Κύπρου (Cyprus-Segmentum X, 2-4), συμπεριλαμβανομένων της Πάφου και της Παλαιπάφου. Η Παλαίπαφος στον χάρτη αυτό είναι γραμμένη ως 'Palephato'¹⁷.

Στο έργο του 'Naturalis Historia', το οποίο συντάχθηκε περί το έτος 77 μ.Χ., ο Gaius Plinius Secundus αναφέρει πρώτη στη σειρά τη Νέα Πάφο σε μια απαρίθμηση των πόλεων της Κύπρου, πιθανόν για να τονίσει τον ηγετικό ρόλο που διαδραμάτισε ως πρωτεύουσα του νησιού. Όπως φαίνεται στον κατάλογο των πόλεων του Plinius «*Neapaphos, Palaepaphos, Curias, Citium, Corinaeum, Salamis, Amathus, Lapethos, Soloe, Tamasos, Epidaurum, Chytri, Arsinoe, Carpasium, Golgoe; fuere et Cinyria, Mareum, Idalium*»¹⁸, δεν ακολουθείται γεωγραφική σειρά στην παρουσίαση των πόλεων, εν αντιθέσει με την παρουσίαση που γίνεται από τον Στράβωνα και τον άγνωστο συγγραφέα του έργου 'Σταδιασμός ή Περίπλους της Μεγάλης Θαλάσσης'. Επίσης, ο Plinius κάνει αναφορά στο Ιερό της Αφροδίτης στην Πάφο,

¹⁵ Cicero Marcus Tullius (1988) (Επιμ. D. R. Shackleton-Bailey). *Cicero: Epistulae ad Familiares*, XIII.48

¹⁶ Mela Pomponius (1998) (μτφ. Romer), II. 102

¹⁷ Miller (1962), σελ. 1-4

¹⁸ Gaius Plinius Secundus (1938) (επιμ./μτφ. Rackham), NH. V, 31

σημειώνοντας ότι στον βωμό της Παφίας Αφροδίτης δεν πέφτει νερό της βροχής («*Celebre fanum habet Veneris Paphos, in cuius quanam aram non impluit*»)¹⁹.

Ο Λατίνος ιστορικός Cornelius Tacitus (56 μ.Χ. - 120 μ.Χ.) στο έργο του 'ANNALES', το οποίο γράφτηκε περίπου το 116 μ.Χ., αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στο δικαίωμα ασύλου που παραχώρησε η Σύγκλητος το 22 μ.Χ. στους ναούς της Παφίας και Αμαθουσίας Αφροδίτης, καθώς και στον ναό του Ολυμπίου Διός στη Σαλαμίνα («*Exim Cyprii tribus de delubris, quorum vetustissimum Paphiae Veneri auctor Aerias, post filius eius Amathus Veneri Amathusiae et Jovi Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent.*»)²⁰. Στο συγκεκριμένο έργο, ο Tacitus περιγράφει τα γεγονότα της βασιλείας των Τιβερίου, Καλιγούλα, Κλαυδίου και Νέρωνα.

Το όνομα της Πάφου έχει αναφερθεί και από τον ιστορικό Πλούταρχο (1^{ος} - 2^{ος} αιώνας μ.Χ.), κατά την περιγραφή του γεγονότος της αποστολής του Κανίδιου Κράσσου στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Κανίδιος Κράσσος, ο οποίος διετέλεσε ύπατος στα τέλη του 40 π.Χ., στάλθηκε στην Κύπρο από τον Κάτωνα για να πείσει τον Πτολεμαίο, ο οποίος ήταν Κυβερνήτης της Κύπρου, να παραδώσει την εξουσία με αντάλλαγμα το αξίωμα του αρχιερέως της Αφροδίτης στην Πάφο («*Κανίδιον δέ τινα τῶν φίλων προπέμψας εἰς Κύπρον ἔπειθε τὸν Πτολεμαῖον ἄνευ μάχης εἶκριν, ὡς οὔτε χρημάτων οὔτε τιμῆς ἐνδεᾶ βιωσόμενον· ἱερωσύνην γὰρ αὐτῷ τῆς ἐν Πάφῳ θεοῦ δώσειν τὸν δῆμον.*»²¹).

Η Πάφος αναφέρεται, επίσης, από τον ιστορικό Cornelius Tacitus ως σταθμός της διαδρομής του Titus Flavius Vespasianus από την Ελλάδα στην Ιουδαία το 69 μ.Χ. Συγκεκριμένα, ο Cornelius Tacitus σημειώνει ότι ο Titus Flavius Vespasianus, καθοδόν προς την Ιουδαία, σταμάτησε στην Κύπρο και πήρε χρησμό για το μέλλον του από τον ιερέα της Παφίας Αφροδίτης Σώστρατο.²²

¹⁹ Gaius Plinius Secundus (1938) (επιμ./μτφ. Rackham), NH 2.210

²⁰ Tacitus Cornelius (1972) (επιμ. F. R. D. Goodyear), The Annals of Tacitus, 3.62

²¹ Πλούταρχος (1965) (μτφ. Ραγκαβής), Κάτων. 35.3.1

²² Tacitus Cornelius (1912) (μτφ. W. Hamilton Fyfe), Tacitus, The Histories, II, 1-4

Ο γεωγράφος Στράβωνας (63/64 π.Χ. - 23 μ.Χ.), περιγράφοντας την Κύπρο στο έργο του 'Γεωγραφικά', αναφέρεται στην Πάφο ως «εἴθ' ἢ Πάφος, κτίσμα Ἀγαπήνορος καὶ λιμένα ἔχουσα καὶ ἱερὰ εὖ κατεσκευασμένα· διέχει δὲ πεζῆ σταδίου ἐξήκοντα τῆς Παλαιπάφου, καὶ πανηγυρίζουσι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης κατ' ἔτος ἐπὶ τὴν Παλαίπαφον ἄνδρες ὁμοῦ γυναιξὶν συνιόντες καὶ ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων»²³. Πληροφορίες για τη διάταξη του λιμανιού της Νέας Πάφου σημειώνονται στο έργο 'Σταδιασμός', άγνωστου αρχαίου γεωγράφου. Συγκεκριμένα, ο άγνωστος συγγραφέας αναφέρει ότι «εἰς Πάφον [...] ἔχει δὲ λιμένα τριπλοῦν παντὶ ἀνέμῳ...»²⁴.

Την πληροφορία για τον διοικητικό διαχωρισμό της Κύπρου σε τέσσερις επαρχίες κατά τη ρωμαϊκή περίοδο παραθέτει ο γεωγράφος Κλαύδιος Πτολεμαῖος (100 μ.Χ. - 170 μ.Χ.) στο έργο του 'Γεωγραφική Υφήγησις', το οποίο γράφτηκε γύρω στο 150 μ.Χ. Συγκεκριμένα, ο Κλαύδιος Πτολεμαῖος αναφέρει ότι οι τέσσερις διοικητικές επαρχίες της Κύπρου είναι η Σαλαμίνα, η Παφία, η Αμαθουσία και η Λαπηθία («Τὰ μὲν ἀνατολικώτερα τῆς νήσου διείληφεν ἡ Σαλαμινία· τὰ δὲ δυσμικὰ ἡ Παφία· τῶν δὲ μεταξὺ τὰ μὲν μεσημβρινὰ καὶ ὁ Ὀλυμπος τὸ ὄρος, ἡ Αμαθουσία· τὰ δὲ ἀρκτικὰ ἡ Λαπηθία.»)²⁵.

Ο Δίων Κάσσιος (2^{ος} - 3^{ος} αιώνα μ.Χ.), Ρωμαῖος ιστορικός, στο έργο του 'Historiae Romanae' γράφει για την οικοδόμηση της Πάφου μετά από τον σεισμό του 15 π.Χ. Ο Κάσσιος σημειώνει ότι η ανοικοδόμηση αυτή έγινε με τη βοήθεια του Αυτοκράτορα Αυγούστου, ο οποίος της είχε δώσει τον τίτλο 'Augusta' (Σεβαστή) («Παφίοις τε σεισμῷ πονήσασι καὶ χρήματα ἐχαρίσατο [ὁ Αὐγούστος] καὶ τὴν πόλιν Αὐγούσταν καλεῖν κατὰ δόγμα ἐπέτρεψε»)²⁶.

Σε αρχαία και βυζαντινά κείμενα αναφέρεται η σχέση της θεάς Αφροδίτης και της Πάφου, καθώς και η λατρεία της θεάς. Συγκεκριμένα, ο Lucius Annaeus Cornutus στο έργο του 'Περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως', το οποίο έγραψε τον 1^ο αιώνα μ.Χ., αναφέρει ότι η ιδιαίτερη

²³ Στράβων (1994) (μτφ. Θεοδωρίδης), Γεωγραφικά, Βιβλίο XIV, 6, 3, 62

²⁴ Σταδιασμός ή Περίπλους της Μεγάλης Θαλάσσης 297, 3, Στο K. W. L. Müller (1882), Geographi graeci minores

²⁵ Ptolemaeus, C. (1843) (επιμ. K. F. Nobbe), Claudii Ptolemaei geographia, V.14.5

²⁶ Cassius, D.C. κ.ά. (1895-1931), 54.23.7.3

κατοικία της Παφίας Αφροδίτης είναι η Πάφος («...Ἐκ τούτου δ' ἤδη καὶ ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης ἢ τῶν Κυθήρων νῆσος εἶναι δοκεῖ· τάχα δὲ καὶ ἡ Κύπρος, συνάδουσά πως κατὰ τοῦνομα τῇ κρύψει. Ἡ δὲ Πάφος ἴδιον αὐτῆς οἰκητήριόν ἐστι, Παφίας λεγομένης, τάχα κατ' ἔλλειψιν ἀπὸ τοῦ ἀπαφίσκειν, ὃ ἐστὶν ἀπατᾶν.»)²⁷. Επίσης, ο ιστορικός Αμμιανός Μαρκελλίνος τον 4ο αιώνα μ.Χ. σημειώνει ότι η ύπαρξη των ναών της Αφροδίτης στην Πάφο και του Δία στη Σαλαμίνα κάνουν ξακουστή την Κύπρο («*Cyprum itidem insulam procul a continenti discretam et portuosam, inter municipia crebra urbes duae faciunt claram, Salamis et Paphus, altera Jovis delubris, altera Veneris templo insignis*»)²⁸. Ο Φλάβιος Φιλόστρατος (160/170 - 244/249 μ.Χ.), κύριος εκπρόσωπος της δεύτερης Σοφιστικής, εστιάζοντας στο άγαλμα της Αφροδίτης στην Πάφο εκφράζει την άποψη ότι αυτό ήταν φτιαγμένο με συμβολικό τρόπο («οὗ τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἔδος, ὃ, ζυμβολικῶς ἰδρυσάμενον»)²⁹. Για τη λατρεία της θεάς Αφροδίτης, ο περιηγητής Πausανίας στο έργο του 'Ελλάδος περιήγησις' (2^{ος} αιώνας μ.Χ.) δηλώνει ότι αυτή προϋπήρχε στους Γόλγους σε σχέση με την Πάφο («καὶ Πάφου τε Ἀγαπήνωρ ἐγένετο οἰκιστῆς καὶ τῆς Ἀφροδίτης κατεσκευάσατο ἐν Παλαιπάφῳ τὸ ἱερόν· τέως δὲ ἡ θεὸς παρὰ Κυπρίων τιμὰς εἶχεν ἐν Γόλγοις καλουμένῳ χωρίῳ.»)³⁰. Όμως, η πιο φημισμένη πόλη για τη λατρεία της θεάς, σύμφωνα με το σύγγραμμα 'Αινειάδα' του Ρωμαίου ποιητή Publius Vergilius Maro (70 π.Χ. - 19 π.Χ.), ήταν η Αμαθούντα. Την Αμαθούντα ακολουθούσε η Πάφος και μετά το Ιδάλιον («*Est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera | Idaliaque domus positus inglorius armis | exigat hic aevum*»)³¹.

Το όνομα της Πάφου κατά τη ρωμαϊκή περίοδο έχει, επιπρόσθετα, αναφερθεί σε εκκλησιαστικά κείμενα και σε γεγονότα που σχετίζονται με τη θρησκεία. Στις 'Πράξεις των Αποστόλων' σημειώνεται το θαύμα του Αποστόλου Παύλου στην Πάφο, σύμφωνα με το οποίο

²⁷ Περί τῆς τῶν θεῶν φύσεως, στο Cornutus (1881), 24.198

²⁸ Ammianus Marcellinus (1910-1915) (επιμ. C. Upson Clark), XIV.8.14

²⁹ Kayser, C. L. (1871), Flavii Philostrati Opera (Φιλόστρατος, Βίος. Απολλ.) 3.16

³⁰ Pausanias (1903) (επιμ. F. Spiro), VIII.5.2

³¹ Maro (1969), Vergilius, Aenied X. 50-52

ο Απόστολος Παύλος τύφλωσε τον Ιουδαίο Μάγο Βαριησού, άτομο μεγάλης ισχύος στην αυλή του Ρωμαίου Ανθυπάτου, γιατί προσπαθούσε να απομακρύνει τον Ανθύπατο Σέργιο Παύλο (Sergius Paulus) από την πίστη («Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς, (7) ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ ἀνδρὶ συνετῷ. οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· (8) ἀντίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος —οὗτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ— ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως»³²). Επίσης, στο ίδιο σύγγραμμα αναφέρεται ο προσηλυτισμός του Ανθυπάτου Σέργιου Παύλου στην Πάφο από τους Αποστόλους Βαρνάβα και Παύλο.

Ο Ιερώνυμος, στο έργο του ‘Βίος του Ιλαρίωνα’, το οποίο έγραψε το 390 μ.Χ. στη Βηθλεέμ, κάνει αναφορά στην Πάφο σε σχέση με τους σεισμούς. Συγκεκριμένα, γράφει ότι «η Πάφος, που τόσο εξυμνήθηκε από τους ποιητές, καταστράφηκε από τους συχνούς σεισμούς και τώρα έχει μόνο τα ερείπιά της για να δείξει αυτό που ήταν κάποτε.»³³.

Στις ‘Απόκρυφες Πράξεις Βαρνάβα’, στην περιγραφή της πορείας των Βαρνάβα και Μάρκου στη δεύτερη ιεραποστολή τους στην Κύπρο αναφέρεται η Πάφος ως η πόλη από την οποία ερχόταν ο Βαριησούς όταν συνάντησαν τους δύο Αποστόλους («συνηγήσαμεν δέ τινι Ἰουδαίῳ ὀνόματι Βαριησοῦ ἐρχομένῳ ἀπὸ Πάφου, ὅστις καὶ ἐγνώρισεν Βαρνάβαν ὄντα πρώην μετὰ Παύλου.»)³⁴. Καθώς οι πληροφορίες για το δεύτερο ιεραποστολικό ταξίδι του Βαρνάβα στην Κύπρο στις ‘Απόκρυφες Πράξεις Βαρνάβα’ και στις ‘Πράξεις των Αποστόλων’ συμφωνούν σε γενικές γραμμές, ενδέχεται το όνομα ‘Πάφος’ στις ‘Πράξεις των Αποστόλων’ να αντιστοιχεί στη Νέα Πάφο, την πόλη του Ανθυπάτου³⁵.

³² Πράξεις Αποστόλων, στο Καινή Διαθήκη (2014), 13.6-12

³³ Hieron (1883) (επιμ. J. P. Migne). Vita S. Hilarionis, 42

³⁴ Bonnet, M. & Lipsius, R. (επιμ.) (1903). Acta Apostolorum Apocrypha, vol.2, 18.4

³⁵ Młynarczyk (1990), σελ.32

Στον ‘Βίο Ηρακλείδους’ αναφέρεται η ανάγκη να κηρυχθεί ο λόγος του Θεού στους κατοίκους της Πάφου («*ἀόκνωσ γενοῦ πρὸς τὸ κήρυγμα τοὺς τὴν Πάφον οἰκοῦντας*»)³⁶. Επίσης, στον ‘Βίο Αυξιβίου’ σημειώνεται το αίτημα του Αποστόλου Παύλου προς τον αρχιεπίσκοπο της Κύπρου Ηρακλείδη να κάνει τον Επαφρά επίσκοπο στην Πάφο («*τόν μὲν Ἐπαφρᾶν καταστήσῃ Ἐπίσκοπον ἐν Πάφῳ*»)³⁷, και στον ‘Βίο Επιφανείου’ παρατίθεται η επίσκεψη του μέγα Ιλαρίωνα στην Κύπρο με πλοίο και η μετάβασή του «*εν τοις τόποις τοις περί την Πάφον*»³⁸.

Ο Φώτιος, στη ‘Βιβλιοθήκη’ του κάνει αναφορά για τον Κυριακό η Κύριλλο, Επίσκοπο Πάφου, στα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.³⁹ Επιπρόσθετα, ο Σωζόμενος στο έργο του ‘Εκκλησιαστικές Ιστορίες’, αναφέρει για τον Ιλαρίωνα και την Πάφο ότι «*τό δέ τελευταίον παραπλέων ὁ (Ιλαρίων) τὴν Κύπρον κατήρην εἰς Πάφον προτραπείσ παρά τοῦ τότε Κυπρίων επισκόπου, ἠγάπησε τὴν ἐνθάδε διατριβὴν, καί περί Χάρυβριν, χωρίον οὕτως ἐπονομαζόμενον ἐφιλοσόφει*»⁴⁰, δηλαδή ο Άγιος Ιλαρίων έφτασε δια θαλάσσης στην Πάφο, όπου με την προτροπή του επισκόπου «*τῶν Κυπρίων*», παρέμεινε στο νησί και ασκήτευσε σε ένα μέρος που λεγόταν Χάρβυρις ή Χάρυβδις (στο χωριό με τη σημερινή ονομασία ‘Αναβαργός’). Στο Εγκώμιο που έγραψε ο Άγιος Νεόφυτος για τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιο αναφέρει ότι ο Πατριάρχης επισκέφτηκε την Πάφο μετά από το προσκύνημά του στους Αγίους τόπους, για να συναντήσει τον Όσιο Ιλαρίωνα. Αλλά, κατά την πεζή διαδρομή του προς τον προορισμό του απεβίωσε στην Πάφο, λόγω της προχωρημένης του ηλικίας σε συνδυασμό με τον βαρύ χειμώνα⁴¹.

Η αναφορά για την Πάφο επισημαίνεται, επίσης, σε διάφορα σημεία του εκκλησιαστικού ύμνου προς τον Γεννάδιο, που έγραψε ο μοναχός του Αγίου Όρους και

³⁶ Halkin, F. (1964). Les Actes apocryphes de saint Héraclide de Chypre, disciple de l'apotre Barnabé, 7.20.

³⁷ Βίος Αυξιβίου, στο Παπαγεωργίου, Α. (επιμ.) (1969). σελ.13-14

³⁸ Πιτσιλάκας, Α.Β. (επιμ.) (2010). Βίος και πολιτεία του Αγίου Επιφανίου, σελ.30

³⁹ Bekker, I. (1824). Photii bibliotheca, σελ.264

⁴⁰ Bidez, J. & Hansen, G. Ch. (1960). Sozomenus Kirchengeschichte, 5.10

⁴¹ Mlynarczyk (1990), σελ.32

υμνογράφος Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, όπως φαίνεται στο ακόλουθο κείμενο: «...έκειθεν ἐν σχήματι, ξένω, Πάτερ, κατέπλευσας, ἐπί τήν Κύπρον, καί πρός πόλιν οὐράνιον, ἀνελλήθθας, λιπών ταύτη το σῶμα σου. ὄθεν σε μακαρίζομεν, τελοῦντες τήν μνήμην σου, και ἐξαιρέτως ἡ Πάφος, λαμπρνομένη τῇ δόξῃ σου...» και «Πάτερ Γεννάδιε, τῆς σῆς, χάριτος τρυφήσασα, ἡ νῆσος Κύπρος ἀγάλλεται, ἐν τῇ ἐλεύσει σου, καί ἡ Ἐκκλησία, Πάφου μακαρίζει σε...»⁴²

Εκτός από τα εκκλησιαστικά κείμενα, βυζαντινοί γεωγράφοι αναφέρουν σε συγγράμματά τους την Πάφο ως μια από τις καταγεγραμμένες πόλεις της Κύπρου⁴³, όπως φαίνεται στα έργα ‘Συνέκδημος 706.0’ του Ιεροκλή, ‘Descriptio Orbis Romani 1102’ του Γεώργιου Κύπριου και ‘Περί Θεμάτων’ του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου. Συγκεκριμένα, ο Πορφυρογέννητος σημειώνει ότι όταν η Κύπρος έγινε επαρχία του Ρωμαϊκού κράτους είχε διαιρεθεί σε δεκαπέντε πόλεις και η Πάφος ως πρωτεύουσα της νήσου ανήκε στις πιο σημαντικές⁴⁴.

Τέλος, αρκετό ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά της Πάφου σε Σιβυλλικούς χρησμούς. Οι χρησμοί προφήτευσαν «Πάφον θ' ἄμα σεισμὸς ὀλέσσει⁴⁵ ...Πάφος αἰῶζει δεινὸν μόρον»⁴⁶, ότι ένας σεισμός θα καταστρέψει την πόλη.

Επιγραφές

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το σύνταγμα των κυριότερων επιγραφών, ελληνικών και λατινικών, που χρονολογούνται στη ρωμαϊκή περίοδο και αφορούν γεωγραφικά την επαρχία της Πάφου. Με κριτήριο το περιεχόμενό τους, οι επιγραφές κατηγοριοποιούνται σε ‘Επίσημες’ (‘Πάφος 1’- ‘Πάφος 3’), ‘Τιμητικές’ (‘Πάφος 4’- ‘Πάφος 38’), ‘Αναθηματικές’ (‘Πάφος 39’- ‘Πάφος 100’), ‘Επιτύμβιες’ (‘Πάφος 101’- ‘Πάφος 110’) και ‘Διάφορες’ (‘Πάφος 111’- ‘Πάφος 172’). Στις ‘Διάφορες’ επιγραφές εντάσσονται οι ‘Κτιτορικές’

⁴² Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Γενναδίου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐποιήθη ἐν. Ἀγίῳ Ὁρει ὑπὸ Γερασίμου Μικραγιαννανίτου, Ὑμνογράφου, www.impraphou.org, Νοεμβρίου ΙΖ', Γενναδίου Κωνσταντινουπόλεως, Ἦχος γ', σελ. 162.

⁴³ Młynarczyk (1990), σελ.33

⁴⁴ Młynarczyk (1990), σελ.33

⁴⁵ Geffcken, J. (επιμ.) (1902). Die Oracula sibylline (Σιβυλλικοί χρησμοί), 4.125-128

⁴⁶ Geffcken, J. (επιμ.) (1902). Die Oracula sibylline (Σιβυλλικοί χρησμοί), 5.449-454

(‘Πάφος 111’- ‘Πάφος 113’), οι επιγραφές ‘Επίκλησης’ (‘Πάφος 114’), οι ‘Μιλιοδείκτες’ (‘Πάφος 115’- ‘Πάφος 127’), οι ‘Επιγραφές που βρέθηκαν σε Οικίες’ (‘Πάφος 128’- ‘Πάφος 144’), οι ‘Επιγραφές σε διάφορα αντικείμενα’ (‘Πάφος 145’- ‘Πάφος 156’), οι ‘Επιγραφές με αναφορά σε όνομα’ (‘Πάφος 157’- ‘Πάφος 158’), οι ‘Όροι’ (‘Πάφος 159’- ‘Πάφος 160’) και οι ‘Αδιάγνωστες Επιγραφές’ (‘Πάφος 161’- ‘Πάφος 172’).

Η ενότητα των επιγραφών ενσωματώθηκε στην εν λόγω εργασία, καθώς οι επιγραφές αποτελούν σημαντική πηγή τεκμηρίωσης των υποθέσεων που διατυπώνονται για την ερμηνεία των υπόλοιπων αρχαιολογικών καταλοίπων που αναδύονται από τις ανασκαφές και συμβάλλουν στην αποκωδικοποίηση των θεσμών, των αξιωμάτων, του πολιτικού, του θρησκευτικού και του κοινωνικού σκηνικού της εποχής.

Συγκεκριμένα, μέσα από τη μελέτη των επιγραφών αναδύεται η πληροφόρηση ότι η Νέα Πάφος είχε παραμείνει ελληνική πόλη που διατήρησε τους βασικούς της ελληνικούς πολιτικούς θεσμούς, όπως η Βουλή, ο Δήμος και το Κοινόν των Κυπρίων. Πολιτικά αξιώματα αναφέρονται και για ορισμένους επιφανείς πολίτες της Πάφου, οι οποίοι ήταν δύσκολο να αποκτήσουν τίτλους μακριά από την Κύπρο, λόγω περιορισμένων κοινωνικών διασυνδέσεων με επιφανείς Ρωμαίους αξιωματούχους. Κατά συνέπεια, οι πολίτες αυτοί επικεντρώνονταν στην απόκτηση αξιωμάτων τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο διοικητικής περιφέρειας. Στο θρησκευτικό πλαίσιο δεσπόζει η λατρεία της Θεάς Αφροδίτης και η λατρεία των αυτοκρατόρων, οι οποίοι αντιμετωπίζονται ως θεοί. Αποτελούν μέσο απόδοσης τιμών σε συγγενείς των αυτοκρατόρων και συμπληρώνουν το γνωσιολογικό υπόβαθρο με πληροφορίες που αφορούν στη διοίκηση και στους Ρωμαίους αξιωματούχους που ασκούσαν καθήκοντα στην Κύπρο κατά την περίοδο της ρωμαϊκής κατάκτησης. Τα παραπάνω αξιώματα κατέχονταν κυρίως από μέλη της τοπικής αριστοκρατίας ως τεκμήριο κύρους αλλά και ως μέσο για επαφές και διασυνδέσεις με τους αξιωματούχους της ρωμαϊκής διοίκησης. Το πιο σημαντικό αξίωμα που επέτρεπε σε κάποιον πολίτη της τοπικής αριστοκρατίας να αυτοπροβληθεί και να τύχει

αναγνώρισης εκτός Κύπρου ήταν το αξίωμα του αρχιερέως της αυτοκρατορικής λατρείας⁴⁷. Παρόλο που η τοπική αριστοκρατία στην Κύπρο είχε πολύ λίγες δυνατότητες και ευκαιρίες πρόσβασης στις αυτοκρατορικές υπηρεσίες και στα ανώτερα αξιώματα της Ρώμης, κυρίως λόγω του ότι η Κύπρος δεν υπήρξε χώρος μεγάλης σημασίας για το ρωμαϊκό κράτος, εντούτοις έχουν καταγραφεί στις επιγραφές ονόματα της τοπικής αριστοκρατίας που έλαβαν σημαντικούς τίτλους, όπως ο Λούκιος Σέργιος Αρριανός, ο οποίος ήταν συγκλητικός τριττάρχος τον 1^ο αι. μ.Χ.

Στο μεγαλύτερο μέρος των επιγραφών που αναφέρονται στην εργασία παρουσιάζεται η πολιτική και κοινωνική δραστηριότητα των επιφανών πολιτών. Για τα άτομα που ανήκουν στα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα ως ελεύθεροι πολίτες οι επιγραφικές μαρτυρίες είναι ελάχιστες.

Σημαντικές πληροφορίες παρέχονται από τις επιγραφές και για τη θέση των γυναικών στη ρωμαϊκή Νέα Πάφο. Οι αναφορές των επιγραφών σε γυναίκες της Πάφου σχετίζονται με τη συμμετοχή που αυτές είχαν στη δημόσια ζωή της πόλης ως ιέρειες ή ως αρχιέρειες. Η κοινωνική τους προβολή εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τον πλούτο που οι ίδιες είχαν ή τον πλούτο και την επιρροή των συζύγων τους⁴⁸. Επίσης στις επιγραφές καταγράφονται γυναίκες οι οποίες αποκτούσαν κοινωνική προβολή μέσω των φιλανθρωπιών τους, όπως η 'Άπολλωνία, αρχιέρεια δια βίου του ναού της Τύχης', η οποία μαζί με τον σύζυγό της Πατροκλέα Πατροκλέους τιμώνται από το Κοινόν των Κυπρίων για την προσφορά των υπηρεσιών τους στην πόλη της Πάφου.

Η γλώσσα στην οποία γράφτηκαν οι επιγραφές που βρέθηκαν στην Πάφο ήταν σε μεγάλο βαθμό η ελληνική, η οποία ήταν η γλώσσα της διοικήσεως των επαρχιών της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και κατά συνέπεια η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε

⁴⁷ Κρίγκος (2008), σελ.77

⁴⁸ Mitford (1980β), σελ.1369

περισσότερο στην Κύπρο⁴⁹. Η λατινική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε περισσότερο στους μιλιοδείκτες, στις αποκλειστικά λατινικές επιγραφές και στις δίγλωσσες επιγραφές.

Για κάθε επιγραφή δίνεται ένας ενδεικτικός τίτλος και στοιχεία που αφορούν στη χρονολόγησή της και στην κατηγορία στην οποία εμπίπτει. Επίσης, αναφέρονται η ακριβής τοποθεσία εύρεσης κάθε επιγραφής, ο χώρος φύλαξης του μνημείου και ο κωδικός, εφόσον υπάρχει. Για την κάθε επιγραφή παρουσιάζεται σύντομη περιγραφή που αφορά στις διαστάσεις της, στο υλικό στο οποίο είναι χαραγμένη, στο κείμενο το οποίο αναγράφεται στην επιγραφή, και στις διαστάσεις των γραμμάτων του κειμένου. Το κείμενο της κάθε επιγραφής παρατίθεται στην εργασία σε μικρογράμματη μεταγραφή, όπως ακριβώς εμφανίζεται στην επιγραφή. Για όλες τις επιγραφές αναφέρονται βιβλιογραφικές πηγές για περαιτέρω πληροφορίες. Σε αρκετές επιγραφές, όπου ήταν εφικτό, έγινε επιτόπια παρατήρηση του λίθου ή του μνημείου ή του αρχαιολογικού κατάλοιπου που φέρει την εγχάρακτη επιφάνεια και παρατίθεται σχετικό φωτογραφικό υλικό που λήφθηκε από τον συγγραφέα της εργασίας.

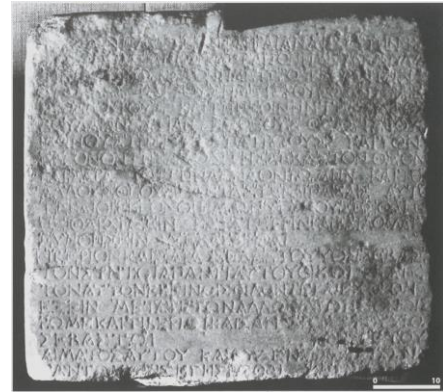
Επίσημες επιγραφές. Τρεις από τις ανευρεθείσες επιγραφές που αφορούν γεωγραφικά την επαρχία της Πάφου στη ρωμαϊκή εποχή κατονομάζονται ως Επίσημες. Η μία αναφέρεται σε όρκο υποταγής προς τον Τιβέριο, η δεύτερη στην αποκατάσταση δημόσιου κτηρίου που καταστράφηκε από φωτιά και η τρίτη σε απόσπασμα από διάταγμα. Οι επιγραφές αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω.

Επίσημη Επιγραφή ‘Πάφος 1’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Όρκος υποταγής προς τον Τιβέριο’. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται το 14 μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε λευκή μαρμάρινη πλάκα ύψους 0,545μ., πλάτους 0,605μ. και πάχους 0,085μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,014μ. έως 0,017μ. Η εν λόγω επιγραφή ανακαλύφθηκε κατά την ανακαίνιση του πατώματος της εκκλησίας του χωριού Νικόκλεια, περίπου 2 χιλιόμετρα βόρεια

⁴⁹ Mitford (1980β), σελ.1355

από την περιοχή Κούκλια. Η επιγραφή φυλάσσεται στο μουσείο της Παλαιπάφου στα Κούκλια, με κωδικό RR.95. Το κείμενό της είναι το πιο κάτω:

[Νή τ]ήν ἡμετέραν Ἀκραίαν Ἀφροδίτην κα[ί]
τῆ[ν ἡμ]ετέραν Κόρην ν καὶ τὸν ἡμέτερον Ὑλά-
τη[ν Ἀπόλλ]ω καὶ τὸν ἡμέτερον Κε[ρ]υὸν ἢ την
Ἀ πόλλω ν καὶ τοὺς ἡμετέρους σωτῆρας
5 Διοσκούρους ν καὶ τὴν κοινὴν τῆς νή σ ου
Βουλαίαν Ἑστίαν ν καὶ θεοὺς θεάς τε τοῦ[ς]
κοινοὺς τῆς νήσου πατρώους νν καὶ τὸν
ἔκγονον τῆς Ἀφροδίτης Σεβαστὸν θεὸν
Καίσαρα νν καὶ τὴν ἀέναον Ῥώμην ν καὶ τοῦ[ς]
10 ἄλλους θεοὺς πάντας τε καὶ πάσας ν αὐτο[ί]
τε καὶ οἱ ἔκγονοι ἡμῶν ὑπακ ούσεσθαι
πειθαρχήσιν ν κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλαττ[αν]
εὐνοήσιν ν σεβάσεσθαι *ἐλλείπει*
Τιβέριον Καίσαρα Σεβαστοῦ υἱὸν Σεβασ-
15 τὸν σὺν τῶι ἅπαντι αὐτοῦ οἴκῳ νν καὶ νν
τὸν αὐτὸν ἐκείνοις φίλον τε καὶ ἐχθρὸν ν
ἔξειν ν μετὰ τε τῶν ἄλλων θεῶν μ ὀνοις
Ῥώμη καὶ Τιβερίῳ Καίσαρι ν Σεβ α σ τοῦ υἱῶι
Σεβαστῶι *ἐλλείπει* υἱὸς τε τοῦ
20 αἵματος αὐτοῦ ν καὶ οὐδενὶ ἄ λ λ ω τῶν
πάντων ν εἰσηγήσεσθαι ψηφ ί σ [α]σ [θαι] (;)

Εικόνα 1: Επίσημη επιγραφή 'Πάφος 1'
(Cayla, 2018, σελ.515)

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1960), JRS, 50(1-2), σ.75-79 · Karageorghis (1960), BCH, 84, σ.274-275 · Cayla (2001), CCEC, 31, σ.69-81 · Cayla (2018), σ.229, αρ.108 · Weinstock (1962), Ath. Mitt, 77, σ.306-327 · Robert & Robert (1964), Bulletin Épigraphique, σ.531 · Nicolaou, I. (1971), σ.28.

Επίσημη Επιγραφή ‘Πάφος 2’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αποκατάσταση δημόσιου κτηρίου που καταστράφηκε από φωτιά’. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται το 358 μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε πλάκα λευκού μαρμάρου ύψους 0,435μ., πλάτους 0,440μ. και πάχους 0,026μ. και είναι αποκεκρουμένη στα δεξιά. Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου με κωδικό M.P.1255 (αυτοψία στις 21/2/2023). Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,048μ. μέχρι 0,052μ., εκτός από το γράμμα ‘ο’ (όμικρον), το οποίο έχει ύψος 0,018μ. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

Εικόνα 2: Επίσημη Επιγραφή ‘Πάφος 2’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

incendi [o collapsum (-am)]
Cl. Musonia [restitutum (-am)]
reddidit cu [rante Bassidio]
4 Lauracio v(iro) c(larissimo) [consulari (:)]
prov(inciae) C[ypri].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1961), AJA, 65(2), σ.101-102, αρ.5 · Cayla (1997), CCEC, 27, σ.71-77.

Επίσημη Επιγραφή ‘Πάφος 3’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα από διάταγμα’. Η επιγραφή αυτή, η οποία χρονολογείται στη ρωμαϊκή περίοδο, βρέθηκε στην

Παλαίπαφο και από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα θεωρείται χαμένη. Αποσπασματικά, ο πρώτος στίχος της επιγραφής αναφέρει:

Παφίων ή β<ο>υλή κα[ι ό δήμος - - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Boeckhius (1843), σ.2628 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2204.

Τιμητικές επιγραφές. Τριάντα πέντε επιγραφές της ρωμαϊκής Πάφου έχουν χαρακτηριστεί ως Τιμητικές, οι οποίες παρουσιάζονται αναλυτικά πιο κάτω.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 4’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Αυτοκράτορα Δομιτιανό’. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στο διάστημα 85-86 μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε πλάκα από υπόλευκο τοπικό μάρμαρο, ύψους 0,290μ., πλάτους 0,230μ. και πάχους 0,050μ. Το ύψος γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,035μ. έως 0,047μ. (αυτοψία 21/3/2023). Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην περιοχή ‘Λειβάδι’ και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου με κωδικό RR.3152.

Εικόνα 3: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 4’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Το διασωθέν κείμενο της επιγραφής είναι το ακολουθο:

[I]mp(erator) Dom [itianus Caesar Aug(ustus) Divi]

Vespasiani f [ilius Germ(anicus) pontifex]

mx(imus), tr(ibunicia) pot(estate) V im [p(erator) XI]

[censor per]–

4 [p]etuis, p(ater) p(atriciae) V - - -

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1992), RDAC, σ.261, αρ.14.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 5’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τη Μαρκία, θυγατέρα του Φιλίππου’. Η επιγραφή χρονολογείται στα τέλη του 1ου αι. π.Χ. και βρέθηκε ‘σε δεύτερη χρήση’ στον βωμό της εκκλησίας του Αγίου Επιφανείου στα Κούκλια. Όμως, από τα τέλη του 19ου αιώνα ο λίθος με την επιγραφή θεωρείται χαμένος. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

Μαρκίαι Φιλίππου θυγατρί, άνεψιᾶι

Καίσαρος θεοῦ Σεβαστοῦ, γυναικί

Παύλου Φαβίου Μαξιμου, Σεβαστῆς

4 Πάφου ἢ βουλή καὶ ὁ δῆμος.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Boeckhius (1843), σ.2629 · Dittenberger (1905), σ.581 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1310 · Cayla (2018), σ. 237, αρ.111.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 6’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Ανθύπατο της Κύπρου Κλώδιο Έπριο Μάρκελλο’. Η τιμητική επιγραφή για τον Ανθύπατο χρονολογείται στο διάστημα 58-59 μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη πλάκα, η οποία είναι αποκεκρουμένη αριστερά, δεξιά και πάνω. Έχει ύψος 0,190μ., πλάτος 0,265μ. και πάχος 0,140μ. Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο και φυλάσσεται στο υπόστεγο της αυλής του Επαρχιακού Μουσείου της Πάφου με κωδικό 140. Το ύψος των γραμμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,012μ. έως 0,014μ. και το κείμενό της είναι το ακόλουθο:

υπολείμματα γραμμμάτων

[Τίτω Κλωδίω Έπρίω] Μαρκέλλω, [ταμία, δημάρχω],

[στρατηγῶ, πρεσβ]ε υ τῆ λεγιῶνος τε[σσορακαιδεκάτης]

4 [Γεμίνης (;) Γα]ίίου Καίσαρος Σεβαστοῦ, π[ρεσβευτῆ ἀντι]-

[στρατ]ήγῳ Λυκίας Τ(ι)βερίου Κλαυδ[ίου Καίσαρος Γερ]-

[μανι]κοῦ καὶ Νέρωνος Κλαυδίου Κα[ίσαρος Γερ]-

[μανι]κοῦ, ἀνθυπάτῳ Κύπρου, Ἀριστοκ[λῆς]

8 [Ἄρισ]τοκ(λ)έους τιμῆς χάριν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1940-1948), RDAC, σ.1-9, αρ.1 · Robert & Robert (1955), σ.279 · Devreker (1976), σ.180.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 7’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή από τη Φάμπρικα’. Δύο θραύσματα ενεπίγραφης μαρμάρινης πλάκας, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους, χρονολογούνται στα μέσα του 1ου αι. μ.Χ.

Το δεξί θραύσμα της πλάκας έχει την άνω πλευρά ακέραιη και τις υπόλοιπες τρεις αποκεκρουμένες. Η άνω πλευρά φέρει ίχνη κονιάματος. Στο κομμάτι αυτό σώζονται μερικώς έξι γραμμές κειμένου. Το εν λόγω θραύσμα έχει ύψος 0,110μ., πλάτος 0,080μ. και πάχος

Εικόνα 4: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 7’ (Bru κ.ά, 2017, σελ.227)

0,250μ. Ανακαλύφθηκε τον Ιούνιο του 2016 στον λόφο Φάμπρικα, βορειοανατολικά της αρχαίας πόλης της

Νέας Πάφου, από τη Γαλλική Αρχαιολογική Αποστολή στην Πάφο (MafaP). Το αριστερό θραύσμα είναι αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές και έχει διαστάσεις 0,115μ. ύψους, 0,060μ. πλάτους και 0,025μ. πάχους. Φέρει έξι γραμμές κειμένου και μια έβδομη που μπορεί να διαβαστεί από τις κορυφές των τριών γραμμμάτων στο κάτω μέρος του σωζόμενου λίθου. Το κείμενο της επιγραφής, το οποίο ενδεχομένως να σχετίζεται με κάποια περίοδο έλλειψης τροφίμων που αντιμετώπιζε κάποτε η πόλη της Πάφου και με την αγορά κριθαριού από ευεργέτες, είναι το πιο κάτω:

[---] [ά] πεδέξατο πο [---]

[---] [σκλη]ράς σειτοδεί[ας] [---]

[---] [κρ]ειθῶν μεδίμν[ων] [---]

[---] [δη]νάριον ἐν ἡμισ[υ] [---]

[---] κρειθῶν ἐπάν[ω] [---]

[---] [ἀγ]ωνοθ[ε]σίαν ἠγῶ[νται] ου ἠγῶ[μεθα] [---]

[---] υισ[---]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Βγυ κ.ά (2017), σελ.227.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 8’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Ουεῖλιο Ματούρο’. Η επιγραφή χρονολογείται το δεύτερο μισό του 1ου αι. π.Χ. Βρίσκεται στο δεξιό απόστημα βάσης που είναι κατασκευασμένο από τοπικό μάρμαρο χρώματος σταχτί και είναι αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές εκτός από το κάτω μέρος. Έχει ύψος 0,180μ., πλάτος 0,180μ. και πάχος 0,155μ. Βρέθηκε στον κήπο ιδιωτικής οικίας στην Κάτω Πάφο και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου με κωδικό 1983· Μ.Ρ. 95/56/2, bl. 90 (αυτοψία στις 21/2/2023). Το ύψος των γραμμάτων του κειμένου της επιγραφής κυμαίνεται μεταξύ 0,020μ. έως 0,030μ. Το απόστημα αυτό σώζει το πιο κάτω απόσπασμα της επιγραφής.

Εικόνα 5: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 8’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

----- ἀ]δελφ[ῶι]

--- [στρατηγῆς]αντος

----- [Ουεῖλ]ίου

----- [Κ]υπρίων

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth (1889), σ.8-9 · Nicolaou, I. (1970), RDAC, σ.153-154, αρ.8 · Mitford (1950), Opuscula Archaeologica, 6, σ.29-31 · Moretti (1981), RFIC, 109, σ.265-268 · Κρίγκος (2008), σ.250-251, αρ.2.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 9’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα από τιμητική επιγραφή (;)’. Το απόσπασμα της εν λόγω επιγραφής είναι χαραγμένο σε απότμημα πλάκας υπόλευκου μαρμάρου και χρονολογείται στο διάστημα 117-138 μ.Χ., κατά την περίοδο του Αδριανού. Η πλάκα έχει ύψος 0,160μ., πλάτος 0,108μ. και πάχος 0,030μ. και είναι αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές. Το ύψος των γραμμάτων κυμαίνεται από 0,025μ. μέχρι 0,030μ. Η πλάκα βρέθηκε στην Κάτω Πάφο και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου, με αριθμό ευρετηρίου RR. 2138, M.P. 28/65, bl. 99

Εικόνα 6: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 9’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

(αυτοψία 21/2/2023). Το διασωθέν κείμενο του αποσπάσματος είναι το ακόλουθο:

---- ων τ -----

[ή βουλή] και ὁ δῆ[μος] ---

---- Κλέωνος ----

4 ---- τὸ ἰθ’ L το ---

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1976), RDAC, σ.250, αρ.12.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 10’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τη γυναίκα του Αγρίππα Ιουλία’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε ροδόχρουν βάση αγάλματος, διαστάσεων 0,370μ. x 0,680μ. x 1,020μ. και χρονολογείται στις αρχές του 1ου αι. μ.Χ. Βρέθηκε σε δεύτερη χρήση σε τοίχο δωματίου οικίας στα Κούκλια. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,023μ. έως 0,027μ. και το κείμενο είναι το ακόλουθο:

Ἴ[ου]λίαν θεὰν Σεβαστή[ν],

θυγατέρα Αὐτοκράτορο[ς]

Καίσαρος, θεοῦ υἱοῦ, θεο[ῦ]

Σεβαστοῦ, γυναῖκα δὲ Ἀγ[ρίππα].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.243, αρ.69 · Cagnat & Lafaye (1901), σ.940 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1311 · Cayla (2018), σ.225, αρ.102.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 11’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Γάιο Ουμίδιο Πάνταυχο Κουαδρατιανό από τη μητέρα του Κλαυδία Απφάριον’. Η συγκεκριμένη επιγραφή χρονολογείται περίπου στα τέλη της βασιλείας του Νέρωνα, το 70 μ.Χ. και βρίσκεται σε βάση αγάλματος από υπόλευκο μάρμαρο. Το μάρμαρο έχει διαστάσεις 0,350μ. ύψους, 0,545μ. πλάτους και 0,485μ. πάχους και είναι αποκεκρουμένο δεξιά. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,024μ. μέχρι 0,033μ. Η εν λόγω επιγραφή βρισκόταν για αρκετά χρόνια σε κήπο ιδιωτικής οικίας στην Κάτω Πάφο και αργότερα αγοράστηκε από το Επαρχιακό Μουσείο Πάφου. Σήμερα εκτίθεται στο υπόστεγο της αυλής του Επαρχιακού Μουσείου Πάφου, με κωδικό 1982· M.P. 96/56/2, bl. 90. (αυτοψία στις 21/2/2023). Το κείμενο είναι το πιο κάτω:

Εικόνα 7: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 11’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

[Γάιον Οὐ]μ μίδιον Πάνταυχον [Κουα]-

[δρακτ]οῖς καὶ λουτῆρσι Νερ[ωνείοις]

4 [ἐκ τοῦ ἰ]δίου μέχρι νυκτός, [τὸν διὰ]

[βίου ἀρ]χιερέα, τὸν ἱερέα τοῦ κώ[μου],

[Κλαυδ]ία Ἀπφά[ριον Τ]εύκρου θυ[γάτηρ]

[τὸν ἐ]αυτῆς υἱὸν , μνήμης [χάριν]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1970), RDAC, σ.154-156, αρ.10 · Mitford (1980α), σ.282· Cayla (2004), σ.242 · Κρίγκος (2008), σ.252-253, αρ.4.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 12’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Καρακάλλα από την πόλη της Πάφου’. Η επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή Κτήμα της Κάτω Πάφου και χρονολογείται στις αρχές 3ου αι. μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από κυανούν μάρμαρο, ύψους 0,770μ., μήκους 0,810μ. και πάχους 0,390μ. (αυτοψία 21/2/2023). Εκτίθεται στο υπόστεγο της αυλής του Επαρχιακού Μουσείου της Πάφου, με κωδικό ΜΡ.125. Πιο κάτω παρατίθεται το κείμενο της επιγραφής.

Εικόνα 8: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 12’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Τύχη Ἀγαθῆ·

Αὐτοκράτορα Καίσαρα Μ. Αὐρήλιον Ἀντωνεῖν[ον Εὐσεβ]ῆ Εὐτυχ[ῆ]

Σεβαστὸν Ἀραβικὸν Ἀδιαβηνικὸν Παρθικὸν Μ(έγιστον) Βρεταν[νικὸν]

Σεβαστῆ

4 Κλ(αυδία) Φλ(αουία) Πάφος ἡ ἱερὰ μητρόπολις τῶν κατὰ Κύπρον
πόλεων,

παρόντων

καὶ καθιερούντων τοῦ τε κρατίστου ἀνθυπάτου Ἰουλίου Φρόντωνος

Τληπολέμου καὶ τοῦ ἀξιολογωτάτου λογιστοῦ Ἡλιανοῦ Πολυβιανοῦ,

δοθέντος ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν Αὐτοκρατόρων

8 καὶ καταστήσαντος τὸν ἀνδριάντα ἀπὸ (δηναρίων) φ’

ἀπὸ πόρων τῶν δογματισθέντων ὑπὸ τῶ[ν]

ἀρχόντων τοῦ ἐνεστῶτος ἰθ’ τοῦ καὶ ἰδ’

καὶ κθ’ ἔτους.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Φιλίππου (1916), Έφημερις Αιών, φ.51, σ.2 · Φιλίππου (1923), Κυπριακά Χρονικά, σ.242-243 · Περισιτιάνης (1923), Κυπριακά Χρονικά, σ.136-137 · Seyrig (1927), BCH, 51, σ.139-143, αρ.3.

Τιμητική Επιγραφή 'Πάφος 13'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Τιμητική επιγραφή για τον Γάιο Καίσαρα'. Την επιγραφή αυτή, η οποία χρονολογείται στις αρχές του 1ου αι. μ.Χ., ο Mitford (1961) την αναφέρει ως ανέκδοτη τιμητική επιγραφή από την Παλαίπαφο για τον Γάιο Καίσαρα.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mitford (1961), AJA, 65, σ.105, 108.

Τιμητική Επιγραφή 'Πάφος 14'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Τιμητική επιγραφή για τον Πλαύτιο Φήλεια Ιουλιανό'. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στο διάστημα 196-197 μ.Χ. και βρίσκεται σε απότμημα πλάκας από υπόλευκο ασβεστόλιθο. Η πλάκα είναι αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές, εκτός από το άνω μέρος και έχει ύψος 0,122μ., πλάτος 0,20μ. και πάχος 0,035μ. Η επιγραφή βρέθηκε στην Κάτω Πάφο και φυλάσσεται στο μουσείο της Παλαιπάφου με κωδικό NP.210. Το ύψος των γραμμών της επιγραφής κυμαίνεται από 0,002μ. μέχρι 0,026μ. Το χαραγμένο κείμενο είναι το ακόλουθο:

[- - - c.11 - - - Άρι]στοκλέ[ους]

[Δέκ. Πλαύτιον Φήλ]εϊκα Ίουλ [ιανόν]

[άνθύπατον, διὰ τὴν ἀ]γνὴν [αὐτοῦ]

----- M -----

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1961), AJA, 65, σ.103-105 · Robert & Robert (1962), Bulletin Épigraφική, σ.326.

Τιμητική επιγραφή 'Πάφος 15'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Τιμητική επιγραφή από τον υιό του Απολλώνιου για την αδερφή του'. Η επιγραφή βρέθηκε στα Κούκλια, σε τοίχο της εκκλησίας του Αγίου Επιφανείου και χρονολογείται τον 1ο αι. μ.Χ. Βρίσκεται σε απότμημα βάσης αγάλματος από λευκό μάρμαρο μήκους 0,320μ., ύψους 0,190μ. και πλάτους

0,285μ., το οποίο είναι αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,022μ. έως 0,035μ. Σήμερα, η εν λόγω επιγραφή φυλάσσεται στο Μουσείον της Παλαιπάφου, με κωδικό RR237· M.P. 59/47/2, bl. 56 και αναφέρει:

[ό δεῖνα Ἀπολλωνίου Ἀφροδίτης]

[Παφίας ἱερεὺς καὶ ἀρχ[ιερεὺς τῆς νήσου]

[Ἡλιοδώ(;)ρ αν Ἀπολλων[ίου]

4 [τὴν ἀδελ]φήν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1977), RDAC, σ.218, αρ.7 · Cayla (2018) σ.284, αρ.165.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 16’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Τιβέριο και τη γυναίκα του’. Η επιγραφή χρονολογείται μεταξύ του 3ου αι. μ.Χ. και του 4ου αι. μ.Χ. Βρέθηκε στην περιοχή του ιερού της Αφροδίτης στα Κούκλια, όμως, από το 1888 θεωρείται χαμένη. Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

Τιβέριον [Κλαύδιον Νέρωνα]

Νέρωνος Κλ[αυδίου καὶ Λουίας υἱόν (;)],

. . . ν τὴν τούτο[υ γυναῖκα Ἰουλίαν]

[θεοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ θυγατέρα].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.253, αρ.116 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.943) · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.228, αρ.12 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1311· Cayla (2018), σ.225, αρ.102.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 17’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Σεπτίμιο Σεβήρο’. Η εν λόγω επιγραφή προέρχεται από τη Νέα Πάφο, χωρίς όμως να υπάρχει στην βιβλιογραφία συγκεκριμένη περιγραφή της. Αναφορά για την επιγραφή κάνει ο Mitford (1980β), χρησιμοποιώντας τη φράση ‘τιμητική επιγραφή για τον Σεπτίμιο Σεβήρο’,

χωρίς όμως να παραθέτει το κείμενό της. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στο διάστημα 196-197 μ.Χ.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1310, αρ.86 (j).

Τιμητική Επιγραφή 'Πάφος 18'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Τιμητική επιγραφή για τον Αγρίππα'. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στις αρχές του 1ου αι. μ.Χ.. Ο Mitford (1961) αναφέρει σχετικά ότι είναι μια ανέκδοτη επιγραφή για τον Αγρίππα, προερχόμενη από την Παλαίπαφο.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mitford (1961), AJA, 65, σ.105.

Τιμητική Επιγραφή 'Πάφος 19'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Τιμητική επιγραφή για τον Τιβέριο Κλαύδιο Τεύκρο'. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στα μέσα του 1ου αι. μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε κυλινδρικό βωμό, που βρέθηκε κοντά στο ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Η επιγραφή αναφέρει:

[τὸν ἀρχιερέ]α Ἀφροδ[ίτης]

[Τιβέριον Κλ]αύδιον Τε[ῦκρον],

[Τιβερίου Κλαυ]δίου Ῥοδοκ[λέους]

[υῖόν, τοῦ δὲ Τεύκ]ρου ὑωνὸ[v - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1980α), σ.282.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 20’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Ανθύπατο της Κύπρου Πόντιο Αληφάνο, από τη Βουλή και τον Δήμο της Πάφου’. Η επιγραφή αυτή, η οποία είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση αγάλματος αποκεκρουμένη αριστερά και κάτω δεξιά, βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην περιοχή Μαλλούτενα. Χρονολογείται στο διάστημα 60-66 μ.Χ.

και έχει ύψος 0,300μ., πλάτος 0,685μ. και πάχος 0,480μ. Το ύψος των γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται από 0,020μ. έως 0,022μ. Η επιγραφή φυλάσσεται στο

Εικόνα 9: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 20’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου με κωδικό 1037 (αυτοψία στις 21/2/2023) και το κείμενό της είναι το ακόλουθο:

Λευ[κίω]ι Ποντίωι Λευκίου υἱῷ [ι]

Άληφάνωι, τῶι τ οὔ ανθυπάτου

υἱῶι, Σεβ[α]στῆς Πάφου ἢ βουλή

4 καὶ ὁ δῆμος τῶι π[ά]τρωνι.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1940-1948), RDAC, σ.1-9, αρ.2 · Robert & Robert (1955), Bulletin Épigraφique, σ.256.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 21’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή από την Ιουλία Σακρικόλα Μοδέστα για τα εγγόνια της’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη ροδόχρουν βάση αγάλματος, η οποία είναι αποκεκρουμένη στο μέσο του κάτω μέρους της. Χρονολογείται στα μέσα του 1ου αι. μ.Χ. Έχει διαστάσεις 1,050μ. μήκος, 0,460μ. πλάτος και 0,300μ. ύψος. Το ύψος των γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται από 0,014μ. έως 0,021μ. Η επιγραφή βρέθηκε κοντά στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και φυλάσσεται στο εκεί Μουσείο (αυτοψία στις 25/4/2023). Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

Εικόνα 10: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 21’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Ἰουλία Σακρικόλα τὰ τοῦ υἱοῦ

Μοδέστα τέκνα

Γάιον Ἰούλιον Γάιον Ἰούλιον

4 Κρίσπον Ἀριστόδαμον

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.250, αρ.106 · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.226 · Cayla (2018), σ.306, αρ.205.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 22’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Μ. Αυρήλιο ή για τον Κόμμοδο’. Η επιγραφή αυτή βρίσκεται σε μαρμάρινη πλάκα, αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές και χρονολογείται στο διάστημα 175 - 192 μ.Χ. Βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στα Κούκλια, αλλά η σημερινή της θέση παραμένει άγνωστη. Η εν λόγω επιγραφή αναφέρει:

--- Σαρματ[ικῶ] ---

4 --- [Δ]αρδάνους ---

----- [εὐ]τυχεστάτ[ω]

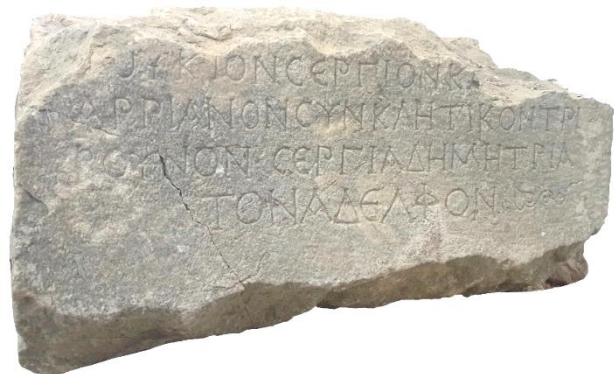
[Καί]σαρι Σεβαστ[ῶ]

--- τῷ αὐτοῦ εὐ[εργέτη]

8 ----- μήματα.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ. 233, αρ.22 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.946 · Cayla (2018), σ.251, αρ.127.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 23’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική Επιγραφή από τη Σεργία Δημητρία για τον αδελφό της’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη στις δύο όψεις μαρμάρινης βάσης αγάλματος κυανού χρώματος και χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ. Βρέθηκε κοντά στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και φυλάσσεται στο εκεί Μουσείο (αυτοψία στις 25/4/2023). Η βάση του αγάλματος είναι αποκεκρουμένη στο πάνω και κάτω μέρος και έχει διαστάσεις 0,365μ. ύψος, 0,680μ. μήκος και 0,450μ. πλάτος. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,017μ. μέχρι 0,031μ. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

Εικόνα 11: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 23’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

[Λ]ούκιον Σέργιον Κα[- -]

Ἀρριανόν, συνκλητικὸν τρι-

βοῦνον, Σεργία Δημητρία

4 τὸν ἀδελφόν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.241, αρ.56 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.960 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1346 · Nicolaou, I. (1987), RDAC, σ.179-180 · Cayla (2018), σ.312, αρ.213.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 24’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Τιβέριο Κλαύδιο Ονησικράτη, υιό του Ονησικράτους από το Κοινόν των Κυπρίων’. Η εν λόγω επιγραφή χρονολογείται στα μέσα 1ου αι. μ.Χ. και είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από αμμόλιθο, ύψους 0,250μ., πλάτους 0,690μ. και πάχους 0,660μ. Είναι αποκεκρουμένη πάνω αριστερά και κάτω δεξιά. Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην τοποθεσία ‘Λουκκαρκά’ και εκτίθεται στο υπόστεγο της αυλής του Επαρχιακού Μουσείου Πάφου με κωδικό ρ.1492· Μ.Ρ. 138/39/2, bl. 8 (αυτοψία στις 21/2/2023). Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,034μ. έως 0,045μ. Παρακάτω, παρατίθεται το κείμενο της επιγραφής.

Κυπρίων τὸ κοινὸν Τιβέριον
Κλαύδιον Ὀνησικράτους
υἰὸν, Κυρίνα, Ὀνησικράτην,
4 ἄρξαντα, γραμματεύσαντα,
γυμνασιάρχησαντα.

Εικόνα 12: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 24’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Karageorghis (1963), BCH, 87, σ.349, αρ.3 · Κρίγκος (2008), σ.253, αρ.5.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 25’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή από την πόλη της Πάφου για τον Καρακάλλα’. Το κείμενο της επιγραφής είναι χαραγμένο σε βάση αγάλματος από λευκό μάρμαρο, το οποίο είναι αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές. Η επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή του ναού της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και φυλάσσεται στο εκεί Μουσείο (αυτοψία στις 25/4/2023). Χρονολογείται στο διάστημα 211 - 217 μ.Χ. και

Εικόνα 13: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 25’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

έχει διαστάσεις 0,275μ. X 0,70μ. X 0,345μ. Το ύψος των γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται από 0,015μ. έως 0,027μ. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

[Αὐτ(οκράτορα) Καίσαρα Μ(ἄρκον)] Αὐρή[λιον Ἄντωνεῖνον Σεβαστὸν]

[Ἀραβικὸν Ἀδιαβηνικ]ὸν Πα[ρ]θ ικ [ὸν μέγιστον - -],

[ἀρχιερέα μ]έγιστον, δημαρχ[ικῆς ἐξου]σίας, π[ατέρα πατρίδος],

4 [Σεβαστ]ῆ Κλαυδία Φλ<α>υία Πά[φ]ος ἡ ἱερὰ μητρό[πολις τῶν κατὰ]

[Κύπρο]ν πόλεων, ἐκ τῶν ἰ[δ]ίω[ν καὶ ἐκ] τῆς προσό[δου ; - - - -]

[- - -]ΟΥ Τ. Καισερνίου Στατι[α]νο[ῦ Κουϊγκτ]ιανοῦ [ἀνθυπάτου]

[καὶ] Γαίου Ἰουλίου Ἡλιανο[ῦ Πολυβιανοῦ λογι]στοῦ - - -]

8 [- - -]ου, δι' ἐπιμελητοῦ [- - - - -]

[ἀρχιερ]έως Παφίας Ἄφρο[δίτης - - - - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.252, αρ.111 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.947 · Seyrig (1927), BCH, 51, σ.140-141 · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.212-214, αρ.4 · Cayla (2018), σ.248, αρ.123 · Κρίγκος (2008), σ.300, αρ.71.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 26’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Κινύραρχο’. Η επιγραφή χρονολογείται στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. και είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση αγάλματος, που βρέθηκε στα Κούκλια. Όμως, από τα τέλη του 19ου αιώνα είναι χαμένη. Όπως έχουν αναφέρει οι πρώτοι εκδότες, η βάση της επιγραφής ήταν ήδη θραυσμένη στο μέσον της. Η επιγραφή αναφέρει:

[Ὁ ἀρχιερεὺς Ἄφρο]δίτης

Διονυσό[δωρος νν τὸν δεῖνα] Διονυσίου

Κινύραρχ[ον, εὐεργέτην τοῦ δή]μου, φιλοτειμίας

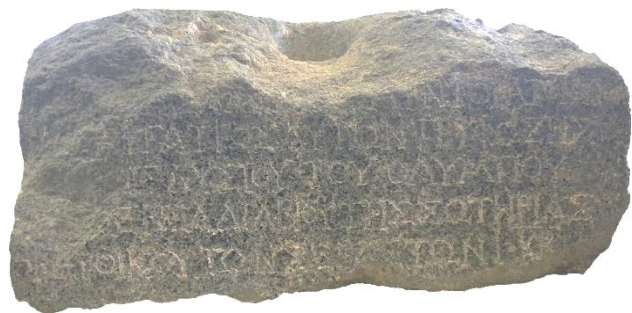
4 καὶ φι[λοστοργίας χάριν], τὸν πατέρα

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.249, αρ.101 · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.229 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2181 · Cayla (2018), σ.285, αρ.166.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 27’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον Αμύντορα’. Η επιγραφή χρονολογείται στο διάστημα 35 μ.Χ. - 36 μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από μάρμαρο, η οποία είναι αποκεκρουμένη μερικώς στο πάνω μέρος. Η βάση έχει διαστάσεις 0,430μ.

μήκος, 0,300μ. πλάτος και 0,190μ. ύψος.

Το ύψος των γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται από 0,012μ. έως 0,019μ. Η εν λόγω επιγραφή βρέθηκε κοντά στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και

Εικόνα 14: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 27’
(Φωτογρ. Γ.Πουλής)

φυλάσσεται στο Μουσείο που βρίσκεται στα Κούκλια (αυτοψία στις 25/4/2023). Το κείμενό της είναι το ακόλουθο:

[ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα - - - - -]

- - - - κ α ἰ Σάμιον (;) Ἀμύντορα τὸν υἱὸν

[τῆς] θυγατρὸς αὐτῶν Τρυφώσης

4 [τοῦ] δὲ Λυσίου τοῦ Ὀλύμπου,

[ἀρ]χιερέα διὰ βίου τῆς σωτηρίας

τοῦ οἴκου τῶν Σεβαστῶν· L κβ’.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2197 · Cayla (2018), σ.283, αρ.164.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 28’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα τιμητικής επιγραφής (;)’. Η επιγραφή χρονολογείται στα τέλη 1^{ου} αι. π.Χ. με αρχές 1^{ου} αι. μ.Χ. Βρίσκεται σε απότμημα λευκής μαρμάρινης πλάκας που έχει ύψος 0,065μ., πλάτος 0,070μ. και πάχος 0,0270μ. Η πλάκα είναι αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές και έχει μια επιγραφή στην κάθε όψη. Το ύψος των γραμμάτων του τιμητικού αποσπάσματος στη μια όψη κυμαίνεται από 0,011μ. έως 0,015μ. Στην άλλη όψη η επιγραφή είναι αδιάγνωστη (βλ. ‘Πάφος 167’). Η πλάκα βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, ανατολικά του φάρου προς την πλευρά του Ωδείου. Σήμερα φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου με κωδικό RR.1787, M.P. 138/39/2, bl.126 (αυτοψία στις 21/2/2023). Το τιμητικό απόσπασμα αναφέρει το πιο κάτω:

Εικόνα 15: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 28’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

[- - - -]ΝΑ Κ [- - - - - - - -]
 [- - - -] ή προαίρ[εσις (;)]
 [- - - -] τὸν εὐ[εργέτην (;)]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1968), RDAC, σ.73-74, αρ.3(α) · Κρίγκος (2008), σ.251-252, αρ.3.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 29’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον αυτοκράτορα Αύγουστο από τον Τίτο Απικάτο Σαβείνο, ταμία της Επαρχίας’. Πρόκειται για δύο συνανήκοντα αποτμήματα βάσης αγάλματος από υπόλευκο μάρμαρο, τα οποία χρονολογούνται μεταξύ 2ου αι. π.Χ. και 2ου αι. μ.Χ. Το πρώτο απότμημα, το οποίο περιλαμβάνει το αριστερό τμήμα της σωζόμενης εγχάρακτης επιφάνειας, είναι αποκεκρουμένο στα δεξιά, Στην αριστερή πλευρά του αποτμήματος αυτού είναι αποκεκρουμένες και οι δύο του άκρες. Η εγχάρακτη επιφάνεια έχει διαστάσεις 0,195μ. ύψος και 0,460μ. πλάτος. Βρέθηκε στο χωριό Αμαργέτη, στην τοποθεσία «Πέτρας Άνθρωπος» και φυλάσσεται στο Επαρχιακό

Μουσείο της Πάφου, με κωδικό R.R. 1716. M.P. 28/64, bl.15 (αυτοψία στις 21/2/2023). Το δεύτερο απότμημα, το οποίο περιλαμβάνει το δεξιό τμήμα της σωζόμενης εγχάρακτης επιφάνειας, έχει διαστάσεις 0,145μ. ύψος, 0,310μ. πλάτος και 0,280μ. πάχος. Είναι μάρμαρο σε κιτρινωπό χρώμα, το οποίο βρέθηκε και αυτό στο χωριό Αμαργέτη, κτισμένο στην είσοδο ενός σπιτιού. Το ύψος των γραμμάτων στο πρώτο απότμημα κυμαίνεται από 0,032μ. έως 0,050μ. και στο δεύτερο από 0,028μ. έως 0,055μ. Η επιγραφή αναφέρει:

[Κ]αίσαρ[ι θεοῦ υἱῶι Σε]βαστῶ [ι]
 Τίτος Ἀ[πικᾶτος Σαβε]ῖνος, ταμίας
 καὶ ἀντ [ιστράτηγος] καθιέρωσεν.

Εικόνα 16: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 29’
 (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή:

Nicolaou, I. (1965), RDAC, σ.119-120, αρ. 9 ·
 Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ. 260, αρ.1 · Mitford (1961), AJA, 65, σ.108-109 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2183 · Κρίγκος (2008), σ.343-345, αρ.119 · Cayla (2018), σ.222, αρ.99.

Τιμητική επιγραφή (;) ‘Πάφος 30’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα τιμητικής επιγραφής (;)’. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στη ρωμαϊκή περίοδο και βρίσκεται σε λευκό μάρμαρο . Είναι αποκεκρουμένη σε τέσσερα αποτμήματα. Βρέθηκε στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, αλλά η σημερινή της θέση δεν είναι γνωστή. Η επιγραφή είναι η ακόλουθη:

[- - - - -]
 [- - - - -] Σεβα[σ - - - - -]
 [ἀρχιερέα - - - - -] μεγισ[τ - - - - -]
 [- - - - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Hogart κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.243, αρ.66.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 31’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα τιμητικής επιγραφής (;)’. Η επιγραφή χρονολογείται τον 1ο αι. μ.Χ. Βρίσκεται σε απότμημα βάσης αγάλματος, αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές. Έχει ύψος 0,076μ., πλάτος 0,072μ. και πάχος 0,043μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,025μ. έως 0,027μ. (αυτοψία στις 21/2/2023). Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην περιοχή Μαλλούτενα και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου με κωδικό RR. 1624. Το διασωθέν μέρος του κειμένου είναι το ακόλουθο:

Εικόνα 17: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 31’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

 [- ----- τῆ πατ]ρ ίδ[ι(;) -----]
 ----- ἀγω[νοθετήσαντα ---
 [- ----- ἀ]γο[ρανόμον -----]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1966), RDAC, σ.69-70, αρ.18.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 32’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή από τον Τίτο Απικάτο Σαβείνο για τον Γάιο και Λούκιο Καίσαρα’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε ορθογώνια βάση αγάλματος ύψους 0,235μ., πλάτους 0,670μ. και πάχους 0,510μ., η οποία είναι αποκεκρουμένη στις άνω αριστερά και δεξιά εμπρόσθιες γωνίες. Βρέθηκε σε χαντάκι στη

Εικόνα 18: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 32’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Αμαργέτη, στη δυτική πλευρά της αυλής του ναού της Ζωοδόχου πηγής και χρονολογείται

μεταξύ του 2ου αι. π.Χ. και του 2ου αι. μ.Χ. Εκτίθεται στο υπόστεγο της αυλής του Επαρχιακού Μουσείου Πάφου, με κωδικό R.R. 1241 (αυτοψία στις 18/4/2023). Το ύψος των γραμμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,027μ. μέχρι 0,058μ., και το κείμενο είναι το ακόλουθο:

[Τοῖς τοῦ θεοῦ [Σεβαστοῦ υἱοῖς, Γαίωι Καίσαρι]

[κ]αὶ Λευκίωι Καίσαρ[ι, ἡγεμόσι τῆς νεότητος],

Τίτος Ἀπικᾶτος Σαβ[εῖνος, ταμίης Ῥωμαίων].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1961), *AJA*, 65, σ.107-109, αρ.9 · Robert & Robert (1962), *Bulletin Épigraφική*, σ.326 · Κρίγκος (2008), σ.345, αρ.120 · Cayla (2018), σ.223, αρ.100.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 33’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα τιμητικής επιγραφής’. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται από το τέλος του 1ου αι. μ.Χ. μέχρι το τέλος του 2ου αι. μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη πλάκα ύψους 0,143μ., πλάτους 0,100μ. και πάχους 0,020μ. Το ύψος των γραμμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,016μ. έως 0,019μ. Η πλάκα είναι αποκεκρουμένη σε όλες τις πλευρές, εκτός από την πάνω δεξιά πλευρά. Σύμφωνα με το ακόλουθο κείμενο, η επιγραφή πιθανόν να προέρχεται από την Πάφο.

Cl. Augusta Paphus, sancta Cypri me]t ropolis,

[- - - - -]II vir[o]

[- - - - -]

Η επιγραφή φυλάσσεται στο Κυπριακό Μουσείο.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mitford (1950), *Opuscula Archaeologica*, 6, σ.53.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 34’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για την κόρη του Τίτου’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στα Κούκλια και χρονολογείται τον 1^ο αι. μ.Χ. Ο Mitford (1980β) έχει κάνει αποκατάσταση της επιγραφής αυτής από ένα απόγραφο του Ross, που δημοσιεύθηκε το 1881 στη σελίδα 619 του *Arch. Aufsätze II* με τον αριθμό 1 (*Arch.*

Aufsätze II, σ.619, αρ.1). Η επιγραφή μετά την αποκατάσταση της από τον Mitford, είναι η ακόλουθη:

[Τίτου Ούεσπασια]νουῦ Καίσαρος Σεβαστο[ῦ θυγατέρα],

[Φλαουίου Σαβίνου γ]υναῖκα, Ἰουλίαν <Σαβ>ίνην (;)

[Σεβαστήν]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1311 · Cayla (2018), σ.241, αρ.115.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 35’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιγραφή με αναφορά σε Ανθύπατο της Κύπρου’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε λίθο, αποκεκρουμένο αριστερά και δεξιά και βρέθηκε στην περιοχή κοντά στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 1ου αι. π.Χ. και 1ου αι. μ.Χ. Ο λίθος με την επιγραφή θεωρείται χαμένος από τα τέλη του 19ου αιώνα.

ρ- - - - ΛΑΝΙΟΝΙ - - - -

[άν]θυπάτου τ[ῆς ἐπαρχείας Κύπρου]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.247, αρ.91 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1304 · Cayla (2018), σ.264, αρ.144.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 36’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή από τη Σεργία Δήμητρα για τον άνδρα της’. Το κείμενο της επιγραφής είναι χαραγμένο σε βάση αγάλματος από ελαφρώς ροδόχρουν μάρμαρο, αποκεκρουμένο αριστερά. Χρονολογείται περίπου στα μέσα 2^{ου} αι. μ.Χ. και έχει ύψος 0,350μ., μήκος 0,680μ. και πλάτος 0,390μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,025μ. μέχρι 0,040μ. Η βάση αγάλματος βρέθηκε σε μάζα/ερείπια στην Κάτω Πάφο και τώρα εκτίθεται στο υπόστεγο της αυλής του Επαρχιακού Μουσείου

Εικόνα 19: Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 36’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Πάφου, με κωδικό RR. 2884 (αυτογία στις 21/2/2023). Το κείμενο της επιγραφής είναι το παρακάτω:

[. .] Τ. Αὐρή(λιον) Τείμωνα Ὀνήσι-
λον Ἐτ[ε]ρειδίωνα, Σεργία
Δημ[ητ]ρία τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1987), RDAC, σ.179-180, αρ. 14 ·
Gauthier, κ.ά. (1988), Bulletin épigraphique, σ.890.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 37’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Τιμητική επιγραφή για τον αυτοκράτορα Αύγουστο Οκταβιανό’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος προς τιμήν του αυτοκράτορα Αυγούστου. Πρόκειται για λίθο χρώματος ανοιχτού ροζ με διαστάσεις 0,380μ. μήκους, 0,300μ. ύψους και 0,420μ. πλάτους. Ο λίθος στον οποίο έχει χαραχθεί η επιγραφή αποτελείται από τρία θραύσματα. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,025μ. έως 0,030μ. Η επιγραφή χρονολογείται στο διάστημα 15 π.Χ.-14 μ.Χ. Το διάστημα χρονολόγησή της προσδιορίστηκε από τον τίτλο ‘Σεβαστή’ που η πόλη έλαβε το 15 π.Χ., σύμφωνα με τον Δίων Κάσσιο. Παρόλα αυτά, δεν είναι γνωστό αν η επιγραφή χαρακτήκε μετά από τον θάνατο του Αυγούστου. Το ακριβές σημείο εύρεσης της επιγραφής παραμένει άγνωστο. Εικάζεται όμως ότι προέρχεται από το Ιερό της Παλαιπάφου. Η επιγραφή, η οποία εκτίθεται στο Μουσείο Κουκλιών, αναφέρει:

[Αὐτοκράτορα Κ]αίσαρα, θεό[ν] Σεβας[τόν],
Σεβαστῆς Πάφου ἢ βουλῆ καὶ ὁ δ[ῆμος]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Cayla (2018), σ.222.

Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 38’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα τιμητικής επιγραφής’. Το απόσπασμα της επιγραφής αυτής είναι χαραγμένο σε μαρμάρινη πλάκα λευκού χρώματος. Βρέθηκε στην Παλαίπαφο, αλλά η σημερινή θέση δεν είναι γνωστή. Η πλάκα είναι αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές, εκτός από το πάνω μέρος. Η επιγραφή χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο και αναφέρει το πιο κάτω:

[Imp.] Caesari A[ugusto (;) - - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.245, αρ.79 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1356.

Αναθηματικές επιγραφές. Συνολικά 62 επιγραφές που αφορούν τη ρωμαϊκή Πάφο έχουν χαρακτηριστεί ως Αναθηματικές και περιγράφονται αναλυτικά στη συνέχεια.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 39’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στον Σεπτίμιο Γέτα’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη πλάκα υπόλευκου χρώματος ύψους 0,200μ., πλάτους 0,180μ. και πάχους 0,040μ. Η πλάκα είναι αποκεκρουμένη σε όλες της τις πλευρές. Βρέθηκε στο χωριό Αρμού, στην τοποθεσία «Αγία Μαύρη» και χρονολογείται στο διάστημα 211 μ.Χ. - 212 μ.Χ. Το ύψος των γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται από 0,028μ. έως 0,030μ. Η επιγραφή φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό 1989. Μ.Ρ. 73/36/5, bl.1 (αυτοψία στις 18/4/2023). Η επιγραφή αναφέρει το πιο κάτω:

[Αὐτοκράτορι Καίσαρι Π(οπλίω)]

[Σεπτιμίω Γέτα Σεβασ]-

[τ]ῷ ἄδε λφ [ῶ τοῦ Κυρίου]

4 ἡμῶν αὐ[τοκράτορος]

[Κα]ίσαρος Μ. [Αὐρηλίου]

[Α]ντωνείνου [Εὐσεβοῦς, Εὐτυχοῦς]

Εικόνα 20: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 39’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

[Σε]βαστοῦ [- - - - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1970), RDAC, σ.157, αρ.12· Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1311.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 40’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή προς τιμήν του Ανθυπάτου Λεύκιου Κοίλιου Ταρφίνου’. Η εν λόγω επιγραφή χρονολογείται στο διάστημα 50-47 π.Χ. και βρίσκεται σε βάση αγάλματος από κυανούν μάρμαρο. Είναι επιγεγραμμένη και στις δύο όψεις του μαρμάρου. Οι διαστάσεις της, σύμφωνα με τον Cayla (2018), είναι 0,240μ. X 0,955μ. X 0,265μ. και το ύψος των γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται από 0,015μ. έως 0,025μ. Βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, αλλά η σημερινή της θέση παραμένει άγνωστη. Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

Ἀφροδίτη Παφίαι

Ἡ πόλις ἢ Παφίων Λεύκιον Κοίλιον

Πάμφιλον τὸν ἀνθύπατον καὶ

4 στρατηγόν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.243, αρ.68 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.953 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1292, αρ.5 · Cayla (2018), σ.253, αρ.132.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 41’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον ιατρό Οκτάουιο στην Αφροδίτη Παφία’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε απότμημα λευκής μαρμάρινης πλάκας και χρονολογείται στο διάστημα 1ος αι. μ.Χ. - 2ος αι. μ.Χ. Η πλάκα, η οποία είναι αποκεκρουμένη στα δεξιά, στα αριστερά και στο κάτω μέρος, βρέθηκε στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Η σημερινή της θέσης είναι άγνωστη.

[Ἀφρο]δείτη Π[αφίαι]·

Ὀκτάουιος

ιατρός.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.228, αρ.10 · Cayla (2018), σ.316, αρ.218.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 42’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τους Ρωμαίους πολίτες στον ανθύπατο Βεχίλιο’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από ροδόχρουν μάρμαρο ύψους 0,280μ., πλάτους 0,780μ. και πάχους 0,810μ. Το ύψος των γραμμάτων κυμαίνεται από 0,040μ. έως 0,054μ. Βρέθηκε σε οικία στη Νέα Πάφο και χρονολογείται στο διάστημα 42 π.Χ.- 39 π.Χ. Η σημερινή της θέση παραμένει άγνωστη. Η εν λόγω επιγραφή αναφέρει:

M. Vehilio pontif(ici),

proco(n)s(uli), cives R(omani)

Raphiae diocen(seos).

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Φιλίππου (1923), Κυπριακά Χρονικά, σ.242-244 · Seyrig (1927), BCH, 51, σ.143, αρ.4 · Mitford (1950), Opuscula Archaeologica, 6, σ.52 · Mitford (1940-1948), RDAC, σ.8 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1294, αρ.6.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 43’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από τη Λικιννία προς τιμή των εγγονών της’. Η εν λόγω επιγραφή βρέθηκε σε βάση αγάλματος από λευκό μάρμαρο σε ιδιωτική οικία στα Κούκλια. Η αγαλμάτινη βάση, η οποία ήταν εντοιχισμένη ανάποδα στην οικία, έχει δύο επιγραφές χαραγμένες τη μια δίπλα στην άλλη.

Εικόνα 21: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 43’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Χρονολογούνται στα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ. και το ύψος των γραμμάτων τους κυμαίνεται από 0,017-0,021μ. Οι δύο επιγραφές φυλάσσονται στην αποθήκη του μουσείου της Παλαιπάφου (αυτοψία στις 25/4/2023).

(α) Ἀφροδίτη Παφίαι·

Ἰουλίαν Σακρικόλαν,

θυγατέρα Γαίου Ἰουλίου Κρίσπου

4 καὶ Λικιννίας Μοδέστας,

Λικιννία Ἀγαπωμένη, ἡ μάμμη.

(β) Ἀφροδ[ίτη] Παφίαι·

τὴν Γάιον Ἰούλιον Ποτάμωνα,

τὸν υἱὸν Γαίου Ἰουλίου

4 Ποτάμωνος καὶ Λικιννίας

Ἰσουλλάνας (;)

Λικιννία

Ἀγαπωμένη, ἡ μάμμη

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κά. (1888), JHS, 9, σ.259, αρ.3 · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.225-226, αρ.10 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1363 · Cayla (2018), σ.306, αρ.206.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 44’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα αναθηματικής επιγραφής’. Επιγραφή χαραγμένη σε πεντελικό μάρμαρο, ύψους 0,390μ., πλάτους 0,360μ. και πάχους 0,075μ. Χρονολογείται τον 2^ο αι. μ.Χ. Τα διασωθέντα γράμματα της επιγραφής έχουν ύψος 0,290μ. και είναι τα πιο κάτω:

Τ Η

Η επιγραφή βρέθηκε στην Κάτω Πάφο και φυλάσσεται στο επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR. 2763. Αυτοψία στις 21/2/2023.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή:

Nicolaou, I. (1986), RDAC, σ.194, αρ. 6 ·

Κρίγκος (2008), σ.267, αρ.21.

Εικόνα 22: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 44’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 45. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αφιέρωση κτηρίου στον Σεπτίμιο Σεβήρο από την πόλη της Πάφου'. Η επιγραφή αυτή είναι χαραγμένη σε μάρμαρο και χρονολογείται μεταξύ 197μ.Χ. και 198μ.Χ. Βρέθηκε στη Νέα Πάφο, αλλά σήμερα θεωρείται χαμένη. Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

[Υπὲρ σωτηρίας Αὐτοκράτορος]

[Καίσαρος Λ. Σεπτιμίου Σευήρου]

[Ε]ὐτυχοῦς Περ[τίνακος Εὐσεβοῦς]

4 [Σ]εβαστοῦ Ἀραβι[κοῦ Παρθικοῦ]

[Σε]β(αστή) Κλ(αυδία) Φλ(αουία) Πάφος [ἢ ἱερὰ μητρό]-

[πο]λις τῶν κατὰ Κύ[προν πόλεων]

[δι]ὰ τῶν τὸ ἕκτον [ἔτος ἀρχευσά]-

8 των (;).

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Le Bas & Waddington (1870), τόμος III, σ.2785 · Mitford (1961), AJA, 65, σ.105 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1310.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 46'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη προς τιμήν του Ανθυπάτου Ρούφου'. Η επιγραφή βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαιάπαφο και χρονολογείται μεταξύ του 18ου π.Χ. και του 17ου αι. π.Χ. Βρίσκεται σε βάση από ροδόχρουν μάρμαρο, αποκεκρουμένη αριστερά και πάνω και έχει διαστάσεις 0,325μ. ύψους, 0,830μ. μήκους και 0,520μ. πλάτους. Τα γράμματα της επιγραφής κυμαίνονται από 0,018μ. έως 0,029μ. Φυλάσσεται στο Μουσείο της Παλαιάπαφου και αναφέρει:

[Ἀφροδί]τη Παφίαι·

[Λούκιον Τ]άριον Ρούφον τὸν ἀνθύ-

[πατον ὁ δῆ]μος ὁ Παφίων τὸν ἑαυ-

4 [τοῦ πατρῶν]α δικαιοσύνης χάριν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά (1888), JHS, 9, σ.240, αρ.49 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.952 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1300 · Cayla (2018), σ.255, αρ.133 · Κρίγκος (2008), σ.302, αρ.73.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 47’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στη Λουία’. Η εν λόγω επιγραφή ανακαλύφθηκε στις ανασκαφές που έγιναν στα Κούκλια το 1888 και χρονολογείται μεταξύ του 15^{ου} αι. π.Χ. και του 14^{ου} αι. μ.Χ. Από τα τέλη του 19ου αι. μ.Χ. θεωρείται χαμένη. Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

[Σεβαστῆς Πάφου ἢ βουλή καὶ ὁ δῆμος] (;) Λιουίαν θεὰν Νέα

[ν Ἄφροδίτην (;)].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.242, αρ.61 · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.227, αρ.11 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1310 · Κρίγκος (2008), σ.303, αρ.74 · Cayla (2018), σ.226, αρ.104.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 48’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον Νίκανδρο για τον υιό του Τιμαγόρα’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη στο στήθος λίθινου αγαλμάτιου, ύψους 0,210μ., το οποίο βρέθηκε στην Αμαργέτη. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,007-0,020μ. Χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 2ου αι. μ.Χ. και αρχές 3ου αι. μ.Χ. Το αγαλμάτιο φυλάσσεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης. Η συγκεκριμένη επιγραφή αναφέρει τα ακόλουθα:

Νίκανδ-

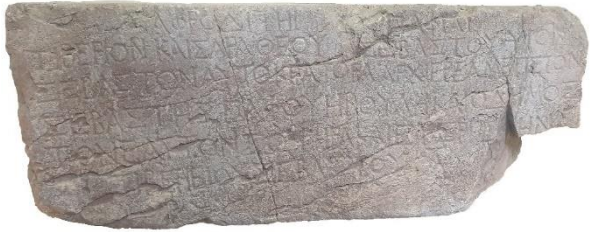
ρος ὑπὲρ

τοῦ υἱοῦ

4 Τιμαγόρου

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Ceccaldi (1874), RA, 27, σ.88, αρ.4 · Cesnola (1877), σ.416, αρ. 8 · Myres (1914), σ.550, αρ.1913 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38-39 · Masson (1994), BCH, 118, σ.271, αρ.22.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 49’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από την πόλη της Πάφου προς τιμήν του Τιβέριου’. Η επιγραφή, η οποία βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στα Κούκλια, είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση αγάλματος ύψους 0,300μ., μήκους 0,725μ. και πλάτους 0,780μ. και χρονολογείται το 23 μ.Χ. Η βάση του αγάλματος είναι αποκεκρουμένη κάτω αριστερά και είναι επιγεγραμμένη σε δύο όψεις. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,024μ. έως

Εικόνα 23: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 49’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

0,031μ. Η επιγραφή φυλάσσεται στο Μουσείο των Κουκλιών (αυτοψία στις 25/4/2023) και το κείμενό της είναι το ακόλουθο:

Ἀφροδίτη Παφίαι·

Τιβέριον Καίσαρα, θεοῦ Σεβαστοῦ υἱόν,

Σεβαστὸν αὐτοκράτορα, ἀρχιερέα μέγιστον,

4 Σεβαστῆς Πάφου ἢ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος,

τὸν ἑαυτῶν σωτῆρα καὶ εὐεργέ[τ]ην,

Λ ι´ Τιβερειοῦ Σεβαστοῦ α´.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.227, αρ.6 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.941 · Mitford (1961), AJA, 65, σ.140-141 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1310 · Cayla (2018), σ.228, αρ.106 · Κρίγκος (2008), σ.308, αρ.80.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 50’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τη Σώζουσα στον θεό Ὑψιστο’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε πλάκα από ασβεστόλιθο και χρονολογείται στα τέλη του 1ου αι. μ.Χ. Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο και

φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR.145 (αυτοψία στις 21/2/2023). Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

Θεῶι Ὑψίσ-
τωι Σώζουσ[α].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2206 .

Εικόνα 24: Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 50' (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Nicolaou, I. (1966), RDAC, σ.64 · Nicolaou, I. (1993), RDAC, σ.225, αρ.1u.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 51'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή από τον Κατάγραφο στον Οπάωνα Μελάνθιο για τον υιόν του'. Η πιο κάτω επιγραφή χρονολογείται στο διάστημα 2ος αι. μ.Χ. - αρχές 3ου αι. μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος ύψους 0,090μ. Το ύψος των γραμμμάτων της είναι 0,016μ. Βρέθηκε, μάλλον, στην Αμαργέτη και φυλάσσεται στο Μουσείο της Νέας Υόρκης, με κωδικό 74.51.2431. Η επιγραφή αυτή αναφέρει:

Ὅπαωνι

Μελανθίωι

Κατάγραφος

4 ὑπὲρ τοῦ υιοῦ Καταγράφου εὐχὴν

L s'.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Colonna-Ceccaldi (1874), RA, 27, σ.86-87 · Cesnola (1877), σ. 414, αρ. 3 · Περισιτιάνης (1910), σ.627, αρ.3 · Myres (1914), σ.549, αρ.1912 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38-39 · Masson (1971), Syria 48, σ. 442-443 · Masson (1994), BCH, 118, σ.266, αρ.1 · Yon & Amadasi Guzzo (2004), Kition Bamboula V, σ.313-314, αρ.2230.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 52'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή στον Καλιγούλα'. Η επιγραφή αυτή είναι η μία εκ των δύο επιγραφών που

βρίσκονται σε μαρμάρινη βάση εγχάρακτη και στις δύο όψεις και χρονολογείται στο διάστημα 37 μ.Χ. - 38 μ.Χ. Η επιγραφή στην άλλη όψη της μαρμάρινης βάσης χρονολογείται στο πρώτο μισό του 3ου αι. π.Χ. Η μαρμάρινη βάση έχει ύψος 0,235μ., πλάτος 0,850μ. και πάχος 0,650μ. και βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στα Κούκλια, σε ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν το 1888. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,008-0,016μ. Το κείμενο της επιγραφής, παρόλο που είναι σβησμένο, μπορεί σύμφωνα με τον Mitford (1950) να διαβαστεί, εκτός από το δεξιό τμήμα που είναι πλήρως σβησμένο. Το αναθεωρημένο κείμενο του Mitford (1980, 1990) για την εν λόγω επιγραφή είναι το ακόλουθο:

Γαίωι Καίσαρ ι Σεβαστώ[ι, Γερμανικού Καίσαρος υἱῶι, Τιβερίου]

Σεβαστοῦ υἱῶνῶι, Γερ[μανικῶι, πατρὶ πατρίδος, ἀρχιερεῖ]

μεγίστωι, δημαρχικῆ[ς ἐξουσίας τὸ β' (;), ὑπάτωι, αὐτοκράτορι]

4 Μάρκος Φίρμιος Σεκοῦνδος, ταμίας καὶ ἀντιστράτηγος (;) δήμου]

Ῥωμαίων ὧι ΤΕΜΙΟΙΚΛΥ [- - - - -]

ἐπὶ προστατῶν Δίωνος (;) [τοῦ δεῖνα, τοῦ δεῖνα τοῦ δεῖνα],

Ἀπολλωνίου τοῦ ΜΕΟΝΕ Ο [- -, καὶ τοῦ δεῖνα τοῦ δεῖνα]

8 ταμίου τοῦ ἔτους [β'] Γαίωι Καίσαρος Σεβαστοῦ Γερμανικοῦ]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.236, αρ.35 · Mitford (1950), Opuscula Archaeologica, 6, σ.56, αρ.30 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1315 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2180 · Cayla (2018), σ.239, αρ.113.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 53’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από το Κοινόν των Κυπρίων στην Αφροδίτη Παφία, για την Απολλωνία και το σύζυγό της Πατροκλή’. Η επιγραφή αυτή, η οποία βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, χρονολογείται στα μέσα του 2ου μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από υποκύανο μάρμαρο, ύψους 0,300μ., μήκους 0,730μ. και πλάτους 0,555μ. Το ύψος των

γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,020μ. έως 0,030μ. Η επιγραφή φυλάσσεται στο μουσείο της Παλαιπάφου, με κωδικό RR.8 (αυτοψία στις 21/2/2023).

Ἀφ[ροδίτ]η

Παφία·

κοινὸν

Κυπρίων

Ἀπολλωνίαν Κρατέρου καὶ τὸν ταύτης ἄνδρα,

4 Πατροκλέα Πατροκλέους, τοὺς κτίστας τοῦ

Τυχαίου καὶ ἀρχιερεῖς διὰ βίου τῆς Τύχης

τῆς μητροπόλεως Πάφου ὑπὲρ τῆς ἰς τὴν

ἐπαρχεῖαν φιλοτειμίας καὶ τῆς πρὸς τὴν

8 πατρίδα εὐνοίας χάριν.

Εικόνα 25: Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 53'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.237, αρ.40 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.962 · Nicolaou, I. (1971), CIS, σ.30 · Cayla (2018), σ.286-287, αρ.167 · Κρίγκος (2008), σ.326, αρ.101.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 54'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή για τον Καρακάλλα (;)'. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην περιοχή Μαλλούτενα ή Βότα. Είναι χαραγμένη σε απότμημα πλάκας από υπόλευκο μάρμαρο, αποκεκρουμένο σε όλες τις πλευρές, εκτός από την πάνω. Χρονολογείται στις αρχές του 3^{ου} αι. μ.Χ. Η πλάκα έχει ύψος 0,117μ., πλάτος 0,140μ. και πάχος 0,035μ. Το ύψος γραμμάτων

Εικόνα 26: Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 54'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

του κειμένου είναι 0,063μ. Η πλάκα φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR 1688 (αυτοψία στις 21/2/2023). Τα λόγια της επιγραφής είναι τα πιο κάτω:

[Αὐτοκράτορι Καίσα]ρι Μ(άρκῳ) [Αὐρηλίῳ - - - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1966), RDAC, σ.68-69, αρ.16 · Κρίγκος (2008), σελ.269, αρ.24.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 55’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από τον Γάιο Ιούλιο Ερμογένη και τη Μητρὸ’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην περιοχή του ναού της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο σε βάση αγάλματος από μάρμαρο κυανού χρώματος. Χρονολογείται τον 1ο αι. μ.Χ. και σήμερα εκτίθεται στο Κυπριακό Μουσείο, με κωδικό Inscr. GR.217 (αυτοψία στις 23/4/2023). Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

Εικόνα 27: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 55’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Ἀφροδίτη Παφίαι· Μητρὸ
ἢ καὶ Σώτιον καὶ Γάιος Ἰούλι-
ος Ἐρμογένης Φίλιππον
4 τὸν ἑαυτῶν ὑδὸν τιμῆς
χάριν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.237, αρ.42 · Περιστιάνης (1910), σ. 351 · Cayla (2018), σ.309, αρ.207 · Κρίγκος (2008), σ.314, αρ.85.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 56’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον Αυτοκράτορα Δομιτιανό’. Η επιγραφή, η οποία βρέθηκε στο ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 85 μ.Χ. - 86 μ.Χ. και από τον 19ο αι. θεωρείται χαμένη. Η επιγραφή χαρακτήθηκε σε μαρμάρινη πλάκα από υπόλευκο μάρμαρο. Η πλάκα είναι αποκεκρουμένη στην δεξιά και στην αριστερή της πλευρά. Ο πρώτος εκδότης αναφέρει πως το ύψος των γραμμμάτων της επιγραφής ήταν 0,010μ.

[Imp.] Caesar [- - -]

[Dom]itianu[s Augustus]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.240, αρ.52 · CIL, 3, σ.12102 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1356.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 57’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον Αρισταγόρα στον Οπάωνα Μελάνθιο για τον υιόν του’. Σε μικρό κίονα από λευκό μάρμαρο αποκεκομμένο στο πάνω μέρος είναι χαραγμένη η επιγραφή αυτή. Έχει σωζόμενο ύψος 0,150μ. Βρέθηκε στην περιοχή της Παλαιπάφου και χρονολογείται στο διάστημα 2ος αι. μ.Χ.- αρχές 3ου αι. μ.Χ. Από το 1879 η επιγραφή φυλάσσεται στο Μουσείο του Λούβρου με κωδικό MNB 3064. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

Αρισταγόρας

Σώσανδρον

τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν

Ὀπάωνι Μελανθίῳ

εὐχήν

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Colonna-Ceccaldi (1874), RA, 27, σ.87-88 ·

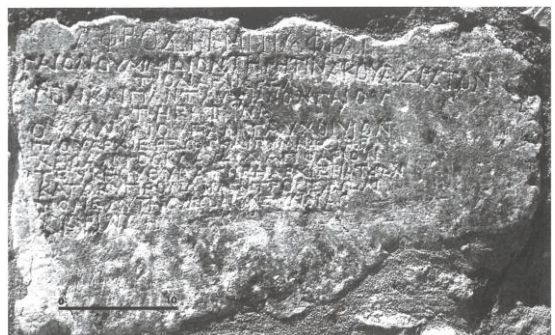
Cesnola (1877), σ.414, αρ.4 · Περισιτιάνης (1910), σ.627, αρ.3 · Mitford (1946), JHS, 66,

σ.38-39 · Masson (1971), Syria, 48, σ.442-443 · Masson (1994), BCH, 118, σ.266, αρ.2 · Yon

& Amadasi Guzzo (2004), Kition Bamboula V, σ.314, αρ.2231.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 58’.

Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από την Καυδία προς τιμήν του εγγονού της Γάιου Ουμμίδιου Κουαδράτου Πανταυχιανού’. Η επιγραφή χρονολογείται το 88 μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε

Εικόνα 28: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 58’ (Cayla, 2018, σελ.527)

γκρίζα μαρμάρινη βάση αγάλματος διαστάσεων 0,270μ. X 0,510μ. και βρέθηκε στην Παλαίπαφο, λίγα μέτρα από το Ιερό της Αφροδίτης. Η μαρμάρινη βάση ήταν εντοιχισμένη στο περιτείχισμα της Παναγίας της Καθολικής. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής είναι ακανόνιστο. Σε κάποιες γραμμές το ύψος των γραμμάτων κυμαίνεται από 0,016μ. έως 0,020μ. και σε κάποιες άλλες από 0,001μ. έως 0,015μ. Το κείμενο της επιγραφής φαίνεται πιο κάτω:

Ἀφροδίτη Παφίαι·

Γάιον Οὐμμίδιον Τηρητίνα Κουαδρᾶτον,
τὸν ἀρχιερέα

4 τὸν καὶ Πανταυχιανὸν Γαΐου

Τηρητίνα

Οὐμμιδίου Πανταύχο[υ] υἱόν,
τοῦ ἀρχιερέως καὶ γυμνασιαρ-

8 χήσαντος, Κλαυδία Ἀφάριον,

Τεύκρου θυγάτηρ,

ἡ ἀρχιέρια τῶν

κατὰ Κύπρον Δήμητρος ἱερῶν,

12 τὸν ἑαυτῆς υἱωνὸν εὐνοίας

χάριν, L η´.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Βιβλιογραφία: Le Bas & Waddington (1870), σ.2801 · Boeckhius (1843), σ.2637 · Cagnat & Lafaye (190-1906), σ.950· Cayla (2004), σ.243 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2198 · Cayla (2018), σ.280, αρ.160.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 59’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από την Αριστίον την κόρη του Αριστοκράτους’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε απότμημα μαρμάρινης στήλης από υπόλευκο μάρμαρο ύψους 0,196μ. και διαμέτρου 0,580μ. Το ύψος των γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,047μ. μέχρι 0,050μ. Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο

και χρονολογείται μεταξύ του 1ου αι. μ.Χ. και του 3ου αι. μ.Χ. Εκτίθεται στο υπόστεγο της αυλής του Επαρχιακού Μουσείου Πάφου με κωδικό 1468. Η επιγραφή αναφέρει:

Ἀρίστιον

Ἀριστοκράτους.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1963), Berytus, 14, σ.138, αρ.8.

Αναθηματικές Επιγραφές ‘Πάφος 60’ και ‘Πάφος 61’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφών: ‘Αναθηματικές επιγραφές στην Παφία Αφροδίτη από τους Αυτοκράτορες Τίτο και Δομιτιανό’. Δύο αναθηματικές επιγραφές χαραχτηκαν στις δύο όψεις κυλινδρικού βωμού, ο οποίος βρέθηκε στην περιοχή του ναού της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Ο κυλινδρικός βωμός είναι κατασκευασμένος από ροδόχρουν μάρμαρο. Η επιγραφή ‘Πάφος 60’ χρονολογείται το 69 μ.Χ. και το κείμενό της αναφέρει:

Ἄφροδείτη [Παφίαι]

[Τίτο]ς Σεβαστό[ς].

Η επιγραφή ‘Πάφος 61’, η οποία βρίσκεται στην άλλη όψη του βωμού, χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 79 μ.Χ. - 80 μ.Χ. και το κείμενό της είναι το πιο κάτω:

Ἀφροδείτη Παφίαι

Δομιτιανὸς Σεβαστό[ς].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.253, αρ.115 · Mitford (1961), AJA, 65, σ.103 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1311, 1314, 1355 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2179 · Cayla (2018), σ.240, αρ.114.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 62’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Παφία’. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στο διάστημα τέλη 1ου αι. μ.Χ. - αρχές 2ου αι. μ.Χ. και είναι χαραγμένη σε βάση λευκού μαρμάρου αποκεκρουμένη στα αριστερά. Βρέθηκε στα Κούκλια και η σημερινή της θέση είναι άγνωστη.

[Ἀφροδείτη Π]αφίαι·

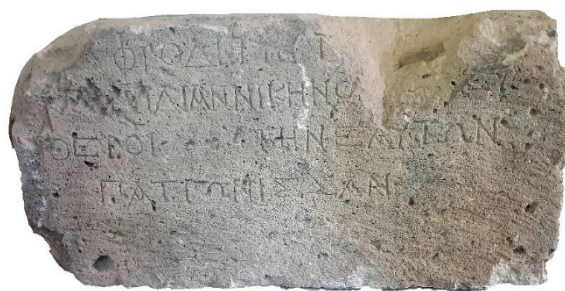
[- - - - -] Σ ἀρχιερέως

[- - - - -] ἀρχιερέα, Ῥοδ[- -]

4 [- - - - -] υἶδον ἐξ[αίρετον (;)]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Le Bas & Waddington (1870), σ.2804· Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.254, αρ.119· Mitford (1947), ABSA, 42, σ.228-230, αρ.13· Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1353· Cayla (2004), σ.243.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 63’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Παφία από τους Απελεύθερους προς τιμήν της Κορνηλίας Νίκης’. Η εν λόγω επιγραφή, η οποία χρονολογείται κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από μάρμαρο ύψους 0,360μ., μήκους 0,745μ. και πλάτους 0,680μ. Η βάση είναι αποκεκρουμένη πάνω αριστερά και δεξιά. Το ύψος γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται από 0,020μ. έως 0,023μ. Η επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή του ιερού της Αφροδίτης και φυλάσσεται στο εκεί Μουσείο (αυτοψία στις 21/2/2023).

Εικόνα 29: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 63’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Αφροδίτη [Παφία]:

Κο[ρνη]λίαν Νίκην οἱ [ἀπελ]εύ-

θεροὶ τὴν ἑαυτῶν

πατρώνισσαν

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.245, αρ.84· Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.966· Cayla (2018), σ.315, αρ.218· Κρίγκος (2008), σ.321-322, αρ.95.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 64’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από τη Λικινία’. Χρονολογημένη στα μέσα του 1ου αι. μ.Χ.,

η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην Παλαίπαφο, σε αγρό στα δυτικά του ιερού της Αφροδίτης, αλλά από το τέλος του 19ου αι. η επιγραφή αυτή θεωρείται χαμένη. Είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από μάρμαρο. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

[Αφροδ]ίτη[ι Π]αφίαι·

[Γαίου Ίουλίου] Κρίσπου και (Λ)ι[κινίας (·)]

[υιόν, Γάιον Ίού]λιον Ποτάμω[να]

4 Λικινία ή [μάμμη (·)].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Pottier & Beaudouin (1879), BCH, 3, σ.169, αρ.15 · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.227 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1363.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 65’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από τον Κάνιο Κουιντιανό και τη γυναίκα του Οκταβία Κλωδιανή για τον υιό τους’. Η επιγραφή, η οποία είναι χαραγμένη σε κίονα από κυανό ασβεστόλιθ, ύψους 0,725μ. και διαμέτρου 0,280μ., βρέθηκε στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο και η σημερινή της θέση παραμένει άγνωστη.

Αφροδίτη Παφίαι·

Μ. Κάνιον Αϊλιον

Μαρκελλεϊνον,

4 Μ. Κάνιος Κουιντιανός

και Όκταβία Κλωδιάνη {ι}

τὸν υιόν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.246, αρ.88 · Cayla (2018), σ.316, αρ.220.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 66’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον Δήμο της Πάφου στην Παφία Αφροδίτη προς τιμήν του Χιλίαρχου Γάιου

Ρουτιλίου Ρούφου'. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στα Κούκλια σε βάση αγάλματος από ροδόχρουν μάρμαρο. Χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο και η σημερινή της θέση παραμένει άγνωστη.

Αφροδίτη Παφία:

ὁ δῆμος ὁ Παφίων Γάιον Ῥουτιλίον

Γαίου υἱὸν Ὑελίνα Ῥοῦφον χιλί

4 αρχον εὐνοίας χάριν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.247, αρ.90 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.964 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1325 · Cayla (2018), σ.255, αρ.133.

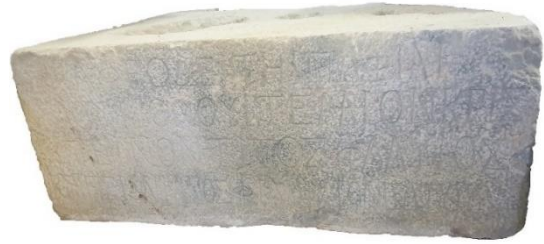
Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 67'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη για την Κλωδιάν'. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση αγάλματος, αποκεκρουμένη στο κάτω της μέρος. Η βάση, η οποία έχει επιγεγραμμένες τις δύο της έδρες, βρέθηκε στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο. Η σημερινή της θέση είναι άγνωστη. Πιο κάτω φαίνεται το κείμενο της επιγραφής που είναι χαραγμένο στη μία έδρα της μαρμάρινης βάσης.

Αφροδίτη Παφία:

Κλωδιάν Ἀριστοκ[ράτους]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.245, αρ.77(α).

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 68’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Παφία από τον Τίτο Φλαύιο Κρισπειανό Φίλωνα’. Η επιγραφή χαρακτήθηκε σε βάση αγάλματος από ασβεστόλιθο κυανού χρώματος. Η βάση έχει ύψος 0,320μ., μήκος 0,805μ. και πλάτος 0,695μ. Η επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή του ναού της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και χρονολογείται στις αρχές του 2ου αι. μ.Χ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,030μ. έως 0,040μ. Ο λίθος σε δεύτερη χρήση φέρει δύο επιγραφές, εκ των οποίων η πρώτη είναι του 2ου αι. π.Χ. και είναι δίγλωσση (Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ. 234-235, αρ.28). Σήμερα η επιγραφή φυλάσσεται στο μουσείο της Παλαιπάφου. Αυτοψία στις 25/4/2023.

Εικόνα 30: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 68’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Ἀφροδείτηι Παφίαι·

Λούκιον Οὐιτέλλιον Κρισ-

πεῖνον Τίτος Φλαύιος

4 Κρι<σ>πειανὸς Φίλων τὸν ἑατοῦ

φίλον.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.234, αρ.25 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1305 · Κρίγκος (2008), σ.324, αρ.99.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 69’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή (;)’. Η επιγραφή αυτή, η οποία είναι χαραγμένη σε απότμημα από αμμόλιθο διαστάσεων 0,405μ. ύψους και 0,276μ. πλάτους, χρονολογείται στις αρχές του 2ου αι. μ.Χ. και το ύψος των γραμμάτων του κειμένου της κυμαίνεται από 0,013μ. έως 0,045μ. Ο αμμόλιθος είχε χρησιμοποιηθεί ως οικοδομικό υλικό σε τοίχο οικίας, στα δυτικά του δρόμου από τον ναό της Αφροδίτης στην εκκλησία του Αγίου Λουκά.

[- - -] Σεβαστή [- - - - -]

[- - -] Η ἀρχιερέα [- - -]

[- - -] ΤΡΙ Τιβερίου [- - -]

4 [- - -] ΟΤΕ ς Μ [- - - - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.260, αρ.14 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.948, 963 · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.214-216, αρ.5 · Cayla (2004), σ.233-236.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 70’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Παφία από τον Αοιδό Νέστωρα για τη Σεργία Αυρηλία Ρηγείνα’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, αλλά η σημερινή της θέση είναι άγνωστη. Είναι χαραγμένη σε ερυθρόχρωμη βάση αγάλματος, σε δεύτερη χρήση. Χρονολογείται στο διάστημα τέλη 2ου αι. μ.Χ. - αρχές 3ου αι. μ.Χ. και το κείμενό της είναι το ακόλουθο:

Ἀφροδείτη Παφί[α].

[Σεργίαν] Ἀυρηλ[ία]ν Ῥηγεί-

[ναν] ὑπατικὴν [- - - - -]

4 [Νέστ]ωρ ὁ [ἀοιδὸς τ]ῆν εὐεργ[έτιν].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.253, αρ.113 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.959 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1297 · Cayla (2018), σ.314, αρ.216.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 71’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Παφία προς τιμὴν του φιλόσοφου Πλου’. Επιγραφή χαραγμένη σε ογκόλιθο γκριζωπού ψαμμίτη, ο οποίος είναι αποκεκρουμένος στα δεξιά. Βρέθηκε στα Κούκλια και χρονολογείται μεταξύ 15 αι. π.Χ. και 14 μ.Χ. Έχει διαστάσεις 0,355μ. X 0,360μ.

X 0,340μ. και το ύψος των γραμμμάτων της κυμαίνεται από 0,023μ. έως 0,028μ. Η επιγραφή είναι η ακόλουθη:

Ἀφροδίτη]ι Παφίαι

[τὸν δεῖνα Ἀπολλω]νίου, τ[ὸ]ν καὶ Πλοῦν

[τὸν ἐκ Σεβαστῆ]ς Πάφου φιλόσοφο[ν]

4 [Ἐπικούρειον (;), ἀρχι]ερ έ α διὰ βίου θ[εοῦ]

[Αὐτοκράτορος Καίσ]αρος Σεβασ[τοῦ]

[ἄρξαντα (;), γυμνασιαρχήσ]αντα (;), ἄθ[λοισ]

..... ΗΣ ἐξ α[ὐτοῦ]

8 [Σεβαστῆ Πάφος τὸν ἑαυτῆς εὐε]ργέτ[ην]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1980α), σ.262 · Mitford (1980β) ANRW, II(7.2), σ.1352 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2196 · Cayla (2018), σ.272, αρ.155.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 72'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από τον Γάϊο Ουμίδιο Κουαδράτο και τη σύζυγό του για τον υιό τους'. Η επιγραφή χρονολογείται στο διάστημα 85 μ.Χ. - 86 μ.Χ. και είναι χαραγμένη σε λίθινη βάση αγάλματος κυανού χρώματος. Βρέθηκε σε δεύτερη χρήση σε δρόμο στην περιοχή κοντά στον ναό της Αφροδίτης, αλλά η σημερινή της θέση είναι άγνωστη. Το κείμενό της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

Ἀφροδίτηι Παφίαι·

Γάιον Οὐμμίδιον Πάνταυ-

χον Κουαδρατιανὸν ἀρχιε-

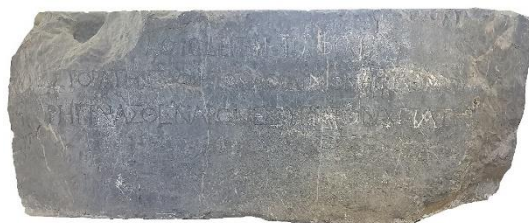
4 ρέα, Γάιος Οὐμμίδιος Κουαδρᾶτος

καὶ Κλαυδία Ῥοδόκλεια ἀρχιέρεια,

τὸν υἱόν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.237, αρ.41 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.951 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1353 · Cayla (2004), σ.243.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 73’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τη Ρηγείνα στην Αφροδίτη Παφία, για τον αοιδό Νέστωρα’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαιάπαφο. Είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από μάρμαρο με διαστάσεις 0,330μ. ύψους, 0,840μ. μήκους και 0,680μ. πλάτους. Το ύψος των γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται μεταξύ 0,024μ. μέχρι 0,030μ. Η επιγραφή χρονολογείται στα τέλη του 2^{ου} αι. μ.Χ. και φυλάσσεται στο Μουσείο της Παλαιάπαφου (αυτοψία στις 21/2/2023).

Εικόνα 31: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 73’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Ἀφροδείτη Παφίαι·

[N]έστορα τῆι Παφίῃ τὸν ἀοίδιμον ἢ φιλόμουσ [ος]

Ῥηγίνα σθεναρῶν ἐξ ὑπάτων ὑπάτη.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.246, αρ.86 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.958 · Guarducci (1942), RFIC, 20, σ.131-135 · Χατζηιωάννου (1971-1980), αρ.103 · Fraser (1984), RDAC, σ.278-279 · SEG (1923), 34, σ.1426 · Βοσκός (1997), Τόμος II: Επίγραμμα, σ.118-121 και 383-386 · Gauthier κ.ά (1987), Bulletin Épigraphique, σ.729 · Cayla (2018), σ.313, αρ.215 · Κρίγκος (2008), σ.327-328, αρ.103.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 74’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από την πόλη της Πάφου προς τιμήν του Τιβέριου’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης και χρονολογείται στις αρχές του 1ου αι. μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε ροδόχρωμη μαρμάρινη βάση ύψους 0,190μ., μήκους 0,660μ. και πλάτους 0,610μ. Η βάση είναι αποκεκρουμένη από όλες της τις πλευρές. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,020μ. έως 0,027μ.. Σήμερα η επιγραφή βρίσκεται στο μουσείο Κουκλιών (αυτοψία στις 25/4/2023).

Εικόνα 32: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 74’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

[Αφ]ρο[δίτη] Π[α]φία:

Τιβέριον Καίσαρα, θεοῦ Σεβαστ[οῦ υἱόν],

[Σ]εβαστὸν αὐτοκράτορα, ἀρχι[ερέα μέγιστον],

4 [Σ]εβαστῆς Πάφου ἢ β[ουλῆ καὶ ὁ δῆμος].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Le Bas & Waddington (1870), σ.2792 · Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.227-228, αρ.7 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.942 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1310 · Κρίγκος (2008), σ.308, αρ.79.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 75’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή προς την Αφροδίτη Παφία’. Η πιο κάτω επιγραφή, η οποία χρονολογείται στο διάστημα 26 μ.Χ. - 29 μ.Χ., βρίσκεται σε βάση αγάλματος από ροδόχρουν μάρμαρο, ύψους 0,300μ., μήκους 0,720μ. και πλάτους 0,690μ. Η βάση είναι αποκεκρουμένη αριστερά. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,020μ. έως 0,040μ. Βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και φυλάσσεται στο εκεί Μουσείο (αυτοψία στις 25/4/2023).

Εικόνα 33: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 75’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Ἀφρ[ο]δείτη Παφία·

[Τιβέριον Καί]σαρα θεοῦ Σεβαστοῦ υἱὸν

[θεοῦ Ἰουλίου υἱωνὸ]ν Σεβαστὸν ἀρχιερέα μέγιστον

4 [ἐπὶ (;) Κοίντου Μα]ρκίου Κοίντου υἱοῦ Κοίντου Ὀρτηνσίου

[υἱωνοῦ Ὀρτάλου Ὀρ]τησεῖνου ἀνθυπάτου

[Σεβα]στή {ι} Πάφος.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.251, αρ.107 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.944 · Mitford, (1947), ABSA, 42, σ.208, αρ.3 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1301 · Arnaud (1989), Epigraphica, 51, σ.17 · Corbier (1991), MEFRA, 103, σ.655-701, 674-687 · Eck (1993), ZPE, 95, σ.251-260 · Groag κ.ά (1933), σ.206 · Briscoe (1993), ZPE, 95, σ.249-250 · Cayla (2018), σ.236, αρ.110 · Κρίγκος (2008), σ.310, αρ.81.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 76’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στον Οπάωνα Μελάνθιο’. Η επιγραφή αυτή έχει βρεθεί στην Αμαργέτη και χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 2ου αι. μ.Χ. - αρχές 3ου αι. μ.Χ. Σήμερα θεωρείται χαμένη. Για την περιγραφή της, οι πρώτοι εκδότες αναφέρουν ότι είναι ‘πάνω σε βάση από μαλακή πέτρα, σπασμένη στα δύο άκρα’.

†C [Ο]πάωνι Με-

λαν [θίω].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.262, αρ.8 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38-39 · Masson (1994), BCH, 118, σ.267, αρ.10.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 77’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από το Κοινόν των Κυπρίων στην Παφία Αφροδίτη προς τιμήν της Νεικάριου Μοκαπόλεως’. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στο διάστημα από τα τέλη του 1ου αι. μ.Χ. έως τις αρχές του 2ου μ.Χ. Βρέθηκε στα Κούκλια, ανατολικά του ιερού της Αφροδίτης, κοντά στη μικρή βυζαντινή εκκλησία. Είναι χαραγμένη σε βάση υπόλευκου

Εικόνα 34: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 77’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

μαρμάρου, διαστάσεων 0,370μ. ύψους, 0,660μ. πλάτους και 0,715μ. μήκους. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,021μ. μέχρι 0,031μ. Εκτίθεται στο Κυπριακό Μουσείο στη Λευκωσία, στην αίθουσα 10 (αυτοψία στις 17/3/2023).

Αφροδείτη Παφίαι·

Κυπρίων τὸ κοινὸν

Νεικάριον, θυγατέρα

4 Μοκαπόλεως ἀγωνοθετήσαντος,

εὐσεβείας χάριν

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Περιστιάνης (1910), σ.342-243 · Mitford (1950), *Opuscula Archaeologica*, 6, σ.58, αρ.31 · Cayla (2018), σ.282-283, αρ.163 · Κρίγκος (2008), σ.319-320, αρ.92.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 78’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στον Οπάωνα Μελάνθιο από τον Τρύφων Αριστοδήμου’. Η επιγραφή χαρακτήρη σε βωμό ύψους 0,123μ., πλάτους 0,122μ. και πάχους 0,095μ., φτιαγμένο από σκληρό ηφαιστιογενή σκουρόχρωμο λίθο. Βρέθηκε στην Αμαργέτη και φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Πάφου με κωδικό 1401 (αυτοψία στις 18/4/2023). Ο λίθος, στο πάνω μέρος του, είναι αποκεκρουμένος σχεδόν σε ολόκληρο το μήκος του. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,070μ. έως 0,018μ. και το κείμενο είναι το ακόλουθο:

[Οπάωνι]
 Μελανθίω
 Τρύφων Ἀ-
 4 ριστοδήμου
 ὑπὲρ τοῦ υἱ-
 οῦ Τρύφωνος
 εὐχὴν.

Εικόνα 35: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 78’
 (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1961), AJA, 65, σ.109, αρ.10 · Karageorghis (1961), BCH, 85, σ.274 · SEG(1923), 20, σ.239 · Masson (1994), BCH, 118, σ.270, αρ. 18 · Cayla (2018), σ.333, αρ.247.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 79’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον ιερέα Τρύφωνα στον θεό Ὑψιστο’. Η επιγραφή βρίσκεται σε κίονα από ασβεστόλιθο και χρονολογείται τον 1ο αι. μ.Χ.. Ο κίονας είναι αποκεκρουμένος στο πάνω και στο κάτω μέρος του και το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,025μ. έως 0,030μ. Ο Κίονας βρέθηκε στα Κούκλια και φυλάσσεται στο

Εικόνα 36: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 79’
 (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

εκεί μουσείο, με κωδικό RR.33 (αυτοψία στις 25/4/2023).

Θεῶι Ὑψίστοι

Τρύφων ἱερεὺς

εὐχὴν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1966), RDAC, σ.64 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ. 2206 · Nicolaou, I. (1993), RDAC, σ.225, αρ.1v.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 80’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από την πόλη της Πάφου στην Αφροδίτη Παφία προς τιμὴν του Πλαύτιου Φήλικου Ιουλιανού’. Η επιγραφή αυτή, η οποία βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, είναι χαραγμένη σε δύο συνανήκοντα τμήματα μαρμάρινης πλάκας αγάλματος, ροδόχρουν χρώματος. Το ύψος των γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,040μ. - 0,060μ. Η επιγραφή

Εικόνα 37: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 80’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

χρονολογείται στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. Τα δύο συνανήκοντα τμήματα της μαρμάρινης πλάκας, στα οποία είναι χαραγμένο το πιο κάτω κείμενο, φυλάσσονται στο Μουσείο των Κουκλιών (αυτοψία στις 25/4/2023).

Ἀφροδίτη Παφίαι·

Δ. Πλαύτιον Φήλικα Ἰ-

ουλιανόν, τὸν ἀγνόν

ἀνθ(ύπατον), ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.248, 253, αρ.97 και αρ.114 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.954-955 · Mitford (1947), ABSA, 42, σ.216, αρ.6 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1310 · Cayla (2018), σ.268, αρ.149.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 81’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον υιό του Απολλωνίου’. Η επιγραφή χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο και είναι χαραγμένη σε πήλινη πλάκα. Από τον ΙΘ΄ αιώνα θεωρείται χαμένη. Η επιγραφή αναφέρει το πιο κάτω:

Ἀπολλω-
νίου φιλ(οτιμεία) (;)

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.262, αρ.11 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38-39 · Masson (1994), BCH, 118, σ.269, αρ.12.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 82’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από το Κοινόν των Κυπρίων’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην περιοχή του ναού της Αφροδίτης. Είναι σωσμένη αποσπασματικά και χρονολογείται μεταξύ του 15ου π.Χ. και του 14ου αι. μ.Χ. Η επιγραφή, η οποία αναφέρει το πιο κάτω, σήμερα θεωρείται χαμένη.

[Ἀφροδί]τη Πα[φία]
[τὸ κοινὸν τ]ὸ Κυπ[ρίων]
[- - - - Κ]λέω[νος (;) - - -]
4 [- - - -]N]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.242, αρ.63 · Mitford (1950), Opuscula Archaeologica, 6, σ.26 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1370.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 83’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από την Πλαυτία Ελπίδα στην Αφροδίτη Παφία’. Η επιγραφή βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και χρονολογείται στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση αγάλματος ροδόχρουν χρώματος με διαστάσει 0,325μ. ύψους, 0,760μ.

Εικόνα 38: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 83’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

μήκους και 0,670μ. πλάτους. Η βάση είναι αποκεκρουμένη στην αριστερή της πλευρά και στο κέντρο του κάτω μέρους της. Η επιγραφή αυτή γράφτηκε πάνω σε κάποια άλλη, η οποία είχε σβηστεί προηγουμένως (βλ. 'Πάφος 98'). Συνεπώς, πρόκειται για μια παλίμψηστη επιγραφή. Το ύψος των γραμμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,040μ.-0,045μ. Σήμερα φυλάσσεται στο Μουσείο των Κουκλιών (αυτοψία στις 25/4/2023). Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

Ἀφροδίτη Παφίαι·

Πλαυτίαν Ἐλπίδα,

Πλαυτίου Φήλεικος

4 Ἰουλιανοῦ ἀνθυπάτου.

Βιβλιογραφία: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.249, αρ.104 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.956 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1303, αρ.41 · Cayla (2018), σ.268, αρ.150.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 84'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή στον Οπάωνα Μελάνθιο'. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση, η οποία είναι αποκεκρουμένη στην δεξιά της πλευρά. Βρέθηκε στην Αμαργέτη και χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 2ου αι. μ.Χ.- αρχές 3ου αι. μ.Χ. Μέχρι το 1894 η επιγραφή φυλασσόταν στο Κυπριακό Μουσείο, με κωδικό 5921. Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

Ἄπαονι Με[λανθίω]

ὑπὲρ [τοῦ δεῖνος ὁ δεῖνα]

εὐχί[ν].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.261, αρ.7 · Myres & Ohnefalsch-Richter (1899), σ.163, αρ.5921 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38-39 · Masson (1994), BCH, 118, σ.267, αρ.8 · Cayla (2018), σ.336, αρ.255.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 85’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στον [Δία] Καπιτώλιο, στον Αυτοκράτορα Αντωνίνο Πίο και στον υιό του Μάρκο Αυρήλιο Αντωνίνο από την πόλη της Πάφου’. Η επιγραφή βρίσκεται σε αρχιτεκτονικό ογκόλιθο από υπόλευκο μάρμαρο της Προκοονήσου. Αποτελείται από δύο μη συνεχή αποτμήματα. Το πρώτο απότμημα, το οποίο είναι αποκεκρουμένο από τις δύο πλευρές και μερικώς στο κάτω μέρος, αποτελείται από τρία συνανήκοντα αποτμήματα ύψους 0,760μ., σωζόμενου μήκους 2,820μ. και μέγιστου πλάτους 0,240μ. Το απότμημα αυτό περιλαμβάνει το αριστερό τμήμα της εγχάρακτης επιγραφής. Βρέθηκε στην ορχήστρα της δυτικής παρόδου του αρχαίου

Εικόνα 39: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 85’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

θέατρο στην Φάμπρικα. Το δεύτερο απότμημα έχει μέγιστο ύψος 0,760μ., μέγιστο μήκος 1,540μ. και μέγιστο πλάτος 0,230μ. Είναι αποκεκρουμένο στην αριστερή και δεξιά πλευρά και περιέχει το δεξιό τμήμα της εγχάρακτης επιγραφής. Το απότμημα αυτό βρέθηκε σε οικία κοντά στο θέατρο. Τα δύο αποτμήματα εκτίθενται στην αυλή του Επαρχιακού Μουσείου της Πάφου, με κωδικούς [α]: 3978 και [β]: Pafos Museum Inventory Book, αρ. 125, αντίστοιχα (αυτοψία στις 18/4/2023). Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

Στ. 1: [Θεῶι Διὶ Κ]α πετωλίωι καὶ Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τ(ίτωι)

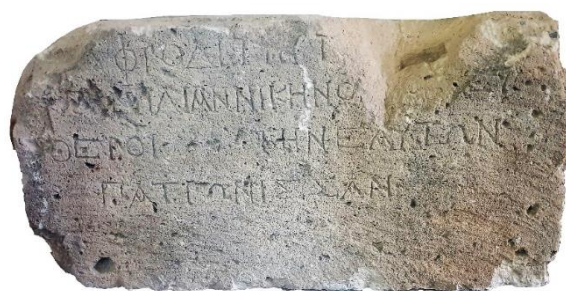
Αἰλ[ίωι Ἀδριανῶι Ἀντωνίνωι Σεβαστῶι Εὐσεβεῖ] καὶ τῶι
υἱῶι αὐτοῦ Μ. Αὐρ[ηλίωι Ἀντωνίνωι Καίσαρι]

Στ. 2: [δι’ εὐεργεσ]ίας (;), Σεβ(αστή) Κλ(αυδία) Φλ(αουία) Πάφος,

ἢ ἱερά μητρόπολις τῶν κατὰ Κύπ[ρον πόλεων τὸ προσκήνιον,
τὰ ἀγά]λματα καὶ τὰς ἀνόδους κατ[εσκεύασεν ἐκ τῶν ἰδίων]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Van Buren (1908), JHS, 28, σ.98, αρ.31 · Φιλίππου (1916), Έφημερις Αιών, αρ.51 · Φιλίππου (1923), Κυπριακά Χρονικά, σ.242 · Περιστιάνης (1923), Κυπριακά Χρονικά, σ.135-136 · Mitford (1961), AJA, 65, σ.105 · Νικολάου, Ι. (2003), RDAC, σ.305-308, αρ.13.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 86'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Παφία από τους Απελεύθερους προς τιμήν της Κορνηλίας Νίκης'. Η πιο κάτω επιγραφή, η οποία χρονολογείται κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, είναι χαραγμένη σε βάση αγάλματος από μάρμαρο. Η βάση έχει διαστάσεις 0,360μ. ύψους, 0,745μ. μήκους και 0,680μ. πλάτους και είναι αποκεκρουμένη πάνω αριστερά και δεξιά.

Εικόνα 40: Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 86'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Το ύψος γραμμάτων του κειμένου κυμαίνεται από 0,020μ. έως 0,023μ. Η επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή του ιερού της Αφροδίτης και φυλάσσεται στο εκεί Μουσείο (αυτοψία στις 21/2/2023).

Αφροδίτη [Παφία]:

Κο[ρνη]λίαν Νίκην οί [ἀπελ]εύ-

θεροι τήν ἐαυτῶν

πατρώνισσαν

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.245, αρ.84 · Cagnat & Lafaye (1901-1906), III, σ.966 · Cayla (2018), σ.315, αρ.218 · Κρίγκος (2008), σ.321-322, αρ.95.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 87’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στους θεούς Συννάους’. Η επιγραφή έχει χαραχτεί σε βωμό από αμμόλιθο. Το απότμημα βωμού, το οποίο βρέθηκε στην τοποθεσία ‘Λουτρά της Ρήγαινας’ στην Αμαργέτη, έχει διαστάσεις 0,230μ. ύψους, 0,245μ. μήκους και 0,100μ. πάχους. Η επιγραφή χρονολογείται τον 3ο αι. μ.Χ. και το ύψος των γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,030μ. έως 0,035μ. Σήμερα η επιγραφή φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου, με κωδικό RR.1781· M.P.28/56, bl. 44 (αυτοψία

στις 18/4/2023). Το κείμενό της είναι το πιο κάτω: **Εικόνα 41:** Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 87’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Θεοῖς συ [ννάοις]
πᾶσι καὶ π[άσαις].

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1968), RDAC, σ.73, αρ.2.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 88’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στον Οπάονα Μελάνθιο’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην Αμαργέτη, αλλά έχει χαθεί. Οι πρώτοι εκδότες αναφέρουν για την επιγραφή ότι είναι ‘πάνω σε βάση από μαλακή πέτρα, σπασμένη στα δύο άκρα’. Χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 2ου αι. μ.Χ. - αρχές 3ου αι. μ.Χ. και αναφέρει:

[Οπ]άονι Με[λανθίω].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.262, αρ.8 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38-39 · Masson (1994), BCH, 118, σ.267, αρ.9.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 89’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη’. Η επιγραφή είναι σε απότμημα λευκής μαρμάρινης πλάκας, η οποία είναι αποκεκρουμένη στην αριστερή της πλευρά. Χρονολογείται μεταξύ 89 μ.Χ. και 90 μ.Χ. Η πλάκα έχει ύψος 0,170μ., πλάτος 0,205μ. και πάχος 0,048μ. Το ύψος των γραμμάτων

του κειμένου στον πρώτο στίχο κυμαίνεται από 0,008μ. έως 0,017μ. και στους υπόλοιπους στίχους από 0,016μ. έως 0,025μ. Η συγκεκριμένη επιγραφή βρέθηκε 200 περίπου μέτρα ανατολικά του φάρου της Κάτω Πάφου και φυλάσσεται στο μουσείο Κουκλιών. Η πλάκα γράφει:

[Ἀφροδίτη Π]α φ ί α ι (;)

[ἐπὶ Αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ Καίσ]αρος Σεβαστ-

[οῦ Γερμανικοῦ, θεοῦ υἱοῦ, ἀρχιερέως μ]εγίστου,

4 [τιμητοῦ διηνεκοῦς, δημαρχικῆς ἐξουσίας] τὸ θ΄,

[αὐτοκράτορος τὸ κα΄(;), ὑπάτου τὸ ιε΄(;), πατρ]ὸς πατρίδος

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1961), AJA, 65, σ.101-103, αρ.6 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1311.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 90'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή από τον Λαΐο στον Οπάονα Μελάνθιο'. Η επιγραφή αυτή είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση, αποκεκρουμένη στο δεξί της μέρος. Βρέθηκε στην Αμαργέτη και χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 2ου αι. μ.Χ. - αρχές 3ου αι. μ.Χ. Μέχρι το 1894 φυλασσόταν στο Κυπριακό μουσείο, με κωδικό αρ.5924. Οι πρώτοι εκδότες γράφουν ότι η επιγραφή βρίσκεται 'on a small base of very soft stone with mouldings, worn nearly smooth and broken at the edges'. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

[Ο]πάο[νι]

[Μελανθίω]

Λάιος Φ[ι]-

4 [λ]όσστρατ -

ον τὸν

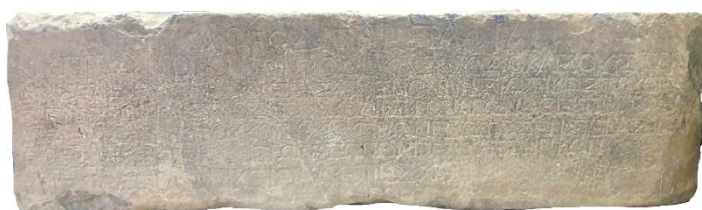
[έ]ατοῦ <υ>ἰὸν

[ε]ὐχὴν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.262, αρ.10 · Myres & Ohnefalsch-Richter (1899), σ.164, αρ.5924 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38-39 · Masson (1994), BCH, 118, σ.269, αρ.11 · Κρίγκος (2008), σ.351, σ.129.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 91’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Παφία Αφροδίτη από το Κοινόν των Κυπρίων’. Η επιγραφή, η οποία βρέθηκε κοντά στο χωριό Μανδριά, βρίσκεται σε μαρμάρινη βάση αγάλματος με διαστάσεις 0,260μ. ύψος, 0,800μ. πλάτος και 0,920μ.

μήκος, Χρονολογείται μεταξύ του 18 μ.Χ. με 19 μ.Χ. Το ύψος των γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,018μ. έως 0,040μ. Η επιγραφή

Εικόνα 42: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 91’
(Φωτογρ. Γ. Πουλῆς)

φυλάσσεται το μουσείο Παλαιπάφου, με κωδικό RR. 126· M.P. 138/39/2, bl.60 (αυτοψία στις 25/4/2023). Το κείμενό της είναι το ακόλουθο:

Ἀφροδίτη Παφίαι·

Κυπρίων το κοινὸν Ῥοδοκλέα Ῥοδοκλέους τὸν

καὶ Στασικράτην, ἀρχιερασάμενον νησιωτικῶς τοῦ θεοῦ

4 Σεβαστοῦ Καίσαρος, τὸν αὐθαίρετον ἀγωνοθέτην τῶν

ἀχθέντων ὑπὸ τοῦ κοινοῦ Κυπρίων πρώτως ἐν Σεβαστῆι

Πάφωι νησιωτικῶν ἱερῶν ἀγῶνων πενταετηρικῶν

Καισαρογερμανικείων, ἀρετῆς χάριν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1964), RDAC, σ.213-216, αρ.23 · Robert & Robert (1966), Bulletin Épigraphique, σ.483 · Cayla (2018), σ.275, αρ.156.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 92’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη’. Η επιγραφή αυτή βρίσκεται σε δεύτερη χρήση, σε μαρμάρινη βάση

από άγαλμα και χρονολογείται μεταξύ του τέλους του 2ου αι. μ.Χ. και της αρχής του 3ου αι. μ.Χ. Η βάση της επιγραφής έχει ύψος, 0,260μ., πλάτος 0,560μ. και πάχος 0,690μ. Το ύψος των γραμμάτων της είναι 0,030μ. και η σημερινή της θέση παραμένει άγνωστη. Η επιγραφή αναφέρει:

[- - - - -]

ENEΩ[- - -]ΔΙΜ[- -]

Άφροδείτη άνέθηκα.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Περιστιάνης (1923), Κυπριακά Χρονικά, σ.137 · Seyrig (1927), BCH, 51, 1927, σ.138-139, αρ.2 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1313.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 93’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον Τιμαγόρα στον Οπάονα Μελάνθιο’. Σε μικρή βάση αγάλματος από λευκό μάρμαρο ύψους 0,070μ., μήκους 0,135μ. και πλάτους 0,140μ. είναι χαραγμένη η επιγραφή αυτή. Η βάση είναι αποκεκρουμένη στην κάτω της πλευρά και στα αριστερά προς τα κάτω. Βρέθηκε στην τοποθεσία ‘Πέτρας άνθρωπος’ στην Αμαργέτη και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου με κωδικό RR.1685/1. M.P.28/63, bl.18. Το κείμενο της επιγραφής είναι το πιο κάτω:

(Ο)πάονι Μελαν-

θίω Τιμαγόρας

τὸν υἱὸν Τιμαγό-

4 ραν εὐχὴν· L κ΄,

[Φ]αρμοῦθ [ι].

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1964), RDAC, σ. 207-208, αρ.19 · Masson (1994), BCH, 118, σ.271, αρ.21· Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1372 · Κρίγκος (2008), σ.346-347, αρ.122 · Cayla (2018), σ.332, αρ.244.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 94’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή από τον Αρτεμίδωρο στον Οπάονα Μελάνθιο’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε λίθινη βάση και χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 2ου αι. μ.Χ. - αρχές 3ου αι. μ.Χ. Βρέθηκε στην Αμαργέτη και φυλάσσεται στο Κυπριακό μουσείο, με κωδικό 5922.

Ὅπ[άονι Μελ]αν-

θίῳ Ἀρτεμίδωρος

εὐχὴν.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.261, αρ.6 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38-39 · Masson (1994), BCH, 118, σ.267, αρ.7.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 95’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: Αναθηματική επιγραφή στον Οπάονα Μελάνθιο’. Σε βάση από λευκό μάρμαρο, αποκεκρουμένη στο αριστερό της μέρος, βρίσκεται χαραγμένη η επιγραφή αυτή. Βρέθηκε στην Αμαργέτη και χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ. Φυλάσσεται στο Fitzwilliam Museum, στο Cambridge, με κωδικό GR. 237. 1888 = CAM 405. Η επιγραφή αναφέρει:

[Ὅπ[άονι Με]λ ανθίῳ

[ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος]Υ ἄλιεὺς (;

[- - - - -]ΟΝΑ τοὺς ἑατοῦ

4 [υἱοὺς - - - - -]θέντες.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.261, αρ.5 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38 · Masson (1994), BCH, 118, σ.266, αρ.6.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 96’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματικό Επίγραμμα στην Αθηνά’. Η επιγραφή χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο, τον 1ο αι. μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη πλάκα, η οποία έχει κοπεί στο αριστερό και πάνω δεξιό της μέρος. Βρέθηκε στη Νέα Πάφο, κοντά εκκλησία της Χρυσοπολίτισσας και εκτίθεται στο

Αρχαιολογικό Μουσείο της Πάφου, με κωδικό ΜΡ. 358. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

[Ἀσπί]δα καὶ Νείκην Παλ λὰς χερὶ θε [ἴσ]α π [ἀρειμι]·

[ἄλ]λων οὐ χρήζω πρὸς Κύπριν ἐρχομένη.

[Κεκρο]πίδης μ' ἀνέθηκε πάτρης ἄπο πατρίδ' ἐς ἄλλην

4 [Ἐρ]μ ὄδοτος Παφίοις φειδιακὴν χάριτα.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Overbeck (1868), σ.764 · Le Bas & Waddington (1870), III, σ.1356, 2788 · Kaibel (1878/1965), σ.794 · Loewy (1885), αρ.532 · Χατζηιωάννου (1971-1980), αρ.101 · Linfert (1981), ZPE, 41, σ.253-255 · Linfert (1982), MDAI, 97, σ.59-66 · Harrison (1988), σ.101-103 · Βοσκός (1997), σ.104-105, 327-333.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 97'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή από τον υιό του Ηρακλείτου'. Μικρό λίθινο άγαλμα φέρει την εγχάρακτη αυτή επιγραφή ανάμεσα στα πόδια του, η οποία χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 2ου αι. μ.Χ.- αρχές 3ου αι. μ.Χ. Η επιγραφή βρέθηκε στην Αμαργέτη και φυλάσσεται στο Cambridge, στο Fitzwilliam Museum, με κωδικό GR.240.1888 = CAM 408. Η επιγραφή αναφέρει:

Ἡρακλείτ(ο)υ

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.262, αρ.13 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38 · Mitford (1961), AJA, 65, σ.140 · Masson (1994), BCH, 118, σ.269, αρ.14.

Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 98'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αναθηματική επιγραφή στην Αφροδίτη Παφία'. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και χρονολογείται στις αρχές του 1ου αι. μ.Χ. Είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση αγάλματος, η οποία είναι αποκεκρουμένη αριστερά και κάτω στο μέσον και έχει διαστάσεις 0,325μ. ύψους, 0,760μ. μήκους και 0,670μ. πλάτους. Πρόκειται για επιγραφή στην οποία διατηρούνται μόνο οι δύο τελευταίοι στίχοι, καθώς ο λίθος είχε καθαριστεί για να χαραχτεί

νέα επιγραφή προς την ‘Πλαυτίαν Ελπίδαν’ (βλ. ‘Πάφος 83’). Σήμερα η επιγραφή φυλάσσεται στο μουσείο Κουκλιών. Οι δύο διατηρημένοι στίχοι της επιγραφής είναι οι ακόλουθοι:

ἐπὶ προστατῶν Αἰνεῖ[ου], Εἰρηναίου, Τρύφωνος
καὶ ταμ [ίου] Παπέιτου Παπέι[του]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά (1888), JHS, 9, σ.250, αρ.104 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1315 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2180 · Cayla (2018), σ.262, αρ.141 · Κρίγκος (2008), σ.305, αρ.77.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 99’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στην Εστία Βουλαία (;)’. Η επιγραφή έχει χαραχτεί σε κιονίσκο από ασβεστόλιθο και βρέθηκε στο Μάριον. Ο κιονίσκος είναι αποκεκρουμένος στο πάνω μέρος του. Το ύψους του σωζόμενου κιονίσκου είναι 0,460μ., η διάμετρος σπονδύλου είναι 0,420μ. και η διάμετρος της βάσης του 0,540μ. Το ύψος των γραμμάτων της εγχάρκτης επιγραφής κυμαίνεται από 0,025μ. έως 0,040μ. Η επιγραφή, η οποία χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ., εκτίθεται στην αυλή του επαρχιακού

Εικόνα 43: Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 99’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Μουσείου Πάφου, με κωδικό RR 3061 (αυτοψία στις 18/4/2023).

Ἔστ [ία]ς (;) [- - -]

Βουλ<α>ί[ας (;)]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1990), σ. 178-179, αρ.30.

Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 100’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αναθηματική επιγραφή στον Οπάονα Μελάνθιο από τον Όνα(;)’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη με πολύ μικρά γράμματα στη δεξιά πλευρά φθαρμένου λίθινου αγαλμάτιου. Βρέθηκε στην Αμαργέτη και

χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ. Σήμερα η επιγραφή φυλάσσεται στο Ashmolean Museum, στην Οξφόρδη, με κωδικό 1888.1508. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

Ὅπ[άο]νι

Μελ[α]ν-

θίω [Ὅν]<ᾱ>ς

4 Εἰρη[ναί]ου

ἐπ' ἀγ[αθ]ῶ.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Hogarth κ.ά. (1888), JHS, 9, σ.261, αρ.2 · Mitford (1946), JHS, 66, σ.38 · Masson (1994), BCH, 118, σ.266, αρ.3.

Επιτύμβιες επιγραφές. Από το σύνολο των επιγραφών για την Πάφο της ρωμαϊκής περιόδου, δέκα αφορούν σε Επιτύμβιες. Στοιχεία για τις επιγραφές αυτές παρατίθενται πιο κάτω.

Επιτύμβια Επιγραφή 'Πάφος 101'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Απόσπασμα επιτύμβιας επιγραφής (:)' . Η επιγραφή έχει χαραχτεί σε στήλη από ασβεστόλιθο που βρέθηκε στην Πάφο. Το απότμημα της στήλης έχει ύψος 0,410μ. και πάχος 0,230μ. και το ύψος των γραμμάτων του διασωθέντος αποσπάσματος κυμαίνεται από 0,035μ. έως 0,0450μ. Η επιγραφή χρονολογείται μεταξύ του 1ου αι. π.Χ. και του 1ου αι. μ.Χ. και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό 1838· M.P. 28/65, bl. 78. Το διασωθέν κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

-- σ --

ι(;)ν

-- σεσ

4 -- ΟΙΣΛΗ --

-[ἔ]κειτο --

-- ται --

-- [τ]ύ[μ]βφ (;) --

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1970), RDAC, σ.154, αρ.9.

Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 102’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιτύμβιο επίγραμμα’. Η επιγραφή είχε χαραχτεί σε επιτύμβια στήλη από αμμόλιθο, διαστάσεων 0,215μ. ύψους, 0,335μ. πλάτους στο πάνω μέρος, 0,150μ. πλάτους στο κάτω μέρος και 0,008μ. πάχους. Η στήλη είναι αποκεκρουμένη στην αριστερή, στη δεξιά και στην κάτω της πλευρά. Βρέθηκε στο χωριό Στενή, κοντά στον ναό της Παναγίας Χρυσολάκουρνας και φέρει υπολείμματα πηλού στο πίσω μέρος της. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,020μ. έως 0,025μ. Η επιγραφή φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου με κωδικό RR. 2761· M.P. 96/56/5, bl.5 (αυτοψία στις 18/4/2023).

[- - - - -] η μιαράς, ἄς ἄνε [- - - - -]

[- - - - -] ε ν ANANYΣ ἀπο [- - - - -]

[- - - - -] μησεράν δὲ τ[- - - - -]

4 [- - - - -]. ὄλληλα πρ[ό]ωρον (;) - - - - -

Εικόνα 44: Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 102’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1986), RDAC, σ.195, αρ.7 (SEG 36, 1261) · Βοσκός (1997), σ.140-141 (E66), 446-147.

Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 103’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιτύμβια επιγραφή της Μαρκίας’. Η επιγραφή χρονολογείται μεταξύ 2ου αι. μ.Χ. και 3ου αι. μ.Χ. Το Βρέθηκε το 1986 στην Κάτω Πάφο (PM 2892) σε τάφο με ‘ακροσόλιο’ (acrosolium), δηλαδή με τοξωτό κελί. Συγκεκριμένα, η επιγραφή βρισκόταν στο κέντρο του ‘ακροσολίου’, σε μια ‘tabula ansata’ βαμμένη με κίτρινο χρώμα. Η επιγραφή έχει ύψος 0,235μ. και μήκος 0,355μ. και το ύψος των γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,060μ. μέχρι 0,065μ. Η επιγραφή αναφέρει το πιο κάτω:

[Μαρ(;)κ]ία

Νεωτέρα

σώφρων, χαῖρε.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1987), RDAC, σ.180, αρ.15 (= SEG 37, 1390) · Karageorghis (1987), BCH, 111, σ.725.

Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 104’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιτύμβια επιγραφή του Τιμοχάριτος’. Η εν λόγω επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή της Νέας Πάφου, χαραγμένη στον παραστάτη της θύρας εισόδου ενός θαλάμου σε τάφο. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,050μ. έως 0,060μ. Η επιγραφή, η οποία χρονολογείται τον 1ο αι. μ.Χ., έχει παραμείνει στον χώρο εύρεσής της.

[Τ]ιμόχαρι χαῖρε.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1986), RDAC, σ.193, αρ.4 · Karageorghis (1986), BCH, 110, σ.874 (= SEG 36, 1257).

Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 105’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιτύμβια επιγραφή της Διονυσίας’. Η επιγραφή αυτή, η οποία χρονολογείται στο διάστημα 2ος αι. μ.Χ. - 3ος αι. μ.Χ., βρέθηκε χαραγμένη σε μνημείο με κυκλική βάση σε σχήμα καλαθιού, στην τοποθεσία ‘Αρκάλου’ στα Κούκλια. Το μνημείο κατασκευάστηκε από ασβεστόλιθο και πιθανολογείται ότι στηριζόταν σε κίονα. Με το μνημείο σε σχήμα καλαθιού, ο Τρύφωνας τιμά τη γυναίκα του Διονυσία για την εύνοια και τη σωφροσύνη της. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,015μ. - 0,045μ. Το μνημείο αυτό, το οποίο φυλάσσεται στο μουσείο της Παλαιπάφου με κωδικό RR.370, αναφέρει τα ακόλουθα:

Καλάθου μείμημα τρόπαιον

ἀνέστησα Τρύφων ἀλόχου Διονυσίας

εὐνοίς καὶ σωφροσύνης ἕνεκεν.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1986), RDAC, σ.194, αρ.5 (SEG 36, 1260) · Κρίγκος (2008), σ.331, αρ.106.

Επιτύμβια Επιγραφή 'Πάφος 106'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιτύμβια επιγραφή του Αρτεμιδώρου'. Η επιγραφή βρέθηκε σε ογκόλιθο σε οικία στην Αμαργέτη και χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,018 έως 0,030μ. Η επιγραφή, η οποία φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, αναφέρει:

Ἀρτεμι-

Δώρου

μόνο (sic).

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mitford (1961), AJA, 65, σ.108 (=SEG 20, 243).

Επιτύμβια Επιγραφή 'Πάφος 107'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιτύμβιο επίγραμμα του [Κρι]σπίου'. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε επιτύμβια στήλη από αμμόλιθο. Βρέθηκε στη Νέα Πάφο, αλλά η σημερινή της θέση δεν είναι γνωστή. Η στήλη είναι φθαρμένη άνω αριστερά και δεξιά και το κείμενο της είναι το πιο κάτω:

[Κρί]σπιον εικοσέτη, χρυσέω[ι κ]οσ[μούμενον ἤθει],

μ [ου]ν ογενῆ, τοκέων βάκτρον ἔν ἀμφοτέρων,

ἔλεσε συνθραύσας δαίμων βαρύς· οἱ δὲ φέρονται

4 ἀσκείπωνι γονῆι γῆρας ἐρειδόμενοι,

Τερτία ἠδ' ὁ τάλας Διόνυσος, οὖς ἀτέκμαρτος

δεῖγμα Τύχη θνητοῖς θῆκεν ἀνωμαλιῶν .

ἦ ῥα θεοῖς οὐκ ἔστι βροτῶν λόγος, ἀλλ' ἄτε θῆρες

8 αὐτομάτῳ ζωῆι κυρόμεθ' ἢ θανάτῳ.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Le Bas & Waddington (1870), σ.2790 · Kaibel (1965), σ.257 · Newton (1883), αρ.390 · Peek (1995), αρ.857 · Χατζηιωάννου (1971-1980), αρ.109 · Βοσκός (1997), σ.120-123, 389-395.

Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 108’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιτύμβιο επίγραμμα’. Το επίγραμμα είναι χαραγμένο σε μαρμάρινη στήλη διαστάσεων 0,370μ. ύψους, 0,170μ. πλάτους και 0,240μ. πάχους. Βρέθηκε εντοιχισμένη σε αυλή ιδιωτικής οικίας στη Γεροσκήπου, στην τοποθεσία ‘Μίτζι’. Η περιοχή αυτή ταυτίζεται με τη νεκρόπολη της αρχαίας Ιεροκητίας. Η επιγραφή εκτίθεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου με κωδικό ευρετηρίου M.P. 844 (αυτοψία στις 18/4/2023). Το κείμενό της είναι το πιο κάτω:

Εικόνα 45: Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 108’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

ἸΩ τέκνον, ὃς πᾶσιν τε βροτοῖ<ς> πᾶ{ι}σιν τε θε-
οῖσιν ζηλωτὸς ἐγένου καὶ ἐπίφθονος <ὄ>ν λά-
χε δαίμων· νῦν δέ σε ὁ σπεύρας καὶ ἦ <σε> τεκοῦ-
4 σά τε μήτηρ πενθοῦσιν, τὴν σὴν μολπὴν ζη-
τοῦντες ἐν οἴκῳ καὶ τὴν σὴν ἠράτην, ἣν Ἄ-
ίδας κατέχει, καὶ τοὺς ὑμήλικας, οἱ μητὰ σ
σοῦ ἐγένοντο, εἰσορῶντες κλαίουσιν μνήμηι·
8 σὰ δὲ ὄσσᾶ γαῖα καλύπτει.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Φιλίππου (1948), JHS, 68, σ.155 · Peek (1955), αρ.1509 · Vèrilhac (1978-1982), σ.58-59, αρ.34 · Βοσκός (1997), σ.112-113 και σ. 395-401 · Κρίγκος (2008), σ.364-365, αρ.144.

Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 109’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιτύμβια επιγραφή στρατιώτη’. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε πλάκα από λευκό μάρμαρο, ύψους 0,190μ., πλάτους 0,300μ. και πάχους 0,065μ. Το ύψος των γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,032-0,042μ. Βρέθηκε στο χωριό Πέγεια και χρονολογείται στις αρχές του 2ου αι. μ.Χ. Εκτίθεται στην αίθουσα10 του Κυπριακού Μουσείου, με κωδικό Inscr.L.1 (αυτοψία στις 23/4/2023).

Εικόνα 46: Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 109’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

C(ai)o Dec(i)mio T(iti) f(ilio) Ste (Ilatina tribu)

Centurioni

monumenti

4 causa.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1950), *Opuscula Archaeologica*, 6, σ.54-55, αρ.29 (= AE 1953, 170) · Moretti (1981), *RFIC*, 109, σ.260-264 (= AE 1981, 855) · Κρίγκος (2008) σ.371, αρ.151.

Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 110’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα επιτύμβιας επιγραφής με κόκκινα γράμματα’. Είναι μια επιτύμβια επιγραφή που βρέθηκε σε τάφο στην Κάτω Πάφο (MP. 3510) και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου (αυτοψία στις 17/12/2022). Η επιγραφή, η οποία βρέθηκε σε πολλά αποτμήματα λόγω εκσκαφέα, είναι χαραγμένη με κόκκινα γράμματα κάτω από ζωγραφιά που απεικονίζει γυναικεία μορφή. Το ύψος της επιγραφής είναι 0,120μ. και το ύψος των

Εικόνα 47: Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 110’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,040μ. έως 0,050μ. Το κείμενό της είναι το πιο κάτω:

ω (;) σ- - - - -α(;) μα(;) - - - - [ἄ]ωρε χρηστ[ή],

χ[αῖ]ρε.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (2004), RDAC, σ.268-269, αρ.2.

Διάφορες επιγραφές. Στην ενότητα αυτή περιγράφονται αναλυτικά οι κτιτορικές επιγραφές, οι επιγραφές επίκλησης, οι επιγραφές που βρέθηκαν στις διάφορες Οικίες, οι Μιλιοδείκτες, οι επιγραφές που έχουν χαραχτεί σε διάφορα αντικείμενα, καθώς και οι αδιάγνωστες επιγραφές.

Κτιτορική Επιγραφή ‘Πάφος 111’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα κτιτορικής επιγραφής’. Σε πλάκα λευκού μαρμάρου έχει χαραχτεί η επιγραφή αυτή, η οποία χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο. Η πλάκα είναι αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές, εκτός από το πάνω μέρος. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής είναι 0,035μ. Το μάρμαρο με την εν λόγω επιγραφή βρέθηκε στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο.

[- - -]OVIDI[- - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1356.

Κτιτορική Επιγραφή ‘Πάφος 112’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Κτιτορική επιγραφή που αναφέρεται στον ‘Rufus’’. Η επιγραφή βρίσκεται σε απότμημα ασβεστόλιθου κτηρίου, διαστάσεων 0,420μ. μεγίστου ύψους και 0,470μ. διαμέτρου. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,057μ. μέχρι 0,087μ. Η εν λόγω επιγραφή βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην περιοχή Μαλλούτενα και εκτίθεται στο υπόστεγο του Επαρχιακού Μουσείου Πάφου, με κωδικό RR. 3309.

[- - -]us Rufus.

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1997), RDAC, σ.269-270, αρ.2 · AE (1997), σ.1531) · Κρίγκος (2008), σ.275, αρ.30.

Κτιτορική Επιγραφή ‘Πάφος 113’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Κτιτορική επιγραφή που αναφέρεται σε έτη βασιλείας’. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στο διάστημα

74μ.Χ - 78 μ.Χ. Πρόκειται για κτιτορική επιγραφή που είναι χαραγμένη σε τμήμα ογκόλιθου από επιστήλιο, το οποίο βρέθηκε στο Ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Το τμήμα του λίθου, το οποίο είναι αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές, φυλάσσεται στο Μουσείο της Παλαιπάφου.

[- - - a]nno V[- - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1356 · Mitford (1990), ANRW, II(18.3), σ.2180.

Επίκληση ‘Πάφος 114’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επίκληση στον Δία και στην Αφροδίτη’. Ογκόλιθος που βρέθηκε βορείως σε αγρό στην Αρσινόη, στην περιοχή ‘Περιβόλια του Τσιφλικιού’ έχει χαραγμένη την πιο κάτω επιγραφή. Ο ογκόλιθος είναι από ασβεστόλιθο ωχρού χρώματος και είναι αποκεκρουμένος στο δεξί του μέρος. Έχει διαστάσεις 0,570μ. ύψους, 0,470μ. πλάτους και 0,250μ. πάχους. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,027μ. έως 0,050μ. Η επιγραφή, η οποία χρονολογείται στα μέσα του 1ου αι. μ.Χ., φυλάσσεται στο Κυπριακό Μουσείο, με κωδικό 1158. Το κείμενο της επιγραφής είναι το ακόλουθο:

Εἵλεως ὑμεῖν [γένονται]-

ο Ζεὺς ὁ ὀλβί[ων ταμί]-

ας καὶ ἡ [Κύπρον φιλοῦς]-

4 α Αφροδ[εῖτη θυσιῶν]

καλῶ[ν ἀμοιβήν·]

ἔ[τους π.χ. τρίτου]

Τιβερι[ου Κλαυδίου Καίσαρ]-

8 ος μην [ὄς π.χ. Ἀπογονικοῦ -]

οἱ εἰε<ρ>ό[δουλοι - - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Περισιτιάνης (1910), σ.442-443 · Mitford (1950), *Opuscula Archaeologica*, 6, σ.48-51, αρ.26 · Mitford (1980β), *ANRW*, II(7.2), σ.1329 · Κρίγκος (2008), σ.362, αρ.143.

Επιγραφές ‘Πάφος 115’ και ‘Πάφος 116’- Μιλιοδείκτης III Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Μιλιοδείκτης III από την Αρσινόη στην Πάφο με δύο επιγραφές’. Ο Μιλιοδείκτης III είναι κατασκευασμένος από υποκίτρινο ασβεστόλιθο. Έχει κυλινδρικό σχήμα σωζόμενου ύψους 0,750μ. και διαμέτρου 0,440μ. Είναι αποκεκρουμένος άνω και δεξιά και φέρει δύο επιγραφές, μια ελληνική (Πάφος 115), που

σώζεται αποσπασματικά και χρονολογείται στα τέλη 2ου αι. μ.Χ. με αρχές του 3ου μ.Χ. και μια λατινική (Πάφος 116), που σώζεται ολόκληρη και χρονολογείται στο διάστημα 333μ.Χ. – 337 μ.Χ. Το ύψος των γραμμάτων της ελληνικής επιγραφής κυμαίνεται από 0,035μ. έως 0,041μ. Η λατινική επιγραφή

Εικόνα 48: Επιγραφές ‘Πάφος 115’ και ‘Πάφος 116’ - Μιλιοδείκτης III (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

είναι σε δεύτερη χρήση και το ύψος των γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,042μ. έως 0,052μ. Ο μιλιοδείκτης με τις δύο επιγραφές βρέθηκε σε αγρό κοντά στην πόλη Χρυσοχούς και εκτίθεται στην αυλή του Επαρχιακού Μουσείου Πάφου (αυτοψία στις 18/4/2023).

Το σωζόμενο κείμενο της ελληνικής επιγραφής (‘Πάφος 115’) είναι το ακόλουθο:

ΕΠ

ΥΣ

Ν

Το κείμενο της λατινικής επιγραφής (‘Πάφος 116’) είναι το πιο κάτω:

D(ominis) n(ostris) Fl(avio) Constanti[no]

victori maximo ac trium-

fatori, semper Aug(usto)

4 et Fl(avio) Cl(audio) Co[nst]antino

et Fl(avio) I[ul(io) Con]stantio

et Fl(avio) Iul(io) [Co]nstante (*sic*)

nob(ilissimis) Caes(aribus)

8 mi(lia passuum) III.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1939), JRS, 29, σ.191-192, αρ.3(α) και αρ. 3(β). Mitford (1980β), ANR, II (7.2), σ.1334.

Επιγραφή ‘Πάφος 117’ - Μιλιοδείκτης IV. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Μιλιοδείκτης VI από την Αρσινόη προς την Πάφο’. Ο Μιλιοδείκτης VI Βρέθηκε σε αγρό στο χωριό Τέρρα και χρονολογείται στο διάστημα 333μ.Χ. - 337 μ.Χ. Πρόκειται για κυλινδρικό μιλιοδείκτη ύψους 1,700μ. και διαμέτρου 0,420μ. Η βάση του έχει 0,280μ. ύψος, 0,445μ. πλάτος και 0,445μ. πάχος. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,040-0,056μ. Σήμερα ο Μιλιοδείκτης VI φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου. Το κείμενό του είναι το πιο κάτω:

D(ominis) n(ostris) Fl(avio) Constanti[no]

victori maximo ac trium-

fatori, semper Aug(usto)

4 et Fl(avio) Cl(audio) Co[nst]antino

et Fl(avio) I[ul(io) Con]stantio

et Fl(avio) Iul(io) [Co]nstante (*sic*)

nob(ilissimis) Caes(aribus)

8 mi(lia passuum) IV.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1939), JRS, 29, σ.192-193, αρ.4 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1334.

Επιγραφή Πάφος 118' - Μιλιοδείκτης XI. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Μιλιοδείκτης XI από την Πάφο προς το Κούριον'. Ο Μιλιοδείκτης XI βρέθηκε στον δρόμο Πάφου προς Κούριο, δυτικά των Κουκλιών. Είναι κατασκευασμένος από λευκό ασβεστόλιθο, ύψους 0,33μ. πλάτους 0,305μ. και πάχους 0,850μ. Το ύψος των γραμμάτων που έχει χαραγμένα κυμαίνεται από 0,038μ. έως 0,048μ. Χρονολογείται μεταξύ 12 αι. π.Χ. - 14 αι. μ.Χ. και φυλάσσεται στο Μουσείο της Παλαιπάφου.

[Imp(erator) Ca]esar Aug(ustus)

[divi f(ilius)] pontif [ex max(imus)]

[trib(unicia) pot(estate) - - - co(n)s(ul)]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1966), AJA, 70, σ.98-99, αρ.3 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1334.

Επιγραφή 'Πάφος 119' - Μιλιοδείκτης XII. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Μιλιοδείκτης XII από την Πάφο προς το Κούριον'. Ο Μιλιοδείκτης αυτός χρονολογείται το 198 μ.Χ. και έχει ύψος 1,570μ. και διάμετρο 0,380μ. Το ύψος της βάσης του είναι 0,330μ. και έχει σωθεί ακέραιο μόνο το κάτω μέρος του. Το ύψος των γραμμάτων του κυμαίνεται από 0,025-0,045μ., εκτός από το β στον ενδέκατο στίχο, που έχει ύψος 0,075μ. Βρέθηκε σε περιοχή που ανήκει στο μετόχι του Μοναστηριού της Αγίας Αικατερίνης και έχει παραμείνει εκεί. Το κείμενο είναι το πιο κάτω:

[- - - - - Σεπτιμίω Σεβήρω κτλ. - - - - -]

[δημαρχικῆς ἔξου]σίας τὸ ζ', αὐτοκ[ρατόρι τὸ ια', ὑπάτω τὸ β',]

[πατρὶ πατρί]δ ο ζ, ἀνθυπάτω, [καὶ Αὐτοκράτορι Καίσαρι]

[Λουκίου Σεπτ]ιμίου Σεουήρο[υ] Πε [ρτίνακος Ἀραβικοῦ Ἰαδια]-

4 [βηνικοῦ Παρ]θ ι κ οῦ μ ε γ ί [σ]τ ο [υ (;) υἱῶ, θεοῦ Μ(άρκου) Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς]

[Γερμανικοῦ] Σ α ρ μ [ατικοῦ (;) υἱωνῶ, θεοῦ Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς]

[ἐκγόν]ω , θεοῦ Ἀ δ [ριανοῦ ἀπογόνω, Μ(άρκω) Ἀδρηλίω Ἀντωνίνω]

[δημαρχι]κῆς ἐξουσίας, ἀν[θυπάτω καὶ Λουκίω Σεπτιμίω Γέτα]

8 [Καί]σαρι τὰ μίλια [ἀνέστησε Σεβαστὴ Κλαυ(δία) Φλ(αουία) Πάφος]

[ή ιε]ρὰ μητρόπολι[ς τῶ]ν [κατὰ Κύπρον πόλεων]

ἐπὶ Αὐδίου Βάσου (*sic*) [ἀνθυπάτου, ἔτους ζ´].

IB

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1950), *Opuscula Archaeologica*, 6, σ.59-62, αρ.32 · Mitford (1980β), *ANRW*, II(7.2), σ.1334, 1336 · Cayla (2018), σ.363, αρ.295.

Επιγραφή ‘Πάφος 120’ - Μιλιοδείκτης XIII. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Μιλιοδείκτης XIII από την Πάφο προς το Κούριον’. Ο Μιλιοδείκτης XIII είναι φτιαγμένος από υπόλευκο ασβεστόλιθο. Έχει ύψος 2,170μ. και διάμετρο 0,445μ. Η βάση του έχει ύψος 0,400μ., πλάτος 0,510μ. και πάχος 0,400μ. Χρονολογείται το 198 μ.Χ. Το ύψος των λατινικών γραμμάτων κυμαίνεται από 0,025-0,040μ. Το ύψος των ελληνικών γραμμάτων στον τελευταίο στίχο είναι 0,052μ., ενώ στους υπόλοιπους στίχους κυμαίνεται από 0,024-0,040μ. Βρέθηκε στην περιοχή ‘Χα-ποτάμι’, απέναντι από το μοναστήρι της Αγίας Κατερίνης και το κείμενό του σε λατινική και ελληνική απόδοση, αντίστοιχα, είναι το ακόλουθο:

Λατινική απόδοση:

np(eratori) Cai(sari) Div<i> M(arci) Antonin<i> Pii

Ger(manici) Sarm(atici) fil(io), [Divi Commodi]

fratri, <Di>v<i> Hadrian<i> e<t> Divi Traiani Parthici et

Div<i> Nerva ab<n>[epote],

L(ucio) Se(ptimio) Severo Pii Pertinaci Augusto Adiabbenico

Partico maximo [pont]-

4 ifici maximo, tribouniciai potestate to VI, co(n)s(uli) II,
 patri patriai, proco(n)s(uli), [et imp(eratori)]
 Caesar<i> L(ucii) Sep(timii) Severi Pii Pertinacis Aug(usti)
 Arab(ici) Adiabenici Partici fil(io),
 vidi M(arci) Antonini Pii Germanici Sarmatic<i> nepoti,
 Div<i> Hadriani [et Di]v[i]
 Traiani et Divi Nerva abnepote, M(arco) Aur(elio)
 Antonino Augusto [tribouniciai]

8 pot(estate) proco(n)s(uli) et [[L(ucio) Sep(timio) Getae]] Caisari,
 milia erexit Sebaste Papos sacra
 metropolis civitatioum Cy[pri] per Audiou[m] B[ass]ou[m]
 proco(n)s(ulem) provinciai.

Η ελληνική απόδοση:

Αὐτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ Μ(άρκου) [Ἄν]τ[ωνί]νου Εὐσεβοῦς
 Γερμανικοῦ Σαρματικοῦ
 υἱῶ, θεοῦ Κομόδου ἀδελφῶ, θεοῦ Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς υἰώνῶ,
 θεοῦ Ἀδρ[ιανουῦ καὶ]
 θεοῦ Τραϊανουῦ καὶ θεοῦ Νέρουα ἀπογόν[ω, Λ(ουκίω Σε(πτιμίω)]
 Σευήρῳ Εὐσεβῖ (*sic*) Περτίνακι [Σεβ(αστῶ) (:)]

4 Ἀραβικῶ Ἀδιαβηνικῶ Παρθικῶ, ἀ[ρχιερεῖ μεγ(ίστῳ), δημ]αρχ(ικῆς)
 ἐξουσίας τὸ ζ´,
 αὐτοκράτορι τὸ ια´, ὑπάτῳ τὸ β´, [πατρὶ πατρίδος, ἀν]θυπάτῳ καὶ
 Αὐτοκράτορι Καί[σ(αρι)]
 Λ(ουκίου) Σε(πτιμίου) Περτίνακο<ς> Σεβαστοῦ Ἀρ[α]βικοῦ
 [Ἀδιαβην]ικο[ῦ Πα]ρθικοῦ υἱῶ, θεοῦ Μάρκου

Ἀντωνίνου Εὐσ[ι]εβοῦς Γερμανικοῦ Σαρματικοῦ [υἱωνῶ, θε]οῦ

Ἀντωνίνου

8 Εὐσεβοῦς ἐγόνω (*sic*), θεοῦ Ἀδριανοῦ καὶ θε[οῦ Τραϊανοῦ ἀπογόνω],

Μ(άρκω) Αὐ(ρηλίω) Ἀντωνίνω

δημαρχικῆ<ς> ἐξουσίας, ἀνθυπάτω καὶ [[Λ(ουκίω Σεπ(τιμίω) Γέτα]]

[Καίσα]ρι τὰ μί(λια) ἀνέστησε

Σε(βαστῆ) Κλ(αυδία) Φλ(αουία) Πάφος, ἡ ἱερὰ μητρόπολις [τῶν]

[κατὰ Κύπρον] πόλεων

ἐπὶ Αὐδίου Βάσου (*sic*) ἀνθυπά[του, (ἔτους) ζ´].

ΙΓ

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1939), JRS, 29, σ.194-197, αρ.6.

· Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1334, 1336 · Κρίγκος (2008), σ.332-334, αρ.108.

Επιγραφή ‘Πάφος 121’ - Μιλιοδείκτης XV. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Μιλιοδείκτης XV από την Πάφο προς το Κούριο’. Ο μιλιοδείκτης αυτός βρέθηκε δυτικά της περιοχής που ονομάζεται ‘Λάκκος του Φράγκου’. Πρόκειται για ασβεστόλιθο ύψους 1,860μ. και διαμέτρου 0,440μ. Το ύψος των γραμμάτων του κυμαίνεται από 0,025 – 0,080μ. Χρονολογείται το 198 μ.Χ. και το κείμενο σε λατινική και ελληνική απόδοση, αντίστοιχα, είναι το ακόλουθο:

Λατινική απόδοση

[Imp(eratori) Caes(ari) Di]vi M(arci) Antoni[ni Pii Germanici

Sarmatici fili]-

o (;) {vidi} Di[vi] Commodi fratri M(arci) Antonini Pii Ger(manici)

Sa[rma](atici)

Divi Traiani Parthici et Divi Neroua nepoti, [- -] L(ucio) Sep(timio)

4 Sevhiro Pio Pertinaci Augusto Adiabbenico maximo, po-

ntifici maximo, tribouniciae po(testate) to VI, c(onsuli) II, patri
patriae

et imperator Caisar L(ucii) Septimio Sevhiro Pii Pertinacis
Part(hici) Aug(usti) maximi f(ilio), M(arci) Antonini Pii Germanici
Sarmatici

8 nepoti, Divi Antoni(ni) nepoti, Divi Adriani et Divi Traiani
et Divi Neroua, Aurelio Antonino Augusto, tribounicia p[ot](estate)
et L(ucio) Sep[[timio Getae Caesari]] milia erexit Seb(asta) Papos
sacra m[et](ropolis)
cibitaioum Cypri per Audioum Bassoum proco(n)s(ulem)

12 provinc(iae) Cypri, an i VII.

Ελληνική απόδοση

Αυτοκράτορι Καίσαρι θεοῦ Μάρκου Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς
Γερμανικοῦ Σαρματικοῦ υἱῶ θεοῦ Κομμόδου ἀδελφῶ
θεοῦ Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς υἱωνῶ θεοῦ Ἄδριανοῦ ἐκγόνῳ

4 καὶ θεοῦ Νέρουα ἀπογόνῳ Λ. Σεπτιμίῳ Σευήρῳ Εὐσεβῆ (*sic*)

Περτίνακι Σεβαστῶ Ἀραβικῶ Ἀδιαβηνικῶ Παρθικῶ,
ἀρχιερῆ μεγίστῳ, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ ζ', αυτοκράτορι τὸ ια',
ὑπάτῳ τὸ β', πατρὶ πατρίδος, ἀνθυπάτῳ, καὶ αυτοκράτορι

8 Καίσαρι Λ. Σεπτιμίῳ Σεουήρου Εὐσεβοῦς Περτίνακος

Σεβαστοῦ Ἀραβικοῦ Ἀδιαβηνικοῦ Παρθικοῦ μεγίστου υἱῶ
[θεοῦ] Μάρκ(ου) Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς Γερμανικοῦ Σαρματικοῦ
[υἱωνῶ] θεοῦ Ἀντωνίνου Εὐσεβοῦς ἐκγόνῳ θεοῦ Ἄδριανοῦ

12 [καὶ] θεοῦ Τραϊανῶ Παρθικοῦ καὶ θεοῦ Νέρουα ἀπογόνῳ

[Μάρκῳ] Αὐ. Ἀντωνίνῳ Σεβαστῶ, δημαρχικῆς ἐξουσίας, ἀνθυπάτῳ,

[[καὶ Λ. Σεπτίμω Γέτα Καίσαρι]], τὰ μείλι(α) ἀνέστησεν Σε(βαστὴ)

Κλ(αυδία) Φλ(αουία)

[Πά]φος, ἡ ἱερὰ [μ]ητρόπολις τῶν κατὰ Κύπρον πόλεων,

16 [διὰ] Οὐδίου (;) Βάσσου ἀνθυπάτου, ἔτους ζ'.

IE__

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Le Bas & Waddington (1870), σ.2806 · CIL, 3, 218 (IGR, 3, 967) · Mitford (1950), Opuscula Archaeologica, 6, σ.61 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1334 · Cayla (2018), σ.363, αρ.295.

Επιγραφές ‘Πάφος 122’ και ‘Πάφος 123’ - Μιλιοδείκτης. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Μιλιοδείκτης από την Πάφο προς το Κούριον’. Ο Μιλιοδείκτης αυτός βρέθηκε μισό χιλιόμετρο περίπου δυτικά της τοποθεσίας ‘Λάκκος του Φράγκου’. Έχει κατασκευαστεί από υποκίτρινο ασβεστόλιθο και έχει ύψος 1,860μ. και διάμετρο 0,440μ. Φέρει δύο επιγραφές που χρονολογούνται στο διάστημα 249-251 μ.Χ. και 271-271 μ.Χ., αντίστοιχα. Ο λίθος με τις δύο επιγραφές είναι σε δεύτερη χρήση. Στην πρώτη επιγραφή, της οποίας οι τρεις τελευταίοι στίχοι έχουν χαθεί, το ύψος των γραμμμάτων κυμαίνεται από 0,050-0,080μ. στον πρώτο στίχο και 0,035-0,070μ. στους υπόλοιπους. Η δεύτερη επιγραφή σώζεται σχεδόν ακέραιη και το ύψος των γραμμμάτων της κυμαίνεται από 0,035 -0,110μ.

Επιγραφή ‘Πάφος 122’:

Αὐτοκράτορι Καίσαρι

Γα<ί>ω Μεσσίω Κ υ [ί]ν τω (;)

[Δεκ]ί ω (;) Τρ α ἰ α [νῶ] Σ ε β α σ τῶ (;)

4 ΕΤΛΥΙΥΜΕΓ

(λείπουν τρεις στίχοι)

Επιγραφή ‘Πάφος 123’:

Ἐπὶ Αὐτοκρά-

τορος Καί σαρο[ς]

Λουκίου

4 Δομιτίου Αύρη-

λιανοῦ Εὐσεβοῦς

Εὐτυχοῦς Σεβαστοῦ

L δ΄

μί(λια) ιε΄.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1950), *Opuscula Archaeologica*, 6, σ.62-64, αρ.33, αρ.34 · Mitford (1980β), *ANRW*, II(7.2), σ.1334, 1336 · Cayla (2018), σ.365, αρ.296.

Επιγραφές ‘Πάφος 124’ και ‘Πάφος 125’ - Μιλιοδείκτης. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Μιλιοδείκτης από την Πάφο προς την Αρσινόη με δύο επιγραφές’. Πρόκειται για κίονα από λευκό ασβεστόλιθο, ύψους 2,00μ. και διαμέτρου 0,480μ. Είναι αρκετά διαβρωμένος και αποκεκρουμένος στο πάνω μέρος του. Ο κίονας έχει επιγραφεί δύο φορές. Στην πρώτη επιγραφή έχουν διασωθεί μόνο μερικά γράμματα (‘Πάφος 124’). Η δεύτερη επιγραφή (‘Πάφος 125’) είναι σε καλύτερη κατάσταση και περιέχει δώδεκα στίχους, που το ύψος των γραμμάτων τους κυμαίνεται από 0,025μ. - 0,070μ. Η πρώτη επιγραφή χρονολογείται στο 271 μ.Χ. και η δεύτερη στο διάστημα 293-294 μ.Χ. Ο Μιλιοδείκτης με τις δύο επιγραφές βρέθηκε στην τοποθεσία «Πότιμα» στο χωριό Κισσόνεργα και εκτίθεται στην αυλή του Επαρχιακού Μουσείου Πάφου, με κωδικό RR. 2059· M.P. 28/65, bl. 87.

Το διασωθέν κείμενο της πρώτης επιγραφής ‘Πάφος 124’ είναι το πιο κάτω:

ἐπὶ ΕΙΟΥ

Σεβαστοῦ

L β΄

Στη δεύτερη επιγραφή ‘Πάφος 125’, το κείμενο είναι το ακόλουθο:

[Ἐπὶ αὐτοκράτορος Καίσαρος

Γ. Αὐρηλίου Οὐα]λ ε ρ ί ο υ

Διοκλ[ητιανοῦ Σεβαστοῦ]

4 καὶ ἐπὶ αὐ[τ]οκρά-

τορος Καίσαρος Μαρ(κου) Αὐρ(ηλίου)

Οὐαλερίου Μαξιμιανοῦ [Σεβαστοῦ]

ἔτους καὶ ἐπὶ Φλαυ-

8 ίου Κωνσταντίου

καὶ Οὐαλερίου

Μαξιμιανοῦ

ἐπιφανεστάτων

12 Καισάρων

L α΄.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou (1973), RDAC, σ.221-222, αρ.15 · Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1334, 1336.

Επιγραφή ‘Πάφος 126’ - Μιλιοδείκτης. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Μιλιοδείκτης από την Πάφο προς την Αρσινόη’. Κυλινδρικός μιλιοδείκτης από ασβεστόλιθο βρέθηκε στις Πάνω Αρόδες, σε αυλή οικίας. Χρονολογείται το 198 μ.Χ. και έχει ύψος 0,960μ. και διάμετρο 0,355μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής του κυμαίνεται από 0,030-0,042μ. και το κείμενο είναι το πιο κάτω:

[Σεπτιμίω Σευήρω, κτλ. πατρι]

[πατρίδος, ἀνθυπάτ]ω, καὶ Αὐτοκρ[άτορι

[Καίσαρι] Λ(ουκίου) Σεπτιμίου [Σευήρ]ου Εὐσεβοῦς Π[ερτ]-

4 [ίνακος] Σεβαστοῦ Ἀρα[βικο]ῦ Ἀδιαβηνικοῦ Π[αρθι]-

[κοῦ με]γίστου υἱῶ, θεοῦ [Μ(άρκου) Ἀ]ντωνίνου Εὐ[σεβοῦς]

[Γερ]μανικοῦ Σαρματ[ικο]ῦ υἱώνῳ, θεοῦ Ἀν[τωνί]-

[νο]υ Εὐσεβοῦς ἐγγό[νω, θ]εοῦ Ἀδριανοῦ θ[εοῦ]

8 Τραϊανοῦ Παρθικοῦ [θε]ο[ῦ] Νέρουα ἀπογό[νω, Μ(άρκω)]

Ἀυρηλίω Ἀντωνίνω Σε[β]αστῶ, δημαρχικῆς [ἐξ]-

[ο]υσίας, ἀνθυπάτω κὲ Λ(ουκίω [[Σ[επ]τ[ιμί]ω Γέτα]] Καίσαρι

τὰ μίλια ἀνέστησεν Σεβαστὴ Κλαυ(δία) Φλα(ουία) Πά

12 φος, ἡ ἱερὰ μητρόπολις τῶν κατὰ Κύπρον πό

λεων ἐπὶ Αὐδίου Βάσσου ἀνθυπάτου

Μ Ι Ε Λ ζ´

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1939), JRS, 29, σ.193-194, αρ.5 · Mitford

(1980β), ANRW, II(7.2), σ.1334 · Κρίγκος (2008), σ.374-375, αρ.152.

Επιγραφή ‘Πάφος 127’ - Μιλιοδείκτης. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Μιλιοδείκτης από την Πάφο προς την Αρσινόη’. Ο Μιλιοδείκτης αυτός χρονολογείται στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. με αρχές του 3ου αι. μ.Χ. Πρόκειται για κίονα από πορώδη λίθο, ύψους 1,350μ. και διαμέτρου 0,580μ. Ο κίονας είναι αποκεκρουμένος στο πάνω μέρος και φθαρμένος στο πίσω μέρος του. Είναι ενωμένος με βάση ύψους 0,350μ., πλάτους 0,590μ. και πάχους 0,500μ. Σημειώνεται ότι ο κίονας και η βάση κόπηκαν από τον ίδιο ογκόλιθο. Στον κίονα έχει χαραχτεί επιγραφή της οποίας το ύψος των γραμμάτων κυμαίνεται από 0,037- 0,040μ. Ο Μιλιοδείκτης βρέθηκε στο χωριό Κισσόνεργα, στην τοποθεσία ‘Πότιμα’ και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR. 2063· M.P. 28/65, bl. 88 (αυτοψία στις 18/4/2023).

Εικόνα 49: Επιγραφή ‘Πάφος 127’ - Μιλιοδείκτης (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

 ----- A (c. 4) ΑΤΡΙΕ --
 --- Ι Θ Ο -----
 --- όδοι (c. 4) α Κύπρο[v;]
 4 --- περι (c. 5) Τιβ[-----]
 -- [Καίσαρος Σε]β α σ τοῦ

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1973), RDAC, σ.222-223, αρ.16· Mitford (1980β), ANRW, II(7.2), σ.1334, 1336.

Επιγραφή ‘Πάφος 128’ - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής:

‘Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα’. Η επιγραφή είναι σε θραύσμα αρχιτεκτονικού στοιχείου από λευκό χονδρόκοκκο μάρμαρο.

Βρέθηκε στο δωμάτιο 71 της οικίας του

Θησέα. Το θραύσμα είναι

αποκεκρουμένο στη δεξιά και στην

αριστερή του πλευρά και έχει διαστάσεις

0,040μ. ύψους, 0,110μ. πλάτους και

0,050μ. πάχους. Το ύψος των γραμμμάτων

της επιγραφής είναι 0,012μ. Λόγω της αποσπασματικότητας του κειμένου, είναι δύσκολο να

αναγνωριστεί το είδος της επιγραφής. Το κείμενο στην επιγραφή είναι το ακόλουθο:

[- - -] Φ [] []. [- - - - -] [- - -]

[] [] ὀλιγο [- - -]

[- - -] ΤΑΧ [ca. 5] Ο [] πρε [- - -]

4 [- - -] η ἄωρος πάσαις [- - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Lajtar (2020), σ.217.

Επιγραφή ‘Πάφος 129’ - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής:

‘Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα’.

Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε

θραύσμα πλάκας από ασβεστόλιθο,

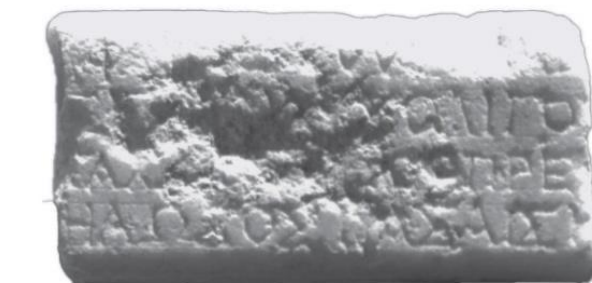
διαστάσεων 0,092μ. ύψους, 0,115μ.

πλάτους και 0,035μ. πάχους. Η πλάκα

είναι αποκεκρουμένη από όλες τις

πλευρές. Η επιφάνεια χάραξης δεν

είναι ομαλή και η χάραξη των

Εικόνα 50: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 128’ (Lajtar, 2020, σ.217)

Εικόνα 51: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 129’ (Lajtar, 2020, σελ.213)

γραμμάτων απρόσεκτη και βαθιά. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,023μ. έως 0,025μ. Βρέθηκε δυτικά του δωματίου 21, στην Έπαυλη του Θησέα και χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο.

[- - -]Τιβερι[- - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Łajtar (2020), σ.213.

Επιγραφή 'Πάφος 130' - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα'. Η επιγραφή βρέθηκε στο δωμάτιο 40 της Οικίας του Θησέα και χρονολογείται στη Ρωμαϊκή

περίοδο. Είναι χαραγμένη σε έξι θραύσματα μαρμάρου, εκ των οποίων τα πέντε ενώνονται μεταξύ τους, σχηματίζοντας τμήμα ορθογώνιας πλάκας. Οι διαστάσεις της πλάκας δεν είναι καταγεγραμμένες. Στην Επιγραφή αναγράφεται η λέξη:

Εικόνα 52: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα 'Πάφος 130' (Łajtar, 2020, σελ.215)

[Π]άφος

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Daszewski (1972), RDAC, σ.209 · Cayla (2018), αρ.378 · Łajtar (2020), σ.215.

Επιγραφή ‘Πάφος 131’ - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα’. Η συγκεκριμένη επιγραφή χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο. Βρίσκεται σε δύο ενωμένα θραύσματα, που ανήκουν στη δεξιά πλευρά μαρμάρινης πλάκας. Ενωμένα τα δύο θραύσματα, έχουν διαστάσεις 0,280μ. ύψους, 0,085μ. πλάτους και 0,019μ. πάχους. Τα γράμματα της επιγραφής έχουν ύψος 0,025μ. και είναι βαθιά χαραγμένα. Λόγω της αποσπασματικότητας των γραμμάτων, η γλώσσα της επιγραφής δεν είναι ευδιάκριτη.

Εικόνα 53: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 131’ (Lajtar, 2020, σελ.213)

[- - -]

[- - -]ΕΙ

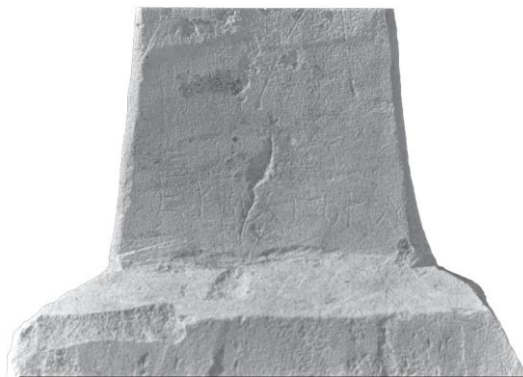
[- - -]Ν

4 [- - -]

[- - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Lajtar (2020), σ.213.

Επιγραφή ‘Πάφος 132’ - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιγραφή από την Έπαυλη του Θησέα’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στο δωμάτιο 66 της Οικίας του Θησέα. Είναι χαραγμένη σε ορθογώνια ασβεστολιθική στήλη, που καταλήγει σε τετράγωνη βάση. Η στήλη έχει ύψος 0,245μ. και πλάτος 0,145μ. Η βάση και ο κορμός έχουν πλάτος 0,070μ. έως 0,075μ. Ο

Εικόνα 54: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 132’

Daszewski (1976) προσδιόρισε αυτό το αντικείμενο ως βωμό για το κάψιμο λιβανιού. Στην μπροστινή πλευρά της στήλης, πάνω από τη βάση, υπάρχει η επιγραφή:

Έρμαγόρου.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Daszewski (1976): 218 (SEG XXVI) 1480 · Cayla (2018), αρ.330.

Επιγραφή 'Πάφος 133' - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα'. Σε θραύσμα πλάκας από σκληρό ασβεστόλιθο, που βρέθηκε στο δωμάτιο 42 της Οικίας του Θησέα, είναι χαραγμένη η επιγραφή, η οποία χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ. ή στον 2ο αι. μ.Χ. Η ασβεστολιθική πλάκα έχει ύψος 0,135μ., πλάτος 0,080μ. και πάχος 0,052μ. και είναι αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές, εκτός από την άνω. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,025μ. έως 0,037μ. και το κείμενο της είναι το ακόλουθο:

Εικόνα 55: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα 'Πάφος 133' (Lajtar, 2020, σελ.213)

[- - -]ν Κλαυ[δι - - -]

[- - -]ον κ[- - - - -]

[- - -]ανο[- - - - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Lajtar (2020), σ.213.

Επιγραφή 'Πάφος 134' - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα'. Η επιγραφή βρίσκεται σε δύο ενωμένα μαρμάρινα θραύσματα, διατάσεων 0,12μ. ύψους, 0,125μ. πλάτους και 0,030μ. πάχους, τα οποία δημιουργούν ένα ενιαίο κομμάτι λίθου, αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές, εκτός από την αριστερή. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,033μ. έως 0,035μ. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στο δωμάτιο 87

Εικόνα 56: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα 'Πάφος 134' (Lajtar, 2020, σελ.212)

της Οικίας του Θησέα και χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο.

[] [- - -]

ΟΝΟ [- - -]

ΙΟΥ [- - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Lajtar (2020), σ.212.

Επιγραφή 'Πάφος 135' - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα'. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στο δωμάτιο 8Ε της Ελληνιστικής Οικίας και χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο. Βρίσκεται σε θραύσμα από πωρόλιθο χρώματος μπεζ το οποίο έχει ύψος 0,157μ., πλάτος 0,079μ. και πάχος 0,045μ. Σώζεται μόνο η κάτω δεξιά γωνία του λίθου. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής είναι περίπου 0,050μ. και τα διασωθέντα της επιγραφής είναι τα ακόλουθα:

Εικόνα 57: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα 'Πάφος 135' (Lajtar, 2020, σελ.213)

[- - -]ΟΥ

[- - -]ΕΤ

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Łajtar (2020), σ.213.

Επιγραφή ‘Πάφος 136’ - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα’. Στο δωμάτιο 68 της Οικίας του Θησέα, σε θραύσμα μαρμάρινης πλάκας, βρέθηκε η επιγραφή αυτή, η οποία χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο. Η μαρμάρινη πλάκα έχει χρώμα ανοιχτό ροζ-γκρι, με σκούρους γκρι κόκκους και είναι αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές. Έχει διαστάσεις 0,126μ. ύψους, 0,105μ. μήκους και 0,030μ. πάχους. Τα γράμματα είναι χαραγμένα προσεκτικά και το ύψος τους κυμαίνεται από 0,030μ. έως 0,035μ.

Εικόνα 58: Επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέα ‘Πάφος 136’ (Łajtar, 2020, σελ.213)

[- - -]ΝΤΡ[- - -]

[- - -]ΣΙΑΩ[- - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Łajtar (2020), σ.213.

Επιγραφή ‘Πάφος 137’ - Στην Έπαυλη του Θησέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Ψηφιδωτή επιγραφή στην Έπαυλη του Θησέως’. Η επιγραφή, της οποίας το κείμενο αναφέρεται παρακάτω, βρέθηκε στην Οικία του Θησέα, στην τοποθεσία Μαλλούτενα, στη Νέα Πάφο (αυτοψία στις 21/2/2023). Χρονολογείται στα τέλη του 3ου αι. μ.Χ. με αρχές του 4ου αι. μ.Χ.

Ἀριάδνη

Κρή|τη

Θη|σεύς

Λαβύ|ρινθος

Μεινώ|ταυρος

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Daszewski (1977), Nea Paphos II, σ. 104-105 (= SEG 27, 970 bis) · Michaelides (1987), RDAC, σ.246-247(c) · Michaelides (1992), σ.47-48.

Επιγραφή ‘Πάφος 138’ - Στην Οικία του Ορφέα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Ψηφιδωτή επιγραφή στην Οικία του Ορφέα’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην Οικία του Ορφέα, στην περιοχή Μαλλούτενα, στη Νέα Πάφο και έχει παραμείνει εκεί (αυτοψία στις 21/2/2023). Χρονολογείται στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. με αρχές του 3ου αι. μ.Χ..

[- -]ος Πίννιος Ῥεστιτουῦτος ἐποίει.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Michaelides (1987), RDAC, σ.246 (SEG 36, 1263 bis) · Gauthier κ.ά (1988), Bulletin Épigraphique, σ.203 · Eristov (1987), RA, σ.112-113.

Επιγραφή ‘Πάφος 139’ - Στην Οικία του Διόνυσου. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Ψηφιδωτή επιγραφή στην Οικία του Διόνυσου’. Η πιο κάτω επιγραφή βρέθηκε στην Οικία του Διόνυσου, στην περιοχή Κτιστόν στη Νέα Πάφο (αυτοψία 21/2/2023) και χρονολογείται στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. με αρχές του 3ου αι. μ.Χ. Η επιγραφή αναφέρει:

Διόνυσος Ἀκμή Ἰκάριος οἱ πρῶτοι
οἶνον πίνοντες

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Karageorghis (1964), BCH, 88, σ. 383-385 · Michaelides (1987), RDAC, σ.245 (L) · Kondoleon (1994), σ.174-184 (SEG 45, 1864).

Επιγραφή ‘Πάφος 140’ - Στην Οικία του Διόνυσου. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Ψηφιδωτή επιγραφή καλωσορίσματος στην Οικία του Διόνυσου’. Πρόκειται για επιγραφή που βρέθηκε στην περιοχή Κτιστόν στη Νέα Πάφο, στην Οικία του Διόνυσου και έχει παραμείνει εκεί (αυτοψία 21/2/2023). Οι δύο εκφράσεις καλωσορίσματος της επιγραφής φτιάχτηκαν σε δύο tabulae ansatae, αντίστοιχα, σε δωμάτιο της Οικίας του Διόνυσου, στο δάπεδο του οποίου βρίσκεται ψηφιδωτό με απεικόνιση των τεσσάρων εποχών. Η επιγραφή αυτή χρονολογείται στα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. με αρχές του 3ου αι. μ.Χ.

(α) Χαίρει

(β) Και σύ

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Michaelides (1987), RDAC, σ.244(b) · Kondoleon (1994), σ.106-108 (SEG 45, 1864).

Επιγραφή ‘Πάφος 141’ - Στην Οικία του Διόνυσου. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Ψηφιδωτή επιγραφή στην Οικία του Διόνυσου, για τη Θίσβη και τον Πύραμο’.

Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην Οικία του Διόνυσου, στην τοποθεσία Κτιστόν, στη Νέα Πάφο (αυτοψία 21/2/2023).

Χρονολογείται πριν από το 342 μ.Χ.

Στην επιγραφή αναφέρονται τα ονόματα Θίσβη και Πύραμος.

Εικόνα 59: Επιγραφή στην Οικία του Διόνυσου, ‘Πάφος 141’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Knox (1989), HSPH, 92, σ.315-328 (= SEG 39, σ.1530) · Gauthier κ.ά. (1990), Bulletin Épigraphique, σ.90 · Michaelides (1987), RDAC, σ.245 (k) · Michaelides (1992), σ.35-36 · Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σ.37-40.

Επιγραφή ‘Πάφος 142’ - Στην Οικία του Αιώνα. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής:

‘Ψηφιδωτή επιγραφή στην Οικία του Αιώνα’. Στην Οικία του Αιώνα, στην τοποθεσία

Μαλλούτενα, στη Νέα Πάφο βρέθηκε η επιγραφή, με το κείμενο που αναφέρεται παρακάτω (αυτοψία στις 21/2/2023). Χρονολογείται στο διάστημα 325-350 μ.Χ.

A) 1. [Λα]καίνη Ζεύς Λῆδα Εὐ|ρώτ|ας Λακεδε|μονία

2. Νύσα Ἀνα|τροφή Νύμφαι Τροφεύς Ἀμβρο|σία

Ἑρμῆς Διόνυσος Νέ|κταρ Θεο|γονία

B) [θε]ράπαινε [Κασσιόπε]ια [Κρίσ]ις Καιρ [ός]

Ἥλι[ος] Αἰών Δωρίς Ζεύς Θετίς Ἀθηνᾶ Γαλατία

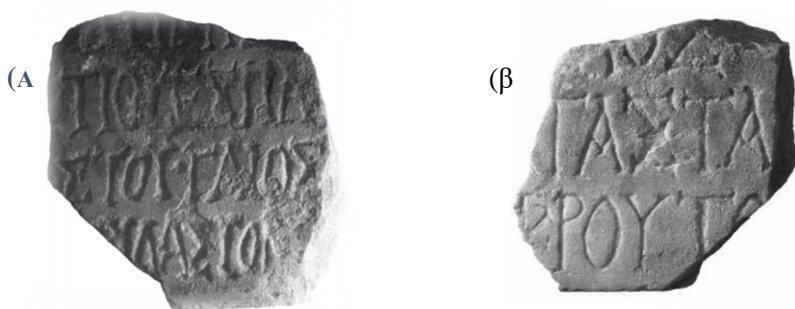
Βυθός Πόντος

Γ) 1. Τροφε[ύς] Σκίρ[τος]

2. Μαρσύας Σκύθαι Πλανή Όλύμπος Άπόλλων

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Daszewski (1984), RDAC, σ.304 · Deckers (1986), RQA, 81, σ.145-172 (SEG 36, σ.1263) · Michaelides (1987), RDAC, σ.243-244 · Olszewski (1987), Meander, 42, σ.421-438 · SEG, 39, σ.1533 · Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σ.63-71.

Επιγραφές ‘Πάφος 143’ και ‘Πάφος 144’ - Στην Ελληνιστική Οικία. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιγραφές για τον αυτοκράτορα Τίτο στην Ελληνιστική Οικία’. Στο τσιμεντένιο δάπεδο του αποχωρητηρίου (αίθουσα 8) της Ελληνιστικής Οικίας, στην περιοχή Μαλλούτενα, κοντά σε έξοδο του καναλιού, βρέθηκε απότμημα

Εικόνα 60: Επιγραφές ‘Πάφος 143’ και ‘Πάφος 144’ - Ελληνιστική Οικία (Lajtar, 2020, σελ.211)

πλάκας από υπόλευκο μάρμαρο, εγχάρακτο και στις δύο πλευρές. Το απότμημα της πλάκας είναι αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές εκτός από το κάτω μέρος και έχει σωζόμενο ύψος 0,110μ., πλάτος 0,120μ. και πάχος 0,025μ. Οι επιγραφές στις δύο πλευρές της πλάκας έχουν διαφορετικό στυλ γραφής Όσον αφορά στο ύψος των γραμμάτων, στην επιγραφή ‘Πάφος 143’ (Εικ.60α) κυμαίνεται από 0,010μ. έως 0,017μ. και στην επιγραφή ‘Πάφος 144’ (Εικ.60β) κυμαίνεται από 0,019μ. έως 0,021μ. Η χρονολογική σειρά χάραξης των επιγραφών είναι άγνωστη. Η επιγραφή ‘Πάφος 143’ πιθανολογείται ότι χρονολογείται μετά την 24η Ιουνίου 79 μ.Χ. και η επιγραφή ‘Πάφος 144’ στην πρώιμη αυτοκρατορική περίοδο, πιθανόν στον πρώτο αιώνα μ.Χ.

Επιγραφή ‘Πάφος 143’ (Εικ.60α)

[- - -] Τί(του) Ούεσπα[σιανού]

[- - -] ca. 5–6 [- - -]

[Σεβα]στοῦ Γάιος [- - -]

4 [- - -] ΑΣΤΟΝ[- - -]

[- - -] ΤΑΣΤΑ[- - -]

Επιγραφή ‘Πάφος 144’ (Εικ.60β)

[- - -] κρου το[- - -]

[- - -] ΟΣ[- - - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Lajtar (2020) σ.210-212.

Επιγραφή σε λύχνο, ‘Πάφος 145’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιγραφή σε λύχνο’. Η επιγραφή αυτή, η οποία χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο, βρέθηκε στη Νέα Πάφο και αναφέρει:

εὖ χρῶ ὑγιένω<v>

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Lukaszewicz (1987), στους P. O. Scholz & R. Stempel (εκδ.), Nubia et Oriens Christianus. Festschrift für C. Detlef G. Müller, σ.31-32 (SEG 39, 1531).

Επιγραφή σε λύχνο, ‘Πάφος 146’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Επιγραφή σε λύχνο’. Σε λύχνο εγχάρακτο σε δύο σημεία βρίσκεται η πιο κάτω επιγραφή. Ο λύχνος, ο οποίος βρέθηκε σε τάφο στα Κούκλια, είναι διακοσμημένος με ίππο. Η μια επιγραφή έχει χαραχθεί στη βάση του λύχνου και η άλλη πάνω από τον ίππο. Η επιγραφή χρονολογείται στον 4ο αι. μ.Χ.

(α) ^ΨΕΝ

(β) Σφυρί-

Δωνος

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Maier & von Wartburg (1994), RDAC, σ.117-118 · SEG 44, σ.1287.

Επιγραφή σε λύχνο, ‘Πάφος 147’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Το όνομα Ευτύχητος σε πήλινο λύχνο’. Ο πήλινος λύχνος, που βρέθηκε στην Οικία του Θησέα στην Νέα Πάφο, χρονολογείται στον 4ο αι. μ.Χ. και έχει χαραγμένο το όνομα ‘Ευτύχητος’.

Ευτύχητος

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mlynarczyk (1992), Acta Cyprica, II, σ.260 (SEG 42, 1317).

Επιγραφή σε λύχνο, 'Πάφος 148'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Εγχάρακτο όνομα σε λύχνο'. Το όνομα 'Κέρδος' είναι εγχάρακτο σε λύχνο μήκους 0,110μ. Ο λύχνος έχει χαμηλή κυκλική βάση και το όνομα έχει χαραχτεί σε αυτόν πριν από την όπτηση (ψήσιμο). Η εν λόγω επιγραφή χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ.

Κέρδος

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1995), RDAC, σ.226, αρ.21 (SEG, 45, σ.1865).

Επιγραφή σε λύχνο, 'Πάφος 149'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Το όνομα του κατασκευαστή Σφυρίδων σε πήλινο λύχνο'. Το όνομα του κατασκευαστή Σφυρίδων βρέθηκε χαραγμένο σε πήλινο λύχνο στην Οικία του Θησέα στη Νέα Πάφο και χρονολογείται στον 4ο αι. μ.Χ.

Σφυρίδων

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mlynarczyk (1992), Acta Cyprica, II, σ.259 (SEG 42, 1317).

Επιγραφή σε λύχνο, 'Πάφος 150'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιγραφή σε λύχνο'. Η επιγραφή χρονολογείται στον 4ο αι. μ.Χ. και είναι χαραγμένη σε λύχνο που βρέθηκε σε τάφο στα Κούκλια. Ο λύχνος είναι διακοσμημένος με ίππο και εγχάρακτος σε δύο σημεία. Η μια επιγραφή έχει χαραχθεί στη βάση του λύχνου και η άλλη κάτω από τον ίππο.

(α) Ύγία

(β) Εὐτύχητος

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Maier & von Wartburg (1994), RDAC, σ.117-118 · SEG 44, σ.1287 · Cayla (2018), σ.381, αρ.319.

Επιγραφή σε ιγδίο, 'Πάφος 151'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Το όνομα του κατασκευαστή στο ιγδίο'. Σε απότμημα χείλους ιγδίου, διαστάσεων 0,120μ. μήκους, 0,040μ. πλάτους και 0,027μ. πάχους, είναι χαραγμένη η πιο κάτω επιγραφή. Το απότμημα χείλους του ιγδίου βρέθηκε στην τοποθεσία 'Αλυκή' στη Χλώρακα. Σύμφωνα με τη Νικολάου (1976), το πήλινο απότμημα φυλάχθηκε στην αποθήκη του Μουσείου αρχαιολογικής επισκόπησης της Χώρακας.

Γεμε-
λϊν

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1976), RDAC, σ.252, αρ.16.

Επιγραφή σε ιγδίο, 'Πάφος 152'.

Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Το όνομα του κατασκευαστή Ερμογένους σε ιγδίο'. Σε απότμημα χείλους ροδόχρου πήλινου αγγείου, το οποίο βρέθηκε στην Πάφο, είναι χαραγμένο το όνομα 'Ερμογένους'. Το απότμημα του αγγείου έχει μήκος 0,060μ., πλάτος 0,055μ. και μέγιστο πάχος 0,040μ.

Εικόνα 61: Επιγραφή σε ιγδίο 'Πάφος 152'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR. 2135· M.P. 96/56/3, bl. 135 (αυτοψία στις 21/2/2023). Η επιγραφή χρονολογείται στον 4ο αι. μ.Χ.

Έρμωγ-
ένους

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1976), RDAC, σ. 251, αρ.13 (SEG, 26, σ.1485).

Επιγραφή σε ιγδίο, 'Πάφος 153'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιγραφή επί ιγδίου για τον Ιουλιανό'. Στον ναό του Απόλλωνα Υλάτη, στην περιοχή Τούμπαλος στη Νέα Πάφο,

βρέθηκε σφραγίδα σε ιγδίον (γουδί), που αναφέρει το όνομα του Ιουλιανού. Η σφραγίδα χρονολογείται στο διάστημα τέλη 3ου αι. μ.Χ. με αρχές 4ου αι. μ.Χ.

[Ιου]λιανέ [ε]ὐτύχ[ει].

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Giudice κ.ά. (1993), RDAC, σ.304, αρ.B58 (SEG, 43, σ.1012).

Επιγραφή σε δακτύλιο, 'Πάφος 154'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Επιγραφή σε χρυσό δακτυλιόλιθο'. Σε χρυσό δακτυλιόλιθο, βρέθηκε επιγραφή στη Νέα Πάφο, η οποία χρονολογείται στη Ρωμαϊκή περίοδο. Ο δακτυλιόλιθος έχει διάμετρο 0,018μ. και τα γράμματα της λέξης που βρίσκονται σε αυτόν είναι σχηματισμένα από μικρές τελείες. Ο δακτυλιόλιθος φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό M.P. 2897/19 και γράφει τη λέξη:

Μνημόνει

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Karageorghis (1987), BCH, 111, σ.728 (SEG, 37, σ.1392).

Επιγραφή σε ερυθρή υδρεία, 'Πάφος 155'.

Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Ο Έρωτας' σε στιλβωμένη ερυθρή υδρία'. Η επιγραφή είναι χαραγμένη κάτω από το χείλος στιλβωμένης ερυθρής υδρίας, που βρέθηκε σε τάφο στο χωριό Έμπα, στην τοποθεσία 'Λίμνη του Μιτέλλα'. Χρονολογείται τον 2ο αι. μ.Χ. Το αγγείο έχει ύψος 0,190μ. και το ύψος

Εικόνα 62: Επιγραφή σε υδρία 'Πάφος 155'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

των γραμμάτων της επιγραφής, η οποία χαρακτήριζε πριν από την όπτηση, κυμαίνεται από 0,005μ. έως

0,016μ. Η υδρία, η οποία φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR. 3215/31 (αυτοψία στις 17/12/2022), έχει χαραγμένη την λέξη:

Έρωτ<ο>ς

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1995), RDAC, σ.226, αρ.20.

Επιγραφή σε όστρακο, 'Πάφος 156'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Ιατρική συνταγή σε όστρακο'. Ανασκαφές που πραγματοποίησε η πολωνική αρχαιολογική αποστολή το 1968 σε κτήριο στη Νέα Πάφο, έφεραν στο φως όστρακο, το οποίο χρονολογείται μεταξύ του 2ου αι. μ.Χ. και του 4ου αι. μ.Χ. Το όστρακο φέρει επιγραφή που αναφέρεται σε χυλό βοτάνου με το όνομα 'υποκισθίς'. Θεωρείται ως το πρώτο όστρακο που ανακαλύφθηκε στην Κύπρο στα χρόνια της ρωμαϊκής περιόδου και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου, με κωδικό inv.14/68 (αυτοψία στις 21/2/2023).

Εικόνα 63: Επιγραφή σε όστρακο 'Πάφος 156' (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Υποκιστίδος

χυλός.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Borkowski & Lajtar (1993), JJP, 23, σ.19-23 (= SEG, 43, σ.1013) · Cayla (2018), σ.384.

Επιγραφή με αναφορά σε όνομα, 'Πάφος 157'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Το όνομα του Ιουλίου Διονυσιανού σε κίονα'. Κοντά στην εκκλησία της Θεοσκέπαστης στην Κάτω Πάφο βρέθηκε κίονας από υπόλευκο μάρμαρο, ύψους 1,300μ στον οποίο υπάρχει χαραγμένο το όνομα του Ιουλίου Διονυσιανού (αυτοψία στις 21/2/2023). Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής είναι 0.075μ.

Εικόνα 64: Επιγραφή 'Πάφος 157' - Όνομα σε κίονα (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Ιουλ(ίου)

Διονυσι-

ανοῦ

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Περιστιάνης (1923), Κυπριακά Χρονικά, σ.137 · Seyrig (1927), BCH, 51, σ.138, αρ.1 (= SEG, 6, σ.807).

Επιγραφή με αναφορά σε όνομα, ‘Πάφος 158’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Απόσπασμα επιγραφής με το όνομα ‘Calvisio’’. Η επιγραφή αυτή, η οποία αναφέρει το όνομα ‘Calvisio’, είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση αγάλματος, ύψους 0,285μ. και πλάτους 0,275μ. και χρονολογείται στη ρωμαϊκή περίοδο. Η βάση είναι αποκεκρουμένη στη δεξιά της πλευρά. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,021μ. έως 0,028μ. Η επιγραφή βρέθηκε εντοιχισμένη σε ιδιωτική οικία, σε παράδρομο που βρίσκεται στα δυτικά του δρόμου προς το Κτήμα.

L. Calvisio T [- - -].

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Mitford (1950), Opuscula Archaeologica, 6, σ.51-52, αρ.27.

Όρος από το Πισσούρι, ‘Πάφος 159’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Όρος από το Πισσούρι’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε σε αγρό έξω από το χωριό Πισσούρι. Είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη πλάκα, διαστάσεων 0,800μ. ύψους και 0,300μ. πλάτους. Χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ. και αναφέρει τα παρακάτω:

Οῦτος

ῶρος

[Α]νογύ-

ρων.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1950), Opuscula Archaeologica, 6, σ.65 · Κρίγκος (2008), σ.377, αρ.154.

Όρος από το Ραντίδι, ‘Πάφος 160’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Λίθινος όρος από το Ραντίδι’. Η επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή ‘Ραντίδι’, κοντά στα Κούκλια. Είναι χαραγμένη

σε στήλη από ασβεστόλιθο ωχρού χρώματος και χρονολογείται στο 2ο αι. μ.Χ.. Η στήλη έχει διαστάσεις 0,730μ. ύψους, 0,385μ. πλάτους και 0,160μ. πάχους και το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,040μ. έως 0,050μ. Η εν λόγω επιγραφή, η οποία αναφέρει τα πιο κάτω, φυλάσσεται στο Κυπριακό Μουσείο.

[Οὔτος]

ὄρος

Ἄκρας.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Mitford (1950), *Opuscula Archaeologica*, 6, σ.64-66, αρ.35 · Mitford (1958), *Emerita*, 26, σ.112 · Κρίγκος (2008), σ.342, αρ.118.

Αδιάγνωστη Επιγραφή 'Πάφος 161'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αδιάγνωστη επιγραφή'. Η πιο κάτω επιγραφή βρέθηκε νότια του ιερού της Αφροδίτης στην Παλαιπάφο σε απότμημα τοπικού υπόλευκου μαρμάρου, ύψους 0,210μ., πλάτους 0,140μ. και πάχους 0,083μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής είναι 0,040μ. Η επιγραφή χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ. και φυλάσσεται στο Μουσείο της Παλαιπάφου, με κωδικό RR. 238· M.P. 59/47/2, bl. 56.

--- Αυρ ---

--- δημ ---

--- αρκ ---

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1977), *RDAC*, σ.218, αρ.8 (= *SEG*, 27, σ.968).

Αδιάγνωστη Επιγραφή 'Πάφος 162'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αδιάγνωστη επιγραφή'. Η επιγραφή αυτή, της οποίας η τοποθεσία ανεύρεσης παραμένει άγνωστη, είναι χαραγμένη σε μαρμάρινη πλάκα, που είναι αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές. Η πλάκα έχει ύψος 0,125μ., πλάτος 0,080μ. και πάχος 0,040μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής είναι

0,030μ. Η επιγραφή χρονολογείται στον 4ο αι. μ.Χ. και φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR 3044 [b].

Σεβα[στος ἢ -τοῦ]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1990), RDAC, σ.179, αρ.33.

Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 163’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αδιάγνωστη επιγραφή’. Η επιγραφή βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην περιοχή Μαλλούτενα, σε απότμημα από λευκόφαιο μάρμαρο, αποκεκρουμένο από όλες τις πλευρές. Το απότμημα του μαρμάρου έχει σωζόμενο ύψος 0,115μ., πλάτος 0,057μ. και πάχος 0,020μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,030μ. έως 0,033μ. Η επιγραφή, η οποία χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ., φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου (RR. 1625) (αυτοψία στις 21/2/2023).

Εικόνα 65: Επιγραφή ‘Πάφος 163’
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

----- ΑΣ ΘΕ -----
----- ΙΔ’ -----

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1966), RDAC, σ.70, αρ.19 (SEG, 25, σ.1106) · Cayla (2018), σ.353, αρ.284.

Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 164’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αδιάγνωστη επιγραφή’. Στην τοποθεσία ‘Πέτρα του Διγενή’ στην Κάτω Πάφο, βρέθηκε η εν λόγω αδιάγνωστη επιγραφή σε απότμημα λευκής μαρμάρινης πλάκας. Η μαρμάρινη πλάκα είναι αποκεκρουμένη κάτω και δεξιά και έχει διαστάσεις 0,250μ. ύψους, 0,160μ. πλάτους και 0,035μ. πάχους. Το ύψος των γραμμάτων της κυμαίνεται από 0,037μ. έως 0,040μ. Η επιγραφή

αυτή βρίσκονταν σε συλλογή που ανήκε στο Γυμνάσιο της Κάτω Πάφου, αλλά τώρα φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου με κωδικό 1934· Μ.Ρ. 28/65, bl. 68.

-----σ-----

[- - - - -καθι]ερώσαν[τα - - -]

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1969), RDAC, σ.92-93, αρ.22 (SEG, 25, σ.1109) · Cayla (2018), σ.401, αρ.381.

Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 165’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αδιάγνωστη επιγραφή’. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην Αμαργέτη, χαραγμένη σε πλάκα λευκού μαρμάρου. Χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 1ου αι. μ.Χ. και 2ου αι. μ.Χ. Το ύψος των γραμμάτων της εν λόγω επιγραφής κυμαίνεται από 0,006μ. έως 0,012μ. Σε όλες τις πλευρές της μαρμάρινης πλάκας, εκτός από την άνω, εμφανίζονται υπολείμματα από γυψομάρμαρο, γεγονός που δείχνει ότι ο λίθος χρησιμοποιήθηκε και ως οικοδομικό υλικό. Επίσης, ίχνη κόκκινης βαφής και γυψομαρμάρου διακρίνονται και στα γράμματα της εγχάρακτης επιφάνειας. Η επιγραφή σήμερα φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου. Το αδιάγνωστο κείμενο τα επιγραφής είναι το πιο κάτω:

--ΣΕΣ Ε ---Ε Ο Α ΝΕΝΙΟ -----

--στ -----τους ε---

---κ-----ώστε κ---

4 -----ἀγνὸς;---

-----ἀγα[θὸς;---

-----κ ρω-----

-----ε σ-----

8 -----

-----ασ-----

-- πο ----- η -----
 12 ----- θ -----
 -- δ ----- ε -----
 ----- δ -----

 16 ----- ε ----- ε -----

 ----- ν ----- ω -----
 ----- ομ ----- ν -----
 20 ----- εκ -----
 ----- ας -----
 ----- φ α ----- α μ -----
 ----- πο ----- ν α -----
 24 ----- δε ----- τ ης -----
 ----- ενωζο ----- ας ετερο -----
 ----- ρ α ς ν. ετη -----

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1964), RDAC, σ.209-210, αρ.20.

Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 166’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αδιάγνωστη επιγραφή’. Η επιγραφή βρίσκεται σε απότμημα βάση αγάλματος, αποκεκρουμένης από όλες τις πλευρές. Το απότμημα της βάσης έχει σωζόμενο ύψος 0,220μ., πλάτος 0,260μ. και πάχος 0,016μ. Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην περιοχή Μαλλούτενα και χρονολογείται στο διάστημα 1^{ος} αι. - 2^{ος} αι. μ.Χ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνονται από 0,040μ. έως 0,050μ. Η επιγραφή φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR. 1692· M.P. 138/39/2, bl. 75 (αυτοψία στις 21/2/2023).

Εικόνα 66: Επιγραφή ‘Πάφος 166’ (Φωτογρ. Γ. Πουλής)

----- όβιος

[- ----- Σαβ(;)εῖνος.

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1965), RDAC, σ.118, αρ.7 (= SEG, 23, σ.652) · Cayla (2018), σ.413, αρ.384.

Αδιάγνωστη Επιγραφή ‘Πάφος 167’. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: ‘Αδιάγνωστη επιγραφή’. Η αδιάγνωστη αυτή επιγραφή αποτελεί τη δεύτερη επιγραφή σε απότμημα λευκής μαρμάρινης πλάκας που βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, ανατολικά του φάρου προς την πλευρά του Ωδείου. Η εν λόγω επιγραφή χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ. Η πρώτη επιγραφή, η οποία βρίσκεται στην άλλη όψη της πλάκας, έχει καταχωριστεί στην παρούσα εργασία στο υποκεφάλαιο ‘Τιμητικές επιγραφές’ με κωδικό ‘Πάφος 28’. Το απότμημα της πλάκας έχει σωζόμενο ύψος 0,065μ., πλάτος 0,070μ. και πάχος 0,027μ. και όλες οι πλευρές του λίθου είναι αποκεκρουμένες. Η αδιάγνωστη επιγραφή είναι σε δεύτερη χρήση και το ύψος των γραμμάτων της είναι 0,035μ. Φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR. 1787· M.P. 138/39/2, bl. 126.

σε

ον σ

ου

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1968), RDAC, σ.73-74, αρ.3 (b).

Αδιάγνωστη Επιγραφή 'Πάφος 168'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αδιάγνωστη επιγραφή'. Σε μαρμάρινη πλάκα διαστάσεων 0,080μ. ύψους, 0,050μ. πλάτους και 0,025μ. πάχους είναι χαραγμένη η επιγραφή αυτή, με ύψος γραμμάτων που κυμαίνονται από 0,017μ. έως 0,019μ. Βρέθηκε στην Κάτω Πάφο, στην περιοχή του Ωδείου και χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ. (;) Φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό PM. 2408· M.P. 28/65, bl.1 (αυτοψία στις 21/2/2023).

Εικόνα 67: Επιγραφή 'Πάφος 168'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

ηλιο

τυς

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1979), RDAC, σ.348, αρ.7 (= SEG, 29, σ.1575).

Αδιάγνωστη Επιγραφή 'Πάφος 169'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αδιάγνωστη επιγραφή'. Η επιγραφή αυτή βρέθηκε στην Αμαργέτη, στην τοποθεσία 'Πέτρας Άνθρωπος' και χρονολογείται στις αρχές της ρωμαϊκής περιόδου. Είναι χαραγμένη σε πλάκα από λευκό μάρμαρο ύψους 0,085μ., πλάτους 0,120μ. και πάχους 0,027μ. Το ύψος των διασωθέντων γραμμάτων που βρίσκονται στο τέλος των δύο πρώτων στίχων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,012μ. έως 0,013μ. Η επιγραφή φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό 475, inv. 1963/I-18/1· M.P. 138/39/2, bl. 28.

-----σει

-----εις

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1964), RDAC, σ.206-207, αρ.18.

Αδιάγνωστη Επιγραφή 'Πάφος 170'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αδιάγνωστη επιγραφή'. Η επιγραφή είναι χαραγμένη σε απότμημα λευκού μάρμαρο, αποκεκρουμένου από όλες τις πλευρές. Το κομμάτι του μαρμάρου έχει ύψος 0,063μ., πλάτος 0,100μ. και πάχος 0,133μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,012μ. έως 0,017μ. Η επιγραφή βρέθηκε στην περιοχή 'Τούμπαλος' στην Κάτω Πάφο και χρονολογείται στο διάστημα μεταξύ 2^{ου} αι. μ.Χ. - 3^{ου} αι. μ.Χ. Σήμερα φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου, με κωδικό RR. 1679 (αυτοψία στις 21/2/2023).

Εικόνα 68: Αδιάγνωστη Επιγραφή 'Πάφος 170'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

----- κα -----
----- -δαρεως - - -
----- -μος - - - -

Βιβλιογραφικές πηγές για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1966), RDAC, σ.69, αρ.17 (= SEG, 25, σ.1107) · Cayla (2018), σ.326, αρ.237.

Αδιάγνωστη Επιγραφή 'Πάφος 171'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αδιάγνωστη επιγραφή'. Μαρμάρινη λευκή πλάκα, αποκεκρουμένη από όλες τις πλευρές εκτός από την άνω δεξιά, φέρει την επιγραφή αυτή. Η πλάκα έχει ύψος 0,075μ., πλάτος 0,095μ. και πάχος 0,025μ. Το ύψος των γραμμάτων της επιγραφής κυμαίνεται από 0,030μ. έως 0,035μ. Η επιγραφή

χρονολογείται στον 2ο αι. μ.Χ. και φυλάσσεται στο
Επαρχιακό Μουσείο Πάφου, με κωδικό RR3044 [α]
(αυτοψία στις 18/4/2023).

[- - - - -]υ

[- - - - -]σον

[- - - - -]νον

- - - - -

Εικόνα 69: Επιγραφή 'Πάφος 171'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1990), RDAC, σ.179, αρ.32.

Αδιάγνωστη Επιγραφή 'Πάφος 172'. Ενδεικτικός τίτλος επιγραφής: 'Αδιάγνωστη
επιγραφή'. Η επιγραφή αυτή είναι χαραγμένη σε απότμημα λευκής μαρμάρινης πλάκας, που
βρέθηκε στην τοποθεσία 'Πέτρα του Διγενή' στην

Κάτω Πάφο. Η μαρμάρινη πλάκα είναι
αποκεκρουμένη κάτω και δεξιά και έχει διαστάσεις
0,075μ. ύψος, 0,095μ. πλάτος και 0,028μ. πάχος. Το
ύψος των γραμμάτων της επιγραφής είναι 0,035μ. Η
επιγραφή, η οποία χρονολογείται στον 1ο αι. μ.Χ.,
φυλάσσεται στο Επαρχιακό Μουσείο της Πάφου, με

Εικόνα 70: Επιγραφή 'Πάφος 172'
(Φωτογρ. Γ. Πουλής)

κωδικό RR. 1729· M.P. 138/39/2, bl. 93 (αυτοψία στις 21/2/2023).

- - - - - Κλαύ[διος - - - - -]

Βιβλιογραφική πηγή για την επιγραφή: Nicolaou, I. (1966), RDAC, σ.65, αρ.14 (= SEG, 25,
1108).

Νομίσματα

Η ρωμαϊκή νομισματοκοπία στην Κύπρο ξεκίνησε στα χρόνια βασιλείας του Αυγούστου⁵⁰, συγκεκριμένα το 26 π.Χ.⁵¹ και εκτείνεται μέχρι τη βασιλεία του Αλέξανδρου Σεβήρου (222-235 π.Χ.)⁵². Έκτοτε, τα νομίσματα που κυκλοφορούν στο νησί ήταν αυτά που εξέδιδαν οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες στη Ρώμη ή σε άλλα νομισματοκοπεία⁵³. Το κεντρικό νομισματοκοπείο της Κύπρου βρισκόταν, κατά πάσα πιθανότητα, στη Νέα Πάφο, ενώ, μάλλον, υπήρχε ένα δεύτερο νομισματοκοπείο στη Σαλαμίνα⁵⁴.

Όταν το 58 π.Χ. η Κύπρος έγινε τμήμα της ρωμαϊκής επαρχίας της Κιλικίας, ο Ιούλιος Καίσαρας παραχώρησε το νησί το 47 π.Χ. στους Πτολεμαίους της Αιγύπτου. Τότε, το νομισματοκοπείο της Πάφου άρχισε να κόβει χάλκινα νομίσματα για τη βασίλισσα Κλεοπάτρα και τον γιο της Καισαρίωνα. Μετά το 30 π.Χ., όταν η Κύπρος έγινε ξανά ρωμαϊκή, η νομισματοκοπία στην Κύπρο είχε αλλάξει φύση και από 'βασιλική' γίνεται 'επαρχιακή'⁵⁵. Ως εκδότρια αρχή δεν κατονομαζόταν οποιαδήποτε από τις πόλεις του νησιού, παρόλο που επικρατούσαν τύποι νομισμάτων με αναφορές στην Πάφο και τη Σαλαμίνα.

Στην Κύπρο είχαν εκδοθεί νομίσματα με κυπριακούς εικονιστικούς τύπους από τους ανθυπάτους, νομίσματα με αυτοκρατορικούς τύπους για να κυκλοφορήσουν στην Κύπρο, καθώς και νομίσματα στο όνομα του 'Κοινού των Κυπρίων'⁵⁶, δηλαδή της ένωση των αντιπροσώπων όλων των κυπριακών πόλεων που συστάθηκε τον 2^ο αι. π.Χ.⁵⁷ Κατά τους τρεις πρώτους αιώνες της ρωμαϊκής κυριαρχίας, το 'Κοινόν των Κυπρίων' ήταν το κοινόν της διοικητικής περιφέρειας και ενεργούσε ως εκπρόσωπος των συμφερόντων της νήσου ως συνόλου στη Σύγκλητο και στους αυτοκράτορες⁵⁸. Στις αρμοδιότητές του, μεταξύ άλλων, ήταν

⁵⁰ Hill (1940), σελ.234

⁵¹ Amandry (1993), σελ.6

⁵² Ζαπίτη & Μιχαηλίδου (2007), σ.142

⁵³ Carradice (1989), σελ.184

⁵⁴ Parks (2004), σελ.36

⁵⁵ Amandry (1993), σελ.6

⁵⁶ Parks (2004), σελ.35

⁵⁷ Michaelides (1990), σελ.120

⁵⁸ Deligiannakis (2022), σελ.9

και η έκδοση μικρών χάλκινων νομισμάτων που εξυπηρετούσαν μικρές τοπικές συναλλαγές⁵⁹. Σημειώνεται ότι στην Κύπρο της ρωμαϊκής περιόδου οι κοπές των νομισμάτων ήταν χάλκινες και βασίζονταν στις υποδιαίρεσεις ‘sestertius’, ‘dupondius’, ‘as’, ‘semis’ και ‘quadrans’⁶⁰.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα νομίσματα που κυκλοφορούσαν υπό ρωμαϊκή εξουσία στην Κύπρο από το 30 π.Χ. μέχρι τα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά σε νομίσματα που κόπηκαν εντός Κύπρου, νομίσματα που κόπηκαν για την Κύπρο και όλα τα νομίσματα που κυκλοφορούσαν εντός της επαρχίας κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Τα νομίσματα περιγράφονται σε σχέση με τα πρότυπα κατασκευής τους, τη χρονολογία τους και την εικονογραφία τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται αναφορά και σε αντίσημα (αντίγραφα) νομισμάτων.

Νομίσματα της εποχής του Αυγούστου (27π.Χ. - 14μ.Χ.). Στην εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου κόπηκαν πολλές σειρές από χάλκινα νομίσματα σε διάφορες υποδιαίρεσεις. Το πρώτο νόμισμα που κόπηκε έχει στον εμπροσθότυπό του το κεφάλι του Αυγούστου και περιμετρικά μια λατινική επιγραφή. Στον οπισθότυπο του νομίσματος απεικονίζεται η θεά Νίκη, καθώς και μια λατινική επιγραφή (Εικ.71). Άλλες σειρές νομισμάτων που εκδόθηκαν και κυκλοφόρησαν την εποχή του Αυγούστου είναι οι σειρές που εκδόθηκαν από τον Ανθύπατο Πλαύτιο (Plautius), οι σειρές που εκδόθηκαν προς τιμήν του Γάιου Καίσαρα, αυτές που στον οπισθότυπό τους είχαν τα λατινικά γράμματα CA ή SC μέσα σε δάφνινο στεφάνι, καθώς επίσης και μικρά χάλκινα νομίσματα στα οποία απεικονίζονταν οι ζωδιακοί τύποι του Αιγόκερου και του Σκορπιού⁶¹. Στη συνέχεια, περιγράφονται αναλυτικά οι διάφορες σειρές των νομισμάτων της εποχής του Αυγούστου και παράλληλα παρουσιάζονται οι διάφοροι εμπροσθότυποι και οι αντίστοιχοι οπισθότυποί τους.

⁵⁹ Potter (2000), σελ.817

⁶⁰ Ζαπίτη & Μιχαηλίδου (2007), σελ.140

⁶¹ Parks (2004), σελ.50

Σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος και Νίκη’. Τα νομίσματα της σειράς ‘Αύγουστος και Νίκη’ (Εικ.71) στον εμπροσθότυπό τους απεικονίζουν το κεφάλι του Αυγούστου και στον οπισθότυπό τους τη θεά Νίκη, όρθια πάνω σε σφαίρα να κρατά στεφάνι και κλαδί φοινικιάς⁶². Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στην Εικόνα 71(α) ο εμπροσθότυπος νομίσματος της σειράς αυτής φέρει την επιγραφή ‘IMP CAESAE DIVI F AVGVSTVS’ και παρουσιάζει το κεφάλι του Αυγούστου ασκεπές, να κοιτάζει στα δεξιά. Ο οπισθότυπος φέρει, από δεξιά προς αριστερά, τη λατινική επιγραφή ‘[COS] OCTAVO DESIGN [IX]’ και παρουσιάζει

Εικόνα 71: Σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος - Δίας Σαλαμίνιος’

την Ιπτάμενη Νίκη να κοιτάζει στα αριστερά και να κρατεί στεφάνι στο δεξί της χέρι και κλάδο φοινικιάς στο αριστερό.

Νομίσματα του τύπου αυτού βρέθηκαν κατά τη διάρκεια ανασκαφών, κυρίως στο Κούριο, αλλά και στη Νέα Πάφο, στην Αγία Ειρήνη, στο Κίτιο, στην Κυρά και στην Ευρύχου. Η διάμετρος των νομισμάτων είναι κατά μέσο όρο 0,017μ. – 0,020μ. και το βάρος τους κυμαίνεται από 2,15 έως 9,67 γραμμάρια, με μέσο βάρος τα 6,57 γραμμάρια⁶³. Η υποδιαίρεσή τους ανήκει στην κατηγορία ‘semis’⁶⁴. Οι άξονες μήτρας, οι οποίες περιγράφουν ότι η μπροστινή και η πίσω μήτρα του καλουπιού ευθυγραμμίστηκαν μεταξύ τους όταν κόπηκε το κέρμα, βρίσκονται στο σημείο 12:00, σύμφωνα με το ρολόι. Η ευθυγράμμιση του καλουπιού συχνά εκφράζεται σε μοίρες, αλλά μπορεί να εκφραστεί και με την ώρα που δείχνει το ρολόι.

Σύμφωνα με τον Amandry (1987), τα νομίσματα του τύπου αυτού χρονολογούνται με ακρίβεια το 26 π.Χ. από την επιγραφή στην οπίσθια όψη⁶⁵. Ο οπισθότυπος (Εικ.71(β)), με τη

⁶² Amandry (1993), σελ.6

⁶³ Parks (2004), σελ.38

⁶⁴ Nicolaou, I. (1990α), σελ.63

⁶⁵ Amandry (1987), σελ.20

Νίκη σε σφαίρα που κρατά στεφάνι και κλαδί φοίνικα, απηχεί τον τύπο της Νίκης που εκδόθηκε στη Ρώμη μετά από τα γεγονότα στο Άκτιο⁶⁶.

Στην ίδια ομάδα, ενδεχομένως, ανήκουν και κάποια ορειχάλκινα και χάλκινα νομίσματα, τα οποία είχαν παραχθεί το 20 π.Χ. και ανήκουν στη σειρά 'CA', η ερμηνεία της οποίας παραμένει ασαφής. Εικάζεται ότι 'CA' σημαίνει 'Caesaris Auctoritate', 'Caesar Augustus' ή 'Commune Asia'⁶⁷. Τα νομίσματα αυτά κόπηκαν πιθανόν στην Έφεσο και κυκλοφόρησαν σε ολόκληρη την Ασία. Επτά τέτοιου είδους νομίσματα βρέθηκαν στην Οικία του Διόνυσου στην Πάφο⁶⁸.

Σειρές νομισμάτων 'Πλαύτιος-Πάφος' και 'Πλαύτιος-Δίας Σαλαμίνιος'. Τα νομίσματα αυτά εκδόθηκαν από τον Ανθύπατο Πλαύτιο (Plautius) και περιλαμβάνουν τις σειρές 'Πλαύτιος -Πάφος' και 'Πλαύτιος -Δίας Σαλαμίνιος' (Εικ.72).⁶⁹ Ο εμπροσθότυπός τους απεικονίζει το κεφάλι του Αυγούστου ασκεπές, να κοιτάζει προς τα δεξιά (Εικ.72-A(α)) και Εικ.72-B(α)).

Τα νομίσματα αυτά φέρουν δύο διαφορετικούς οπισθότυπους (Εικ.72-A(β) και Εικ.72B(β)). Ο ένας οπισθότυπος απεικονίζει τον ναό της Αφροδίτης στην Πάφο (Εικ.72A(β)) και ο άλλος το άγαλμα του Σαλαμινίου Διός (Εικ.72-B(β)). Στον οπισθότυπο του νομίσματος

A: Σειρά νομισμάτων 'Πλαύτιος- Πάφος'

B: Σειρά νομισμάτων 'Πλαύτιος -Δίας Σαλαμίνιος'

Εικόνα 72: Σειρές νομισμάτων 'Πλαύτιος -Πάφος' και 'Πλαύτιος – Δίας Σαλαμίνιος'

⁶⁶ Amandry (1993), σελ.6

⁶⁷ Amandry (1993), σελ.7

⁶⁸ Amandry (1993), σελ.6

⁶⁹ Parks (2004), σελ.40

της σειράς ‘Πλαύτιος-Πάφος’ απεικονίζεται το κωνικό ξόανο της θεάς Αφροδίτης και μια πλακόστρωτη ημικυκλική αυλή. Επίσης βρίσκεται η επιγραφή ‘A PLAVTIVS PROCOS’ (Εικ.72Α(β)). Στο εμπροσθότυπο βρίσκεται η επιγραφή ‘IMP CAESAR DIVI F’ (Εικ.72Α(α)). Στον οπισθότυπο του νομίσματος της σειράς ‘Πλαύτιος-Δίας Σαλαμίνιος’ αναγράφεται η επιγραφή ‘A PLAVTIVS PROCOS’ και απεικονίζεται ο θεός Δίας να κρατά στο δεξί του χέρι φιάλη και να στηρίζει το αριστερό του χέρι σε σκήπτρο. Στον καρπό του αριστερού του χεριού κάθεται ένας αετός με ανοιχτά φτερά (Εικ.72Β(β)). Στον εμπροσθότυπο του ίδιου νομίσματος βρίσκεται η επιγραφή ‘IMP CAES DIVI F AVGVS’ (Εικ.72Β(α)).

Η διάμετρος των νομισμάτων αυτών είναι κατά μέσο όρο 0,015μ. -0,017μ. και το βάρος τους περίπου από 3 έως 5 γραμμάρια. Αναφέρεται ότι οι άξονες μήτρας κυμαίνονται μεταξύ 10:00 και 1:00, σύμφωνα με το ρολόι. Παρόλα αυτά, η μελέτη 96 δειγμάτων έδειξε ότι οι άξονες μήτρας βρίσκονταν στο σημείο 12:00, σύμφωνα με το ρολόι. Η Νικολάου (1990) αναφέρει ως νομισματικές υποδιαιρέσεις των νομισμάτων αυτής της σειράς τις ‘semis’ και ‘quadrans’⁷⁰, ενώ ο Amandry (1987) αναφέρει μόνο την ‘quadrans’⁷¹.

Στους οπισθότυπους των συγκεκριμένων ρωμαϊκών νομισμάτων εμφανίζονται, για πρώτη φορά, κυπριακά θέματα. Επισημαίνεται πως ο τύπος νομισμάτων με το ιερό της Παλαιπάφου εμφανίζεται για πρώτη φορά στα χρόνια των Πτολεμαίων σε χάλκινα νομίσματα μικρής αξίας, τα οποία κόπηκαν στο νησί. Έτσι, δεν αποκλείεται τα ρωμαϊκά νομίσματα της συγκεκριμένης φάσης να αναβιώνουν έναν τύπο που εισήχθη για πρώτη φορά από τους Πτολεμαίους⁷². Νομίσματα αυτής της σειράς βρέθηκαν στη Νέα Πάφο, στο Κούριο και στην Ευρύχου.

Έχουν προταθεί διάφορες ημερομηνίες για το πότε ακριβώς εκδόθηκαν τα νομίσματα της φάσης αυτής. Οι περισσότεροι μελετητές αναφέρουν το έτος 22 π.Χ.⁷³, τότε που ο

⁷⁰ Nicolaou, I. (1990α), σελ.65-66

⁷¹ Amandry (1987), σελ.29

⁷² Parks (2004), σελ.41

⁷³ Cox (1959), σελ.17

Αύγουστος παραχώρησε την Κύπρο στη Σύγκλητο και η Κύπρος ανακηρύχθηκε αυτοκρατορική επαρχία με διοικητή που έφερε βαθμό ανθυπάτου⁷⁴. Άλλοι μελετητές τοποθετούν την έκδοση των νομισμάτων αυτών στα μέτρα ανακούφισης που πήρε ο αυτοκράτορας Αύγουστος -παροχή χρημάτων⁷⁵- στον απόηχο του καταστροφικού σεισμού που έπληξε την Κύπρο το 15 π.Χ.⁷⁶ Δεν αποκλείεται όμως η σειρά των συγκεκριμένων νομισμάτων να εκδόθηκε την περίοδο 1 ή 2 μ.Χ., τότε που ο Πλαύτιος ήταν ανθύπατος της Κύπρου⁷⁷.

Σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος και Γάιος’. Τα νομίσματα της σειράς αυτής (Εικ.73) αποτελούν την πρώτη κυπριακή σειρά νομισμάτων που τιμά από κοινού δυο μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, τον Αύγουστο και τον Γάιο Καίσαρα. Η χάλκινη σειρά πιθανόν να κόπηκε προς τιμήν του Γάιου Καίσαρα το 1 π.Χ., όταν έγινε στρατιωτικός διοικητής στην Ανατολή και υπέγραψε συμφωνία ειρήνης με τον Φραάτη της Παρθίας, στο πλαίσιο των συγκρούσεων της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας με τους Πάρθους. Επίσης, το έτος 1 μ.Χ. έγινε ύπατος μαζί με τον Λεύκιο Αιμίλιο Παύλο⁷⁸.

Στον εμπροσθότυπό τους απεικονίζεται δαφνοστεφές κεφάλι Αυγούστου, στραμμένο στα αριστερά ή στα δεξιά, καθώς και η επιγραφή ‘AVGVST TRIB POT PONT MAX’ ή ‘CAESAR AVG PAT PATR’ (Εικ.73α). Ο

Εικόνα 73: Σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος και Γάιος’

οπισθότυπος κοσμεύεται με το κεφάλι του Γάιου, το οποίο είναι ασκεπές και γενικά στραμμένο

⁷⁴ Καραγιώργης (1978), σελ.132

⁷⁵ Cassius, D.C. κ.ά. (1895-1931), LIV. 23

⁷⁶ Fitikides (1978), σελ.28

⁷⁷ Potter (2000), σελ.792

⁷⁸ Amandry (1993), σελ.7

προς τα δεξιά. Φέρει, επίσης, την επιγραφή ‘C CAESAR AVG F PRINC IVVENT’ ή ‘C CAESAR AVG F PONT COS’ (Εικ.73β).

Η μέση διάμετρος των νομισμάτων αυτών είναι 2,3-2,4 εκατοστά και το βάρος τους κυμαίνεται από 7 έως 10 γραμμάρια. Ο άξονας της μήτρας τους βρίσκεται, με ελάχιστες εξαιρέσεις, στην θέση 12:00. Αστοχίες στην κατασκευή των καλουπιών της συγκεκριμένης σειράς φανερώνουν τον επαρχιακό χαρακτήρα των νομισμάτων. Νομίσματα της σειράς αυτής έχουν ανακαλυφθεί στη Νέα Πάφο, στην Αμαθούντα και στο Κούριο.

Σειρές νομισμάτων ‘Αύγουστος – SC’, ‘Αύγουστος - Αύγουστος’, ‘Αύγουστος -CA’.

Η ομάδα των τριών τύπων νομισμάτων που παρουσιάζονται στην Εικόνα 74 έχει αποδοθεί στην Κύπρο βάσεις της προέλευσης και της ομοιότητας με τη σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος-Γάιος’. Η ομοιότητα στους εμπροσθότυπους και στους αντίστοιχους οπισθότυπους των τριών τύπων νομισμάτων δίνει τη δυνατότητα να αντιμετωπίζονται ως μία κατηγορία νομισμάτων. Νομίσματα των τύπων αυτών έχουν βρεθεί στην Κύπρο και κυρίως στη Νέα Πάφο⁷⁹.

Στον Τύπο Α΄ της εν λόγω σειράς, ο εμπροσθότυπος κοσμείται με το κεφάλι του Αυγούστου δαφνοστεφές, να κοιτάζει προς τα δεξιά. Επίσης, βρίσκεται η επιγραφή ‘AVGVST

Εικόνα74: Σειρές νομισμάτων ‘Αύγουστος - SC’, ‘Αύγουστος-Αύγουστος’ και ‘Αύγουστος -CA’

⁷⁹ Parks (2004), σελ.45

ή IMP AVGVST TR P'. Στον αντίστοιχο οπισθότυπο βρίσκεται το 'SC' σε στεφάνι βελανιδιάς ή δάφνης.

Στον Τύπο Β' της σειράς, ο εμπροσθότυπος κοσμείται με το κεφάλι του Αυγούστου ασκεπές και την επιγραφή 'CAESAR'. Στον αντίστοιχο οπισθότυπο βρίσκεται η επιγραφή 'AVGVST ή AVGVSTVS' σε δάφνινο στεφάνι.

Όσον αφορά στον Τύπο Γ', στον εμπροσθότυπο απεικονίζεται το κεφάλι Αυγούστου ασκεπές να κοιτάζει προς τα δεξιά, καθώς και η επιγραφή 'AVGVSTVS'. Στον οπισθότυπο του ίδιου νομίσματος βρίσκεται το 'CA' σε δάφνινο στεφάνι.

Στις παραπάνω τρεις σειρές οι διάμετροι των νομισμάτων κυμαίνονται από 2,8 έως 3,0 εκατοστά και οι άξονες μήτρας βρίσκονται στο σημείο 12:00, σύμφωνα με το ρολόι. Τα νομίσματα με οπισθότυπο SC (Τύπος Α') έχουν μέσο βάρος 13,4 γραμμάρια. Τα νομίσματα με οπισθότυπο 'AVGVST' ή 'AVGVSTVS' (Τύπος Β') έχουν μέσο βάρος 10 γραμμάρια και τα νομίσματα με οπισθότυπο 'CA' (Τύπος Γ') ζυγίζουν 6,56 γραμμάρια. Σχετικά με τις αξίες των νομισμάτων, η Νικολάου (1990) αναφέρει ότι η σειρά με οπισθότυπο 'CA' έχει υποδιαίρεσεις 'quadrans', 'semis' και 'as' και η σειρά με οπισθότυπο 'SC' έχει υποδιαίρεσεις 'dupondius' και 'as'⁸⁰. Ο Amandry (1987) θεωρεί πως οι σειρές με οπισθότυπο 'SC' και 'AVGVST(VS)' έχουν υποδιαίρεση 'dupondii'⁸¹. Λαμβάνοντας υπόψη τη διαφορετικότητα του βάρους των διάφορων νομισμάτων, θεωρείται πιθανή και η κοπή της υποδιαίρεσης 'sestertii' για τις σειρές με οπισθότυπο 'SC' και 'AVGVST(VS)'⁸².

Για τις πιο πάνω σειρές έχουν προταθεί διάφορες χρονολογήσεις. Ο Grant προτείνει το 15 π.Χ.⁸³, τότε που η Πάφος έλαβε τον τίτλο Σεβαστή. Η ημερομηνία αυτή συμπίπτει με τη δωρεά του Αυγούστου προς την πόλη⁸⁴. Η Νικολάου τοποθετεί τις σειρές με οπισθότυπο 'CA'

⁸⁰ Nicolaou, I. (1990α), σελ.116-117

⁸¹ Amandry (1987), σελ.29

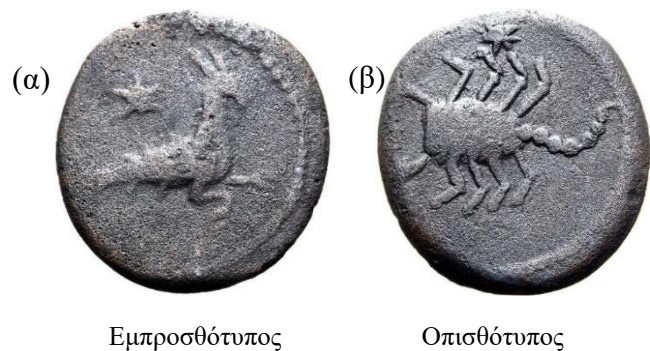
⁸² Parks (2004), σελ.46

⁸³ Grant (1946), σελ.143

⁸⁴ Cassius, D.C. κ.ά. (1895-1931), LIV 23.

και 'AVGVSTVS' μετά το 27-23 π.Χ., παραθέτοντας παρόμοιους εμπροσθότυπους, όπως αυτοί της σειράς 'Αύγουστος - Νίκη', ενώ θεωρεί τη σειρά SC μεταγενέστερη⁸⁵. Οι Banti και Simonetti χρονολογούν τη σειρά 'SC' στο 12 π.Χ.⁸⁶, ενώ οι συγγραφείς του Roman Provincial Coinage προτείνουν ότι οι τρεις παραπάνω σειρές είναι σύγχρονες με τη σειρά 'Αύγουστος - Γάιος', δηλαδή του 1^{ου} - 2^{ου} αιώνα μ.Χ., λόγω της στενής υφολογικής σχέσης στα πορτραίτα τους⁸⁷.

Σειρά νομισμάτων 'Αιγόκερος και Σκορπιός'. Η συγκεκριμένη σειρά νομισμάτων (Εικ.75) θεωρείται η πιο αμφισβητήσιμη όσον αφορά την προέλευση, αλλά και την ακριβή της χρονολόγηση. Στην εμπρόσθια όψη των νομισμάτων απεικονίζεται ένας Αιγόκερος και ένα αστέρι (Εικ.75α) και στην πίσω πλευρά ένας Σκορπιός μαζί με ένα αστέρι (Εικ.75β). Τα αστέρια στις δύο όψεις του νομίσματος υποδεικνύουν τη ζωδιακή φύση των τύπων της συγκεκριμένης σειράς⁸⁸.

Εικόνα 75: Σειρά νομισμάτων 'Αιγόκερος και Σκορπιός'

Τα νομίσματα είναι από μπρούτζο και έχουν μέση διάμετρο 1,6-1,7 εκατοστά και εύρος βάρους από 1,09 μέχρι 5,1 γραμμάρια. Ο άξονας της μήτρας βρίσκεται στη θέση 12:00. Οκτώ τεμάχια της σειράς αυτής έχουν βρεθεί στο Κούριο⁸⁹. Ο Imhoof-Blumer είχε αποδώσει αυτή τη σειρά στο νομισματοκοπείο της Κομμαγηνής, καθώς τόσοι οι τύποι του Αιγόκερου όσο και του Σκορπιού απαντώνται στα νομίσματα του Αντιόχου του Δ' στην Ιωτάπη την περίοδο 38 με 72 μ.Χ.⁹⁰ Οι Humann και Puchstein κάνουν λόγο για τη σημασία που είχε η αστρολογία για

⁸⁵ Nicolaou, I. (1990α), σελ.116-117

⁸⁶ Banti και Simonetti (1975), σελ.240-241

⁸⁷ Parks (2004), σελ.46

⁸⁸ Parks (2004), σελ.51

⁸⁹ Cox (1959), σελ.17

⁹⁰ Imhoof-Blumer & Keller (1889), σελ.48, 64

τον Αντίοχο τον Δ΄, όμως διαπιστώνουν πως το στυλ και η υφή των νομισμάτων της Κομμαγηνής διαφέρουν από αυτά της υπό συζήτηση νομισματικής σειράς⁹¹. Το Βρετανικό Μουσείο, αν και αρχικά απέδωσε τη σειρά στη Γαλατία, αργότερα την αποδίδει στην Κύπρο και τη χρονολογεί τον 1^ο αιώνα μ.Χ. Η Νικολάου υποστηρίζει ως πιθανή προέλευση τη Γαλατία, με το σκεπτικό πως οι αριθμοί των νομισμάτων στην Κύπρο δεν είναι μεγάλοι και θα μπορούσαν να αποτελούν αποτέλεσμα εμπορίου⁹².

Ενδέχεται η σειρά νομισμάτων με τους ζωδιακούς τύπους του Αιγόκερου και του Σκορπιού να αποδίδεται στους αυτοκράτορες Αύγουστο και Τιβέριο, αντίστοιχα. Αν και το ηλιακό ζώδιο του Αυγούστου είναι ο Ζυγός, ο ζωδιακός τύπος του Αιγόκερου είναι αυτός που κυριάρχησε, άγνωστο γιατί, ως έμβλημα στα νομίσματα που κόπηκαν προς τιμήν του Αυγούστου στη Σμύρνη, στον Πόντο, στην Τρωάδα και αλλού. Ο Τιβέριος, γεννημένος στις 13 Νοεμβρίου, ήταν Σκορπιός. Πιθανόν η σειρά των νομισμάτων αυτών να κόπηκε στην Κύπρο, με σκοπό να τιμήσει από κοινού τα δύο μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, αντικαθιστώντας τα πορτρέτα τους με τους συγκεκριμένους ζωδιακούς τύπους. Η συγκεκριμένη σειρά νομισμάτων τοποθετείται χρονολογικά μετά το έτος 4 μ.Χ., έτος υιοθέτησης του Τιβερίου από τον Αύγουστο ή της ανόδου του Τιβερίου στον θρόνο⁹³.

Νομίσματα της εποχής Τιβερίου (14 μ.Χ. – 37 μ.Χ.). Ο Τιβέριος, σε σύγκριση με τον Αύγουστο, έκοψε νομίσματα σε μικρότερη κλίμακα στις επαρχίες της Ανατολής. Μόνο τρεις κατηγορίες χάλκινων νομισμάτων αποδίδονται στην Κύπρο κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, εκ των οποίων η μία εκδόθηκε υπό την εξουσία του Drusus Julius Caesar του νεότερου⁹⁴.

Σειρά νομισμάτων ‘Τιβέριος και Θεός Αύγουστος’. Η ακόλουθη σειρά νομισμάτων (Εικ.76) τιμά από κοινού δύο μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, τον Τιβέριο και τον Αύγουστο. Ο εμπροσθότυπος των νομισμάτων (Εικ.76α) απεικονίζει το κεφάλι του Τιβερίου

⁹¹ Wroth (1899) x/v, x/vi

⁹² Nicolaou, I. (1990α), σελ.117

⁹³ Parks (2004), σελ.56

⁹⁴ Parks (2004), σελ.57

να κοιτάζει προς τα δεξιά, καθώς και την επιγραφή '[TI· C]AES[AR· AVG]VSTVS', όπου το AVGVSTVS διαβάζεται αριστερόστροφα από πάνω. Στον οπισθότυπο (Εικ.76β) βρίσκεται το κεφάλι του Αυγούστου, το οποίο κοιτάζει προς τα δεξιά (σπανίως και αριστερά), καθώς και η επιγραφή '[DIVOS·AVGVSTVS·PAT]ER·PA'TR', η ανάγνωση της οποίας είναι από κάτω δεξιά προς τα πάνω. Επίσης, ένα αστέρι πάνω δεξιά και ένας κεραυνός κάτω δεξιά τονίζουν τη νεοανακαλυφθείσα θεότητα⁹⁵.

Η μέση διάμετρος των νομισμάτων της σειρά αυτής κυμαίνεται από 2,7 έως 3 εκατοστά και το μέσο βάρος από 14 ως 15 γραμμάρια. Ο άξονας της μήτρας βρίσκεται στη θέση 12:00. Η

Εικόνα 76: Σειρά νομισμάτων 'Τιβέριος και Θεός Αύγουστος'

νομισματική υποδιαίρεσή των νομισμάτων είναι το 'dupondius'. Δείγματα της σειράς έχουν βρεθεί στη Νέα Πάφο, στο Κίτιο, στο Κούριο και στην Αμαθούντα⁹⁶. Τέτοιου είδους νομίσματα με συζεύξεις μορφών συναντιούνται, επίσης, στη Θράκη, στην Κρήτη, στη Λέσβο, στην Αφρική και στη Ρώμη. Οι κυκλοφορίες τέτοιων νομισμάτων στις επαρχίες, συνεπώς και στην Κύπρο, μιμούνται την επίσημη ρωμαϊκή σειρά⁹⁷.

Η συγκεκριμένη έκδοση νομισμάτων συνδέει οπτικά τον Τιβέριο με τον θετό του πατέρα Αύγουστο, σύζυγο της Λιβίας. Στην εν λόγω νομισματική σειρά ο αυτοκράτορας Αύγουστος έχει επενδυθεί εννοιολογικά με θεϊκή εξουσία, για να παρέχει στον Τιβέριο προστασία και υποστήριξη. Με αυτόν τον τρόπο, η διαδοχή του Τιβέριου στον θρόνο παρουσιάζεται ως ευλογία, παρά ως μια προσπάθεια να νομιμοποιηθεί η υιοθεσία του από τον

⁹⁵ Parks, (2004), σελ.58

⁹⁶ Nicolaou, I. (1990α), σελ.67

⁹⁷ Parks, (2004), σελ.59.

Αύγουστο⁹⁸. Ο Cox (1959) χρονολογεί την κυπριακή έκδοση των νομισμάτων αυτών αμέσως μετά από την άνοδο του Τιβέριου στον θρόνο, δηλαδή στο διάστημα 14 μ.Χ. - 15 μ.Χ.⁹⁹. Καθώς συχνά υπήρχε καθυστέρηση στη διάδοση των επίσημων τύπων των νομισμάτων στα επαρχιακά νομισματοκοπεία, εγκυρότερη χρονολόγηση των νομισμάτων θεωρείται το διάστημα 15 μ.Χ. - 16 μ.Χ.¹⁰⁰

Σειρά νομισμάτων 'Τιβέριος και Λιβία'. Το νομίσματα αυτά (Εικ.77) απεικονίζουν στον εμπροσθότυπό τους τον Τιβέριο να κοιτάζει προς τα δεξιά, καθώς και την επιγραφή '[TI· CAESAR· AVGVS]TVS' (Εικ.77α). Στον οπισθότυπο (Εικ.77β) απεικονίζεται η Λιβία, χήρα του Αυγούστου, καθιστή σε καρέκλα με υποπόδιο, να φοράει πέπλο και να κρατά μεταλλικό κύπελο σπονδής (patera) και σκήπτρο στο δεξί χέρι. Συγκεκριμένα, η Λιβία παρουσιάζεται ως ιέρεια με τα παραδοσιακά ρωμαϊκά

Εικόνα 77: Σειρά νομισμάτων 'Τιβέριος και Λιβία'

ιερατικά σύμβολα. Επίσης, στον οπισθότυπο του νομίσματος υπάρχει η επιγραφή 'JVLIA AVGVSTA ή JVLIAA VGVSTA' και ένα διακεκομμένο περίγραμμα.

Η διάμετρος των νομισμάτων της σειράς αυτής κυμαίνεται από 2,3 ως 2,4 εκατοστά και το βάρος από 6 έως 11 γραμμάρια. Ο άξονας της μήτρας βρίσκεται στη θέση 12:00. Δείγματα τέτοιων νομισμάτων έχουν βρεθεί στη Νέα Πάφο, στο Κούριο και στην Κυρά. Η Νικολάου (1990) αναφέρει δύο νομισματικές υποδιαίρέσεις, το 'as' και το 'semis'¹⁰¹, σε αντίθεση με τον Amandry (1987), ο οποίος αναφέρει μόνο την 'as'¹⁰².

⁹⁸ Parks (2004), σελ.60

⁹⁹ Cox (1959), σελ.17

¹⁰⁰ Parks (2004), σελ.60

¹⁰¹ Nicolaou, I. (1990α), σελ.116-117

¹⁰² Amandry (1987)

Σειρά νομισμάτων υπό την εξουσία του Δρούσου. Οι τρεις σειρές νομισμάτων ‘Δρούσος και Πάφος/Δίας Σαλαμίνιος’, ‘Δρούσος και Πάφος’ και ‘Δρούσος και Δίας Σαλαμίνιος’ (Εικ.78) κυκλοφόρησαν στην Κύπρο υπό την εξουσία του Δρούσου του νεότερου, γιου του Τιβερίου και της Βιψανίας, κόρης του Μάρκου Αγρίππα και της Μαρκέλλας της νεότερης, ανιψιάς του Αυγούστου. Οι εμπροσθότυποι των τριών σειρών φέρουν το πορτρέτο του Δρούσου, με γυμνό κεφάλι, στραμμένο προς τα δεξιά, ενώ οι οπισθότυποί τους είναι χαρακτηριστικοί της Κύπρου, αφού απεικονίζουν τον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και το άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου.

Η σειρά νομισμάτων ‘Δρούσος και Πάφος/Δίας Σαλαμίνιος’ (Εικ.78-Σειρά Α΄) απεικονίζει στον εμπροσθότυπο το πορτραίτο του Δρούσου, με ασκεπές κεφάλι στραμμένο προς τα δεξιά, καθώς και την επιγραφή ‘DRV[SVS CAE]SAR’. Στον οπισθότυπο της ίδιας σειράς συνδυάζονται για πρώτη φορά τα δύο κυπριακά θέματα, ο ναός

της Αφροδίτης και ο Δίας Σαλαμίνιος. Συγκεκριμένα, απεικονίζεται το άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου να κοιτάζει μπροστά, αλλά με το κεφάλι στραμμένο προς τα αριστερά. Στα δεξιά

Σειρά Α΄: ‘Δρούσος και Πάφος/Δίας Σαλαμίνιος’

Σειρά Β΄: ‘Δρούσος και Πάφος’

Σειρά Γ΄: ‘Δρούσος και Δίας Σαλαμίνιος’

Εικόνα 78: Σειρά νομισμάτων υπό την εξουσία του Δρούσου

του βρίσκεται ο ναός της Αφροδίτης, όπου διακρίνεται το ξόανο της θεάς και η πλακόστρωτη αυλή μπροστά από τον ναό. Ο συγκεκριμένος συνδυασμός Πάφου και Δία Σαλαμίνιου στη σειρά αυτή δεν επανεμφανίζεται σε μεταγενέστερες σειρές και είναι μοναδικός για αυτήν την εποχή¹⁰³.

Στην σειρά νομισμάτων ‘Δρούσος και Πάφος’ (Εικ.78-Σειρά Β’) απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο το πορτραίτο του Δρούσου με ασκεπές κεφάλι στραμμένο προς τα δεξιά, καθώς και η επιγραφή ‘DRV[SVS CAE]SAR’. Στον οπισθότυπο της ίδιας σειράς απεικονίζεται ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το κωνικό ξόανο στον κεντρικό θάλαμο και από ένα καντήλι στην αριστερή και στη δεξιά πλευρά του θαλάμου, αντίστοιχα. Επίσης, μια πλακόστρωτη ημικυκλική αυλή μπροστά από τον ναό συμπληρώνει την παράσταση του οπισθότυπου.

Στη σειρά ‘Δρούσος και Δίας Σαλαμίνιος’ (Εικ.78-Σειρά Γ’), ο εμπροσθότυπος απεικονίζει το πορτραίτο του Δρούσου, με ασκεπές κεφάλι στραμμένο προς τα δεξιά και η επιγραφή DRV[SVS CAE]SAR. Στον οπισθότυπο απεικονίζεται το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου. Ο θεός βρίσκεται σε όρθια θέση και κράτα στο δεξί του χέρι φιάλη και στο αριστερό του χέρι σκήπτρο. Στον καρπό του αριστερού χεριού του θεού κάθεται ένας αετός.

Η ποιότητα, το μέγεθος και το βάρος των νομισμάτων των τριών σειρών ποικίλουν. Τα νομίσματα της σειράς ‘Δρούσος και Πάφος’ και ‘Δρούσος και Δίας Σαλαμίνιος’ είναι ελαφρύτερα και μικρότερα, σε σύγκριση με τα νομίσματα της σειράς ‘Δρούσος και Πάφος/Δίας Σαλαμίνιος’. Συγκεκριμένα, έχουν διάμετρο από 1,4-1,7 εκατοστά, βάρος από 1,6 έως 5,1 γραμμάρια και η νομισματική τους υποδιαίρεση είναι ‘quadrans’. Τα νομίσματα της σειράς ‘Δρούσος και Πάφος/Δίας Σαλαμίνιος’ έχουν διαμέτρους που κυμαίνονται από 1,7 έως 1,8 εκατοστά και μέσο βάρος 4,49 γραμμάρια. Η νομισματική τους υποδιαίρεση είναι

¹⁰³ Parks, (2004), σελ.67

‘semis’¹⁰⁴. Σε όλες τις σειρές, ο άξονας των καλουπιών βρίσκεται κυρίως στη θέση 12:00, ενώ η σειρά ‘Δρούσος και Πάφος’ προέρχεται και από καλούπι, του οποίου ο άξονας βρίσκεται στη θέση 06:00.

Όσον αφορά στη χρονολόγηση των τριών σειρών, φαίνεται ότι η έκδοση των νομισμάτων έγινε μεταξύ 22 και 23 μ.Χ., λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Δρούσος είχε πεθάνει το 23μ.Χ.¹⁰⁵ Θεωρούνται ότι μάλλον οι τρεις σειρές αποτελούν συστατικά στοιχεία της ίδιας έκδοσης και εικάζεται ότι ο Δρούσος έκοψε τα νομίσματα αυτά για να τιμήσει το δικαίωμα ασύλου που παραχωρήθηκε στα κυπριακά ιερά το 22 μ.Χ.¹⁰⁶

Νομίσματα της περιόδου των Κλαυδίων (41-54 μ.Χ.). Ο Κλαύδιος είναι ο τελευταίος από τους Ιουλίους-Κλαυδίους αυτοκράτορες που κόβει νομίσματα στην Κύπρο. Τα χάλκινα νομίσματά του είναι τα πρώτα που κόπηκαν στην Κύπρο με το λογότυπο ‘Κοινόν Κυπρίων’ στους οπισθότυπούς τους, γιατί πιθανόν ο Κλαύδιος να είχε ανέθεσε την κοπή τους στο τοπικό ‘Κοινόν’¹⁰⁷. Εξάλλου, επί Κλαυδίου μέχρι την περίοδο του Καρακάλλα και, ενδεχομένως, μέχρι τον καιρό του αυτοκράτορα Μαρκίνου το 217 μ.Χ., το ‘Κοινόν Κυπρίων’ είχε αναλάβει, μεταξύ άλλων και την ευθύνη κοπής χάλκινων νομισμάτων μικρής αξίας για τις τοπικές συναλλαγές¹⁰⁸.

Στις σειρές νομισμάτων επί Κλαυδίου (Εικ.84 και Εκ.85), ο Κλαύδιος απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο με το κεφάλι συνήθως στραμμένο στα αριστερά, ενώ δύο διαφορετικοί οπισθότυποι σχετίζονται με το ‘Κοινόν Κυπρίων’. Οι επιγραφές που περιβάλλουν τον Κλαύδιο είναι στα λατινικά και διαβάζονται δεξιόστροφα από κάτω και μερικές φορές από πάνω. Ο δεύτερος οπισθότυπος εμφανίζεται σε μικρότερα νομίσματα και η ιδιαιτερότητά του έγκειται στο γεγονός ότι το στεφάνι, το οποίο βρίσκεται στον πρώτο και πιο συνηθισμένο οπισθότυπο,

¹⁰⁴ Amandry (1987), σελ.22

¹⁰⁵ Cox (1959), σελ.17

¹⁰⁶ Parks (2004), σελ.68

¹⁰⁷ Parks, (2004), σελ.69

¹⁰⁸ Καραγιώργης (1978), σελ.135

αντικαθίσταται με επιγραφή, η οποία διαβάζεται δεξιόστροφα από την κορυφή¹⁰⁹. Τα δείγματα που βρέθηκαν σε ανασκαφές στη Νέα Πάφο, στην Αμαθούντα, στο Πλατάνι, στο Κούριο, στη Σαλαμίνα και στον Άγιο Θεόδωρο Αγρού επιβεβαιώνουν την απόδοση των χάλκινων νομισμάτων του Κλαυδίου στην Κύπρο¹¹⁰.

Σειρά νομισμάτων ‘Κλαύδιος-στεφάνι’. Στη σειρά αυτή (Εικ.79), ο εμπροσθότυπος απεικονίζει τον Κλαύδιο εστεμμένο, με το κεφάλι στραμμένο συνήθως προς τα αριστερά και μερικές φορές και προς τα δεξιά. Επίσης, βρίσκεται η επιγραφή ‘TI CLAVDIVS CAESAR AVG P M TR P IMP or TI CLAVDIVS CAESAR AVG’. Στον οπισθότυπο της ίδιας σειράς ο οποίος είναι και ο πιο σύνηθες, είναι γραμμένη στα ελληνικά η έκφραση ‘ΚΟΙΝΟΝ/ΚΥΠΡΙΩΝ’, με κεφαλαία γράμματα. Η έκφραση αυτή βρίσκεται μέσα σε στεφάνι¹¹¹.

Εικόνα 79: Σειρά νομισμάτων ‘Κλαύδιος-στεφάνι’

Σειρά νομισμάτων ‘Κλαύδιος - Κομίνιος Πρόκλος’. Στη σειρά αυτή (Εικ.80), ο εμπροσθότυπος κοσμεύεται με το κεφάλι του Κλαυδίου εστεμμένο, ο οποίος είναι στραμμένος συνήθως στα αριστερά και μερικές φορές στα δεξιά. Επίσης είναι γραμμένη η επιγραφή ‘TI CLAVDIVS CAESAR AVG P M TR P IMP or TI CLAVDIVS CAESAR AVG’. Ο οπισθότυπος της

Εικόνα 80: Σειρά νομισμάτων ‘Κλαύδιος - Κομίνιος Πρόκλος’

¹⁰⁹ Parks (2004), σελ.60

¹¹⁰ Parks (2004), σελ.70

¹¹¹ Parks, (2004), σελ.70

σειράς γράφει στο κέντρο του νομίσματος ‘ΚΥΠΡΙΩΝ’ και περιμετρικά την επιγραφή ‘ΕΠΙ ΚΟΜΙΝΙΟΥ ΠΡΟΚΛΟΥ ΑΝΘΥΠΙΑ’

Τα νομίσματα της περιόδου του Κλαυδίου, σε σύγκριση με αυτά της περιόδου του Αυγούστου, παρουσιάζονται πιο χοντροκομμένα. Το μέσο βάρος των νομισμάτων της σειράς ‘Κλαύδιος- στεφάνι’ είναι 18,41 γραμμάρια, με εύρος διακύμανσης από 5,65 γραμμάρια έως 35,78 γραμμάρια. Η διάμετρός τους είναι 2,3-2,5 εκατοστά, 2,8-2,9 εκατοστά και 3,3-3,4 εκατοστά. Τα νομίσματα της σειράς ‘Κλαύδιος - Κομίνιος Πρόκλος’ ζυγίζουν από 3,63 έως 13,58 γραμμάρια, με μέσο βάρος 8,93 γραμμάρια. Η διάμετρός τους κυμαίνεται από 2,3 ως 2,7 εκατοστά. Οι άξονες των καλουπιών των δύο σειρών νομισμάτων βρίσκονται στη θέση 12:00 και περιστασιακά στη θέση 6:00, σύμφωνα με το ρολόι. Υπάρχουν 101 δείγματα από τη σειρά ‘Κλαύδιος - στεφάνι’ και 29 από τη σειρά ‘Κλαύδιος - Κομίνιος Πρόκλος’ χωρίς σαφείς κατανομές συχνοτήτων, στοιχείο που υπογραμμίζει τον επαρχιακό χαρακτήρα της έκδοσης¹¹².

Με βάση τα υφιστάμενα δεδομένα, ενδέχεται να υπήρχαν τρεις νομισματικές υποδιαίρεσεις, η ‘as’, η οποία αφορά και τις δύο σειρές νομισμάτων και οι υποδιαίρεσεις ‘dupondius’ και ‘sestertius’, που αφορούν τα νομίσματα της σειράς ‘Κλαύδιος -στεφάνι’¹¹³. Αναφορικά με το έτος κοπής και κυκλοφορίας τους, η σειρά ‘Κλαύδιος – Κομίνιος Πρόκλος’ χρονολογείται στην περίοδο από τις 25 Ιανουαρίου του 43 μ.Χ. έως τις 24 Ιανουαρίου του 44 μ.Χ., τότε που ο Κομίνιος Πρόκλος ήταν στην εξουσία. Δεδομένου των ομοιοτήτων που παρουσιάζουν τα νομίσματα των σειρών ‘Κλαύδιος - στεφάνι’ και ‘Κλαύδιος - Κομίνιος Πρόκλος’ στην απόδοση των μαλλιών, των μυών του λαιμού και της κάτω άκρης της προτομής του Κλαυδίου, στη διαίρεση των συλλαβών της λέξης ΚΥΠΡΙΩΝ με το ‘ω’ πεζό, στην επιγραφή του εμπροσθότυπου, η οποία είναι ίδια στις δύο σειρές, καθώς και στο συνολικό

¹¹² Parks (2004), σελ.70

¹¹³ Nicolaou, I. (1990α), σελ.70

στυλ των νομισμάτων, κάνουν πιθανή τη χρονολόγηση και των δύο σειρών στην περίοδο που ο Κομίνιος Πρόκλος διετέλεσε ανθύπατος¹¹⁴.

Νομίσματα της περιόδου του Γάλβα (68-69μ.Χ.). Ο Γάλβας είναι ο επόμενος αυτοκράτορας μετά τον Κλαύδιο, ο οποίος έκοψε χάλκινα νομίσματα για την Κύπρο. Η σύντομη βασιλεία του, η οποία διήρκησε μόνο για επτά μήνες από το 68 μέχρι το 69 μ.Χ., σε συνδυασμό με την πολιτική αστάθεια που υπήρχε στη Ρώμη κατά τη διάρκεια του ‘Έτους των Τεσσάρων Αυτοκρατόρων’ συνέβαλλαν στην περιορισμένη δραστηριότητα των νομισματοκοπειών σε ολόκληρη την αυτοκρατορία και κατά συνέπεια και στην Κύπρο¹¹⁵. Έτσι, οι σειρές των νομισμάτων της περιόδου αυτής είναι περιορισμένες¹¹⁶.

Πρόκειται για δύο σειρές νομισμάτων, οι οποίες φέρουν στον εμπροσθότυπό τους το κεφάλι του Γάλβα και την ελληνική επιγραφή ‘ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΓΑΛΒΑ’. Στον οπισθότυπο της πρώτης σειράς εμφανίζεται ο Δίας Σαλαμίνιος και στον οπισθότυπο της δεύτερης σειράς ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Στον οπισθότυπο και των δύο σειρών εμφανίζεται περιμετρικά η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥΣ Α ή Β’. Οι επιγραφές, ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και το λατρευτικό άγαλμα του Σαλαμίνιου Δία που απεικονίζονται στους οπισθότυπους των νομισμάτων της περιόδου αυτής επιβεβαιώνουν την κυπριακή προέλευση¹¹⁷. Σημειώνεται, επίσης, ότι τουλάχιστον τέσσερα εκ δεκατεσσάρων γνωστών παραδειγμάτων έχουν βρεθεί στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, η Νικολάου (1990) αναφέρει ότι ένα δείγμα έχει βρεθεί σε ανασκαφές στην Αμαθούντα, Επίσης, η ίδια σημειώνει ότι τρία δείγματα βρίσκονται στο Κυπριακό Μουσείο, τα οποία πιθανόν να προέρχονται από την Κύπρο¹¹⁸.

¹¹⁴ Parks (2004), σελ.72

¹¹⁵ Sear (1982), σελ.64

¹¹⁶ Parks (2004), σελ.75

¹¹⁷ Parks (2004), σελ.76

¹¹⁸ Nicolaou, I. (1990α), σελ.211

Σειρά νομισμάτων ‘Γάλβας και Πάφος’. Στη σειρά αυτή (Εικ.81), ο εμπροσθότυπος παρουσιάζει το κεφάλι του Γάλβα εστεμμένο να κοιτάζει προς τα δεξιά. Στον οπισθότυπο απεικονίζεται το ιερό της Αφροδίτης με το ξόανο της θεάς στο κέντρο και πλακόστρωτη ημικυκλική αυλή μπροστά από τον ναό. Ένα μεγάλο αστέρι ακτινοβολεί ανάμεσα στις παραστάδες. Επίσης, βρίσκεται η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥΣ Α ή Β’.

Εικόνα 81: Σειρά νομισμάτων ‘Γάλβας και Πάφος’

Σειρά νομισμάτων ‘Γάλβας και Δίας Σαλαμίνιος’. Ο εμπροσθότυπος της εν λόγω σειράς (Εικ.82) κοσμείται με το κεφάλι του Γάλβα, το οποίο είναι εστεμμένο και στραμμένο προς τα δεξιά. Περιμετρικά, βρίσκεται η επιγραφή ‘ΓΑΛΒΑΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ’. Στον οπισθότυπο απεικονίζεται το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, ο το οποίο στέκεται μετωπικά, κρατώντας στο δεξί χέρι μία *patera* (ιερό τελετουργικό σκεύος) και στο αριστερό ένα σκήπτρο. Ένας αετός κάθεται στον αριστερό καρπό του αγάλματος. Περιμετρικά βρίσκεται η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥΣ Α ή Β’.

Εικόνα 82: Σειρά νομισμάτων ‘Γάλβας και Δίας Σαλαμίνιος’

Οι σειρές αυτές είναι οι πρώτες κυπριακές εκδόσεις νομισμάτων με επιγραφές εξ ολοκλήρου στα ελληνικά. Οι επιγραφές και στις δύο όψεις των νομισμάτων διαβάζονται δεξιόστροφα από την κορυφή. Ο Carradice σημειώνει πως όλα τα νομίσματα που γνωρίζει μοιράζονται την ίδια μήτρα για τον εμπροσθότυπό τους, πιθανόν γιατί είχαν παραχθεί όλα από ένα μοναδικό νομισματοκοπείο, μιας και το μέγεθος της σειράς ήταν μικρό¹¹⁹. Το βάρος των

¹¹⁹ Carradice (1989). σελ.183.

νομισμάτων κυμαίνεται από 11,06 έως 26,55 γραμμάρια, με μέσο βάρος κοντά στα 14 γραμμάρια. Η διάμετρός τους είναι γύρω στα 2,7 έως 2,8 εκατοστά. Από τους λίγους άξονες των καλουπιών που έχουν καταγραφεί για τα συγκεκριμένα νομίσματα, φαίνεται πως η θέση τους βρισκόταν στο σημείο 12:00. Η νομισματική τους υποδιαίρεση είναι 'dupondius'. Η εύρεση νομίσματος βάρους 26,55 γραμμαρίων με οπισθότυπο το ιερό της Αφροδίτης αποτελεί απόδειξη ύπαρξης μεγαλύτερης νομισματικής υποδιαίρεσης για τη συγκεκριμένη σειρά, ενδεχομένως ενός 'sestertius'¹²⁰.

Τα νομίσματα χρονολογούνται στην περίοδο βασιλείας του Γάλβα, δηλαδή το 68 με 69 μ.Χ. Χρονολογούνται, επίσης, και από το νέο Συριακό έτος, το οποίο θεσπίστηκε από τον Αύγουστο. Το γράμμα A υποδεικνύει ότι τα νομίσματα κόπηκαν κατά το πρώτο έτος της βασιλείας του, πριν από τις 2 ή 23 Σεπτεμβρίου ή πριν την 1^η Οκτωβρίου του 68 μ.Χ. Όμοια, τα νομίσματα με το γράμμα B, φαίνεται ότι έχουν κοπεί κατά το δεύτερο έτος της βασιλείας του και χρονολογούνται μεταξύ 2 ή 23 Σεπτεμβρίου ή 1ης Οκτωβρίου του 68 μ.Χ. και του θανάτου του Γάλβα, στις 15 Ιανουαρίου 69 μ.Χ.¹²¹. Δεν υπάρχουν περαιτέρω πληροφορίες που να υποδεικνύουν τους λόγους για τους οποίους ο Γάλβας είχε εκδώσει νομίσματα για την Κύπρο.

Νομίσματα της εποχής Βεσπασιανού (69μ.Χ. – 81 μ.Χ.) Ο Βεσπασιανός έκοψε χάλκινα και αργυρά νομίσματα για την Κύπρο και ήταν ο μόνος Φλαβιανός αυτοκράτορας που έκοψε χάλκινα νομίσματα για την Κύπρο. Συνεχίζοντας την παράδοση των Ιουλίων - Κλαυδίων, τα κυπριακά νομίσματα του Βεσπασιανού τιμούν, επίσης, τους κληρονόμους του, Δομιτιανό και Τίτο. Οι οπισθότυποι των νομισμάτων της εποχής του Βεσπασιανού ακολουθούν το μοτίβο των νομισμάτων που κόπηκαν επί εποχής Ιουλίων - Κλαυδίων και επί

¹²⁰ Parks (2004), σελ.77

¹²¹ Burnett κ.ά (1992), σελ.261-262

εποχής Γάλβα, όσον αφορά στους τύπους των νομισμάτων και στο σύστημα χρονολόγησης στον οπισθότυπό τους, με μερικές παραλλαγές¹²².

Οι επιγραφές στα νομίσματα είναι στα ελληνικά και διαβάζονται δεξιόστροφα. Λόγω της θεματολογίας στους οπισθότυπους τους, αλλά και των επιγραφών που φέρουν στα ελληνικά, τα νομίσματα αποδίδονται στην Κύπρο. Θεωρείται ότι εκδόθηκαν εντός της ίδιας χρονιάς, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Βεσπασιανού. Οι τίτλοι καθορίστηκαν από τις τάξεις των προσώπων που εκτίθενται στους εμπροσθότυπους. Τις κορυφαίες τιμές τις λαμβάνει ο Βεσπασιανός, ακολουθεί ο Τίτος, ενώ ο Δομιτιανός ορίζεται ως Καίσαρας¹²³.

Σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος’. Στη σειρά νομισμάτων ‘Βεσπασιανός - Πάφος’ (Εικ.83), ο εμπροσθότυπος κοσμεύεται με το κεφάλι του Βεσπασιανού, εστεμμένο και στραμμένο προς τα δεξιά. Περιμετρικά βρίσκεται η επιγραφή ‘ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ’. Στον οπισθότυπο παρουσιάζεται η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥΣ Η’ και απεικονίζεται το ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο της θεάς και το περικλειστό ημικυκλικό πλακόστρωτο.

Εικόνα 83: Σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος’

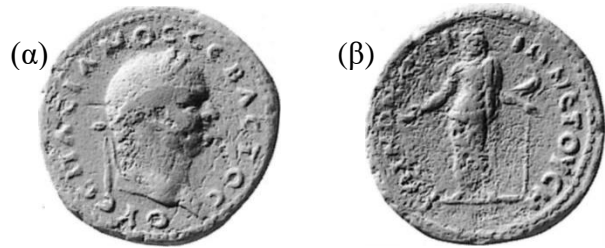
Σειρές χάλκινων νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίσιος’. Στην κατηγορία των νομισμάτων αυτών περιλαμβάνονται τέσσερις διαφορετικοί τύποι χάλκινων νομισμάτων, όπως φαίνονται στην Εικόνα 84. Στον Τύπο Α’ ο εμπροσθότυπος του νομίσματος κοσμεύεται με το κεφάλι του Βεσπασιανού, εστεμμένο να κοιτάζει προς τα δεξιά, και περιμετρικά είναι γραμμένη η επιγραφή ‘ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ’. Στον οπισθότυπο του ίδιου

¹²² Parks (2004), σελ.79

¹²³ Parks (2004), σελ.81

νομίσματος απεικονίζεται το άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, όρθιο και μετωπικά στραμμένο. Στο δεξί χέρι κρατάει μια patera (ιερό τελετουργικό σκεύος) και στο αριστερό χέρι ένα σκήπτρο. Επίσης, ένας αετός κάθεται στον αριστερό καρπό του χεριού του αγάλματος. Περιμετρικά, ο οπισθότυπος φέρει την επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥΣ Η’.

Ο Τύπος Β΄ της χάλκινης αυτής σειράς απεικονίζει στον εμπροσθότυπο το κεφάλι του Τίτου, εστεμμένο και στραμμένο στα δεξιά και περιμετρικά την επιγραφή ‘ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΟΥΕΣΠΑCΙΑΝΟC’. Ο οπισθότυπος του νομίσματος αυτού απεικονίζει το ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο της θεάς και το περίκλειστο πλακόστρωτο. Εξωτερικά του ναού και περιμετρικά του νομίσματος αναγράφεται η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥC Η’.

Εμπροσθότυπος

Οπισθότυπος

Τύπος Α΄

Εμπροσθότυπος

Οπισθότυπος

Τύπος Β΄

Εμπροσθότυπος

Οπισθότυπος

Τύπος Γ΄

Εμπροσθότυπος

Οπισθότυπος

Τύπος Δ΄

Εικόνα 84: Σειρές χάλκινων νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος’.

Στα νομίσματα του Τύπου Γ', ο εμπροσθότυπος κοσμεύεται με το κεφάλι του Τίτου, εστεμμένο και στραμμένο προς τα δεξιά, καθώς και η επιγραφή 'ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΟΥ ΕΣΠΑΙΑΝΟΣ'. Στον οπισθότυπο είναι γραμμένη η επιγραφή 'ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥΣ Η' και απεικονίζεται το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου όρθιο να βλέπει μετωπικά και να κρατά μία *patera* (ιερό τελετουργικό σκεύος) στο δεξί χέρι και να στηρίζει το αριστερό σε σκήπτρο. Ένας αετός κάθεται στον αριστερό καρπό του χεριού του αγάλματος.

Ο Τύπος Δ' της σειράς έχει στον εμπροσθότυπο την επιγραφή ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ και απεικονίζει το κεφάλι του Δομιτιανού εστεμμένο και στραμμένο στα δεξιά. Ο οπισθότυπος κοσμεύεται με τον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο και την πλακόστρωτη ημικυκλική αυλή, καθώς επίσης και με την επιγραφή 'ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥΣ Η'.

Σειρά χάλκινων νομισμάτων 'Δομιτιανός και Δίας Σαλαμίνιος'. Στη σειρά αυτή (Εικ.85) απεικονίζεται στον εμπροσθότυπο το κεφάλι του Δομιτιανού εστεμμένο να κοιτάζει προς τα δεξιά. Επίσης, είναι γραμμένη η επιγραφή 'ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ'. Ο οπισθότυπος φέρει την επιγραφή 'ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΕΤΟΥΣ Η' και απεικονίζει το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου όρθιο, με *patera* (ιερό τελετουργικό σκεύος) στο δεξί του χέρι και σκήπτρο στο αριστερό, καθώς και έναν αετό να κάθεται στον αριστερό καρπό του χεριού του αγάλματος.

Εικόνα 85: Σειρά χάλκινων νομισμάτων 'Δομιτιανός και Δίας Σαλαμίνιος'

Οι οπισθότυποι αυτής της σειράς έχουν τα ίδια στοιχεία με τους οπισθότυπους των εκδόσεων της περιόδου Ιουλίων Κλαυδίων και της περιόδου του Γάλβα. Παρόλα αυτά, είναι στιλιστικά πιο επιμελημένοι. Η συνολική απεικόνιση των θεμάτων είναι πιο συμμετρική και ισορροπημένη, οδηγώντας στο συμπέρασμα

πως η σειρά αυτή εκδόθηκε στη Ρώμη για να κυκλοφορήσει στην Κύπρο¹²⁴. Ίσως ήταν μια αυτοκρατορική ευεργεσία για την ανακούφιση της Κύπρου από τον σεισμό που συνέβη εκείνη την εποχή¹²⁵. Η παραπάνω σειρά έχει δύο νομισματικές αξίες. Η μεγαλύτερη έχει διαμέτρους 31-33 χιλιοστά και η μικρότερη 26 - 33 χιλιοστά. Τα βάρη ποικίλλουν από 23,43 έως 26,93 γραμμάρια για τη μεγαλύτερη σειρά και 7,25 έως 15,23 γραμμάρια για τη μικρότερη. Το δείγμα των 68 τεμαχίων που βρέθηκε πληροφορεί πως η μεγαλύτερη νομισματική αξία κόπηκε μεταξύ 25 και 27 γραμμαρίων και είναι 'sestertius' και η μικρότερη νομισματική αξία κόπηκε μεταξύ 12 και 13 γραμμαρίων και είναι 'dupondius'¹²⁶. Οι άξονες των καλουπιών για τα παραπάνω νομίσματα βρίσκονταν στη θέση 6:00.

Τα νομίσματα της περιόδου αυτής χρονολογούνται από τον αριθμό Η που υπάρχει στον οπισθότυπο. Πρόκειται για τον αριθμό 8, που σημαίνει το όγδοο έτος της βασιλείας του Βεσπασιανού, δηλαδή την περίοδο μεταξύ 2-23 Σεπτεμβρίου ή 1ης Οκτωβρίου του 76 μ.Χ. και 1-22 Σεπτεμβρίου ή 30 Σεπτεμβρίου του 77μ.Χ. Η σύντομη περίοδος κυκλοφορίας τους δείχνει πως τα νομίσματα αυτά κόπηκαν σε μία μόνο δόση¹²⁷.

Πέρα από τα χάλκινα νομίσματα που κόπηκαν και κυκλοφόρησαν στην Κύπρο επί Βεσπασιανού, οι αυτοκράτορες της δυναστείας των Φλαβίων ήταν, επίσης, υπεύθυνοι για μια μεγάλη έκδοση αργυρών τετράδραχμων και δίδραχμων στην Κύπρο. Τόσο ο Βεσπασιανός όσο και ο Τίτος είχαν κόψει τετράδραγμα κατά τη διάρκεια της αντίστοιχης βασιλείας τους. Επιπρόσθετα, ο Τίτος και ο Δομιτιανός έκοψαν δίδραγμα κατά τη διάρκεια της βασιλείας του πατέρα τους, όταν υπηρετούσαν ως Καίσαρες¹²⁸. Παρακάτω αναφέρονται οι σειρές αργυρών νομισμάτων και παρατίθενται οι εικόνες των νομισμάτων κάθε σειράς.

¹²⁴ Parks (2004), σελ.32

¹²⁵ Hill (1940), σελ.235

¹²⁶ Parks (2004), σελ.82

¹²⁷ Parks (2004), σελ.85

¹²⁸ Parks (2004), σελ.85

Σειρά αργυρών νομισμάτων 'Βεσπασιανός και Πάφος', Έτος 8. Ο εμπροσθότυπος των νομισμάτων της σειράς αυτής (Εικ.86) κοσμεύεται με το κεφάλι του Βεσπασιανού εστεμμένο να κοιτάζει προς τα αριστερά, καθώς και με την επιγραφή 'ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΚΑΙCΑΡ'. Στον οπισθότυπο του νομίσματος βρίσκεται η επιγραφή 'ΕΤΟΥC ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Η' και απεικονίζεται ο ναός

Εικόνα 86: Σειρά αργυρών νομισμάτων 'Βεσπασιανός και Πάφος', Έτος 8

της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο στο κέντρο και τριπλή δοκό από πάνω. Δεξιά και αριστερά προεξέχουν δοκοί που πλαισιώνονται από πλευρικούς θαλάμους.

Σειρά αργυρών νομισμάτων 'Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος', Έτος 8. Στην εν λόγω σειρά αργυρών νομισμάτων, στον εμπροσθότυπο (Εικ.87α) απεικονίζεται το κεφάλι του Βεσπασιανού εστεμμένο να κοιτάζει προς τα αριστερά και αναγράφεται η επιγραφή 'ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΚΑΙCΑΡ'. Ο αντίστοιχος οπισθότυπος (Εικ. 87β) έχει την επιγραφή 'ΕΤΟΥC ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Η' και απεικονίζει το

Εικόνα 87: Σειρά αργυρών νομισμάτων 'Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος', Έτος 8

λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, όρθιο, στραμμένο μετωπικά, φορώντας χιτώνα και μάτιο. Το άγαλμα έχει στο δεξί του χέρι φιάλη και σκήπτρο στο αριστερό. Ένας αετός βρίσκεται στον καρπό του αριστερού του χεριού.

Σειρά αργυρών νομισμάτων 'Βεσπασιανός και Πάφος', Έτος 9. Η σειρά αυτή περιλαμβάνει τρεις διαφορετικούς τύπους νομισμάτων, όπως φαίνονται στην Εικόνα 88. Ο Τύπος Α' έχει στον εμπροσθότυπο την επιγραφή 'ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΚΑΙCΑΡ' και απεικονίζει το κεφάλι του Βεσπασιανού εστεμμένο και στραμμένο στα

αριστερά. Ο αντίστοιχος οπισθότυπος αναγράφει την επιγραφή ‘ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Θ’ και απεικονίζει τον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο στο κέντρο και τριπλή δοκό από πάνω. Δεξιά και αριστερά προεξέχουν δοκοί που πλαισιώνονται από πλευρικούς θαλάμους.

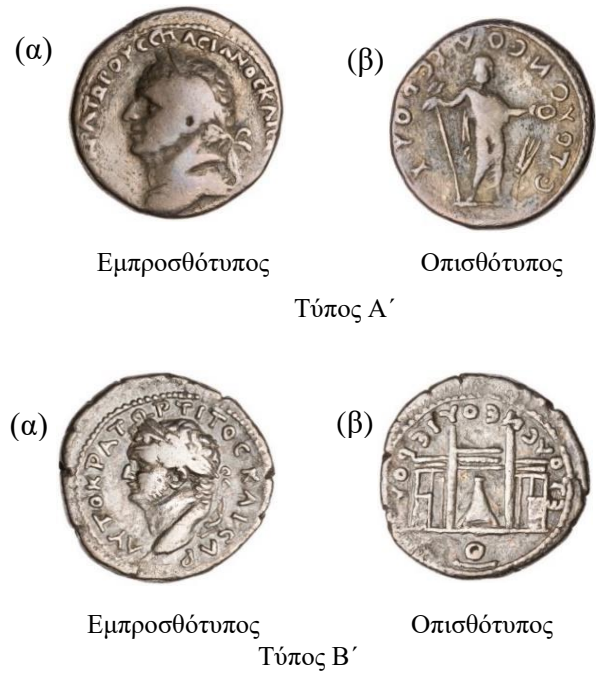
Ο Τύπος Β’ έχει στον εμπροσθότυπο το κεφάλι του Βεσπασιανού εστεμμένο να κοιτάζει στα αριστερά, καθώς και την επιγραφή ‘ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ’ περιμετρικά του νομίσματος. Ο αντίστοιχος οπισθότυπος απεικονίζει το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, όρθιο, να κοιτάζει μετωπικά και να φοράει χιτώνα και ιμάτιο. Στο δεξί του χέρι κράτα μία φιάλη και στηρίζει το αριστερό του χέρι σε σκήπτρο. Ένας αετός βρίσκεται στον καρπό του αριστερού του χεριού του. Περιμετρικά του νομίσματος αναγράφεται η επιγραφή ‘ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Θ’.

Εικόνα 88: Σειρά αργυρών νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος’, Έτος 9

Όσον αφορά στον Τύπο Γ’ της σειράς, τα νομίσματα αυτά έχουν στον εμπροσθότυπό τους το κεφάλι του Βεσπασιανού εστεμμένο να κοιτάζει στα αριστερά και περιμετρικά την επιγραφή ‘ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ’ να πλαισιώνει το κεφάλι. Ο αντίστοιχος οπισθότυπος απεικονίζει τον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο στο κέντρο και τριπλή δοκό από πάνω. Δεξιά και αριστερά προεξέχουν δοκοί που πλαισιώνονται από πλευρικούς θαλάμους. Στον οπισθότυπο αναγράφεται, επίσης, η επιγραφή ‘ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Ι’.

Σειρά αργυρών νομισμάτων 'Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος', Έτος 10. Τα νομίσματα της σειράς αυτής είναι δύο τύπων (Εικ.89). Ο Τύπος Α' φέρει στον εμπροσθότυπο την επιγραφή 'ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ', η οποία πλαισιώνει, περιμετρικά του νομίσματος, το κεφάλι του Βεσπασιανού, το οποίο είναι εστεμμένο και κοιτάζει στα αριστερά. Ο αντίστοιχος οπισθότυπος απεικονίζει το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, όρθιο, να κοιτάζει μετωπικά και να φοράει χιτώνα και ιμάτιο. Στο δεξί του χέρι το άγαλμα κράτα μία φιάλη και στηρίζει το αριστερό του χέρι σε σκήπτρο. Ένας αετός βρίσκεται στον καρπό του αριστερού του χεριού του. Μερικές φορές, στον οπισθότυπο απεικονίζονται και στάχνα σε χωράφι. Το άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου πλαισιώνεται από την επιγραφή 'ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Ι', η οποία βρίσκεται περιμετρικά του νομίσματος.

Εικόνα 89: Σειρά αργυρών νομισμάτων 'Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος', Έτος 10

Ο Τύπος Β' έχει στον εμπροσθότυπο το κεφάλι του Τίτου εστεμμένο να κοιτάζει στα αριστερά και πλαισιωμένο από την επιγραφή 'ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ'. Στον αντίστοιχο οπισθότυπο αναγράφεται η επιγραφή 'ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Θ' και απεικονίζεται ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο στο κέντρο και τριπλή δοκό από πάνω. Δεξιά και αριστερά προεξέχουν δοκοί που πλαισιώνονται από πλευρικούς θαλάμους.

Σειρά νομισμάτων 'Τίτος - Δίας Σαλαμίνιος', αργυρό δίδραχμο. Η σειρά αργυρών δίδραχμων 'Τίτος - Δίας Σαλαμίνιος' (Εικ.90) απεικονίζει στον εμπροσθότυπο το κεφάλι του Τίτου εστεμμένο να κοιτάζει στα αριστερά και αναγράφει, επίσης, την επιγραφή

‘ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ’. Ο οπισθότυπος των αργυρών δίδραχμων έχει την επιγραφή ‘ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Θ’ και απεικονίζει το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, όρθιο, να κοιτάζει μετωπικά και να φοράει χιτώνα και ιμάτιο. Στο δεξί του χέρι το άγαλμα κρατά μία φιάλη και στηρίζει το αριστερό του χέρι σε σκήπτρο. Ένας αετός, με ελαφρώς τεντωμένα τα φτερά, βρίσκεται στον καρπό του αριστερού του χεριού του.

Εικόνα 90: Σειρά νομισμάτων ‘Τίτος - Δίας Σαλαμίνιος’, αργυρό δίδραχμο.

Σειρά νομισμάτων ‘Δομιτιανός - Πάφος’, αργυρό δίδραχμο. Τα δίδραχμα της σειράς αυτής είναι δύο τύπων (Εικ.91). Οι εμπροσθότυποι και των δύο τύπων νομισμάτων της εν λόγω σειράς παρουσιάζουν το κεφάλι του Δομιτιανού εστεμμένο να κοιτάζει στα αριστερά και αναγράφουν την επιγραφή ‘ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ’.

Τύπος Α΄

Στον οπισθότυπο των νομισμάτων του Τύπου Α΄ βρίσκεται η επιγραφή ‘ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Θ’ και απεικονίζεται ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο στο κέντρο και τριπλή δοκό από πάνω. Δεξιά και αριστερά προεξέχουν δοκοί που πλαισιώνονται από πλευρικούς θαλάμους.

Τύπος Β΄

Εικόνα 91: Σειρά νομισμάτων ‘Δομιτιανός - Πάφος’, αργυρό δίδραχμο

Ο οπισθότυπος των νομισμάτων του Τύπου Β΄ έχει την επιγραφή ‘ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Θ’ και απεικονίζει το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, όρθιο, να κοιτάζει μετωπικά και να φοράει χιτώνα και ιμάτιο. Στο δεξί του χέρι το άγαλμα κρατά μία φιάλη και

στηρίζει το αριστερό του χέρι σε σκήπτρο. Ένας αετός, με ελαφρώς τεντωμένα τα φτερά, βρίσκεται στον καρπό του αριστερού του χεριού.

Η γνωστή θεματολογία στους οπισθότυπους των δίδραχμων και τετράδραχμων αργυρών νομισμάτων, με τον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, αποτελούν στοιχεία απόδοσης των συγκεκριμένων σειρών στην Κύπρο¹²⁹. Παρατηρείται ότι στις εκδόσεις αυτές δεν υπάρχουν καντήλια στα πλευρά του ιερού της Αφροδίτης, ούτε και το κυκλικό προαύλιο μπροστά από τον ναό. Όσον αφορά τον Δία Σαλαμίνιο, στις εν λόγω σειρές αργυρών νομισμάτων αποδίδεται πιο ‘ελληνιστικός’ στη διάθεση, σε αντίθεση με τη ρωμαϊκή εκδοχή του στις χάλκινες σειρές, όπου αποδιδόταν με μια νοχελική στάση. Επίσης, μερικές φορές βρίσκεται ένα στάχυ δίπλα από το άγαλμα. Θησαυροί έχουν βρεθεί στη Σαλαμίνα, στη Λάρνακα, στην Αμαθούντα και στον Άγιο Κωνσταντίνο, καθώς και ένα νόμισμα στο Τρόδος. Επίσης, δείγματα τέτοιων νομισμάτων βρέθηκαν στη Νέα Πάφο¹³⁰.

Στα νομίσματα το κεφάλι του Βεσπασιανού και του Τίτου απεικονίζεται να κοιτάζει προς τα αριστερά, ενώ του Δομιτιανού στα αριστερά πιθανόν λόγω του υφιστάμενου της θέσης του, έναντι των δύο άλλων. Επίσης, οι επιγραφές στα δίδραχμα και στα τετράδραχμα διαβάζονται δεξιόστροφα από κάτω και παράλληλα υποδεικνύουν το έτος έκδοσης της σειράς. Η χρονολογία αποδίδεται είτε μέσα στην επιγραφή είτε ανάμεσα στις παραστάδες του αποδιδόμενου ναού¹³¹.

Τα νομίσματα, τα οποία έχουν στον οπισθότυπό τους την επιγραφή ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Η, χρονολογούνται μεταξύ 21-23 Σεπτεμβρίου ή 1^η Οκτωβρίου του 76 μ.Χ. με 1-22-30 Σεπτεμβρίου του 77 μ.Χ. Τα νομίσματα, τα οποία έχουν στον οπισθότυπό τους την επιγραφή ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Θ, χρονολογούνται από το 77 μ.Χ. μέχρι το 78 μ.Χ. και τα

¹²⁹ Parks, (2004), σελ.89

¹³⁰ Parks (2004), σελ.89

¹³¹ Parks (2004), σελ.90

νομίσματα που στον οπισθότυπό τους έχουν την επιγραφή ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Ι, χρονολογούνται από το 78 μ.Χ. μέχρι το 79 μ.Χ.¹³²

Οι διάμετροι στα τετράδραγμα κυμαίνονται από 23 έως 28 χιλιοστά. Το μέσο βάρος στα τετράδραγμα που έχουν το έτος 8 (Η) στον οπισθότυπο είναι 12,57 γραμμάρια. Αυτά με το έτος 9(Θ) στον οπισθότυπο ζυγίζουν 12,43 γραμμάρια και τα τετράδραγμα με το έτος 10 (Ι) στον οπισθότυπο ζυγίζουν 12,37 γραμμάρια. Οι διάμετροι στα δίδραγμα των σειρών ‘Τίτος-Δίας Σαλαμίνιος’ και ‘Δομιτιανός-Πάφος’ κυμαίνονται από 1,9 ως 2,0 εκατοστά. Τα νομίσματα της σειράς ‘Τίτος-Δίας Σαλαμίνιος’ έχουν μέσο βάρος 5,88 γραμμάρια και αυτά της σειράς ‘Δομιτιανός-Πάφος’ έχουν μέσο βάρος 5,89 γραμμάρια¹³³. Οι άξονες των καλουπιών για τα παραπάνω νομίσματα βρίσκονται στη θέση 12:00.

Λόγω της πολύτιμης φύσης του μετάλλου, υπήρχε υψηλός βαθμός ελέγχου στην διαδικασία παραγωγής των νομισμάτων. Η κοπή αργυρών νομισμάτων βρισκόταν υπό τον έλεγχο αυτοκρατορικών και όχι επαρχιακών αξιωματούχων¹³⁴. Έτσι, δικαιολογείται και η απουσία αναφοράς στο ‘Κοινόν Κυπρίων’ σε αυτά τα ασημένια νομίσματα.

Παραμένει άγνωστο το νομισματοκοπείο στο οποίο κόπηκαν τα συγκεκριμένα νομίσματα, για λογαριασμό της Κύπρου. Ο λόγος όμως που κόπηκαν ενδέχεται να συνδέεται με τον καταστροφικό σεισμό του 76 ή 77 μ.Χ. στο νησί. Ο Βεσπασιανός, ακολουθώντας την παράδοση προγενέστερων αυτοκρατόρων¹³⁵, ίσως επιδότησε, εν μέρει, τις προσπάθειες ανακούφισης και αποκατάστασης των πληγέντων, μέσω της παραγωγής των συγκεκριμένων νομισμάτων.

Νομίσματα της εποχής του Τίτου (79 - 81 μ.Χ.). Ο Τίτος έκοψε νομίσματα σε πολύ μικρότερη κλίμακα για την Κύπρο, συμπεριλαμβανομένων αργυρών τετράδραχμων και δίδραχμων. Τα πιο κάτω νομίσματα αποτελούν μέρος της ίδιας έκδοσης και αναφέρονται στη

¹³² Parks (2004), σελ.90

¹³³ Parks (2004), σελ.91

¹³⁴ Burnett κ.ά. (1992), σελ.5

¹³⁵ Cassius, κ.ά. (1895-1931), Augustus, Liv.23

σειρά ‘Τίτος-Δίας Σαλαμίνιος’, τα οποία περιγράφονται παρακάτω. Επίσης, αναφέρεται και το υστερόσημο που κυκλοφόρησε την εν λόγω εποχή.

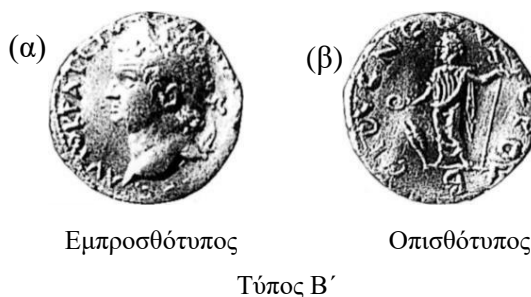
Σειρά αργυρών νομισμάτων ‘Τίτος και Πάφος’, Έτος 2. Η σειρά αυτή (Εικ.92) περιλαμβάνει δύο τύπους νομισμάτων με τον ίδιο εμπροσθότυπο, στον οποίο απεικονίζεται το κεφάλι του Τίτου εστεμμένο, να κοιτάζει προς τα αριστερά και να περιβάλλεται από την περιγραφή ‘ΑΥΤΟΚΡΑ ΤΙΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ’.

Στον Τύπο Α’, στον οπισθότυπο αναγράφεται η επιγραφή ‘ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Α ή Β’ και απεικονίζεται ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο στο κέντρο και με τριπλή δοκό από πάνω. Δεξιά και αριστερά προεξέχουν δοκοί που πλαισιώνονται από πλευρικούς θαλάμους και κάτω από τον ναό βρίσκεται ένα στάχυ.

Εμπροσθότυπος Οπισθότυπος
Τύπος Α’

Στον Τύπο Β’, ο οπισθότυπος φέρει την επιγραφή ‘ΕΤΟΥΣ ΝΕΟΥ ΙΕΡΟΥ Α ή Β’ και παρουσιάζει το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιο, όρθιο να κοιτάζει μετωπικά και να φορά χιτώνα και ιμάτιο. Το άγαλμα κρατά στο δεξί του χέρι μια φιάλη και στηρίζει το αριστερό του χέρι σε σκήπτρο. Ένας αετός με ελαφρώς τεντωμένα φτερά κάθεται στον καρπό του αριστερού χεριού του αγάλματος.

Εμπροσθότυπος Οπισθότυπος
Τύπος Β’

Εικόνα 92: Σειρά αργυρών νομισμάτων ‘Τίτος και Πάφος’, Έτος 2

Όσον αφορά στα διάφορα μεγέθη (διάμετρος, βάρος) που καθορίζουν τη σειρά των πιο πάνω νομισμάτων, ισχύουν τα αντίστοιχα των νομισμάτων του Βεσπασιανού. Σχετικά με τους συμβολισμούς και τη χρονολόγηση, το έτος Α στον οπισθότυπο των νομισμάτων του Τίτου

αφορά σε νομίσματα που κοπήκαν την περίοδο 79-80 μ.Χ., ενώ το έτος Β σε νομίσματα της περιόδου 80-81 μ.Χ.

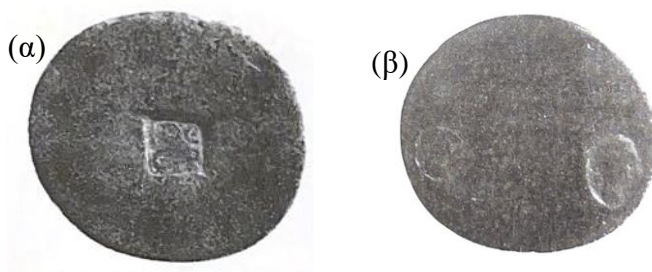
Υστερόσημο του Τίτου. Τα υστερόσημα αποτελούν μεταγενέστερα σφραγίσματα, με τα οποία η ίδια εκδίδουσα αρχή επαναφέρει στην κυκλοφορία παλιά φθαρμένα νομίσματα. Το υστερόσημο της Εικόνας 93 εμφανίζεται μόνο σε ένα γνωστό δείγμα της σειράς ‘Αύγουστος-Γάιος’¹³⁶, το οποίο είναι πολύ φθαρμένο, δυσανάγνωστο και αναγνωρίζεται περισσότερο από την υφή του. Στο υστερόσημο δεν απεικονίζεται φιγούρα ή άλλου είδους παράσταση, παρά μόνο η ονοματική επιγραφή ‘ΤΙ/ΤΟΥ’¹³⁷.

Εικόνα 93: Υστερόσημο Τίτου

Νομίσματα της εποχής του Δομιτιανού (81-96 μ.Χ.). Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Δομιτιανού δεν είχαν παραχθεί νομίσματα για την Κύπρο, παρόλο που λειτουργούσαν υπό αυτόν τουλάχιστον ενενήντα νομισματοκοπεία σε κλίμακα συγκρίσιμη με εκείνη του Νέρωνα. Τα υστερόσημα αποτελούν τα μόνα στοιχεία νομισματοκοπικής δραστηριότητας στην περίοδο του.

Υστερόσημο του Δομιτιανού. Επί Δομιτιανού αναφέρονται δύο υστερόσημα (Εικ.94α και Εικ.94β) Το υστερόσημο της Εικόνας 94α περιλαμβάνει αποκλειστικά το πορτρέτο του αυτοκράτορα. Συγκεκριμένα, απεικονίζεται κεφάλι του Δομιτιανού σε μια οβάλ εσοχή, να κοιτάζει στα δεξιά. Το υστερόσημο αυτό συναντάται συχνότερα στις εκδόσεις του Κλαυδίου για την Κύπρο, είτε μόνο του είτε σε συνδυασμό με τα υστερόσημα του

Εικόνα 94: Υστερόσημα Δομιτιανού

¹³⁶ Howgego (1985), σελ.217, αρ.565

¹³⁷ Parks (2004), σελ.98

Τραϊανού και του Αδριανού. Περιστασιακά, το υστερόσημο εμφανίζεται σε νομίσματα των σειρών ‘Αύγουστος και Γάιος’ (Εικ.77), ‘Αύγουστος σε στεφάνι’ (Εικ.75), ‘CA σε στεφάνι’ (Εικ.76) και ‘Τιβέριος και Λιβία’ (Εικ.80)¹³⁸, πιθανόν για την επανεπικύρωσή τους ή την επιβεβαίωση ότι εξακολουθούν να είναι αποδεκτά ως νόμιμο χρήμα, παρά τη φθορά που έχουν. Ο Howgego (1985) σημειώνει, επίσης, ότι το υστερόσημο αυτό εμφανίζεται και σε ένα δείγμα ρωμαϊκής αυτοκρατορικής έκδοσης του Μάρκου Αγρίππα¹³⁹.

Το υστερόσημο της Εικόνας 94β εμφανίζεται στις σειρές νομισμάτων ‘Αύγουστος σε στεφάνι’ (Εικ.75) και ‘CA σε στεφάνι’ (Εικ.76), καθώς και σε εκδόσεις του Κλαυδίου για την Κύπρο, κάποτε σε συνδυασμό με το υστερόσημο της Εικόνας 94α. Το υστερόσημο φέρει την επιγραφή ‘IDC/GCP’ μέσα σε μια τετράγωνη εσοχή, που, σύμφωνα με τη Νικολάου (1990), αποτελεί συντομογραφία του ‘Imperator Domitianus Caesar Germanicus Caesar Perpetuus’ (Αυτοκράτορας Δομιτιανός Καίσαρ Γερμανικός Καίσαρ Περπέτος) ή ‘Censoria Potestate’ (Δύναμη της λογοκρισίας). Η Νικολάου αναφέρει, επίσης, ότι η παρουσία του εν λόγω υστερόσημου στην κυπριακή νομισματοκοπία μνημονεύει τις γερμανικές νίκες και την προσθήκη λογοκρισίας στους τίτλους του Δομιτιανού το 85 μ.Χ. Η χρήση της λατινικής σημαίνει ότι η εκδότρια αρχή το υστερόσημου ήταν επίσημη¹⁴⁰.

Νομίσματα επί Τραϊανού 98 -117 μ.Χ. Τα νομίσματα του Τραϊανού αποτελούνται από δύο χάλκινες ονομαστικές αξίες, αντίστοιχες με εκείνες της Κύπρου της περιόδου των Φλαβίων. Στο μέγεθος αντιστοιχούν με τις σύγχρονες ρωμαϊκές εκδόσεις. Όπως και στην περίπτωση των χάλκινων εκδόσεων της περιόδου των Φλαβίων, φαίνεται ότι τα χάλκινα νομίσματα του Τραϊανού είχαν κοπεί στη Ρώμη για να κυκλοφορήσουν στην Κύπρο, πιθανόν ως αυτοκρατορική ευεργεσία¹⁴¹. Επίσης, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Τραϊανού κυκλοφόρησαν και υστερόσημα, που επανάφεραν στην κυκλοφορία παλιά φθαρμένα

¹³⁸ Parks (2004), σελ.99

¹³⁹ Howgego (1985)

¹⁴⁰ Nicolaou, I. (1990α), σελ.213.

¹⁴¹ Parks (2004), σελ.103

νομίσματα της εποχής των Κλαυδίων. Ένα τέτοιο ορθογώνιο υστερόσημο έφερε την επιγραφή ‘TRA/DACIC’, η οποία σχετίζεται με τις επιτυχίες του Τραϊανού στους Δακικούς πολέμους το 102 μ.Χ.

Όσον αφορά στις χάλκινες σειρές νομισμάτων (Εικ.95 και Εικ.96), αυτές αποδίδονται στην Κύπρο, λόγω των απεικονίσεων στους οπισθότυπούς τους και της επιγραφής που βρίσκεται στην ίδια όψη και αναφέρεται στο ‘Κοινό Κυπρίων’. Τουλάχιστον δεκατέσσερα δείγματα των πιο κάτω σειρών έχουν βρεθεί σε ανασκαφές στο Τρόδος, στο Κούριο, στους Σόλους, στη Νέα Πάφο και στο Πλατάνι¹⁴². Στους εμπροσθότυπους και των δύο σειρών (Εικ.95α και Εικ.96α) απεικονίζεται ο Τραϊανός δαφνοστεφής να κοιτάζει στα δεξιά, φορώντας *paludamentum* (μανδύας στρατιωτικών διοικητών).¹⁴³ Επίσης, αναγράφεται η ίδια επιγραφή ‘ΑΥΤΟΚΡ ΚΑΙΣ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΩ ΑΡΙCΤΩ CΕΒ ΓΕΡΜ ΔΑΚ’.

Σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Τραϊανός και Πάφος’. Στον οπισθότυπο της σειράς αυτής (Εικ.95β) απεικονίζεται ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, με το ξόανο στο κέντρο, ένα αστέρι στην κάθε πλευρά, γιρλάντα από πάνω και μπροστά βρίσκεται πλακόστρωτη ημικυκλική περιφραγμένη αυλή. Επίσης, στον οπισθότυπο υπάρχει η επιγραφή ‘ΔΗΜΑΡΧ ΕΞ ΥΠΑΤΟς ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ’.

Εικόνα 95: Σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Τραϊανός και Πάφος’

Σειρά νομισμάτων ‘Τραϊανός και Δίας Σαλαμίνιος’. Στον οπισθότυπο της σειράς αυτής (Εικ.96β) απεικονίζεται το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, να στέκεται

¹⁴² Hadjisavvas (1987), σελ.255

¹⁴³ Parks (2004), σελ.102

μετωπικά φορώντας χιτώνα και μάτιο. Κρατά φιάλη στο δεξί χέρι, ενώ το αριστερό ξεκουράζεται πάνω σε σκήπτρο. Ένας αετός βρίσκεται στον καρπό του αριστερού χεριού του αγάλματος να κοιτάζει προς τα πίσω. Επίσης, στον οπισθότυπο βρίσκεται η

Εικόνα 96: Σειρά νομισμάτων 'Τραϊανός και Δίας Σαλαμίνιος'

ίδια επιγραφή της προαναφερθείσας σειράς 'ΔΗΜΑΡΧ ΕΞ ΥΠΑΤΟC ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ'.

Τα μεγαλύτερα σε αξία χάλκινα νομίσματα του Τραϊανού έχουν διαμέτρους από 2,7 έως 2,9 εκατοστά και τα μικρότερα 3,2 - 3,4 εκατοστά. Τα θέματα στους εμπροσθότυπους και στους οπισθότυπους αποδίδονται συμμετρικά, προσεγμένα και ισορροπημένα, γεγονός που παραπέμπει ότι η κοπή τους έγινε στη Ρώμη. Και οι δύο σειρές έχουν παραχθεί με ακριβή πρότυπα. Τα νομίσματα της σειράς 'Τραϊανός και Πάφος' έχουν μέσο βάρος 11,98 γραμμάρια και τα νομίσματα της σειράς 'Τραϊανός και Δίας Σαλαμίνιος' έχουν μέσο βάρος 25,58 γραμμάρια. Οι άξονες των καλουπιών τους βρίσκονται σταθερά στη θέση 6:00. Η μικρότερη νομισματική αξία, το 'dupondius', αποδόθηκε σε νόμισμα βάρους 11-12 γραμμαρίων, ενώ η μεγαλύτερη νομισματική αξία, το 'sestertius', σε νόμισμα βάρους 25-26 γραμμαρίων.¹⁴⁴

Αναφορικά με τη χρονολόγηση των νομισμάτων, η επιγραφή στον οπισθότυπο κάνει λόγο για την έκτη προξενεία του αυτοκράτορα, δηλαδή μεταξύ του 112 και 117 μ.Χ. Η επιγραφή στον εμπροσθότυπο αποκαλεί τον Τραϊανό 'ΑΡΙCΤΩ', τίτλος που του απονεμήθηκε από τη Σύγκλητο το 114 μ.Χ. Πιθανόν τα χάλκινα αυτά νομίσματα να κόπηκαν μεταξύ 114 και 115 μ.Χ. και να συνδέονται με την επίσκεψη του Τραϊανού στην Αντιόχεια και, ενδεχομένως, στην Κύπρο.

Νομίσματα επί Αδριανού 117-138 μ.Χ. Τα νομίσματα που κόπηκαν για τον Αδριανό ήταν στην ίδια κλίμακα παραγωγής με αυτά του Τραϊανού, όμως δεν εκδόθηκαν για την

¹⁴⁴ Parks (2004), σελ.91

Κύπρο. Στην Κύπρο κυκλοφόρησαν υστερόσημα του Αδριανού, τα οποία, όπως και τα υστερόσημα του Τραϊανού, επανάφεραν στην κυκλοφορία παλιά φθαρμένα νομίσματα της εποχής των Κλαυδίων.

Το υστερόσημο της Εικόνας 97 εμφανίζεται στις κυπριακές εκδόσεις του Κλαυδίου πάντα σε συνδυασμό με εκείνα του Τραϊανού και περιστασιακά με εκείνα του Δομιτιανού. Στο υστερόσημο διακρίνεται η δαφνοστεφανωμένη προτομή του Αδριανού και η επιγραφή 'ΑΥΤΟΚΡΑ/ΑΔΡΙΑ'.

Εικόνα 97: Υστερόσημο Αδριανού

Η Νικολάου, η οποία χρονολογεί τον τύπο του πορτραίτου του Αδριανού το 117-118 μ.Χ., δηλαδή στις αρχές της βασιλείας του, θεωρεί πως ο Τραϊανός και ο Αδριανός εφαρμόστηκαν ταυτόχρονα στα υστερόσημα¹⁴⁵ και μάλλον αυτά τα υστερόσημα δημιουργήθηκαν για να γιορταστεί η άνοδος του Αδριανού στον θρόνο, συνδέοντας τον νέο αυτοκράτορα με τον προκάτοχό του. Αντίθετα, ο Amandry υπονοεί προγενέστερη εφαρμογή των υστερόσημων του Τραϊανού εφόσον τα δείγματά τους είναι πιο φθαρμένα και συνεπώς, για τον ίδιο, η εφαρμογή των δύο υστερόσημων δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονη¹⁴⁶.

Επίσης, τα υστερόσημα αυτά μπορεί να συνδέονται με τα ταξίδια του Αδριανού στην Ανατολή και ίσως μια επίσκεψή του στη Σαλαμίνα το 129-130 μ.Χ.¹⁴⁷, καθώς είναι γνωστό ότι ο Αδριανός βοήθησε τη Σαλαμίνα για τις καταστροφές που υπέστη κατά τη διάρκεια της εξέγερσης των Ιουδαίων το 116 μ.Χ.¹⁴⁸ Για τον λόγο αυτό, λατρεύτηκε ως πατέρας και ευεργέτης της πόλης το 123 μ.Χ.¹⁴⁹ Ενδέχεται, επομένως, τα υστερόσημα αυτά να είχαν χρησιμοποιηθεί ως μέσο αύξησης του κεφαλαίου, για την ανακούφιση της πόλης.

¹⁴⁵ Nicolaou, I. (1990α), σελ.118-119

¹⁴⁶ Amandry (1995), σελ.13

¹⁴⁷ Amandry (1995), σελ.13

¹⁴⁸ Mitford (1980β), σελ.1323

¹⁴⁹ Pouilloux κ.ά (1987), σελ.62

Νομίσματα επί Αντωνίνου Πίου 138-161 μ.Χ. Κατά την περίοδο του Αντωνίνου Πίου είχε ξαναρχίσει η κοπή νομισμάτων στην Κύπρο και λόγω του μακρόχρονου της βασιλείας του, στην Ανατολή λειτουργούσαν πάνω από 180 νομισματοκοπεία¹⁵⁰.

Σειρά νομισμάτων ‘Αντωνίνος Πίος - Μάρκος Αυρήλιος’. Η εν λόγω σειρά νομισμάτων (Εικ.98) τιμά δύο αυτοκράτορες, τον Αντωνίνο Πίο και το Μάρκο Αυρήλιο.

Αποδίδεται στην Κύπρο λόγω των μεγάλων ποσοτήτων νομισμάτων της σειράς αυτής που βρέθηκαν στο νησί, παρόλο που δεν υπάρχουν ελληνικές επιγραφές ή κυπριακή θεματολογία στις όψεις των νομισμάτων¹⁵¹. Επίσης, σε αντίθεση με τα χάλκινα νομίσματα

Εικόνα 98: Σειρά νομισμάτων ‘Αντωνίνος Πίος - Μάρκος Αυρήλιος’

της περιόδου των Φλαβίων και της περιόδου του Τραϊανού, η εν λόγω σειρά του Αντωνίνου Πίου έχει παραχθεί στην Κύπρο, καθώς η καλλιτεχνική και τεχνική ποικιλομορφία των νομισμάτων παραπέμπει σε επαρχιακό νομισματοκοπείο, παρά σε κάποιο επίσημο¹⁵².

Ο εμπροσθότυπος απεικονίζει το πορτραίτο του Αντωνίνου Πίου, είτε ως προτομή είτε ως κεφάλι, το οποίο είναι δαφνοστεφανωμένο και κοιτάζει στα δεξιά. Ο Αντωνίνος Πίος φοράει paludamentum (μανδύας στρατιωτικών διοικητών). Περιμετρικά του νομίσματος βρίσκεται η επιγραφή ‘ΑΥΤ Κ Τ ΑΙΛ ΑΔΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟC’, η οποία διαβάζεται δεξιόστροφα από κάτω. Στον οπισθότυπο απεικονίζεται ο Μάρκος Αυρήλιος ως Καίσαρας, είτε ως προτομή είτε ως κεφάλι, το οποίο είναι γυμνό και κοιτάζει και αυτό στα δεξιά. Ο Μάρκος Αυρήλιος, όπως και ο Αντωνίνος Πίος, φοράει μανδύα (paludamentum). Περιμετρικά του νομίσματος,

¹⁵⁰ Sear (1982), σελ.125

¹⁵¹ Parks (2004), σελ.107

¹⁵² Parks (2004), σελ.109

βρίσκεται η επιγραφή ‘Μ ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΥΙΟΣ ΣΕΒΑΣ’, η οποία διαβάζεται δεξιόστροφα από κάτω.

Ο Carradice αναφέρει τουλάχιστον τέσσερις στιλιστικές ομάδες στα νομίσματα της σειράς αυτής¹⁵³. Επίσης, η ποιότητα των παραστάσεων στα νομίσματα της σειράς ποικίλει, ανάλογα με την νομισματική τους αξία. Τα νομίσματα μεγαλύτερης νομισματικής αξίας έχουν σαφή επιρροή από πρότυπα της Ρώμης, ενώ αυτά με χαμηλότερη νομισματική αξία είναι κάπως χοντροκομμένα. Όσον αφορά στα μεγέθη, η μικρότερη νομισματική αξία (dupondius) έχει μέσο βάρος 12,33 γραμμάρια και η μεγαλύτερη (sestertius) 25,14 γραμμάρια. Οι διάμετροι στα dupondius είναι γύρω στα 2,7 εκατοστά¹⁵⁴ και στα sestertius 3,3 εκατοστά¹⁵⁵. Οι άξονες στα καλούπια των νομισμάτων τείνουν προς τη θέση 6:00¹⁵⁶.

Όσον αφορά στο έτος κυκλοφορίας τους, αυτό καθορίζεται στο 140 μ.Χ.¹⁵⁷, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ο Μάρκος Αυρήλιος έγινε Καίσαρας το 139 μ.Χ., κοντά στην αρχή της βασιλείας του θετού πατέρα του Αντωνίνου και μοιράστηκε το προξενείο μαζί του για πρώτη φορά το 140 μ.Χ. Σημειώνεται, επίσης ότι νομίσματα που τιμούν από κοινού τον Αντωνίνο Πίο και τον Μάρκο Αυρήλιο έχουν αποδοθεί, εκτός από την Κύπρο, στην Αντιόχεια της Συρίας, στη Νικομήδεια της Βιθυνίας, στην Ιουδαία και στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.¹⁵⁸

¹⁵³ Carradice (1989), σελ.183

¹⁵⁴ American Numismatic Society, Identifier: 1952.142.355

¹⁵⁵ Nicolaou, I. (1990α), σελ.70, αρ.550

¹⁵⁶ Parks (2004), σελ.108

¹⁵⁷ Sear (1982), σελ.143

¹⁵⁸ Sear (1982), σελ.143.

Σειρά νομισμάτων ‘Φαουστίνια -Γαλέριος’. Η σειρά αυτή (Εικ.99) ίσως προοριζόταν για την Κύπρο, καθώς οι επιγραφές που βρίσκονται στα νομίσματα αυτά είναι στα ελληνικά. Θεωρείται ότι η εν λόγω σειρά κόπηκε στη Ρώμη για να κυκλοφορήσει στην Ανατολή και τα δείγματα που υπάρχουν είναι ελάχιστα¹⁵⁹. Εικάζεται ότι τα νομίσματα αυτά κόπηκαν προς τιμή της μνήμης της Φαουστίνιας,

της νεότερης συζύγου του Αντωνίνου Πίου που πέθανε νωρίς κατά τη βασιλεία του συζύγου της και του Γαλέριου, δεύτερου γιου του Αντωνίνου Πίου και της

Εικόνα 99: Σειρά νομισμάτων ‘Φαουστίνια -Γαλέριος’

Φαουστίνιας, πριν ο Αντωνίνος Πίος γίνει αυτοκράτορας¹⁶⁰. Η διάμετρος των νομισμάτων αυτών είναι περίπου 3,4 εκατοστά και το βάρος τους περίπου 28,5 γραμμάρια¹⁶¹.

Στον εμπροσθότυπο της σειράς ‘Φαουστίνια-Γαλέριος’ απεικονίζεται το πορτραίτο της Φαουστίνιας. Η Φαουστίνια είναι ενδεδυμένη και στραμμένη δεξιά. Το πορτραίτο πλαισιώνεται από την επιγραφή ‘ΘΕΑ ΦΑΥΣΤΕΙΝΑ’, περιμετρικά του νομίσματος. Στον οπισθότυπο απεικονίζεται το πορτρέτο του Γαλέριου, με γυμνό το κεφάλι να κοιτάζει στα δεξιά. Η επιγραφή ‘ΓΑΛΕΡΙΟC ΑΝΤΩΝΙΝΟC ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟC ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΥΙΟC’ πλαισιώνει το πορτρέτο περιμετρικά του νομίσματος¹⁶².

Νομίσματα της περιόδου του Μάρκου Αυρηλίου 161-180 μ.Χ. Την περίοδο του Μάρκου Αυρηλίου 200 περίπου νομισματοκοπεία σε λειτουργία στις ανατολικές επαρχίες εξέδιδαν νομίσματα του αυτοκράτορα από την περίοδο που ήταν ακόμη καίσαρας. Χαρακτηριστικά νομίσματα της περιόδου του Μάρκου Αυρηλίου μπορούν να θεωρηθούν κάποια αργυρά υστερόσημα (τετράδραχμα ή δίδραχμα) (Εικ.100), τα οποία, σύμφωνα με τον

¹⁵⁹ Sear (1982), σελ.143

¹⁶⁰ Parks (2004), σελ.110

¹⁶¹ <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/8346>

¹⁶² Parks (2004), σελ.110

Gilmore (1982), αντισταθμίστηκαν από τον Μάρκο Αυρήλιο για να επικυρώσει την κυκλοφορία τους στη Συρία προκειμένου να αμβλυνθεί η έλλειψη αργυρού νομίσματος στην εν λόγω επαρχία.¹⁶³

Τα υστερόσημα αυτά (Εικ.100) απεικονίζουν το κεφάλι του αυτοκράτορα σε οβάλ εγκοπή, δαφνοστεφανωμένο και να κοιτάζει πότε αριστερά και πότε δεξιά. Περιμετρικά του νομίσματος βρίσκεται η επιγραφή ‘ANTOC I V ή ANTOC I VI’ (Anto(ninus) C(os) I(mperator) V ή VI)¹⁶⁴.

Εικόνα 100: Αργυρό Υστερόσημο περιόδου Αυρηλίου

Σειρές νομισμάτων επί Σεπτίμιου Σεβήρου (190-211 μ.Χ.) Η περίοδος των Σεβήρων είναι περίοδος ακμής για την Κύπρο. Περίπου 250 νομισματοκοπεία, ο μεγαλύτερος αριθμός από κάθε άλλο αυτοκράτορα μετά τον Τραϊανό, ήταν σε λειτουργία. Πολλές χάλκινες εκδόσεις νομισμάτων, καθώς και μια ασημένια σειρά αποδίδονται στο κυπριακό νομισματοκοπείο κατά την περίοδο Σεβήρων. Τα νομίσματα αυτά είχαν θεματολογία τον αυτοκράτορα και τη σύζυγό του Ιουλία Δόμνα, όπως επίσης και τους γιους τους Καρακάλλα και Γέτα.

Σειρά νομισμάτων ‘Σεπτίμιος Σεβήρος και Πάφος’. Ο εμπροσθότυπος των νομισμάτων της σειράς αυτής (Εικ.101) απεικονίζει την προτομή του Σεβήρου, εστεμμένη να κοιτάζει στα δεξιά. Στον εμπροσθότυπο βρίσκεται, επίσης, η επιγραφή ‘ΑΥΤΟΚ ΚΑΙC Λ CΕΠΤ CΕΟΥΗΡΟC’. Στον αντίστοιχο οπισθότυπο απεικονίζεται ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, όπου στο κέντρο βρίσκεται το ξόανο, το οποίο πλαισιώνεται στο πάνω μέρος του

¹⁶³ Gilmore (1982), σελ.59

¹⁶⁴ Parks (2004), σελ.111

με δυο αστέρια, ένα σε κάθε πλευρά.

Πάνω από το ξόανο της θεάς, ένα μισοφέγγαρο και ένα αστέρι στέκουν πάνω από αρχιτεκτονικά ανοίγματα που μοιάζουν με μετόπες. Δεξιά και

αριστερά από το ξόανο, μέσα στους θαλάμους, υπάρχει από ένα καντήλι και

στο πάνω μέρος του κάθε θαλάμου στέκεται ένα περιστέρι. Στο κάτω μέρος του ναού διακρίνεται ημικυκλικό πλακόστρωτο δάπεδο που περικλείεται από φράχτη. Μπροστά υπάρχει μια μισάνοιχτη πύλη, κάποιες φορές οβάλ σχήματος. Εντός της αυλής διακρίνονται κυκλικά αντικείμενα, ίσως περιστέρια ή κάποιος βωμός. Στον οπισθότυπο υπάρχει, επίσης, η επιγραφή 'ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ'.

Σειρά νομισμάτων 'Ιουλία Δόμνα και Πάφος'. Η προτομή της Ιουλίας Δόμνας, η οποία κοιτάζει στα δεξιά κοσμεύει τον εμπροσθότυπο της σειράς (Εικ.102). Η Ιουλία Δόμνα έχει τα μαλλιά της πιασμένα σε κότσο ή κόμπο που ακουμπά στον αυχένα. Επίσης, στον εμπροσθότυπο βρίσκεται η επιγραφή 'ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ ΣΕΒ'. Στον αντίστοιχο οπισθότυπο βρίσκεται η επιγραφή 'ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ' και απεικονίζεται ο ναός της Αφροδίτης στην

Παλαίπαφο. Στο κέντρο εκτίθεται το ξόανο που πλαισιώνεται στο πάνω μέρος του με δυο αστέρια, ένα σε κάθε πλευρά. Πάνω από το ξόανο της θεάς, ένα μισοφέγγαρο και ένα αστέρι στέκουν πάνω από αρχιτεκτονικά ανοίγματα που μοιάζουν με μετόπες. Δεξιά και αριστερά από το ξόανο, μέσα στους θαλάμους, υπάρχει από ένα καντήλι. Στο πάνω μέρος κάθε θαλάμου

Εικόνα 101: Σειρά νομισμάτων 'Σεπτίμιος Σεβήρος και Πάφος'.

Εικόνα 102: Σειρά νομισμάτων 'Ιουλία Δόμνα και Πάφος'

βρίσκεται ένα περιστέρι. Στο κάτω μέρος του ναού διακρίνεται ημικυκλικό πλακόστρωτο δάπεδο που περικλείεται από φράχτη. Μπροστά υπάρχει μια μισάνοιχτη πύλη, κάποιες φορές οβάλ σχήματος. Εντός της αυλής διακρίνονται κυκλικά αντικείμενα, ίσως περιστέρια ή κάποιος βωμός.

Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και Πάφος’. Η προτομή του Καρακάλλα, εστεμμένη και κοιτάζοντας στα δεξιά, κοσμεί τον εμπροσθότυπο της σειράς αυτής (Εικ.103). Μερικές φορές η εστεμμένη προτομή ακτινοβολεί. Στον εμπροσθότυπο είναι, επίσης, γραμμένη η επιγραφή ‘Μ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC ΑΥΓΟΥCΤΟC’. Στον οπισθότυπο απεικονίζεται ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Στο κέντρο εκτίθεται το ξόανο που πλαισιώνεται στο πάνω μέρος του με δυο αστέρια,

Εικόνα 103: Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και Πάφος’.

ένα σε κάθε πλευρά. Πάνω από το ξόανο της θεάς, ένα μισοφέγγαρο και ένα αστέρι βρίσκονται πάνω από αρχιτεκτονικά ανοίγματα που μοιάζουν με μετόπες. Δεξιά και αριστερά από το ξόανο, μέσα στους θαλάμους, υπάρχει από ένα καντήλι. Στο πάνω μέρος κάθε θαλάμου στέκει ένα περιστέρι. Στο κάτω μέρος του ναού διακρίνεται ημικυκλικό πλακόστρωτο δάπεδο που περικλείεται από φράχτη. Μπροστά υπάρχει μια μισάνοιχτη πύλη, κάποιες φορές οβάλ σχήματος. Εντός της αυλής διακρίνονται κυκλικά αντικείμενα, ίσως περιστέρια ή κάποιος βωμός. Η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ’ συμπληρώνει τον διάκοσμο του οπισθότυπου.

Σειρά νομισμάτων 'Γέτας και Πάφος. Ο οπισθότυπος της εν λόγω σειράς νομισμάτων (Εικ.104) παρουσιάζει το κεφάλι του Γέτα να κοιτάζει στα δεξιά. Περιστασιακά, επωμίζεται μια λόγχη που απεικονίζεται σε μια πιο μυώδη οπίσθια όψη. Επίσης, τον εμπροσθότυπο κοσμεί και η επιγραφή 'Π CΕΡ ΓΕΤΑC ΚΑΙCΑΡ ή ΑΥΤΟ ΚΑΙC Π CΕΠΤΙΜΙΟC ΓΕΤΑC'. Ο αντίστοιχος οπισθότυπος κοσμεείται με την επιγραφή 'ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ' και τον ναό της Αφροδίτης στην

Εικόνα 104: Σειρά νομισμάτων 'Γέτας και Πάφος

Παλαίπαφο. Στο κέντρο του νομίσματος εκτίθεται το ξόανο που πλαισιώνεται στο πάνω μέρος του με δυο αστέρια, ένα σε κάθε πλευρά. Ένα μισοφέγγαρο και ένα αστέρι στέκουν πάνω από αρχιτεκτονικά ανοίγματα που μοιάζουν με μετόπες, πάνω από το ξόανο της θεάς. Δεξιά και αριστερά από το ξόανο, μέσα στους θαλάμους, υπάρχει από ένα καντήλι. Στο πάνω μέρος κάθε θαλάμου στέκει ένα περιστέρι. Στο κάτω μέρος του ναού διακρίνεται ημικυκλικό πλακόστρωτο δάπεδο που περικλείεται από φράχτη. Μπροστά υπάρχει μια μισάνοιχτη πύλη, κάποιες φορές οβάλ σχήματος. Εντός της αυλής διακρίνονται κυκλικά αντικείμενα, ίσως περιστέρια ή κάποιοι βωμός¹⁶⁵.

Οι παραπάνω σειρές εκχωρούνται στην Κύπρο, λόγω της θεματολογίας που απεικονίζεται στον οπισθότυπο τους, καθώς και της ελληνικής επιγραφής 'ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ' που αναγράφεται. Το βάρος αυτών των νομισμάτων κυμαίνεται από 11,85 έως 22,68 γραμμάρια με μέγιστη τιμή 32 γραμμάρια και μέσο βάρος 12,27 γραμμάρια. Οι άξονες των καλουπιών για τις παραπάνω σειρές δεν παρουσιάζουν ομοιογένεια ως προς τη θέση τους. Κάποια νομίσματα κόπηκαν με τους άξονες των καλουπιών στη θέση 6:00 και κάποια άλλα με τους άξονες στη θέση 12:00. Όσον αφορά στις υποδιαιρέσεις τους, εικάζεται ότι

¹⁶⁵ Parks (2004), σελ.115

υπήρχαν δύο νομισματικές υποδιαιρέσεις, η dupondius και η sestertius. Η dupondius, η οποία ήταν η μικρότερη υποδιαίρεση, πιθανολογείται ότι είχε βάρος 14-16 γραμμάρια και η μεγαλύτερη, sestertius, 19-20 γραμμάρια¹⁶⁶.

Για την ακριβή χρονολόγηση των νομισμάτων, κυρίως αυτών που απεικονίζουν τον Καρακάλλα και τον Γέτα, λαμβάνονται τα στοιχεία που αφορούν στην εικονογραφία τους και στις επιγραφές που υπάρχουν στα νομίσματα. Συγκεκριμένα, οι αναφορές των τίτλων του Καρακάλλα δίνουν μια χρονολογική βάση για το πότε δημιουργήθηκε η σειρά των νομισμάτων του. Ο Καρακάλλας έγινε Αύγουστος το 198 μ.Χ. και, κατά συνέπεια, τα νομίσματά του χρονολογούνται από το 198 μ.Χ. μέχρι το 217 μ.Χ., όπου είναι η ημερομηνία θανάτου του. Ο Γέτας έγινε Καίσαρας το 198 μ.Χ., αλλά στο διάστημα 199 μ.Χ. - 200 μ.Χ. άλλαξε το όνομά του από Lucius σε Publius. Το 209 μ.Χ. έγινε Καίσαρας. Ως εκ τούτου, τα νομίσματα που αναφέρουν το όνομα Lucius χρονολογούνται από το 198 μ.Χ. έως το 199 ή 200 μ.Χ. και τα νομίσματα με το όνομα Publius χρονολογούνται από 199/200 μ.Χ. έως 209 μ.Χ. Τέλος, τα νομίσματα που αναφέρουν τον τίτλο Καίσαρας χρονολογούνται από 209 μ.Χ. μέχρι 212 μ.Χ. Για τις υπόλοιπες σειρές δεν επιχειρήθηκε ακριβής χρονολόγηση και σημειώνεται ότι τοποθετούνται χρονικά στην περίοδο βασιλείας του Σεπτίμιου Σεβήρου¹⁶⁷.

Στην περίπτωση των σειρών 'Σεπτίμιος Σεβήρος και Πάφος' και 'Ιουλία Δόμνα και Πάφος' η χρονολόγηση των νομισμάτων προσεγγίζεται κυρίως μέσω της παρατήρησης των χαρακτηριστικών στη γλυπτική των αποδιδόμενων μορφών. Συγκεκριμένα, για τα νομίσματα της Ιουλίας Δόμνας, παρατηρείται και σχολιάζεται το χτένισμα της αυτοκράτειρας για τη χρονολόγησή τους. Το χτένισμα κότσος στα μαλλιά της αυτοκράτειρας αποτελεί τεχνοτροπία της περιόδου 193-196 μ.Χ. Επίσης, το χτένισμα

¹⁶⁶ Parks (2004), σελ.117

¹⁶⁷ Parks (2004), σελ.119

κόμπο που ακουμπά στον αυχένα έχει εμφανιστεί σε μορφές νομισμάτων που κόπηκαν την περίοδο 211-217 μ.Χ.¹⁶⁸ Παρόλα αυτά δεν υπάρχουν διαθέσιμα εικονογραφικά μέσα που θα μπορούσαν να χρονολογήσουν τα νομίσματα της σειράς αυτής μετά την περίοδο βασιλείας του Σεπτίμιου Σεβήρου (193-211 μ.Χ.)

Σειρά νομισμάτων 'Ιουλία Δόμνα - στεφάνι μυρτιάς'. Η σειρά αυτή παρουσιάζει στον εμπροσθότυπο (Εικ.105) την προτομή της Ιουλίας Δόμνας στραμμένη στα δεξιά. Τα μαλλιά της είναι χτενισμένα σε κότσο ή κόμπο που ακουμπά στον αυχένα. Στον εμπροσθότυπο βρίσκεται και η επιγραφή 'ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ ΣΕΒ'. Ο αντίστοιχος οπισθότυπος κοσμείται με την επιγραφή 'ΚΟΙ/ΝΟΝ ΚΥ/ΠΡΙΩΝ', πλασιωμένη από στεφάνι μυρτιάς.

Εικόνα 105: Σειρά νομισμάτων 'Ιουλία Δόμνα - στεφάνι μυρτιάς'.

Σύμφωνα με τη θεματολογία που απεικονίζεται στον οπισθότυπο, η σειρά 'Ιουλία Δόμνα - στεφάνι μυρτιάς' αποδίδεται στην Κύπρο. Επίσης, η σειρά αυτή παραπέμπει σε προγενέστερη σειρά του αυτοκράτορα Κλαυδίου, με τη διαφορά ότι ο οπισθότυπος της σειράς νομισμάτων του Κλαυδίου απεικονίζει στεφάνι από κλαδιά άλλου είδους φυτού, ίσως δάφνης. Σε νόμισμα της σειράς αυτής, το οποίο βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο, σημειώνεται ότι αποτελεί εύρημα ανασκαφών του 19^{ου} αιώνα στην Αμαθούντα¹⁶⁹.

Η νομισματική αξία της σειράς 'Ιουλία Δόμνα - στεφάνι μυρτιάς' είναι μικρότερη από αυτήν της σειράς 'Σεπτίμιος Σεβήρος και Πάφος'. Το βάρος των νομισμάτων, από τα μόλις δέκα δείγματα που υπάρχουν, κυμαίνεται από 7,15 γραμμάρια έως 11,95 γραμμάρια, με μέσο

¹⁶⁸ Sutherland (1974), σελ.218.

¹⁶⁹ Parks (2004), σελ.119

βάρος 9,61 γραμμάρια. Οι άξονες των καλουπιών βρίσκονται στη θέση 6:00 ή στη θέση 12:00.

Η αξία των νομισμάτων αυτών είναι ‘dupondius’¹⁷⁰

Η χρονολόγηση της σειράς γίνεται με τα ίδια κριτήρια που έγινε και η χρονολόγηση της σειράς ‘Ιουλία Δόμνα και Πάφος’, δηλαδή με την παρατήρηση των χαρακτηριστικών στη γλυπτική των αποδιδόμενων μορφών και συγκεκριμένα στο χτένισμα της αυτοκράτειρας. Τα νομίσματα στα οποία η αυτοκράτειρα αποδίδεται με κότσο στα μαλλιά χρονολογούνται το 198 μ.Χ., ενώ τα νομίσματα με την αυτοκράτειρα να έχει τα μαλλιά της κόμπο που ακουμπά στον αυχένα χρονολογούνται μεταξύ 211 και 217 μ.Χ.

Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και Γέτας’. Η σειρά αυτή (Εικ.106) τιμά τους δύο γιούς του Σεπτίμιου Σεβήρου, τον Καρακάλλα και τον Γέτα. Αποδίδεται στην Κύπρο μόνο με βάση την προέλευση, αφού ένας θησαυρός χάλκινων νομισμάτων που βρέθηκε στην Κύπρο έδωσε τρία δείγματα¹⁷¹.

Στον εμπροσθότυπό τους απεικονίζεται η προτομή του Καρακάλλα να κοιτάζει στα δεξιά. Ο Καρακάλλας φοράει paludamentum, φέρει γενειάδα και είναι εστεμμένος. Μερικές φορές στα νομίσματα απεικονίζεται ο Καρακάλλας να έχει λόγχη ώμου. Στον εμπροσθότυπο

αναγράφεται επίσης η επιγραφή ‘Μ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ’. Ο αντίστοιχος οπισθότυπος φέρει την επιγραφή ‘Π ΣΕΠ ΓΕΤΑΣ ΚΑΙΣΑΡ ή

ΑΥΤΟ ΚΑΙΣ Π ΣΕΠΤΙΜΙΟΣ ΓΕΤΑΣ’ **Εικόνα 106:** Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και Γέτας’ και απεικονίζει την προτομή του Γέτα να κοιτάζει στα δεξιά. Ο Γέτας φοράει paludamentum και μερικές φορές απεικονίζεται με γενειάδα και γυμνό το κεφάλι.

¹⁷⁰ Parks (2004), σελ.119

¹⁷¹ Hill (1924), σελ.15

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα δείγματα, το βάρος των νομισμάτων αυτών κυμαίνεται από 7,63 έως 18,9 γραμμάρια με μέσο βάρος 14,62 γραμμάρια. Ως πιθανή νομισματική αξία της σειράς αυτής θεωρείται το ‘dupondius’. Οι περισσότεροι από τους άξονες μήτρας βρίσκονται στο σημείο 6:00 (σύμφωνα με το ρολόι), αλλά για ένα ποσοστό νομισμάτων οι άξονες μήτρας βρίσκονται στο σημείο 12:00, όπως συμβαίνει και με άλλα νομίσματα της περιόδου των Σεβήρων¹⁷².

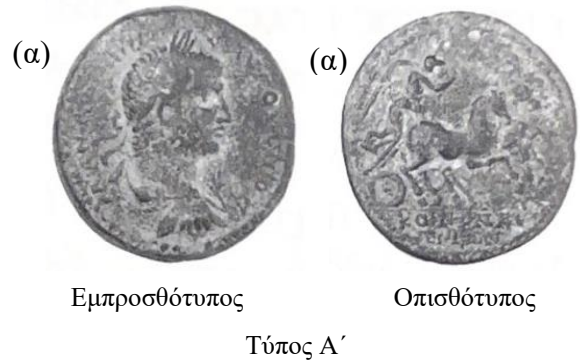
Όσον αφορά στη χρονολόγηση των νομισμάτων της εν λόγω σειράς, στοιχείο αποτελεί ο τίτλος που αποδίδεται στον Γέτα. Καθώς ο Γέτας μέχρι το 199 μ.Χ. διατηρούσε το όνομα Lucius, τα νομίσματα της σειράς αυτής χρονολογούνται μετά από αυτήν την ημερομηνία. Επίσης, τα νομίσματα που αναφέρουν τον Γέτα ως Καίσαρα χρονολογούνται ανάμεσα στο 199 και το 209 μ.Χ., εφόσον ο Γέτας έγινε Αύγουστος το 209 μ.Χ. Αυτά που τον αποκαλούν Αύγουστο πρέπει να χρονολογούνται μεταξύ του 209 μ.Χ. και του 212μ.Χ., που είναι το έτος θανάτου του.¹⁷³

Νομίσματα της περιόδου του Καρακάλλα (211 μ.Χ-217 μ.Χ.). Την περίοδο του Καρακάλλα η δραστηριότητα των νομισματοκοπειών ήταν μεγαλύτερη συγκριτικά με την περίοδο της βασιλείας του πατέρα του. Αρκετές σειρές νομισμάτων που ξεκίνησαν επί Σεπτίμιου Σεβήρου, συνεχίζονται και στην περίοδο του Καρακάλλα, όπως είναι οι σειρές ‘Ιουλία Δόμνα και Πάφος’ (Εικ.102), ‘Καρακάλλας και Πάφος’ (Εικ.103), ‘Γέτας και Πάφος’ (Εικ.104) και ‘Ιουλία Δόμνα - στεφάνι μυρτιάς’ (Εικ.105). Αντιπροσωπευτικά νομίσματα της περιόδου είναι τα ασημένια τετράδραχμα που εκδόθηκαν για την Κύπρο. Ο Καρακάλλας ήταν ίσως ο πρώτος αυτοκράτορας μετά τους Φλαβίους που εξέδωσε ασημένια σειρά νομισμάτων για την Κύπρο.

¹⁷² Parks (2004), σελ.121

¹⁷³ Parks (2004), σελ.121

Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και ζεύγος αλόγων (Biga)’. Η σειρά αυτή περιλαμβάνει δύο τύπους νομισμάτων με παραλλαγές στους οπισθότυπους (Εικ.107). Στους εμπροσθότυπους των δύο τύπων απεικονίζεται ο Καρακάλλας δαφνοστεφής να κοιτάζει στα δεξιά. Αναγράφεται, επίσης, η επιγραφή ‘Μ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ’. Στον οπισθότυπο του Τύπου Α’ απεικονίζεται η Νίκη να οδηγεί ζεύγος αλόγων. Επίσης, είναι γραμμένη η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ’.

Ο οπισθότυπος του Τύπου Β’ δεύτερου τύπου νομισμάτων της σειράς απεικονίζει όρθιο το λατρευτικό άγαλμα της Τύχης σε τετράστυλο τοξοειδές ιερό. Το άγαλμα φοράει στέμμα σε σχήμα πύργου, κρατά κέρατο και ένα πηδάλιο στα αριστερά. Στον οπισθότυπο είναι γραμμένη η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ’.

Εικόνα 107: Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας και ζεύγος αλόγων (Biga)’

Σειρά νομισμάτων ‘Ιουλία Δόμνα και Ιερό’. Η σειρά αυτή περιλαμβάνει, επίσης, δύο τύπους νομισμάτων με ίδιο οπισθότυπο. Συγκεκριμένα, στον οπισθότυπο και των δύο τύπων νομισμάτων απεικονίζεται όρθιο το λατρευτικό άγαλμα της Τύχης σε τετράστυλο τοξοειδές ιερό (Εικ.108β). Το άγαλμα φοράει στέμμα σε σχήμα πύργου, κρατά κέρατο και ένα πηδάλιο στα αριστερά. Επίσης, αναγράφεται η επιγραφή ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ’. Ο εμπροσθότυπος του πρώτου τύπου νομισμάτων (Εικ.108α)

Εικόνα 108: Σειρά νομισμάτων ‘Ιουλία Δόμνα και Ιερό’

κοσμείται με την προτομή της Ιουλίας Δόμνας, η οποία είναι ντυμένη και έχει τα μαλλιά σε κόμπο να αγγίζουν τον αυχένα. Επίσης, στον εμπροσθότυπο αυτό βρίσκεται η επιγραφή ‘ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ CEB’. Στον εμπροσθότυπο του δεύτερου τύπου νομισμάτων της σειράς βρίσκεται η προτομή του Γέτα, η οποία παρουσιάζει την πίσω όψη γυμνού μυώδες κορμού με λόγχη στον ώμο, και είναι γραμμένη η επιγραφή ‘ΑΥΤΟ ΚΑΙC Π CΕΠΤΙΜΙΟC ΓΕΤΑC’.

Οι προαναφερθείσες σειρές νομισμάτων αποδίδονται στην Κύπρο λόγω της επιγραφής ‘ΚΟΙΝΟΝ ΚΥΠΡΙΩΝ’ και σχετίζονται μεταξύ τους, των ομοιοτήτων που υπάρχουν στους εμπροσθότυπους και στους οπισθότυπούς τους, στο στυλ και στα δομικά τους στοιχεία. Συγκεκριμένα, η ομοιότητα στους εμπροσθότυπους αφορά στις εικόνες του Καρακάλλα και της Ιουλίας Δόμνας, καθώς και στους τίτλους που περιλαμβάνονται στις επιγραφές. Ο Καρακάλλας απεικονίζεται εστεμμένος να κοιτάζει στα δεξιά και η Ιουλία Τζούλια Δόμνα με το συνηθισμένο συντηρητικό χτένισμα στα μαλλιά της. Σχετικά με τους τίτλους, στους εμπροσθότυπους με τον Καρακάλλα αναγράφεται η επιγραφή ‘Μ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC ΑΥΓΟΥCΤΟC’, η οποία διαβάζεται δεξιόστροφα και στους εμπροσθότυπους με την Ιουλία Δόμνα αυτή αποκαλείται ‘ΙΟΥΛΙΑ ΔΟΜΝΑ CEB’ (Ιουλία Δόμνα Αυγούστα).

Από τις παραπάνω σειρές νομισμάτων μόνο λίγα δείγματα είναι γνωστά και για αυτό δεν μπορεί να εξαχθεί συμπέρασμα μεγάλης εγκυρότητας για τα πρότυπα του βάρους τους. Το δείγμα της σειράς ‘Καρακάλλας και Biga’ ζυγίζει 14,66 γραμμάρια, ενώ τα δείγματα με οπισθότυπο ο λατρευτικό άγαλμα της Τύχης ζυγίζουν 14,68 γραμμάρια και 12,45 γραμμάρια¹⁷⁴.

Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας - αετός’, Τετράδραγμα. Τα ασημένια αυτά τετράδραγμα αποδίδονται στην Κύπρο, χωρίς τεκμηριωμένα στοιχεία, παρά μόνο με υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί βάσει συγκεκριμένων παρατηρήσεων. Για παράδειγμα, τα φύλλα μέντας που απεικονίζονται κάτω από τα νύχια του αετού στα ασημένια τετράδραγμα

¹⁷⁴ Parks (2004), σελ.126

του Καρακάλλα υπάρχουν και στα κυπριακά τετράδραχμα της περιόδου των Φλαβίων που έχουν στον οπισθότυπό τους τον Δία Σαλαμίνιο ή το ιερό της Παλαιπάφου¹⁷⁵. Ενδέχεται τα ασημένια τετράδραχμα του Καρακάλλα να κόπηκαν

Εικόνα 109: Σειρά νομισμάτων ‘Καρακάλλας - αετός’, Τετράδραχμα

στο νομισματοκοπείο της νέας Πάφου ως πρωτεύουσα ρωμαϊκής επαρχίας. Τα νομίσματα χρονολογούνται βάσει της επιγραφής που βρίσκεται στον οπισθότυπό τους, η οποία παραπέμπει στην τέταρτη δημαρχία του Καρακάλλα, μεταξύ 213 μ.Χ. και 217 μ.Χ., που είναι το έτος θανάτου του.

Αναλυτικά, ο εμπροσθότυπος των νομισμάτων της σειράς αυτής (Εικ.109α) κοσμείται με την προτομή του Καρακάλλα εστεμμένη να κοιτάζει στα δεξιά, καθώς και με την επιγραφή ‘ΑΥΤ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟC CE’, η οποία διαβάζεται δεξιόστροφα από κάτω. Στον αντίστοιχο οπισθότυπο (Εικ.109β) βρίσκεται η επιγραφή ‘ΔΗΜΑΡΧ ΕΞ ΥΠΑΤΟ Δ’, η οποία διαβάζεται δεξιόστροφα από αριστερά και απεικονίζεται ένας αετός με ανοικτά φτερά που στέκεται σε ένα στάχυ.

Τα ασημένια τετράδραχμα της σειράς έχουν περιεκτικότητα σε ασήμι 35,59% και κόπηκαν με αυστηρά πρότυπα. Οι άξονες στις μήτρες των καλουπιών έχουν οριστεί στη θέση 12.00. Από τα δέκα τετράδραχμα που αποδίδονται στην Κύπρο, το καταγεγραμμένο βάρος τους κυμαίνεται από 11,19 γραμμάρια έως 14,11 γραμμάρια, με μέσο βάρος 13,37 γραμμάρια. Μετά από ανάλυση 73 τετράδραχμων, εκ των οποίων ένα από την Κύπρο, ο Walker (1976) καθόρισε ως μέσο βάρος των νομισμάτων στα 12,49.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Parks (2004), σελ.129

¹⁷⁶ Walker (1976), σελ.88

Σχετικά με τη χρονολόγηση των ασημένιων τετράδραχμων, οι οπισθότυποι οι οποίοι αναφέρονται στην τέταρτη προξενεία του Καρακάλλα, υποδεικνύουν ότι τα νομίσματα κόπηκαν μεταξύ του 213 μ.Χ. και του 217 μ.Χ., ημερομηνία θανάτου του και πιο συγκεκριμένα, από τα τέλη του 214 μ.Χ. έως το 215 μ.Χ., όταν ο Καρακάλλας βρισκόταν στην Αντιόχεια και προετοιμαζόταν για την εκστρατεία του Πάρθου το 216 μ.Χ.¹⁷⁷ Σύμφωνα με τον Bellinger (1940), τα νομίσματα αυτά κόπηκαν σε πολλές πόλεις, ώστε να διευκολυνθεί η πληρωμή των στρατευμάτων που βρίσκονταν σε όλη την περιοχή¹⁷⁸.

Σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Ηλιογάβαλος (218-222 μ.Χ.) και Αλέξανδρος Σεβήρος (222-235 μ.Χ.)’. Τα νομίσματα αυτά κόπηκαν κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ηλιογάβαλου και του Αλέξανδρου Σεβήρου και αποτελούν μέρος μιας μεγάλης σειράς που κόπηκε σε πολλά νομισματοκοπεία για τοπική κυκλοφορία, πιθανόν και στην Κύπρο. Η νομισματική υποδιαίρεση της σειράς ‘Ηλιογάβαλου και Αλέξανδρου Σεβήρου’ είναι *semis*¹⁷⁹. Περιλαμβάνουν δύο διαφορετικούς τύπους νομισμάτων με ίδιους οπισθότυπους και διαφορετικούς εμπροσθότυπους. Στον Τύπο Α’ ο εμπροσθότυπος κοσμείται με το πορτραίτο του Ηλιογάβαλου (Εικ.110) και στον Τύπο Β’ ο εμπροσθότυπος απεικονίζει το πορτραίτο του Αλέξανδρου Σεβήρου. Ο κοινός οπισθότυπος φέρει στο κέντρο του νομίσματος την επιγραφή ‘ΔΕ’ πάνω από ένα αστέρι και περιμετρικά σχεδιασμένο ένα στεφάνι.

Αναλυτικά, στον Τύπο Α’ απεικονίζεται η προτομή του Ηλιογάβαλου εστεμμένη να κοιτάζει στα δεξιά και είναι γραμμένη η επιγραφή ‘IMP C M AVR ANTONINVS’ (Εικ.110α). Στον αντίστοιχο οπισθότυπο απεικονίζεται ένα στεφάνι περιμετρικά του νομίσματος, το οποίο πλαισιώνει την επιγραφή ‘ΔΕ’. Η επιγραφή βρίσκεται πάνω από ένα αστέρι.

Στον Τύπο Β’, ο εμπροσθότυπος κοσμείται με την προτομή του Αλέξανδρου Σεβήρου εστεμμένη να κοιτάζει στα δεξιά, καθώς και με την επιγραφή ‘IMP CAE ALEXANDER’. Ο

¹⁷⁷ Parks (2004), σελ.131

¹⁷⁸ Bellinger (1940), σελ.6-7

¹⁷⁹ Parks (2004), σελ.132

οπισθότυπος απεικονίζει ένα στεφάνι περιμετρικά του νομίσματος, το οποίο πλαισιώνει την επιγραφή 'ΔΕ' και ένα αστέρι που βρίσκεται κάτω από αυτήν.

Όσον αφορά το βάρος των νομισμάτων, μέτρηση έξι δειγμάτων που απεικονίζουν τον Ηλιογάβαλο ανέδειξε βάρος από 2,45 έως 8,06 γραμμάρια με μέσο βάρος 4,93 γραμμάρια, ενώ η μέτρηση τεσσάρων

Εικόνα 110: Σειρά χάλκινων νομισμάτων 'Ηλιογάβαλος και Αλέξανδρος Σεβήρος – Τύπος Α'

νομισμάτων των τελευταίων εκδόσεων ανέδειξε κυμαινόμενο βάρος από 3,46 έως 5,87 γραμμάρια με μέσο βάρος 4,56 γραμμάρια¹⁸⁰.

Τα νομίσματα της σειράς αυτής έχουν αποδοθεί στην Αντιόχεια, τη Λαοδικεία και την Κύπρο. Στο Κούριο βρέθηκαν 16 νομίσματα του Ηλιογάβαλου και 19 του Αλέξανδρου Σεβήρου¹⁸¹. Επίσης, επτά δείγματα της σειράς αυτής βρέθηκαν στους Σόλους και στη Νέα Πάφο¹⁸².

Συνοψίζοντας, φαίνεται ότι τα νομίσματα που κόπηκαν στην Κύπρο κατά τη ρωμαϊκή περίοδο εμπίπτουν στην 'επαρχιακή' κατηγορία, χωρίς τον προσδιορισμό μιας συγκεκριμένης πόλης ως αρχή έκδοσης. Ανώτερη αρχή θεωρείται, μάλλον, ο αυτοκράτορας, καθώς το πορτρέτο αυτού ή μελών της οικογένειάς του εμφανίζεται στους εμπροσθότυπους των διάφορων σειρών νομισμάτων που αποδίδονται στην Κύπρο. Ο προσδιορισμός των εκδόσεων ως 'κυπριακές' προκύπτει, ουσιαστικά, από τους οπισθότυπους των διάφορων σειρών, όπου απεικονίζουν είτε τα δύο σημαντικότερα θρησκευτικά στοιχεία του νησιού, τον ναό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου, είτε φέρουν την

¹⁸⁰ Parks (2004), σελ.133

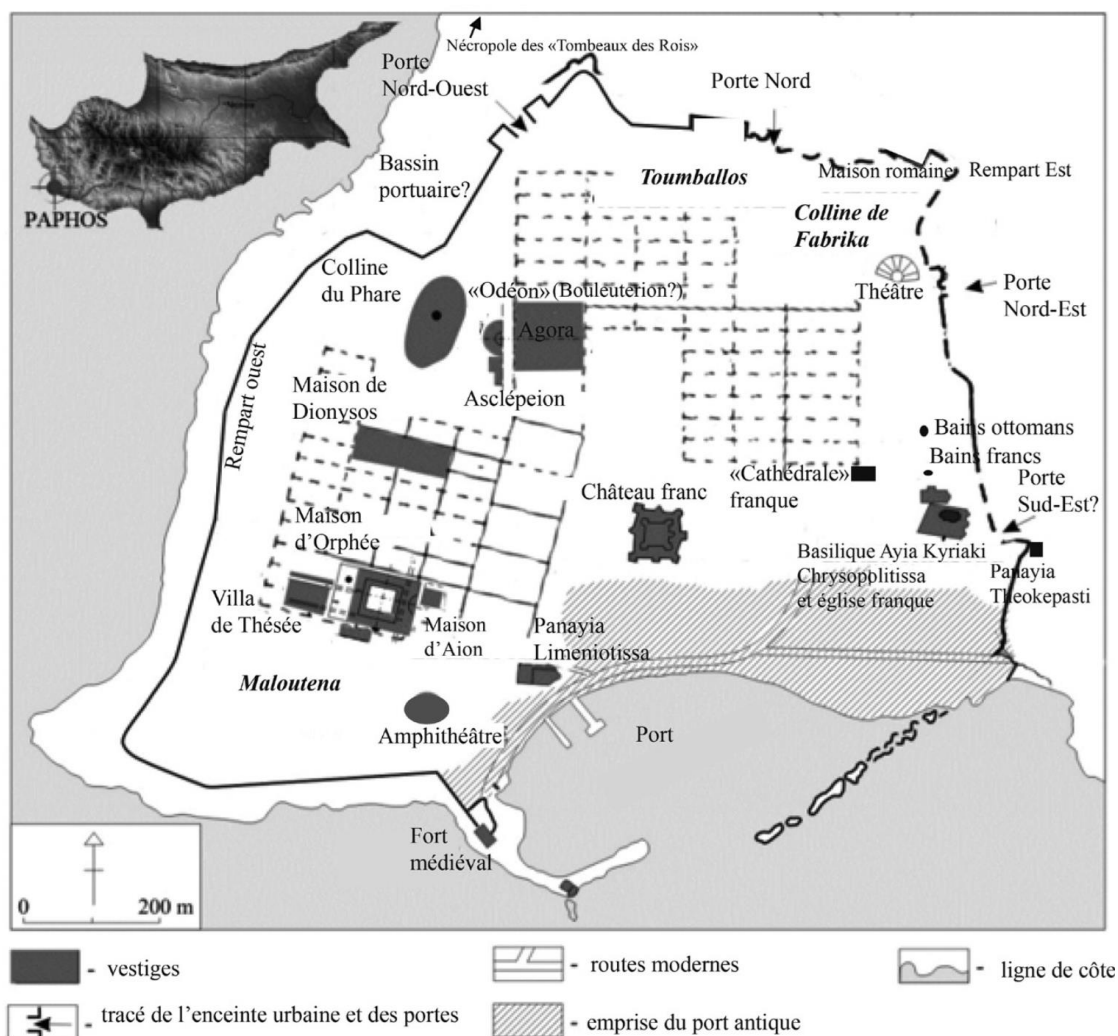
¹⁸¹ Cox (1959), σελ.19

¹⁸² Nicolaou, I. (1990α), σελ.78, αρ.586

επιγραφή 'Κοινόν Κυπρίων'. Σε άλλες περιπτώσεις, τύποι νομισμάτων έχουν αποδοθεί σε κυπριακό νομισματοκοπείο με βάση μόνο την προέλευση.

Τοπογραφία - Πολεοδομία Ρωμαϊκής Νέας Πάφου

Η Νέα Πάφος αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Κύπρου. Κτισμένη σε ένα μικρό ακρωτήριο, στη νοτιοδυτική ακτή του νησιού¹⁸³ (Εικ.111), κάλυπτε έκταση περίπου 950,000 τ.μ. Η τοποθεσία στην οποία ήταν κτισμένη καταλάμβανε μια περισσότερο ή λιγότερο ισόπεδη περιοχή, λίγο πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας.

Εικόνα 111: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου

¹⁸³ Mitford (1980β), σελ.1312

Λόγω της δυσμορφίας του εδάφους ή της συσσώρευσης ερειπίων, η επιφάνεια της περιοχής παρουσίαζε κατά τόπους ανωμαλίες, ιδίως στο δυτικό τμήμα της πόλης¹⁸⁴.

Η Νέα Πάφος οριοθετείται από το τείχος της, τα κατάλοιπα του οποίου είναι εμφανή σε διάφορα σημεία, σε ολόκληρο το μήκος της περιμετρικής του γραμμής (Εικ.111, Εικ.112).¹⁸⁵ Στα δυτικά, η πόλη έφτανε μέχρι τη θάλασσα και στα ανατολικά εκτεινόταν μέχρι τον σημερινό οικισμό Κάτω Πάφος, περιλαμβάνοντας μέρος από αυτόν. Στα βόρεια, η πόλη εκτεινόταν μέχρι τα χαμηλά βράχια του σημερινού οικισμού 'Κτήμα' και στα νότια κατέληγε στο λιμάνι¹⁸⁶. Σύμφωνα με τον Νικολάου (1966), η περιοχή Μαλλούτενα, ο λόφος Φανάρι και ο λόφος Φάμπρικα ήταν τα τρία μοναδικά φυσικά τοπογραφικά χαρακτηριστικά που οριοθετούσαν τη Νέα Πάφο και είχαν επηρεάσει τον πολεοδομικό της σχεδιασμό¹⁸⁷.

Μελετώντας το αρχαίο οδικό δίκτυο (Εικ.112), κυρίως στον νοτιοδυτικό τομέα της πόλης, φαίνεται πως η Νέα Πάφος κτίστηκε ευθύς εξ αρχής σύμφωνα με το υποδάμειο πολεοδομικό σύστημα, όπου οι δρόμοι διασταυρώνονταν κάθετα, σχηματίζοντας ορθογώνιους οικοδομικούς χώρους (insulae)¹⁸⁸. Σε αυτό το οδικό σύστημα, το οποίο ήταν σε χρήση καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της Νέας Πάφου, με ελάχιστες αλλαγές, υπήρχαν καθορισμένες ζώνες εμπορικής χρήσης, δημόσιας χρήσης και οικιστικής χρήσης. Οι ζώνες δημόσιας χρήσης αφορούσαν την περιοχή κοντά στο Ωδείο/Βουλευτήριο και οι ζώνες οικιστικής χρήσης αφορούσαν την περιοχή δυτικά του λιμανιού.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Nicolaou, K. (1966), σελ. 567

¹⁸⁵ Nicolaou, K. (1966), σελ.567

¹⁸⁶ Nicolaou, K. (1966), σελ.566

¹⁸⁷ Nicolaou, K. (1966), σελ.567

¹⁸⁸ Młynarczyk (1990), σελ.160

¹⁸⁹ Daszewsky & Μιχαηλίδης (1989), σελ.9

<p>Shoreline</p>   --- Hellenistic-Early Roman by Leonard et al. 1998 ... Late Roman-Byzantine by Leonard et al. 1998 — Modern <p>Harbour Infrastructure
by Leonard et al. 1998</p> ☞ Breakwater Confirmed ☞ Breakwater Reconstructed ☞ Ancient Masonry <p>Topography</p> ☞ Cliff ☞ Topographical feature	Grid of streets — Confirmed by Młynarczyk 1990 --- Reconstructed by Młynarczyk 1990 ... Proposed by PAP City Walls ... Reconstructed — Confirmed Heritage objects: 1. Agora 2. Odeon / Bouleuterion 3. 'Asclepieion' 4. House of Dionysos 5. Podium temple 6. Four Seasons Mosaic 7. Villa of Theseus 8. House of Aion 9. 'Hellenistic' House, Early Roman House, Roman House, House of Dioskouroi 10. House of Orpheus 11. 'Amphitheatre' 12. Limeniotissa Basilica 13. Medieval Castle (Kastro) 14. Frankish Fort 15. Saranta Kolones fortress 16. Chrysopolitissa Basilica and Agia Kyriaki Church 17. Latin Cathedral 18. Theatre 19. Agia Solomoni Catacomb 20. Agios Lamprianos Catacomb 21. <i>Toumpallos</i> ('Garrison's Camp') 22. Late Roman or Byzantine Limekiln 23. Hellenistic-Roman Tomb 24. Hellenistic Tomb 25. <i>Glyky Nero</i> site

Εικόνα 112: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου - πλέγμα δρόμων (σχέδιο Młynarczyk, 1990, σελ.162 στο E. Papuci-Wladyka, 2020, σελ.83)

Ο αρχαιολογικός χώρος της Νέας Πάφου διατηρεί αρχαιολογικά κατάλοιπα, που αντανακλούν κοινωνίες που κατοικούσαν την πόλη στο παρελθόν. Ορισμένα από αυτά αποτελούσαν μνημεία, τα οποία υπήρχαν στη Νέα Πάφο πριν η Κύπρος περάσει στον έλεγχο των Ρωμαίων. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο τα μνημεία αυτά επαναχρησιμοποιήθηκαν, με κάποιες τροποποιήσεις, για να εξυπηρετήσουν τα δεδομένα της εποχής. Κάποια άλλα αρχαιολογικά κατάλοιπα αποτελούν μνημεία τα οποία δημιουργήθηκαν κατά τη ρωμαϊκή περίοδο και συμβάλουν στην κατανόηση της αρχαίας αρχιτεκτονικής, του τρόπου ζωής και σκέψης των ανθρώπων της εποχής. Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται και συζητούνται τα σπουδαιότερα μνημεία του αρχαιολογικού χώρου της Νέας Πάφου, τα οποία ως επί το πλείστον, βρίσκονται εντός των τειχών της πόλης (Εικ.111, Εικ.112).

Σύμφωνα με το τοπογραφικό σχέδιο της Εικόνας 112, στα δυτικά του λιμανιού της Νέας Πάφου, επί του ακρωτηρίου Μαλλούτενα, εντοπίστηκαν ίχνη ενός Αμφιθεάτρου. Οι δοκιμαστικές τομές, οι οποίες έγιναν στη συγκεκριμένη τοποθεσία το 1957, δεν αποκάλυψαν οτιδήποτε πέραν κάποιων θεμελίων.¹⁹⁰ Βόρεια του Αμφιθεάτρου, ανάμεσα στον λόφο Φανάρι και στο ακρωτήριο Μαλλούτενα, έχουν ανασκαφεί πολυτελείς οικίες της ύστερης ελληνιστικής και της ρωμαϊκής περιόδου. Ο λόφος Φανάρι, που οφείλει το όνομά του στον φάρο που χτίστηκε στην κορυφή του κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας, δεσπόζει στα βόρεια των πολυτελών οικιών. Λόγω της σπουδαίας τοπογραφικής του θέσης, ο λόφος Φανάρι ενδέχεται να ήταν, κατά την αρχαιότητα, η ακρόπολη της Νέας Πάφου. Ανατολικά του λόφου Φανάρι έχει ανασκαφεί η Αγορά, το Ωδείο-Βουλευτήριο και το 'Ασκληπιείο', τα οποία συγκροτούν μια προσεγμένα σχεδιασμένη ομάδα μνημειακών κτηρίων. Τα κτήρια αυτά έχουν οικοδομηθεί κατά μήκος ενός άξονα, με διεύθυνση Ανατολής-Δύσης. Βόρεια και δυτικά του λόφου Φανάρι σώζονται τα καλύτερα διατηρημένα τμήματα των τειχών της αρχαίας πόλης, καθώς και η βορειοδυτική τους πύλη. Ένα υπόγειο συγκρότημα, χαραγμένο σε φυσικό βράχο

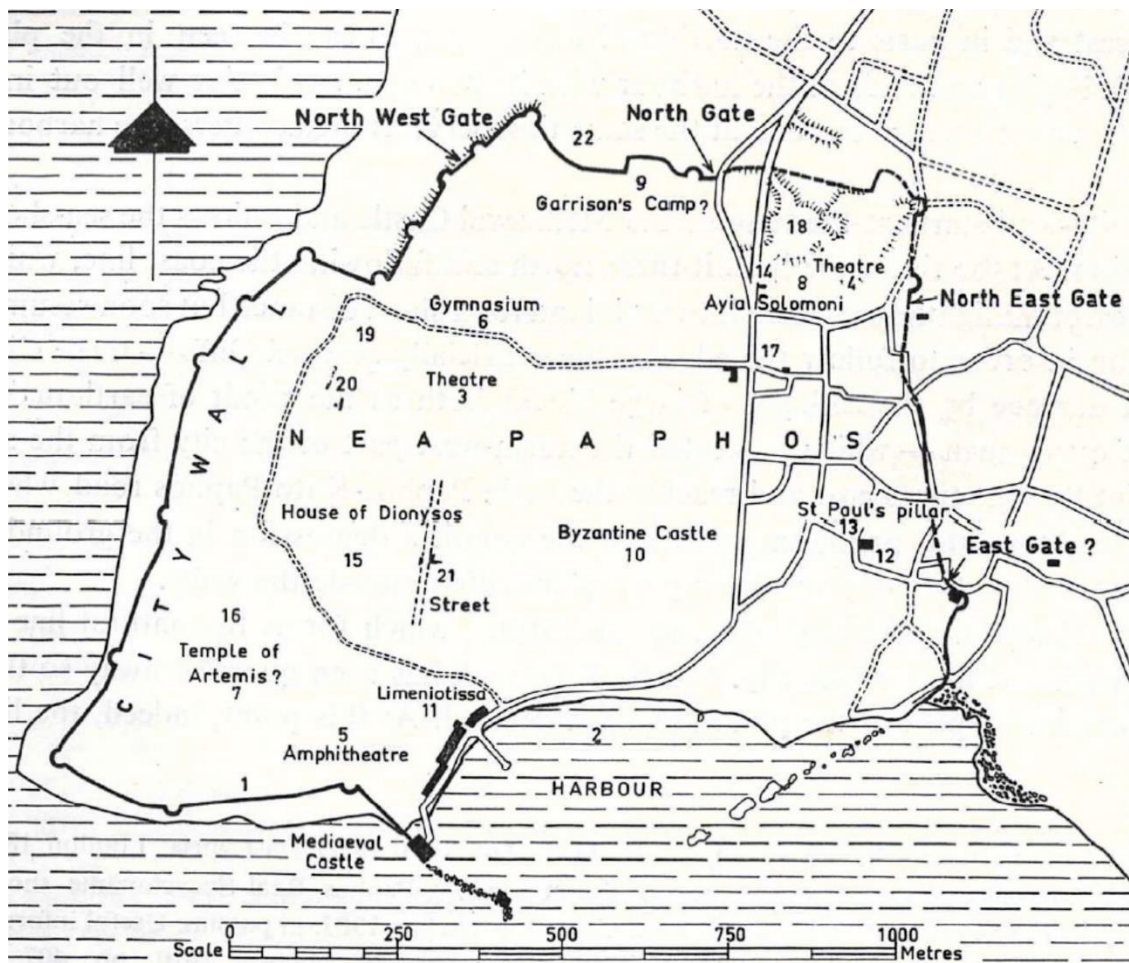
¹⁹⁰ Megaw (1958), σελ.29.

γνωστό ως ‘Garrison’s Camp’, εκτείνεται νότια των βόρειων τειχών της πόλης. Επίσης, τα κατάλοιπα ενός μεσαιωνικού κάστρου, γνωστού ως ‘Σαράντα Κολώνες’ (7^{ος}-13^{ος} αι. μ.Χ.), εντοπίζονται νοτίως της ρωμαϊκής αγοράς, 150 μέτρα περίπου βόρεια του σύγχρονου λιμανιού της πόλης. Το βορειοανατολικό όριο της αρχαίας πόλης ορίζει ο λόφος της Φάμπρικας. Στη βόρεια πλαγιά του λόφου σώζονται τμήματα των τειχών, ενώ πρόσφατα έχει ανασκαφεί μια ρωμαϊκή οικία. Νότια του λόφου της Φάμπρικας είχε κατασκευαστεί το ελληνιστικό θέατρο της πόλης και στην κορυφή του εντοπίστηκαν κατάλοιπα ναού. Δυτικά του λόφου βρίσκονται οι κατακόμβες της Αγίας Σολομωνής και του Αγίου Λαμπριανού. Νότια του ελληνιστικού θεάτρου, στον χώρο που βρίσκεται η στήλη του Αποστόλου Παύλου, όπου σύμφωνα με την παράδοση μαρτυρήθηκε ο Άγιος Παύλος, δεσπόζει η παλαιοχριστιανική βασιλική της Χρυσοπολίτισσας (4^{ος} αι. μ.Χ.). Τα προαναφερθέντα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα περιγράφονται στη συνέχεια αναλυτικά, παραθέτοντας στοιχεία που αφορούν στις σχετικές ανασκαφικές δραστηριότητες και στις αναφορές ερευνητών/μελετητών.

Τείχη - Πύλες

Το τείχος της Νέας Πάφου οριοθετούσε την πόλη. Η διαδρομή του αρχίζει και τελειώνει στο λιμάνι (Εικ113). Τα δύο άκρα του προεξέχουν από τη θάλασσα, λειτουργώντας ως κυματοθραύστες ενός κλειστού λιμανιού¹⁹¹. Τα κατάλοιπα του τείχους είναι εμφανή σε διάφορα σημεία σε ολόκληρο το μήκος της περιμετρικής του γραμμής. Παρόλο που η ανωδομή του έχει καταστραφεί σχεδόν ολοκληρωτικά, τα λαξευτά κοιλώματα των θεμελίων του στον φυσικό βράχο, καθώς και μερικά από τα κατώτερα τμήματα των τοίχων του διατηρούνται ακόμη αναλλοίωτα στη βόρεια και τη βορειοδυτική του πλευρά (Εικ.114, Εικ.115, Εικ.116).

¹⁹¹ Nicolaou, K. (1966), σελ.567

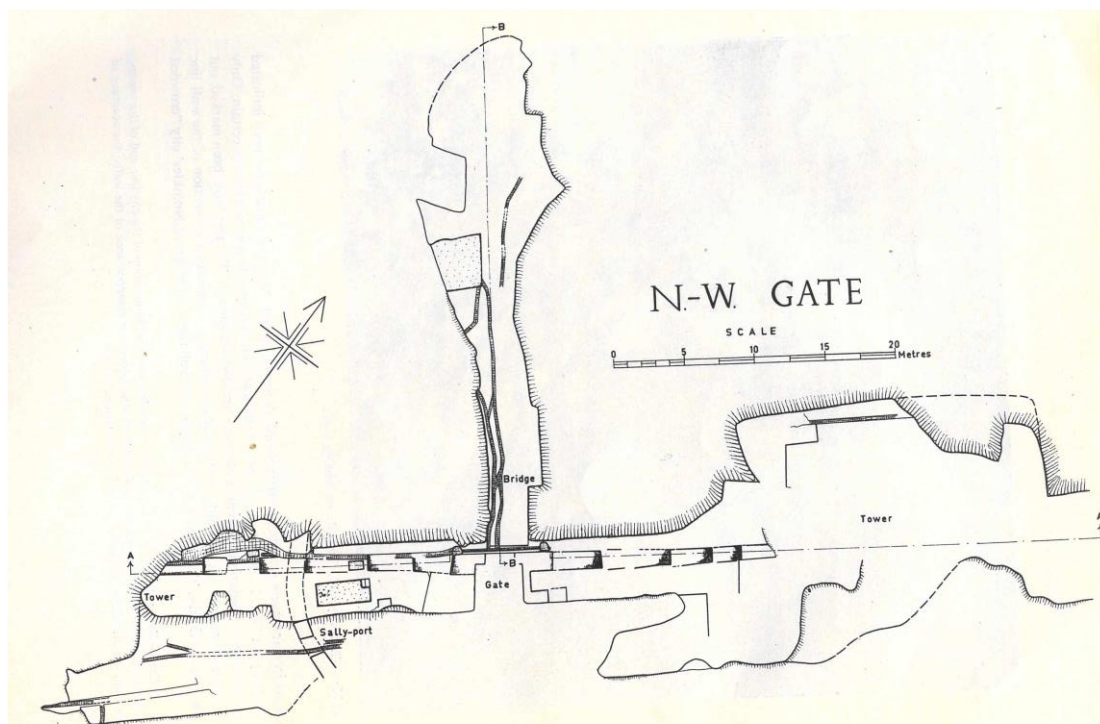

Εικόνα 113: Χάρτης Νέας Πάφου – τείχη -πύργοι (Νικολάου, 1966, σ.568)

Το τείχος της Νέας Πάφου ξεκινά από τη βάση του Μεσαιωνικού κάστρου και ακολουθεί την ακτογραμμή με κατεύθυνση προς τα δυτικά (Εικ.113)¹⁹². Λίγο πριν, το νοτιοδυτικό άκρο της ακτής στρέφεται προς τα βόρεια, ακολουθώντας την ακτογραμμή μέχρι το σημείο δυτικά του φάρου που βρίσκεται στον λόφο Φανάρι¹⁹³.

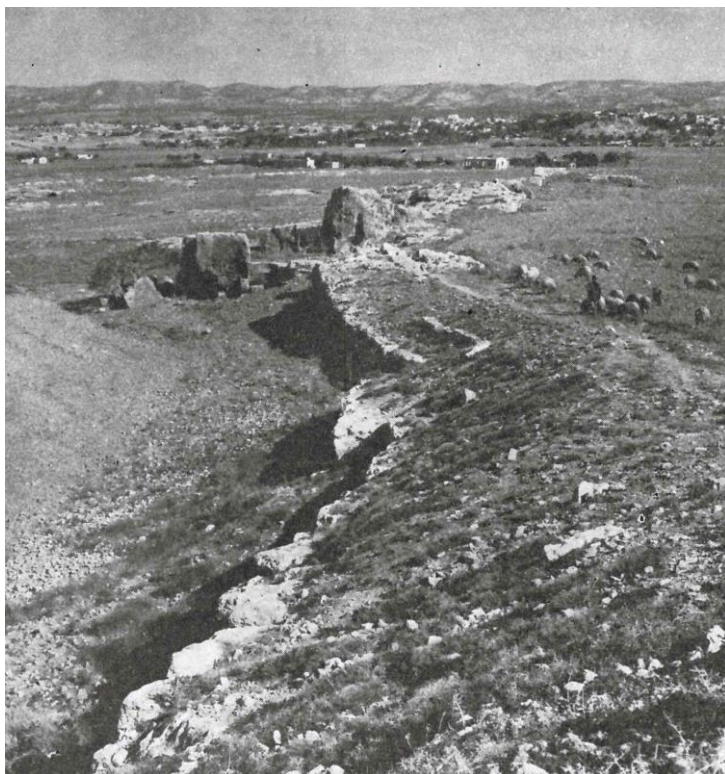
¹⁹² Hogarth (1889), σελ.6

¹⁹³ Περιστιάνης (1910), σελ.415

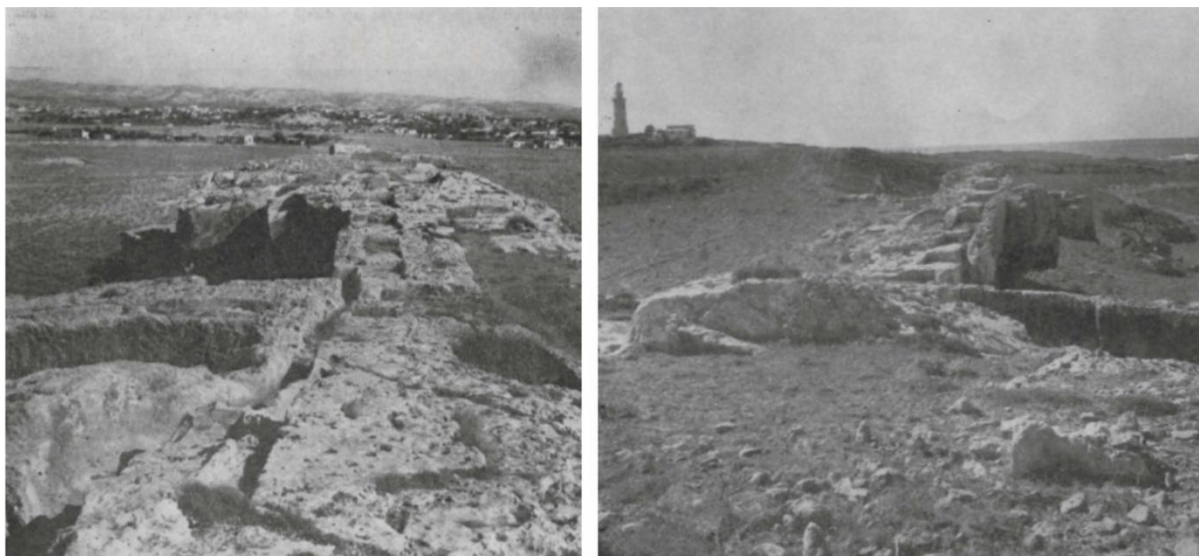
Εικόνα 114: Βορειοδυτική πλευρά τείχους -Κάτοψη

Στο σημείο αυτό κατευθύνεται δεξιά προς την ενδοχώρα, για μικρή απόσταση, και στη συνέχεια διαγράφει διαδρομή προς τα βόρεια, ακολουθώντας την κορυφή ενός τεχνητά

Εικόνα 115: Βορειοδυτική πλευρά του τείχους

διαμορφωμένου γκρεμού-βράχου, ο οποίος προστάτευε το βορειοδυτικό τμήμα της πόλης από την πλευρά της θάλασσας. Από το σημείο αυτό, η διαδρομή του τείχους κινείται ανατολικά μέχρι τον κεντρικό δρόμο Πάφου-Κάτω Πάφου, όπου φαίνεται να διακόπτεται. Κατά μήκος του βόρειου τμήματος της διαδρομής των τειχών διακρίνεται μια κοιλότητα στο

Εικόνα 116: Κατάλοιπα τείχους βόρειας και βορειοδυτικής πλευράς (Νικολάου, 1966, σελ.575-576)

έδαφος, το μόνο σωζόμενο τμήμα της τάφρου που πιθανόν να υπήρχε έξω από τα τείχη¹⁹⁴. Στον λόφο της Φάμπρικας, που ουσιαστικά σχηματίζει τη φυσική γραμμή του τείχους κατά μήκος του βορειοανατολικού ορίου της πόλης, η παρουσία των τειχών τίθεται σε θεωρητικό επίπεδο, με βάση διάφορες αναφορές. Συγκεκριμένα, μια υδατογραφία του Ali Bey el Abbassi (1816), περιηγητή/εξερευνητή του 19^{ου} αιώνα, απεικονίζει κατάλοιπα τείχους στη βορειοανατολική πλευρά του λόφου της Φάμπρικας με κατεύθυνση Ανατολή-Δύση¹⁹⁵. Επίσης, ο Hogarth (1889) περιγράφει πως η πορεία των τειχών, αφού φτάσει σε έναν ψηλό βράχο, εννοώντας τον λόφο της Φάμπρικας, στρίβει προς τα δυτικά.¹⁹⁶ Παρόλα αυτά, οι αρχαιολογικές έρευνες στους βόρειους πρόποδες του λόφου της Φάμπρικας δεν έχουν εντοπίσει το συγκεκριμένο τμήμα των τειχών, εκτός από κατάλοιπα ρωμαϊκής οικίας. Το γεγονός αυτό οδήγησε τους/τις ανασκαφείς στην ιδέα πως τα τείχη ίσως βρίσκονταν βορειότερα. Σύμφωνα με τον Νικολάου (1966), η πορεία της ανατολικής πλευράς των τειχών είναι υποθετική, αφού δεν σώζεται σχεδόν τίποτα. Το τείχος στην ανατολική πλευρά θα μπορούσε να έφτανε μέχρι τη θάλασσα. Η γραμμή των τειχών πιθανόν να περνούσε από τα

¹⁹⁴ Nicolaou, K. (1966), σελ.567

¹⁹⁵ Bey Ali (1816), Pl XXII

¹⁹⁶ Hogarth (1889), σελ.7

δυτικά της εκκλησίας της Αγίας Μαρίνας, από τα ανατολικά των Φραγκικών Λουτρών, από τα δυτικά της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, από τα ανατολικά της εκκλησίας της Παναγίας Θεοσκεπάστης, για να καταλήξει στα δημοτικά Λουτρά¹⁹⁷. Η πορεία της ανατολικής πλευράς των τειχών κατέληγε, ουσιαστικά, στο σημείο όπου εφάπτεται ο ανατολικός λιμενοβραχίονας με τη στεριά. Παρόλο που η γραμμή της ανατολικής πλευράς των τειχών είναι υποθετική, σώζεται τμήμα της λαξευμένης σε βράχο βορειοανατολικής πύλης του τείχους στην Αγία Μαρίνα¹⁹⁸. Η παραπάνω συλλογιστική για την πορεία του ανατολικού τείχους φαίνεται να επιβεβαιώνεται από ευρήματα ανασκαφών που πραγματοποίησε τα τελευταία χρόνια το Τμήμα Αρχαιοτήτων, με επικεφαλής τον Ε. Ράπτου, στην οδό Ομήρου, στην ανατολική πλευρά της οδού Αγίου Αγαπητικού, ακριβώς νοτιοανατολικά από το θέατρο Φάμπρικα. Στις εν λόγω ανασκαφές αποκαλύφθηκαν ογκόλιθοι που, λόγω μεγέθους και κατασκευής, παραπέμπουν σε έργα αμυντικού χαρακτήρα, τα οποία πιθανόν να σχετίζονται με τμήμα του ανατολικού προμαχώνα της πόλης, η διαδρομή του οποίου ως τώρα παραμένει υποθετική (Εικ117)¹⁹⁹.

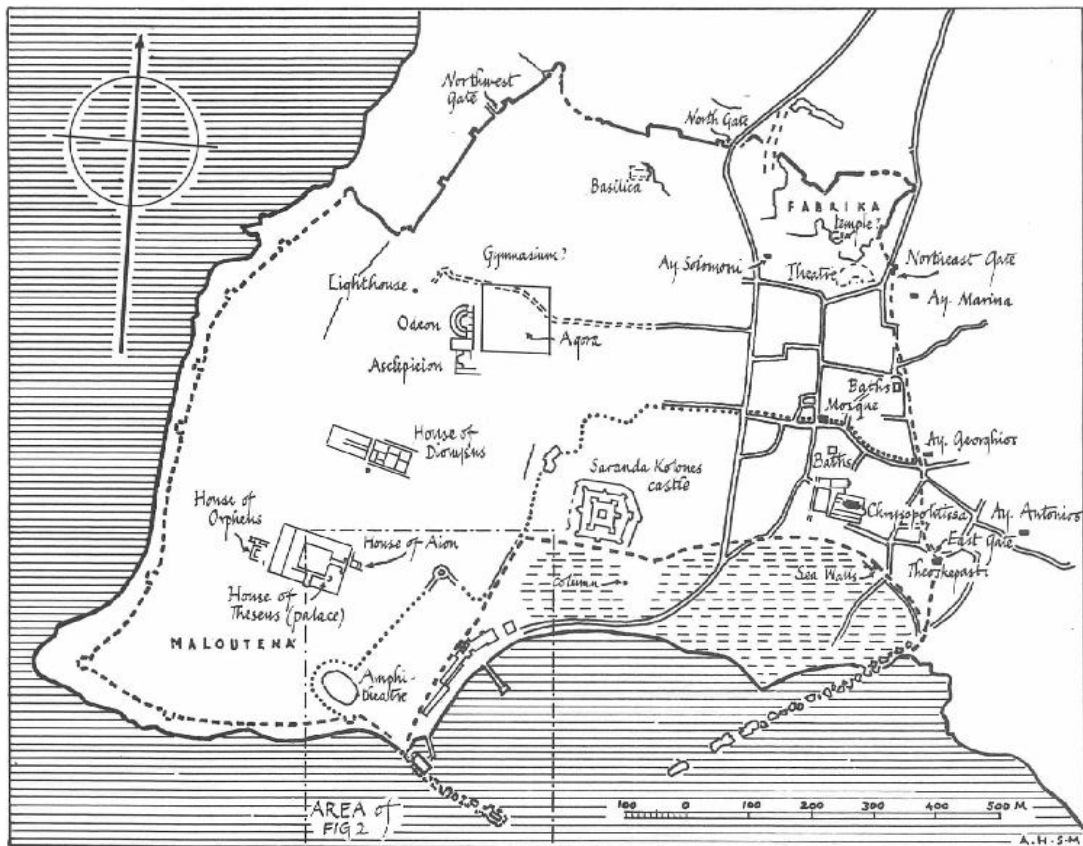
Εικόνα 117: Λιθοδομή τμήματος του αρχαίου τείχους της ανατολικής πλευράς της Νέας Πάφου

¹⁹⁷ Nicolaou, K. (1966), σελ.568

¹⁹⁸ Nicolaou, K. (1966), σελ.568

¹⁹⁹ Raptou (2016), σελ.61

Στην περιφέρεια του οχυρωματικού τείχους, εκεί που σώζονται τα θεμέλιά του, η μελέτη εδάφους έδειξε πως υπήρχαν ημικυκλικοί πύργοι σε τακτικές μεταξύ τους αποστάσεις (Εικ.118). Η τοποθεσία ορισμένων πύργων είναι διακριτή, κυρίως αυτών που η θέση τους αποτελεί ημικυκλική προβολή πάνω στη γραμμή του τείχους ή τα θεμέλια τους είναι κομμένα πάνω σε βράχο. Αρκετοί από τους πύργους έχουν σημειωθεί στον χάρτη, χωρίς όμως να είναι ακριβής η θέση κάποιων από αυτούς.²⁰⁰

Εικόνα 118: Θέσεις ημικυκλικών πύργων στο οχυρωματικό τείχος (Megaw, 1988, σελ.137)

²⁰⁰ Nicolaou, K. (1966), σελ.568-572

Στο τείχος της Νέας Πάφου έχουν αποκαλυφθεί τρεις πύλες λαξευμένες σε βράχους, η Βορειοδυτική Πύλη, η Βορειοανατολική Πύλη η οποία ήταν η αντίστοιχη της Βορειοδυτικής και η Βόρεια Πύλη. Οι Πύλες έχουν ονομαστεί σύμφωνα με τη θέση τους στο αντίστοιχο τμήμα της γραμμής των τειχών. Ενδέχεται να υπήρχε και τέταρτη χερσαία πύλη στην ανατολική πλευρά, στο ύψος της Παναγίας της Θεοσκέπαστης, χωρίς αντίστοιχη δυτική, καθώς στα δυτικά το τείχος εκτεινόταν παράλληλα με την ακτή²⁰¹. Το συμπέρασμα για την ύπαρξη Ανατολικής Πύλης προκύπτει από το γεγονός ότι η εν λόγω εκκλησία χτίστηκε σε βάση αμυντικού πύργου, καθώς επίσης και από το γεγονός ότι η συγκεκριμένη θέση θεωρείται κατάλληλη για ύπαρξη πύλης, εφόσον, αφενός υπάρχει η βάση του πύργου και αφετέρου, μια σχετική συμμετρία με τη βορειοανατολική πύλη²⁰².

Όσον αφορά στη Βόρεια Πύλη, η θέση της είναι υποθετική και, σύμφωνα με τον Νικολάου (1966), βρίσκεται στα δυτικά της Φάμπρικας, στη διαδρομή του παλιού δρόμου (πριν από το 1965) προς το Κτήμα²⁰³ (Εικ.119).

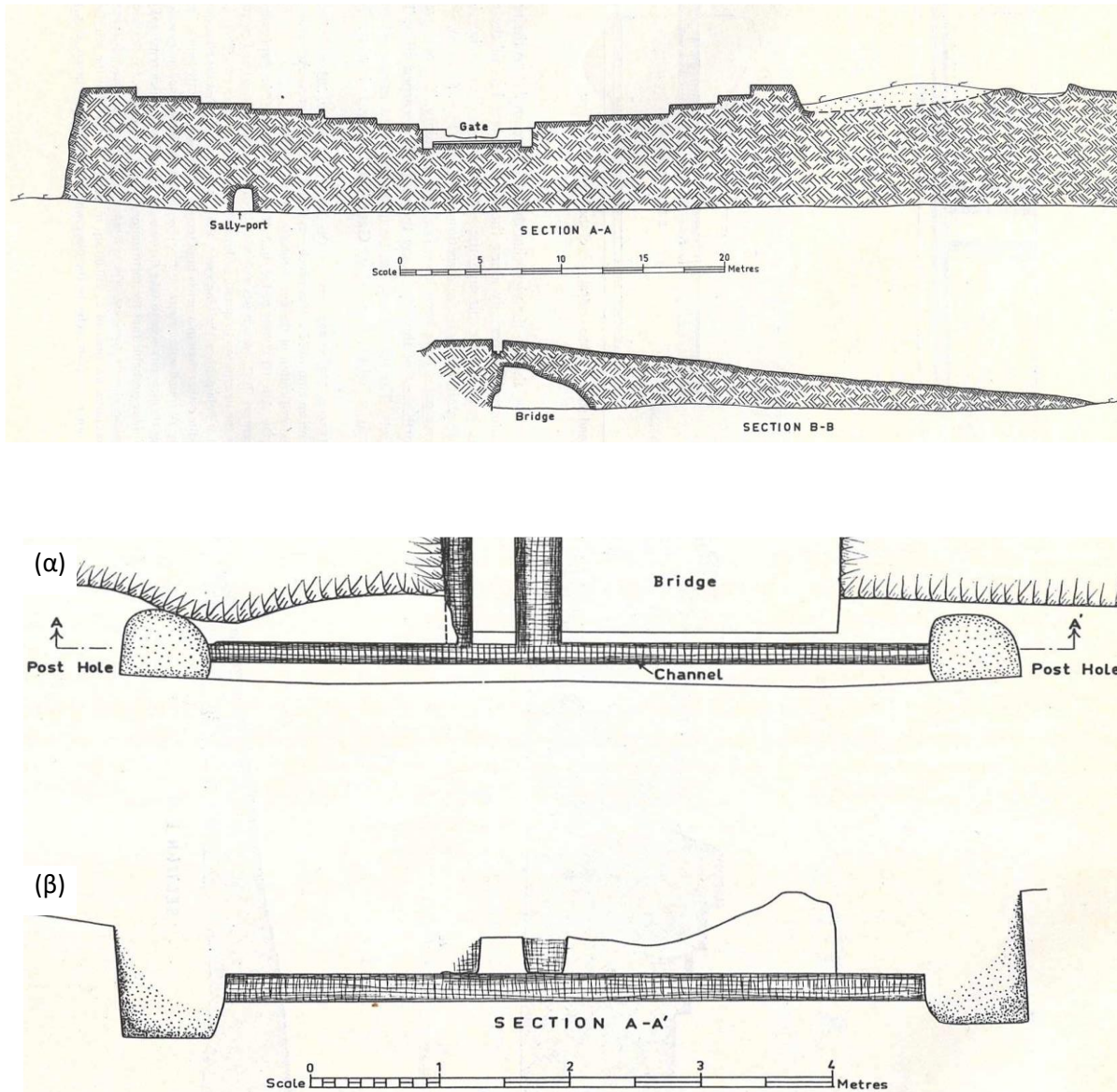
Εικόνα 119: Τοποθεσία της Βόρειας Πύλης

²⁰¹ Nicolaou, K. (1966), σελ.573

²⁰² Nicolaou, K. (1966), σελ. 577

²⁰³ Nicolaou, K. (1966), σελ.576-577

Η πιο καλά διατηρημένη από τις τρεις πύλες είναι η Βορειοδυτική (Εικ.120), τμήμα της οποίας σώζεται λαξευμένο σε βράχο στην εκκλησία της Αγίας Μαρίνας. Η πύλη αυτή πλαισιωνόταν από δύο πύργους και συνδεόταν με εξωτερικό κατηφορικό δρόμο (ράμπα) μήκους 35 μέτρων και μέγιστου πλάτους 3,8 μέτρων²⁰⁴. Η προσέγγιση της πύλης από την πλευρά της θάλασσας γινόταν με γέφυρα, η οποία ήταν λαξευμένη πάνω στον βράχο²⁰⁵.

Εικόνα 120: Κατόψεις και τομές κεντρικού τμήματος βορειοδυτικής πύλης

²⁰⁴ Młynarczyk (1990), σελ.98

²⁰⁵ Nicolaou, K. (1966), σελ.573

Η Βορειοδυτική Πύλη, καθώς και μέρος του τείχους που ενωνόταν με αυτήν, άρχισαν να ερευνώνται από το Τμήμα Αρχαιοτήτων μετά από το 1982, υπό τη διεύθυνση του αρχαιολογικού λειτουργού Δ. Μιχαηλίδη²⁰⁶.

Αργότερα, το 1997, εξαιτίας ενός ορύγματος που ανοίχτηκε από τις Αρχές κατά πλάτος του τείχους για τη διοχέτευση των όμβριων υδάτων, ανακαλύφθηκε τυχαία τμήμα της δυτικής οχύρωσης του τείχους της Νέας Πάφου. Η Balandier (1999), μετά από περιορισμένη ανασκαφή στη συγκεκριμένη περιοχή η οποία περιλάμβανε βυθομέτρηση στους πρόποδες της ανατολικής όψης του τείχους της δυτικής οχύρωσης και εκκαθάριση του νότιου τμήματος της τάφρου, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτό το τμήμα του τείχους εγκαταλείφθηκε, ίσως, μετά από κάποια καταστροφή και στη συνέχεια αναστηλώθηκε. Το τμήμα του τείχους αυτού αντιστοιχεί σε ελληνιστικά θεμέλια, όπου αργότερα διαπλατύνθηκε ή χρησίμευσε ως βάθρο μεταγενέστερου τείχους που δεν έχει, μέχρι στιγμής, χρονολογηθεί επακριβώς²⁰⁷.

Σε ανασκαφή, η οποία ολοκληρώθηκε το 2018 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων στην περιοχή του αρχαίου ελληνιστικού θεάτρου της Κάτω Πάφου, ανακαλύφθηκε τμήμα αρχαίου τείχους της ανατολικής γραμμής των τειχών της πόλης, καθώς και πύργος που αποτελούσε μέρος του τείχους (Εικ.121, Εικ.122).

²⁰⁶ Młynarczyk (2016), σελ.37

²⁰⁷ Balandier (1999), σελ.250

Εικόνα 121: Θεμελίωση βόρειου παραπετάσματος ανατολικού προμαχώνα (θέα προς τα βόρεια)

Εικόνα 122: Απομεινάρια πύργου με σπασμένο τετράγωνο (θέα στον νότο)

Στην περιοχή των ευρημάτων βρισκόταν η Βορειοανατολική Πύλη της Νέας Πάφου (Εικ.123, Εικ.124), που ουσιαστικά ήταν η είσοδος και η έξοδος προς την Παλαίπαφο. Τα τείχη σύμφωνα με τον Ε. Ράπτου, μπορεί να έφταναν τα 12 μέτρα σε ύψος²⁰⁸.

Εικόνα 123: Υπολείμματα Βορειοανατολικής Πύλης

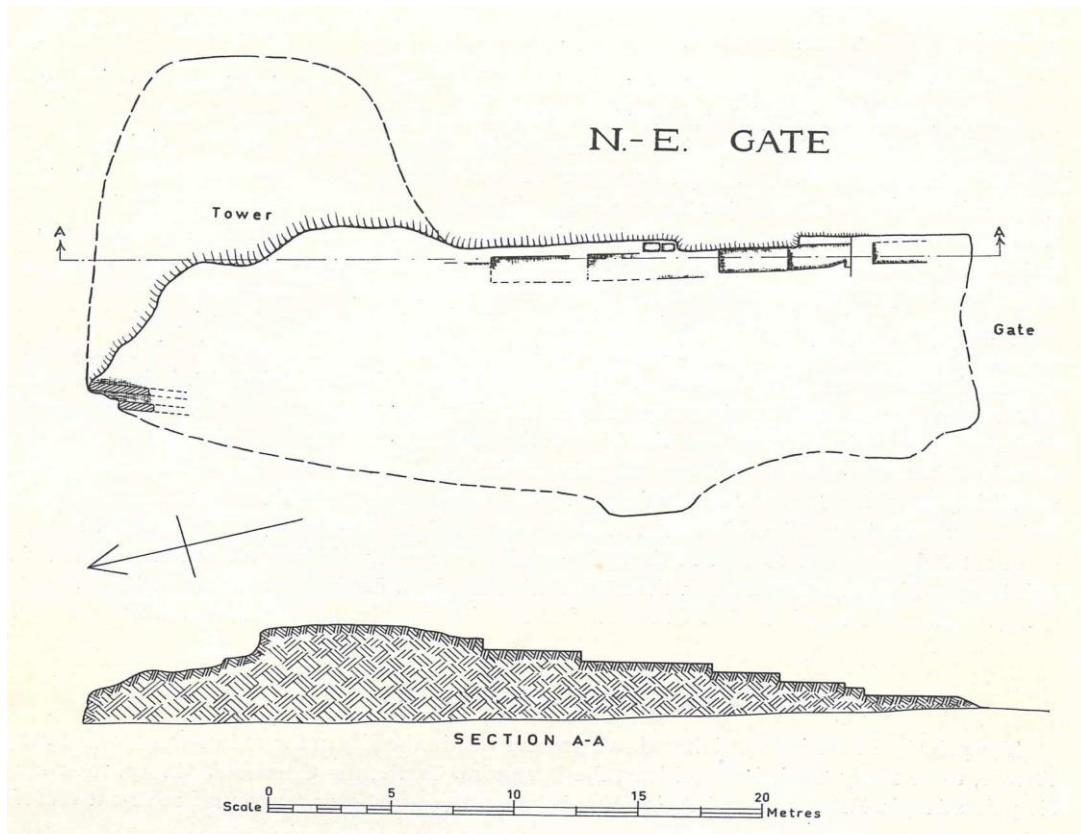
Σε όλο το μήκος των τειχών φαίνεται ότι βρίσκονται πολυάριθμα κανάλια, λαξευμένα στα βράχια, υποδεικνύοντας επαρκή παροχή πόσιμου νερού²⁰⁹. Σε ορισμένα σημεία του τείχους, μέσα στα λαξευμένα κανάλια, βρέθηκαν, προφανώς για μεγαλύτερη ασφάλεια, πήλινοι σωλήνες ύδρευσης. Το σύστημα αυτό υποδηλώνει τη σημασία που δόθηκε προκειμένου να εξασφαλιστεί η παροχή νερού στους στρατιώτες που ήταν υπεύθυνοι για την άμυνα της πόλης²¹⁰.

Σύμφωνα με τα δεδομένα και τα ευρήματα των ανασκαφών, φαίνεται ότι η διαδρομή του (ελληνιστικού) αστικού τείχους της Πάφου ήταν γνωστή στα δυτικά της πόλης, αλλά παρέμενε υποθετική στα βόρεια και ανατολικά.

²⁰⁸ Συνέντευξη Ε. Ράπτου στο PafosNetCyprus (<https://www.youtube.com/watch?v=HR3Rg4vVVv4>)

²⁰⁹ Młynarczyk (1990), σελ.99

²¹⁰ Nicolaou, K. (1966), σελ.575

Εικόνα 124: Κάτοψη και τομή της Βόρειοανατολικής Πύλης

Για τον λόγο, αυτό η γαλλική Αρχαιολογική Αποστολή του Πανεπιστημίου της Ανιγνόν (MafaP), η οποία είχε διεξάγει έρευνα στη βόρεια πλευρά του λόφου της Φάμπρικας από το 2008 υπό τη διεύθυνση της Balandier, είχε θέσει ως στόχο τον προσδιορισμό της διαδρομής των τειχών στον βορειοανατολικό τομέα της πόλης, στα πλαίσια τετραετούς προγράμματος αρχαιολογικής έρευνας (2014-2017).

Στα βόρεια του λόφου της Φάμπρικας, το 2012, είχαν ήδη παρατηρηθεί ίχνη αγκυροβόλησης, ενδεχομένως των θεμελίων του προμαχώνα που υπήρχε στα βόρεια²¹¹. Επίσης, στα βορειοανατολικά του λόφου είχαν εντοπιστεί κατάλοιπα του ανατολικού προμαχώνα, που, στην προέκτασή του προς τα νότια, ενώνονταν με τον ανατολικό μόλο του λιμανιού. Προληπτική ανασκαφή σε ιδιωτικό ακίνητο στα ανατολικά του θεάτρου, που πραγματοποιήθηκε το 2009 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων με επικεφαλής τον Ράπτου, ανέδειξε

²¹¹ Bessac (2016), σελ.117

τον ελληνιστικό τοίχο του περιβόλου. Στα νότια και ανατολικά, η βάση του ναού της Αγίας Θεοσκεπάστης αποτελούσε πύργο, ο οποίος πλαισίωνε την πιθανή νοτιοανατολική πύλη.

Στις εργασίες της Γαλλικής αρχαιολογικής αποστολής την άνοιξη του 2014 ανακαλύφθηκε μια ευθυγράμμιση τριών τετραγώνων στα βορειοανατολικά του λόφου, η οποία οδήγησε στην ανακάλυψη ενός υπογείου, πάχους 3,20 μέτρων και μήκους σχεδόν 17 μέτρων. Το μέγεθος των ογκόλιθων, ιδιαίτερα της ανατολικής και νότιας όψης της κατασκευής αυτής, καθώς και η διάταξη του βράχου για να υποδεχτεί μερικούς από τους ογκόλιθους, οδήγησαν στην αναγνώριση της κατασκευής ως βάσης τείχους²¹². Η ανακάλυψη της επιστροφής του τείχους αυτού στα ανατολικά, που έγινε την άνοιξη του 2015 λίγα μέτρα νοτιότερα, επιβεβαίωσε ότι η επιστροφή του τείχους ήταν η βόρεια όψη πύργου, ο οποίος θεμελιώθηκε στον βράχο και είχε κοπεί βαθιά για να φιλοξενήσει την πρώτη πορεία της θεμελίωσης του. Η ανατολική όψη του πύργου πιθανόν να κατέρρευσε κάτω από τον λόφο.

Η πορεία του προμαχώνα μελετήθηκε και την περίοδο 2016-2017. Από τη μελέτη του κεραμικού υλικού συμπεραίνεται ότι το βορειοανατολικό τμήμα του ανατολικού προμαχώνα χτίστηκε την ύστερη ελληνιστική περίοδο²¹³. Η χρονολόγηση αυτού του τμήματος των τειχών στην ύστερη ελληνιστική περίοδο ενισχύει την υπόθεση ότι το αστικό τείχος της Πάφου κτίστηκε πολύ μετά την ίδρυση της πόλης. Η μεταφορά της έδρας του Στρατηγού, του αντιπροσώπου των Πτολεμαίων στο νησί, από τη Σαλαμίνα στην Πάφο ή λίγο αργότερα η άφιξη του στόλου των Λαγιδών στην Κύπρο το 145 π.Χ. μπορεί να ήταν οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή την κατασκευή.

Με βάση τα προαναφερθέντα, φαίνεται πως η Νέα Πάφος προστατευόταν με τείχη από τα τέλη του 3^{ου} ή αρχές 2^{ου} αιώνα π.Χ., τα οποία αργότερα εγκαταλείφθηκαν, ίσως και να καταστράφηκαν και στη συνέχεια να αναστηλώθηκαν. Οι ανεγέρσεις/αποκαταστάσεις

²¹² Bru, κ.ά. (2017), σελ.218

²¹³ Bru, κ.ά. (2017), σελ.220

οχυρωματικών έργων στην Κύπρο στις αρχές της ρωμαϊκής κυριαρχίας πιθανόν να σχετίζονται με την οικονομική αξία που είχε το νησί για τη Ρώμη στην περίοδο του δαπανηρού εμφυλίου πολέμου στη Ρώμη, αλλά και με τη στρατηγική αξία του νησιού στα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ.²¹⁴. Επίσης, η ύπαρξη των τειχών πιθανόν να οφείλεται, σύμφωνα με τον Στράβωνα²¹⁵, στο πρόβλημα της πειρατείας που επικρατούσε στην ανατολική Μεσόγειο και κατά συνέπεια στον κίνδυνο που διέτρεχαν και οι κυπριακές ακτές.

Το γεγονός ότι τα αμυντικά έργα της Κύπρου περιορίστηκαν ή εγκαταλείφθηκαν κατά τον 1ο και 2ο αιώνα μ.Χ. πιθανόν να εξηγείται, εν μέρει, από τη δράση του Πομπήιου κατά της πειρατείας, ο οποίος επανέφερε την εποχή εκείνη την ειρήνη στα ύδατα και στις ακτές της Μεσογείου. Ο περιορισμός ή η εγκατάλειψη των αμυντικών έργων στην Κύπρο πιθανόν να εξηγείται και από το γεγονός ότι η στρατηγική αξία της Κύπρου είχε αλλάξει εντελώς, όταν ο Αύγουστος το 22 π.Χ. παραχώρησε την Κύπρο στη Σύγκλητο, μετατρέποντας το νησί σε 'δημόσια' διοικητική περιφέρεια που κυβερνάται από Ανθύπατο. Η Κύπρος, ως δευτερεύουσα συγκλητική επαρχία για τρεις αιώνες και αποκομμένη από την Κιλικία, παρέμεινε ουσιαστικά εκτός των κύριων θαλάσσιων οδών, χωρίς ιδιαίτερη στρατιωτική σημασία²¹⁶. Στο νησί δεν είχε εγκατασταθεί οποιαδήποτε στρατιωτική δύναμη και ο Ανθύπατος ήταν υπεύθυνος μόνο για την εσωτερική ασφάλεια του νησιού²¹⁷.

Η Νέα Πάφος συμπεριλαμβάνεται στις περιοχές όπου ανεγέρθηκαν, επισκευάστηκαν ή χρησιμοποιούνταν αμυντικά έργα τον 1ο-3ο αι. μ.Χ.(Εικ.125) Ο δυτικός τομέας της πόλης που, κατά τα λεγόμενα, είχε εγκαταλειφθεί στη ρωμαϊκή περίοδο, εξακολουθούσε να προστατεύεται από ένα νέο τείχος, παρά το γεγονός ότι συχνά επιβεβαιώνεται ότι η πόλη μετακινήθηκε προς τα ανατολικά στην ύστερη αρχαιότητα²¹⁸. Παρά το γεγονός ότι το αμυντικό

²¹⁴ Balandier (2002), σελ.336

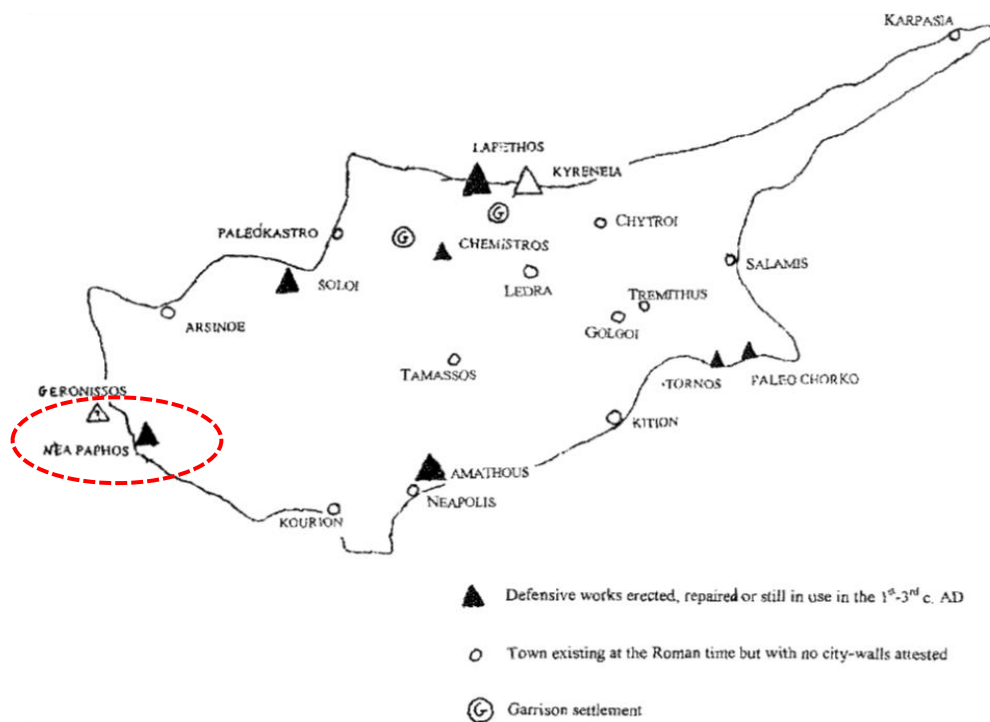
²¹⁵ Στράβων (1994) (μτφ. Θεοδωρίδης), Γεωγραφικά, Βιβλίο XIV,5,2

²¹⁶ Balandier (2002), σελ.336

²¹⁷ Mitford (1980β), σελ.1344

²¹⁸ Balandier (1999), σελ.250

σύστημα της Νέας Πάφου υποβαθμίστηκε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, δεν είχε εξαλειφθεί ολοκληρωτικά. Όπως και σε άλλα μέρη της αυτοκρατορίας, οι αστικές οχυρώσεις της Κύπρου είχαν τώρα συμβολική παρά αμυντική ερμηνεία. Τα τείχη συνιστούσαν πλέον τα όρια του αστικού χώρου, αποκτώντας πολιτικό ρόλο που επιβεβαιώνεται από τη μνημειακότητα των οχυρώσεων. Ο νέος ρόλος των τειχών καταδεικνύει την ανάγκη να τονισθεί ο σεβασμός προς την πόλη, χωρίς να υπονοείται η μη ύπαρξη της αμυντικής χρήσης, αλλά η λιγότερο σημαντικότητά της σε έναν κόσμο υποταγμένο στη Ρωμαϊκή Ειρήνη²¹⁹.

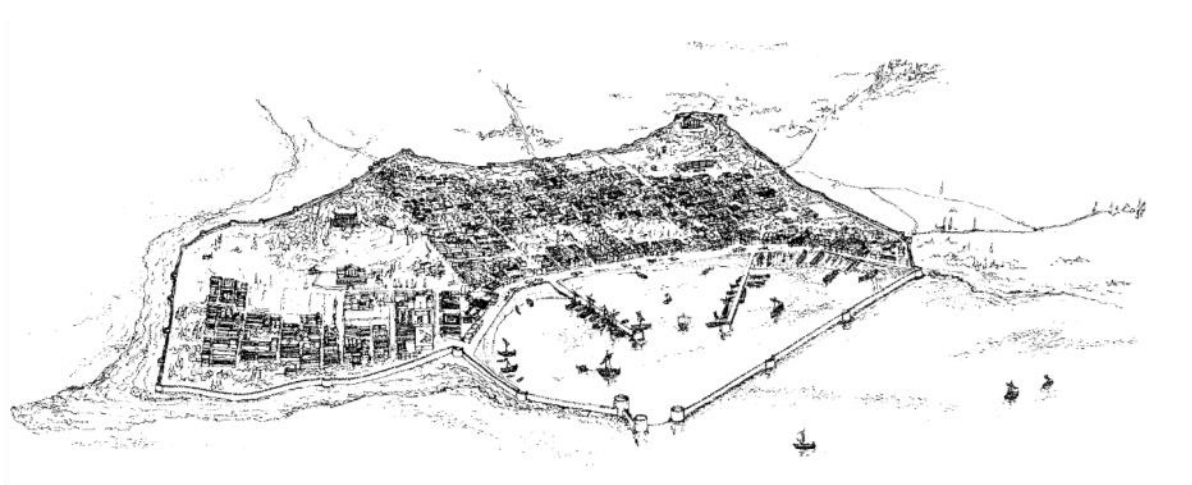

Εικόνα 125: Οχυρωματικά έργα στη Νέα Πάφο τον από τον 1^ο έως τον 3^ο αιώνα μ.Χ.

²¹⁹ Balandier (2002), σελ.338

Το λιμάνι της Νέας Πάφου

Το αρχαίο λιμενικό συγκρότημα, όπως και το αντίστοιχο σύγχρονό του, βρισκόταν στην υπήνεμη πλευρά του ακρωτηρίου της Πάφου, μια προέκταση δηλαδή της ξηράς, η οποία δημιουργούσε ένα μεγάλο φυσικό αγκυροβόλιο στα νότια της πόλης. Το λιμάνι ήταν, στο μεγαλύτερο μέρος του, τεχνητό και οι δύο κυματοθραύστες του²²⁰ δημιουργούσαν μια εσωτερική λεκάνη μέσα στον ήδη προστατευόμενο κόλπο (Εικ.113, Εικ.126).

Εικόνα 126: Καλλιτεχνική προσέγγιση αρχαίου λιμανιού – θέα προς βορρά (Leonard & Hohlfelder, 1993, σελ.377, fig.3)

Η αρχική φάση κατασκευής του λιμανιού ταυτίζεται με την ίδρυση της πόλης από τον Νικοκλή²²¹ ή/και τον Πτολεμαίο Α'²²² στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ., όταν η πρωτεύουσα του αρχαίου βασιλείου της Πάφου μεταφέρθηκε από την Παλαίπαφο στη Νέα Πάφο (σημερινή Κάτω Πάφο). Η δημιουργία λιμανιού συνδεόταν άρρηκτα με την οικοδόμηση των οχυρώσεων, μιας και τόσο ο νοτιοανατολικός όσο και ο νοτιοδυτικός κυματοθραύστης του αποτελούσαν προεκτάσεις των τειχών της πόλης²²³.

Σύμφωνα με τον Νικολάου, τον πρώτο αρχαιολόγο που περιέγραψε τα απομεινάρια του λιμανιού της Πάφου, το σωζόμενο μήκος του ανατολικού κυματοθραύστη είναι 350 μέτρα

²²⁰ Mitford (1980β), σελ.1312

²²¹ Młynarczyk (1990), σελ.94

²²² Hohlfelder (1992), σελ.255

²²³ Młynarczyk (1990), σελ.102

και του δυτικού 170 μέτρα. Και οι δύο κυματοθραύστες είναι κατασκευασμένοι από μεγάλους ογκόλιθους, οι οποίοι ενώνονται μεταξύ τους με μεταλλικούς σφιγκτήρες. Κατά μήκος του δυτικού κυματοθραύστη είχαν χτιστεί, κατά τον μεσαιώνα, δύο κάστρα. Το μεγαλύτερο από αυτά σώζεται σε καλή κατάσταση μέχρι και σήμερα. Ένα μεγάλο μέρος του λιμανιού, ειδικά στο ανατολικό τμήμα, έχει επιχωματωθεί και είναι ελώδες²²⁴.

Οι πιο σημαντικές μαρτυρίες για το λιμάνι της Νέας Πάφου γράφτηκαν κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής περιόδου. Ο γεωγράφος Στράβωνας, στη γεωγραφική περιγραφή της Κύπρου, αναφέρεται στο λιμάνι της Πάφου «...εἶθ' ἡ Πάφος, κτίσμα Ἀγαπήνορος καί λιμένα ἔχουσα...»²²⁵. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη διάταξη του λιμανιού της Νέας Πάφου προέρχονται από το έργο άγνωστου αρχαίου γεωγράφου 'Σταδιασμός', «εἰς Πάφον [...] ἔχει δὲ λιμένα τριπλοῦν παντὶ ἀνέμῳ...»²²⁶.

Η ασάφεια του συγκεκριμένου αποσπάσματος, η οποία ενισχύεται με τη μετάφραση, οδήγησε ορισμένους μελετητές να υποθέσουν πως η Νέα Πάφος είχε περισσότερα από ένα λιμάνια. Καθώς η ακριβής χρονολογία συγγραφής του συγκεκριμένου έργου είναι άγνωστη, η ερμηνεία του χωρίου δεν είναι σαφής. Παρόλα αυτά, επικρατεί η άποψη πως το λιμάνι κατασκευάστηκε μεταξύ 3^{ου} και 4^{ου} αιώνα π.Χ.²²⁷

Στο πλαίσιο εκπαιδευτικής στρατιωτικής άσκησης δυτών του βρετανικού στρατού, την περίοδο 1959 και 1961, πραγματοποιήθηκε μια πρώτη υποβρύχια έρευνα στα κατάλοιπα του λιμανιού της Πάφου για εντοπισμό αρχαιοτήτων. Τα αποτελέσματα της επιχείρησης με την ονομασία "Operation Aphrodite I & II" δεν δημοσιεύθηκαν, όμως σχετικός φάκελος βρίσκεται στο αρχείο του τμήματος Αρχαιοτήτων. Σε ένα από τα σχέδια της έκθεσης τα πορίσματα της έρευνας αναφέρουν μια γραμμή που ενώνει το κάστρο με τους βράχους 'Μούλια', οι οποίοι

²²⁴ Nicolaou, K. (1966), σελ.587

²²⁵ Στράβων (1994) (μτφ. Θεοδωρίδης), Γεωγραφικά, Βιβλίο XIV.6.3

²²⁶ Σταδιασμός ή Περίπλους της Μεγάλης Θαλάσσης 297, 3, Στο K. W. L. Müller (1882), Geographi graeci minores, 297,3

²²⁷ Miszk & Papuci-Władyka (2016), σελ.7

βρίσκονται περίπου 2,5 μίλια νοτιοανατολικά του λιμανιού της Πάφου. Αν η γραμμή αυτή αντιστοιχεί σε κυματοθραύστη, τότε αυτός θα είχε μήκος περίπου 4 χιλιόμετρα. Παρόλα αυτά, η έκθεση δεν κάνει αναφορά σε ίχνη κυματοθραύστη μεταξύ του λιμανιού και των βράχων 'Μούλια', αλλά μόνο σε μάζες κεραμικής²²⁸. Στο πλαίσιο γεωφυσικής έρευνας, που έγινε από το ΡΑΗΕΡ το 1996 στην ακτογραμμή από τον δυτικό κυματοθραύστη του λιμανιού της Πάφου μέχρι τους βράχους 'Μούλια', αναφέρεται πως ο υποτιθέμενος κυματοθραύστης, πηγή έμπνευσης για τον μύθο ενός κολοσσιαίου αρχαίου λιμανιού στη Νέα Πάφο, ενδέχεται να είναι αποτέλεσμα τεκτονικού ρήγματος²²⁹.

Το 1981 ο Daszewski δημοσίευσε αποτελέσματα της πρώτης υποβρύχιας αρχαιολογικής έρευνας, που πραγματοποίησε το 1965 στο λιμάνι της Νέας Πάφου. Η έρευνα αυτή κατέγραψε την κατάσταση του λιμανιού πριν από τις σύγχρονες εκτεταμένες διαμορφώσεις. Συγκεκριμένα, ο Daszewski περιγράφει το λιμάνι ως έναν βαθύ κόλπο, ο οποίος περικλείεται από δύο κυματοθραύστες, στα νοτιοδυτικά και στα ανατολικά αντίστοιχα. Στη βόρεια πλευρά του λιμανιού υπήρχε μια επίπεδη ακτή, που οδηγούσε στην κορυφή ενός μικρού λόφου όπου υπήρχαν τα ερείπια του βυζαντινού κάστρου 'Σαράντα Κολώνες'. Στη βορειοανατολική ακτή του λιμανιού και μέχρι τον μικρό κόλπο, όπου ξεκινούσε ο ανατολικός κυματοθραύστης, υπήρχαν καλάμια και βούρλα που κάλυπταν ένα βαλτώδες έδαφος²³⁰. Το βόρειο τμήμα του λιμανιού κάλυπτε πάνω από το ένα τρίτο της συνολικής περιοχής του κόλπου και ήταν πολύ ρηχό σε βάθος. Κυμαινόταν περίπου από 0,10μ. μέχρι 1,50μ. κάτω από την επιφάνεια του νερού. Στο κέντρο του συγκεκριμένου τμήματος βρέθηκε συμπαγής πέτρα, η οποία δημιουργούσε μια πλατιά κορυφογραμμή. Από το σημείο αυτό και μέχρι τα βορειοανατολικά του κόλπου ο βυθός αποτελείτο από στρώματα άμμου, βότσαλα και αραιή βλάστηση. Στο κεντρικό τμήμα του λιμανιού ο πυθμένας παρουσίαζε ανομοιομορφία. Το

²²⁸ Nicolaou, K. (1966), σελ.578

²²⁹ Leonard κ.ά (1998), σελ.155

²³⁰ Daszewsky (1981), σελ.1

βάθος του ξεκινούσε από τα δύο μέτρα και προς το κέντρο του κόλπου έφτανε περίπου τα εννιά μέτρα. Το ανατολικό τμήμα του λιμανιού, που βρισκόταν κατά μήκος του ανατολικού κυματοθραύστη, ήταν ρηχό και με λάσπη. Το βάθος του ξεκινούσε περίπου από τα 0,12μ. και καθώς αυξανόταν στα νοτιοδυτικά προς την κατεύθυνση του κυματοθραύστη έφτανε το ένα μέτρο. Το νοτιοδυτικό τμήμα του λιμανιού κοντά στο τουρκικό κάστρο και κατά μήκος του νότιου κυματοθραύστη δεν ήταν βαθύτερο από ένα μέτρο. Μόνο σε απόσταση 10μ.-15μ. από την ακτή ο πυθμένας σταδιακά γινόταν βαθύς, λόγω του ότι μειωνόταν η ποσότητα της λάσπης²³¹.

Η κατάσταση που βρίσκονταν οι κυματοθραύστες το 1965 επέτρεψε να εξαχθούν συμπεράσματα για την αρχική τους κατεύθυνση. Ο αρχαίος δυτικός κυματοθραύστης εκτεινόταν από τα νοτιοδυτικά προς τα βορειοανατολικά με ομαλή καμπυλότητα. Ξεκινούσε από το νοτιοανατολικό άκρο της χερσονήσου, πιθανόν από το σημείο όπου τα τείχη της πόλης προσέγγιζαν την ακτή και όχι πολύ δυτικά από το τουρκικό φρούριο. Το σωζόμενο μήκος του ήταν περίπου 210 μέτρα. Κρίνοντας από τους βυθισμένους ογκόλιθους, πιθανόν το τείχος του κυματοθραύστη να εκτεινόταν αρχικά σε απόσταση 270-280 μέτρων²³². Αναφορικά με το πλάτος του, οι μεταγενέστερες επεμβάσεις και προσθήκες εμποδίζουν μια ακριβή εκτίμηση. Παρόλα αυτά και με βάση το τμήμα που βρίσκεται στα δυτικά μπορεί να υποθεθεί ότι το πλάτος του κυματοθραύστη κυμαινόταν από 10μ. έως 15μ. Τα θεμέλιά του κυματοθραύστη στον πυθμένα ήταν πιο πλατιά και ο επάνω τοίχος πιο στενός. Όσον αφορά στο υλικό κατασκευής του, ο δυτικός κυματοθραύστης ήταν φτιαγμένος από μεγάλους μερικώς διακοσμημένους πλίνθους επενδυμένους με αδιάβροχο κονίαμα. Αφηγήσεις μεταγενέστερων ταξιδιωτών αναφέρουν πως οι ογκόλιθοι στους εξωτερικούς τοίχους του κυματοθραύστη ενώνονταν μεταξύ τους με μεταλλικούς σφιγκτήρες²³³. Ο Daszewski (1981)

²³¹ Daszewsky (1981), σελ.2

²³² Daszewsky (1981), σελ.2

²³³ Hogarth (1889), σελ.7

δεν αναφέρει ότι είχε εντοπίσει ίχνη μεταλλικών σφιγκτήρων,²³⁴ ούτε και ο Νικολάου (1966), παρόλο που ο Νικολάου σημειώνει πως οι εν λόγω ογκόλιθοι ήταν ενωμένοι με κάποια μεταλλική κατασκευή²³⁵. Το πλάτος του άνω τείχους του δυτικού κυματοθραύστη ήταν πιθανόν ίσο με το πλάτος των τειχών της πόλης, περίπου 1,50μ. με 2,00μ. στο κάτω σωζόμενο τμήμα, ενώ το ύψος του δεν έχει γίνει γνωστό. Σύμφωνα όμως με τον δείκτη που ορίζει το απαραίτητο ελάχιστο ύψος που πρέπει έχει ένας κυματοθραύστης και σχετίζεται με το μέσο ύψος των κυμάτων κατά τη διάρκεια των χειμερινών καταιγίδων, το αρχαίο δυτικό τείχος δεν θα μπορούσε να ήταν χαμηλότερο από 4,50 μέτρα, όσο δηλαδή το ύψος του σημερινού κυματοθραύστη²³⁶.

Περίπου εκατό μέτρα από το νοτιοανατολικό άκρο του δυτικού κυματοθραύστη ένα τείχος περίπου 70 μέτρων παρεκκλίνει από τον κύριο βραχίονα προς τα νότια. Αυτή η προέκταση προσέφερε πρόσθετη ασφάλεια στην είσοδο του λιμανιού έναντι των κυμάτων που οδηγούνταν από τους δυτικούς ανέμους. Ο βραχίονας αυτός είναι σχεδόν βυθισμένος και μόνο μερικοί κυβόλιθοι ξεπροβάλλουν πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας²³⁷.

Από τα βορειοανατολικά στα νοτιοδυτικά εκτείνεται ο αρχαίος ανατολικός κυματοθραύστης, ο οποίος είχε μήκος περίπου 400 μέτρα. Ο Νικολάου (1966) εκτιμά ότι το μήκος ήταν 350 μέτρα²³⁸, όμως στη μέτρησή του πιθανόν να μην είχε περιληφθεί η αρχή του κυματοθραύστη, η οποία είχε ενσωματωθεί στα θεμέλια των δημόσιων λουτρών. Ο ανατολικός κυματοθραύστης ήταν χτισμένος από τεράστιους κυβικούς ογκόλιθους και ξεκινούσε από τον μικρό κόλπο στο σημείο που βρίσκονται τα λουτρά της πόλης. Το αρχικό του μήκος έφτανε ή ξεπερνούσε τα 500 μέτρα. Σύμφωνα με τα υπολείμματα που βρέθηκαν, θεωρείται ότι το πλάτος του κυμαινόταν από 5 έως 10 μέτρα. Σε κάποια φάση είχε διευρυνθεί

²³⁴ Daszewsky (1981), σελ.3

²³⁵ Nicolaou, K. (1966), σελ.578, σημείωση 41

²³⁶ Daszewsky (1981), σελ.3

²³⁷ Daszewsky (1981), σελ.3

²³⁸ Nicolaou, K. (1966), σελ.578

κοντά στο νότιο άκρο του και στο σημείο αυτό υπήρχε αμυντικός προμαχώνας. Περίπου στη μέση της διαδρομής του φαίνεται να υπήρχε ένα επιπλέον πέρασμα, το οποίο οδηγούσε μέσα στο λιμάνι. Στο σημείο αυτό βρέθηκαν ίχνη τοίχων, που αποτελούνταν από κανονικά κομμένες πέτρες, οι οποίες ήταν ορατές κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας²³⁹. Σε αντίθεση με τον δυτικό κυματοθραύστη, ο ανατολικός είχε αρχικά κατακόρυφα τοιχώματα, ακόμη και στο βυθισμένο τμήμα του. Αυτό ίσως σχετίζεται με το γεγονός ότι ο ανατολικός κυματοθραύστης δεν ήταν τόσο εκτεθειμένος σε κυματική δραστηριότητα, αλλά και με τη δυνατότητα που πρόσφερε στα πλοία να αγκυροβολούν και στις δύο του πλευρές. Η δυνατότητά του αυτή θεωρείται πολύ πιθανή, καθώς το νότιο τμήμα του δυτικού κυματοθραύστη προστάτευε την είσοδο του λιμανιού, αλλά και ολόκληρο τον ανατολικό κυματοθραύστη και, έμμεσα, έναν κόλπο που δημιουργήθηκε από τον ανατολικό κυματοθραύστη και την ακτή. Το αγκυροβόλιο αυτό με τον νοτιοανατολικό προσανατολισμό θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με ασφάλεια κατά το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου. Λόγω της μικρότερης κυματικής πίεσης που δεχόταν, το ύψος του ανατολικού κυματοθραύστη μάλλον ήταν χαμηλότερο από το ύψος του δυτικού, όχι όμως κατά πολύ²⁴⁰.

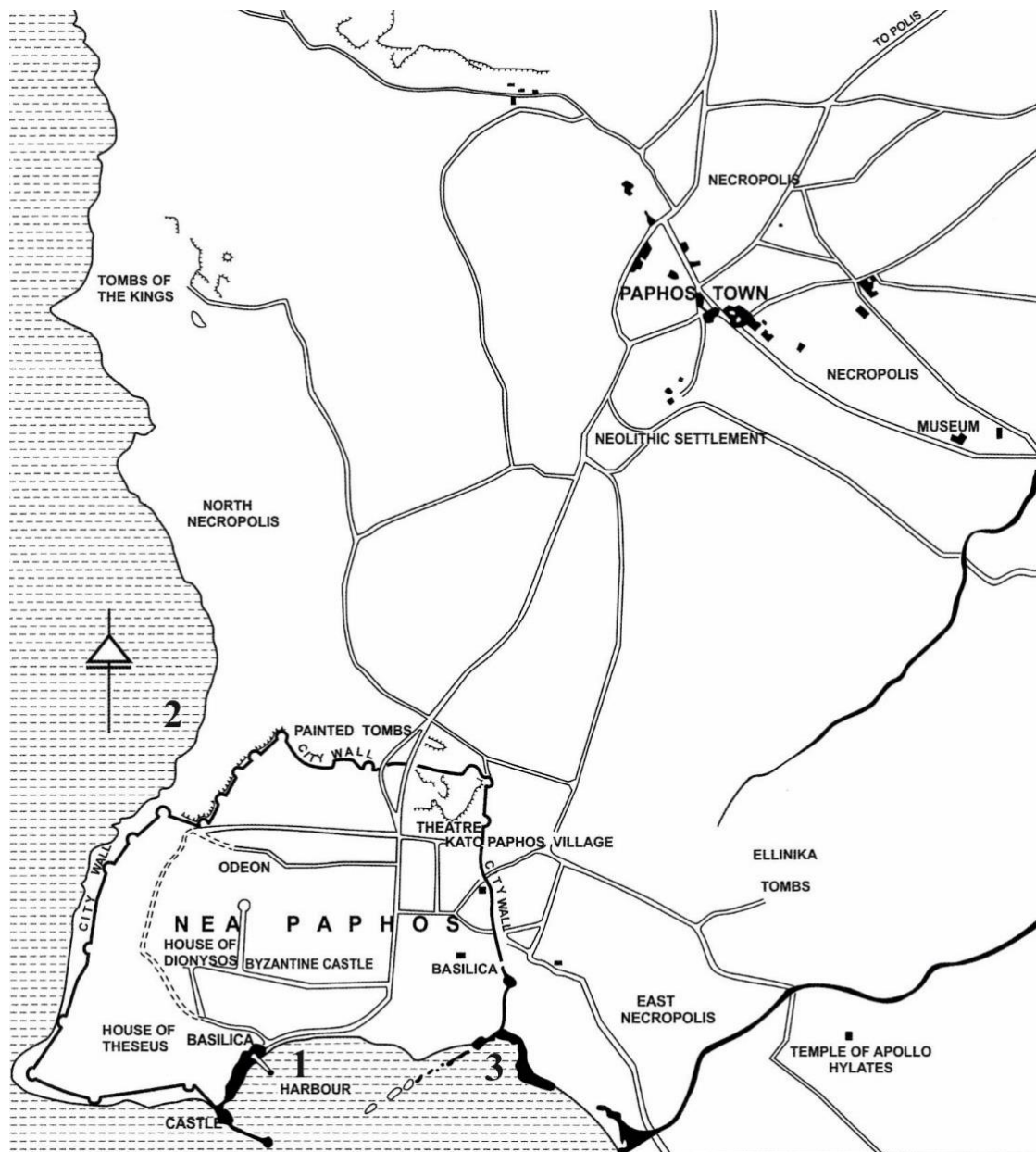
Ο Daszewski, με βάση τα πορίσματα της έρευνάς του, προσπάθησε να ερμηνεύσει την έκφραση «*λιμένα τριπλοῦν*» του ‘Σταδισμίου’, διατυπώνοντας δύο πιθανές ερμηνείες. Σύμφωνα με την πρώτη ερμηνεία, ο όρος «*τριπλοῦν*» περιλαμβάνει τρεις διακριτές τοπογραφικές θέσεις λιμανιών. Η πρώτη θέση αφορά το κεντρικό λιμάνι της Νέα Πάφου (Εικ.127-1) και η δεύτερη ένα αγκυροβόλιο απέναντι από τη Βορειοδυτική Πύλη της πόλης, του οποίου είχε εντοπίσει στην έρευνά του αρχαιολογικά κατάλοιπα (Εικ.127-2). Η τρίτη θέση αφορά την εξωτερική πλευρά του ανατολικού λιμενοβραχίονα²⁴¹, δηλαδή τον κόλπο που προαναφέρθηκε και που σχηματίζεται στα ανατολικά του ανατολικού κυματοθραύστη

²³⁹ Daszewsky (1981), σελ.3

²⁴⁰ Daszewsky (1981), σελ.3

²⁴¹ Daszewsky (1981), σελ.4

(Εικ.127-3). Η δεύτερη ερμηνεία του Daszewski για τον όρο «τριπλοῦν» σχετίζεται με τον διαχωρισμό του περιτειχισμένου λιμανιού σε τρία ξεχωριστά μέρη, όπου το καθένα είχε συγκεκριμένη λειτουργία. Ο εσωτερικός αυτός διαχωρισμός βασίστηκε στην ύπαρξη μιας βραχώδους προεξοχής κεντρικά και βόρεια του λιμανιού, η οποία χώριζε το λιμάνι σε δύο κόλπους, έναν βόρειο και έναν βορειοανατολικό. Το τμήμα που πρόκυπτε από τη νοτιοδυτική πλευρά της ακτής και τον δυτικό λιμενοβραχίονα αποτελούσε το τρίτο τμήμα του λιμανιού²⁴².

Εικόνα 127: Πρώτη ερμηνεία «λιμένα τριπλοῦν» σύμφωνα με τον Daszewski (φωτογραφία Nicolaou, Κ. 1979, σελ.156, Fig 1)

²⁴² Daszewsky (1981), σελ.5

Αναφορικά με τις λειτουργίες των τριών τμημάτων του λιμανιού, ο Daszewski θεωρεί ότι το νοτιοδυτικό τμήμα σχετίζεται με τις στρατιωτικές δραστηριότητες, καθώς οι δυτικοί άνεμοι που επικρατούσαν στην περιοχή βοηθούσαν τα πλοία να βγουν γρηγορότερα από το συγκεκριμένο τμήμα του λιμανιού σε περίπτωση ανάγκης. Επίσης, θεωρεί πως το βορειοδυτικό τμήμα του λιμανιού και μέρος του βορειοανατολικού σχετίζονται με οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες, λόγω της γειννιάσής τους με το κεντρικό τμήμα της αρχαίας πόλης. Τέλος, το ανατολικό τμήμα, εκτός από εμπορικό και ίσως αλιευτικό λιμάνι, πιθανόν να σχετίζεται με τα ναυπηγεία²⁴³. Σύμφωνα με την Młynarczyk (1990), τα ναυπηγεία βρίσκονταν ανάμεσα στον ανατολικό κυματοθραύστη και στις εκβολές ενός χειμάρρου, που κατέληγαν εντός του λιμένα, επειδή η περιοχή στο σημείο αυτό ήταν επίπεδη και διευκόλυνε την καθέλκυση των πλοίων. Εκτός αυτού, υπήρχε κοντά και η ανατολική Πύλη, που διευκόλυνε την τροφοδοσία ξυλείας²⁴⁴.

Το 1973 ο Lebrun, μέλος της Πολωνικής αρχαιολογικής αποστολής στη Νέα Πάφο, ακολουθώντας πιθανόν τις προκαταρκτικές παρατηρήσεις του Daszewski για ύπαρξη αρχιτεκτονικών καταλοίπων λιμενικών εγκαταστάσεων στην ακτή του βορειοδυτικού άκρου της πόλης²⁴⁵, εντόπισε στην παραλία απέναντι από την βορειοδυτική πύλη της πόλης βυθισμένους ογκόλιθους διαστάσεων 100 x 60 x 30 εκατοστόμετρων. Οι ογκόλιθοι αυτοί προφανώς αποτελούσαν μέρος λιμενικού κτίσματος, δηλαδή λιμανιού ή καταφυγίου που προστάτευε τα πλοία από τους νότιους και ανατολικούς ανέμους²⁴⁶, χωρίς όμως να υπάρχουν στοιχεία για το πότε δημιουργήθηκε ή λειτούργησε το συγκεκριμένο λιμενικό κτίσμα.

Σε σωστική ανασκαφή που διεξήγαγε το Τμήμα Αρχαιοτήτων το 1981, υπό τη διεύθυνση του αρχαιολογικού λειτουργού Μιχαηλίδη, εντοπίστηκαν στο ανατολικό τμήμα του λιμανιού (δεξιά και νότια της θέσης Χρυσοπολίτισσας) δύο τμήματα θαλάσσιου τείχους. Το

²⁴³ Daszewsky (1981), σελ.6

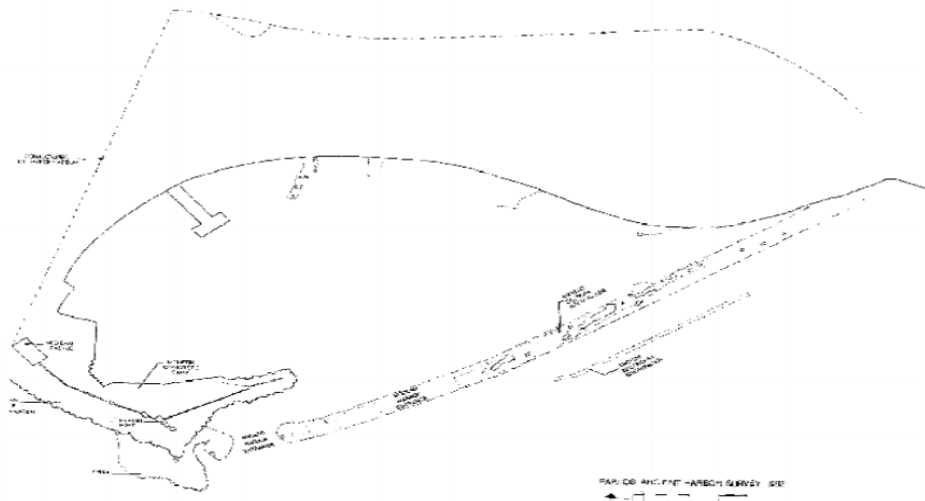
²⁴⁴ Młynarczyk (1990), σελ.179

²⁴⁵ Daszewsky (1981), σελ.331-332

²⁴⁶ Młynarczyk (1990), σελ.177

ένα αναφέρεται ως ρωμαϊκό και το άλλο ως ελληνιστικό. Τα δύο θαλάσσια τείχη βρίσκονταν σε απόσταση 140 και 150 μέτρων από τη σύγχρονη ακτογραμμή, αντίστοιχα²⁴⁷. Ένα άλλο τμήμα του θαλάσσιου τείχους, που πιθανόν να ανήκει στη ρωμαϊκή ή ύστερη ρωμαϊκή περίοδο²⁴⁸, εντοπίστηκε το 1987 σε μεταγενέστερη σωστική ανασκαφή του Μιχαηλίδη στο δυτικότερο τμήμα του λιμανιού²⁴⁹.

Τέλος, στο πλαίσιο του προγράμματος ΡΑΗΕΡ, πραγματοποιήθηκαν το 1991 και το 1992 εκτενείς υποβρύχιες αρχαιολογικές έρευνες στο λιμάνι της Νέας Πάφου, υπό τον καθηγητή Hohlfelder (Εικ.128). Στο πλαίσιο του ίδιου προγράμματος, το 1996 διεξάχθηκε γεωλογική έρευνα στην βορειοανατολική πλευρά του λιμανιού. Από τις έρευνες της περιόδου 1991-1992 έχει προκύψει το συμπέρασμα ότι το λιμάνι της Νέας Πάφου, σύμφωνα και με τις αναφορές του ‘Σταδιασμού’²⁵⁰, είχε τρία ευδιάκριτα αγκυροβόλια προστατευμένα από ανέμους κάθε κατεύθυνσης, τα οποία βρίσκονταν εντός του ίδιου κύριου λιμανιού. Αυτό αποδεικνύει η ύπαρξη τοίχων, οι οποίοι είναι ορατοί σε σημεία κατά μήκος της σημερινής

Εικόνα 128: Το λιμάνι της Νέας Πάφου – Αποτελέσματα περιόδου 1991-1992 (Leonard 1993, Fig.2)

²⁴⁷ Młynarczyk (2016), σελ.42

²⁴⁸ Młynarczyk (2016), σελ.42

²⁴⁹ RDAC (1987), σελ.64-65

²⁵⁰ Σταδιασμός ή Περίπλους της Μεγάλης Θαλάσσης 297, 3, Στο K. W. L. Müller (1882), *Geographi graeci minores*, 297, 3

ακτογραμμής και οριοθετούσαν τους κόλπους αυτούς²⁵¹. Στα δυτικά του σύγχρονου λιμανιού ανακαλύφθηκε, επίσης, η θέση της εισόδου του αρχαίου λιμανιού, το πλάτος της οποίας ήταν 50μ. - 55μ. Η είσοδος του αρχαίου λιμανιού ενδεχομένως να οριζόταν από δύο πύργους, που πιθανόν να αποτελούσαν μέρος των αμυντικών εγκαταστάσεων του αρχικού ελληνιστικού κλειστού λιμανιού που κατασκευάστηκε από τον Πτολεμαίο Σωτήρ στα τέλη του 4^{ου} π.Χ. αιώνα²⁵².

Ο ανατολικός και ο δυτικός κυματοθραύστης, οι οποίοι χτίστηκαν για να επεκτείνουν τη γραμμή των τειχών της πόλης γύρω από το λιμάνι, πλαισιώνονταν από δύο μικρότερες μεταγενέστερες, πιθανόν κατά τη ρωμαϊκή περίοδο²⁵³, βοηθητικές κατασκευές. Πρόκειται για έναν ανατολικό εξωτερικό κυματοθραύστη και ένα δυτικό προστατευτικό τείχος. Ο εξωτερικός κυματοθραύστης βρισκόταν παράλληλα με τα ερείπια του ανατολικού κυματοθραύστη σε απόσταση 30μ., αλλά δεν τον ακολουθούσε σε ολόκληρο το μήκος του. Είχε μήκος 199μ., πλάτος 5μ. και βάθος περίπου 4,5μ.²⁵⁴. Ήταν ίσως μια κατασκευή στα χρόνια του Αυγούστου, στα πλαίσια προσπαθειών αποκατάστασης της πόλης²⁵⁵ μετά από τον σεισμό του 15π.Χ.²⁵⁶ Το νοτιοδυτικό άκρο της μεταγενέστερης αυτής κατασκευής παρουσιάζει ελαφρά κλίση προς την πλευρά του κύριου ανατολικού κυματοθραύστη. Οι ερευνητές του ΡΑΗΕΡ θεωρούν ότι ο εξωτερικός κυματοθραύστης ήταν αρχικά υποβρύχιος, ώστε να εμποδίζεται η επίχωση της λεκάνης από τη λάσπη²⁵⁷. Πιθανόν, όμως, να σχετίζεται και με την προστασία των ανοιγμάτων του κύριου κυματοθραύστη²⁵⁸, του οποίου ένα τέτοιο άνοιγμα πιθανόν να είχε εκτιμήσει ο Daszewski ως δεύτερη είσοδο²⁵⁹. Παραμένει, όμως, άγνωστο κατά

²⁵¹ Hohlfelder (1992), σελ.255

²⁵² Hohlfelder (1992), σελ.255

²⁵³ Hohlfelder & Leonard (1993), σελ.373

²⁵⁴ Hohlfelder & Leonard (1993), σελ.375

²⁵⁵ Hohlfelder (1992), σελ.255

²⁵⁶ Cassius, κ.ά. (1895-1931). LIV 23, 7

²⁵⁷ Hohlfelder (1992), σελ.255

²⁵⁸ Hohlfelder & Leonard (1993), σελ.376-377

²⁵⁹ Daszewsky (1981), σελ.4

πόσο η απόσταση που υπήρχε μεταξύ κύριου και εξωτερικού κυματοθραύστη ήταν ασφαλής για ελιγμούς μεταξύ των αρχαίων πλοίων.

Το δυτικό προστατευτικό τείχος, το οποίο αναφέρθηκε παραπάνω στα αποτελέσματα έρευνας του Daszewski²⁶⁰, μελετήθηκε και από τους ερευνητές του ΡΑΗΕΡ, οι οποίοι, επίσης, εκτιμούν πως αυτή η λιθορριπή αποσκοπούσε στην προστασία του αρχαίου στομίου του λιμανιού²⁶¹. Οι ερευνητές του ΡΑΗΕΡ εντόπισαν εκ νέου τα υποβρύχια κατάλοιπα της λιθορριπής, καθώς και του άκρου του δυτικού λιμενοβραχίονα με τον οποίον ήταν ενωμένη κάθετα και οριζόντια. Τα κατάλοιπα αυτά ουσιαστικά αποτελούσαν ένα σύνολο άτακτων αναμειγμένων κυβόλιθων και ογκόλιθων, διαστάσεων (1,80-2,70)μ. x (1,60-2,70)μ. x (0,85X1,15)μ. Επίσης, είχαν εντοπισθεί και μικρότεροι ογκόλιθοι, διαστάσεων (0,30-0,45)μ. x (0,20-0,22)μ. x (0,16-0,21)μ. Ο Daszewski εκτιμά το μήκος της λιθορριπής στα 70μ.²⁶² ή στα 50μ.²⁶³, ενώ οι ερευνητές του ΡΑΗΕΡ θεωρούν ως πιθανότερο μήκος τα 50μ.²⁶⁴

Η γεωλογική έρευνα που πραγματοποίησαν οι ερευνητές του ΡΑΗΕΡ το 1996 έδωσε σημαντικές πληροφορίες για την ακτογραμμή και το αρχαίο λιμάνι της Νέας Πάφου. Συγκεκριμένα, από την έρευνα έχει προκύψει ότι οι τεχνητοί κυματοθραύστες, εκτός από το ότι περιέκλειαν τους δύο κόλπους που χωρίζονταν από τη φυσική κάθετη κορυφογραμμή του βράχου, επέτρεπαν, επίσης, τη σταδιακή συσσώρευση άμμου εσωτερικά του κλειστού, πλέον, λιμανιού. Επισημαίνεται ότι οι ακτογραμμές του λιμανιού ήταν ήδη αμμώδεις και λασπώδεις, πριν από τη δημιουργία των κυματοθραυστών. Σημειώνεται, επίσης, ότι η θέση της αρχαίας ακτογραμμής ήταν διαφορετική σε σχέση με τη σημερινή. Συγκεκριμένα, κατά την ελληνιστική και πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο η ακτογραμμή του λιμανιού βόρεια και ανατολικά του κλειστού κόλπου πρέπει να ήταν 30 έως 50 μέτρα νότια του επιθαλάσσιου τείχους. Η

²⁶⁰ Daszewsky (1981), σελ.3

²⁶¹ Leonard & Hohlfelder (1993), σελ.374

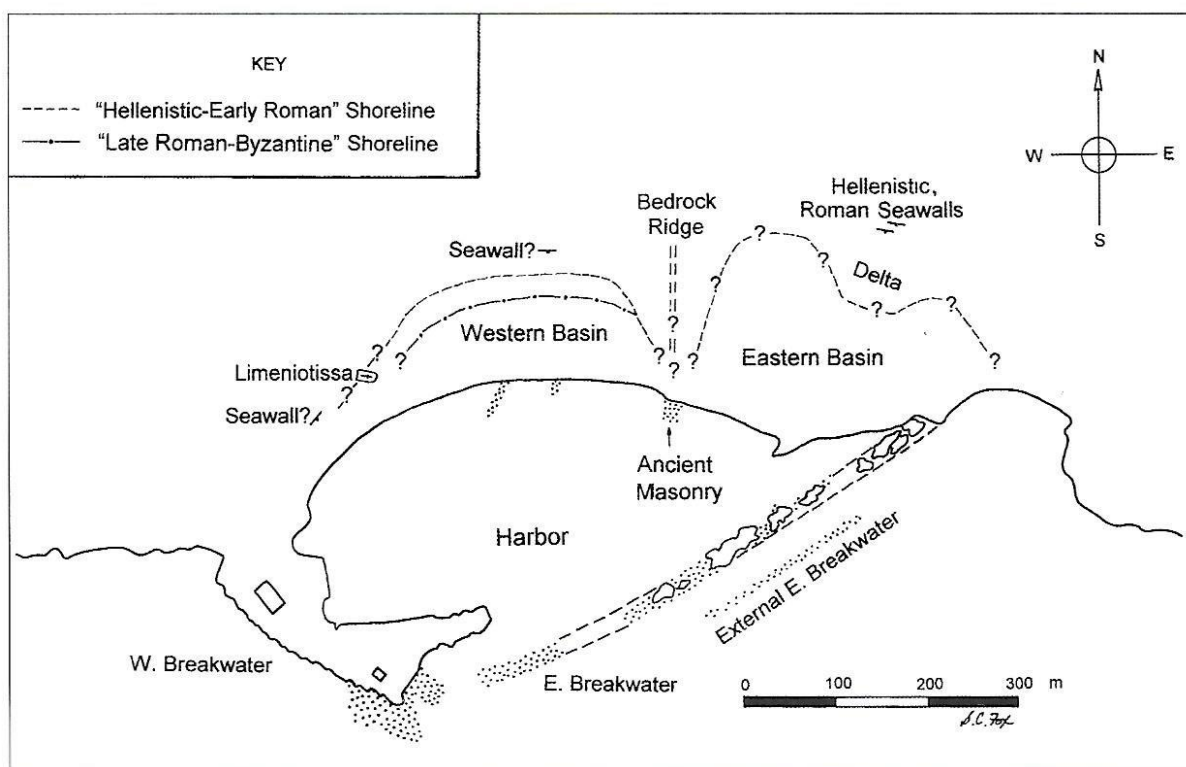
²⁶² Daszewsky (1981), σελ.3

²⁶³ Daszewsky (1987), σελ.174, σημείωση 39

²⁶⁴ Hohlfelder & Leonard (1993), σελ.374

Εικόνα 129, η οποία παρουσιάζει τα αποτελέσματα της γεωφυσικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 1996, δείχνει τη σημερινή ακτογραμμή του λιμανιού της Νέας Πάφου με σημάνσεις που καταδεικνύουν πώς η ακτογραμμή αυτή ενδεχομένως να ήταν στην αρχαιότητα. Διακρίνονται τα όρια του δυτικού και ανατολικού κόλπου, τα οποία, ουσιαστικά, συνέβαλαν στον διαχωρισμό του λιμανιού. Επίσης, φαίνονται οι ακτογραμμές όπως ήταν καθορισμένες κατά την ελληνιστική-ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδο και τα τμήματα του επιθαλάσσιου τείχους που χώριζαν το λιμάνι από την πόλη.

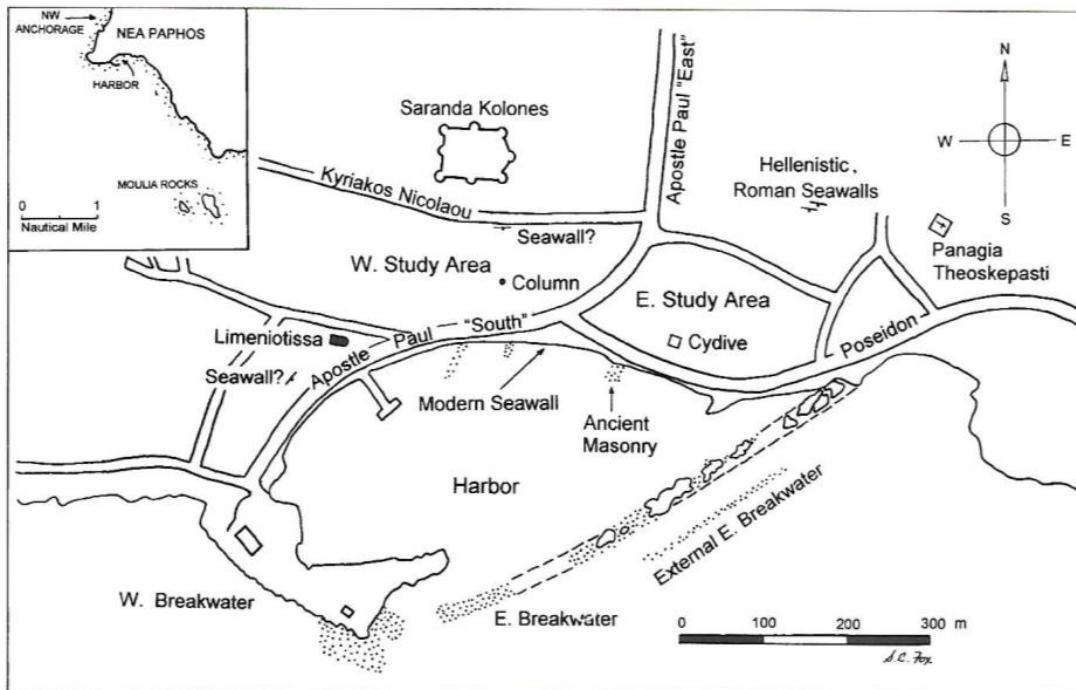
Αν και η φυσική βραχώδης προεξοχή, η οποία σύμφωνα με τον Daszewski διαιρούσε το λιμάνι σε δύο όρμους, εντοπίστηκε γεωλογικά και από τους ερευνητές του PAHEP (Εικ.130, Εικ.131), τα κατάλοιπα της τρίτης λεκάνης στο νοτιοδυτικό τμήμα του λιμανιού, όπως είχε

Εικόνα 129: Αποτελέσματα της γεωφυσικής έρευνας του 1996 (Leonard κ.ά. 1988, σ. 151, Fig.4)

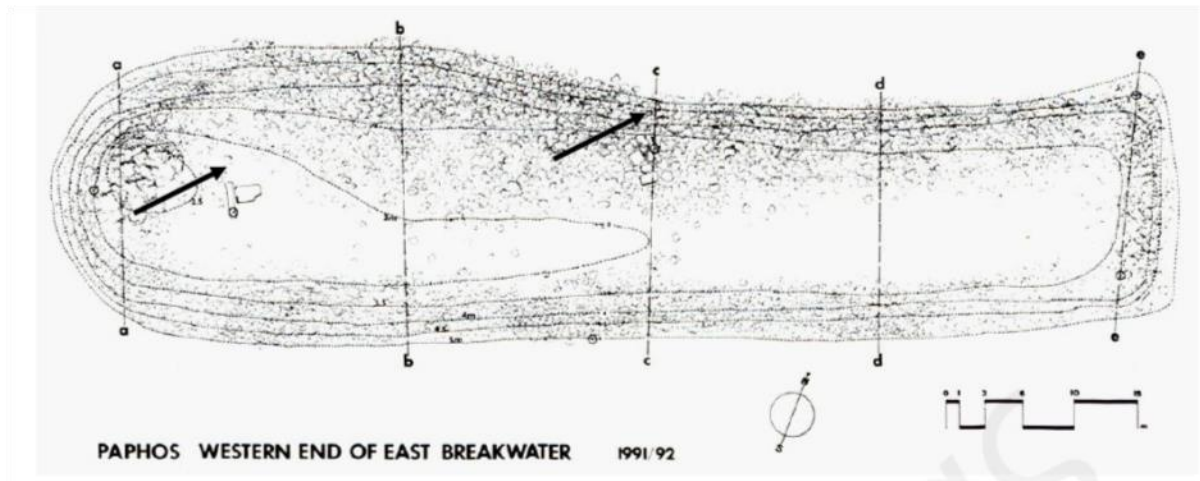
εισηγηθεί ο Πολωνός καθηγητής, δεν έχουν ακόμη εντοπιστεί. Για το πού θα μπορούσε να βρίσκεται ο τρίτος τομέας του λιμανιού και κατά συνέπεια να ερμηνευθεί η φράση «λιμένα τριπλοῦν» που αναφέρει ‘ο Σταδιασμός’, εξετάστηκαν τρία πιθανά σενάρια. Σύμφωνα με το

πρώτο σενάριο, μια προβλήτα εγκαταστάθηκε ως διαχωριστικό στη μεγαλύτερη δυτική λεκάνη του λιμανιού, δημιουργώντας έτσι τρεις εσωτερικές λεκάνες. Με βάση το δεύτερο σενάριο, ο ανατολικός κόλπος διαχωρίστηκε από τις εκβολές του χειμάρρου, δημιουργώντας δύο τμήματα. Σύμφωνα με το τρίτο σενάριο, πιθανόν να υπήρξε ως λιμένας κάποιο αγκυροβόλιο έξω από τους κυματοθραύστες, είτε δηλαδή αυτό που βρισκόταν ανατολικά του κύριου ανατολικού κυματοθραύστη, είτε ο όρμος στη βορειοδυτική πλευρά της αρχαίας πόλης της Νέας Πάφου²⁶⁵.

Εικόνα 130: Θέσεις κατάλοιπων επιθαλάσσιου τείχους (Leonard κ.ά. 1998, σελ.151, fig.4)

²⁶⁵ Leonard, κ.ά. (1998), σελ.154-155

Εικόνα 131: Δυτικό άκρο ανατολικού λιμενοβραχίονα (Hohlfender, 1995), σελ.200, Fig.4)

Με βάση τη στρατιωτική, πολιτική και εμπορική σημασία της Νέας Πάφου κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, μπορεί να θεωρηθεί ότι υπήρχαν οικοδομήματα και εγκαταστάσεις που συνδέονταν άμεσα με τη λειτουργία του λιμανιού της. Ένα τέτοιο αρχιτεκτονικό οικοδόμημα πιθανόν να ήταν ο φάρος της, του οποίου, αν και δεν έχουν βρεθεί αρχαιολογικά τεκμήρια, έχουν προταθεί κατά καιρούς διάφορες τοποθεσίες ως οι πιθανές θέσεις του. Συγκεκριμένα, πιθανές θέσεις του φάρου θεωρούνται το ακρωτήριο Μαλλούτενα, ο οκταγωνικός πύργος στην έπαυλη του Θησέα, η Παναγία Θεοσκέπαστη και ο λόφος Φανάρι²⁶⁶. Επίσης, έχει αναφερθεί και το ενδεχόμενο ο φάρος να ήταν ένας από τους δύο πύργους που στέκονταν στα άκρα των αρχαίων κυματοθραυστών²⁶⁷ και συγκεκριμένα ο πύργος που βρισκόταν στο δυτικό άκρο του ανατολικού λιμενοβραχίονα, καθώς το τελείωμα του συγκεκριμένου κυματοθραύστη είναι πιο φαρδύ από το υπόλοιπο μέρος του και στα αρχιτεκτονικά του κατάλοιπα εντοπίστηκαν δύο κίονες (Εικ.131)²⁶⁸. Οι κίονες αυτοί πιθανόν να αποτελούσαν μέρος κυκλικής κιονοστοιχίας στο ανώτερο μέρος των φάρων που στήριζαν ή περιέβαλλαν την πυρά²⁶⁹. Επίσης, το ενδεχόμενο ο φάρος να βρισκόταν στο δυτικό άκρο του ανατολικού κυματοθραύστη προκύπτει από τη θέση φάρων σε

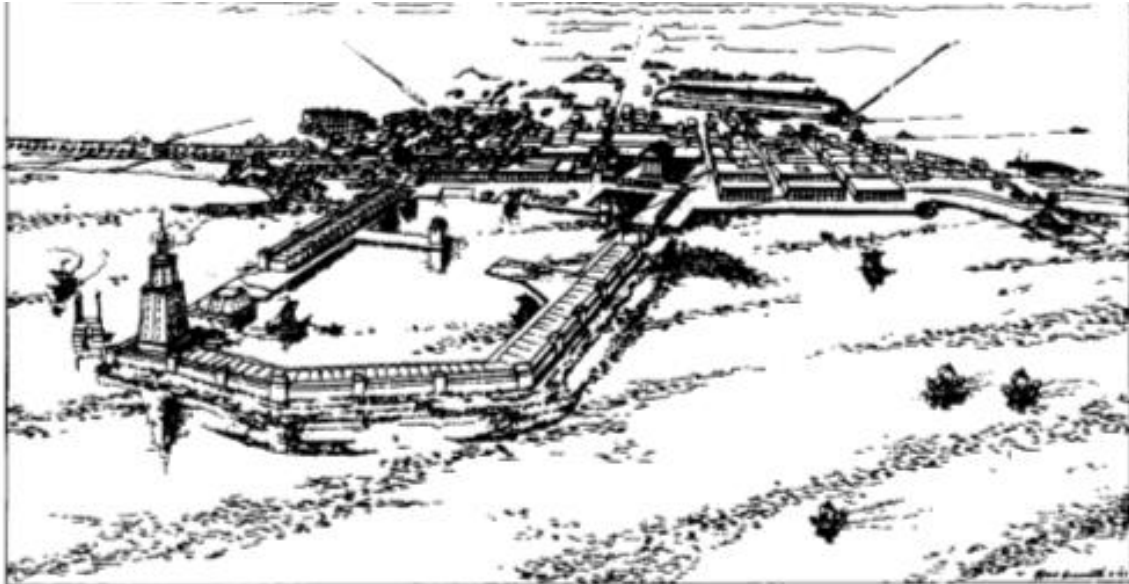
²⁶⁶ Leonard κ.ά. (1995), σελ.245-247

²⁶⁷ Leonard κ.ά. (1995), σελ.237-238

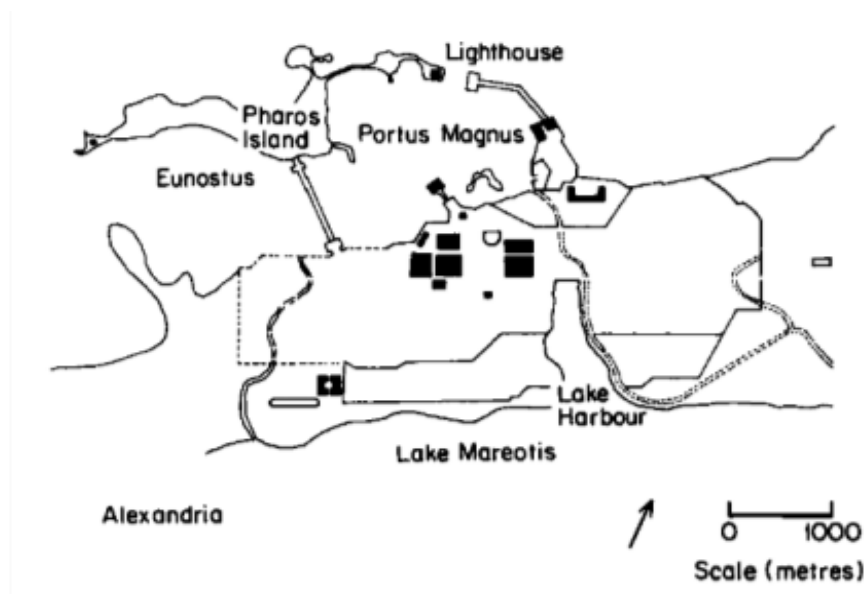
²⁶⁸ Hohlfender (1995), σελ.200 · Βήτας (2013), σελ.137

²⁶⁹ Redde (1979), σελ.845-872

άλλα λιμάνια της Μεσογείου, όπως στην Αλεξάνδρεια, στην Καισάρεια, στην Lepcis Magna και στην Όστια, στις οποίες οι φάροι αυτοί είχαν χτιστεί στο δεξί άκρο της εισόδου του λιμανιού²⁷⁰ (Εικ.132, Εικ.133, Εικ.134, Εικ.135).

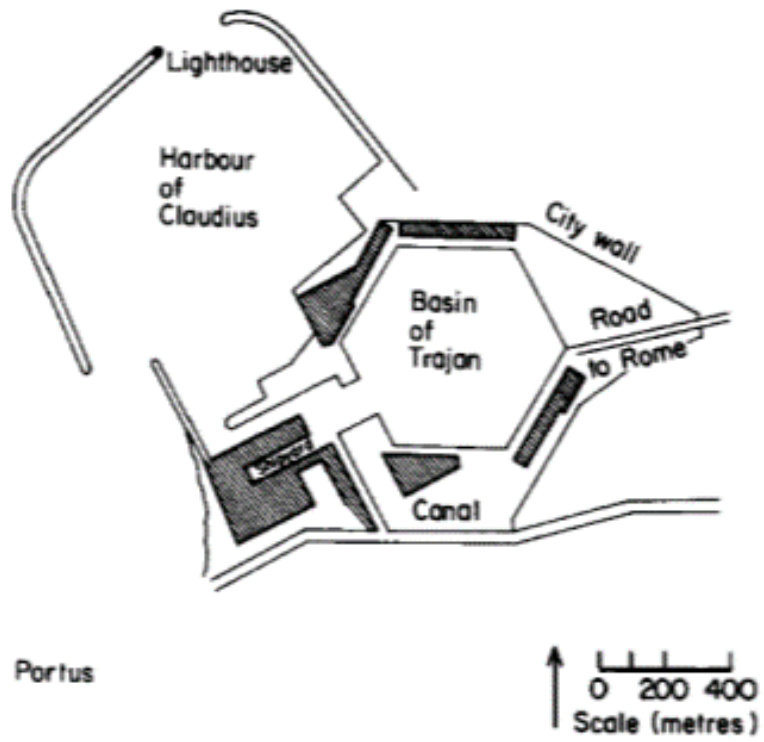

Εικόνα 132: Αναδόμηση Φάρου στην Καισάρεια (Vann, 1991, fig.1)

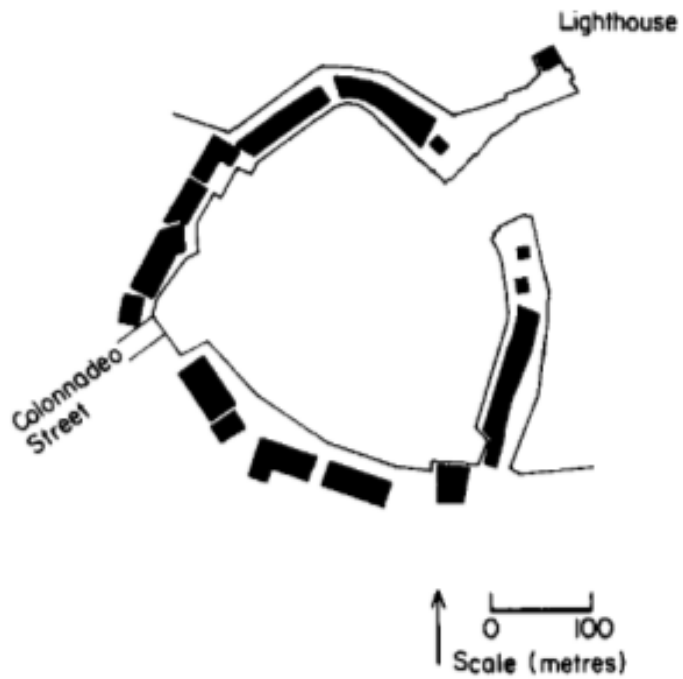

Εικόνα 133: Σχέδιο Αλεξάνδρειας – Θέση Φάρου (Vann, 1991, fig.3)

²⁷⁰ Vann (1991), σελ.124-128

Εικόνα 134: Σχέδιο λιμανιού Όστια – Θέση Φάρου (Vann, 1991, fig.5)

Εικόνα 135: Σχέδιο Lepcis Magna -Θέση Φάρου (Vann, 1991, fig.7)

Δημόσια κτήρια

Τα σημαντικά δημόσια κτήρια της Νέας Πάφου βρίσκονται στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης (Εικ.111, Εικ.112) και περιλαμβάνουν το Ωδείο/Βουλευτήριο, το 'Ασκληπιείο, την Αγορά, το Θέατρο και το Γυμνάσιο. Τα τρία πρώτα συγκροτούν μια προσεγγμένα σχεδιασμένη ομάδα μνημειακών κτηρίων, η οποία αποτελούσε το αστικό κέντρο της Νέας Πάφου. Όπως φαίνεται, για την οικοδόμηση των τριών αυτών κτηρίων ακολουθήθηκαν οι κανόνες της ελληνιστικής και ρωμαϊκής πολεοδομίας, σύμφωνα με τους οποίους τα σημαντικά δημόσια κτήρια θα έπρεπε να είναι συγκεντρωμένα στον ίδιο χώρο²⁷¹.

Σύμφωνα με τα ευρήματα των ανασκαφών, το Ωδείο/Βουλευτήριο, το 'Ασκληπιείο και η Αγορά έχουν οικοδομηθεί κατά μήκος ενός οριζόντιου άξονα, με φορά από δυτικά προς ανατολικά. Το Θέατρο έχει αποκαλυφθεί στο ανατολικό άκρο του άξονα, εντός των τειχών της πόλης και μακριά από τα τρία προαναφερθέντα οικοδομήματα, ενώ το Γυμνάσιο της Πάφου δεν έχει ακόμη εντοπιστεί, παρόλο που η ύπαρξή του τεκμηριώνεται μέσα από επιγραφικά δεδομένα. Το δυτικό σημείο του οριζόντιου άξονα ενδέχεται να καθορίστηκε από έναν ναό κτισμένο στην κορυφή της ακρόπολης. Ο ναός αυτός ήταν προσβάσιμος μέσω μιας σειράς σκαλοπατιών χαραγμένων στον βράχο πάνω από το Ωδείο.

Το συγκρότημα των τριών κτηρίων είχε χρονολογηθεί από τους πρώτους ερευνητές στη ρωμαϊκή περίοδο στις αρχές του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και ενδέχεται να αποτελεί μια ανακατασκευή του αστικού κέντρου μετά τον σεισμό του 76/77 μ.Χ.²⁷². Το Ωδείο, το 'Ασκληπιείο' και η Αγορά είχαν καταστραφεί από τους σεισμούς στα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.²⁷³

Όλα τα προαναφερθέντα οικοδομήματα περιγράφονται στη συνέχεια αναλυτικά, με βάση τα ανασκαφικά ευρήματα. Επίσης, για το κάθε οικοδόμημα παρατίθεται το χρονικό των

²⁷¹ Maier & Karageorgis (1984), σελ.251.

²⁷² Maier & Karageorgis (1984), σελ.251

²⁷³ Χρήστου (2008), σελ.80

ανασκαφών και συζητείται ο λειτουργικός ρόλος του, όπως προκύπτει από παράλληλη σύγκριση αντίστοιχων κτηριακών συγκροτημάτων, που οικοδομήθηκαν σε άλλες περιοχές κατά την περίοδο των αυτοκρατορικών χρόνων. Στην περίπτωση του Γυμνασίου, παρατίθενται μόνο πληροφοριακά στοιχεία από αναφορές και επιγραφικά δεδομένα, καθώς δεν υπάρχουν ακόμη ανασκαφικά ευρήματα.

Ωδείο/Βουλευτήριο. Το Ωδείο της Νέας Πάφου βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του μικρού λόφου, στην κορυφή του οποίου δεσπόζει ο φάρος της Πάφου²⁷⁴. Σύμφωνα με τους πρώτους μελετητές, πρόκειται για μικρό θεατρικό κτήριο, που χρονολογείται στις αρχές του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. και που χρησιμοποιούταν μόνο για μουσικές εκδηλώσεις.

Κτισμένο με μεγάλους αργόλιθους και επενδυμένο με πελεκητούς ασβεστόλιθους, το κτήριο αυτό είναι μοναδικό στο είδος του σ' ολόκληρη τη ρωμαϊκή Κύπρο. Αποτελείται από το κοίλο, που διασώθηκε μέχρι του διαζώματος και έχει εξωτερική διάμετρο 47,30μ., την ημικυκλική ορχήστρα με διάμετρο 11,30μ., τη σκηνή, από την οποία διατηρούνται μόνο το λιθόστρωτο δάπεδο και μέρος του προσκηνίου, καθώς και δυο πλάγιες παρόδους σε σχήμα Γ από τις οποίες εισέρχονταν οι θεατές²⁷⁵.

Το κοίλο, το οποίο δεν είναι εγγεγραμμένο σε παραλληλόγραμμο, χωρίζεται σε δύο διαζώματα, εκ των οποίων το κάτω συνίσταται από δώδεκα σειρές εδωλίων. Οι σειρές των εδωλίων χωρίζονται σε πέντε σφηνοειδείς κερκίδες, μέσω τεσσάρων κλιμάκων. Από το σύνολο των σειρών των κερκίδων διασώθηκαν μόνο δεκατρείς, από τις οποίες αφαιρέθηκαν στο παρελθόν οι επενδυτικές ασβεστολιθικές πλάκες. Ένα θολωτό πέρασμα στο πίσω μέρος του κοίλου (αμφιθέατρο) έδινε πρόσβαση στα ψηλότερα καθίσματα, μέσω διαδρόμων. Καθένα από τα πέντε τμήματα του κατώτερου εδωλίου έχει μήκος 3,00μ. και, ανεβαίνοντας τις σειρές, το μήκος κάθε τμήματος εδωλίου αυξάνεται κατά 0,40μ. Το πλάτος κάθε καθίσματος σε κάθε

²⁷⁴ Nicolaou, K. (1966), σελ.580

²⁷⁵ Χρήστου (2008), σελ.80

σειρά εδωλίου υπολογίζεται ότι ισούται με 0,50μ. Επομένως, το κάτω εδώλιο χωρούσε τέσσερα έως πέντε άτομα. Με βάση τον υπολογισμό αυτό, κάθε κερκίδα είχε χωρητικότητα περί τα 120 άτομα και συνολικά οι πέντε κερκίδες χωρούσαν περί τα 600 άτομα. Οι δέκα κερκίδες του άνω διαζώματος χωρούσαν τον διπλάσιο αριθμό ατόμων, δηλαδή χωρούσαν 1200 άτομα. Συνολικά, στο Ωδείο χωρούσαν περί τα 1800 άτομα.²⁷⁶

Όσον αφορά τη σκηνή, αυτή υποκαθίσταται από δύο ζεύγη πυλώνων διαστάσεων 2,26 x 3,83μ., οι οποίοι απέχουν μεταξύ τους απόσταση 11,30μ. και αφήνουν ανοικτή μια θύρα 1,17μ. Η μεταξύ τους απόσταση είναι τέτοια, ώστε να είναι δυνατή η τοποθέτηση τρίτου ζεύγους πυλώνων στο κέντρο, πιθανόν φορητού. Οι πυλώνες δεν είναι υπερυψωμένοι από το έδαφος, ώστε να υπάρχει ένα σταθερό pulpitum-προσκήνιο. Αυτό δείχνει ότι σκηνικό οικοδόμημα μπορούσε να εναλλάσσεται με φορητό βήμα²⁷⁷.

Σύμφωνα με τα μέχρι στιγμής διαθέσιμα στοιχεία, το Ωδείο θεωρείται ότι ήταν στεγασμένο, παρά το γεγονός ότι στο εξωτερικό του δεν υπάρχουν αντηρίδες. Η οροφή του μάλλον αποτελείτο από ακτινωτές δοκούς που ακολουθούσαν τη φορά των κερκίδων. Στο κέντρο είχε μια οπή και στο μπροστινό μέρος μια στέγη ριχτή προς τη στοά της Αγοράς²⁷⁸.

Το Ωδείο/Βουλευτήριο της Πάφου καταστράφηκε από τους σεισμούς στα μέσα του 4ου αιώνα μ.Χ. μαζί με το 'Ασκληπιείο' και την Αγορά και από τότε μέχρι τις αραβικές επιδρομές χρησιμοποιείτο ως μεταλλουργικό εργαστήριο. Μετά την ανακάλυψή του, αναστηλώθηκε τμηματικά από το Τμήμα Αρχαιοτήτων, υπό την καθοδήγηση του Ελλαδίτη αρχιτέκτονα Ι. Τραυλού²⁷⁹.

Με βάση το χρονικό των ανασκαφών, το θεατροειδές κτίσμα αποκαλύφθηκε στις ανασκαφές του 1968. Για τα ευρήματα των ανασκαφών, ο κ. Νικολάου αναφέρει σχετικά: «*Το 'Θέατρο' ήταν ορατό στην επιφάνεια του εδάφους αλλά δεν είχε ερευνηθεί ποτέ. Για πολύ καιρό*

²⁷⁶ Μαυρογιάννης (2019), σελ.13

²⁷⁷ Μαυρογιάννης (2019), σελ.12

²⁷⁸ Μαυρογιάννης (2019), σελ.13

²⁷⁹ Χρήστου (2008), σελ.80

χρησίμευε ως λατομείο πέτρας με αποτέλεσμα σημαντικά δομικά του στοιχεία να έχουν χαθεί. Ωστόσο, διακρίνεται το κοίλο στην επιφάνεια του εδάφους. Πίσω από το κοίλο υπάρχει ημικυκλικός λάκκος που φανερώνει την τοποθεσία από την οποία εξήχθησαν οι οικοδομικοί λίθοι. Η θέση της ορχήστρας και της σκηνής εντοπίστηκαν εύκολα. Η ανασκαφή περιορίστηκε στη διάνοιξη μιας μεγάλης τάφρου που διέσχιζε το κοίλο, την ορχήστρα και τη σκηνή, κατά μήκος του κύριου άξονα του κτηρίου... για να μπορεί να προσδιοριστεί αρχικά το μέγεθος του θεάτρου και, ακολούθως, να γίνει εκτίμηση του βαθμού διατήρησής του. Εκτός από το όρυγμα αυτό, έχει αποκαλυφθεί ένα μεγάλο μέρος του άνω κοίλου, καθώς και τα δύο πλευρικά του μέρη. Τα έργα αυτά έφεραν στο φως δεκατέσσερις σειρές σκαλοπατιών, τα οποία ήταν όλα απογυμνωμένα από την αρχική τους πέτρινη επένδυση. Μέρος των κτηρίων της ορχήστρας και της σκηνής έχουν, επίσης, αποκαλυφθεί. Κατά μήκος του άξονα, στο κεντρικό θέατρο, ανακαλύφθηκε υπόγεια σήραγγα χτισμένη σε διαφορετικά επίπεδα που κατηφόριζε προς τα κτήρια της σκηνής. Αυτή η πρόωμη έρευνα έδειξε πως το θέατρο, ως έχει σήμερα, χρονολογείται στους ρωμαϊκούς χρόνους, χρονολόγηση που επιβεβαιώνεται, όχι μόνο από την αρχιτεκτονική, αλλά και από την κεραμική. Στα ευρήματα περιλαμβάνονται μερικές αποσπασματικές επιγραφές, μεγάλος αριθμός αρχιτεκτονικών θραυσμάτων σε μάρμαρο και πολυάριθμα κομμάτια από κεραμίδια στέγης»,²⁸⁰ τα οποία σε συνδυασμό με την αρχιτεκτονική τυπολογία του οικοδομήματος, συνιστούν τη χρονολόγησή Ωδείου στους ρωμαϊκούς χρόνους²⁸¹.

²⁸⁰ Nicolaou, K. (1969), σελ.560

²⁸¹ Karageorghis (1969), BCH 93, pp.558-560

Το 1969 επιχειρήθηκαν ανασκαφές στο Ωδείο Πάφου, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σε δύο χρονικές περιόδους, με σκοπό να αποκαλυφθεί ολόκληρο το κοίλο, η ορχήστρα και το κτήριο της σκηνής (Εικ.136). Οι ανασκαφές ανέδειξαν δώδεκα σειρές από καθίσματα απογυμνωμένα από τα καλύμματά τους και έξι σκάλες, οι οποίες χωρίζουν το κάτω μπαλκόνι (maenianum) σε επτά κερκίδες (cunei). Το κοίλο κάτω από τα καθίσματα ήταν χτισμένο πάνω από μια θολωτή κατασκευή, η οποία ήταν στηριγμένη σε τοίχους ακτινωτά προς την ορχήστρα. Το κενό που υπήρχε στον χώρο κάτω από το κοίλο ήταν γεμάτο με μάζα, στα οποία βρέθηκαν πολλά αντικείμενα που χρονολογούνται από την ελληνιστική περίοδο. Όσον αφορά το διάζωμα ή το άνω μπαλκόνι δεν υπάρχει οτιδήποτε διασωθέν.

Εικόνα 136: Ωδείο - Ανασκαφές 1969

Η ημικυκλική ορχήστρα του κτηρίου, διαμέτρου 12μ., βρέθηκε πολύ κατεστραμμένη, λόγω της χρήσης του Ωδείου ως εργαστήριο μετάλλων μετά από την καταστροφή του από τους σεισμούς στα μέσα του 4^{ου} αι. μ.Χ.²⁸² Στον χώρο αυτό βρέθηκαν αποσπασματικά πολλά θραύσματα κιόνων από γκρι γρανίτη, αρχιτεκτονικά θραύσματα από λευκό μάρμαρο και δύο ενεπίγραφες βάσεις αγάλματος από ντόπιο ροζ μάρμαρο, τα οποία χρονολογούνται από την εποχή των Σεβήρων. Οι ανασκαφές ανέδειξαν, επίσης, ότι η είσοδος των θεατών στην ορχήστρα γινόταν από δύο παρόδους σε σχήμα Γ, πιθανόν θολωτές.

²⁸² Nicolaou, K. (1975β), σελ.34-69

Όσον αφορά στη σκηνή, από αυτήν σώζεται μόνο ο όροφος²⁸³. Στην πρόσοψη της σκηνής βρέθηκαν εννέα εστίες, που εξυπηρετούσαν την τήξη μετάλλων, ειδικότερα χαλκού και μόλυβδου, καθώς επίσης και κομμάτια κάρβουνου, τέφρας και σκωρίας χαλκού. Πίσω από τις εστίες, στον τόπο όπου αυτές αγγίζουν το μπροστινό μέρος της σκηνής, είναι ορατή μια σειρά από σωλήνες σκαμμένες στο τοίχος του σκηνικού κτηρίου που σχετίζονταν με το εργαστήριο²⁸⁴, χωρίς όμως να έχει προσδιοριστεί η χρησιμότητά τους.

Σε επαναληπτική φάση ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν το 1970 οι εργασίες επικεντρώθηκαν στον χώρο έξω από το κοίλο, καθώς το κοίλο, η ορχήστρα και η σκηνή του Ωδείου είχαν ήδη αποκαλυφθεί. Τα ευρήματα των ανασκαφών ανέδειξαν ολόκληρη την περίμετρο του αναλημματικού τείχους, του οποίου η κάτω διαδρομή ήταν χτισμένη από μεγάλες πέτρες σε πολύ καλή κατάσταση (Εικ.137). Οι ανασκαφές αυτές ανέδειξαν επίσης ότι η συμπαγής δομή του κοίλου διακόπτεται σε τακτά διαστήματα από μια σειρά μικρών θολωτών θαλάμων (Εικ.138). Το ίδιο συμβαίνει και μέσα στο κοίλο.

Κάτω από το κοίλο, σε κοντινή απόσταση από την ορχήστρα αποκαλύφθηκε ένας καλοφτιαγμένος κάθετος τοίχος ύψους περίπου πέντε μέτρων και τα καθίσματα του κατώτερου μπαλκονιού, τα οποία στηρίζονται σε θόλους που βρίσκονται κάτω από το εσωτερικό του κοίλου. Όλα στηρίζονται στον ημικυκλικό τοίχο και στους κάθετους τοίχους σε αυτόν, που τοποθετούνται ακτινωτά προς την ορχήστρα.

Ο θολωτός χώρος μεταξύ των τοίχων κάτω από το κοίλο ήταν γεμάτος με χώμα, στοιχείο που δείχνει ότι οι θόλοι κάτω από τα καθίσματα υποστηρίζονται από το έδαφος. Το γέμισμα του χώρου με χώμα περιείχε ελληνιστικό και πρώιμο ρωμαϊκό υλικό, δείχνοντας ότι η διαδικασία επιχωμάτωσης είχε προηγηθεί της οικοδόμησης του Ωδείου. Τα ευρήματα των ανασκαφών που πραγματοποιήθηκαν το 1970 δείχνουν ότι το Ωδείο χτίστηκε, σύμφωνα με

²⁸³ Nicolaou, K. (1975β), σελ.34-69

²⁸⁴ Karageorghis (1970), BCH 94, p.287

τον Νικολάου (1972) κατά την περίοδο του Αυγούστου και διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ., χωρίς εμφανείς αλλοιώσεις²⁸⁵.

Εικόνα 137: Το αναλημματικό τείχος - Ανασκαφές 1970

²⁸⁵ Nicolaou, K. (1972), σελ.315

Εικόνα 138: Θολωτοί θάλαμοι στο κοίλο - Ανασκαφές 1970

Κατά την άνοιξη του 1971, οι ανασκαφές στον χώρο του Ωδείου επαναλήφθηκαν, με σκοπό την πλήρη αποκάλυψη της εξωτερικής περιμέτρου και των δύο πτερύγων του Ωδείου, ώστε να καταστεί δυνατός ο προσδιορισμός της σχέσης του με ορισμένα παρακείμενα κτήρια. Οι ανασκαφές στην ανατολική πλευρά του Ωδείου ανέδειξαν θεμέλια, τα οποία βρίσκονται σε κάποια απόσταση από το σκηνικό οικοδόμημα. Τα θεμέλια αυτά ενδέχεται να ανήκουν σε στοά με κιονοστοιχία. Επίσης, σε μικρή απόσταση βόρεια του σκηνικού κτίσματος αποκαλύφθηκε ένα πλακόστρωτο δάπεδο, πιθανόν κάποιας άλλης στοάς. Στο πίσω μέρος του Ωδείου αποκαλύφθηκε πλακόστρωτο δάπεδο, που ενδέχεται να στήριζε μια σκάλα. Η σήραγγα, η οποία έχει αποκαλυφθεί σε προηγούμενη φάση ανασκαφών, φαίνεται ότι αποτελούσε αποχέτευση, εφόσον ξεκινά από το σημείο αυτό, εκτείνεται κάτω από ολόκληρη τη δομή και καταλήγει στο πίσω μέρος της σκηνής²⁸⁶.

²⁸⁶ Nicolaou (1973α), σελ.57

Όσον αφορά στο αναλημματικό τείχος, το κάτω τμήμα βρέθηκε πλήρες, ενώ το πάνω τμήμα σώζεται σε ορισμένα σημεία (Εικ.139). Οι ογκόλιθοι είναι μεγάλοι, καλά επεξεργασμένοι ψαμμίτες και συχνά φέρουν το σημάδι του κτίστη ή ακόμα και ένα ή δύο γράμματα.

Εικόνα 139: Το αναλημματικό τείχος - Ανασκαφές 1971

Στα ευρήματα των ανασκαφών του 1971 αποκαλύφθηκε, επίσης, μεγάλος αριθμός κεραμιδιών, υποδηλώνοντας ότι το Ωδείο ήταν στεγασμένο. Στα σημαντικότερα ευρήματα, εκτός από τη γνωστή μεγάλη ποσότητα αγγείων, περιλαμβάνονται μερικά νομίσματα και μερικές αποσπασματικές επιγραφές, καταδεικνύοντας ότι το Ωδείο της Πάφου μπορεί να χρονολογηθεί στον 1ο αιώνα μ.Χ.²⁸⁷

Στα νότια του Ωδείου έχει αποκαλυφθεί εν μέρει ένα δωμάτιο που συνδέεται με το Ωδείο, χωρίς όμως να έχει προσδιοριστεί ακόμη η λειτουργία του. Πέρα από τη βόρεια πτέρυγα του εν λόγω δωματίου, έχει αποκαλυφθεί ένα πλακόστρωτο που συνεχίζει στη σκηνή και θα

²⁸⁷ Nicolaou, K. (1973α), σελ.57

μπορούσε να είναι ένας δρόμος που οδηγεί στο Ωδείο. Ένα άλλο πεζοδρόμιο, σε κάποια απόσταση από το κτήριο της σκηνής, πιθανότατα στήριζε κιονοστοιχία²⁸⁸.

Κατά τη διαδικασία των προηγούμενων ανασκαφών, η ορχήστρα, τμήμα των τοίχων των παρόδων, καθώς και το δάπεδο έχουν ανακατασκευαστεί (Εικ.140). Η αποκατάσταση

Εικόνα 140: Το δάπεδο της ορχήστρας ανακατασκευασμένο - Ανασκαφές 1971

αυτή συνεχίστηκε και στις ανασκαφές του 1972, οι οποίες επικεντρώθηκαν στο πίσω μέρος του Ωδείου όπου είχε συσσωρευτεί πολύ χώμα. Η απομάκρυνση αρκετής ποσότητας χώματος σε απόσταση έξι μέτρων από την περίμετρο του Ωδείου οδήγησε στον εντοπισμό του αρχικού δαπέδου που βρισκόταν σε επίπεδο αντίστοιχο με το πέλμα του αναλήμματος. Η αποκάλυψη αυτή έχει καταστήσει δυνατή την προσβασιμότητα σε όλο το πίσω μέρος του Ωδείου, μέσω του αρχικού του δαπέδου. Οι ανασκαφές αυτές αποκάλυψαν, επίσης, ότι η κάτω διαδρομή της δομής του αναλημματικού τοίχους σώζεται ανέπαφη²⁸⁹.

²⁸⁸ Nicolaou, K. (1973α), 77(1), σελ.57

²⁸⁹ Nicolaou, K. (1973β), 77(4), σελ.430

Στη νοτιοδυτική πλευρά, προσαρτημένος στο Ωδείο, αποκαλύφθηκε ένας λεπτός τοίχος μεγάλου δωματίου, το οποίο δεν έχει ερευνηθεί ακόμη. Το πίσω μέρος του σκηνικού κτίσματος εξετάστηκε μέχρι τα θεμέλια, ώστε να μελετηθεί η υποδομή του σε σχέση με τη εδραίωση και την αναστήλωσή του. Μια δοκιμαστική δευτερεύουσα ανασκαφή στη βραχώδη άκρη της Ακρόπολης με θέα το Ωδείο έφερε στο φως μερικά λαξευμένα σκαλοπάτια, προφανώς στυλοβάτη ναού. Στη δευτερεύουσα αυτή ανασκαφή αποκαλύφθηκε, επίσης, μια σειρά από εκλεκτά αρχιτεκτονικά καλούπια σε γύψο.

Οι ανασκαφές του 1973 επικεντρώθηκαν, κυρίως, στον χώρο μπροστά από το Ωδείο, πέρα από τη σκηνή, όπου παλαιότερα στοιχεία έδειχναν ότι υπήρχε μια μακριά στοιά παράλληλη με τη σκηνή. Ένας φαρδύς δρόμος εκτείνεται μεταξύ του χώρου της σκηνής και της στοάς. Τα θεμέλια της υποδομής, όπου στηριζόταν μια σειρά από κίονες, ανασκάφηκαν σε μήκος σχεδόν 100 μέτρων. Τα υπολείμματα του στυλοβάτη αποκαλύφθηκαν σε μήκος περίπου 20 μέτρων. Βρέθηκαν, επίσης, κίονες από γρανίτη και άλλα αρχιτεκτονικά μέλη (Εικ.141), που υποδηλώνουν περίστυλη στοιά²⁹⁰. Στα

Εικόνα 141: Κίονες - Ανασκαφές 1973

νοτιοδυτικά του Ωδείου αποκαλύφθηκε τμήμα του δυτικού τοίχου ενός μεγάλου κτηρίου προσαρτημένου στο Ωδείο. Τα ευρήματα που αφορούν στον δυτικό τοίχο του μεγάλου

²⁹⁰ Nicolaou (1975α), σελ.131

κτηρίου θα συζητηθούν στην επόμενη ενότητα που αφορά στο 'Ασκληπιείο', δηλαδή το σύμπλεγμα κτισμάτων νοτίως του Ωδείου.

Το Ωδείο της Πάφου, ως προς την αρχιτεκτονική του τυπολογία, συγκαταλέγεται μεταξύ των βουλευτηρίων που δεν είναι εγγεγραμμένα σε τετράπλευρο παραλληλόγραμμο, σύμφωνα με τον Jean Charles Balty, τον μόνο που το μελέτησε μέχρι τώρα²⁹¹. Ήταν κτισμένο με opus caementicium στο εσωτερικό και ισόδομη τοιχοδομία για επικάλυψη στο εξωτερικό. Καθώς δεν υπήρχαν αντηρίδες στο εξωτερικό, δείχνει ότι το Ωδείο ήταν στεγασμένο. Η οροφή αποτελείτο από ακτινωτές δοκούς κατά τη φορά των κερκίδων με κεντρικό οπαίο και έμπροσθεν με ριχτή στέγη προς τη στοά της Αγοράς. Ο παραλληλισμός των αρχιτεκτονικών μεγεθών προκρίνουν μια ενδιάμεση λύση για το Ωδείο της Πάφου, ότι δηλαδή πρόκειται για βουλευτήριο που, ενδεχομένως σε εξαιρετικές περιπτώσεις, χρησιμοποιούταν για μουσικούς και σκηνικούς αγώνες. Πρωτίστως, όμως, συνδέεται με τον πολιτικό βίο της Αγοράς και την αυτοκρατορική λατρεία²⁹².

Όσον αφορά τη λειτουργία και την άμεση σχέση του με την Αγορά, που είναι καθοριστικής σημασίας, το Ωδείο της Νέας Πάφου θα πρέπει να συμπεριληφθεί στη σειρά βουλευτηρίων της Μικράς Ασίας, όπως μπορεί να επιβεβαιωθεί από μια σύγκριση της αρχιτεκτονικής τυπολογίας του και του μεγέθους του με το Ωδείο-Βουλευτήριο της Εφέσου (Εικ.142) και το Ωδείο-Βουλευτήριο της Αφροδισιάδας (Εικ.143). Συγκεκριμένα, το Ωδείο της Πάφου βρίσκεται στον άξονα της Αγοράς, όπως συμβαίνει με τα βουλευτήρια Εφέσου και Αφροδισιάδας²⁹³. Επίσης, το αντίστοιχο μνημείο στην Έφεσο έχει προσεγγιστικά τις ίδιες διαστάσεις με το Ωδείο της Νέας Πάφου και, επίσης, είναι και αυτό μερικώς εφραπτόμενο στο κλιτύ του εδάφους. Σχετικά με τη χωρητικότητα του Ωδείου της Πάφου (περίπου 1800 καθίσματα), αυτή προσεγγίζει την χωρητικότητα του Βουλευτηρίου της Αφροδισιάδας, όπου

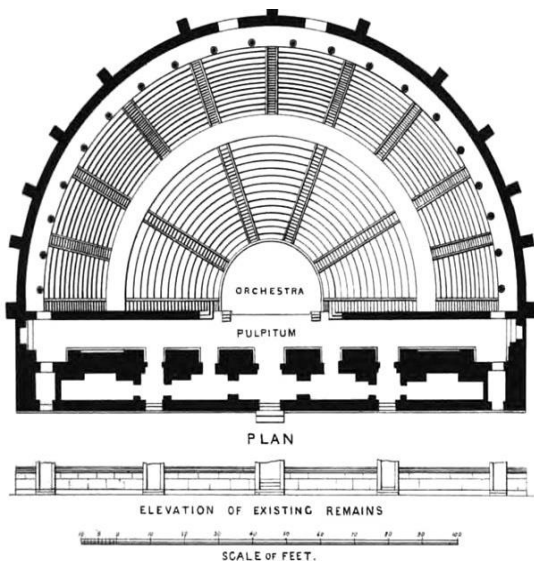
²⁹¹ Μαυρογιάννης (2019), σελ.8

²⁹² Μαυρογιάννης (2019), σελ.13

²⁹³ Μαυρογιάννης (2019), σελ.12

εκεί ο εκτιμώμενος αριθμός καθισμάτων είναι 1700²⁹⁴. Επιπρόσθετα, κοινά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των Ωδείων της Πάφου, της Εφέσου και του Βουλευτηρίου στην Αφροδισιάδα αποτελούν ο σχεδιασμός του σκηνικού οικοδομήματος, τα μεγέθη των διάφορων συνιστωσών των κτηρίων, η ορχήστρα δίχως πρόσβαση και ρείθρο για τα όμβρια ύδατα, αλλά και τα στοιχεία που υποδηλούν ότι τα κτήρια ήταν στεγασμένα²⁹⁵.

Το Ωδείο-Βουλευτήριο της Εφέσου αποτελεί το κυριότερο παράλληλο σύγκρισης με το Ωδείο-Βουλευτήριο της Πάφου, καθώς εκεί διαπιστώθηκε η πιο χαρακτηριστική σχέση με τους πολιτειακούς θεσμούς της πρωτεύουσας της ρωμαϊκής επαρχίας Ασίας. Η Έφεσος, σύμφωνα με τους θεσμούς, είναι ελληνική πόλη και αυτό που έχει διαπιστωθεί είναι η σχέση των θεσμών της με το συγκρότημα Βουλευτήριο, αλλά και τα λοιπά οικοδομήματα στην Άνω Αγορά της Εφέσου.

(α): Σχέδιο Ωδείου/Βουλευτηρίου Εφέσου

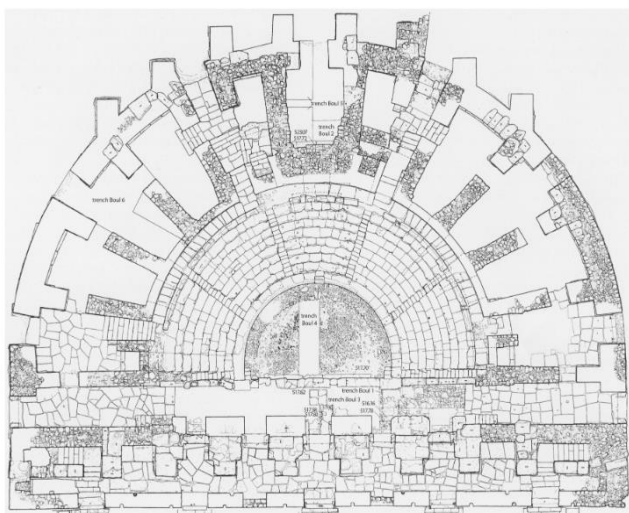

(β) Ωδείο/Βουλευτήριο Εφέσου

Εικόνα 142: Ωδείο/Βουλευτήριο Εφέσου

²⁹⁴ <https://aphrodisias-excavations.com/councilhouse/>

²⁹⁵ Μαυρογιάννης (2019), σελ.12

(α): Σχέδιο Βουλευτηρίου Αφροδισιάδας

(β): Σχέδιο κέντρου πόλεως Αφροδισιάδας

Εικόνα 143: Σχέδιο Βουλευτηρίου και κέντρου πόλεως Αφροδισιάδας

Η άμεση σχέση Ωδείου-Βουλευτηρίου και Αγοράς εμπεριέχει και αρχιτεκτονικά δεδομένα σύγκρισης. Επί τούτου, ο Βιτρούβιος αναφέρει ότι «το Βουλευτήριο πρέπει να συνδέεται με την Αγορά και μάλιστα με τρόπο που το μέγεθος και οι αναλογίες του να αντιστοιχούν σε αυτήν»²⁹⁶. Στην περίπτωση μας, η διάμετρος του κοίλου στο Ωδείο Πάφου είναι 48 μ., δηλαδή περίπου το μισό του συνολικού μήκους (98μ.) της πλευράς της Αγοράς.

Τα παραδείγματα των αρχιτεκτονικών χώρων από την Έφεσο και την Αφροδισιάδα προλειαινούν το έδαφος για την κατανόηση και λειτουργία των αντίστοιχων χώρων στην πολιτική Αγορά της Νέας Πάφου κατά τους Αυτοκρατορικούς χρόνους. Υπάρχει ανάγκη για συγκεκριμένα οικοδομήματα σε συγκεκριμένες θέσεις, βασικά για το βουλευτήριο της βουλής, της γερουσίας και του Δήμου των Παφίων, όπως επίσης και για χώρους της αυτοκρατορικής λατρείας από το Κοινόν των Κυπρίων²⁹⁷. Ο Balty (1991) επιμένει στον χαρακτηρισμό του κτηρίου του Ωδείου της Πάφου ως Βουλευτήριο και όχι ως Ωδείο. Επισημαίνει πως οι

²⁹⁶ Λέφα (μτφρ.) (1977), Βιτρούβιου περί αρχιτεκτονικής, V, III

²⁹⁷ Μαυρογιάννης (2019), σελ.11

πρόσφατες ανακαλύψεις στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Πάφου επέτρεψαν να ενταχθεί το συγκεκριμένο κτήριο σε ένα ευρύτερο μνημειακό συγκρότημα απαραίτητο για τη λειτουργία των δημοτικών θεσμών. Η ανακάλυψη βάσεων από μαρμάρινα αγάλματα που χρονολογούνται την περίοδο των Σεβήρων επιβεβαιώνουν τη σημασία του κτηρίου²⁹⁸.

Όσον αφορά στην οικοδόμηση του Ωδείου, αναφέρεται η άποψη ότι η οικοδόμηση της Αγοράς και του Ωδείου-Βουλευτηρίου, καθώς και η ανοικοδόμηση του Θεάτρου της Πάφου έγιναν σύγχρονα. Η άποψη αυτή βασίζεται σε συγκριτικές μελέτες και σε επιγραφικά στοιχεία που αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές και μαρτυρούν την παρουσία Θεάτρου στην Πάφο. Συγκεκριμένα, το πρώτο στοιχείο στο οποίο βασίζεται η συγκεκριμένη άποψη είναι μια επιγραφή που προέρχεται από την περιοχή της Φάμπρικας (Εικ.144), η οποία επιβεβαιώνει την ύπαρξη θεάτρου στη Νέα Πάφο. Επιπρόσθετο στοιχείο αποτελεί η αναθηματική επιγραφή που βρέθηκε στο Θέατρο της Πάφου (Εικ.145), η οποία είναι χαραγμένη σε υπόλευκο μάρμαρο της Προκοννήσου. Η επιγραφή αναφέρεται στον [Δία Κ]απιτώλιο, στον Αυτοκράτορα Αντωνίνο Πίο και τον γιο του Μάρκο Αυρίλιο Αντωνίνο (139-161μ.Χ) και ίσως μαρτυρεί τις αυτοκρατορικές ευεργεσίες. Αναφερόμενη στην επιγραφή, η Νικολάου επισημαίνει ότι 'τὰ [ἀγά]λματα καὶ τὰς ἀνόδους' που η πόλη της Πάφου ανήγειρε με δικά της έξοδα, δεν μπορεί παρά να αφορούν στο θέατρο στο οποίο βρέθηκαν τα δύο αποτμήματα του λίθου, δηλαδή στο ελληνιστικό Θέατρο στη Φάμπρικα²⁹⁹. Ο υπεύθυνος της ανασκαφής Green αναφέρει σχετικά ότι «έγινε μια μεγάλη ανακατασκευή υπό τους Αντωνίνους, ίσως μετά από έναν ακόμη σοβαρό σεισμό και περιλάμβανε μια νέα ορχήστρα και μια μαρμάρινη σκηνή.... Οι ἀνόδοι είναι αυτό που σήμερα αποκαλούμε ως παρόδους»³⁰⁰. Εικάζεται ότι ο αυτοκράτορας Αντωνίνος Πίος πιθανόν να βοήθησε την Πάφο στην ανοικοδόμηση του θεάτρου μετά τον σεισμό και, εύλογα η πόλη

²⁹⁸ Balty (1991), σελ.547-549

²⁹⁹ Nicolaou, I. (2003), σελ.305-308

³⁰⁰ Green & Stennett (2002), σελ.186

τον ευχαριστεί. Ο ογκόλιθος που φέρει την επιγραφή ανήκε στην πρόσοψη του κτηρίου, στο μέτωπο της σκηνής του θεάτρου. Τα αγάλματα που αναφέρονται στην επιγραφή εικάζεται ότι τοποθετήθηκαν στο μέτωπο της σκηνής ή πάνω από αυτήν ή στο τέλος των παρόδων.

— — — τὸ κοι[νὸν τῶν ἐν τῷ κατὰ]
 5 . Κύπρον γραμματ[εῖωι περὶ τὸν Διόνυσον]
 τεχνιτῶν (3),

Εικόνα 144: Επιγραφή από τη Φάμπρικα

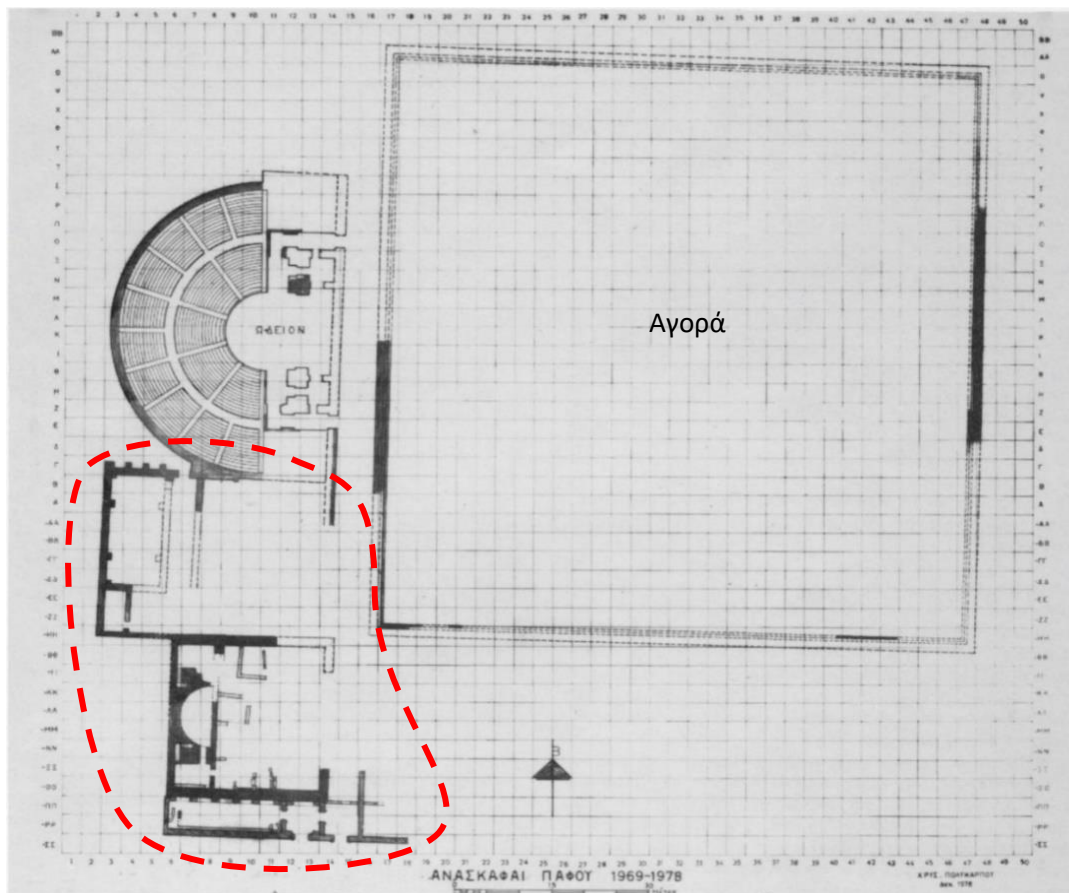
Στ. 1: [Θεῶι Διὶ Κ]α πετωλίωι καὶ Αὐτοκράτορι Καίσαρι Τ(ίτωι) Αἰλ[ίωι Ἀδριανῶι Ἀντωνίνωι Σεβαστῶι Εὐσεβεῖ] καὶ τῶι υἱῶι αὐτοῦ Μ. Αὐρ[ηλίωι Ἀντωνίνωι Καίσαρι]
 Στ. 2: [δι' εὐεργεσ]ίας (;), Σεβ(αστή) Κλ(αυδία) Φλ(αουία) Πάφος, ἡ ἱερὰ μητρόπολις τῶν κατὰ Κύπ[ρον πόλεων τὸ προσκήνιον, τὰ [ἀγά]λματα καὶ τὰς ἀνόδους κατ [εσκεύασεν ἐκ τῶν ἰδίων].

Εικόνα 145: Αναθηματική επιγραφή από το θέατρο της Πάφου

Τα πιο πάνω επιγραφικά στοιχεία σε συνδυασμό με τα κιονόκρανα που αποκαλύφθηκαν στην Αγορά της Πάφου, τα οποία ήταν κορινθιακού τύπου και από μάρμαρο της Προκοννήσου, τους κίονες που αποκαλύφθηκαν στη Φάμπρικα σε ανασκαφές Αυστραλών, οι οποίοι είναι ολόιδιοι με τους κίονες της Αγοράς, συνηγορούν ότι η ανοικοδόμηση του Θεάτρου στη Φάμπρικα και η οικοδόμηση της Αγοράς έγιναν σύγχρονα³⁰¹. Η χωροταξική τοποθέτηση του Ωδείου και οι κανόνες της ελληνιστικής και ρωμαϊκής πολεοδομίας που ήθελαν τα σημαντικά δημόσια κτήρια να είναι συγκεντρωμένα στον ίδιο χώρο, επιτρέπουν τον προβληματισμό κατά πόσο το Ωδείο-Βουλευτήριο της Νέας Πάφου έχει οικοδομηθεί σύγχρονα με την Αγορά και το Θέατρο. Ένας προβληματισμός ο οποίος χρήζει περαιτέρω διερεύνησης και μελέτης σχετικών αποδεικτικών στοιχείων.

³⁰¹ Μαυρογιάννης (2019), σελ.14

‘**Ασκληπιείο**’. Ένα σύμπλεγμα κτισμάτων νοτίως του Ωδείου, που αποκαλύφθηκε στις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στο χρονικό διάστημα 1974-1976, ταυτίστηκε (;) με ιερό αφιερωμένο στον θεό της ίασης Ασκληπιό³⁰². Το σύμπλεγμα κτισμάτων περιλαμβάνεται στο συγκρότημα δημόσιων κτηρίων που συνίσταται από το Ωδείο, το Ασκληπιείο και την Αγορά³⁰³ και αποτελούσαν το αστικό κέντρο της Νέας Πάφου (Εικ.146). Το σύμπλεγμα κτισμάτων σήμερα σώζει σήμερα ελάχιστα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα (Εικ.147).

— — — Σύμπλεγμα κτισμάτων νοτίως του Ωδείου (‘Ασκληπιείο’)

Εικόνα 146: Αστικό κέντρο Νέας Πάφου (Νικολάου Κ., 1980α, ΑΙΑ, 84(1), σελ.71. Επεξεργασία από Γ. Πουλής, 2023)

³⁰² Χρήστου (2008), σελ.80

³⁰³ Nicolaou, Κ. (1980α), σελ.68

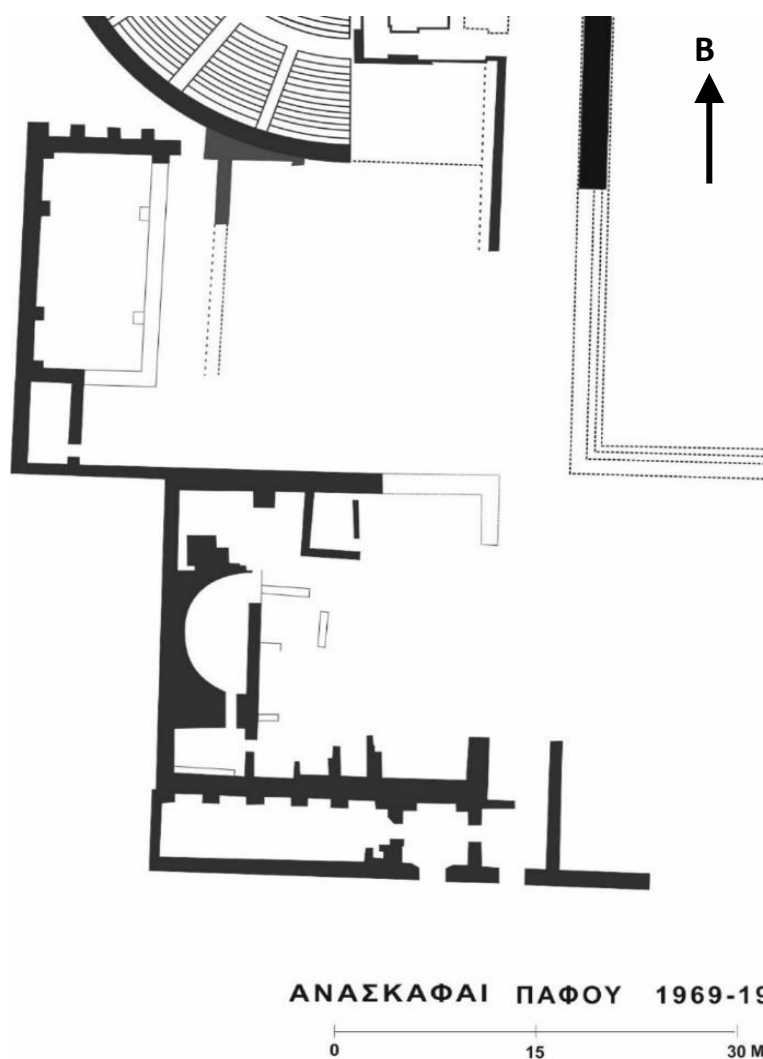

Εικόνα 147: Κατάλοιπα του συμπλέγματος κτισμάτων νοτίως του Ωδείου

Σύμφωνα με τον Χρήστου, πρόκειται για οικοδομικό σύμπλεγμα τριών ενιαίων χώρων (Εικ.148), που είχαν άμεση επικοινωνία με τα παρακείμενα κτήρια του Ωδείου και της Αγοράς. *«Ο πρώτος χώρος αποτελείτο από δύο ορθογώνιες αίθουσες, κτισμένες στις πλευρές ενός μεγάλου διαδρόμου, ο δεύτερος από μια αψιδωτή αίθουσα, πλαισιωμένη από δύο άλλες τετράγωνες αίθουσες, που οδηγούσαν σε υπόγειο δωμάτιο και ο τρίτος από μια άλλη ορθογώνια αίθουσα με είσοδο στη νότια της πλευρά, που επικοινωνούσε με τετράγωνη στεγασμένη αυλή με δύο μεγάλες αίθουσες στην αριστερή και δεξιά της πλευρά.»*³⁰⁴

Ο Νικολάου (1978) περιγράφει το κτήριο στα νότια του Ωδείου, το οποίο είχε ανασκαφεί εν μέρει σε προηγούμενες ανασκαφές, ότι *«μπορεί να είναι ένα Ασκληπιείο, το οποίο αποτελείται από δύο μέρη: αυτό που φαίνεται να είναι μια ανοιχτή αυλή που γειτνιάζει με το*

³⁰⁴ Χρήστου (2008), σελ.80

Εικόνα 148: Επιμέρους χώροι 'Ασκληπείου'

Ωδείο στα νότια και ένα δωμάτιο σχήματος Π στα νότια, με μια μακρά θολωτή αίθουσα στο νότιο άκρο»³⁰⁵ (σ. 535)

Σύμφωνα με το χρονικό των ανασκαφών στον χώρο νοτίως του Ωδείου, οι εργασίες του 1974 επικεντρώθηκαν, κυρίως, στη μεγάλη αίθουσα που γειτνιάζε με το Ωδείο στα νότια (Εικ.148). Πρόκειται για ένα μεγάλο δωμάτιο του οποίου ο δυτικός τοίχος, ο οποίος εκτείνεται νότια, έχει πλάτος λίγο περισσότερο από ένα μέτρο. Στη φάση αυτή της

ανασκαφής έχουν αποκαλυφθεί 19,60μ. μήκους του τοίχου, όμως υπήρχαν ενδείξεις ότι είναι ο τοίχος είναι πολύ μεγαλύτερος (Εικ.149). Σημειώνεται, επίσης, ότι σε τμήματα του δυτικού τοίχου σώζονται υπολείμματα ζωγραφισμένου στόκου³⁰⁶.

Επιπρόσθετα, στις ανασκαφές του 1974 αποκαλύφθηκε ο βόρειος τοίχος της αίθουσας, ο οποίος έχει μήκος 15,20μ. και σώζεται σε ύψος δύο μέτρων περίπου. Στο εσωτερικό των τοίχων, σε τακτά διαστήματα, υπάρχουν ευρήματα που μοιάζουν με στηρίγματα και υπολείμματα πάγκων³⁰⁷.

³⁰⁵ Nicolaou, K. (1978), σελ.535

³⁰⁶ Nicolaou, K. (1976), σελ.372

³⁰⁷ Nicolaou, K. (1976), σελ.372

Εικόνα 149: Δυτικός τοίχος δωματίου – ανασκαφές 1974

Το δάπεδο της αίθουσας αυτής είχε υποστεί σοβαρές ζημιές και υπάρχουν μόνο μικρές ενδείξεις του. Όσον αφορά στο είδος του πατώματος, δεν υπάρχει οποιοδήποτε στοιχείο που να το καθορίζει. Κάτω από αυτό που θεωρείται ότι είναι το δάπεδο του δωματίου βρίσκεται ο φυσικός βράχος. Η λειτουργία αυτής της αίθουσας, που αποτελεί οργανικό μέρος του Ωδείου, δεν έχει ακόμη εξακριβωθεί.

Στις ανασκαφές του 1974 οι εργασίες επικεντρώθηκαν επίσης, κατά μήκος της νότιας στοάς της μεγάλης περίστυλης αυλής που βλέπει στο Ωδείο (Αγορά), όπου αποκαλύφθηκαν περισσότερα θεμέλια που στηρίζουν τον στυλοβάτη της νότιας κιονοστοιχίας. Δυστυχώς και αυτοί υπέστησαν μεγάλες ζημιές. Από αυτή τη μεγάλη περίστυλη αυλή (Αγορά) έχουν μέχρι

τώρα αποκαλυφθεί πλήρως μόνο τα θεμέλια της δυτικής κιονοστοιχίας, το μήκος της οποίας είναι 96,50μ.³⁰⁸

Το 1975 διεξήχθησαν εκ νέου ανασκαφές στην περιοχή νότια και ανατολικά του Ωδείου, οι οποίες αποκάλυψαν πλήρως τη μεγάλη αίθουσα, η οποία είχε αποκαλυφθεί εν μέρει στις προηγούμενες ανασκαφές. Ο δυτικός τοίχος της αίθουσας χτισμένος από μεγάλες καλοσηματισμένες πέτρες, σώζεται σε μέγιστο ύψος 2,50μ., μήκος 26,76μ., και πλάτος 1,08μ. (Εικ.150). Σχετικά με το δάπεδο της αίθουσας, στοιχεία ύπαρξής του βρίσκονται μόνο κοντά

Εικόνα 150: Δυτικός τοίχος αίθουσας νοτίως του Ωδείου

στους τοίχους. Ακριβώς κάτω από αυτό που φαίνεται να είναι το δάπεδο, εμφανίζεται σε ορισμένα σημεία το φυσικό πέτρωμα³⁰⁹. Στο νοτιοδυτικό της άκρο, η αίθουσα χωρίζεται, για

³⁰⁸ Nicolaou, K. (1976), σελ.372

³⁰⁹ Nicolaou, K. (1977), σελ.529

να σχηματίσει ένα μικρότερο δωμάτιο. Όσον αφορά στην ταυτότητα της αίθουσας αυτής, δεν έχει ακόμη εξακριβωθεί κατά πόσο πρόκειται για δωμάτιο ή για στοά. Παρόλα αυτά, ενδέχεται να είναι σύγχρονη με το Ωδείο.

Συνεχίζοντας τις ανασκαφικές εργασίες προς τα νότια, έχει αποκαλυφθεί ένα άλλο μεγάλο δωμάτιο σε σχήματος Π, του οποίου η δυτική πλευρά είναι αψιδωτή και το δάπεδό του στρωμένο με μεγάλες πέτρινες πλάκες (Εικ.151).³¹⁰ Το 1976 οι ανασκαφές είχαν επαναληφθεί στη μεγάλη περίστυλη αυλή ανατολικά του Ωδείου (Αγορά) και στο συγκρότημα κτηρίων, στα νότια του Ωδείου. Ο Νικολάου αναφέρει ότι *«το κτήριο στα νότια του Ωδείου, που εν μέρει αποκαλύφθηκε σε προηγούμενες ανασκαφικές εργασίες, μπορεί να είναι ένα Ασκληπιείο. Αποτελείται από δύο μέρη, αυτό που φαίνεται να είναι μια ανοιχτή αυλή που γειτνιάζει με το Ωδείο στα νότια και ένα δωμάτιο σχήματος Π στα νότια, με μια μακριά θολωτή αίθουσα στο νότιο άκρο του συγκροτήματος»*³¹¹.

Οι εργασίες των ανασκαφών αποκάλυψαν ότι σε ορισμένα σημεία ο δυτικός τοίχος του συγκροτήματος, πάχους 1,10μ., σώζεται σε ύψος 3,50μ. και οι πλευρικοί τοίχοι της αψιδωτής αίθουσας σε σχήμα Π έχουν πάχος 1,60μ. Στα ευρήματα των ανασκαφών περιλαμβάνονται μερικά χάλκινα πτολεμαϊκά και ρωμαϊκά νομίσματα, πολλά όστρακα αγγείων και πολλοί σφραγισμένοι αμφορείς.³¹²

³¹⁰ Nicolaou, K. (1978), σελ.535

³¹¹ Nicolaou, K. (1978), σελ.535

³¹² Nicolaou, K. (1978), σελ.535

Εικόνα 151: Το δωμάτιο σε σχήμα Π

Το διάστημα 1977-1978 οι ανασκαφές συνεχίστηκαν στο ‘Ασκληπιείο’, καθώς και στην Αγορά. Οι ανασκαφές του ‘Ασκληπιείου’ επικεντρώθηκαν κυρίως στη νότια πτέρυγα, και συγκεκριμένα στην μακριά αίθουσα που βρίσκεται στο νότιο τμήμα του συγκροτήματος. Εκεί βρέθηκε μεγάλος αριθμός από πέτρες (voussoirs), που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή θόλου ή καμάρας. Σύμφωνα με τον Νικολάου, αυτό αποτελεί ένδειξη ότι η αίθουσα αυτή μπορεί να ήταν θολωτή³¹³. Η τοιχοποιία της αίθουσας αυτής, πάχους 1,10μ., σώζεται τμηματικά σε ύψος περίπου πέντε μέτρα. Κατά μήκος του βόρειου τοίχου υπάρχει μια σειρά από παραστάδες, ασαφούς λειτουργίας, ενώ δεν υπάρχουν αντίστοιχες παραστάδες κατά μήκος του νότιου τοίχου (Εικ.152). Οι τοίχοι φαίνεται να ήταν διακοσμημένοι με βάση ενδεικτικά στοιχεία που αποκαλύφθηκαν. Το δάπεδο της αίθουσας έχει μια σειρά από πέτρινες πλάκες κατά μήκος του τοίχου, ενώ το υπόλοιπο είναι από χτυπημένο χώμα. Οι ανασκαφές ανέδειξαν

³¹³ Nicolaou, K. (1980α), σελ.70

ότι ολόκληρη η νότια πτέρυγα του συγκροτήματος αποτελείται από τουλάχιστον τέσσερα δωμάτια, από τα οποία το μεγαλύτερο βρίσκεται στα δυτικά. Η κύρια είσοδος είναι στα νότια προς την κατεύθυνση του λιμανιού. Πρόκειται για θύρα πλάτους 2,05μ. (Εικ.153). Οι παραστάδες (δοκοί) της θύρας αυτής, αλλά και όλων των άλλων θυρών του κτηρίου φέρουν ένα λεπτό καλούπι. Ένα από τα δωμάτια στα ανατολικά είχε ψηφιδωτό δάπεδο με γεωμετρικά σχέδια, δυστυχώς σοβαρά κατεστραμμένο.³¹⁴

Εικόνα 152: Μεγάλη αίθουσα στη νότια πτέρυγα του ‘Ασκληπιείου’

³¹⁴ Nicolaou, K. (1980α), σελ.70

Εικόνα 153: Κύρια είσοδος νότιας πτέρυγας

Εικόνα 154: Η αυλή

Στις ανασκαφές αυτές, οι οποίες επεκτάθηκαν στην αυλή που βρίσκεται ανατολικά της αφιδωτής αίθουσα και βόρεια της μακριάς νότιας αίθουσα, έχουν αποκαλυφθεί τα πλευρικά τοιχώματα, τα οποία είναι ογκώδη και οι ορθοστάτες τους, οι οποίοι φέρουν περίτεχνο πέλμα που μοιάζει με βάσεις κίωνων (Εικ. 154). Κατά μήκος των τοίχων αυτών υπάρχει επίσης μια σειρά παραστάδων, προφανώς διακοσμητικών³¹⁵.

Επίσης, μια σειρά βυθομετρήσεων προς την πλευρά που βρίσκεται το περιστύλιο της Αγοράς, έδειξαν ότι το δάπεδο της αυλής ήταν από απλό χώμα. Στο κέντρο της αυλής, σημαντικά θεμέλια

τοιχών δείχνουν ότι υπήρχε κάποιο μνημείο, ίσως ένας βωμός. Η περαιτέρω διερεύνηση του ανατολικού στυλοβάτη ανέδειξε τρία σκαλοπάτια που οδηγούσαν στην κιονοστοιχία. Τα κενά

³¹⁵ Nicolaou, K. (1980α), σελ.70

μεταξύ των κίωνων και ιδιαίτερα τα σκαλοπάτια είναι πολύ φθαρμένα, ενώ δεν υπάρχει φθορά εκεί που βρίσκονταν οι κίονες.³¹⁶

Ο Νικολάου (1980) αναφέρει ότι στα πρωτοβυζαντινά χρόνια η αυλή αυτή είχε χρησιμοποιηθεί ως στάβλος, καθώς στις ανασκαφές βρέθηκαν πολλές μεγάλες και μικρές πέτρινες γούρνες για το πότισμα των ζώων και πρωτοβυζαντινά χάλκινα νομίσματα, κυρίως κατά μήκος της νότιας πτέρυγας. Επίσης, βρέθηκαν τρεις φάτνες σε σειρά κατά μήκος του νότιου τοίχου και τρύπες στον τοίχο που χρησιμοποιούνταν για το δέσιμο των ζώων³¹⁷.

Στο πλαίσιο των ανασκαφών αυτών διερευνήθηκαν περαιτέρω οι δύο υπόγειοι θάλαμοι που πλαισιώνουν το αψιδωτό δωμάτιο. Στον καθένα βρέθηκαν δύο σκάλες, η μία να οδηγεί στο αψιδωτό δωμάτιο και η άλλη στον επάνω όροφο.³¹⁸ Επιπρόσθετα, διερευνήθηκε περαιτέρω η περιοχή μεταξύ του 'Ασκληπιείου' και του Ωδείου. Κατά τη διάρκεια των εργασιών αποκαλύφθηκε ένας μακρύς διάδρομος, πιθανώς με κιονοστοιχία, που ένωνε τα δύο κτήρια, καταδεικνύοντας ότι το 'Ασκληπιείο' πιθανόν να συνδεόταν με το Ωδείο μέσω διαδρόμου που έφερε κιονοστήρικτη στέγη³¹⁹.

Σύμφωνα με τα παραπάνω αρχαιολογικά δεδομένα που αφορούν στο 'Ασκληπιείο', ο χώρος ανατολικά της αψιδωτής αίθουσας, στην είσοδο της οποίας υπάρχει ράμπα (Εικ.155), πιθανολογείται ότι μπορεί να υπήρχε ένας βωμός εφόσον, οι βωμοί, σύμφωνα με τον Βιτρούβιο (βιβλίο IV, κεφ. IX), πρέπει να βλέπουν προς την Ανατολή και να τοποθετούνται χαμηλότερα από τα είδωλα των θεών. Υιοθετώντας την άποψη του Βιτρούβιου, το αψιδωτό κτίσμα ενδέχεται να βρίσκεται ένα επίπεδο χαμηλότερα από το είδωλο κάποιου θεού ή αυτοκράτορα που τιμάται ως θεός. Ο Μαυρογιάννης (2019) ισχυρίζεται ότι η μεγάλη αψίδα στο κέντρο της αίθουσας, η οποία έχει διάμετρο εννιά μέτρα, αποτελεί θεμελίωση μαρμάρινου βάθρου που κάποτε έφερε μια σειρά αγαλμάτων, πιθανόν αναπαραστάσεις μελών της αυτοκρατορικής

³¹⁶ Karageorghis (1978), σελ.930

³¹⁷ Nicolaou, K. (1980α), σελ.70

³¹⁸ Nicolaou, K. (1980α), σελ.70

³¹⁹ Nicolaou, K. (1980α), σελ.70

Εικόνα 155: Αφιδωτή πλευρά ‘Ασκληπιείου’

οικογένειας. Επομένως, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2019), το συγκεκριμένο ανάθημα της αυτοκρατορικής λατρείας τοποθετείται στα χρόνια της βασιλείας του Αντωνίνου Πίου, μεταξύ 139μ.Χ. και 161μ.Χ.³²⁰.

Όσον αφορά στον λειτουργικό ρόλο του κτηριακού συγκροτήματος, επιγραφές που αποκαλύφθηκαν στα Νικόκλεια (Εικ.156) και στο Μάριον (Εικ.157) και αναφέρονται στην ‘Εστίαν

5 Διοσκούρους ν και τήν κοινήν τῆς νή σ ου
Βουλαίαν Έστίαν ν και θεοὺς θεάς τε τοῦ[ς]
 κοινὸς τῆς νήσου πατρῶους νν και τὸν
 ἔκγονον τῆς Ἀφροδίτης Σεβαστὸν θεὸν
 Καίσαρα νν και τήν ἀέναον Ῥώμην ν και τοῦ[ς]

Εικόνα 156: Επιγραφή στο χωριό Νικόκλεια

Βουλαίαν’, εικάζεται ότι συνδέουν το ‘Ασκληπιείο’ με Πρυτανείο, καθώς το Πρυτανείο μαζί με την Αγορά και το Ωδείο/Βουλευτήριο αποτελούν συγκρότημα κτηρίων και, επιπρόσθετα, στο Πρυτανείο φυλασσόταν η ιερή πυρά της θεάς Εστίας. Συγκεκριμένα, η

Έστ [ία]ς (;) [- - -]

Βουλ<α>ί[ας (;)]

Έστ [ία]ς (;) [- - -]

Βουλ<α>ί[ας (;)]

Εικόνα 157: Αναθηματική επιγραφή στο Μάριον

³²⁰ Μαυρογιάννης (2019), σελ.12

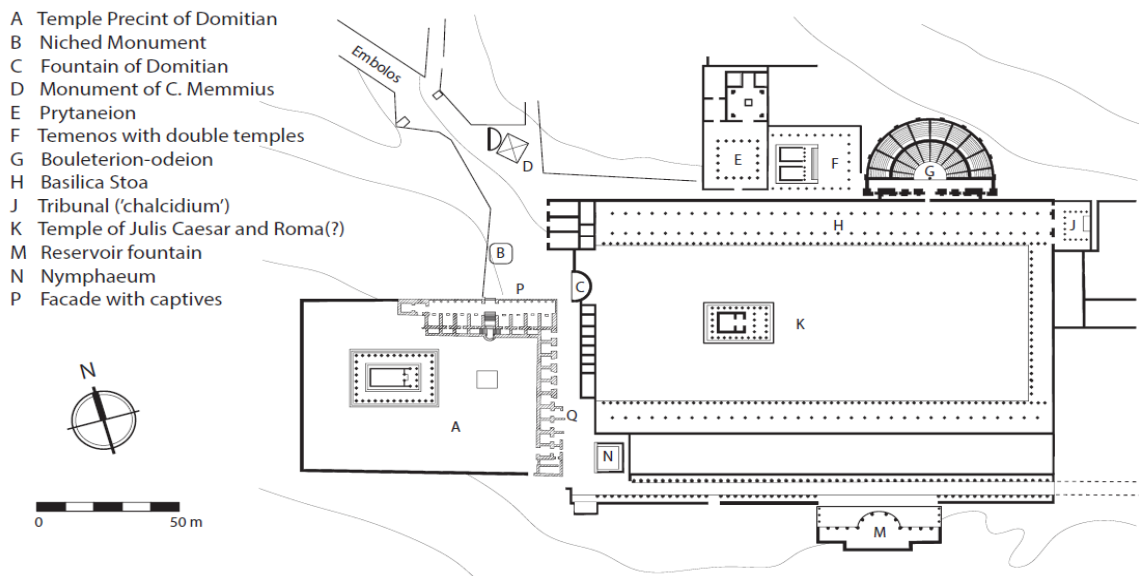
επιγραφή που ανακαλύφθηκε κατά την ανακαίνιση του πατώματος της εκκλησίας του χωριού Νικόκλεια, κάνει αναφορά στην ‘Εστίαν Βουλαίαν’³²¹ και στον όρκο υποταγής προς τον αυτοκράτορα Τιβέριο. Επίσης, επιγραφή που αποκαλύφθηκε στο Μάριον και εκτίθεται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου (RR.3061) αποτελεί ανάθημα στην ‘Βουλαίαν Έστίαν’.³²²

Η λατρεία της Εστίας Βουλαίας μαρτυρείται κατά τη ρωμαϊκή περίοδο και φέρει το συγκεκριμένο επίθετο Βουλαία λόγω του ότι ήταν ‘έν τῇ βουλῇ ἰδρυμένη’, δηλαδή λατρευόταν στο Βουλευτήριο της πόλης, ενώ η ιερή πυρά της θεάς Εστίας φυλασσόταν στο Πρυτανείο που εκτελούσε πολλαπλές λειτουργίες. Επομένως, το Πρυτανείο ήταν κέντρο της πολιτικής και θρησκευτικής ζωής, οργανισμός κοινωνικής πρόνοιας, χώρος υποδοχής των πρεσβευτών αλλά και σίτισης διακεκριμένων πολιτών³²³. Καθώς στην Έφεσο το Πρυτανείο, η Αγορά και το Ωδείο/Βουλευτήριο αποτελούν συγκρότημα κτηρίων που συνδέεται με τον πολιτικό βίο και την αυτοκρατορική λατρεία, υπάρχει το ενδεχόμενο να συνέβαινε κάτι αντίστοιχο και στα κτηριακό συγκρότημα της Νέας Πάφου. Οι κατόψεις των κτηριακών συγκροτημάτων που περιλαμβάνουν το Ωδείο, την Αγορά και το ‘Ασκληπιείο’ στην περίπτωση της Πάφου και το Ωδείο/Βουλευτήριο, την Αγορά και το Πρυτανείο στην περίπτωση της Εφέσου (Εικ.158) παραθέτουν όμοια στοιχεία, που ενδεχομένως να επιτρέπουν τον παραλληλισμό τμήματος του ‘Ασκληπιείου’ με Πρυτανείο. Συγκεκριμένα, στον χώρο που εφάπτεται του Ωδείου στα νότια θα μπορούσαμε πιθανόν να αναγνωρίσουμε ένα κεντρικό περιστύλιο με δωμάτια παραταγμένα στις τέσσερις πλευρές, ώστε να προσομοιάζει με Πρυτανείο, όπως ακριβώς στην Έφεσο.

³²¹ Mitford (1960), σελ. 75-79 (φωτ. πιν. 10)

³²² SEG 40, σελ. 1359

³²³ Miller (1978), σελ.24

Εικόνα 158: Κάτοψη κτηριακού συγκροτήματος στην Έφεσο

Αγορά. Η ρωμαϊκή Αγορά στη Νέα Πάφο εντοπίστηκε και ερευνήθηκε μερικώς κατά την περίοδο 1975-1978 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων, υπό την εποπτεία του Νικολάου. Πρόκειται για μια μεγάλη τετράγωνη περίστυλη αυλή διαστάσεων 97X97μ., η οποία ανακαλύφθηκε στα ανατολικά του Ωδείου (Εικ.159). Έχει τη μορφή τετράστοης αυλής, της οποίας σήμερα σώζονται μόνο τα θεμέλια και σε μερικά σημεία ο στυλοβάτης³²⁴. Οι κολώνες των στοών, φτιαγμένες από φαιό γρανίτη, έφεραν κιονόκρανα κορινθιακού ρυθμού. Οι πρόσφατες ανασκαφές αποκάλυψαν στον χώρο της Αγοράς ερείπια κτηρίων και άλλα αρχαιολογικά στοιχεία που χρονολογούνται από τα τέλη του 4^{ου}/3^{ου} αι. π.Χ. έως τα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ.³²⁵ Η αστική παράδοση των Ρωμαίων να οικοδομούν σε προϋπάρχοντα κτίσματα, σε συνδυασμό με τις γραπτές πηγές και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα, υποδηλώνουν ότι η κυρίως πλατεία της ρωμαϊκής πόλης οικοδομήθηκε πάνω από την αντίστοιχη ελληνιστική³²⁶. Η Αγορά ερειπώθηκε από τους σεισμούς του 332 και 342 μ.Χ., όπως και το Ωδείο και το ‘Ασκληπιείο’.³²⁷

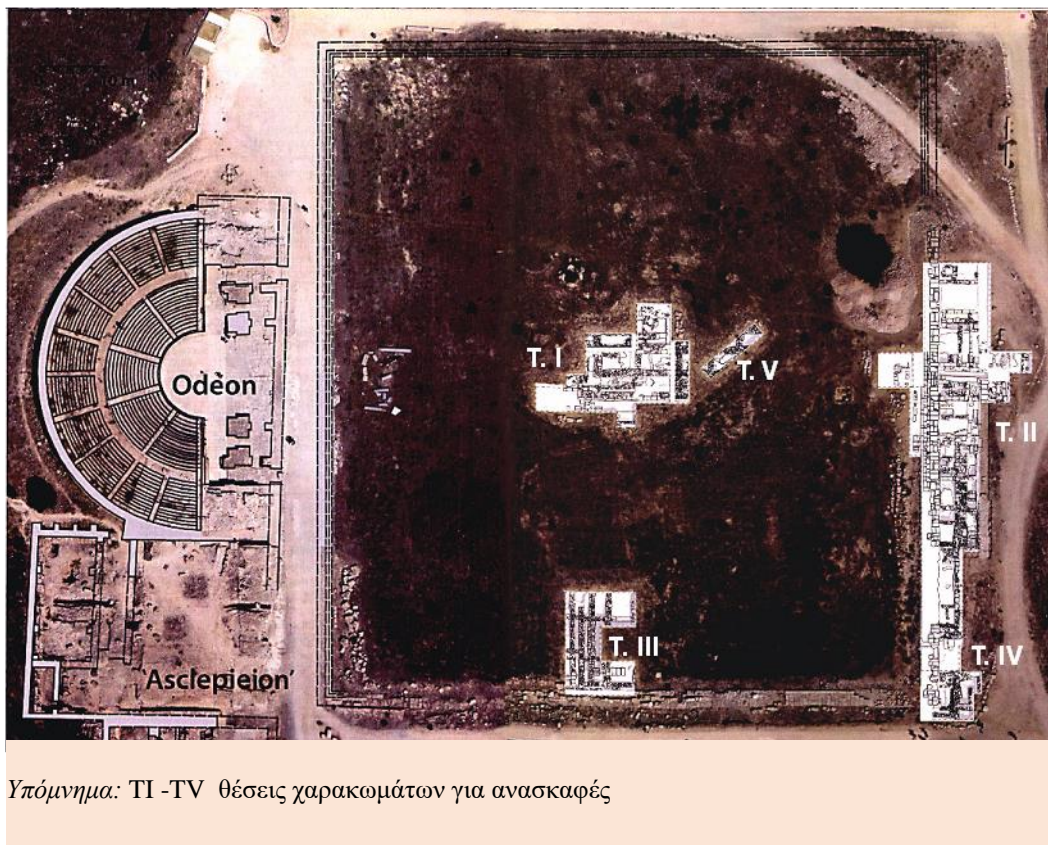
³²⁴ Papuci-Władyka & Machowski (2016), σελ.67

³²⁵ Papuci-Władyka & Misk (2020), σελ.506

³²⁶ Papuci-Władyka & Machowski (2016), σελ.67

³²⁷ Νικολάου, Κ. (εκδ.) (1969). Αρχαιολογικός Οδηγός Νέας Πάφου, σελ.16

Κατά τη χρονική περίοδο 2011-2015, στο πλαίσιο του προγράμματος ‘Pafos Agora Project (PAP)’ η αρχαιολογική αποστολή από το Πανεπιστήμιο Jagiellonian της Κρακοβίας υπό τη διεύθυνση της Paruci-Wladyka πραγματοποίησε ανασκαφές στον χώρο της Αγοράς σε τέσσερες διαφορετικές τάφρους T.I - T.IV (Εικ.159). Συγκεκριμένα, η πρώτη τάφρος βρισκόταν στο κέντρο της Αγοράς (T.I), η δεύτερη στην ανατολική πλευρά της Αγοράς όπου ήταν η ανατολική είσοδος της Αγοράς (T.II), η τρίτη βρισκόταν στη νότια πλευρά της Αγοράς δίπλα στη νότια είσοδο (T.III) και η τέταρτη στο νοτιοανατολικό άκρο της Αγοράς (T.IV). Κατά την περίοδο αυτή, η T.IV, η οποία βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της Αγοράς, είχε ανασκαφεί σε περιορισμένο βαθμό.

Εικόνα 159: Ωδείο-‘Ασκληπιείο’-Αγορά (PAP, 2020, σελ.194-195)

Οι ανασκαφές στις τάφρους ανέδειξαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, μεταξύ των οποίων πέντε κτήρια, τοίχους, δάπεδα, υπολείμματα εργαστηρίων και υδροτεχνικές κατασκευές, όπως

κανάλια, αγωγούς από τερακότα για την ύδρευση της πόλης, λεκάνες, στέρνες και πηγάδια συλλογής νερού, κ.λπ.³²⁸ Επίσης, βρέθηκαν μεγάλες ποσότητες από όστρακα κεραμικής, σπανίως ολόκληρα αγγεία, λυχνάρια, νομίσματα, μεταλλικά και λίθινα αντικείμενα, κεραμίδια και οστά ζώων. Τα ανασκαφικά ευρήματα στον χώρο της Αγοράς χρονολογούνται από τα τέλη του 4ου/αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. έως τα μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ.

Οι πέντε αρχιτεκτονικές κατασκευές, που αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές αυτές, ταξινομούνται σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ομάδα περιλαμβάνονται δύο κτήρια που ανακαλύφθηκαν στο κέντρο της Αγοράς (Κτήριο Α και Κτήριο Γ) και το κτήριο που βρέθηκε κάτω από τη νότια στοά (Κτήριο Β). Το κτήριο Α χρονολογείται στην ελληνιστική περίοδο (Εικ.160 και Εικ.161) και το Κτήριο Γ (Εικ.162), το οποίο σε προγενέστερο στάδιο ερευνών είχε ονομαστεί κτήριο πολλαπλών δωματίων, χρονολογείται στην ύστερη ελληνιστική

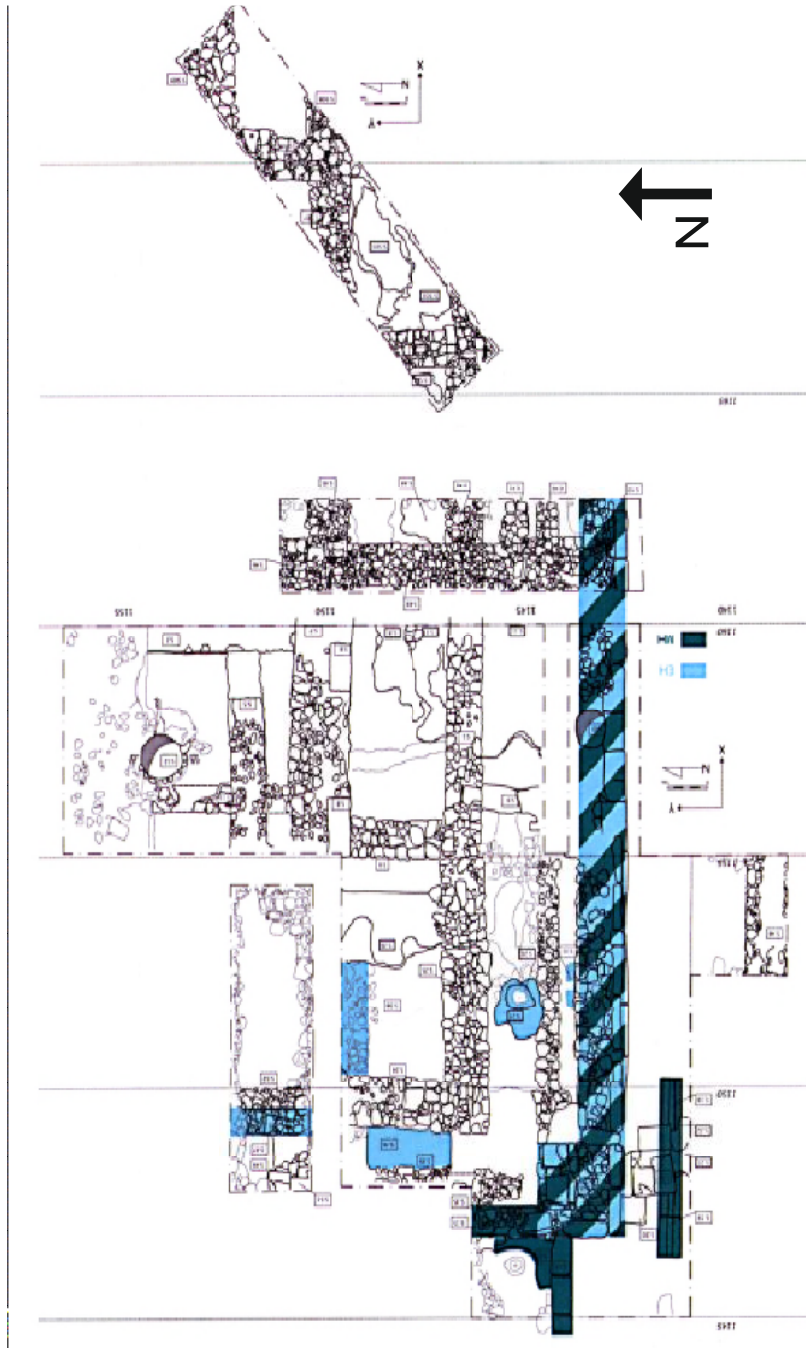

Εικόνα 160: Κατάλοιπα του κτηρίου Α που βρίσκεται στο κέντρο της Αγοράς (ΡΑΡ, 2020, σελ.197)

περίοδο. Το Κτήριο Β χρονολογείται, επίσης, στην ελληνιστική περίοδο (Εικ.163). Στη δεύτερη ομάδα αρχιτεκτονικών κατασκευών περιλαμβάνονται τα κτήρια των στοών, της ανατολικής (Εικ.164) και της νότιας (Εικ.165), δηλαδή τα κτήρια που υπήρχαν από τους

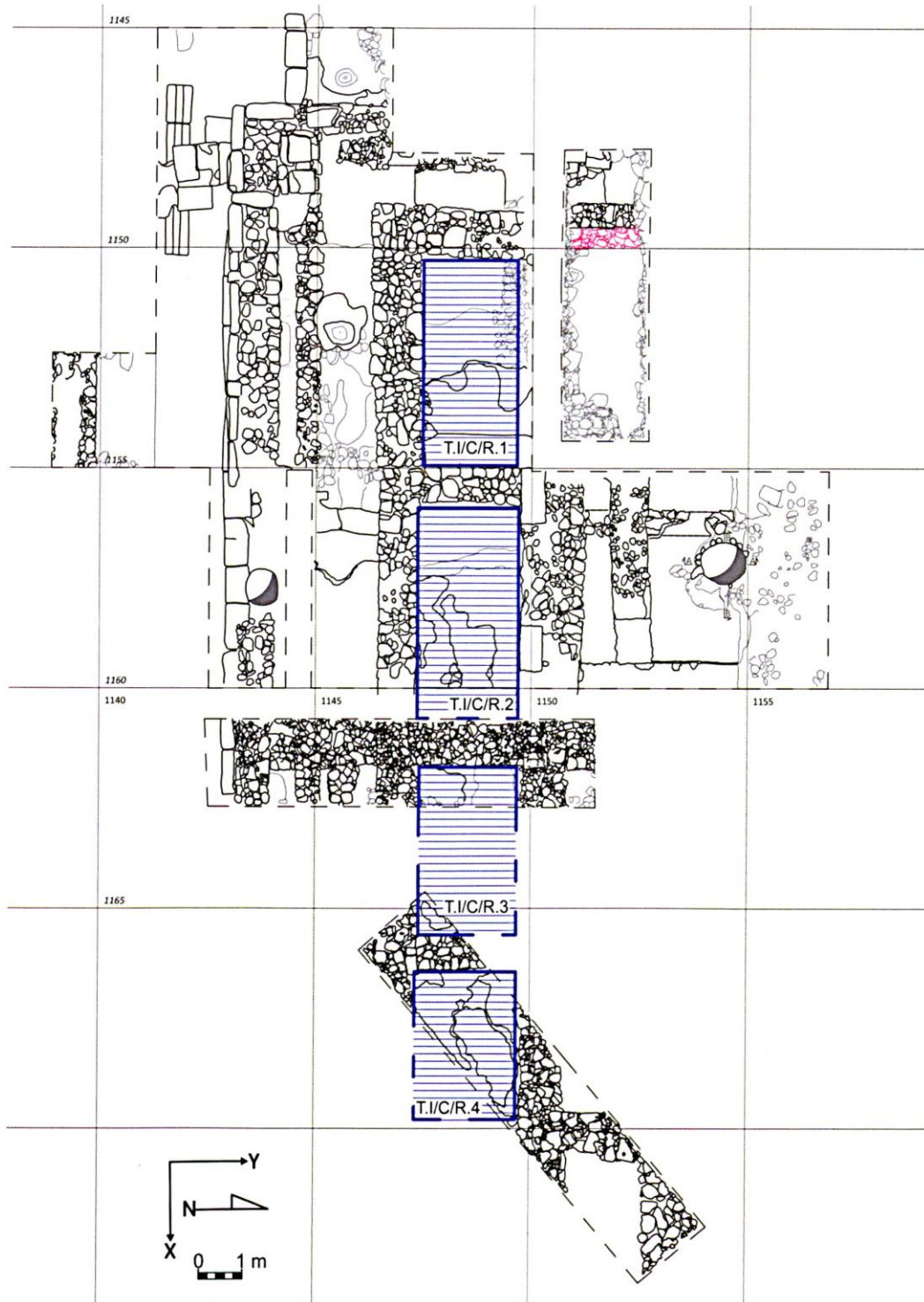
³²⁸ Papuci-Wladyka & Miszk (2020), σελ.505

ελληνιστικούς χρόνους και οριοθετούσαν την Αγορά.³²⁹ Στη συνέχεια, γίνεται συνοπτική αναφορά στις αρχαιολογικές-αρχιτεκτονικές μεταβολές που εντοπίστηκαν στις ανασκαμμένες τάφους και αφορούν αποκλειστικά τη ρωμαϊκή περίοδο.

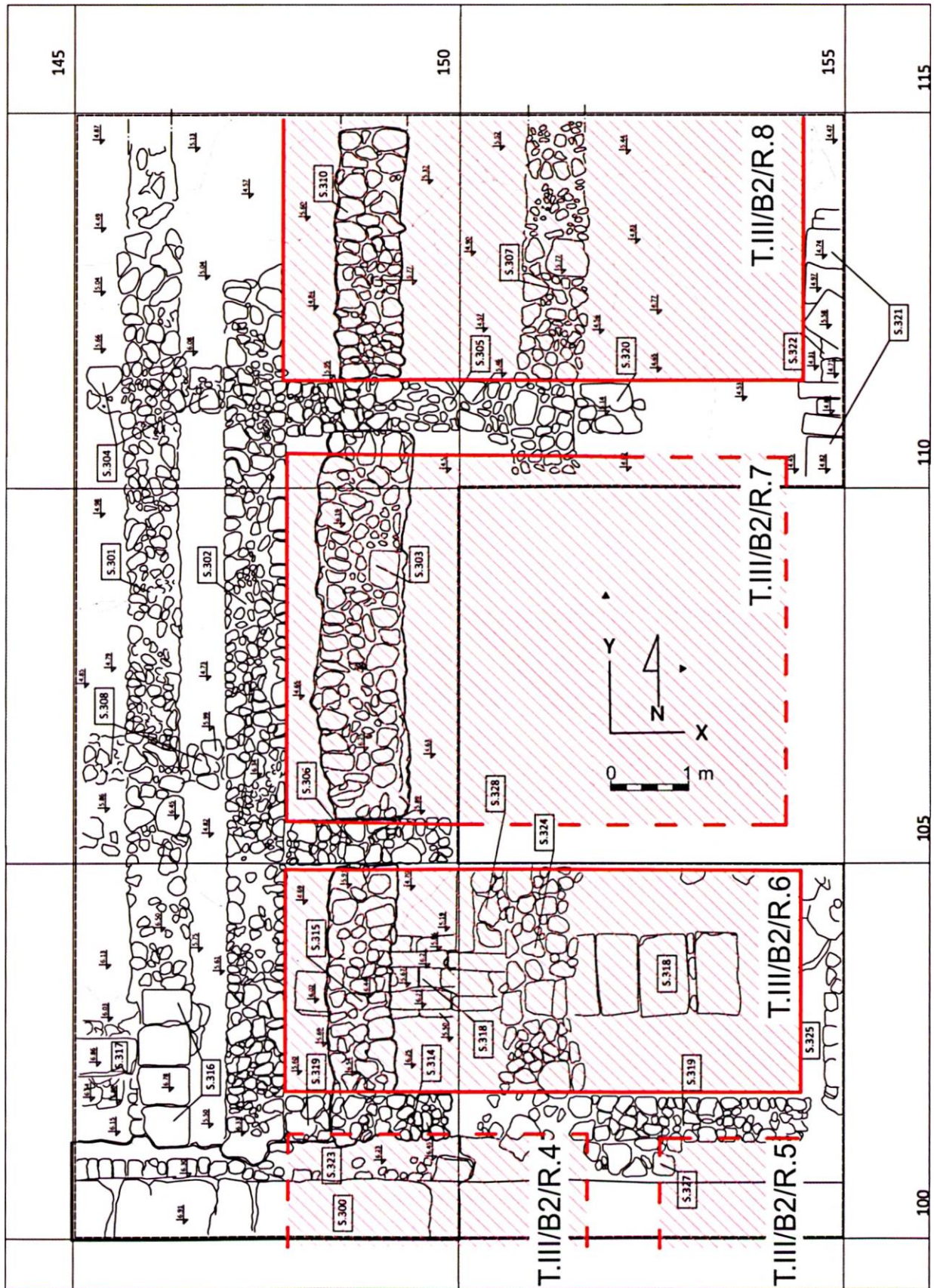

Εικόνα 161: Η τάφος Τ.Ι με κατάλοιπα του Κτηρίου Α (ΡΑΡ, 2020, σελ. 196-197)

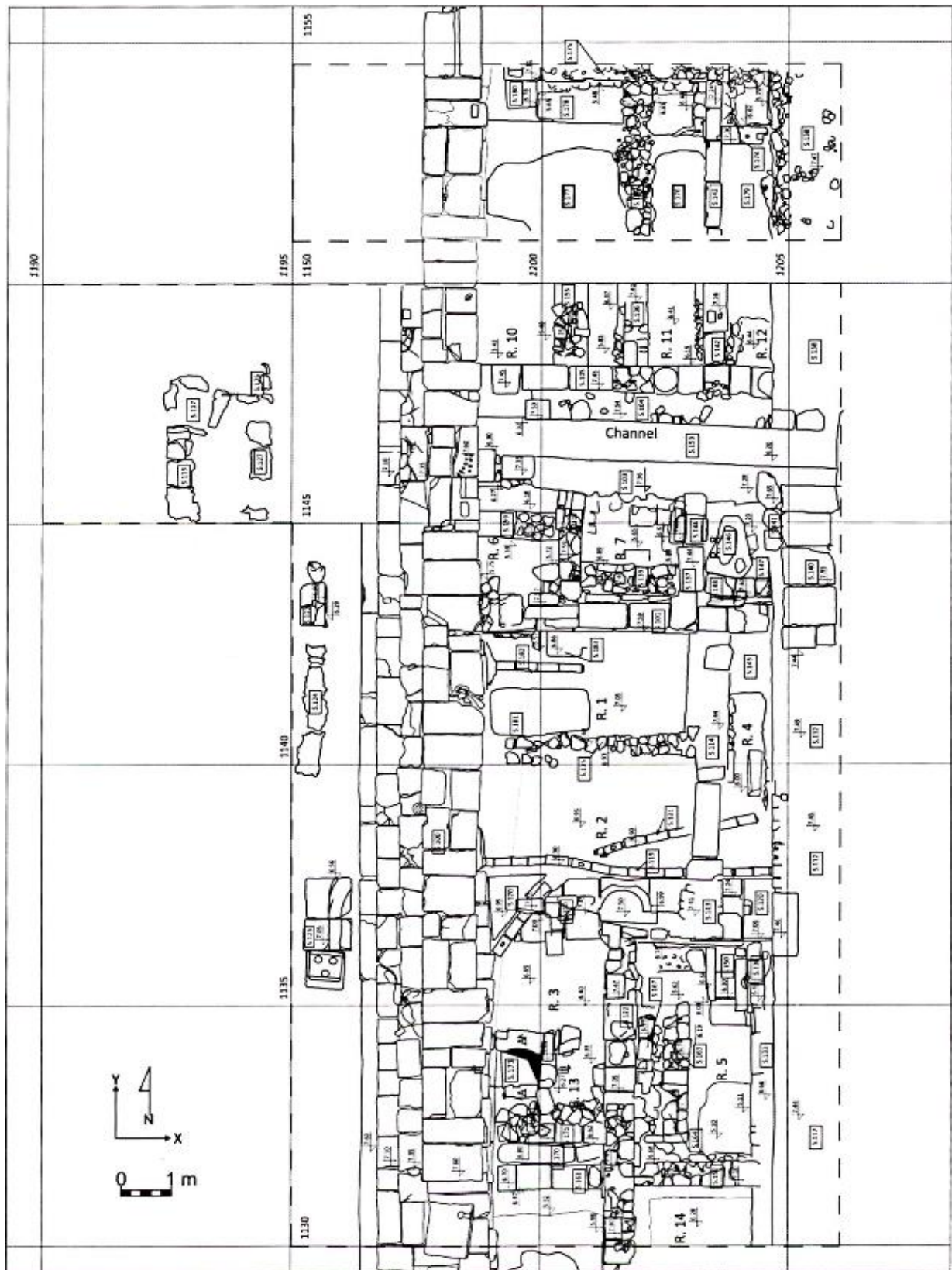
³²⁹ Papuci-Wladyka & Miszk (2020), σελ.506

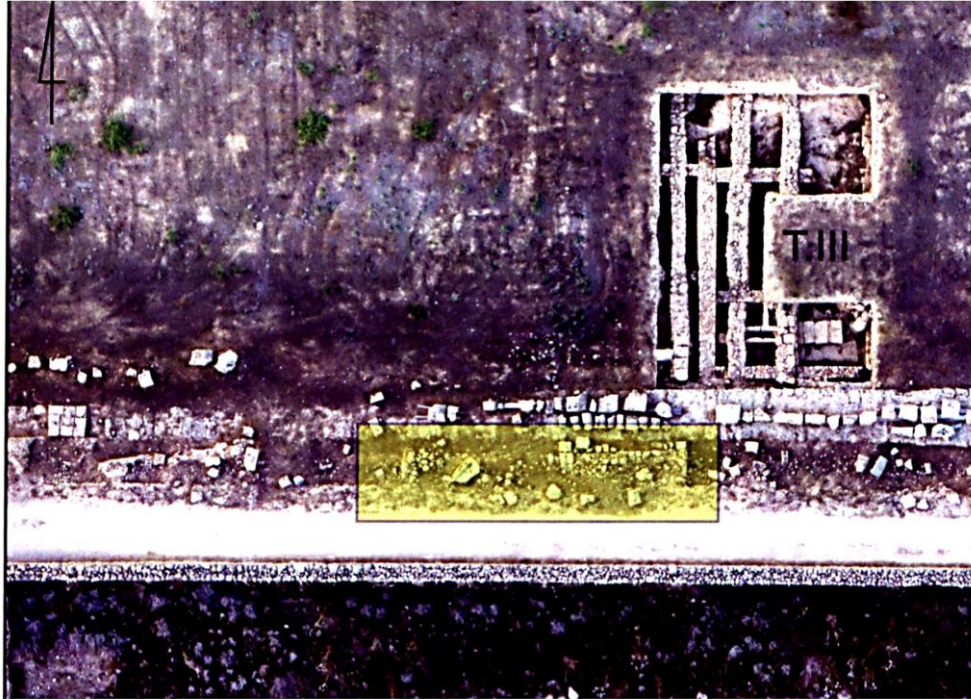
Εικόνα 162: Τ.Ι και Τ.Υ- Δωμάτια Κτηρίου Γ (ΡΑΡ, 2020, σελ.169)

Εικόνα 163: Πρώιμη ελληνιστική φάση Κτηρίου Β στα βόρεια της τάφρου Τ.ΙΙΙ (ΡΑΡ, 2020, σελ.167).

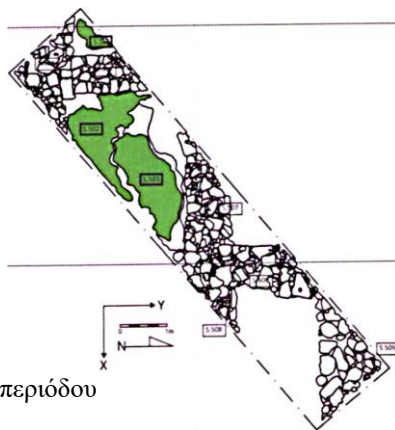
Εικόνα 164: Κατάλοιπα κτηρίων της ανατολικής στοάς (τάφος T.II) (PAP, 2020, σελ.159)

Εικόνα 165: Κατάλοιπα κτηρίων της νότιας στοάς (τάφος T.III) (PAP, 2020, σελ.183)

Στην τάφο T.I, στο κέντρο της Αγοράς, υπήρξαν κατά την πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο αλλαγές στην αρχιτεκτονική διάταξη (Εικ.166). Παρόλο που μερικές από τις αλλαγές αυτές έχουν διατηρηθεί, εντούτοις έχουν τεκμηριωθεί επιτυχώς. Συγκεκριμένα, έχουν εντοπιστεί υπολείμματα αρχαιολογικού υλικού στο βόρειο τμήμα της τάφρου, τα οποία χρονολογείται στην πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο. Πρόκειται κυρίως για θεμελιώσεις, μιας και δεν έχουν επιβιώσει τοιχοδομίες που θα παρείχαν περαιτέρω πληροφορίες για τις μεθόδους κατασκευής του άνω μέρους των τοίχων³³⁰. Οι αρχιτεκτονικές αυτές κατασκευές S2, S5 και S7 (Εικ.166), που αποτελούν εκτεθειμένα θεμέλια, έχουν διαταράξει τις αρχιτεκτονικές δομές του κτηρίου Γ, το οποίο αποτελεί αρχιτεκτονική κατασκευή της ελληνιστικής φάσης, γεγονός που υποδηλώνει πως ήταν μέρος ενός μεταγενέστερου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού.

³³⁰ Rosinska-Balik (2020), σελ.190

Υπόμνημα

- Κατάλοιπα πρώιμης ελληνιστικής περιόδου
- Κατάλοιπα μέσης ελληνιστικής περιόδου
- Κατάλοιπα ύστερης ελληνιστικής περιόδου
- Κατάλοιπα πρώιμης ρωμαϊκής περιόδου

Εικόνα 166: Επίπεδα θεμελίωσης διάφορων περιόδων (φωτογραφία PAP, 2020, σελ.207)

Οι αρχιτεκτονικές κατασκευές S7 και S2 σχηματίζουν μία γωνία κτηρίου, στο εσωτερικό του οποίου υπήρχε πηγάδι/στέρνα (S12). Το κτήριο κάποια στιγμή έπαψε να κατοικείται, πιθανόν λόγω του σεισμού που έπληξε την Κύπρο στο πρώτο μισό του 2^{ου} αι. μ.Χ. επί βασιλείας Αδριανού. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που έχει παρατηρηθεί από τους ερευνητές του PAP είναι πως τα επίπεδα θεμελίωσης που ανήκουν στην πρόιμη ρωμαϊκή περίοδο (ER) βρίσκονται υψηλότερα από τα αντίστοιχα της ύστερης ελληνιστικής περιόδου (LH) (Εικ.166), γεγονός που επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι η τοποθεσία είχε υποστεί εκτεταμένη ανάπλαση στα χρόνια του Αυγούστου, πιθανόν μετά τον σεισμό του 15 π.Χ.³³¹ Για τα ευρήματα που αφορούν την οικοδομική δραστηριότητα της Αγοράς και συγκεκριμένα τον χώρο που καταλαμβάνει η τάφος Τ.Ι κατά την ύστερη ρωμαϊκή φάση (284 - 491 μ.Χ.) δεν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία μέχρι στιγμής. Αυτό συμβαίνει επειδή τα κτήρια που βρίσκονταν σε υψηλότερο επίπεδο και σε μεταγενέστερη χρονολογική φάση ήταν τα πρώτα που μετατράπηκαν σε οικοδομικό υλικό στους επόμενους αιώνες για την ανοικοδόμηση της Πάφου³³².

Σχετικά με την Τάφο Τ.ΙΙ, η οποία βρίσκεται στην ανατολική στοά, σε συγκεκριμένο τμήμα της (Εικ.167) εντοπίζονται συγκεντρωμένες οι τρεις φάσεις της πρόιμης ρωμαϊκής περιόδου, όπως αυτές έχουν ορισθεί από τους ερευνητές του PAP³³³. Πρόκειται για τις φάσεις ERI, η οποία καλύπτει το χρονικό διάστημα 27 π.Χ. - 68 μ.Χ., ERII που καλύπτει το διάστημα 69 μ.Χ.-96 μ.Χ. και ERIII που καλύπτει το χρονικό διάστημα 96 μ.Χ.-126 μ.Χ. Η φάση ERI καλύπτει ουσιαστικά τη βασιλεία των Ιουλίων - Κλαυδίων, όμως τα περισσότερα ευρήματα είναι χαρακτηριστικά της περιόδου του Αυγούστου. Ο σεισμός του 15 π.Χ. μάλλον είχε επηρεάσει τα ευρήματα της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Η δεύτερη φάση ERII συνδέεται, επίσης, με τον μεγάλο σεισμό που έγινε το 76/77 μ.Χ. επί αυτοκράτορα Βεσπασιανού.

³³¹ Miszk (2020), σελ.14

³³² Rosinska-Balik (2020), σελ.195

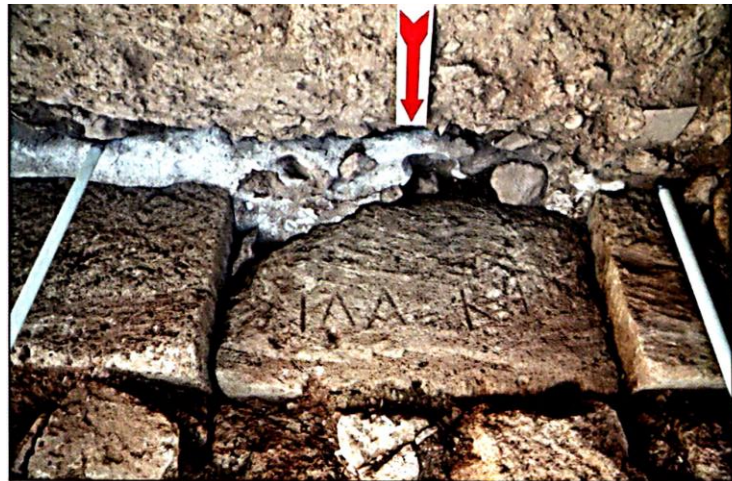
³³³ Papuci-Wladyka (2020), σελ.80

Εικόνα 167: Τμήμα της τάφου T.II (φωτογραφία PAP, 2020, σελ.209)

Τέλος, η τρίτη φάση ERIII συνδέεται με τον σεισμό που έπληξε την Κύπρο την τρίτη δεκαετία του 2^{ου} αι. μ.Χ., πιθανόν στα χρόνια της βασιλείας του Αδριανού, το 126μ.Χ. Μετά από αυτόν τον σεισμό, η ανατολική στοά καταστράφηκε και μάλλον δεν ανοικοδομήθηκε ποτέ στη συνέχεια. Αυτό προκύπτει από την απουσία αντιπροσωπευτικών ευρημάτων και αρχιτεκτονικών κατασκευών, τα οποία θα μπορούσαν να παραπέμψουν σε δραστηριότητα της περιοχής από τα μέσα του 2^{ου} μ.Χ. και μετά³³⁴.

Ο χωροταξικός σχεδιασμός της περιοχής στην οποία εντάσσεται η τάφος Τ.ΙΙ επέτρεψε την κατασκευή ανεξάρτητων δωματίων, που πιθανότατα προορίζονταν για εμπορικές ή άλλες υπηρεσίες. Κάποιο από τα δωμάτια θα λειτουργούσε ως υπηρεσία για την εύρυθμη λειτουργία της διοίκησης της πόλης³³⁵. Η διάταξη των δωματίων δείχνει πως η είσοδος τους ήταν στα ανατολικά, έξω από τη στοά. Από τις αξιοσημείωτες κατασκευές που ανασκάφηκαν στην τάφο Τ.ΙΙ και εντός της ανατολικής στοάς και που χρονολογούνται στην πρόωμη ρωμαϊκή περίοδο αναφέρονται οι ακόλουθες: (α) η κατασκευή S120, η οποία αφορά έναν ογκώδη τοίχο που φέρει επιγραφή σε έναν πλίνθο του (Εικ.168), (β) ένα εντυπωσιακό κανάλι αποστράγγισης S153 (Εικ.169) και (γ) οι κατασκευές S100 και S112 μαζί με S138 και S140, που αποτελούσαν τα κύρια δομικά στοιχεία της στοάς για την στήριξη των κίωνων και του κυρίως τοίχου (Εικ.170).

Εικόνα 168: Μέρος του ογκώδη τοίχου με πλίνθο που φέρει επιγραφή (φωτογραφία PAP σελ. 205)

³³⁴ Miszk (2020), σελ.146

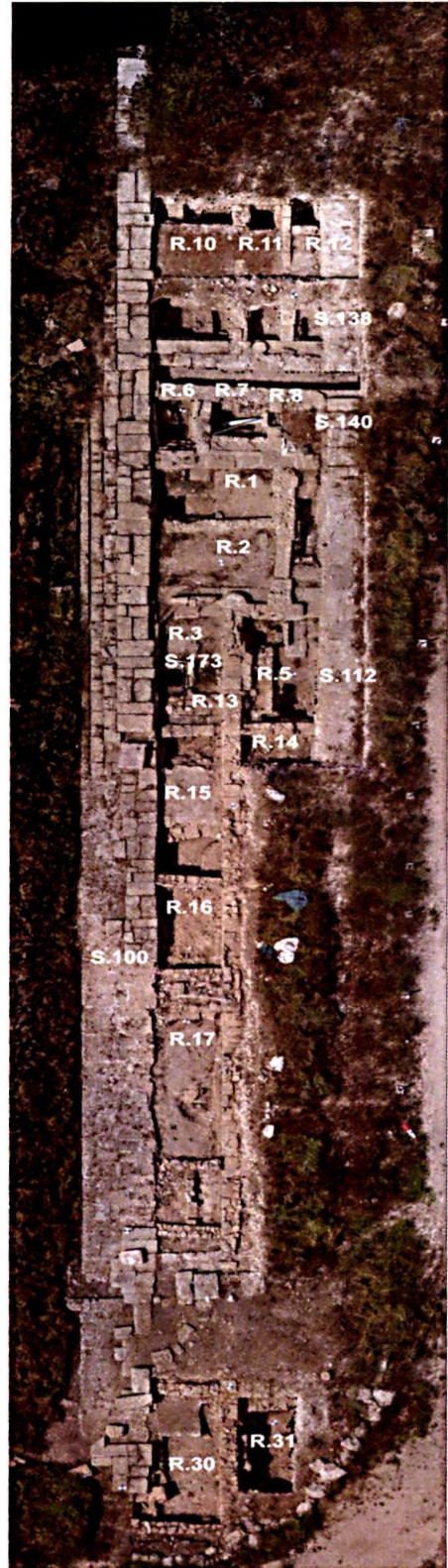
³³⁵ Rosinska-Balik (2020), σελ.190

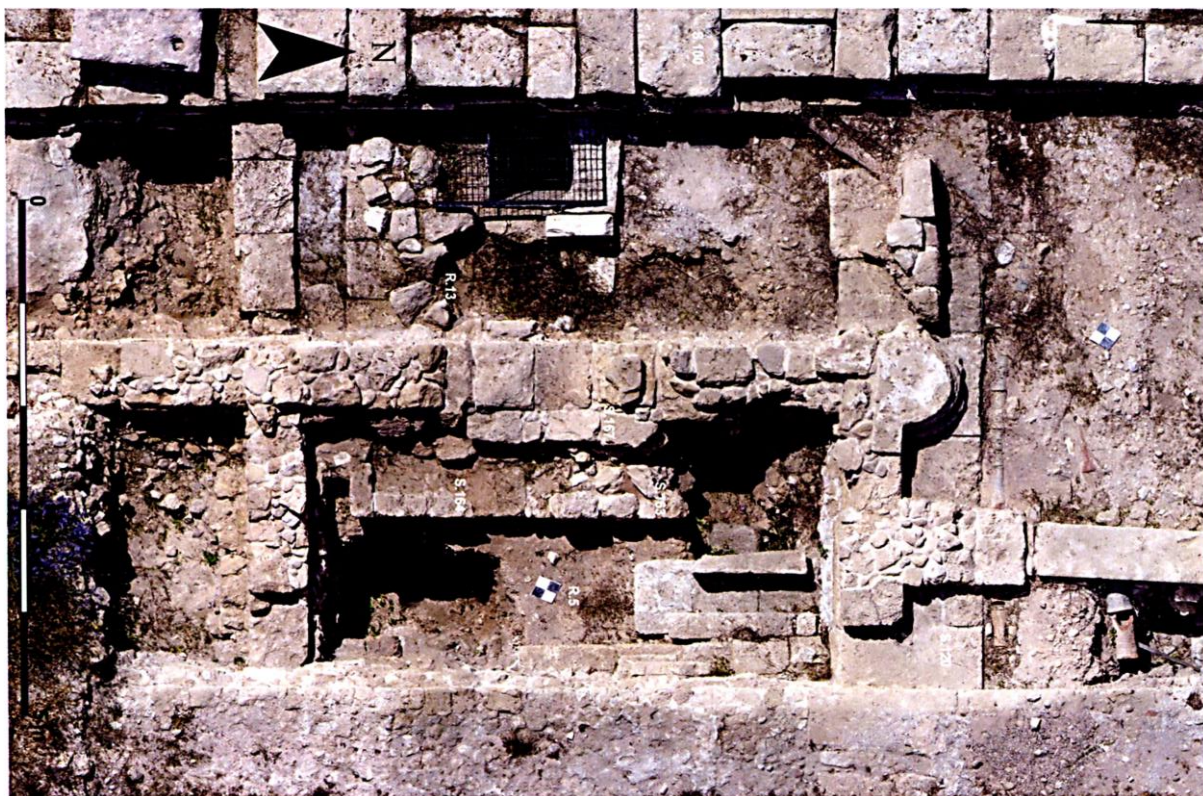
Εικόνα 169: Το κανάλι αποστράγγισης S.153 (φωτογραφία από PAP, 2020, σελ.181)

Όσον αφορά τις περιοχές της τάφρου T.II, που αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένες χρονολογικές φάσεις της ER περιόδου, ενδεικτικά αναφέρονται: (α) το δωμάτιο R5 (Εικ.170, Εικ.171) για την ER1 (βασιλεία των Ιουλίων-Κλαυδίων), (β) τα δωμάτια R14 και R2 για την περίοδο ER 2 (Εικ.170) και (γ) τα δωμάτια R6, R7 και R8 (Εικ.170) για την περίοδο ER 3.

Επίσης, στην περίοδο ER3 καταγράφονται και πολλά τεχνουργήματα που σχετίζονται με υπηρεσίες εξουσίας και ελέγχου, όπως ένα βαρίδι από μολύβι που φέρει επιγραφή στην οποία αναφέρεται κάποιος Σέλευκος Αγορανόμος (Εικ.172), αλλά και αντικείμενα που υποδηλώνουν πλούτο και θέση εξουσίας, όπως ένα χρυσό μενταγιόν (Εικ.173).

Εικόνα 170: Δομικά στοιχεία στοάς για στήριξη κίωνων και του κυρίου τοίχου (PAP, 2020, σελ.176)

Εικόνα 171: Το δωμάτιο R5 (ΡΑΡ, σελ. 177)

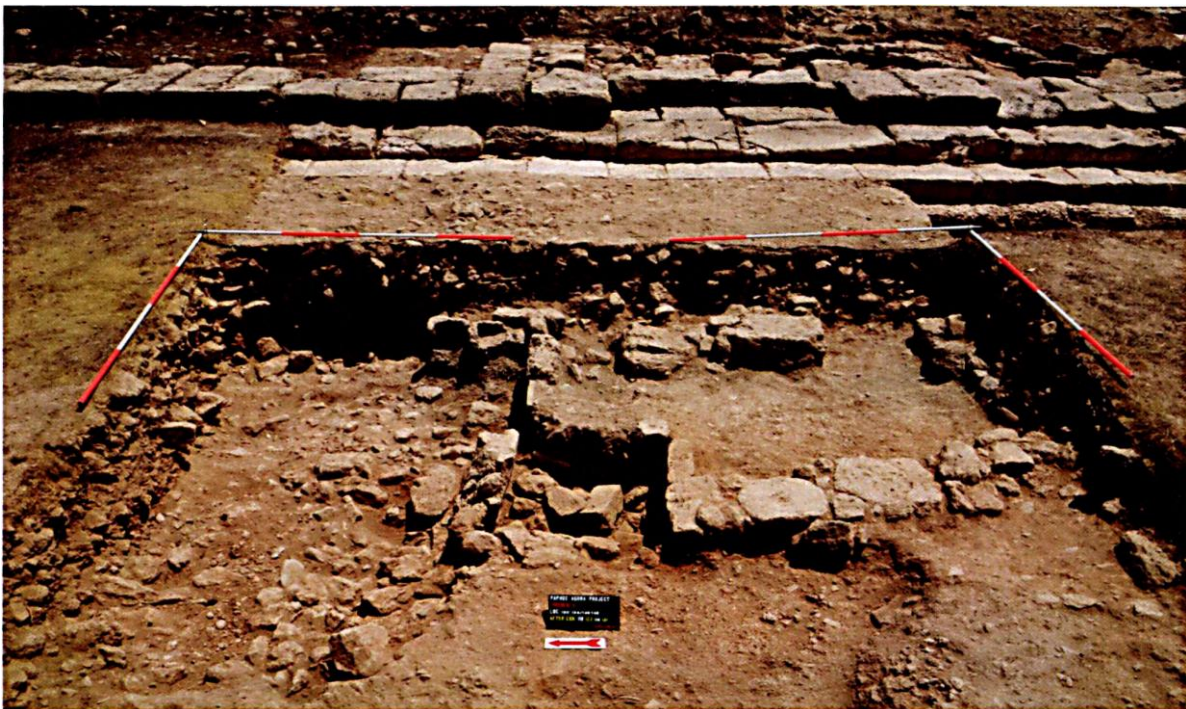
Εικόνα 172: Βαρίδι που φέρει επιγραφή (ΡΑΡ, 2020, σελ.420)

Εικόνα 173: Χρυσό μενταγιόν (ΡΑΡ, 2020, σελ.405)

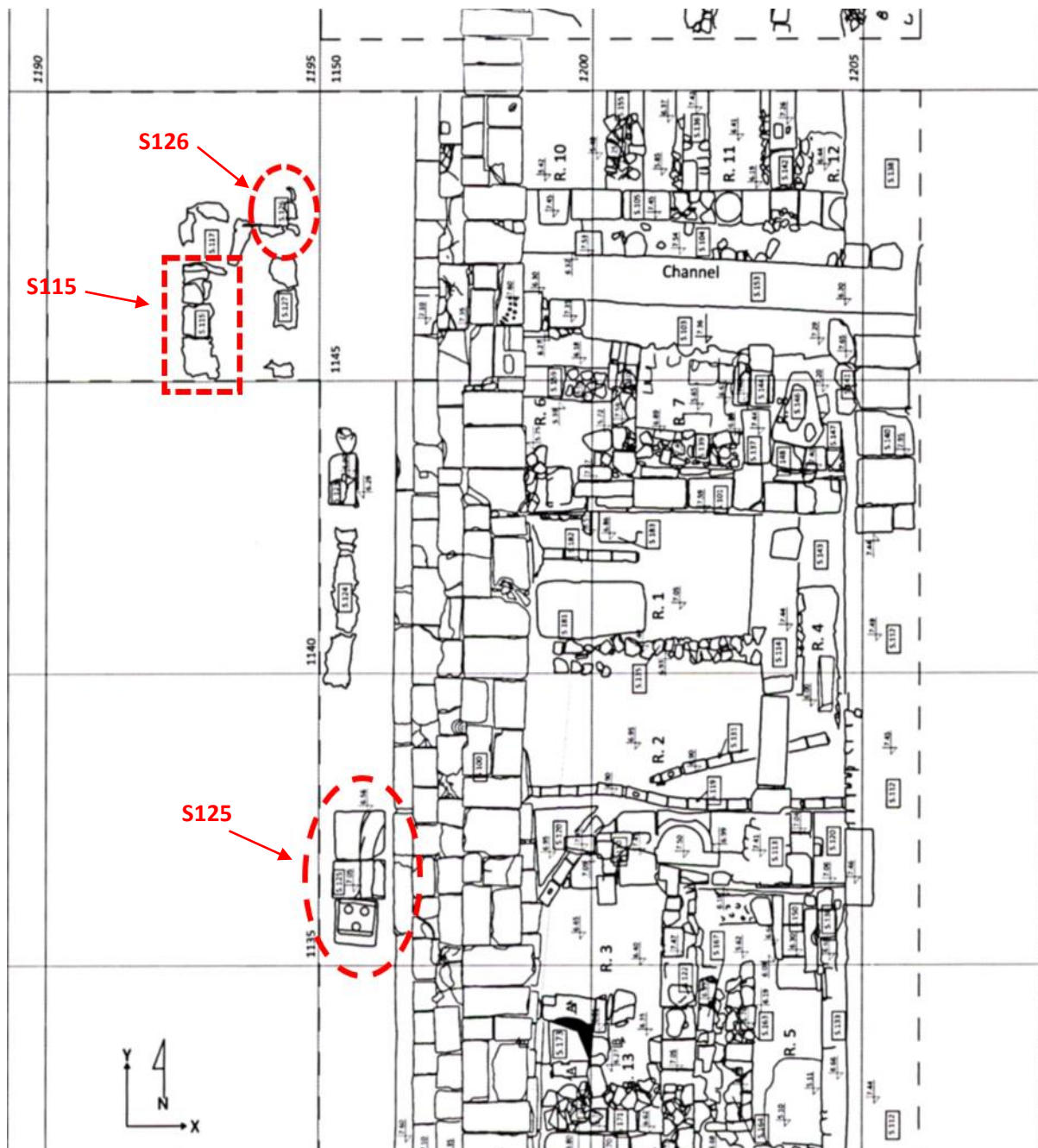
Όσον αφορά την LR περίοδο, η τάφος T.Π αποτελεί την μοναδική περιοχή της Αγοράς στην οποία έχει καταγραφεί κατασκευαστική δραστηριότητα. Μπορεί στο πρώτο μισό του δευτέρου αιώνα η στοά να είχε καταρρεύσει, αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι χρησιμοποιήθηκε ως πηγή οικοδομικών υλικών. Την ίδια περίοδο, η ίδια η αγορά πιθανότατα έγινε χώρος για την ανέγερση ιδιωτικών κτηρίων.

Το 2011, μια έκταση σε σχήμα τετραγώνου διαστάσεων 5X5 τετραγωνικών μέτρων, η οποία βρίσκεται κατά μήκος της υποτιθέμενης δυτικής προέκτασης του καναλιού S153, εντός της Αγοράς, (Εικ.174) άρχισε να ανασκάπτεται, με την ελπίδα να εντοπιστεί η συνέχεια της οδού που οδηγεί στο κέντρο της Αγοράς. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν αρκετές κατασκευές, οι

Εικόνα 174: Τετράγωνη έκταση κατά μήκος δυτικής προέκτασης του καναλιού S153 (PAP, 2020, σελ.184)

οποίες σημειώνονται στην Εικόνα 175 (S115, S125 και S126) και μπορεί να σχημάτιζαν διαχωριστικούς τοίχους σε μια κατοικία. Αυτά τα χαρακτηριστικά ανεγέρθηκαν εν μέρει, χρησιμοποιώντας συντρίμμια από προηγούμενα μνημειακά οικοδομήματα (π.χ. θραύσμα τυμπάνου στήλης στο S115). Ολόκληρος ο χώρος καθαρίστηκε, επίσης, από μπάζα και κεραμίδια στέγης, τα οποία κείτονταν εκεί μετά από την κατάρρευση της στοάς.

Εικόνα 175: Τμήμα της τάφρου T.II - αρχιτεκτονικές κατασκευές S115, S125, S126

Δεδομένου ότι η περιοχή που ανασκάφηκε είναι μάλλον μικρή, δεν μπορεί να προσφερθεί διεξοδική ερμηνεία. Δεν φαίνεται, ωστόσο, απίθανο οι ανασκαφές να αποκάλυψαν ίχνη μιας

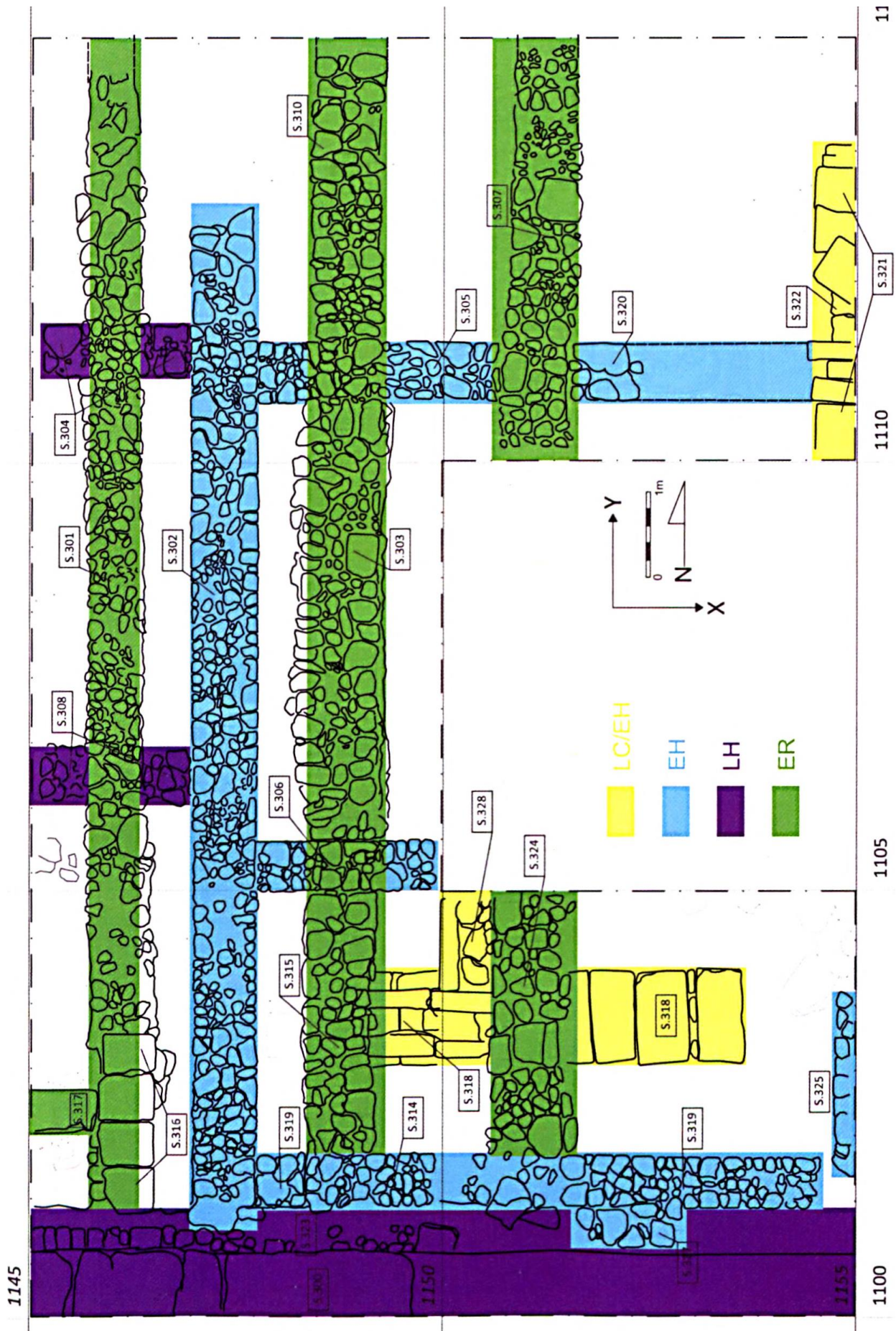
κοινής μεσογειακής πρακτικής, αυτή της επαναχρησιμοποίησης δημόσιων πλατειών για την κατασκευή ιδιωτικών κτιρίων³³⁶.

Στην τάφρο T.III, η πρώιμη ρωμαϊκή περίοδος αντιπροσωπεύεται, κυρίως, από τα θεμέλια τριών παράλληλων τοίχων, του τοίχου S301, του τοίχου S303 που έχει ως προέκταση τον S315 και του τοίχου S307 (Εικ.176). Ο τοίχος S301 μπορεί να σχετίζεται με αρχιτεκτονικά κατάλοιπα μιας μνημειακής αρχιτεκτονικής κατασκευής, πιθανόν της εισόδου της Αγοράς. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως το εν λόγω οικοδόμημα εισόδου, που πιθανόν περιλάμβανε κιονοστοιχία, έχει απομακρυνθεί από τον κεντρικό άξονα της Αγοράς. Με αυτήν την αρχιτεκτονική κατασκευή σχετίζεται και ένα κορινθιακό κιονόκρανο (Εικ.177), το οποίο βρέθηκε στην επίχωση της πρώιμης ρωμαϊκής φάσης και χρονολογείται στο πρώτο μισό του 2^{ου} αι. μ.Χ. Οι στρωματογραφικές μελέτες που έγιναν στο βόρειο και δυτικό τμήμα της τάφρου T.III δείχνουν πως τα ελληνιστικά στρώματα έχουν επηρεαστεί περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο σημείο αυτής της τάφρου. Αυτή η κατάσταση φαίνεται να αποδίδεται στην ανάπλαση της Αγοράς κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Αδριανού ή στην κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά από ληστρικές δραστηριότητες που ακολούθησαν τον σεισμό του 126μ.Χ.³³⁷ Αναφορικά με την ύστερη ρωμαϊκή φάση της τάφρου T.III παρατηρείται απουσία ευρημάτων. Ήδη, από την πρώιμη ρωμαϊκή φάση υπάρχουν λιγοστά ερείπια, γεγονός που δείχνει πως η περιοχή ήταν εκτός του ενδιαφέροντος των κατοίκων και οι όποιες κατασκευές δημιουργήθηκαν σε αυτή τη χρονική φάση καταστράφηκαν ολοσχερώς³³⁸.

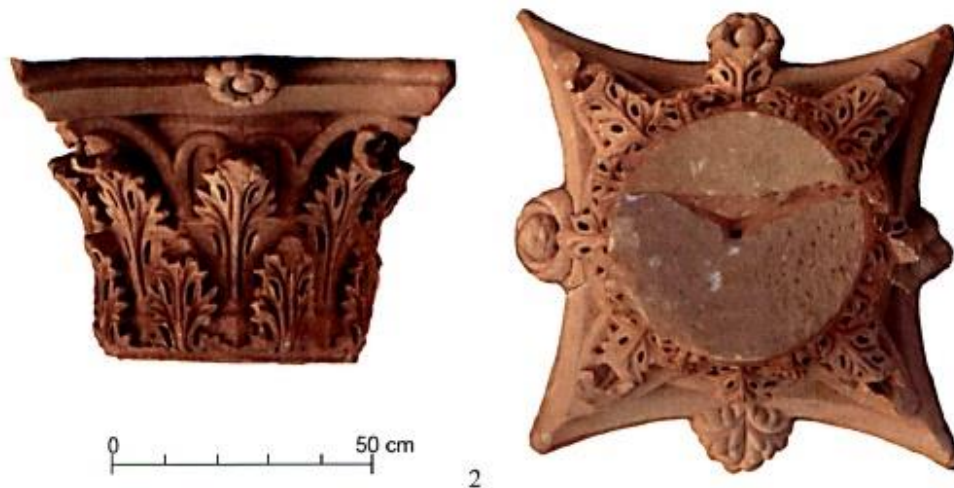
³³⁶ Coqueugniot (2011), σελ.304-305

³³⁷ Miszk (2020), σελ.154

³³⁸ Rosinska-Balik (2020), σελ.193

Εικόνα 176: Η κατανομή των χρονολογικών φάσεων (ΡΑΡ, 2020, σελ. 211)

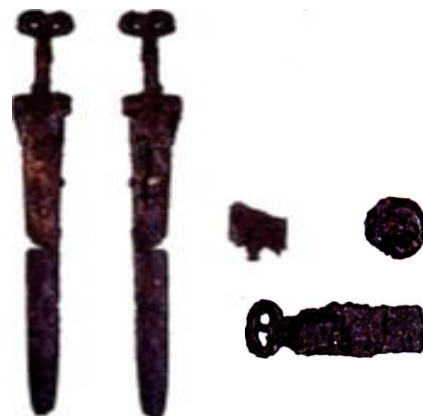

Εικόνα 177: Κορινθιακό κιονόκρανο στην επίχωση της ρωμαϊκής φάσης στην Τ.ΙΙΙ

Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα που ανευρέθηκαν στο χρονικό διάστημα 2011-2015 περιλαμβάνουν, εκτός από αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, πολλά φορητά, ενίοτε πολύτιμα αντικείμενα, τα οποία χρονολογούνται στη ρωμαϊκή περίοδο. Ενδεικτικά, αναφέρονται μια μικρή χάλκινη ζυγαριά και ένα βαρίδι σε σχήμα βελανιδιού, τα οποία βρέθηκαν στη τάφο ΤΠ , στο δωμάτιο R2 της ανατολικής στοάς³³⁹ (Εικ.178α) και ένα σιδερένιο ρωμαϊκό ξίφος, το οποίο βρέθηκε και αυτό στην τάφο Τ.ΙΙ³⁴⁰ (Εικ.178β).

(α) Χάλκινη ζυγαριά και βαρίδι σε σχήμα βελανιδιού (ΡΑΡ, 2020, σελ.409)

(β) Το ρωμαϊκό ξίφος (ΡΑΡ, 2020, σελ.417)

Εικόνα 178: Αρχαιολογικά κατάλοιπα από ανασκαφές 2011-2015

³³⁹ Papuci-Wladyka & Waclawik (2020), σελ.409

³⁴⁰ Biborski (2020), σελ.417

Για τα αποτελέσματα των ανασκαφικών ερευνών στην Αγορά της Νέας Πάφου των επόμενων χρονικών περιόδων αρχής γενομένης το 2016, δεν έχει δημοσιευθεί, μέχρι στιγμής, οποιαδήποτε επιστημονική εργασία, πέρα από τις ανακοινώσεις του Τμήματος Αρχαιοτήτων Κύπρου³⁴¹. Ως εκ τούτου, στην παρούσα εργασία παρατίθεται το χρονικό των ανασκαφικών εργασιών που πραγματοποιήθηκαν στον συγκεκριμένο χώρο και οι πληροφορίες που το συνοδεύουν, αξιοποιώντας τα δημοσιευμένα από το Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Στην ανασκαφική περίοδο του 2016, που πραγματοποιήθηκε από το Τμήμα Κλασικής Αρχαιολογίας του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας Πανεπιστήμιο Jagiellonian Κρακοβίας στο πλαίσιο του προγράμματος *Pafos Agora Project*, υπό τη διεύθυνση της Καθηγήτριας Ewdoksia Paruci-Władyka και με τη χρηματοδότηση MAESTRO από το National Science Centre, διεξήχθησαν δύο είδη έρευνας. Η πρώτη αφορούσε τη μελέτη των ευρημάτων προηγούμενων ανασκαφικών περιόδων και η δεύτερη αφορούσε σε ανασκαφικές εργασίες. Κατά την περίοδο έρευνας μελετήθηκαν τα αρχιτεκτονικά και κινητά ευρήματα, η στρωματογραφία της αρχαιολογικής θέσης και η κεραμική, με στόχο να ξεκαθαριστούν οι διάφορες φάσεις ζωής του χώρου. Επίσης έγιναν έργα συντήρησης στα δάπεδα, τις λεκάνες, την τοιχοποιία και στους τοίχους³⁴².

Τα περισσότερα είδη έρευνας έγιναν στην τάφρο Τ.Π., όπου οι ανασκαφές συνεχίστηκαν στο δωμάτιο R15 και στα νότια του κρηπιδώματος της ανατολικής στοάς της Αγοράς σε μια έκταση περίπου 25 μ. μήκους και περίπου 5,5 μ. πλάτους. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν αριθμό δωματίων και διάφορα ευρήματα, εκ των οποίων τα σημαντικότερα προήλθαν από το δωμάτιο R15 και το δωμάτιο R16. Συγκεκριμένα, στο R15 βρέθηκαν δύο ακέραια γυάλινα αγγεία μέσα σε ένα είδος κουτιού που πιθανόν να έφερε σιδερένια λαβή, δύο ακέραιοι λύχνοι και κεραμικά όστρακα. Στην ίδια περιοχή αποκαλύφθηκαν δύο σύνολα

³⁴¹ http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/DMLexcavat_gr/DMLexcavat_gr?OpenDocument

³⁴² [http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/\\$file/PIO_2016_gr.pdf](http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/$file/PIO_2016_gr.pdf)

χάλκινων νομισμάτων τα οποία χρονολογούνται στο πρώτο μισό της εποχής του Αδριανού. Στο δάπεδο του δωματίου R16 βρέθηκε μυροδοχείο και εργαλειοθήκη αποτελούμενη από επτά χειρουργικά εργαλεία, έξι χάλκινα και ένα σιδερένιο, μαζί με τα κατάλοιπα χάλκινου κουτιού.

Στην τάφρο T.IV εντοπίστηκαν τα κατάλοιπα πιθανού καμινιού, χωνευτήρια μεταλλουργίας και άλλα ίχνη μεταλλουργικής δραστηριότητας μέσα σε ένα βαθύ αποθέτη, υποδεικνύοντας τη λειτουργία εργαστηρίου μεταλλουργίας κατά την περίοδο πριν από την ανέγερση της ανατολικής στοάς.

Επίσης, κατά το 2016 πραγματοποιήθηκαν από το Πανεπιστήμιο του Αμβούργου γεωφυσικές έρευνες με μαγνητικές μεθόδους στην βορειοδυτικά της Αγοράς και κοντά στη βορειοδυτική πύλη της πόλης, με στόχο την ανεύρεση καταλοίπων που να συνδέονται με το λιμάνι, καθώς και με άλλα κτίσματα που μπορεί να σχετίζονται με την οικονομική δραστηριότητα της πόλης. Στις έρευνες της περιόδου αυτής είχε εντοπιστεί ορθογώνιο κτίσμα που ενδέχεται να ήταν ένα μεγάλο κτίριο.

Οι έρευνες στον χώρο της Αγοράς της Νέας Πάφου συνεχίστηκαν το 2018 από την Πολωνική ομάδα του Τμήματος Κλασικής Αρχαιολογίας του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Jagiellonian της Κρακοβίας, υπό τη διεύθυνση της Καθηγήτριας Ewdoksia Papuci-Władyka. Οι έρευνες αυτές πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος *Pafos Agora Project*. Όπως και οι έρευνες του 2016, οι εργασίες της περιόδου αυτής περιλάμβαναν μελέτη υλικού και ανασκαφικές δραστηριότητες σε διάφορα σημεία της Αγοράς³⁴³.

Συγκεκριμένα, οι έρευνες στις τάφρους T.II, T.III, T.IV, T.V και T.VI είχαν υποδείξει ότι η νότια στοά της Αγοράς θα ήταν ένα σύνθετο κτήριο με τουλάχιστον δύο ή τρεις σειρές από δωμάτια. Στην τάφρο T.II διευρύνθηκε προς τα ανατολικά η ανεσκαμμένη ήδη περιοχή κοντά στην ανατολική είσοδο προς την Αγορά, για να ελεγχθεί κατά πόσο μπορεί να υπήρχε διπλή σειρά στην ανατολική στοά. Η αποκάλυψη της θεμελίωσης του ανατολικού τοίχου της

³⁴³ [http://www.culture.gov.cy/dmiculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/\\$file/2018_gr.pdf](http://www.culture.gov.cy/dmiculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/$file/2018_gr.pdf)

στοάς, επιβεβαίωση την ύπαρξη της διπλής σειράς τοιχοποιίας. Επίσης, οι έρευνες στην τάφρο T.II αποκάλυψαν στο βόρειο τμήμα της ανατολικής στοάς το δωμάτιο R22 με ένα ανοικτό αυλάκι στο εσωτερικό του. Το δωμάτιο R22 χρονολογείται, ίσως, την εποχή του Αυγούστου. Επίσης, δίπλα από το R22 ανασκάφηκε πηγάδι της ρωμαϊκής περιόδου και παράλληλα διερευνήθηκε πηγάδι (S144), το οποίο είχε ανακαλυφθεί στο δωμάτιο R8 της ανατολικής στοάς σε ανασκαφές του 2012. Η έρευνα στο πηγάδι S144 αποκάλυψε ανθρώπινα οστά, λίθους, κεραμικά όστρακα και άλλα αντικείμενα.

Οι έρευνες στην τάφρο T.III, έξω από τη βορειοδυτική πύλη της πόλης, αποκάλυψαν έναν δουλεμένο βράχο σε απόσταση 2.5μ., καταδεικνύοντας τη χρήση λατομείου. Επίσης, η έρευνα στην τάφρο T.IV αποκάλυψε ασβεστοκάμινο, η οποία χρονολογείται μεταξύ του τέλους της ρωμαϊκής και της αρχής της πρωτοβυζαντινής περιόδου και η κατασκευή της προκάλεσε την καταστροφή μακρύ τοίχου με κατεύθυνση Ανατολή-Δύση, από τον οποίο διατηρείται μόνο η πρώτη σειρά λίθων του, η οποία είναι κτισμένη απευθείας πάνω στον φυσικό βράχο.

Στις έρευνες του 2018 έχει διαπιστωθεί ότι η Αγορά ήταν πολύ μεγαλύτερη σε έκταση από ότι είχε εκτιμηθεί προηγουμένως και το ίδιο ίσχυε και για τις στοές που σχετίζονται με αυτήν. Με βάση τα νέα στοιχεία, η Αγορά μαζί με τα προ κτίσματά της φαίνεται να είχε τετράγωνο σχήμα με μήκος πλευρών περίπου 160μ. και εμβαδόν περίπου 2,5 εκταρίων, τοποθετώντας την στις μεγαλύτερες του Ελληνιστικού κόσμου.

Το 2019 οι έρευνες της αποστολής του Τμήματος Κλασικής Αρχαιολογίας του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Jagiellonian της Κρακοβίας, υπό τη διεύθυνση της Καθηγήτριας Ewdoksia Papuci-Władyka,³⁴⁴ επικεντρώθηκαν στις τάφρους T.II, T.VI, T.VII και T.VIII. την τομή II. Στις εργασίες στις τάφρους T.VI, T.VII και T.VIII αποκαλύφθηκαν πλακόστρωτες επιφάνειες δρόμων (T.VIII) και κατασκευές που συνδέονται με την ύπαρξη

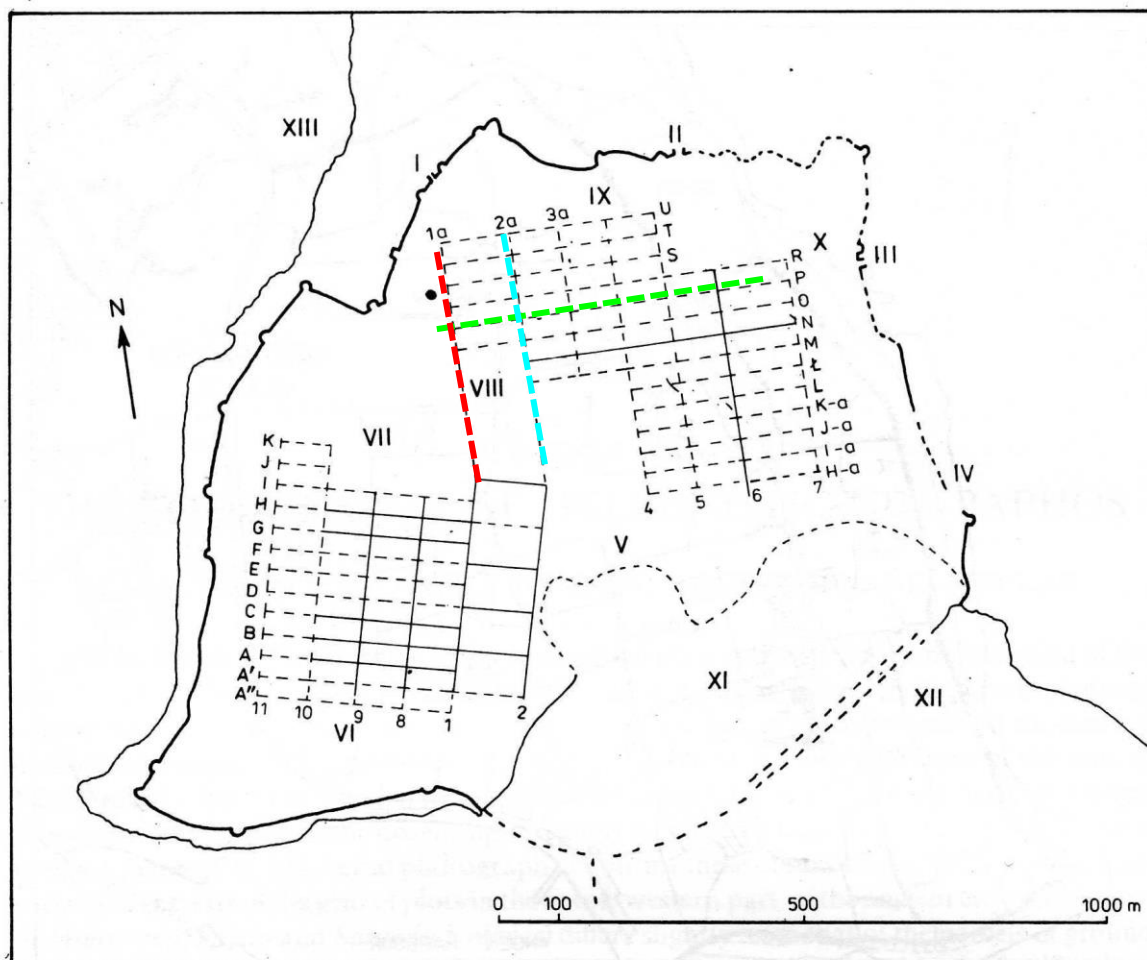
³⁴⁴ [http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/\\$file/2019_el.pdf](http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/$file/2019_el.pdf)

δρόμων, όπως είναι οι αγωγοί και συσσωρευτές νερού (Τ. VI και Τ. VII), όμως δεν εντοπίστηκε το βόρειο άκρο των στοών.

Επίσης, κατά τη διάρκεια των εργασιών αυτών επιβεβαιώθηκε η πορεία του δρόμου που η Młynarczyk (1990) έχει ορίσει ως Ρ στην αναπαράστασή της³⁴⁵. Επίσης, ανακαλύφθηκε η θέση του δρόμου που η Młynarczyk έχει σημειώσει ως 2a στην αναπαράστασή της. Αυτή απέχει περίπου 20μ. ανατολικά από το σημείο της αναπαράστασης. Παράλληλα, επιβεβαιώθηκε η πορεία του δρόμου 1a, που αποτελεί επέκταση της εσωτερικής πορείας της δυτικής στοάς της Αγοράς (Εικ.179). Στα ευρήματα των ανασκαφών της περιόδου περιλαμβάνεται και αριθμός ταφών που είχαν γίνει μέσα σε παλαιότερα κτίσματα/στοιχεία (τάφος Τ. VII), που ενδέχεται να σχετίζονται με μια βασιλική στα βορειοδυτικά της τάφρου Τ. VII, όπως υποδεικνύουν γεωμαγνητικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν το 2016, στο πλαίσιο του Pafos Agora Project. Σημειώνεται ότι τα ευρήματα της περιόδου 2016 χρονολογούνται στην ύστερη ελληνιστική και πρόιμη ρωμαϊκή περίοδο, ενώ το νεκροταφείο μπορεί να χρονολογηθεί στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο.

Το 2020 πραγματοποιήθηκαν περιορισμένου βαθμού ανασκαφικές εργασίες στην Αγορά και στην περιοχή Μαλλούτενα από το Κέντρο Μεσογειακής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Βαρσοβίας και το Τμήμα Κλασικής Αρχαιολογίας του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Jagiellonian Κρακοβίας, υπό τη διεύθυνση της Καθηγήτριας Ewdoksia Papuci-Wladyka στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Maloutena and Agora in the Layout of Paphos: modelling the cityscape of the Hellenistic and Roman Capital of Cyprus (MA-P)». Οι έρευνες αφορούσαν την αποκατάσταση του αστικού σχεδιασμού της

³⁴⁵ Młynarczyk (1990), σελ.162

- Υπόμνημα
- Δρόμος P (Młynarczyk, 1990)
 - Δρόμος 2a (Młynarczyk, 1990)
 - Δρόμος 1a (Młynarczyk, 1990)

Εικόνα 179: Εικόνα προβολής χάρτη των δρόμων

αρχαίας Πάφου, του οδικού δικτύου της πόλης και τη μελέτη χρήσης των κτηρίων με στόχο την ανασύνθεση του αστικού τοπίου και των κτηρίων σε μορφή τρισδιάστατων μοντέλων. Ως εκ τούτου, κατά το 2020 η ανασκαφική έρευνα επικεντρώθηκε σε δύο σημεία του αρχαιολογικού χώρου για να επιβεβαιώσει ορισμένα κεντρικά σημεία του οδικού δικτύου της Πάφου και να χρονολογήσει την κατασκευή των οδικών αξόνων της πόλης, και να επιβεβαιώσει τα στοιχεία που είχαν προκύψει από προηγούμενες δραστηριότητες σχετικές με τη γεωφυσική επισκόπηση της νότιας στοάς και του αρχαίου οδικού δικτύου της περιοχής.

Το 2021 τα Πανεπιστήμια της Βαρσοβίας και της Κρακοβίας σε συνεργασία με το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Βαρσοβίας στην Κάτω Πάφο, την Ακαδημία Καλών Τεχνών Βαρσοβίας (WAFA) και το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Wrocław συνέχισαν τις ανασκαφικές εργασίες που σχεδιάστηκαν στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος MA-P Maloutena and Agora in the layout of Paphos: modeling the cityscape of the Hellenistic and Roman Capital of Cyprus³⁴⁶.

Η έρευνα της περιόδου αυτής εστίασε στις τάφρους T.I και T.II για την επαλήθευση του Ιπποδάμειου πολεοδομικού συστήματος με βάση το οποίο θεωρείται ότι οικοδομήθηκε η Νέα Πάφος. Λόγω πιθανής οικοδομικής δραστηριότητας της ρωμαϊκής περιόδου δεν κατέστη δυνατή η εξαγωγή συμπερασμάτων για την περιοχή της οδού αρ.10, η οποία βρίσκεται μεταξύ των Οικιών του Θησέα και του Ορφέα, καθώς και με τις διασταυρώσεις της με δύο άλλες οδούς. Οι εργασίες περιορίστηκαν στην τεκμηρίωση με τηλεπισκόπηση και απογραφή αρχιτεκτονικών λεπτομερειών, καθώς και με επαλήθευση ορισμένων καίριων σημείων του πολεοδομικού σχεδιασμού της πόλης.

Επίσης, οι ανασκαφικές εργασίες σε έξι διαφορετικές τάφρους, τρεις στη Μαλλούτενα (T.III, T.IV, T.V) και τρεις στην Αγορά (T.XI, T.XII, T.XIII), επικεντρώθηκαν στη διερεύνηση των αρχαίων δρόμων και στον προσδιορισμό του μήκους των οικιστικών νησίδων. Σημειώνεται ότι δεν κατέστη δυνατή η ολοκλήρωση της διερεύνησης των τάφρων T.IV και T.V στη Μαλλούτενα.

Παρόλα αυτά, αναφέρονται αξιοσημείωτα αποτελέσματα από την ανασκαφή στην τάφρο T.III, η οποία είχε συνδεθεί παλαιότερα με την κατασκευή της ελληνιστικής οδού Α, καθώς στον πυθμένα της τάφρου βρέθηκε ο κεντρικός αποχετευτικός αγωγός διατηρημένος σε καλή κατάσταση, λαξευμένος στον βράχο και καλυμμένος με λίθινες πλάκες. Επιπρόσθετα, στην τάφρο T.IX αποκαλύφθηκε αυλάκι που συνδέεται με την οδό που υπήρχε εκεί, καθώς και η θεμελίωση μιας ογκώδους τοιχοποιίας, η οποία μπορεί να σχετίζεται με το βόρειο όριο της βόρειας στοάς της Αγοράς. Στην τάφρο T.XIII αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα ενός

³⁴⁶ [http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/\\$file/kato-pafos-2021-gr.pdf](http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/$file/kato-pafos-2021-gr.pdf)

λιθόστρωτου που ενδέχεται να συνδέονται με την ύπαρξη μιας οδού στην περιοχή αυτή, επαληθεύοντας τα αποτελέσματα γεωμαγνητικών επισκοπήσεων, οι οποίες, στη συγκεκριμένη περιοχή, είχαν εμφανίσει κατάλοιπα μιας οδού με βάσεις κίωνων.

Το Ελληνιστικό θέατρο της Νέας Πάφου. Το ελληνιστικό Θέατρο της Νέας Πάφου βρισκόταν στο βορειοανατολικό άκρο της πόλης, ανατολικά του Ωδείου και της Αγοράς³⁴⁷ (Εικ.112-8, Εικ.113-4). Προσανατολισμένο νοτιοανατολικά, αντίκρυζε ολόκληρη την πόλη προς την κατεύθυνση του λιμανιού. Για την τοποθεσία του έκανε αναφορά, αρχικά, ο Περισιτιάνης και μετά το 1960 ο Νικολάου διεξήγαγε προκαταρκτικές έρευνες στην περιοχή, κοντά στο ανώτερο σημείο του κοίλου. Το 1987, ομάδα Γερμανών από το Universität Trier επιχείρησε για πρώτη φορά τη διεξαγωγή συστηματικών ερευνών και ανασκαφικών εργασιών, υπό τη διεύθυνση του G. Grimm. Το θέατρο αποκαλύφθηκε πλήρως το 1995 σε ανασκαφές που πραγματοποίησε η ομάδα του University of Sydney, υπό την εποπτεία του J.R. Green (Εικ.180, Εικ.181).

Η ανέγερσή του φαίνεται να τοποθετείται χρονολογικά γύρω στα 300 π.Χ., την περίοδο ίδρυσης της Νέας Πάφου. Η ημερομηνία επιβεβαιώνεται από τον χαρακτήρα των ελληνικών γραμμάτων αφιερωματικής επιγραφής, η οποία εντοπίστηκε σε πολύ αποσπασματική κατάσταση χαραγμένη στο πάνω μέρος των κερκίδων του κοίλου³⁴⁸. Για παράδειγμα, το Π έχει το ένα σκέλος του βραχύτερο από το άλλο, ενώ το Ω είναι αρκετά ανοικτό και βρίσκεται πιο ψηλά από τα υπόλοιπα γράμματα. Αν η αρχική ημερομηνία κατασκευής είναι έγκυρη, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία που το αφορούν και κυρίως τα επιγραφικά, τότε το θέατρο αυτό ενδέχεται να είναι ένα από τα πρώτα δημόσια κτήρια που είχαν οικοδομηθεί στην πόλη³⁴⁹.

³⁴⁷ Gabrieli, McCall & Green (2001), σελ.335-355

³⁴⁸ Barker & Stennett (2004), σελ.254

³⁴⁹ Barker (2015), σελ.171

Εικόνα 180: Ψηφιακή αποτύπωση κάτοψης αρχαίου θεάτρου Νέας Πάφου

Εικόνα 181: Το αρχαίο θέατρο της Νέας Πάφου

Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, στα χρόνια δυναστείας του Αυγούστου, φαίνεται να έγιναν τροποποιήσεις στο θέατρο μετά τον καταστροφικό σεισμό που έπληξε την πόλη το 15/14 π.Χ. Η σημαντικότερη αφορούσε στην αναδόμηση του ακρινού αναλημματικού τοίχου της δυτικής πλευράς του κοίλου που βρισκόταν σε παράλληλη θέση με την πάροδο³⁵⁰. Οι πιο σημαντικές αλλαγές έγιναν στα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. την περίοδο της δυναστείας των Αντωνίων, όπως αυτές μνημονεύονται σε επιγραφή που είναι αναρτημένη στο επιστύλιο της κεντρικής εισόδου της σκηνής. Η επιγραφή αυτή ήταν αφιερωμένη στους Ρωμαίους αυτοκράτορες Αντωνίνο Πίο και Μάρκο Αυρήλιο, οι οποίοι ενίσχυσαν την ανοικοδόμηση του Θεάτρου μέσω της διαδικασίας της ευεργεσίας³⁵¹. Σε αυτή τη χρονική φάση των αλλαγών τέθηκαν ισχυρότερα θεμέλια για το ορθογώνιο σκηνικό οικοδόμημα, το οποίο επεκτάθηκε καθ' ύψος και από μονώροφο μετατράπηκε σε διώροφο. Η σκηνική πρόσοψη, που υποστηριζόταν από έναν τεράστιο συμπαγή τοίχο, επενδύθηκε με μαρμάρινες πλάκες και διακοσμήθηκε με μαρμάρινους κίονες. Επένδυση από το ίδιο υλικό δέχτηκε και η πρόσοψη του προσκηνίου, του οποίου τα θεμέλια ενισχύθηκαν. Αλλαγές παρατηρήθηκαν, επίσης, στην περιοχή των παρόδων, οι οποίες καλύφθηκαν με ασίδες ακολουθώντας το ρωμαϊκό διακοσμητικό πρότυπο, καθώς και στην ορχήστρα, από την οποία αφαιρέθηκαν οι πρώτες δύο σειρές των ειδωλίων του κοίλου προκειμένου να διευρυνθεί και το επίπεδό της υψώθηκε κατά 60 εκατοστά και επενδύθηκε με μάρμαρο³⁵².

Στα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ. το θέατρο μεταρρυθμίστηκε για να προσαρμοστεί στις νέες ανάγκες αλλαγής των θεαμάτων. Στην ορχήστρα αφαιρέθηκε το μαρμάρινο δάπεδο, για να μετατραπεί σε αρένα για τη διεξαγωγή θηριομαχιών και μονομαχιών και επιστρώθηκε με αδιάβροχο κονίαμα ερυθρού χρώματος, ώστε να λειτουργεί και ως τεχνητή λίμνη για αναπαραστάσεις αθλοπαιδιών και ναυμαχιών. Η επίστρωση αυτή την έκανε ανθεκτική στο

³⁵⁰ Barker (2015), σελ.171

³⁵¹ Αντωνιάδου (2014), σελ.34

³⁵² Barker (2015), σελ.172

νερό. Γύρω από το κοίλο τοποθετήθηκε τοίχιο ύψους 1,10 μ. για την προστασία του κοινού από τα άγρια θηρία και για τη συγκράτηση του νερού όταν η ορχήστρα λειτουργούσε ως δεξαμενή. Τέλος, είχαν προστεθεί πάσσαλοι στα ανοίγματα των παρόδων, πιθανόν για λόγους προστασίας, για να παρεμποδίζεται η διέλευση στην περιοχή αυτή³⁵³.

Περί τα τέλη του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. το θέατρο σταμάτησε να χρησιμοποιείται και εγκαταλείφθηκε. Με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα, συμπεριλαμβανομένων και των νομισμάτων που εντοπίστηκαν στον χώρο, πιθανός λόγος για την οριστική εγκατάλειψή του θεωρείται ο ισχυρός σεισμός που πραγματοποιήθηκε γύρω στο 365 μ.Χ. Έκτοτε, και σε συνδυασμό με την εμφάνιση και διάδοση του χριστιανισμού, δεν φαίνεται να έγινε οποιαδήποτε προσπάθεια για την ανοικοδόμησή του. Τα αρχιτεκτονικά μέλη του κτηρίου χρησίμευσαν για την ανέγερση της μεγάλης βασιλικής της Χρυσοπολίτισσας σε κοντινή απόσταση από το Θέατρο³⁵⁴.

Όσον αφορά στην αρχιτεκτονική, το Θέατρο εν μέρει είναι λαξευμένο στον φυσικό βράχο του λόφου και εν μέρει είναι κτιστό (Εικ.182). Το κοίλο του θεάτρου έχει ημικυκλικό σχήμα με διάμετρο 88μ. (Εικ.183, ευθύγραμμο τμήμα AB) και άνοιγμα 181.5 μοίρες³⁵⁵ (Εικ.183, τόξο \widehat{AB}). Οι θέσεις του κοίλου είναι λαξευμένες στον φυσικό βράχο της πλαγιάς του λόφου και συμπληρώνεται με δύο σειρές ειδωλίων στερεωμένων σε τεχνητά αναχώματα τα οποία στήριζαν συμπαγείς τοίχοι. Στα άκρα του κοίλου το ανάχωμα των θέσεων υποστηριζόταν από ισχυρά αναλήμματα δομημένα με πελεκητούς ογκόλιθους, που στο επίπεδο του εδάφους αποτελούσαν την πλευρά των τοίχων των παρόδων. Οι θεατές προσέγγιζαν τις θέσεις του κοίλου μέσω επτά ακτινωτών κλιμάκων, οι οποίες χωρίζουν το κοίλο σε έξι κερκίδες. Οι δύο κερκίδες βρίσκονταν στις ακρινές πλευρές του κοίλου, ενώ

³⁵³ Barker & Stennett (2004), σελ.258-259

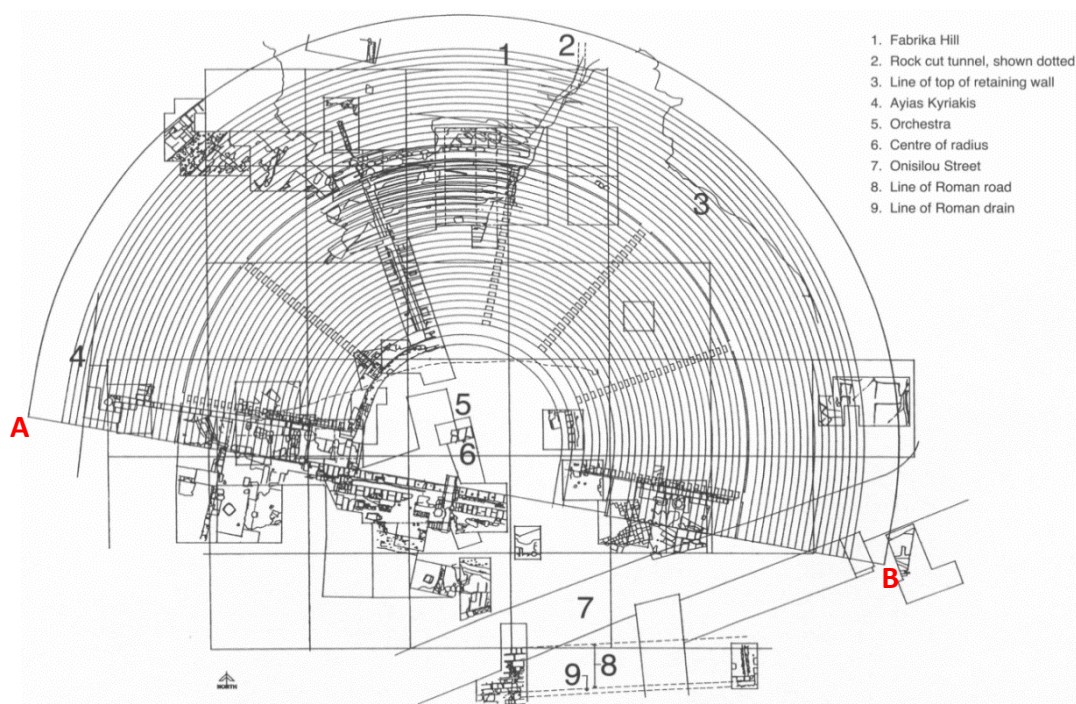
³⁵⁴ Αντωνιάδου (2014), σελ.35

³⁵⁵ Barker & Stennett (2004), σελ.254

παρατηρείται συμμετρία στη διάταξή τους, καθώς η κεντρική κερκίδα είναι τοποθετημένη ακριβώς στο κέντρο του κοίλου (Εικ.183).

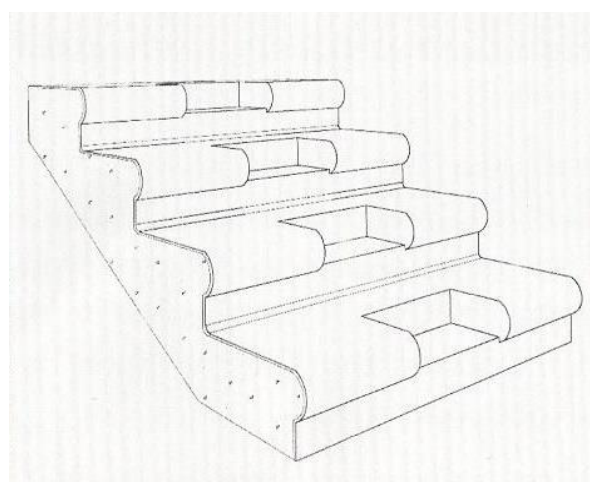

Εικόνα 182: Αρχαίο θέατρο-κάτοψη

Εικόνα 183: Σχέδιο ανοικοδόμησης του θεάτρου στα τέλη του 2004 (κλίμακα 1:500)

Στην Εικόνα 184 παρουσιάζεται η τομή των κερκίδων του κοίλου. Εικάζεται ότι το Θέατρο ήταν χωρισμένο σε δυο διαζώματα (Εικ.185), όμως δεν υπάρχουν στοιχεία για το άνω διάζωμα, λόγω της κακής κατάστασης στην οποία αποκαλύφθηκε³⁵⁶.

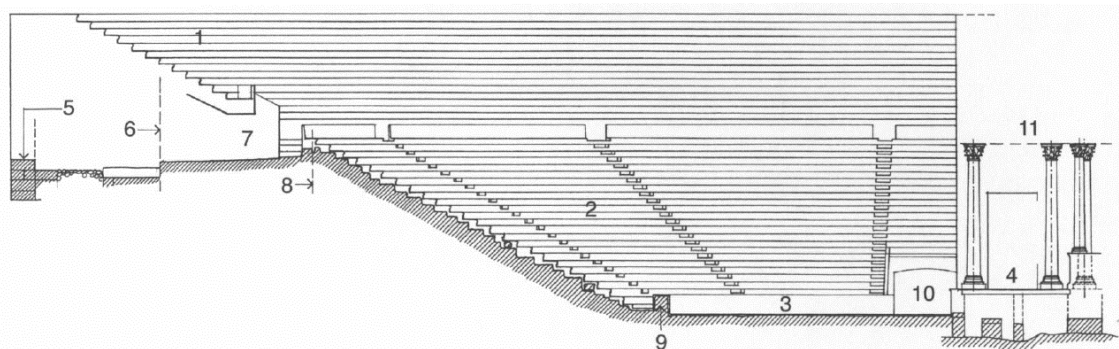
Εικόνα 184: Η τομή των κερκίδων του κοίλου

Όσον αφορά στη χωρητικότητα του θεάτρου, αυτή εκτιμάται στους 7500 με 8000 θεατές³⁵⁷. Τα εδώλια έχουν κατά μέσο όρο ύψος 35εκ. και 70εκ. βάθος. Η επιφάνειά τους ήταν επενδυμένη με κονίαμα που περιείχε βότσαλα και έφερε λεπτή επίστρωση σκληρού λευκόχρωμου στόκου, πιθανόν λόγω της ευαισθησίας του ασβεστολιθικού πετρώματος στην

³⁵⁶ Αντωνιάδου (2014), σελ.36

³⁵⁷ Barker & Stennett (2004), σελ 254

περιοχή του θεάτρου. Η τεχνική αυτή, η οποία ήταν γνωστή από την ελληνιστική Αλεξάνδρεια, συνέβαλλε στο να γίνει η πέτρα ανθεκτικότερη και αδιάβροχη. Όπως φαίνεται από τα πέντε διαδοχικά στρώματα στόκου που αναγνωρίστηκαν, το μείγμα της επίστρωσης φαίνεται πως αναπληρωνόταν συχνά³⁵⁸.

1. Upper cavea	7. Upper entry to theatre (vaulting form conjectural)
2. Lower cavea	8. Section jogs back to Trench 1SS
3. Orchestra	9. Water containment wall
4. Stage	10. Entry from <i>parodos</i>
5. Outer retaining wall	11. Actual columns found at theatre and basilica sites but configuration is conjectural
6. Section jogs back to Trench 1EE	

Εικόνα 185: Σχεδιαστική τομή των θέσεων του κοίλου του θεάτρου της Νέας Πάφου

Οι ανασκαφές αποκάλυψαν τοιχογραφίες στα κατάλοιπα του τοίχου της δυτικής παρόδου, οι οποίες περιλάμβαναν ζωγραφικά θέματα με διανθήματα και στην οροφή της παρόδου αυτής ζωγραφικά μοτίβα λουλουδιών σε πράσινο, κόκκινο και κίτρινο χρώμα. Το ευρήματα αυτά καταδεικνύουν ότι το εσωτερικό των διαδρόμων των παρόδων φαίνεται να ήταν διακοσμημένο με τοιχογραφίες, παρόλο που αυτό συνέβαινε σπάνια σε τέτοιου τύπου κτηριακά οικοδομήματα (Εικ.186).

Η ημικυκλική ορχήστρα φαίνεται ότι στην τελευταία της φάση, πριν από την εγκατάλειψη του θεάτρου, λειτουργούσε ως αρένα. Αυτό προκύπτει από τις δύο πρώτες σειρές των εδωλίων, οι οποίες είχαν αφαιρεθεί και από τον τοίχο που βρισκόταν στην περιφέρειά της,

³⁵⁸ Barker & Stennett (2004), σελ.277 · Αντωνιάδου (2014), σελ.37

ο οποίος κτιζόταν για προστασία των θεατών. Με άξονα το κέντρο του Θεάτρου, την ορχήστρα διέτρεχε υπόγεια, μέχρι τη μισή της περίπου απόσταση, η 'χαρώνεια κλίμακα'³⁵⁹.

Αναφορικά με τη σκηνή του θεάτρου, ελάχιστα θεμέλια έχουν σωθεί, κυρίως από την περιοχή του προσκηνίου. Επομένως, το συγκεκριμένο τμήμα του θεάτρου δεν μπορεί να αποδοθεί με μεγάλη ακρίβεια ή εγκυρότητα. Το σκηνικό οικοδόμημα, όπως διαμορφώθηκε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, θεωρείται ότι μάλλον ήταν διάροφο. Με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα, η σκηνική πρόσοψη ήταν

επενδυμένη με μαρμάρινες πλάκες, καθώς και οι κόγχες όπου τοποθετούνταν τα αγάλματα. Μαρμάρινοι κίονες, σε ποικίλα χρώματα, κοσμούσαν κάθε πλευρά της σκηνής. Οι κίονες αυτοί έφεραν κιονόκρανα κορινθιακού ρυθμού από λευκόφαιο μάρμαρο, προερχόμενο από τη νήσο του Μαρμαρά στην Προποντίδα. Τη διακόσμηση συμπλήρωναν στρεπτοί μαρμάρινοι κίονες σε σκούρο κυανό φαιό χρώμα, που εικάζεται ότι ανήκαν στον άνω όροφο της σκηνικής πρόσοψης.

Η πρόσοψη του προσκηνίου ήταν σε ευθύγραμμη διάταξη. Πίσω από τον τοίχο του προσκηνίου, μια γραμμή σωλήνων ύδρευσης τροφοδοτούσαν με νερό την ορχήστρα. Οι σωλήνες επικοινωνούσαν με έναν αγωγό, ο οποίος διέσχιζε κάθετα την κεντρική κλίμακα του

Εικόνα 186: Λεπτομέρεια από τη διακόσμηση της δυτικής παρόδου του θεάτρου

³⁵⁹ Αντωνιάδου (2014), σελ.36

κοίλου. Η πηγή που διοχέτευε το νερό βρισκόταν στην αριστερή πλευρά του λόφου της Φάμπρικας. Κάποιες από τις σωλήνες, στα θεμέλια της σκηνής, βρέθηκαν να είναι τρυπημένες στο πάνω μέρος τους και στο σημείο της οπής βρέθηκαν ίχνη από μολύβδινους μικρότερους σωλήνες. Οι διασωληνώσεις αυτές εικάζεται ότι τροφοδοτούσαν κάποιο είδος πίδακα, όπου μέσω του το νερό θα εξακοντιζόταν από το μπροστινό μέρος της σκηνής πάνω στο πολύχρωμο μαρμάρινο δάπεδο³⁶⁰.

Οι ανασκαφικές έρευνες του 2010 επικεντρώθηκαν στο νοτιοανατολικό τμήμα του αρχαίου Θεάτρου, στην περιοχή όπου τα τελευταία χρόνια ανασκάπτεται ένα μακρόστενο κτήριο που έχει ερμηνευτεί ως Νυμφαίο. Το κτήριο αυτό έχει μήκος περίπου 20 μέτρα και πλάτος 5μ. και είναι κτισμένο με μεγάλους πελεκημένους λίθους (Εικ.187). Υπολείμματα τοιχοποιίας περιβάλλουν και τις τέσσερις πλευρές του κτηρίου αυτού, τα οποία έχουν ύψος που κυμαίνεται από 0,30μ. μέχρι 1,20μ. Η εσωτερική πλευρά της τοιχοποιίας καλύπτεται από χοντρό σοβά και το δάπεδο του κτηρίου από μωσαϊκό τάπητα τοποθετημένο σε αδιάβροχο κονίαμα. Ο μωσαϊκός διάκοσμος (Εικ.188) με γκριζοκαφέ χρωματισμούς απεικονίζει αγνό σχέδιο αστεριών, τα οποία αποδόθηκαν με τη χρήση πιο σκούρων ψηφίδων³⁶¹.

³⁶⁰ Αντωνιάδου (2014), σελ.39

³⁶¹ Barker (2016) σελ.99

Εικόνα 187: τα ερείπια του Νυμφαίου από τα δυτικά προς τα ανατολικά.

Εικόνα 188: Ανατολική πλευρά Νυμφαίου- ψηφιδωτό δάπεδο (φωτογραφία Craig Barker 2016, σελ. 149)

Η τοπογραφική θέση του Νυμφαίου ήταν σημαντική, καθώς βρισκόταν κοντά στη βορειοανατολική αρχαία πύλη και στις κύριες εισόδους του θεάτρου (Εικ.189). Είναι ευθυγραμμισμένο σε άξονα Ανατολής - Δύσης κατά μήκος του κεντρικού δρόμου που βρισκόταν απέναντί του. Το Νυμφαίο και το Θέατρο έχουν διαφορετική ευθυγράμμιση, στοιχείο που προκάλεσε αρχιτεκτονικό πρόβλημα, καθώς η επέκταση του θεάτρου στα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. επί Αντωνίνων είχε ως αποτέλεσμα οι δύο αρχιτεκτονικές κατασκευές να εφάπτονται.

Εικόνα 189: Αεροφωτογραφία του χώρου που βρίσκεται το αρχαίο θέατρο. (φωτογραφία Τμήμα Αρχαιοτήτων)

Παρόλο που η χρονολογία κατασκευής του Νυμφαίου δεν έχει ακόμη προσδιοριστεί, φαίνεται ότι αυτό προϋπήρχε όταν έγινε η αποκατάσταση του αρχαίου θεάτρου κατά την περίοδο των Αντωνίνων. Επίσης, τα κιονόκρανα που ανακτήθηκαν από τον εσωτερικό χώρο του Νυμφαίου έχουν χρονολογηθεί στο πρώτο μισό του 1^{ου} αι. μ.Χ.³⁶²

³⁶² Barker (2016) σελ.99

Ο δρόμος που βρίσκεται νότια του Νυμφαίου, ο οποίος είναι στρωμένος με ασβεστολιθικούς ογκόλιθους μεγέθους περίπου 50 εκ., έχει αρχαιολογικό ενδιαφέρον (Εικ.190), αφού ενδέχεται να αποτελούσε τον κύριο οδικό άξονα προς τη βορειοανατολική συνοικία της πόλης οδηγώντας τους πεζούς στο Νυμφαίο και στη νότια είσοδο του Θεάτρου και, πιθανόν, προς την πύλη της αρχαίας πόλης. Η περαιτέρω μελέτη και έρευνα των οικοδομημάτων της ενότητάς αυτής, συμπεριλαμβανομένου και του προαναφερθέντος δρόμου, αναμένεται να πληροφορήσει σε βάθος και με περισσότερη ακρίβεια για την αστική δομή της αρχαίας πόλης της Πάφου.

Εικόνα 190: Η επιφάνεια του δρόμου που βρίσκεται νότια του Νυμφαίου

Γυμνάσιο. Πληροφορίες για την ύπαρξη Γυμνασίου στη Νέα Πάφο προέρχονται, μέχρι στιγμής, μόνο από επιγραφές,³⁶³ χωρίς όμως να αναφέρουν οποιαδήποτε ένδειξη για την τοποθεσία στη οποία μπορεί να βρισκόταν. Ο Νικολάου (1966) αναφέρει ως πιθανή τοποθεσία του Γυμνασίου την περιοχή ‘Λουκκαρκά’, 100 μ. βόρεια του Θεάτρου δίπλα στον φάρο³⁶⁴, «...και επομένως έξω από τη βόρεια στοά της αγοράς της ρωμαϊκής περιόδου»³⁶⁵. Στηρίζει την υπόθεσή του αυτή σε μια τιμητική επιγραφή σε βάση αγάλματος που ανευρέθηκε στο συγκεκριμένο σημείο και αναφέρει έναν γυμνασίαρχο που τιμήθηκε από τον Κοινόν Κυπρίων³⁶⁶. Συγκεκριμένα, η επιγραφή αναφέρει ότι το Κοινόν των Κυπρίων τιμά τον Τιβέριο Κλαύδιο Ονησικράτη, ο οποίος είχε το δημόσιο αξίωμα του άρχοντα, του γραμματέα και του γυμνασίαρχου την περίοδο αυτοκρατορίας του Νέρωνα³⁶⁷. Τα θραύσματα από κίονες, βάσεις και κιονόκρανα, καθώς και άλλα αρχιτεκτονικά θραύσματα που βρίσκονται στο έδαφος της συγκεκριμένης τοποθεσίας, το οποίο πλέον είναι ένα καλλιεργημένο χωράφι, καταδεικνύουν τη γειτνίαση του χώρου με το θέατρο και σε συνδυασμό με την προαναφερθείσα επιγραφή, «είναι πιθανόν το γυμνάσιο της Νέας Πάφου να βρίσκεται σε αυτή την περιοχήκαι πάλι, μόνο η ανασκαφή μπορεί να επιβεβαιώσει αυτόν τον ισχυρισμό»³⁶⁸.

Η Mlynarczyk (1990), αν και αποδέχεται πως η εύρεση της θέσης του ρωμαϊκού Γυμνασίου θα ήταν καθοριστική στον προσδιορισμό του Γυμνασίου της περιόδου των Πτολεμαίων, δεν θεωρεί πως η ανακάλυψη μιας ενεπίγραφης βάσης αγάλματος αρκεί για τον εντοπισμό του. Η επιγραφή που είναι χαραγμένη στη βάση του αγάλματος απαριθμεί τις αρμοδιότητες που είχε ο Ονησικράτης στο παρελθόν και δεν ταυτίζει απαραίτητα το αρχαιολογικό εύρημα με τον χώρο του Γυμνασίου. Σύμφωνα με την ίδια, το γεγονός ότι το

³⁶³ Mitford (1953), σελ.83, αρ.3 · Blinkenberg κ.ά. (1941), σελ.385, Επιγραφή αρ.139

³⁶⁴ Nicolaou, K. (1966), σελ.582

³⁶⁵ Mlynarczyk (1990), σελ.213

³⁶⁶ Nicolaou, K. (1966), σελ.582· Nicolaou, K. (1963), RDCA, σελ.44, αρ.6 · Για την επιγραφή δεξ Γ. Πουλής, Κεφάλαιο Επιγραφές, ‘Πάφος 5’.

³⁶⁷ Karageorghis (1963) σελ.349

³⁶⁸ Nicolaou, K. (1966), σελ.583

άγαλμα είχε αφιερωθεί από το Κοινόν των Κυπρίων, υποδηλώνει μάλλον ότι βρισκόταν στην Αγορά και όχι στο Γυμνάσιο³⁶⁹.

Επίσης, προτείνει την ανάλυση πρόσθετων τοπογραφικών παρατηρήσεων στη Νέα Πάφο και τη σύγκρισή τους με άλλες ελληνιστικές πόλεις εντός και εκτός Κύπρου, ώστε να εκτιμηθούν τα δεδομένα πιθανής τοποθεσίας του Γυμνασίου της Νέας Πάφου. Όσον αφορά την Κύπρο, στους Χύτρους υπάρχει το παράδειγμα όπου το Γυμνάσιο βρίσκεται δίπλα στο Στάδιο. Με αυτό το σκεπτικό θα μπορούσε να υπάρχει και στη Νέα Πάφο Στάδιο και Γυμνάσιο μαζί σε περιοχές που τοπογραφικά ευνοούν αυτό το ενδεχόμενο, όπως είναι οι περιοχές δυτικά και βόρειο-ανατολικά του λόφου Φανάρι στην ακτή, καθώς και στην περιοχή Λουκκαρκά. Σε ελληνικές πόλεις του 3^{ου} και 2^{ου} αι. π.Χ. εκτός Κύπρου έχει παρατηρηθεί η τάση να τοποθετείται το Γυμνάσιο εντός των ορίων της πόλης δίπλα ή σε μικρή απόσταση από τις δημόσιες πλατείες. Κάτι τέτοιο συμβαίνει στη Μεγαλόπολη, στη Μαντινεία, στη Μίλητο και αλλού. Στη Νέα Πάφο το Γυμνάσιο θα μπορούσε να ήταν βόρεια του λόφου Φανάρι κοντά στην Αγορά. Αν το Γυμνάσιο συνδεόταν και με στάδιο, τότε το όλο συγκρότημα μπορεί να βρισκόταν στις παρυφές της πόλης, όπως συνέβαινε στην Πριήνη, στην Κω και στη Δήλο. Δεν αποκλείεται, επίσης, το ενδεχόμενο να υπήρχαν δύο Γυμνάσια στη Νέα Πάφο, εκ των οποίων το ένα με στάδιο δυτικά του λόφου Φανάρι, το οποίο η Mlynarczyk ονομάζει 'θερινό' και ένα 'χειμερινό' μόνο με παλαίστρα στα βόρεια του λόφου Φανάρι κοντά στην Αγορά³⁷⁰.

Για τον Μαυρογιάννη (2023) η πιο πιθανή τοποθεσία για την ανέγερση του Γυμνασίου της Νέας Πάφου είναι η περιοχή Λουκκαρκά, καθώς θεωρεί ότι η σύνθεση του κοινωνικού σώματος που αποτυπώνεται στο Βουλευτήριο κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους προϋποθέτει και τη συμμετοχή των εφήβων και νέων του γειτονικού Γυμνασίου. Αυτό μεταφράζεται τοπογραφικά με την άμεση γειτνίαση των δύο ιδρυμάτων, όπου το ένα

³⁶⁹ Mlynarczyk (1990), σελ.213 · Papuci – Wladyka (2020), σελ.113

³⁷⁰ Mlynarczyk (1990), σελ.214

συμπληρώνει το άλλο. Η συμπληρωματική λειτουργικότητα των αστικών χώρων αποτυπώνεται σε τέσσερις επιγραφές της αυτοκρατορικής περιόδου, οι οποίες προέρχονται από την Πάφο και μαρτυρούν «*ότι ο αρχιερέας διά βίου των Σεβαστών κατέχει ... τη θέση πρώην γυμνασιάρχου, επιβεβαιώνοντας, μέσω της ένωσης γραφείων, τον συμπληρωματικό χαρακτήρα των εδρών των δύο θεσμικών οργάνων Αγοράς και Γυμνασίου. Και οι δύο έδρες προορίζονταν για τον εορτασμό των δύο διαφορετικών περιπτώσεων της αυτοκρατορικής λατρείας των Ιουλιο-Κλαυδιανών από το Κοινό Κυπρίων*»³⁷¹, ακολουθώντας ένα σύστημα που ανταποκρίνεται στους κανόνες συμπληρωματικότητας του αυτοκρατορικού τελετουργικού, που καταδεικνύει ίσως την ένταξη του Γυμνασίου σε ένα κοινό τοπογραφικό πλαίσιο με την Αγορά.³⁷²

Όσον αφορά στην αρχιτεκτονική του τυπολογία, η Mlynarczyk (1990) υποστηρίζει ότι «*το γυμνάσιο ως θεσμός τυπικά ελληνικός, στη Νέα Πάφο αλλά και στις άλλες κυπριακές πόλεις, έπρεπε να επαναλάβει στην αρχιτεκτονική του μορφή ελληνικά πρότυπα*»³⁷³, όπως αυτά έχουν ‘τυπικά’ καθοριστεί στο σχέδιο ελληνιστικού γυμνασίου από τις διάφορες περιοχές της Μεσογείου³⁷⁴. Στοιχεία του σχεδίου του ελληνιστικού γυμνασίου αποτυπώνονται, σύμφωνα με την ίδια, σε εγχάρακτη επιγραφή από την εποχή του Πτολεμαίου VI Φιλομήτορ, προερχόμενη πιθανόν από την Αμαθούντα. Η εν λόγω επιγραφή μνημονεύει την ίδρυση μιας πύλης από τον γυμνασιάρχη, αναφέροντας δεκατρία κιονόκρανα ‘σε στοά δίπλα σε διπλή στοά’. Ενδέχεται η επιγραφή να αναφέρεται στις δύο πλευρές μιας παλαιίστρας, εκ των οποίων στη μία να υπάρχει στοά με μονή σειρά κίωνων και στην άλλη στοά με κιονοστοιχία διπλής σειράς. Επίσης, επιγραφή από το Κίτιο, η οποία χρονολογείται στον 2ο αιώνα π.Χ. και μνημονεύει την ίδρυση του επιστύλιου μιας στοάς από τον γυμνασιάρχη, θα πρέπει μάλλον να αναφέρεται σε γυμνάσιο³⁷⁵.

³⁷¹ Mavrojannis, (2023), υπό έκδοση (σελ.9)

³⁷² Mavrojannis, (2023), υπό έκδοση (σελ.9)

³⁷³ Mlynarczyk (1990), σελ.215

³⁷⁴ Delorme (1960), σελ.374

³⁷⁵ Mlynarczyk (1990), σελ.215

Είναι φανερό ότι για την τεκμηρίωση όλων των υποθέσεων που αφορούν στην ύπαρξη Γυμνασίου στη Νέα Πάφο και στην πιθανή τοποθεσία του δεν αρκεί η ανάλυση τοπογραφικής διερεύνησης και σύγκρισης με άλλες ελληνοιστικές πόλεις, αλλά απαιτούνται ανασκαφικά δεδομένα τόσο για τον προσδιορισμό του και για τη διασαφήνιση των λειτουργικών ρόλων που σχετίζονται με αυτό. Η αποκάλυψη του Γυμνασίου της νέας Πάφου θα ολοκληρώσει, ουσιαστικά, το σύμπλεγμα των δημόσιων κτηρίων της πόλης.

Περιοχές Μαλλούτενα - Κτιστό και Ιδιωτικές Οικίες

Όπως δείχνει η ρυμοτομία της Νέας Πάφου, η περιοχή Κτιστό μαζί με την περιοχή Μαλλούτενα αποτελούσαν την οικιστική συνοικία της Νέας Πάφου που περιλάμβανε δημόσιες και ιδιωτικές οικίες, εργαστήρια και πιθανόν ιερά³⁷⁶. Συγκεκριμένα, στο νοτιοδυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης εκτεινόταν η τοποθεσία που σήμερα είναι γνωστή ως Μαλλούτενα, καταλαμβάνοντας το ακρωτήριο στα δυτικά του λιμανιού (Εικ.112). Η περιοχή Μαλλούτενα βρίσκεται περίπου 250 μέτρα δυτικά από το λιμάνι και 100 περίπου μέτρα νοτιοδυτικά της Οικίας του Διόνυσου (Εικ.191(f))³⁷⁷. Τοπογραφικά, σχηματίζει ένα ομαλό ύψωμα, με το υψηλότερο σημείο της να βρίσκεται νότια της Έπαυλης του Θησέα (Εικ.191(a)). Περιλαμβάνει μια ακανόνιστη στο περίγραμμα κορυφογραμμή, η οποία εκτείνεται στο νότιο τμήμα του υψώματος κατά μήκος της ακτής³⁷⁸.

Οι αρχαιολογικές έρευνες στην περιοχή Μαλλούτενα ξεκίνησαν το 1965 από το Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας με επικεφαλής τον Καθηγητή Michalowski (1965-1971). Από τότε οι εργασίες συνεχίζονται σε ετήσια βάση, με εξαίρεση το 1974, καθώς στο νησί έγινε τουρκική εισβολή. Από το 1966 μέχρι το 2007 διευθυντής της πολωνικής αρχαιολογικής αποστολής υπήρξε ο Καθηγητής Daszewski και από το 2008 μέχρι και σήμερα διευθυντής είναι Δρ Meyza.

³⁷⁶ Młynarczyk (1990), σελ.193-196

³⁷⁷ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

³⁷⁸ Młynarczyk (1990), σελ.184

Μέχρι το 2016 η έρευνα κάλυψε ένα συγκρότημα οικιστικών δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων³⁷⁹, τα οποία χρονολογούνται από την πρώιμη ρωμαϊκή μέχρι την πρώιμη βυζαντινή περίοδο (από 1^ο π.Χ./1^ο μ.Χ. αι. - 5^ο μ.Χ./6^ο μ.Χ. αι.)³⁸⁰. Συγκεκριμένα, το 1966 ανακαλύφθηκε η Έπαυλη του Θησέα (Εικ.191(a)) και κάτω από το βορειοδυτικό της τμήμα βρέθηκαν ερείπια κτηρίου προγενέστερης ρωμαϊκής περιόδου (1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.). Το κτήριο αυτό ονομάστηκε Βορειοδυτική Οικία NWH. Στα ανατολικά της Έπαυλης του Θησέα, απέναντι από δρόμο μεταγενέστερης ρωμαϊκής περιόδου, το 1983 ανακαλύφθηκε η Οικία του Αιώνα (HA) (Εικ.191(c)). Ακολούθησε η εξερεύνηση της λεγόμενης Βορειοανατολικής Οικίας (NEH), η οποία βρίσκεται και αυτή στην ύστερο-ρωμαϊκή τοπογραφική νησίδα³⁸¹. Από το 1986 άρχισε η εξερεύνηση της Ελληνιστικής Οικίας (HH), η οποία καταλάμβανε μια ολόκληρη τοπογραφική νησίδα του ελληνιστικού και πρώτο-ρωμαϊκού πολεοδομικού σχεδίου που υπήρχε μεταξύ των οδών Α-Α' και 9-10 (Εικ.191(b))³⁸². Δύο τμήματα της συγκεκριμένης νησίδας, ένα στο νοτιοανατολικό και ένα στο νοτιοδυτικό της τμήμα, ονομάστηκαν από τους/τις ανασκαφείς Πρώιμη Ρωμαϊκή Οικία (ERH) και Ρωμαϊκή Οικία (RH), αντίστοιχα. Δυτικά της Έπαυλης του Θησέα βρίσκεται η Οικία του Ορφέα (Εικ.191(d)), η οποία δεν έχει αποκαλυφθεί πλήρως. Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι είχε τον αρχιτεκτονικό τύπο της Οικίας του Διόνυσου (Εικ.191(f)), με αρκετά δωμάτια συγκεντρωμένα γύρω από μια υπαίθρια περίστυλη αυλή, κοσμημένα με ψηφιδωτές συνθέσεις και τοιχογραφίες³⁸³.

³⁷⁹ Papuci & Miszk (2020), σελ.95

³⁸⁰ Młynarczyk (2016), σελ.34

³⁸¹ Młynarczyk (2016), σελ.34

³⁸² Karageorghis (1988), p.837.

³⁸³ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.46

Εικόνα 191: Περιοχή Μαλλούτενα: (a) Έπαυλη Θησέα, (b) Ελληνιστική Οικία, (c) Οικία Αιώνα, (d) Οικία Ορφέα, (f) Οικία Διόνυσου (Rekowska κ.ά. 2019, σελ.198, fig.1)

Η περιοχή Κτιστό εκτείνεται βόρεια της Έπαυλης του Θησέα, νότια του λόφου Φανάρι και δυτικά της οδού Ι (Εικ.112). Στο σημείο όπου η περιοχή Κτιστό υψώνεται ελαφρώς προς τα βόρεια με κατεύθυνση το λόφο Φανάρι αποκαλύφθηκε η Οικία του Διόνυσου (Εικ.191(f)), η οποία, πιθανόν, να καταλάμβανε ένα ολόκληρο αστικό τετράγωνο. Νοτιοανατολικά της Οικίας του Διόνυσου υπάρχουν θάλαμοι λαξευμένοι στον βράχο, των οποίων το άνοιγμά τους βλέπει προς τον νότο. Ενδέχεται οι θάλαμοι αυτοί κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο να ήταν καταστήματα που βρίσκονταν κατά μήκος της οδού με κατεύθυνση Ανατολή-Δύση³⁸⁴. Η τοπογραφική εικόνα του συγκεκριμένου τμήματος της πόλης συμπληρώνεται από ένα άλλο διακριτό αρχιτεκτονικό συγκρότημα, το οποίο αναφέρεται ως Παλαιοχριστιανική Οικία (ECH). Η Παλαιοχριστιανική Οικία (ECH) βρίσκεται στην βορειοανατολική προέκταση της περιοχής Μαλλούτενα, σε απόσταση 100 μέτρων ανατολικά της Οικίας του Διόνυσου.

³⁸⁴ Młynarczyk (2016), σελ.36

Χρονολογείται από το ψηφιδωτό δάπεδο που βρέθηκε εκεί τον 6^ο με 7^ο αι. μ.Χ. και η λειτουργία της δεν είναι ακόμη γνωστή³⁸⁵

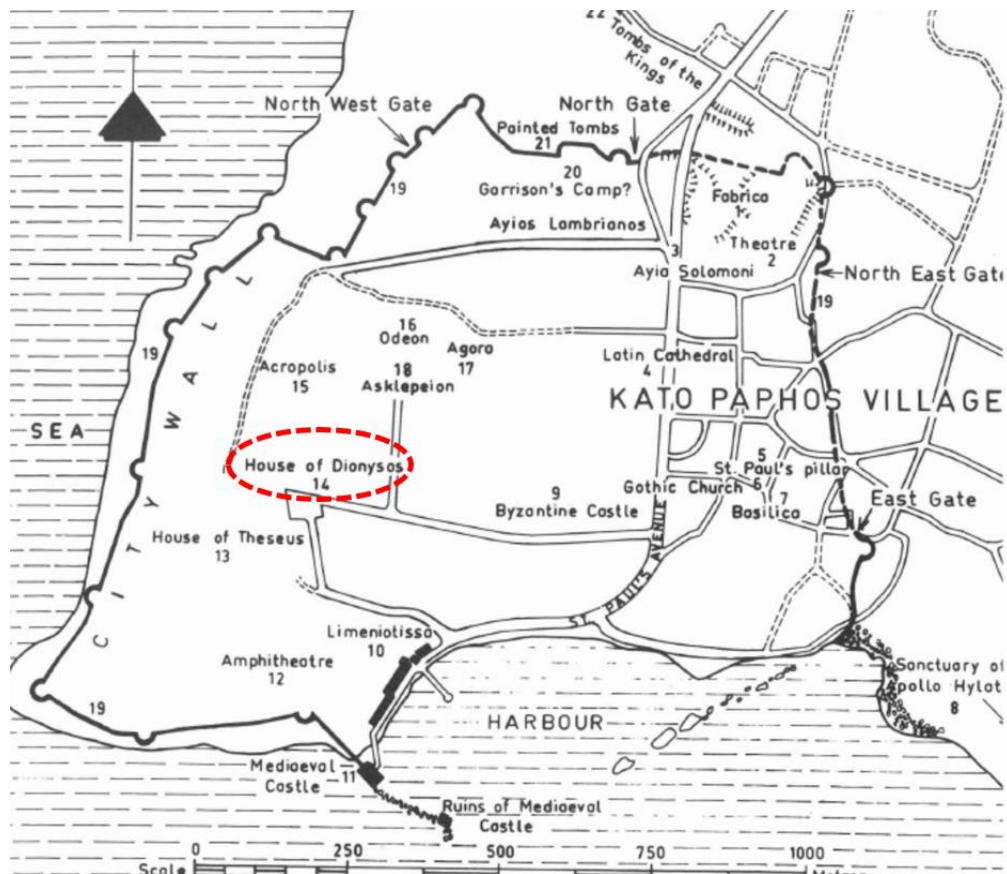
Στην ενότητα αυτή επιχειρείται η παρουσίαση των σημανικών Οικιών που ανευρέθηκαν στην Νέα Πάφο, καθώς και τα αξιοσημείωτα ψηφιακά που κοσμούν τα πατώματα των διάφορων χώρων τους. Συγκεκριμένη αναφορά γίνεται για την Οικία του Διόνυσου, την Έπαυλη του Θησέα, την Οικία του Ορφέα και την Οικία του Αιώνα.

Οι Οικίες αυτές, με τις συγκεκριμένου τύπου αυλές με κιονοστοιχίες, μορφές θυρών και πλαισίων παραθύρων, *«δείχνουν αφενός μια συνέχεια και μια ασυνέχεια της ελληνιστικής παράδοσης και αφετέρου τη γέννηση και ανάπτυξη μιας νέας μόδας.....Οι επιλογές που έγιναν για τη διακόσμηση των σπιτιών αντανakλούσαν το γούστο των ιδιοκτητών και των οικογενειών τους, αλλά ταυτόχρονα έπρεπε να ανταποκριθούν και στις απαιτήσεις της 'νέας' ρωμαϊκής κοινωνίας, αποτελώντας έκφραση της πολιτικής και της πολιτιστικής τους ταυτότητας»³⁸⁶.*

³⁸⁵ Papuci & Miszk (2020), σελ.97

³⁸⁶ Rekowska κ.ά (2019), σελ.199-200

Οικία Διόνυσου. Η ‘Οικία του Διόνυσου’ βρίσκεται σε απόσταση 300 περίπου μέτρα στα βορειοδυτικά του λιμανιού της πόλης της Νέας Πάφου (Εικ.112, Εικ.191(f), Εικ.192)³⁸⁷. Πρόκειται για πολυτελή κατοικία της ρωμαϊκής περιόδου, την πρώτη του είδους της που βρέθηκε στην Πάφο και γενικά σε ολόκληρη την Κύπρο, η οποία είναι χτισμένη σε μια από τις καλύτερες συνοικίες της αρχαίας Πάφου³⁸⁸. Οικοδομήθηκε σε ερείπια παλαιότερου κτηρίου, ακολουθώντας, ως ένα βαθμό, τα θεμέλιά του³⁸⁹. Χρονολογικά τοποθετείται στα τέλη 2ου με αρχές 3ου αιώνα μ.Χ. και οφείλει το όνομά της στο μωσαϊκό της δάπεδο, στο οποία αναπαρίσταται ο Διόνυσος, καθώς και σε θέματα που σχετίζονται μαζί του³⁹⁰.

Εικόνα 192: Θέση Οικίας Διόνυσου (Michaelides, 1986, σελ.213)

Η εν λόγω Οικία έχει έκταση περίπου 2000 τ.μ. και η κάτοψή της είναι χαρακτηριστική του ελληνικού-ρωμαϊκού αρχιτεκτονικού τύπου (Εικ.193). Αποτελείται από περισσότερα από

³⁸⁷ Χρήστου (2008), σελ.81

³⁸⁸ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.11

³⁸⁹ Nicolaou, K. (1968), σελ.48

40 δωμάτια, τα οποία είναι συγκεντρωμένα γύρω από μια κεντρική περίστυλη υπαίθρια αυλή, το αίθριο (Εικ.193-αρ.17), στο κέντρο του οποίου υπήρχε μια κηποδεξαμενή (impluvium)³⁹¹. Η ανατολική πτέρυγα της έπαυλης, στο κέντρο της οποίας υπήρχε μια άλλη μικρότερη περίστυλη υπαίθρια αυλή με ιχθυοδεξαμενή ή διακοσμητικό ‘νυμφαίο’ (Εικ.193-αρ.18), στέγαζε τα υπνοδωμάτια, τα αποχωρητήρια και τα λουτρά³⁹². Στη δυτική πτέρυγα υπήρχε μια μεγάλη ορθογώνια αίθουσα (Εικ.193-αρ.4), η οποία συνδεόταν άμεσα με τη δυτική στοά του αίθριου. Η αίθουσα αυτή αποτελούσε τον κύριο χώρο υποδοχής (tablinum) και την τραπεζαρία της έπαυλης (triclinium).³⁹³ Η δυτική πτέρυγα διέθετε, επίσης, και έναν αριθμό μικρότερων δωματίων (Εικ.193-αρ.19, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34), τα οποία, με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα που βρέθηκαν στον χώρο (πήλινα καλούπια, σκωρία χαλκού και σιδήρου, βάζα αποθήκευσης και στάχτες), χρησίμευαν ως εργαστήρια.³⁹⁴ Τα δωμάτια που βρίσκονται κατά μήκος της νότιας και βόρειας στοάς του αίθριου αποτελούσαν τους κοινόχρηστους χώρους. Το οικοδομικό σύμπλεγμα ήταν εφοδιασμένο με υπόγειο σύστημα αποχετεύσεων και περιβαλλόταν από δρόμο. Στον δυτικό εξωτερικό χώρο, ανάμεσα σε άλλα οικιακά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, αποκαλύφθηκε ένας ευρύχωρος λιθόστρωτος διάδρομος με δυτική κατεύθυνση. Ο διάδρομος αυτός έχει μήκος 47,40μ. και πλάτος 4,20 μ.³⁹⁵ και περιβάλλεται από τοίχο πάχους 1,00μ. και ύψους 0,80 μ.. Πιθανόν να πρόκειται για μια περίστυλη στοά που οδηγούσε στους κήπους της αυλής³⁹⁶.

³⁹⁰ Potter (2000), σελ.839

³⁹¹ Michaelides (1986), σελ.14 · Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.13

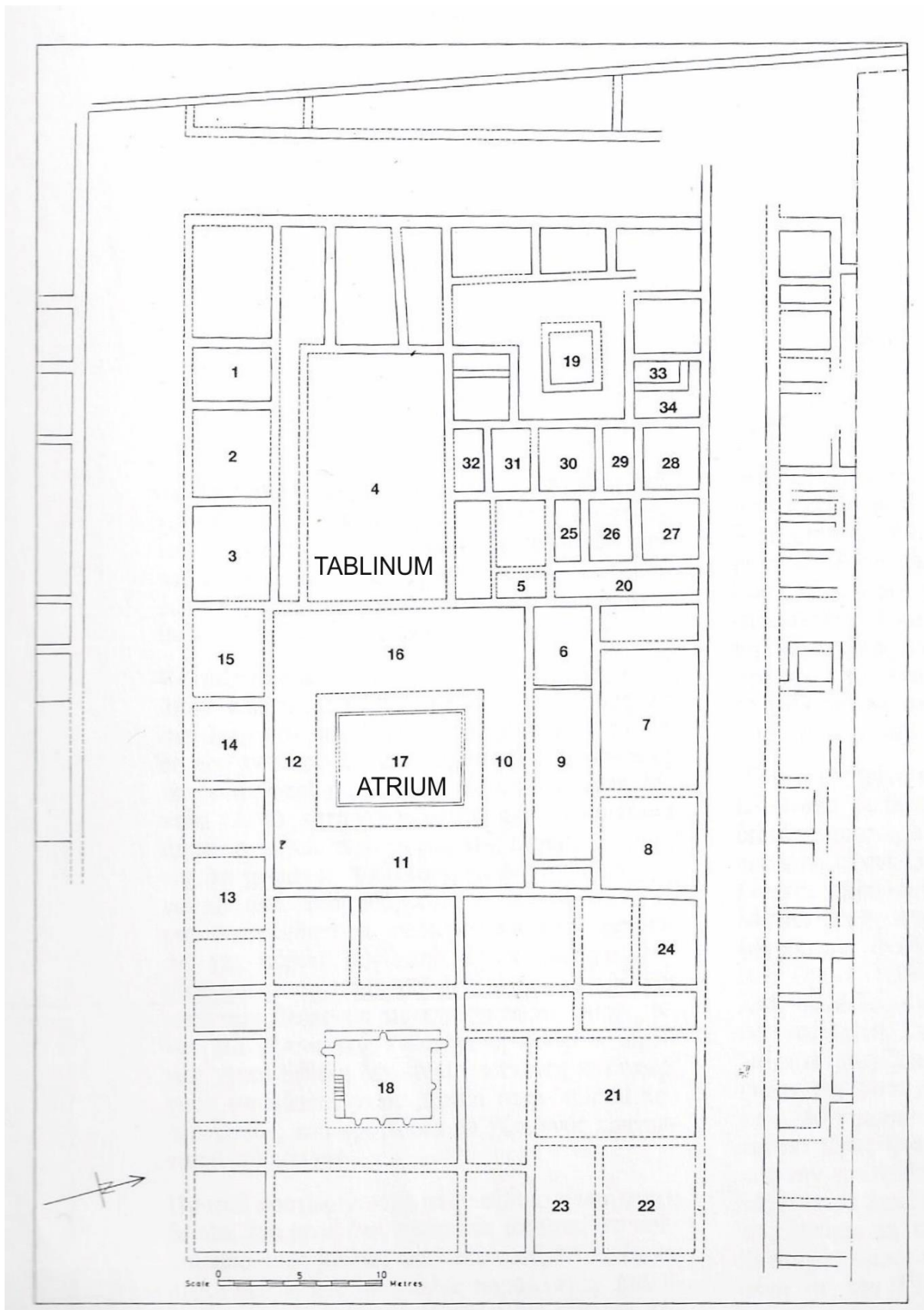
³⁹² Χρήστου (2008), σελ.81

³⁹³ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.11

³⁹⁴ Maier & Karageorgis (1984), σελ.254

³⁹⁵ Nicolaou, K. (1968), σελ.50

³⁹⁶ Χρήστου (2008), σελ.82

Εικόνα 193: Κάτοψη της Οικίας του Διόνυσου (Daszewski & Μιχαηλίδης, 1989, σελ.11)

Τα δάπεδα των υπνοδωματίων και των λουτρών της ανατολικής πτέρυγας είναι στρωμένα με χαλίκι και επενδυμένα με κονίαμα, σε αντίθεση με αυτά των μαγειρείων και των εργαστηρίων, τα οποία είναι από κτυπητή γη. Τα δάπεδα των τεσσάρων στοών του αίθριου (Εικ.193-αρ.10-12 και 16) και των δωματίων που τις περιβάλλουν κοσμούνται με πολύχρωμες ψηφιδωτές συνθέσεις με μυθολογικές παραστάσεις και σκηνές κυνηγιού, πλαισιωμένες από ποικιλία γεωμετρικών μοτίβων. Συγκεκριμένα, το ψηφιδωτό δάπεδο της δυτικής στοάς του αίθριου (Εικ.193-αρ.16) απεικονίζει τέσσερις μυθολογικές σκηνές, μία σε κάθε τμήμα-διάχωρο (panel), οι οποίες περιγράφονται αναλυτικά παρακάτω.

Το πρώτο νότιο διάχωρο παριστάνει τον μύθο του Πύραμου και της Θίσβης (Εικ.194). Η μορφή της Θίσβης βρίσκεται στο αριστερό τμήμα της σύνθεσης και απέναντί της, σε μορφή ποτάμιου θεού, βρίσκεται ο Πύραμος μισοξαπλωμένος και στεφανωμένος με φύλλα καλαμιού. Ο Πύραμος κρατάει στο αριστερό του χέρι ένα καλάμι και ένα δοχείο από το οποίο χύνεται νερό, ενώ στο δεξί του χέρι κρατάει το κέρας της Αμάλθειας. Στο βάθος διακρίνεται μια λεοπάρδαλη (αντί λέαινας, όπως αναφέρει ο μύθος) που έχει στο στόμα της το ξεσκισμένο πέπλο της Θίσβης.³⁹⁷

Εικόνα 194: Ψηφιδωτό 'Πύραμος και Θίσβη (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

³⁹⁷ Michaelides (1986), σελ.19

Στο δεύτερο διάχωρο απεικονίζεται ο μύθος του Διόνυσου και του Ικάρου (Εικ.195). Ο μυθικός Αθηναίος βασιλιάς Ικάριος βρίσκεται στο κέντρο της σύνθεσης και στο αριστερό του χέρι κρατά τα ηνία δύο ζευγμένων βοδιών, τα οποία μεταφέρουν πάνω σε δίτροχο αμάξι ασκιά γεμάτα με κρασί. Το δεξί του χέρι είναι απλωμένο προς την Ακμή, η οποία κάθεται στο δάπεδο πάνω σε ένα χαλί ημίγυμνη και στεφανωμένη με φύλλα αμπελιού. Η Ακμή έχει την πλάτη της γυρισμένη στον Ικάριο και ετοιμάζεται να απολαύσει το κρασί από ένα κύπελο. Απέναντι από την Ακμή, σε χαμηλό κάθισμα, βρίσκεται ημίγυμνος και στεφανωμένος με αμπελόφυλλα ο Διόνυσος, προσφέροντάς της σταφύλια. Στο δεξιό μέρος του ψηφιδωτού απεικονίζονται δύο μεθυσμένοι βοσκοί και πάνω από τα κεφάλια τους βρίσκεται ψηφιδωτή επιγραφή με τις φράσεις ‘οι πρώτοι οίνον πίνοντες’.

Εικόνα 195: Ψηφιδωτό ‘Διόνυσος, Ακμή και Ικάριος’ (Kondoleon, 1994, σελ.175)

Ο σχετικός μύθος αναφέρει ότι ο Ικάριος φιλοξένησε τον Διόνυσο στην Αθήνα και, ως αντάλλαγμα της φιλοξενίας, εκείνος του δίδαξε την καλλιέργεια του αμπελιού και την τεχνική κατασκευής του κρασιού. Η νύμφη Ακμή και οι δύο βοσκοί που συνάντησε στον δρόμο του ήταν ανάμεσα στα πρώτα άτομα στα οποία ο Ικάριος πρόσφερε από το πρώτο κρασί που κατασκεύασε. Επειδή όμως οι βοσκοί μέθυσαν και υποπτεύθηκαν ότι ο Ικάριος τους δηλητηρίασε, τον σκότωσαν³⁹⁸.

³⁹⁸ Michaelides (1992), σελ.37

Το τρίτο διάχωρο απεικονίζει τη μυθική σύνθεση του Ποσειδώνα και της Αμυμώνης (Εικ.196). Σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου, κατά τη διάρκεια της μεγάλης ανομβρίας που προκάλεσε ο Ποσειδώνας η πανέμορφη Δαναΐδα Αμυμώνη πήρε την κανάτα της μια μέρα και βγήκε για αναζήτηση νερού. Στον δρόμο συνάντησε ένα ελάφι και προσπάθησε να το σκοτώσει με ένα βέλος. Η Δαναΐδα Αμυμώνη αστόχησε και το βέλος έπεσε κοντά σε έναν Σάτυρο, ο οποίος κοιμόταν. Ο Σάτυρος ξύπνησε και θαμπωμένος από την ομορφιά της προσπάθησε να τη βιάσει. Όμως, η αιφνίδια επέμβαση του Ποσειδώνα ματαίωσε τον σκοπό του. Ο Ποσειδώνας ερωτεύτηκε την Αμυμώνη και για χάρη της δημιούργησε την ξακουστή πηγή της Λέρνης στο Άργος, κτυπώντας τον βράχο με την τριάινά του³⁹⁹.

Εικόνα 196: Ψηφιδωτό 'Ποσειδώνας και Αμυμώνη (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Στη ψηφιδωτή παράσταση η Αμυμώνη φέρει πέπλο και ποδήρη χιτώνα και είναι καθισμένη σε βράχο. Μπροστά της, πάνω σε χαμηλή βάση, βρίσκεται ένα δοχείο. Απέναντί της προβάλλει ο Ποσειδώνας γενειοφόρος και ντυμένος με μιάτιο κρατώντας την τριάινά του, την οποία στηρίζει στον ώμο του και βαδίζει προς το μέρος της⁴⁰⁰. Στο κέντρο της σύνθεσης,

³⁹⁹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.44

⁴⁰⁰ Kondoleon (1994), σελ.157

στο βάθος, φαίνεται ο φτερωτός έρωτας κρατώντας τον ερωτικό πυρσό στο δεξί του χέρι και στο αριστερό χέρι έχει ένα ορθογώνιο σκιάδιο το οποίο προσφέρει στην Αμυμώνη.⁴⁰¹

Στο τέταρτο διάχωρο απεικονίζεται ο μύθος του Απόλλωνα και της Δάφνης (Εικ.197). Σύμφωνα με τον μύθο, ο θεός Απόλλωνας, γοητευμένος από την ομορφιά της κόρης του Πηνειού, προσπάθησε με κάθε τρόπο να την κατακτήσει. Αυτή, για να αποφύγει το πάθος του Απόλλωνα, παρακάλεσε τον Δία και αυτός τη μεταμόρφωσε σε δάφνη.

Εικόνα 197: Ψηφιδωτό ‘Απόλλωνας και Δάφνη (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Στη σύνθεση κυριαρχεί η μορφή της Δάφνης ολόγυμνη σε όρθια στάση να κρατάει το πέπλο της με τα δυο της χέρια και να το ανεμίζει πάνω από το κεφάλι της. Η μεταμόρφωσή της έχει ήδη αρχίσει από τα πόδια. Ο Απόλλωνας, στεφανωμένος με φύλλα δάφνης, κρατά το τόξο του στο αριστερό του χέρι και, έχοντας πεταμένο στον ώμο τον μανδύα του, τρέχει ξεγυμνωμένος για να εμποδίσει την μεταμόρφωση της Δάφνης. Κοντά στα πόδια της Δάφνης βρίσκεται ημίγυμνος, γενειοφόρος και στεφανωμένος με φύλλα καλαμιού ο Πηνειός σε μορφή ποτάμιου θεού. Ο Πηνειός κρατά στο αριστερό του χέρι το κέρας της Αμάλθειας και στο δεξί του χέρι, το οποίο είναι ακουμπισμένο πάνω σε μια κανάτα που χύνεται νερό, κρατά ένα καλάμι.⁴⁰²

⁴⁰¹ Χρήστου (2008), σελ.85

⁴⁰² Χρήστου (2008), σελ.65

Σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2019), οι μύθοι των Πύραμου και Θίσβης, Ποσειδώνα και Αμυμώνης και Απόλλωνα και Δάφνης έχουν ένα κοινό θέμα, τις μεταμορφώσεις ερωτικού χαρακτήρα. Στην περίπτωση του Πύραμου και της Θίσβης απεικονίζεται η μεταμόρφωση του άτυχου έρωτα, στην περίπτωση της Αμυμώνης και του Ποσειδώνα αναπαρίσταται η μεταμόρφωση του σωτήριου έρωτα και στην περίπτωση του Απόλλωνα και της Δάφνης η μεταμόρφωση του ανεκπλήρωτου έρωτα. Αν και το κοινό θέμα των τριών μύθων είναι «γενικά και αόριστα η ιδέα της μεταμόρφωσης του έρωτα από το βασίλειο της Αφροδίτης⁴⁰³», ο συνδετικός τους κρίκος προκύπτει μόνο μέσω «...της δέουσας προσοχής στη γεωγραφία των τριών μύθων»⁴⁰⁴. Συγκεκριμένα, οι μύθοι των Πύραμου και Θίσβης και Απόλλωνα και Δάφνης, οι οποίοι περιγράφονται στο τέταρτο και πρώτο, αντίστοιχα, βιβλίο των μεταμορφώσεων του Οβιδίου, απεικονίζουν δύο ποταμούς της Συρίας, τον Πύραμο της Κιλικίας και τον Ορόντη της Αντιόχειας, αντίστοιχα, παρόλο που το όνομα του Ορόντη στον μύθο του Απόλλωνα και της Δάφνης παραλείπεται. Για τον Μαυρογιάννη, η Δάφνη στον εν λόγω μύθο παραπέμπει στο προάστιο 'τὸ ἐν Δάφναι τῆς Ἀντιόχειας'⁴⁰⁵ και επομένως η σύνδεση των δύο αυτών μύθων είναι ότι και οι δύο είναι αντιοχικοί. Ο αντιοχικός τους χαρακτήρας αποτελεί και τον συνδετικό κρίκο με τον μύθο του Ποσειδώνα και της Αμυμώνης, που αναφέρεται μόνο από τον Απολλόδωρο (Απολλόδ. ΙΙ, 1.4-5.), καθώς η Αμυμώνη ως Αργεία σχετίζεται με την Αντιόχεια, αφού στο απόσπασμα του Ιωάννη Μαλάλα 'προβάλλεται κατά κόρον η άποψη ότι η πόλη είναι αποικία των Αργείων του Ινάχου'⁴⁰⁶. Η Αμυμώνη, ως η αιτία της αποκάλυψης της πηγής της Λέρνης από τον Ποσειδώνα που ξεδίψασε το πολυδίψιον Άργος, φαίνεται ότι λατρεύτηκε στην Κύπρο, σύμφωνα με εγχάρακτο πλακίδιο που βρέθηκε σε δεύτερη χρήση στο δάπεδο της παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο Κούριο. Το πλακίδιο απεικονίζει τον μύθο της Λέρνης, αιτιολογώντας έτσι την παρουσία του μύθου του Ποσειδώνα

⁴⁰³ Μαυρογιάννης (2019), σελ.3-4

⁴⁰⁴ Μαυρογιάννης (2019), σελ.3

⁴⁰⁵ Μαυρογιάννης (2019), σελ.4

⁴⁰⁶ Μαυρογιάννης (2019), σελ.4

και της Αμυμώνης στη Νέα Πάφο. Η σύνδεση του Κουρίου με τον μύθο της Λέρνης και κατ' επέκταση με την Αμυμώνη και τον Ποσειδώνα βρίσκεται, εκτός από την παράδοση του Ηρόδοτου ότι το Κούριο ήταν αποικία των Αργείων, «στην αναγκαιότητα να υπάρχουν δεξαμενές όμβριων υδάτων στην ακρόπολη του Κουρίου, όπου οι εκβραχισμοί δημιούργησαν υπόγεια νερά έμπροσθεν του συγκροτήματος των Θερμών, σαν να κτύπησε το έδαφος με την τριαινά του ο Ποσειδώνας⁴⁰⁷.» Εν κατακλείδι, η ιστορική συγγένεια των δύο αποικιών των Αργείων φαίνεται να συνδέουν την Αντιόχεια με την πρωτεύουσα της ρωμαϊκής Κύπρου και ως εκ τούτου, οι τρεις μύθοι-πίνακες «μόνο η γεωγραφία μπορεί να τους ενώσει, να αποτελέσει έναν συνδετικό κρίκο και να αποδώσει ένα νόημα.....»⁴⁰⁸ και αυτός ο συνδετικός κρίκος δεν είναι άλλος παρά μόνο ο αντιστοίχος τους χαρακτήρας.

Ο μύθος στο ψηφιδωτό του Ικάριου, ο οποίος είναι επικεντρωμένος στον διονυσιακό μύθο που ήταν ενταγμένος στον εορταστικό κύκλο των Ανθεστηρίων, εντάσσεται μαζί με τους προαναφερθέντες μύθους στο ίδιο πλαίσιο των αντιστοίχων μύθων, παρά το διαφορετικό του περιεχομένου του, καθώς η λατρεία του Διόνυσου είχε εισαχθεί στην Αντιόχεια από τους Αθηναίους που μετέφερε στην πόλη ο Σέλευκος Νικάτωρ. Σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2019), «η λατρεία του Διόνυσου στην Αντιόχεια...όχι μόνο ήταν περίφημη, αλλά γνώρισε τεράστια διάδοση και έξαρση επί αυτοκράτορα Κόμμοδου»⁴⁰⁹, όπως φαίνεται σε επιγραφή που βρέθηκε στην Έφεσο. Στη επιγραφή αυτή ο Κόμμοδος αποκαλείται ως 'Νέος Διόνυσος' και παράλληλα γίνεται αναφορά στους 'σακηφόρους μύστας του Ικάριου, τους πρώτους οίνον πίνοντες' που απεικονίζονται στην παράσταση του ψηφιδωτού της Οικίας του Διόνυσου. Η 'επίσημη' ιδεολογία του Κόμμοδου γνώρισε τεράστια επιτυχία στην Αντιόχεια και διαδόθηκε και στην Κύπρο⁴¹⁰.

⁴⁰⁷ Μαυρογιάννης (2019), σελ.3

⁴⁰⁸ Μαυρογιάννης (2019), σελ.3

⁴⁰⁹ Μαυρογιάννης (2019), σελ.7

⁴¹⁰ Μαυρογιάννης (2019), σελ.7

Τα ψηφιδωτά δάπεδα των τριών άλλων στοών του κεντρικού αίθριου της έπαυλης (Εικ.193-αρ.10, 11, 12) έχουν επιρροές από ψηφιδωτά της βόρειας Αφρικής. Αναπαριστούν σκηνές κυνηγιού, οι οποίες χαρακτηρίζονται από δυναμισμό και έκφραση. Ο δυναμισμός και η εκφραστικότητα αναδεικνύονται μέσα από τα διαφορετικά στοιχεία κάθε σύνθεσης, όπως είναι οι άνδρες οπλισμένοι με δόρατα και λίθινους κόπανους, καθώς και τα εύρωστα κυνηγετικά σκυλιά που καταδιώκουν ελάφια, τάυρους, λιοντάρια, αγριόχοιρους, λεοπαρδάλεις, αρκούδες, ονάγρους και αγρινά⁴¹¹. Η συμπερίληψη των αγρινών δηλώνει την έμφαση που επιθυμούσε να δώσει ο τεχνίτης στο εκλεκτό αυτό ζώο της κυπριακής πανίδας.⁴¹²

Ψηφιδωτές συνθέσεις φέρουν, επίσης, δύο συνεχόμενα δάπεδα, ένα μικρό (Εικ.193-αρ.6) και ένα μεγαλύτερο (Εικ.193-αρ.9), τα οποία βρίσκονται πίσω από τον τοίχο της βόρειας στοάς του κεντρικού αίθριου. Το μικρό δάπεδο (Εικ.193-αρ.6) απεικονίζει την ψηφιδωτή μυθολογική παράσταση του Ιππόλυτου και της Φαίδρας (Εικ.198). Στη σκηνή παρουσιάζεται η Φαίδρα καθισμένη με έκδηλη τη θλίψη και την απόγνωση στο πρόσωπό της. Στα αριστερά παρουσιάζεται ο Ιππόλυτος, όρθιος, κρατώντας στο δεξί του χέρι το δίπτυχο με το γραπτό

Εικόνα 198: Ψηφιδωτό 'Ιππόλυτος και Φαίδρα' (Kondoleon, 1994, σελ. 42)

⁴¹¹ Michaelides (1992), σελ.34

⁴¹² Χρήστου (2008), σελ.86

ερωτικό σημείωμα που του είχε στείλει. Ο νεαρός συνοδεύεται από τον κυνηγετικό του σκύλο. Στο βάθος, πίσω από τη Φαίδρα, βρίσκεται ο Έρωτας κρατώντας στο δεξί του χέρι τον ερωτικό πυρσό και στο αριστερό του το βέλος. Το γεγονός ότι ο Έρωτας βρίσκεται μόνο στην πλευρά της Φαίδρας, υποδηλώνει ότι τα αισθήματα δεν υπήρξαν αμοιβαία.

Στο μακρόστενο δωμάτιο (Εικ.193-αρ.9) το ψηφιδωτό δάπεδο είναι διακοσμημένο με μια γεωμετρική σύνθεση που περιλαμβάνει αστέρια, το καθένα από τα οποία σχηματίζεται από οκτώ ρόμβους. Τα αστέρια χωρίζονται μεταξύ τους με τετράγωνα, τα οποία περιλαμβάνουν γεωμετρικά, κυρίως, σχέδια, αλλά και σχέδια αντικειμένων, όπως ένα στεφάνι, ένα τσαμπί σταφύλι, ένα δόρυ, μια πέλτη, ένα κλαδί κισσού και έναν διπλό πέλεκυ. Το δόρυ, η πέλτη και ο διπλός πέλεκυ εικονίζονται στο ίδιο τετράγωνο (Εικ.199).⁴¹³

Εικόνα 199: Λεπτομέρεια ψηφιδωτού μακρόστενου δωματίου με αρ.9 (Daszewski & Μιχαηλίδης, 1989, σελ.32.)

Βορειότερα, πίσω από τους εξωτερικούς τοίχους των δυο προαναφερθέντων δωματίων, βρίσκεται ένα μεγάλο ορθογώνιο δωμάτιο (Εικ.193-αρ.7) του οποίου το ψηφιδωτό δάπεδο καλύπτεται με ένα πολύχρωμο γεωμετρικό ψηφιδωτό (Εικ.200). Το σχέδιο «αποτελείται από δύο είδη ταινίας, μία με σπειρομαίανδρο και μια με πλοχμό που πλέκονται με τέτοιο τρόπο ώστε να σχηματίζουν σηρικούς τροχούς»⁴¹⁴. Γεωμετρικά και άλλα

⁴¹³ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.32

⁴¹⁴ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.30

σχέδια αντικειμένων καθημερινής χρήσης (αμφορέας, κουτάλα, υδρία, κτλ.), καθώς και εργαλείων (π.χ. διπλοί πελέκεις) διακοσμούν τους κύκλους και τα μεταξύ τους διαστήματα.⁴¹⁵

Εικόνα 200: Λεπτομέρεια ψηφιδωτού μακρόστενου δωματίου με αρ.7 (Daszewski & Μιχαηλίδης, 1989, σελ.32.)

Στα ανατολικά του δωματίου αυτού βρίσκεται ένα άλλο μικρότερο τετράγωνο δωμάτιο (Εικ.193-αρ.8), όπου το ψηφιδωτό του δάπεδο απεικονίζει τη σκηνή από τον μύθο της ‘Αρπαγής του Γανυμήδη από το Δία’, όπου ο Δίας μεταμορφωμένος σε αετό αρπάζει τον Γανυμήδη και τον σηκώνει στον ουρανό. (Εικ.201). Η παράσταση αυτή βρίσκεται σε ένα δίχωρο, το οποίο πλαισιώνεται από συνεχόμενο συμμετρικό πλοχμό και φαρδιά ταινία από διαδοχικά οκτάγωνα και μαιάνδρους. Ο Δίας-αετός απεικονίζεται με ανοικτά τα φτερά του και ο Γανυμήδης φοράει μόνο κυνηγετικά παπούτσια, μανδύα και ένα Φρυγικό σκούφο, ενδεικτικό της καταγωγής του. Το υπόλοιπο σώμα του είναι ολόγυμνο. Ο Δίας-αετός κρατάει τον Γανυμήδη από τη μέση και τον μηρό, ενώ ο Γανυμήδης κρατάει τον ώμο του Αετού με το

⁴¹⁵ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.30

αριστερό του χέρι και έχει στο δεξί του χέρι το δόρυ του. Η ασπίδα του είναι δεμένη με λουρί στο δεξί φτερό του αετού.⁴¹⁶

Εικόνα 201: Ψηφιδωτό ‘Ο Γανυμήσης και ο Αετός’ (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Νοτιάς της δυτικής στοάς του αίθριου και συγκεκριμένα νοτιάς του διαχώρου με τη σύνθεση ‘Πυράμου και Θίσβης’, βρίσκεται ένα άλλο ψηφιδωτό πάτωμα σε μικρό τετράγωνο διάχωρο (Εικ.193-αρ.15), το οποίο έχει πολλά γεωμετρικά σχέδια και στο κέντρο απεικονίζει ένα παγώνι. Το παγώνι στέκεται μετωπικά σε μια λωρίδας γης και πίσω του το άσπρο φόντο τονίζει περισσότερο το ζωνρό μπλε χρώμα της ολάνοικτης ουράς του. Είναι πλαισιωμένο από κυματοειδή ταινία με πλοχμό και ένα στενότερο εσωτερικό πλαίσιο, δημιουργώντας την εικόνα της κορνίζας (Εικ.202).⁴¹⁷

⁴¹⁶ Michaelides (1992), σελ.33

⁴¹⁷ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.36

Εικόνα 202: Ψηφιδωτό σύνθεση ‘Το παγώνι’ (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Στην ίδια σειρά που βρίσκεται το δωμάτιο με το παγώνι, δίπλα του προς τα ανατολικά, συναντάται το δωμάτιο του οποίου το δάπεδο καλύπτεται με ένα γεωμετρικό ψηφιδωτό (Εικ.193-αρ.14) που υποδιαιρείται σε δεκάξι ομοιόμορφα τετράγωνα (τέσσερις σειρές από τέσσερα τετράγωνα στην κάθε σειρά) (Εικ.203). Οι τετραγωνικές ψηφιδωτές επιφάνειες είναι κοσμημένες με πολύχρωμα γεωμετρικά σχήματα και κάθε τετράγωνο περιέχει διαφορετικό γεωμετρικό μοτίβο. Το συγκεκριμένο είδος διακόσμησης, γνωστό ως ‘πολλαπλή διακόσμηση’ (‘a décor multiple’), ήταν διαδεδομένο στα ψηφιδωτά των δυτικών ρωμαϊκών επαρχιών⁴¹⁸.

Με την ίδια επιμέλεια είναι κατασκευασμένα τα δάπεδα τωνωματίων της δυτικής πτέρυγας της ‘Οικίας του Διόνυσου’. Το πρώτο δωμάτιο της δυτικής πτέρυγας, το οποίο γειτνιάζει με το δωμάτιο με το ψηφιδωτό του παγωνιού (Εικ.193-αρ.3) φαίνεται να αποτελούσε την κύρια είσοδο στην έπαυλη. Το ψηφιδωτό δάπεδο τουωματίου αυτού είναι χωρισμένο σε

⁴¹⁸ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.36

εννιά τετράγωνα διάχωρα, εκ των οποίων τα τέσσερα γωνιακά απεικονίζουν προσωποποιημένες Τέσσερις Εποχές σύμφωνα με τα σύμβολα που κρατούν (Εικ.204).

Εικόνα 203: Το δωμάτιο 14 με τις δεκαέξι τετράγωνα γεωμετρικές συνθέσεις

Εικόνα 204: Το δωμάτιο 3 με το Ψηφιδωτό 'Οι Τέσσερις Εποχές'

Τα τέσσερα διάχωρα, το καθένα από τα οποία βρίσκεται μεταξύ δύο διαχώρων με τις τέσσερις εποχές, απεικονίζουν αντιπροσωπευτικά δείγματα της χλωρίδας και πανίδας της φύσης για κάθε εποχή⁴¹⁹. Στο κεντρικό διάχωρο απεικονίζεται μορφή, που ταυτίζεται, μάλλον, με τον χρόνο ή τον Αιώνα ή τον θεό του ‘Αιώνιου Χρόνου’, καθώς ο θεός του ‘Αιώνιου Χρόνου’ σχετίζεται άμεσα με τις τέσσερις εποχές. Στην ανατολική πλευρά του εν λόγω δαπέδου υπάρχει ψηφιδωτή επιγραφή με τη λέξη ΧΑΙΡΕΙ (Εικ.205α) και στη δυτική πλευρά του υπάρχει ψηφιδωτή επιγραφή με τις λέξεις ΚΑΙ CY (Εικ.205β) Αναφέρεται, επίσης, ότι όλα τα διάχωρα είναι πλαισιωμένα από ομοιόμορφα κυβικά σχήματα.

(α) Η επιγραφή ‘ΧΑΙΡΕΙ’ στο δωμάτιο 3, στο Ψηφιδωτό ‘Οι Τέσσερις Εποχές’ (φωτογραφία Γ. Πουλής)

(β) Η επιγραφή ‘ΚΑΙ CY’ στο δωμάτιο 3, στο Ψηφιδωτό ‘Οι Τέσσερις Εποχές’ (φωτογραφία Γ. Πουλής)

Εικόνα 205: Ψηφιδωτές επιγραφές «ΧΑΙΡΕΙ» ΚΑΙ «ΚΑΙ CY» στη σύνθεση ‘Οι τέσσερις εποχές’ (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Το δωμάτιο που βρίσκεται στα δυτικά του δωματίου με το ψηφιδωτό ‘Οι τέσσερις Εποχές’ (Εικ193-αρ.2), έχει στο δάπεδο πολύχρωμη ψηφιδωτή σύνθεση με την παράσταση της μυθικής μορφής του Νάρκισσου (Εικ.206). Η παράσταση αυτή, η οποία κοσμεί το κέντρο του γεωμετρικά διακοσμημένου δαπέδου, βρίσκεται σε μικρό ορθογώνιο διάχωρο, το οποίο πλαισιώνεται από ταινία με ρόμβους που εφάπτονται στις κορυφές. Στη σύνθεση αυτή, ο Νάρκισσος, ημίγυμνος και φορώντας μόνο παπούτσια, μανδύα και πέτασο (μικρό καπέλο), είναι καθισμένος σε βράχο πάνω από μια πηγή και κοιτάζει μαγεμένος το είδωλό του στο νερό⁴²⁰.

⁴¹⁹ Χρήστου (2008), σελ.91

⁴²⁰ Χρήστου (2008), σελ.94 · Ηλιάδης (1984), σελ.18.

Εικόνα 206: Η ψηφιδωτή σύνθεση ‘Νάρκισσος’ (μετά από την αποκατάστασή της)

Με περίτεχνες ψηφιδωτές συνθέσεις καλύπτεται και το δάπεδο της μεγαλύτερης αίθουσας της Οικίας, που χρησίμευε ως αίθουσα υποδοχής (tablinum) και ως τραπεζαρία (triclinum) (Εικ193-αρ.4.) Παρά την καταστροφή μεγάλου τμήματος του δαπέδου αυτού, αρκετές διακοσμητικές ψηφιδωτές παραστάσεις διασώθηκαν σε καλή κατάσταση. Το κέντρο του δαπέδου καταλαμβάνεται από ένα μεγάλο ορθογώνιο διάχωρο, το οποίο είναι κοσμημένο με μια πολυσύνθετη παράσταση τρύγου και πλαισιωμένο από φαρδιά ταινία με κορμούς, καρπούς και φύλλα άκανθας, συνδυασμένα με πουλιά, φρούτα και άνθη. Όλες οι πλευρές της ψηφιδωτής σύνθεσης, εκτός από την ανατολική, πλαισιώνονται από πέλτες σε συμμετρική διάταξη, οι οποίες περιβάλλονται από μαιανδρικά και διάφορα άλλα συνενωμένα γεωμετρικά σχήματα. Οι κληματαριές απεικονίζονται φορτωμένες με ώριμα σταφύλια, τα οποία μαζεύουν άνδρες ντυμένοι με ομοιόμορφες στολές. Η εικόνα συμπληρώνεται με απεικονίσεις ζώων, πτηνών και σκηνών κυνηγιού (Εικ.207).⁴²¹

⁴²¹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.27

(α) Σκηνές Τρύγου στο ψηφιδωτό του δωματίου αρ.4 (Daszewski & Μιχαηλίδης, 1989, σελ. 28) Σκηνές Τρύγου στο ψηφιδωτό του δωματίου αρ.4

(β) Παγώνι και Έρωτας-λεπτομέρεια από τις Σκηνές Τρύγου στο ψηφιδωτό του δωματίου αρ.4

Εικόνα 207: Ψηφιδωτή παράσταση με σκηνές τρύγου (Daszewski & Μιχαηλίδης, 1989, σελ. 28)

Επίσης, στο δάπεδο αυτό, σε ένα άλλο στενόμακρο διάχωρο, που καταλαμβάνει όλο το μήκος της ανατολικής πλευράς, απεικονίζει την ‘Πομπή του Διόνυσου’, εμπνευσμένη από τη μυθική παράδοση που αναφέρεται στην επάνοδο του θεού από μια νικηφόρα πολεμική εκστρατεία του στην Ινδική χώρα (Εικ.208). Στο κέντρο της ψηφιδωτής σύνθεσης δεσπόζει ο Διόνυσος καθισμένος σε άρμα, συρόμενο από δυο πάνθηρες και οδηγούμενο από έναν Σειλινό⁴²².

Εικόνα 208: Ψηφιδωτή σύνθεση ‘Πομπή του Διόνυσου’ (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2022)

Σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2019), η Οικία του Διόνυσου ‘αντιπροσωπεύει τις αξίες ενός αστικού και ιδιαίτερα εκλεπτυσμένου τρόπου διαβίωσης, που στην περίπτωση της Πάφου είναι μεγαλοαστικός’.⁴²³ Τα ψηφιδωτά της Οικίας υπαινίσσονται τον Διόνυσο της Αντιόχειας

⁴²² Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.24

⁴²³ Μαυρογιάννης (2019), σελ.2

και την Αφροδίτη της Πάφου, αναπαριστώντας τον εορταστικό κύκλο του τρύγου στους αμπελώνες του μεγαλοκτηματία τοπικού βουλευτή. Μάλλον χρονολογούνται περί το 190μ.Χ. και είχαν επιδιορθωθεί το 217μ.Χ. από τον Καρακάλλα, μετά από ζημιές που είχαν υποστεί⁴²⁴.

Έπαυλη του Θησέα. Σε απόσταση 150 περίπου μέτρων νοτιοδυτικά της ‘Οικίας του Διόνυσου’, στην περιοχή Μαλλούτενα, βρίσκεται η Έπαυλη του Θησέα (Εικ.111, Εικ.191(a), Εικ.192-αρ.13), η οποία θεωρείται το μεγαλύτερο από τα μέχρι σήμερα γνωστά δημόσια κτήρια σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή Κύπρο⁴²⁵. Το κτήσιμο της Έπαυλης του Θησέα, σύμφωνα με τις αρχαιολογικές ενδείξεις, ενδέχεται να άρχισε το δεύτερο μισό του 2^{ου} αι. μ.Χ. πάνω στα ερείπια παλαιότερων κατοικιών της ελληνιστικής και της ρωμαϊκής περιόδου⁴²⁶. Στα νότια της Έπαυλης του Θησέα έχουν αποκαλυφθεί τα υπολείμματα παλαιότερων κτηρίων της ρωμαϊκής Οικίας, της ‘Ελληνιστικής’ Οικίας (Εικ.191b) και της Πρώιμης Ρωμαϊκής Οικίας, των οποίων *«τα λείψανα και ιδίως η διακόσμηση και ορισμένα εκλεπτυσμένα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, αποδεικνύουν ότι ανήκαν σε πλούσιους και αναμφίβολα σημαντικούς πολίτες»*⁴²⁷.

Το σχέδιο της Έπαυλης (Εικ.209), εμπνευσμένο από την περίστυλη κατοικία της ελληνιστικής παράδοσης, περιλαμβάνει μια κεντρική ορθογώνια αυλή, διαστάσεων 60 x 60μ.⁴²⁸ (Εικ.209, VT), στην κάθε πλευρά της οποίας αναπτύσσεται μια πτέρυγα με πολλές σειρές δωματίων. Στη νότια, στην ανατολικά και στη δυτική πλευρά, πιθανόν να υπήρχαν στοές με κολώνες, το δάπεδο των οποίων ήταν διακοσμημένο με γεωμετρικά σχέδια. Το καλύτερα διατηρημένο ψηφιδωτό είναι αυτό της ανατολικής στοάς (Εικ.209, αρ.50), το οποίο έχει μήκος γύρω στα 42 μέτρα⁴²⁹.

Σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2016), η Έπαυλη, διαστάσεων 142X94μ., ήταν περιφραγμένη από ένα ψηλό περιμετρικό τείχος, αποδίδοντας την εικόνα ότι πρόκειται για ένα

⁴²⁴ Μαυρογιάννης (2019), σελ.8

⁴²⁵ Maier & Karageorghis (1984), σελ.288-291

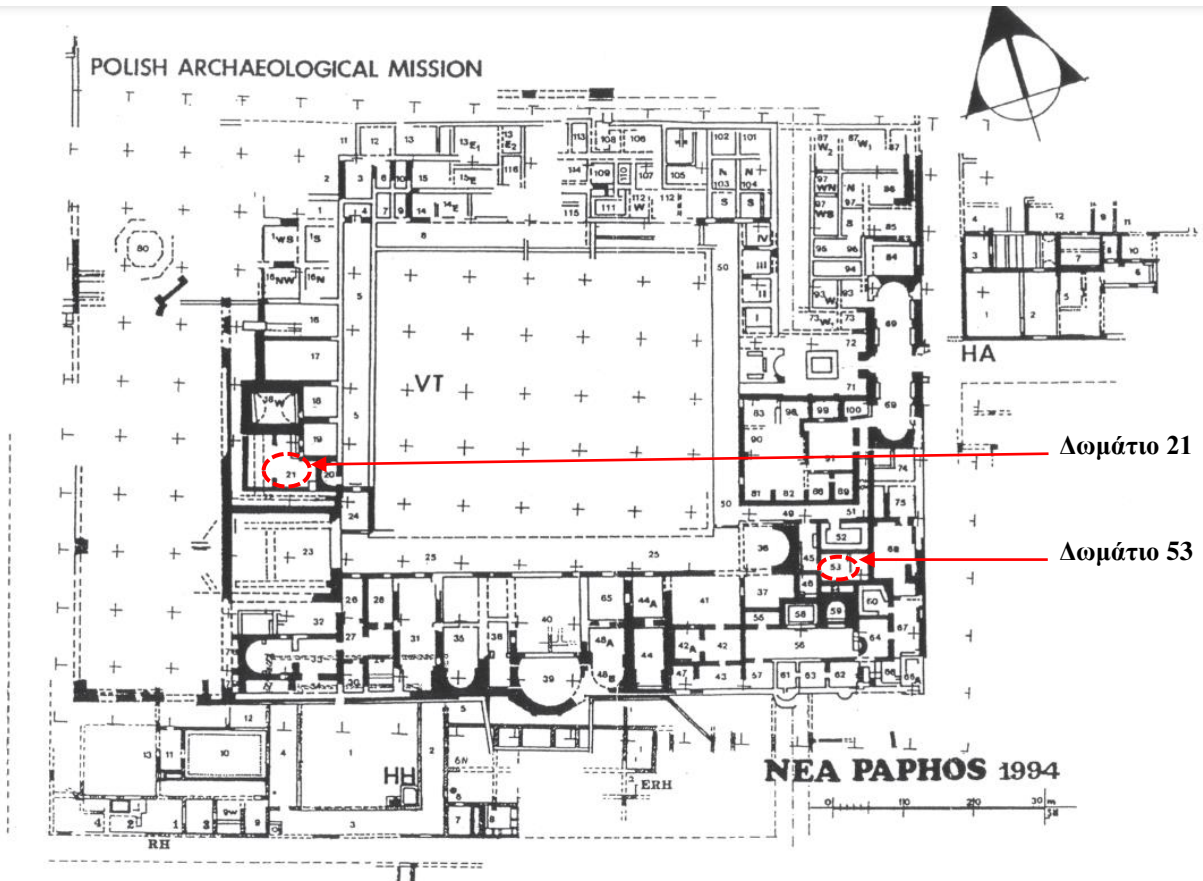
⁴²⁶ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

⁴²⁷ Rekowska κ.ά (2019), σελ.198

⁴²⁸ Mavrojannis (2016), σελ.325

⁴²⁹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

ενιαίο πολεοδομικό συγκρότημα⁴³⁰. Αποτελείται από περισσότερα από 100 δωμάτια, διαδρόμους και περάσματα, μερικά εκ των οποίων κατανέμονται στον δεύτερο όροφο, που υπήρχε μόνο σε κάποια μέρη του κτηρίου, σύμφωνα με τις σκάλες που βρέθηκαν στο δωμάτιο 21 στη δυτική πτέρυγα και στο δωμάτιο 53 στην ανατολική πτέρυγα⁴³¹ (Εικ.209, αρ.21, 53) .

Εικόνα 209: Κάτοψη της Έπαυλης του Θησέα (BCH,1995, σελ.826)

Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, το μέγεθος της Έπαυλης, η πλούσια διακόσμησή του με μαρμάρινα αγάλματα, ψηφιδωτά και τοιχογραφίες, σε συνδυασμό με μια λατινική επιγραφή που αναφέρεται στην οικοδόμηση των στοών, υποδεικνύουν, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, ότι το κτήριο ενδέχεται να ήταν μία 'villa publica', η επίσημη ίσως κατοικία του Ανθύπατου, του Ρωμαίου Κυβερνήτη της Επαρχίας της Κύπρου⁴³².

⁴³⁰ Mavrojannis (2016), σελ.325

⁴³¹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

⁴³² Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.53

Η κύρια είσοδος του κτηρίου βρίσκεται στην ανατολική πτέρυγα⁴³³ και συνορεύει με δημόσιο δρόμο που οδηγούσε στο θέατρο και στο λιμάνι της πόλης. Η είσοδος οδηγεί σε έναν προθάλαμο ή αίθουσα αναμονής μήκους 22,5 μέτρων και πλάτους 5,20 μέτρων, που στα δύο άκρα του υπάρχουν ημικυκλικές ασίδες (Εικ.209, αρ.69). Τρεις είσοδοι στον προθάλαμο οδηγούν στο εσωτερικό της Έπαυλης, εκ των οποίων η μεσαία δίνει πρόσβαση στο αίθριο (Εικ.209, αρ.71, 72), το οποίο συγκοινωνεί απευθείας μόνο με την ανατολική στοά της κεντρικής περίστυλης αυλής και οι άλλες δύο οδηγούν στα δωμάτια υπηρεσίας και στα ιδιαίτερα της Έπαυλης (Εικ.209, αρ.92, 93).

Στο, τετραστυλου τύπου, αίθριο (Εικ.209, αρ.71, 72) βρίσκεται μια ορθογώνια δεξαμενή (impluvium), επενδυμένη με μαρμάρινες πλάκες. Οι τοίχοι του αίθριου ήταν διακοσμημένοι με ζωγραφιστές παραστάσεις, όπως μαρτυρούν τα διασωθέντα ίχνη τους στην ανατολική άκρη του χώρου αυτού. Επίσης, το δάπεδό του κοσμεί μια γεωμετρική ψηφιδωτή σύνθεση με κύριο θέμα της έναν κόκκινο μαϊάνδρο σε ανοιχτόχρωμο φόντο.

Στην ανατολική, στη δυτική και στη βόρεια πτέρυγα της Έπαυλης στεγάζονταν οι οικιστικοί, οι υπηρεσιακοί, οι εργαστηριακοί και οι κοινόχρηστοι χώροι, ενώ στη νότια πτέρυγα στεγάζονταν οι διοικητικοί και τελετουργικοί χώροι⁴³⁴. Η νότια πτέρυγα αποτελεί το πλουσιότερο μέρος της Έπαυλης, καθώς περιλαμβάνει μια σειρά από επιβλητικές, επίσημες αίθουσες και αίθουσες με ασίδες που παραπέμπουν σε ρωμαϊκά παλάτια στη Γερμανία και στην Ιταλία ή σε πλούσιες ρωμαϊκές επαύλεις στην Ισπανία, στη Γαλλία και στην Αγγλία. Οι αίθουσες αυτές αναπτύσσονται κατά μήκος της νότιας στοάς, της οποίας η κιονοστοιχία είχε μήκος 56 μέτρα και πλάτος 5,5 μέτρα και το δάπεδό της ήταν ολόκληρο καλυμμένο με ένα γεωμετρικό ψηφιδωτό.

⁴³³ Mavrojannis (2016), σελ.330

⁴³⁴ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

Στο κέντρο της νότιας πτέρυγας βρίσκεται η κύρια αίθουσα (Εικ.209, αρ.39, 40), η οποία θεωρείται ότι ήταν αίθουσα υποδοχής και ακροάσεων, πιθανόν λόγω της διαμόρφωσής της, αφού αποτελείται από έναν ελαφρά ανυψωμένο χώρο σε σχήμα πετάλου, διαμέτρου 8,80μ. (Εικ.209, αρ.39) και ένα άλλον ορθογώνιο χώρο σε πιο χαμηλό επίπεδο διαστάσεων 10,60x9,30m. (Εικ.209, αρ.40). Οι δύο χώροι σχηματίζουν μια ενιαία ενότητα. Το πάτωμα της αίθουσας αυτής ήταν διακοσμημένο με πολύχρωμες πλάκες μαρμάρου σε διάφορα σχήματα και το πάνω μέρος των τοίχων κοσμούσαν τοιχογραφίες. Επίσης, το δάπεδο στο χαμηλότερο μέρος της αίθουσας κοσμούσε η ψηφιδωτή παράσταση με 'Το πρώτο λουτρό του Αχιλλέα'⁴³⁵ (Εικόνα 26), η οποία θα σχολιαστεί περαιτέρω στη συνέχεια.

Επίσης, στη νοτιοανατολική γωνία του περιστυλίου και στην προέκταση της νότιας στοάς βρίσκεται αίθουσα με αψίδα χαραγμένη σε τετράγωνο διαστάσεων 6x6 μ. (Εικ.209, αρ.36). Το δάπεδο της αίθουσας κοσμείται με το κυκλικό ψηφιδωτό στο οποίο απεικονίζεται ο Θησέας να παλεύει με τον Μινώταυρο (Εικ.226). Η Έπαυλη του Θησέα οφείλει το όνομά της στη μορφή του Θησέα που κυριαρχεί στη ψηφιδωτή αυτή σύνθεση,⁴³⁶ η οποία θα περιγραφεί αναλυτικά και θα συζητηθεί στη συνέχεια.

Στη νοτιοανατολική γωνιά της νότιας πτέρυγας αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα του συγκροτήματος των λουτρών (Εικ.209, αρ.56, 67 και Εικ.210). Τα κατάλοιπα αυτά ανήκουν στο δωμάτιο για το κρύο λουτρό (Frigidarium) (Εικ.209, αρ.56, 58, 59), στο δωμάτιο για το ημίθερμο λουτρό (Tepidarium) (Εικ.209, αρ.61), στο δωμάτιο για το θερμό λουτρό (Caldarium) (Εικ.209, αρ.62), στο δωμάτιο για το ατμόλουτρο (Sudatorium) (Εικ.209, αρ.63), σε δύο αποδυτήρια (Εικ.209, αρ.64 και 55) και στο υπόκαυστο θερμικό σύστημα⁴³⁷. Επίσης, στο συγκρότημα των λουτρών περιλαμβάνεται η αίθουσα επαλείψεων με αρωματικά λάδια (Εικ.209, αρ.57;), τα αποχωρητήρια (Εικ.209, αρ.60) και μια υπερυψωμένη δεξαμενή (Εικ.209,

⁴³⁵ Μανροϊάννης (2016), σ.330

⁴³⁶ Μανροϊάννης (2016), σ.330

⁴³⁷ Χρήστου (2008), σελ.96

αρ.66α). Σημειώνεται ότι τα λουτρά ήταν εφοδιασμένα με πολύπλοκο σύστημα αποχετεύσεων και αγωγών παροχής. Επίσης, όλες οι αίθουσες ήταν διακοσμημένες με ψηφιδωτά δάπεδα και τοιχογραφίες.⁴³⁸.

Εικόνα 210: Κατάλοιπα του συμπλέγματος των λουτρών του κτηρίου (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Όσον αφορά στη βόρεια πτέρυγα, εκεί βρίσκονται τα δωμάτια για τους υπηρέτες, τα εργαστήρια και τα πλυντήρια. Οι χώροι αυτοί είχαν πατώματα με υδραυλικό κονίαμα⁴³⁹.

Η δυτική πτέρυγα της Έπαυλης περιλάμβανε τους χώρους διαμονής και αποθήκευσης. Πολλά μαρμάρινα αγάλματα θεών και ηρώων βρέθηκαν σε δωμάτια της πτέρυγας, όπως είναι τα δωμάτια 18 και 19, τα οποία χρονολογούνται στα τέλη του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. με αρχές του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Τα αγάλματα αυτά, τα οποία απεικόνιζαν τον Διόνυσο, την Αφροδίτη, της Άρτεμις τον Ασκληπιείο, την Περσεφόνη, τον Σειλινό και τον Ηρακλή, φυλάσσονται στο Επαρχιακό Μουσείο Πάφου.

⁴³⁸ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

⁴³⁹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

Η μνημειακή αρχιτεκτονική του κτηρίου και ο ανακτορικός του χαρακτήρας, σε συνδυασμό με τις μεγάλες διαστάσεις και την πολυτέλεια, οδήγησε τους/τις ανασκαφείς στο συμπέρασμα ότι αυτό ήταν το μέγαρο του Ανθυπάτου, του Ρωμαίου Κυβερνήτη στην Κύπρο. Το κτήριο κτίστηκε στα τέλη του 3^{ου} μ.Χ. και καταστράφηκε με τους σεισμούς του 332 μ.Χ. και 342 μ.Χ. Ανοικοδομήθηκε και τροποποιήθηκε αμέσως μετά τους σεισμούς και χρησιμοποιήθηκε για διοικητικούς σκοπούς, αλλά και σαν θερινή κατοικία του Ρωμαίου Κυβερνήτη, ο οποίος είχε έδρα του τη Σαλαμίνα-Κωνσταντία⁴⁴⁰.

Οι οικοδομικές φάσεις του κτηρίου αντιπροσωπεύονται από αρχιτεκτονικά μέλη και κινητά ευρήματα, καθώς και από τις ψηφιδωτές συνθέσεις των δαπέδων του, οι οποίες εντάσσονται στον 3ο, 4ο και 5ο αιώνα μ.Χ. Η χρονολογία και τη διαδοχή των οικοδομικών φάσεων του κτηρίου σφραγίζεται, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2019), στα οκτώ γλυπτά που βρέθηκαν στο χώρο των δωματίων (1-16) και που τώρα φυλάσσονται στο Μουσείο της Πάφου. Αυτά μπορούν να χρονολογηθούν στα πρώτα χρόνια του 3^{ου} αιώνα μ.Χ., γύρω στο 210-220μ.Χ.⁴⁴¹

Επίσης, η αρχαιότερη σύνθεση της Έπαυλης χρονολογείται στα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ. και ανήκει στην πρώτη οικοδομική φάση του κτηρίου. Πρόκειται για τη σύνθεση που παρουσιάζει τη μυθική σκηνή του Θησέα που σκοτώνει τον Μινώταυρο στο δάπεδο ενός απιδωτού δωματίου, στο ανατολικό άκρο της νότιας στοάς του αίθριου (Εικ.209, αρ.36 και Εικ.211). Η σκηνή απεικονίζεται σε κυκλικό διάχωρο, στο κέντρο του οποίου κυριαρχεί η μορφή του Θησέα, όπου όρθιος μέσα στον λαβύρινθο είναι έτοιμος να αποτελειώσει με το ρόπαλό του τον Μινώταυρο. Η σκηνή στο ψηφιδωτό παρουσιάζει τη στιγμή της πάλης. Ο

⁴⁴⁰ Maier & Karageorgis (1984), σελ.288

⁴⁴¹ Mavrojannis (2016), σελ.330

Εικόνα 211: Η ψηφιδωτή σύνθεση ‘Ο Θησέας σκοτώνει τον Μινώταυρο’ (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Μινώταυρος έχει ήδη καταρρεύσει και δεν φαίνεται να προβάλλει καμία αντίσταση. Στα δεξιά του Θησέα βρίσκεται μισοξαπλωμένος ένας γενειοφόρος ηλικιωμένος άνδρας, που είναι η προσωποποίηση του λαβύρινθου. Έξω από τον λαβύρινθο περιμένουν με αγωνία το αποτέλεσμα η προσωποποιημένη Κρήτη και η κόρη του βασιλιά Μίνωα Αριάδνη, η οποία ερωτεύτηκε τον Θησέα. Για τον λόγο αυτό, με τον μίτο της βοήθησε τον αγαπημένο της να οδηγηθεί στον λαβύρινθο, να βρει και να σκοτώσει τον Μινώταυρο και να βγει από τη σκοτεινή και περίπλοκη σπηλιά χωρίς καμία δυσκολία. Το κυκλικό διακοσμητικό διάχωρο πλαισιώνεται από διαδοχικές ταινίες με συνεχόμενο πλοχμό εναλλασσόμενο με ρόμβο, που αποτελεί τη σχηματοποιημένη αναπαράσταση του λαβύρινθου. Μέρος της σύνθεσης καταστράφηκε με τους σεισμούς του 332 και 342 μ.Χ., αλλά συντηρήθηκε και αποκαταστάθηκε στα τέλη του

4ου αιώνα μ.Χ.⁴⁴². Σύμφωνα με τους Daszewski και Μιχαηλίδη (1989), η σκηνή με το αδιάφορο βλέμμα του Θησέα για το αποτέλεσμα της πάλης έχει αλληγορική σημασία. Συγκεκριμένα, όπως ο Θησέας αποτελεί την προσωποποίηση των υπερφυσικών αρετών πάνω στο κακό το οποίο ενσαρκώνεται από τον Μινώταυρο, έτσι και ο κυβερνήτης αντιπροσώπευε τον αυτοκράτορα, μια ύψιστη προσωποποίηση των αρετών⁴⁴³.

Στη δεύτερη οικοδομική φάση του κτηρίου ανήκει το ψηφιδωτό δάπεδο ενός τετράγωνου δωματίου, το οποίο βρίσκεται κοντά στη νοτιοδυτική γωνιά της οποίας ο πίσω τοίχος σχηματίζει ημικυκλική αψίδα (Εικ.209, αρ.76). Το ψηφιδωτό αυτό χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Παρόλο που το δάπεδο αυτό αποκαλύφθηκε σε άσχημη κατάσταση, στον κεντρικό διακοσμητικό του διάχωρο διασώθηκε μια σύνθεση που παριστάνει τον Ποσειδώνα και τη σύζυγό του Αμφιτρίτη πάνω σε έναν Τρίτωνα (Εικ.212).

Εικόνα 212: Η ψηφιδωτή σύνθεση ‘Ποσειδώνας και Αμφιτρίτη’ (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

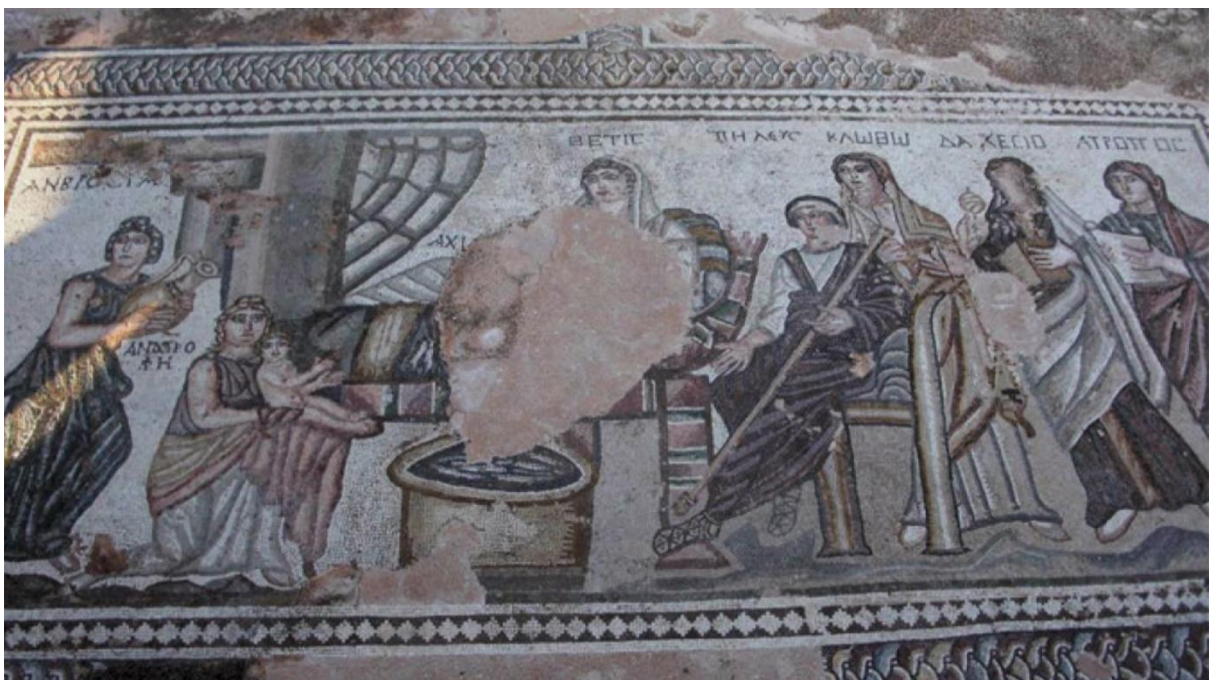
Ο Ποσειδώνας κρατεί την τρίαινά του με το δεξί χέρι και με το αριστερό στηρίζει το υψωμένο αριστερό χέρι της Αμφιτρίτης, η οποία είναι ολόγυμνη στην αγκαλιά του κρατώντας με το δεξί

⁴⁴² Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.58

⁴⁴³ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.59

της χέρι το πηγούνι του. Γύρω από την κεφαλή του Ποσειδώνα υπάρχει γαλάζιο φωτοστέφανο. Το διάχωρο πλαισιώνεται από μαιάνδρους, ρόμβους και άλλα γεωμετρικά σχήματα⁴⁴⁴.

Αντιπροσωπευτικό δείγμα των τελευταίων ψηφιδωτών συνθέσεων στην Έπαυλη του Θησέα αποτελεί η σκηνή του 'Πρώτου λουτρού του Αχιλλέα', η οποία χρονολογείται στον 4^ο αιώνα μ.Χ. μετά τη μεταρρύθμιση του 293 μ.Χ.⁴⁴⁵ Η σκηνή απεικονίζεται στο χαμηλότερο επίπεδο του δαπέδου μιας μεγάλης αψιδωτής αίθουσας, η οποία βρίσκεται στο κέντρο της νότιας πτέρυγας του κτηρίου (Εικ.209-αρ.40 και Εικ.213).

Εικόνα 213: Η ψηφιδωτή σύνθεση 'Το πρώτο λουτρό του Αχιλλέα' (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Η ψηφιδωτή παράσταση παρουσιάζει στο κέντρο τη Θέτιδα μισοξαπλωμένη και στα αριστερά να βρίσκεται ο σύζυγος της Πηλέας. Στην αριστερή πλευρά μια τροφός, η Ανατροφή, προσωποποιημένη σε γονατιστή θεραπαινίδα, κρατά τον νεογέννητο Αχιλλέα και ετοιμάζεται να τον βουτήξει σε μια μεγάλη κυλινδρική λεκάνη με νερό. Πίσω της βρίσκεται η Αμβροσία, προσωποποιημένη και αυτή σε θεραπαινίδα και κρατά μια κανάτα στα χέρια. Πίσω από τον κρεβάτι κάθετοι ο πατέρας του Αχιλλέα Πηλέας, κρατώντας σκήπτρο στο χέρι. Πίσω από τον

⁴⁴⁴ Χρήστου (2008), σελ.100

⁴⁴⁵ Mavrojannis, (2016), σελ.330

Πηλέα εικονίζονται κατά σειρά οι τρεις Μοίρες, οι οποίες θα καθορίσουν την πορεία της ζωής του βρέφους. Η Κλωθώ κρατά αδράχτι και ρόκα, η Λάχεσις κρατά δίπτυχο και κονδύλι και η Άτροπος έχει στα χέρια της μια ανοικτή περγαμηνή, στην οποία βρίσκεται γραμμένη η μοίρα του Αχιλλέα⁴⁴⁶.

Σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2016), η επιλογή του θέματος της ‘βάφτισης του Αχιλλέα’, του ‘άριστου των Ελλήνων στον Τρωικό πόλεμο’ και η ένδυση του Πηλέα σχετίζονται με τη χρονολόγηση της Έπαυλης και πιθανόν και με την ταυτοποίησής της. Συγκεκριμένα, η ενδυματολογική απεικόνιση του Πηλέα ως ‘*praefectus praetorio*’ αποτελεί ένδειξη ότι «*το ψηφιδωτό χρονολογείται σίγουρα μετά τη μεταρρύθμιση του 293 μ.Χ.*» και «*οι αβεβαιότητες στην εκτέλεση και τα λάθη στα ελληνικά προδίδουν τη ρωμαϊκή προέλευση του εργαστηρίου*»⁴⁴⁷. Η εικονογραφική επιλογή του εν λόγω θέματος στην κεντρική αίθουσα είναι καθοριστικής σημασίας, καθώς απεικονίζει μια πολύ συγκεκριμένη βασιλική μυθική ιδεολογία⁴⁴⁸. Ενδέχεται να αναφέρεται στη βάπτιση του Ιουλιανού το 332-333μ.Χ., όπου ένας ‘νέος Αχιλλέας’ αναμενόταν να ηγηθεί του πολέμου εναντίον των Σασσανιδών Περσών του βασιλιά Σαπώρη Β΄. Συνεπώς, το ψηφιδωτό αυτό χρονολογείται, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2016) στο διάστημα 335-337μ.Χ. και φαίνεται να αναφέρεται στη βάπτιση του Ιουλιανού το 332-333⁴⁴⁹. Στο συγκεκριμένο ψηφιδωτό δεν φαίνεται να υπάρχει ικανοποιητική πλαστικότητα στην απεικόνιση των μορφών και η σκηνή είναι «*στατική, σοβαρή, σχεδόν ιερατική διαφορετική σε πνεύμα, τεχνοτροπία και σύνθεση από όλα τα άλλα ψηφιδωτά δάπεδα της Έπαυλης*»⁴⁵⁰. Πιθανόν το ψηφιδωτό αυτό να είναι το τελευταίο από όλα τα ψηφιδωτά της Έπαυλης, αποτελώντας ουσιαστικά ένα «*προϊόν μιας άλλης εποχής*»⁴⁵¹.

Σε γενικές γραμμές και λαμβάνοντας υπόψη όλα τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και τα

⁴⁴⁶ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.62

⁴⁴⁷ Mavrojannis (2016), σελ.330

⁴⁴⁸ Mavrojannis (2016), σελ.337

⁴⁴⁹ Mavrojannis (2016), σελ.339

⁴⁵⁰ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.63

⁴⁵¹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.63

διακοσμητικά στοιχεία της Έπαυλης του Θησέα, είναι ξεκάθαρο, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2016) ότι «δεν μπορεί να είναι ένα απλό σπίτι, εντελώς ανεξάρτητο - ένα συγκρότημα παραδόξως κλειστό στο κέντρο της πόλης – αλλά, μάλλον, ότι πρέπει να αναφέρεται ως ένα κτηριακό συγκρότημα που είναι καλά ενσωματωμένο στον αστικό ιστό της ύστερης ρωμαϊκής πόλης..... τον 4^ο και 5^ο αιώνα.»⁴⁵²

Εντούτοις, η χρονολόγηση της Έπαυλης και η ταυτοποίησή της προκαλούν προβληματισμό, καθώς η άποψη της πολωνικής αποστολής, ότι η πτέρυγα S της Οικίας μπορεί να χρονολογηθεί τον 2^ο μ.Χ. αιώνα, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε να τεκμηριωθεί από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, την τεχνική κατασκευή ή την αρχιτεκτονική τυπολογία του συνολικού σχεδίου.

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Καραγιώργη (1984), το εν λόγω κτηριακό συγκρότημα, αφού χαρακτηρίζεται από όλα τα στοιχεία που βρίσκονται σε επίσημες κατοικίες της ύστερης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, χρησίμευε ως κατοικία του κυβερνήτη του νησιού κατά τα τέλη του 4^{ου} αιώνα και τις αρχές του 5^{ου} αιώνα, όπου πήγαινε από την Κωνσταντία για να ασχοληθεί με υποθέσεις της δυτικής Κύπρου⁴⁵³. Ουσιαστικά, ο Καραγιώργης ταυτοποιεί το εν λόγω συγκρότημα ως τη ‘δημόσια έδρα’ της ρωμαϊκής διοίκησης της Κύπρου, παραβλέποντας ίσως το στοιχείο της ύπαρξης της περίστυλης αυλής με το πολύ μεγάλο εμβαδόν σε σύγκριση με τη συνολική επιφάνεια του συγκροτήματος, κάτι που δεν υπάρχει στα σχέδια των υστερορωμαϊκών παλατιών⁴⁵⁴.

Αναλύοντας το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής, η Έπαυλη του Θησέα ενδέχεται να αποτελούσε το αποτέλεσμα της τυπολογικής μετατροπής της κλασικής Αγοράς σε πολιτικό Πραιτόριο, στο πλαίσιο των διαδοχικών μεταρρυθμίσεων των ρωμαϊκών θεσμών από το 293 μ.Χ. και μετά, και της αποστρατιωτικοποίησης της αρχαίας δικαστικής εξουσίας του praefectus praetorio. Ο συνδυασμός των ιδιωτικών στοιχείων μιας κατοικίας με στοιχεία από την παραδοσιακή δομή της Αγοράς με τα οποία συνίσταται αρχιτεκτονικά αποτελούν ίσως τη μόνη πιθανή αρχαιολογική μαρτυρία πολιτικού πραιτωρίου⁴⁵⁵.

⁴⁵² Mavrojannis (2016), σελ.323

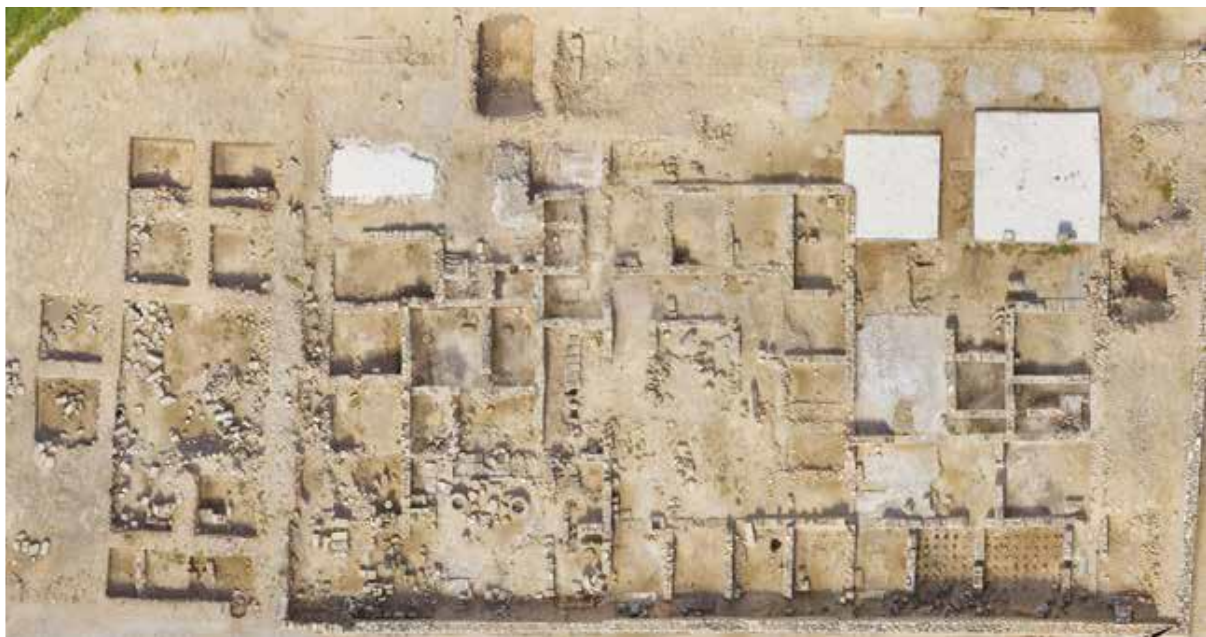
⁴⁵³ Maier & Karageorghis (1984), σελ.288-291

⁴⁵⁴ Mavrojannis (2016), σελ.325

⁴⁵⁵ Mavrojannis (2016), σελ.343

Οικία του Ορφέα. Βρίσκεται στα δυτικά της Οικίας του Θησέα (Εικ.191(d)) και η ύπαρξη της είναι γνωστή από το 1942, μετά από την κατά λάθος αποκάλυψη ενός ψηφιδωτού πάνελ που απεικονίζει τον Ηρακλή να παλεύει με ένα λιοτάρι. Το εύρημα αυτό οδήγησε σε δοκιμαστική ανασκαφή το 1963, όπου αποκαλύφθηκε δεύτερο ψηφιδωτό πάνελ με μια Αμαζόνα να στέκεται δίπλα στο άλογό της, το οποίο, σε μια νέα διερεύνηση το καλοκαίρι του 1978, διαπιστώθηκε ότι ανήκε στον ίδιο όροφο με το προηγούμενο⁴⁵⁶. Η συστηματική εξερεύνηση στην περιοχή ξεκίνησε τον 1982 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων, υπό τη διεύθυνση του Δημήτριου Μιχαηλίδη.

Αν και το κτήριο αυτό δεν έχει ολοκληρωτικά αποκαλυφθεί, φαίνεται να είχε τον αρχιτεκτονικό τύπο της Οικίας του Διόνυσου, με αρκετά δωμάτια συγκεντρωμένα γύρω από μια υπαίθρια περίστυλη αυλή (Εικ.214, Εικ.215, Εικ.216), τα οποία ήταν κοσμημένα με ψηφιδωτές συνθέσεις και τοιχογραφίες⁴⁵⁷.

Εικόνα 214: Αεροφωτογραφία της περιοχής της Οικίας του Ορφέα (Rekowska κ.ά, 2019, σελ.201)

⁴⁵⁶ Rekowska κ.ά (2019), σελ.200

⁴⁵⁷ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.46

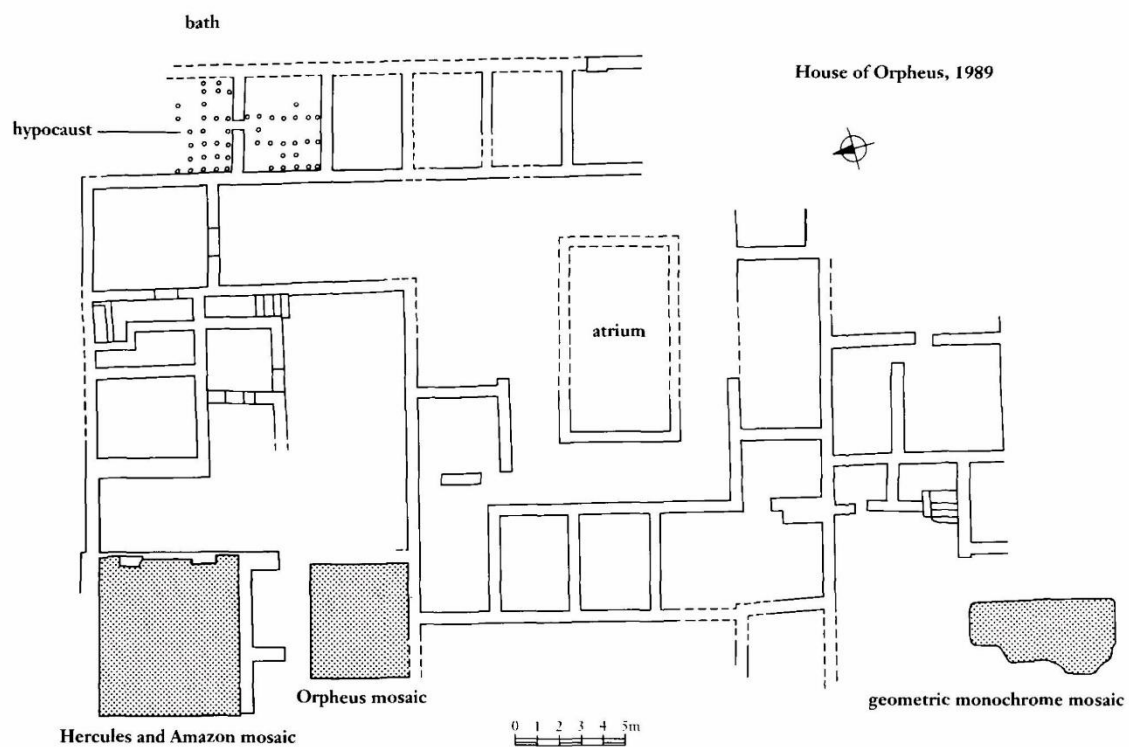

Εικόνα 215: Περίστυλη αυλή με κολώνα σε σχήμα καρδιάς (Rekowska κ.ά., 2019, σελ.206)

Εικόνα 216: Δωμάτια κοντά στα δυτικά όρια της ανασκαμμένης περιοχής (Rekowska, κ.ά., 2019, σελ.212)

Τα δωμάτια στα δυτικά του περιστυλίου (Εικ.217) είναι μικρότερα και έχουν ερμηνευτεί ως υπνοδωμάτια, ενώ στα βορειοανατολικά του περιστυλίου δυο δωμάτια θερμαινόμενα με υπόκαυστο έχουν ερμηνευτεί ως λουτρά⁴⁵⁸. Στον χώρο των λουτρών εντοπίστηκαν, μεταξύ άλλων, μεγάλα ρείθρα απορροής υδάτων και αγωγοί, μέσω των οποίων το χρησιμοποιημένο νερό διοχετευόταν στον κεντρικό υπόνομο της πόλης και από εκεί κατέληγε στη θάλασσα.

Εικόνα 217: Κάτοψη της Οικίας του Ορφέα (Michaelides, 1991, σελ.3)

Οι σωζόμενοι τοίχοι της Οικίας του Ορφέα δείχνουν δυο διαφορετικές οικοδομικές φάσεις. Μικρής κλίμακας ανασκαφές που έχουν γίνει κάτω από τα δάπεδα, έδειξαν ποια από τις φάσεις ανήκει σε προγενέστερο κτήριο, το οποίο είχε κάπως διαφορετικό σχέδιο. Με εξαίρεση τα δωμάτια που έχουν ψηφιδωτά δάπεδα, όλα τα άλλα δωμάτια έχουν πατώματα από πατημένη γη. Στην περίπτωση των δωματίων του λουτρού, τα δάπεδα είναι από καλής

⁴⁵⁸ Michaelides (1991), σελ.3.

ποιότητας κουρασάνι (είδος τσιμέντου) και υδραυλικό κονίαμα. Τόσο το κτήριο όσο και τα ψηφιδωτά δάπεδά του χρονολογούνται στα τέλη 2^{ου} με αρχές 3^{ου} αιώνα μ.Χ.⁴⁵⁹

Η Οικία έφερε πλούσια διακόσμηση με εντυπωσιακά μωσαϊκά, εκ των οποίων τρία είναι καλύτερα διατηρημένα. Οι τρεις αξιοσημείωτες ψηφιδωτές απεικονίσεις της μυθολογίας στην εν λόγω Οικία είναι ‘Ο Ηρακλής και το Λιοντάρι της Νεμέας’ (Εικ.218), ‘η Αμαζόνα με το άλογό της’ (Εικ.219) και ‘Ο Ορφέας και η Λύρα του’ (Εικ.220).

Δυτικά των λουτρών, στη βορειοδυτική γωνιά του κτηρίου βρίσκεται το τρικλίνιον (χώρος εστίασης), το οποίο έχει τριμερή είσοδο που χωρίζεται με ορθογώνιους πεσσούς. Εδώ υπάρχει το μεγαλύτερο σωζόμενο μωσαϊκό της Οικίας, διαστάσεων 7,0X6,5μ. Αποτελείται από πολύχρωμο μοτίβο με επαναλαμβανόμενες ασπίδες, καταλαμβάνοντας το μεγαλύτερο μέρος του δαπέδου. Το μοτίβο διακόπτεται από δυο μυθολογικές σκηνές μέσα σε χωριστά και ανεξάρτητα μεταξύ τους ορθογώνια διάχωρα, τοποθετημένες μάλλον ασύμμετρα. Τα διάχωρα περιβάλλονται από συνεχόμενα σχήματα τριγώνων και σπειρών και από ομοιόμορφες ομαδικές πέλτες. Μία από τις μυθολογικές συνθέσεις βρίσκεται απέναντι από την κεντρική είσοδο, στα ανατολικά και ήταν ορατή στους επισκέπτες που εισέρχονταν στο δωμάτιο⁴⁶⁰. Η σκηνή αυτή αναπαριστά τον πρώτο άθλο του Ηρακλή, την πάλη με το λιοντάρι της Νεμέας (1,60 x 0,69μ.) (Εικ.218). Παρουσιάζει τη στιγμή που ο Ηρακλής και το λιοντάρι ετοιμάζονται για πάλη. Πρόκειται για ασυνήθιστη απεικόνιση, αφού στην παραδοσιακή εικονογραφία οι δύο τους παρουσιάζονται ήδη πιασμένοι σε πάλη. Ο Ηρακλής είναι γυμνός και το ρόπαλό του είναι παρατημένο στο κάτω αριστερό μέρος του πίνακα.⁴⁶¹ Εικονογραφικά, η σκηνή είναι πιο κοντά στα ψηφιδωτά που έχουν θέμα τις σκηνές κυνηγιού, οι οποίες βρίσκονται στην Οικία του Διόνυσου⁴⁶².

⁴⁵⁹ Χρήστου (2008), σελ.106

⁴⁶⁰ Michaelides (1991), σελ.5

⁴⁶¹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.48

⁴⁶² Michaelides (1991), σελ.6

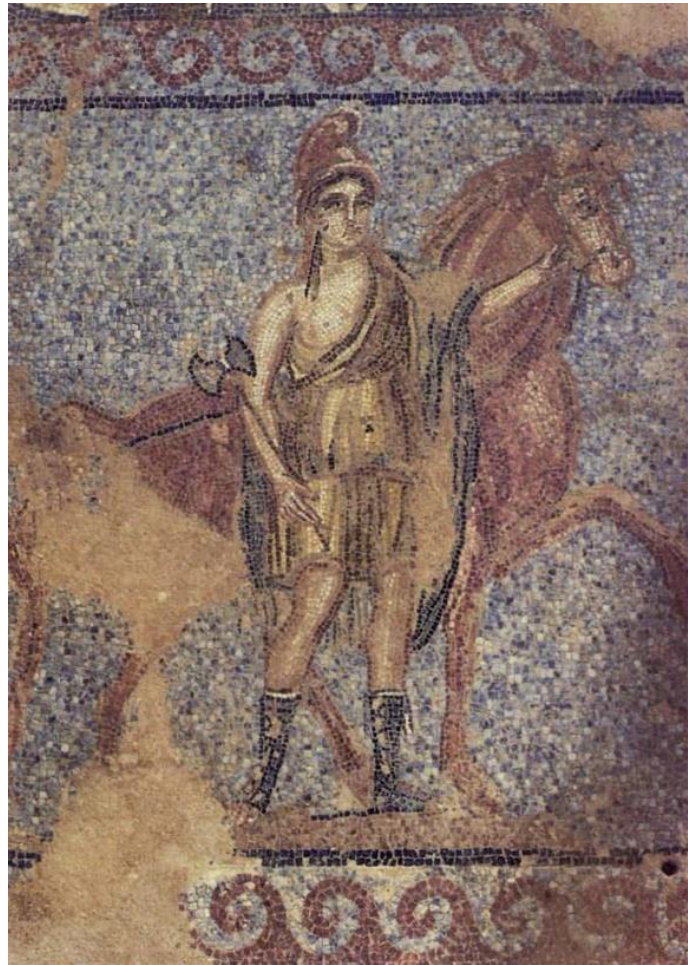
(α) Το ψηφιδωτό πάτωμα με την παράσταση ο Ηρακλής και το Λιοντάρι της Νεμέας (Michaelides, 1991, σελ.6, fig.3)

(β) Η ψηφιδωτή παράσταση ‘ο Ηρακλής και το Λιοντάρι της Νεμέας’

Εικόνα 218: Το πάτωμα με την ψηφιδωτή παράσταση ‘Ο Ηρακλής και το λιοντάρι της Νεμέας’

Σε μικρή απόσταση και κάθετα προς την αναπαράσταση του πρώτου άθλου του Ηρακλή, είναι τοποθετημένη η σκηνή με την Αμαζόνα μπροστά σε άλογο (1,40 x 1,11μ.) (Εικ.219). Η σκηνή αυτή εικάζεται ότι χρησίμευε σαν κεντρικό ψευδοέμβλημα και ήταν ορατή από τους συνεστιαζόμενους που κάθονταν στα ανάκλιτρα που βρίσκονταν περιμετρικά των τοίχων. Στο διάχωρο με τη σύνθεση αυτή, μια από τις αμαζόνες παριστάνεται όρθια, κρατώντας με το αριστερό της χέρι τα χαλινάρια του αλόγου της και με το

Εικόνα 219: Το ψηφιδωτό με την παράσταση 'η Αμαζόνα με το άλογό της' (Michaelides, 1991, plate 5)

δεξί της χέρι έναν διπλό πέλεκυ. Το άλογο έχει ανασηκωμένα το μπροστινό αριστερό του πόδι και την ουρά. Ο σχετικός μύθος αναφέρει ότι οι Αμαζόνες ζούσαν στη Φρυγία της Μικράς Ασίας όπου απαγορευόταν η ύπαρξη ανδρών, αλλά αυτές, για να διατηρήσουν το γένος τους, αποκτούσαν παιδιά με άνδρες από γειτονικές περιοχές. Από τα παιδιά που αποκτούσαν, κρατούσαν μόνο τις κόρες και σκότωναν τα αγόρια ή τα έδιωχναν από την περιοχή τους. Συνήθως, οι Αμαζόνες παριστάνονται πάνω στα άλογά τους σε στιγμές μάχης. Σε αυτή τη σύνθεση, η στάση της Αμαζόνας είναι ασυνήθιστη⁴⁶³.

⁴⁶³ Χρήστου (2008), σελ.107

Νοτιότερα, βρίσκεται το γνωστότερο ψηφιδωτό δάπεδο της οικίας, το μωσαϊκό του Ορφέα, από το οποίο πήρε το κτήριο το όνομά του και αποτελεί τη μεγαλύτερη μονοπρόσωπη εικονογραφημένη σκηνή σε ολόκληρη την Κύπρο (Εικ.220). Το ψηφιδωτό, διαστάσεων 4,25X5,10μ., παρουσιάζει τη μυθολογική παράδοση σύμφωνα με την οποία ο Ορφέας με την αρμονία της μουσικής του σαγήνευε τα άγρια θηρία. Η ψηφιδωτή αυτή σύνθεση βρίσκεται μέσα σε ένα μεγάλο ορθογώνιο διάχωρο, το οποίο περιβάλλεται από εναλλασσόμενα γεωμετρικά σχήματα παράλληλων γραμμών και τριγώνων. Ο μουσικός των θεών κάθεται σε βράχο στο κέντρο της σύνθεσης, φορώντας φρυγικό σκούφο και ανατολική στολή. Με το αριστερό του χέρι στηρίζει τη λύρα του στον βράχο, ενώ με το δεξί του χέρι, που το έχει απλωμένο, κρατεί πλήκτρο. Γύρω του συγκεντρωμένα και σαηνευμένα βρίσκονται οκτώ διαφορετικά άγρια ζώα, έξι πτηνά και μια οχιά που προσπαθεί να δαγκώσει τη λύρα. Πάνω από το κεφάλι του Ορφέα υπάρχει μισοκαταστρεμμένη ψηφιδωτή επιγραφή σε δυο γραμμές που, κατά τον ανασκαφέα, διαβάζεται: (ΓΙΑ)ΟC ή (ΤΙΤ) ΟC ΠΙΝΝΙΟC ΡΕCΤΙΤΟΥΤΟC ΕΠΟΙΕΙ και αναφέρεται στον Γάϊο ή ΤΙΤΟ ΠΙΝΝΙΟ ΡΕCΤΙΤΟΥΤΟ που μάλλον ήταν ο ιδιοκτήτης της οικίας⁴⁶⁴ και όχι κατ' ανάγκη ο καλλιτέχνης της σύνθεσης⁴⁶⁵.

Εικόνα 220: Το ψηφιδωτό πάτωμα με την παράσταση ‘Ο Ορφέας και η Λύρα του’ (Michaelides, 1991, plate 2)

⁴⁶⁴ Deligiannakis (2022), σελ.10

⁴⁶⁵ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.51

Ένα τρίτο ψηφιδωτό δάπεδο βρέθηκε το 1986 στην νοτιοδυτική πλευρά του ανασκαμμένου χώρου. Το ψηφιδωτό αυτό δάπεδο είναι διακοσμημένο με μονόχρωμο γεωμετρικό σχέδιο. Τα σχέδιά του σχηματίζονται, όχι με χρώματα, αλλά με τον τρόπο που είναι τοποθετημένες οι ψηφίδες οι οποίες έχουν χρώμα ανοικτό γκριζο-πράσινο. Το σχέδιο που δημιουργείται από τις ψηφίδες αποτελείται από περιγραμμένα οκτάγωνα χωρισμένα μεταξύ τους από τετράγωνα. Το ψηφιδωτό βρισκόταν πολύ κοντά στην επιφάνεια του εδάφους με αποτέλεσμα να υποστεί σοβαρές ζημιές κατά τη διάρκεια αγροτικών εργασιών με άροτρο. Λόγω του ότι το όργωμα αφαίρεσε ολόκληρο το στρωματογραφημένο υλικό που βρισκόταν πάνω στο πάτωμα, η χρονολόγηση του ψηφιδωτού είναι προβληματική⁴⁶⁶. Σημειώνεται, όμως, ότι η ανασκαφή των στρωμάτων κάτω από τα ψηφιδωτά, όταν αυτά ανυψώθηκαν για συντήρηση, επιβεβαίωσαν τη συνεχή αλληλουχία στρωμάτων που χρονολογούνται από την ελληνιστική περίοδο⁴⁶⁷.

Οι ανασκαφές στον χώρο της Οικίας του Ορφέα αποκάλυψαν ποικίλου είδους αντικείμενα, αντικατοπτρίζοντας τη σύνθετη στρωματογραφία του χώρου. Σε αυτά περιλαμβάνονται μεγάλη ποσότητα θραυσμάτων αγγείων, συμπεριλαμβανομένων αμφορέων με 'dipinti', γκράφιτι και σφραγισμένες επιγραφές, καθώς επίσης και ειδώλια από terracotta, λυχνάρια, ελληνιστικά και ρωμαϊκά νομίσματα, έναν πολύτιμο λίθο με έναν σάτυρο που κρατά ένα τσαμπί σταφύλι, αγγεία από αλάβαστρο και όνυχα, έναν μεγάλο πολύλυχο σε σχήμα βάρκας με επιγραφή που αναφέρεται στον Σέραπι και αντικείμενα φαγεντιανής με αιγυπτιακά χαρακτηριστικά⁴⁶⁸. Στα νότια της αυλής, στον αποθηκευτικό χώρο της Οικίας βρέθηκαν πέντε πιθάρια στην αρχική τους θέση (Εικ.221).

⁴⁶⁶ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

⁴⁶⁷ Rekowska κ.ά (2019), σελ.201

⁴⁶⁸ Rekowska κ.ά (2019), σελ.201

Επίσης, εντός του ανασκαμμένου χώρου της Οικίας βρέθηκε ένας σημαντικός αριθμός οικοδομικών λίθων ακόμα *in situ*, υπολείμματα κιονόκρανων και στυλοβατών, καλοδιατηρημένα πεζοδρόμια, πολλά θραύσματα ψηφιδωτού δαπέδου και ζωγραφισμένου σοβά τοίχου με πολύχρωμα γεωμετρικά ή άλλα μοτίβα (Εικ.222, Εικ.223).

Εικόνα 221: Αποθηκευτικός χώρος με πέντε πιθάρια (Rekowska, κ.ά, 2019 σελ.210)

Εικόνα 222: (α) Τοιχογραφίες στα νότια της αυλής (β). Θραύσμα λίθου με ζωγραφιά (Rekowska κ.ά., 2019, σελ.202)

Δύο κιονόκρανα σε επαναχρησιμοποίηση πριν (α) και μετά (β) την εξερεύνηση (Rekowska κ.ά , 2019, σελ.211, fig.21)

Υπολείμματα στυλοβάτη (Rekowska κ.ά , 2019, σελ.209)

Εικόνα 223: Υπολείμματα κιονόκρανων και στυλοβατών στην Οικία του Ορφέα

Σύμφωνα με την Rekowska και τους συνεργάτες της (2019), «κάποια ίχνη ζωγραφικής είναι ακόμα ορατά στα κατώτερα τμήματα των τοίχων, ενώ υπάρχουν ενδείξεις για δύο διαφορετικά στρώματα διακόσμησης στους τοίχους μερικών δωματίων στο βορειοδυτικό τμήμα και στους λίθους που σηματοδοτούν την τριμερή είσοδο στο δωμάτιο, το οποίο είναι διακοσμημένο με το ψηφιδωτό δάπεδο που έχει δύο panels με εικόνες»⁴⁶⁹. Τα χρονολογημένα ευρήματα, όπως είναι η κεραμική και τα ψηφιδωτά, τα οποία ανήκουν στην τρίτη φάση ή στη φάση της μεγαλύτερης ανάπτυξης μεταξύ του 2^{ου} και 3^{ου} αι. μ.Χ., αποτελούν, σύμφωνα με την Rekowska και τους συνεργάτες της, σημείο αναφοράς για τη χρονολόγηση της Οικίας⁴⁷⁰.

⁴⁶⁹ Rekowska κ.ά (2019), σελ.201

⁴⁷⁰ Rekowska κ.ά (2019), σελ.213

Οικία του Αιώνα. Η Οικία του Αιώνα βρίσκεται βόρεια και ανατολικά της Οικίας του Θησέα (Εικ.111 και Εικ.191(c)). Έχει ανακαλυφθεί το 1983 και μέχρι το 1989 ανασκάφηκε από την πολωνική αρχαιολογική αποστολή του Πανεπιστημίου της Βαρσοβίας, υπό την διεύθυνση του αρχαιολόγου Wiktor Andrzej Daszewski⁴⁷¹. Η ανασκαφική έρευνα στον χώρο αποκάλυψε ότι το κτήριο είχε προσόψεις με πλούσια αρχιτεκτονική διακόσμηση και ζωγραφικό διάκοσμο, καθώς και ψηφιδωτά δάπεδα με μυθολογικές αναπαραστάσεις. Σε αυτά αναπαρίστανται η Λήδα με τον Δία σε μορφή κύκνου, ο νεογέννητος Διόνυσος στην αγκαλιά του Ερμή, ο διαγωνισμός ομορφιάς μεταξύ της βασίλισσας της Αιθιοπίας και μητέρας της Ανδρομέδας Κασσιόπεια και των Νηρηίδων, η διονυσιακή πομπή αποτελούμενη από Μαινάδες και Σάτυρους και η κρίση του Μαρσύα, του οποίου η περηφάνεια για την κυριαρχία του στον αυλό είχε ως αποτέλεσμα την ύβρη εναντίον του Απόλλωνα⁴⁷². Οι ψηφιδωτές αναπαραστάσεις, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη, *«κατέχουν ευνοϊκή θέση στη λογοτεχνία της υστερορωμαϊκής τέχνης και πολιτισμού, πολύ πέρα από τον τόπο προέλευσής τους εντός της μικρής επαρχία της Κύπρου, καθώς οι μυθολογικές σκηνές που απεικονίζονται ...είναι τόσο χαρακτηριστικά εμποτισμένες με τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό, που έδωσαν αφορμή για αρκετές ερμηνείες⁴⁷³... σύμφωνα με την παράδοση του 19ου αιώνα των λόγιων κοινωνιών των σοφών σπουδών, οι οποίες προσπαθούσαν να λύσουν αινίγματα, αντί να εξηγήσουν τι είναι ο μορφοποιημένος πολιτισμός (figured culture) και πώς ο πολιτισμός επηρεάζεται από την τέχνη και τον γραμματισμό»⁴⁷⁴.*

Η Οικία του Αιώνα πήρε το όνομά της από μία από τις μορφές που απεικονίζονται στο ψηφιδωτό που βρέθηκε στο μέσο του δαπέδου της κεντρικής αίθουσας (Τρικλίνιο). Η μορφή, παρόλο που βρέθηκε κατεστραμμένη εκτός από το κεφάλι, φέρει τον υπότιτλο ‘Αιώνας’⁴⁷⁵.

⁴⁷¹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.63 · Jastrzębowska (2021), σελ.341

⁴⁷² Mavrojannis (2021) σελ.861-862

⁴⁷³ Mavrojannis (2021) σελ.861

⁴⁷⁴ Mavrojannis (2021) σελ.862

⁴⁷⁵ Jastrzębowska (2021), σελ.341

Παρόλα αυτά, η Jastrzębowska αναφέρει σχετικά ότι «...το κτήριο πιθανότατα δεν ήταν ούτε ιδιωτική κατοικία ούτε κατοικία που σχετίζεται, κυρίως, με τον Αιώνα»⁴⁷⁶, αλλά «...η έδρα ενός συλλόγου που ασχολούνταν με θεατρικούς και μουσικούς αγώνες επί σκηνής, δηλαδή η κυπριακή σύνοδος καλλιτεχνών στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία»⁴⁷⁷. Την άποψή της αυτή την στηρίζει σε διάφορα αρχιτεκτονικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την Οικία του Αιώνα, την εικονογραφία των ψηφιδωτών παραστάσεων και γενικότερα στο αρχαιολογικό πλαίσιο στο εσωτερικό της Οικίας.

Σχετικά με την αρχιτεκτονική του, ολόκληρο το κτήριο έχει εμβαδόν 34 x 17μ. και καταλαμβάνει το νότιο τμήμα μιας ορθογώνιας νησίδας της ρωμαϊκής πόλης, με το μακρύτερο τμήμα του να βρίσκεται στον άξονα ανατολής - δύσης. Το βόρειο τμήμα της ίδια νησίδας περιλαμβάνει τα ερείπια της λεγόμενης Βορειοανατολικής Οικίας που είναι διαιρεμένη σε μικρότερα δωμάτια (Εικ.224)⁴⁷⁸. Η διάταξη της Οικίας του Αιώνα είναι ακανόνιστη και ασύμμετρη, με την είσοδό της να βρίσκεται στα νότια, από τον δρόμο 'B' μέσω ενός προθαλάμου (Εικ.224, αρ.2), ο οποίος βρίσκεται από τα ανατολικά πριν από το μεγαλύτερο δωμάτιο (αρ.13) του συγκροτήματος (Triclinium)⁴⁷⁹.

Μόνο ένα μικρό τμήμα του κτηρίου έχει ως τώρα αποκαλυφθεί. Σε αυτό το τμήμα ξεχωρίζουν οι Χώροι 1, 2 και 3. Ο Χώρος 1 με διαστάσεις 9 x 7,5μ. φαίνεται να χρησίμευε ως τραπεζαρία (triclinium). Ο τοίχος του Χώρου 1, που βρίσκεται βόρεια και ανατολικά της Οικίας του Θησέα, έχει αναστηλωθεί στην αρχική του θέση. Έχει στο κέντρο του μια ημικυκλική κόγχη για άγαλμα (Εικ.225), με ημικίονες δεξιά και αριστερά και γείσο στο πάνω μέρος της⁴⁸⁰. Το πιο ενδιαφέρον ίσως, στοιχείο του χώρου αυτού αποτελεί το εντυπωσιακό

⁴⁷⁶ Jastrzębowska (2021), σελ.341

⁴⁷⁷ Jastrzębowska (2021), σελ.376

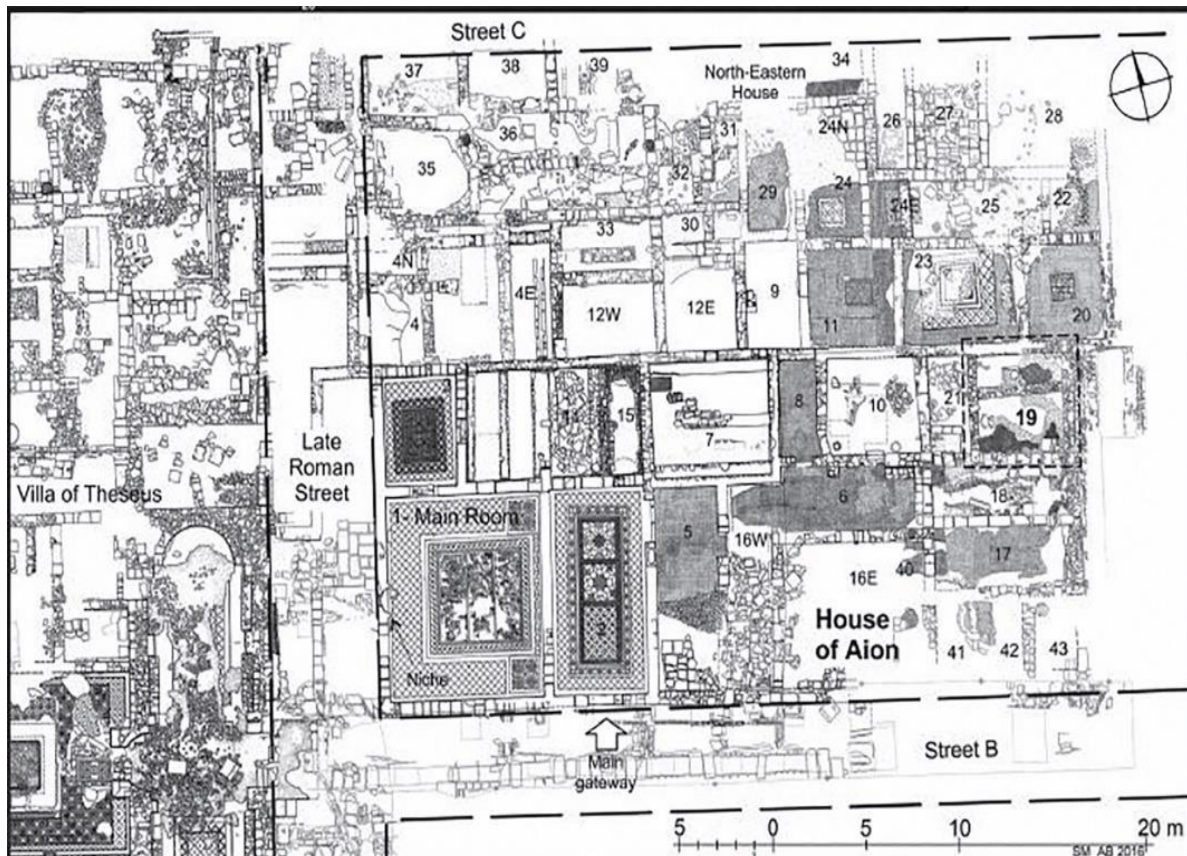
⁴⁷⁸ Lichočka & Meyza (2001), σελ.151 · Jastrzębowska (2018), σελ. 529-540 · Mikočka (2018), σελ.122-127

⁴⁷⁹ Jastrzębowska (2021), σελ.341

⁴⁸⁰ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.63

πολύχρωμο ψηφιδωτό δάπεδό του, το οποίο χρονολογείται στα μέσα του 4ου αι. μ.Χ. και θεωρείται ένα από τα καλύτερα και πιο αινιγματικά έργα τέχνης της περιόδου αυτής (Εικ.226).

Οι συνθέσεις του ψηφιδωτού δαπέδου είναι εμπνευσμένες από την ελληνική μυθολογία και απεικονίζονται σε ένα μεγάλο ορθογώνιο διάχωρο, πλαισιωμένο από διαδοχικές στενές και

Εικόνα 224: Η Κάτοψη της Οικίας του Αιώνα (Olszewski 2020 σελ.223)

φαρδιές ταινίες με συμπλεκόμενους κύκλους, σπείρες και ρόμβους. Το μεγάλο διάχωρο είναι διαιρεμένο σε άλλα πέντε συνεχόμενα ανεξάρτητα μεταξύ τους διάχωρα, τα οποία περιβάλλονται από λεπτή ταινία με πλοχμούς⁴⁸¹. Από τα διάχωρα αυτά, τα δύο μικρά καταλαμβάνουν τη δυτική πλευρά, τα άλλα δύο μικρά την ανατολική και το μεγάλο στενόμακρο διάχωρο καταλαμβάνει το μεσαίο τμήμα του δαπέδου⁴⁸². Στα πέντε διάχωρα

⁴⁸¹ Χρήστου (2008) σελ.100

⁴⁸² Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.65

απεικονίζονται διάφορες μυθολογικές σκηνές, οι οποίες περιγράφονται στη συνέχεια αναλυτικά.

Εικόνα 225: Ημικυκλική κόγχη στον Χώρο 1 (Jastrzębowska, 2021, σελ.343)

Εικόνα 226: Ψηφιδωτό στο δάπεδο του χώρου 1 (Jastrzębowska, 2021, σελ.226)

Στο νοτιοδυτικό διάχωρο παριστάνεται η σκηνή της ‘Λήδας και του Κύκνου’ (Εικ.227). Η Λήδα βρίσκεται στο κέντρο της σύνθεσης έτοιμη να απολαύσει το μπάνιο της στα νερά του Ευρώτα. Ο Ευρώτας προσωποποιημένος σε ποτάμιο θεό βρίσκεται στα αριστερά της Λήδας, έχοντας δίπλα του προσωποποιημένη τη Λακεδαιμονία. Στα δεξιά της Λήδας διακρίνονται ο Δίας μεταμφιεσμένος σε Κύκνο κοντά στα πόδια της, τρεις Λάκαινες δίπλα της και μια άλλη άγνωστη μορφή πίσω από έναν βωμό⁴⁸³.

Εικόνα 227: Ψηφιδωτό Λήδα και Κύκνος’ (Olszewski, 2013, fig.8)

Το βορειοδυτικό διάχωρο απεικονίζει τη σκηνή της ‘Παρουσίασης του Νεογέννητου Διόνυσου’ (Εικ.228), της οποίας η όλη σύνθεση θυμίζει τις βυζαντινές εικονογραφικές παραστάσεις της Γέννησης του Χριστού.⁴⁸⁴ Στα αριστερά της σύνθεσης βρίσκεται ο Ερμής, ο οποίος πλαισιώνεται από τις προσωποποιήσεις της Αμβροσίας, του Νέκταρος και της Θεογονίας και στα γόνατά του έχει καθισμένο τον νεογέννητο Διόνυσο. Ο Ερμής είναι έτοιμος να παραδώσει τον Διόνυσο στον Τροφέα του, που βρίσκεται στο κέντρο της σύνθεσης έτοιμος να παραλάβει το νεογέννητο για να το παραδώσει σε τρεις νύμφες, που ήδη έχουν ετοιμάσει το πρώτο μπάνιο του Θεού σε κυκλικό λουτήρα. Πίσω από τις νύμφες περιμένει με τη σειρά

⁴⁸³ Χρήστου (2008), σελ.100

⁴⁸⁴ Χρήστου (2008), σελ.101

της να παραλάβει και να αναθρέψει το βρέφος η προσωποποιημένη Ανατροφή. Δίπλα της Ανατροφής, κάτω από ένα δέντρο, είναι προσωποποιημένο σε νεαρή γυναίκα το βουνό Νύσα, όπου εκτυλίσσεται η όλη σκηνή⁴⁸⁵.

Εικόνα 228: Το ψηφιδωτό με την παρουσίαση του νεογέννητου Διόνυσου (Olszewski, 2013, fig.9)

Το μεσαίο στενόμακρο διάχωρο είναι κοσμημένο με την αναπαράσταση της μυθικής σκηνής του ‘Διαγωνισμού ομορφιάς μεταξύ της βασίλισσας των Αιθιοπών Κασσιόπειας και των Νηρηίδων’ (Εικ.229). Δεσπόζουσα μορφή στην όλη σύνθεση είναι ο Αιώνας, ο οποίος εικονίζεται στο κέντρο. Στα δεξιά του, ψηλά στον ουρανό, φαίνεται η προσωποποίηση του Ήλιου και στα πόδια του η προσωποποίηση του Καιρού (χρόνου) σε μικρό παιδί. Πιο πέρα στέκεται όρθια γυμνή η Κασσιόπεια, η νικήτρια του διαγωνισμού, που ήδη έχει στεφανωθεί με το στεφάνι της νίκης από την προσωποποιημένη Κρίση (Δικαιοσύνη), έχοντας στα δεξιά της μια θεραπαινίδα. Στα αριστερά του Αιώνα εικονίζονται θλιμμένες οι ηττημένες Νηρηίδες

⁴⁸⁵ Χρήστου (2008), σελ.101

Θέτιδα, Δωρίδα και Γαλάτεια, οι οποίες μεταφέρονται στα έγκατα της θάλασσας από τον Βυθό και τον Πόντο, που είναι προσωποποιημένοι αντίστοιχα σε θαλασσινό Κένταυρο και σε Τρίτωνα. Πάνω από τον Πόντο και πίσω από τη Γαλάτεια φαίνονται δυο φτερωτοί Έρωτες, ο ένας πάνω σε ταύρο και ο άλλος έτοιμος να προσγειωθεί. Πάνω από τη Θέτιδα βρίσκεται η προτομή του Δία στεφανωμένη, με σκήπτρο στο αριστερό χέρι, καθώς επίσης και η προτομή της Αθηνάς στεφανωμένη, να φορεί κράνος στο κεφάλι και να κρατεί ασπίδα στο αριστερό χέρι⁴⁸⁶.

Εικόνα 229: Διαγωνισμός ομορφιάς μεταξύ Κασσιόπειας και Νηρηίδων (Μιχαηλίδης 1992, σελ. 59)

Στο νοτιοανατολικό διάχωρο παρουσιάζεται η σκηνή της ‘Θριαμβευτικής Πομπής του νεογέννητου Διόνυσου’ με το άρμα του θεού στο κέντρο, συρόμενο από δύο Κενταύρους. Ο ένας Κένταυρος κρατεί δύο αυλούς και ο άλλος κρούει τις χορδές της λύρας (Εικ.230). Πάνω στο άρμα έχουν διασωθεί μόνο τα πόδια του θεού και ψηλά, πίσω από τους Κενταύρους, βρίσκεται ένα χέρι με πυρσό. Κάτω από το άρμα, ο γυμνός σάτυρος Σκίρτος προσφέρει φρούτα

⁴⁸⁶ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.69

στον θεό μέσα στο δίσκο. Της πομπής προπορεύεται μια ημίγυμνη μαινάδα με φαρέτρα στο αριστερό της χέρι και ακολουθούν ο Τροφίας του θεού πάνω σε άλογο και μια νεαρή γυναίκα με καλάθι πάνω στο κεφάλι της σκεπασμένο από ύφασμα, το οποίο περιέχει 'τα μυστικά του Διόνυσου'⁴⁸⁷.

Εικόνα 230: Ψηφιδωτό με την αναπαράσταση της Πομπής του Διόνυσου

Το βορειοανατολικό και τελευταίο διάχωρο απεικονίζει τη σκηνή που ακολούθησε αμέσως μετά την ήττα του Μαρσύα στον μουσικό διαγωνισμό που έγινε μεταξύ αυτού και του Απόλλωνα (Εικ.231). Στο δεξιό άκρο της σύνθεσης κάθεται σε χαμηλό κάθισμα ο Απόλλωνας θριαμβευτής. Φοράει δάφνινο στεφάνι στο κεφάλι, περιβαλλόμενο από φωτοστέφανο. Στο αριστερό του χέρι κρατάει κλαδί από δάφνη και ακουμπά στο πάνω μέρος της λύρας του. Με το δεξί του χέρι, στο οποίο κρατά το πλήκτρο της λύρας του, διατάσσει την εκτέλεση της τιμωρίας του Μαρσύα, τον οποίο απομακρύνουν δυο Σκύθες για να τον γδάρουν ζωντανό. Κοντά στα πόδια του Απόλλωνα βρίσκονται ο διπλός αυλός του Μαρσύα και ο νεαρός γιος

⁴⁸⁷ Χρήστου (2008), σελ.104

του Όλυμπος, που εκλιπαρεί γονατιστός τον θεό να αλλάξει γνώμη για την απόφασή του. Πάνω από τον Όλυμπο και δεξιά του Απόλλωνα είναι όρθια η προσωποποιημένη Πλόη, που παραπλάνησε το Μαρσύα και τον έπεισε να διαγωνιστεί με το θεό⁴⁸⁸.

Εικόνα 231: Η τιμωρία Μαρσύα από Απόλλωνα (Olszewski, 2013, fig.11)

Στα ψηφιδωτά της Οικίας του Αιώνα έχουν αποδοθεί ερμηνείες από διάφορους μελετητές, όπως ακριβώς έχει συμβεί και στην περίπτωση των ψηφιδωτών των άλλων Οικιών της Νέας Πάφου. Συγκεκριμένα, οι Daszewsky & Μιχαηλίδης, διατύπωσαν την άποψη ότι ο συνδυασμός των συγκεκριμένων μύθων στο δάπεδο του Χώρου 1 ισοδυναμούσε, μέσω της αλληγορική τους ερμηνείας, με ένα θρησκευτικό μανιφέστο εκ μέρους ενός κλειστού κύκλου μορφωμένων ειδωλολατρών της Πάφου. Αποτελούσε μια απόπειρα ανανέωσης της παραδοσιακής θρησκείας, σύμφωνα με την οποία στην κορυφή της θεϊκής πυραμίδας

⁴⁸⁸ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.69

βρισκόταν ο Διόνυσος ως ένας σωτήρας θεός. Σκοπός της μονοθεϊστικής αυτής εκδοχής της παραδοσιακής θρησκείας ήταν να αποκρούσει την ραγδαία εξάπλωση του Χριστιανισμού⁴⁸⁹. Με την επιλογή του ο Daszewsky να ερμηνεύσει, από όλη τη σύνθεση, το ψηφιδωτό της σκηνής του νεογέννητου Διόνυσου στην αγκαλιά του Ερμή ως υπόσχεση για τη σωτηρία της ανθρώπινης ψυχής μέσω του Διόνυσου⁴⁹⁰, επιδίωξε, όπως αναφέρει σχετικά ο Μαυρογιάννης, «να φέρει στο φως την πιο βαθιά ουσία του πολιτισμού εκείνης της εποχής, δηλαδή την ανάγκη που προκύπτει για τους ειδωλολάτρες να αντιμετωπίσουν με βάσιμα επιχειρήματα τη διάδοση του Χριστιανισμού στην Κύπρο»⁴⁹¹.

Για τον Bowersock (1990), οι σκηνές του Διόνυσου στην Οικία του Αιώνα ήταν μια συνειδητή απάντηση στον Χριστιανισμό, μέσω επαρκών ειδωλολατρικών κινήτρων. Για τον λόγο αυτό, τα νοήματα των ψηφιδωτών αναπαραστάσεων θα έπρεπε να είναι σαφή⁴⁹².

Οι Balty (1995) ανιχνεύουν ένα νεοπλατωνικό υπόβαθρο για την Οικία του Διόνυσου, στο οποίο το αιρετικό δόγμα του Αρειανισμού θα έβρισκε τον προνομιακό του χώρο, ακόμη και μετά την καταδίκη του Αρείου στη Νίκαια το 325 μ.Χ. Με βάση αυτό, ισχυρίζονται ότι στις ψηφιδωτές αναπαραστάσεις της Οικίας του Διόνυσου εφαρμόστηκαν, σκόπιμα, ορισμένες μονοθεϊστικές ιδιότητες που υπάρχουν στη διδασκαλία του Πλωτίνου ως απάντηση των Κύπριων ειδωλολατρών προς τους χριστιανούς. Επομένως, οι ψηφιδωτές αναπαραστάσεις παραπέμπουν σε μια αλληγορική απεικόνιση του ταξιδιού της ψυχής στον κόσμο της ύλης, σύμφωνα με τους Νεοπλατωνικούς⁴⁹³.

Ο Μαυρογιάννης (2021) συζητεί την ερμηνεία των ψηφιδωτών αναπαραστάσεων με βάση παραλληλισμούς σε μνημεία και λογοτεχνικά κείμενα, μετά από την επισκόπηση της χρονολόγησής τους και του πιθανού ιστορικού πλαισίου στο οποίο δημιουργήθηκαν⁴⁹⁴. Στο

⁴⁸⁹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.70

⁴⁹⁰ Daszewski (1985), σελ.38-45

⁴⁹¹ Mavrojannis (2021), σελ.862

⁴⁹² Bowersock (1990), σελ.49

⁴⁹³ Balty (1995), σελ.275-289

⁴⁹⁴ Mavrojannis (2021), σελ.857

ψηφιδωτό του Χώρου 1 της Οικίας του Αιώνα αντικατοπτρίζεται η παραγμένη εποχή της μετάβασης από τον παγανισμό στον Χριστιανισμό⁴⁹⁵, *«με τη συνύπαρξη των ιδεών και την αμφισημία των συμβόλων που χαρακτηρίζουν μια επαρχιακή μεν αλλά ιδιαίτερα εκλεπτυσμένη αστική κοινωνία, που δεν έχει ακόμα κατασταλάξει αν θα στραφεί προς την εθνική Αντιόχεια ή τη χριστιανική Κωνσταντινούπολη»*⁴⁹⁶. Επομένως, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη, τα ψηφιδωτά θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως μια μαρτυρία για τον πολιτισμό που αναδύεται σε μια εποχή μεταμορφώσεων της κοινωνίας και της θρησκείας της Κύπρου, αλλά και της Ανατολής⁴⁹⁷ και η ερμηνεία τους θα πρέπει να συνυπολογίζει *«τα πολιτικά νοήματα που ενυπάρχουν στην προοπτική μιας πιο διευρυμένης έννοιας της ‘αναγέννησης’»*⁴⁹⁸. Ως εκ τούτου, ο ιδιοκτήτης της εν λόγω Οικίας θα *«πρέπει να είχε καθορίσει κάποιες κοινές αρχές που προσδιορίζουν την κουλτούρα ενός μέλους της ανώτερης τάξης, μέσα στη δομή μιας πολύ εκλεπτυσμένης παγανιστικής κοινωνίας»*⁴⁹⁹.

Ο Δεληγιαννάκης (2019), ανατρέποντας προηγούμενες ερμηνείες των ψηφιδωτών που προτείνουν την αλληγορική ανάγνωση των παραστάσεων, θεωρεί ότι η κεντρική παράσταση σχετίζεται με τοπικούς μύθους του συροπαλαιστινιακού χώρου με τον οποίο η Κύπρος συνδεόταν διαχρονικά με στενότετους δεσμούς, αλλά οι υπόλοιπες είναι παραστάσεις με δημοφιλή θέματα της εποχής. Υποστηρίζει ότι οι παραστάσεις αντλούν και αναπλάθουν στοιχεία από την ελληνορωμαϊκή παράδοση, αλλά δεν σχετίζονται ούτε εννοιολογικά ούτε εικονογραφικά με τον χριστιανισμό⁵⁰⁰. Εξάλλου, όπως ο ίδιος αναφέρει, *«στον πρώιμο 4^ο μ.Χ. αιώνα η νέα θρησκεία του χριστιανισμού δεν έχει εξαπλωθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε να δικαιολογεί την ανάπτυξη ενός αντι-χριστιανικού ρεύματος»*.⁵⁰¹ Επίσης θεωρεί πως στα

⁴⁹⁵ Hadjichristophi P. (2006), σελ.207-221

⁴⁹⁶ Μαυρογιάννης (2006) σελ.64

⁴⁹⁷ Mavrojannis (2016), σελ.323-347.

⁴⁹⁸ Mavrojannis (2021) σελ.862

⁴⁹⁹ Mavrojannis (2021) σελ.862

⁵⁰⁰ Deligiannakis, (2018), σελ.27

⁵⁰¹ Deligiannakis, (2018), σελ.27

ψηφιδωτά της Οικίας του Αιώνα αντανακλώνται οι προσωπικές πεποιθήσεις του ιδιοκτήτη και το νόημα των εικονογραφικών θεμάτων ήταν περισσότερο λογοτεχνικό και πολιτικό παρά εμπειριέχε κάποια αντίδραση πιθανόν προς τη νέα θρησκεία⁵⁰². Ως εκ τούτου, εισηγείται την ερμηνεία τους «*πρωτίστως σε σχέση με τοπικούς μύθους με έντονο το φοινικικό-συριακό στοιχείο*»⁵⁰³.

Όσον αφορά στην χρονολόγηση των ψηφιδωτών, ο Μαυρογιάννης (2006) θεωρεί ότι αυτή οριοθετείται «*στα χρόνια μεταξύ της ανόδου του ρωμαϊκού 'praetorium praesidis', μετά τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού και της ανέγερσης της Βασιλικής της Χρυσοπολίτισσας στη Νέα Πάφο Τα ψηφιδωτά ανήκουν στην περίοδο μεταξύ 335 και 350 μ.Χ., ακόμα στην εποχή της διακηρυγμένης θεσμικής ισότητας των πολιτικών δικαιωμάτων μεταξύ Παγανισμού και Χριστιανισμού, μετά το Διάταγμα των Μεδιολάνων*»⁵⁰⁴.

Λόφοι

Η τοπογραφία της αρχαίας Νέας Πάφου περιλαμβάνει δύο λόφους, τη Φάμπρικα και το Φανάρι, που σύμφωνα με την Młynarczyk (2022), παρείχαν ένα φυσικό περιβάλλον για τη δημιουργία σημαντικών κτηρίων. Οι δύο λόφοι έχουν στρατηγική θέση μέσα στην πόλη και εφάπτονται στην οχυρωματική της γραμμή. Η Φάμπρικα αποτελεί τα βορειοανατολικά της όρια και το Φανάρι βρίσκεται στα κεντροδυτικά της σύνορα⁵⁰⁵.

Πρόσφατες ανακαλύψεις στη Φάμπρικα έχουν ταυτοποιήσει το νότιο τμήμα της ως ιερό χώρο της ελληνιστικής και πρώιμης ρωμαϊκής περιόδου, ενώ στον λόφο Φανάρι, ο οποίος παραμένει ουσιαστικά ανεξερεύνητος, υπάρχουν λόγοι να θεωρείται, εκτός από χώρος στέγασης ενός άλλου ναού, έδρα της πολιτικοστρατιωτικής δύναμης των Πτολεμαίων⁵⁰⁶. Στη

⁵⁰² Deligiannakis, (2018), σελ.38

⁵⁰³ Deligiannakis, (2018), σελ.27

⁵⁰⁴ Μαυρογιάννης (2006), σελ.64

⁵⁰⁵ Młynarczyk (2022), σελ.119

⁵⁰⁶ Młynarczyk (2022), σελ.119

ενότητα αυτή γίνεται συνοπτική περιγραφή των αρχαιολογικών ευρημάτων στους δύο λόφους και συζητούνται οι διάφορες απόψεις που σχετίζονται με αυτά.

Λόφος της Φάμπρικας. Ο χαμηλός λόφος Φάμπρικα (Εικ.232) υψώνεται στο βορειοανατολικό τμήμα της αρχαίας Νέας Πάφου⁵⁰⁷, σε τμήμα της πόλης έξω από τον προστατευόμενο αρχαιολογικό χώρο⁵⁰⁸, ανατολικά της λεωφόρου Αποστόλου Παύλου που συνδέει το λιμάνι με τη σύγχρονη Άνω Πάφο γνωστή και ως Κτήμα⁵⁰⁹. Οφείλει το όνομά του στο εργοστάσιο βαμβακιού που βρισκόταν εκεί κατά την Φραγκική περίοδο⁵¹⁰.

Το αρχαίο ελληνιστικό Θέατρο που βρίσκεται στη νότια πλαγιά του λόφου έδωσε αφορμή για έναρξη αρχαιολογικών ερευνών στην περιοχή⁵¹¹. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 διεξήχθησαν δοκιμαστικές ανασκαφές στο άνω τμήμα του κοίλου του θεάτρου από τον κύπριο αρχαιολόγο Κυριάκο Νικολάου και ακολούθησε μια σειρά ανασκαφικών εργασιών σε διάφορες χρονικές περιόδους, από αποστολές των πανεπιστημίων της Τριέρης, του Σίδνεϋ, της Αβινιόν (MafaP) και της Βαρσοβίας, όπου αποκάλυψαν σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα.

Οι ανασκαφές του 1987 και του 1995 επικεντρώθηκαν στη θέση του θεάτρου και στις παρακείμενες περιοχές του, όπου αποκάλυψαν αρχαιολογικά κατάλοιπα ενός νυμφαίου ή κρήνης, έναν πλακοστρωμένο δρόμο, τη βορειοανατολική Πύλη της πόλης και τμήμα του υστερορωμαϊκού τείχους⁵¹². Επίσης, στην κορυφή του λόφου έχουν εντοπιστεί ενδιαφέροντα οικιστικά κατάλοιπα, όπως τα λαξευμένα θεμέλια ενός ορθογώνιου κτηρίου, ο οποίος θεωρείται ναός της Αφροδίτης Παφίας⁵¹³, ένα μωσαϊκό δάπεδο με βότσαλο της ελληνιστικής περιόδου και ένα αρχοντικό του 1^{ου} αι. μ.Χ.

⁵⁰⁷ Papuci & Miszk (2020), σελ.99

⁵⁰⁸ Balandier (2015), σελ.162

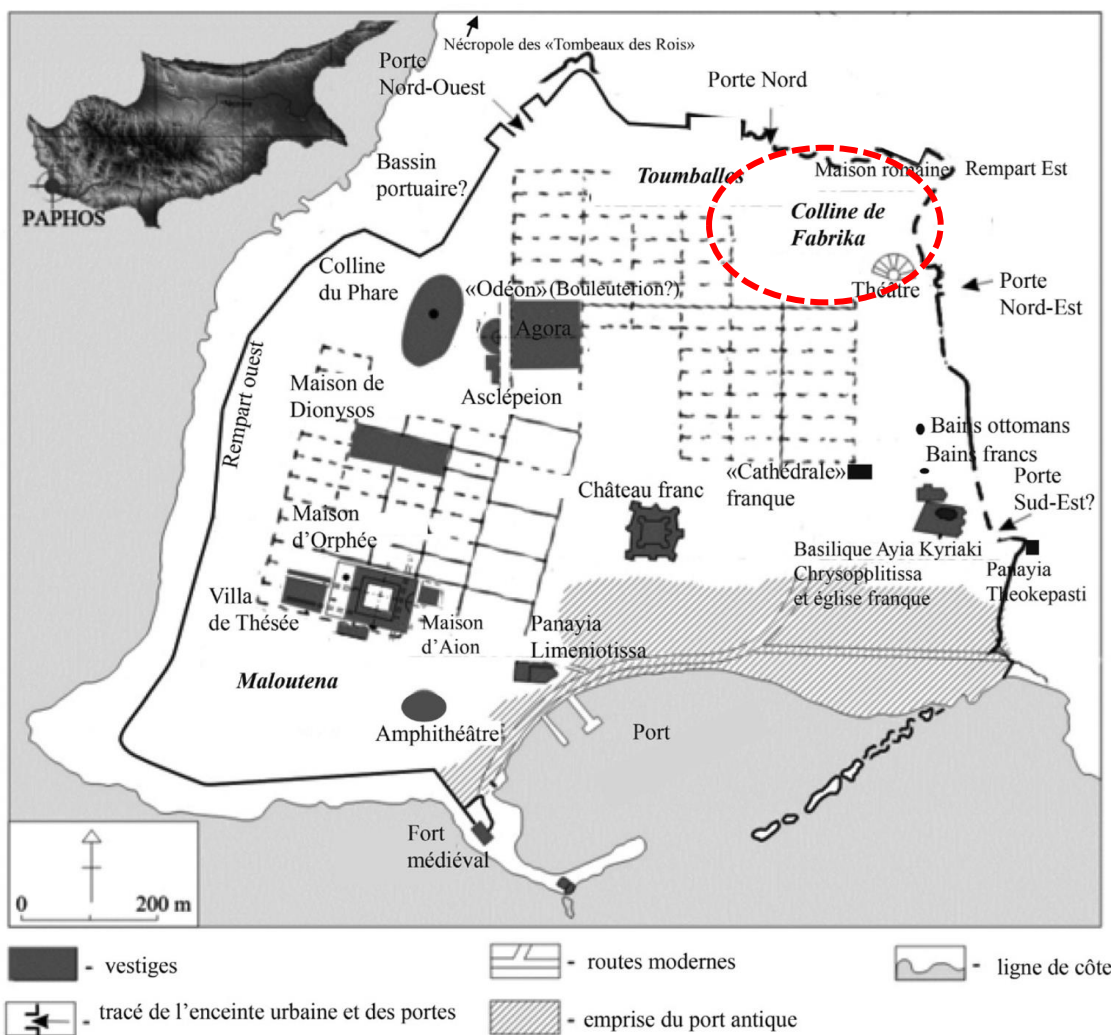
⁵⁰⁹ Balandier & Guinrand (2016), σελ.121

⁵¹⁰ Młynarczyk (1990), σελ.217

⁵¹¹ Nicolaou, K. (1966), σελ.580

⁵¹² Green, Barker & Gabrieli (2011), σελ.4.

⁵¹³ Młynarczyk (2016), σ. 40.

Εικόνα 232: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου -Τοποθεσία λόφου Φάμπρικας

Οι ανασκαφικές εργασίες του 2008 στη βόρεια πλαγιά του λόφου (Εικ.233, θέση α), επιβεβαίωσαν λιθοδομικές δραστηριότητες στην περιοχή, καταδεικνύοντας τη σημασία της περιοχής ως λατομείο. Η Młynarczyk (2016) θεωρεί ότι ο λόφος πιθανόν να στέγαζε θαλαμωτούς τάφους του προ-ελληνιστικού οικισμού και με την ίδρυση της Νέας Πάφου από τον Νικοκλή, η περιοχή αυτή, αφού καθαρίστηκε από τους τάφους, να χρησίμευε ως λατομείο για την ανέγερση της πόλης και των οχυρώσεών της⁵¹⁴. Η Balandier (2016) αναφέρει σχετικά ότι διάφορα λατομεία, τα οποία έχουν εντοπιστεί πάνω και κάτω από την επιφάνεια του λόφου, ήταν σε χρήση, κατά κύριο λόγο, στην ελληνιστική περίοδο, αλλά και στους ρωμαϊκούς

⁵¹⁴ Młynarczyk (2016), σελ.39

χρόνους, όπως επιβεβαιώνουν ίχνη εργαλείων που χρησιμοποιούσαν οι λατόμοι⁵¹⁵ (Εικ.234). Επίσης, ενδέχεται να χρησιμοποιήθηκαν λίθοι από τα λατομεία αυτά, για την κατασκευή του θεάτρου στα νότια του λόφου⁵¹⁶.

Εικόνα 233: Σχηματική κάτοψη της κορυφής του λόφου της Φάμπρικας (Balandier, 2015, σελ.162, fig1, Επεξεργασία από Γ. Πουλής)

⁵¹⁵ Balandier & Guintrand (2016), σελ.123.

⁵¹⁶ Balandier Guintrand (2016), σελ.123.

Εικόνα 234: Υπόγειος χώρος κάτω από τον λόφο της Φάμπρικας (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Λίγα μέτρα ανατολικά του γκρεμισμένου βράχου που ονομάζεται ‘Διγενής’ αποκαλύφθηκε μια ευθυγράμμιση ογκολίθων με προσανατολισμό Ανατολή-Δύση (Εικ.233), η οποία θα μπορούσε να αντιστοιχεί σε ίχνη και όψη τειχών. Παρόμοια ίχνη είναι ορατά στον δυτικό προμαχώνα εκατέρωθεν της βορειοδυτικής πύλης της νέας Πάφου⁵¹⁷. Επομένως, η εν λόγω ευθυγράμμιση ογκολίθων ενδέχεται να αποτελεί τον βόρειο προμαχώνα της πόλης, ο οποίος πιθανόν να κατασκευάστηκε για προστασία των πρώτων κτηρίων της συνοικίας αυτής. Μέρος του βόρειου προμαχώνα αποτελεί ο τοίχος M3 (Εικ.235), ο οποίος βρίσκεται στην κατεύθυνση Ανατολής-Δύσης και είναι κατασκευασμένος από ακανόνιστες σειρές μικρών πλίνθων. Η τεχνική κατασκευής του τοίχου M3 μοιάζει με αυτήν των τοίχων της ‘Ελληνιστικής’ οικίας στη Μαλλούτενα⁵¹⁸.

⁵¹⁷ Balandier & Guintrand (2016), σελ.124

⁵¹⁸ Balandier & Guintrand (2016), σελ.136

Επίσης, έχουν εντοπιστεί μερικοί ογκόλιθοι κάτω από τη βορειότερη άκρη του λόφου, οι οποίοι ανήκουν στον τοίχο M1 (Εικ.236), μήκους άνω των 20 μέτρων με κατεύθυνση προς τα νότια. Ο τοίχος M1 ακουμπά στον φυσικό βράχο και η πρόσοψή του είναι κατασκευασμένη από λαξευτούς ογκόλιθους, ενώ το εσωτερικό του αποτελείται από χαλίκια⁵¹⁹.

Δύο κανονικές ψευδό-ισόδομες σειρές από ογκόλιθους, συνδεδεμένες με κονίαμα και αρμούς καλυμμένους με επίστρωση συνιστούν τον τοίχο⁵²⁰, του οποίου τα θεμέλια εντοπίστηκαν σε βάθος τριών

μέτρων. Πρόκειται για τοίχο αντιστήριξης, ο οποίος κατασκευάστηκε με οικοδομικό υλικό εγκαταλελειμμένων κτηρίων, πιθανόν στο τέλος της παρουσίας των Πτολεμαίων στο νησί ή λίγο αργότερα, όταν η Κύπρος τέθηκε υπό τον έλεγχο των Ρωμαίων⁵²¹.

Εικόνα 235: Ο τοίχος M3 (Bru, κ.ά., 2017, σελ.223)

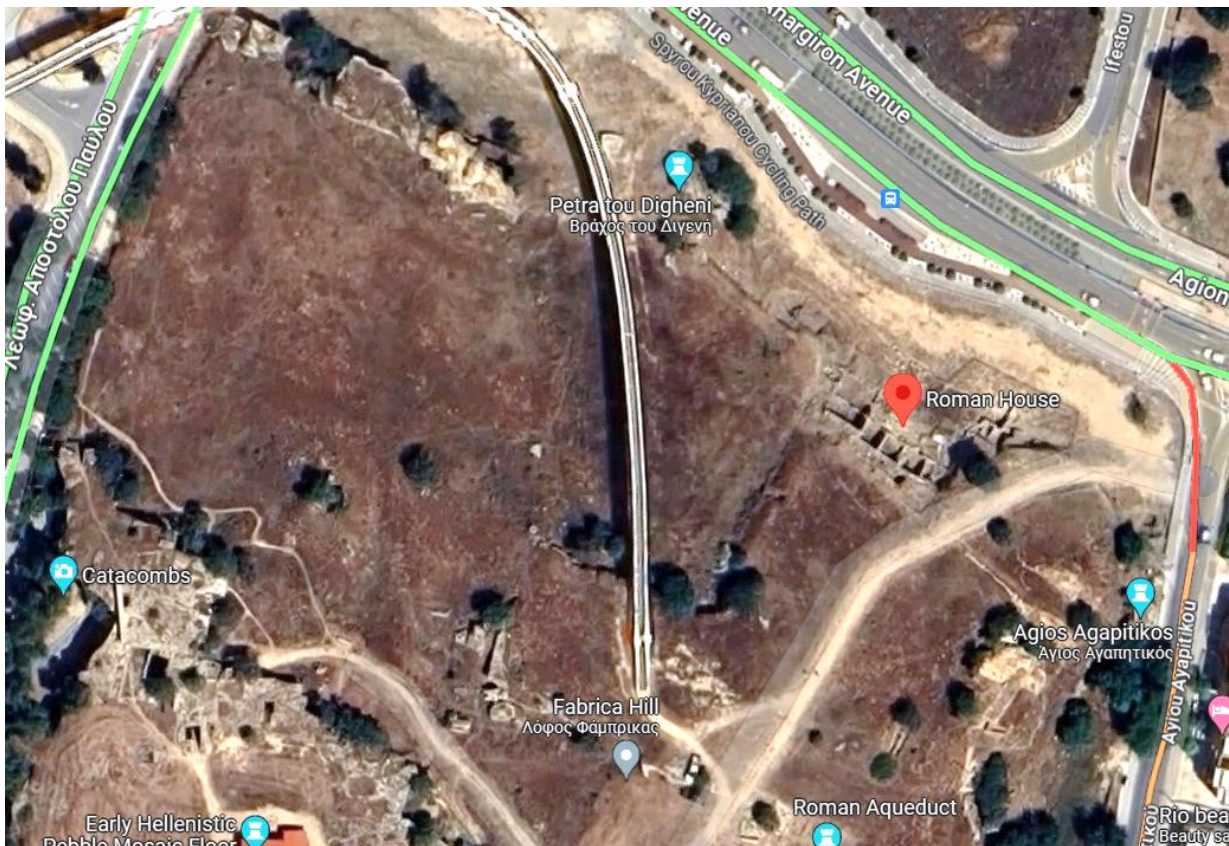
Εικόνα 236: Ο τοίχος αντιστήριξης M1 (Morvillez & Balandier, 2009, σελ. 439, fig 12.)

⁵¹⁹ <http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf/All/955F7C9421F21840422577AB0040179F?OpenDocument>

⁵²⁰ Musto (2012), σελ.3

⁵²¹ Morvillez & Balandier (2009), σελ.433

Στη βόρεια πλαγιά του λόφου αποκαλύφθηκε ρωμαϊκή οικία με αίθριο, της οποίας η έκταση ήταν περίπου 20 X 40 m² (Εικ.237). Η οικία ορίζεται στο βόρεια από τον δημόσιο δρόμο, στα νότια από τον υποτιθέμενο ελληνιστικό τοίχο, στα δυτικά από μονοπάτι που ξεκινά από τον δημόσιο δρόμο βόρεια της οικίας και κατευθύνεται νότια κατά μήκος του οροπεδίου του λόφου⁵²².

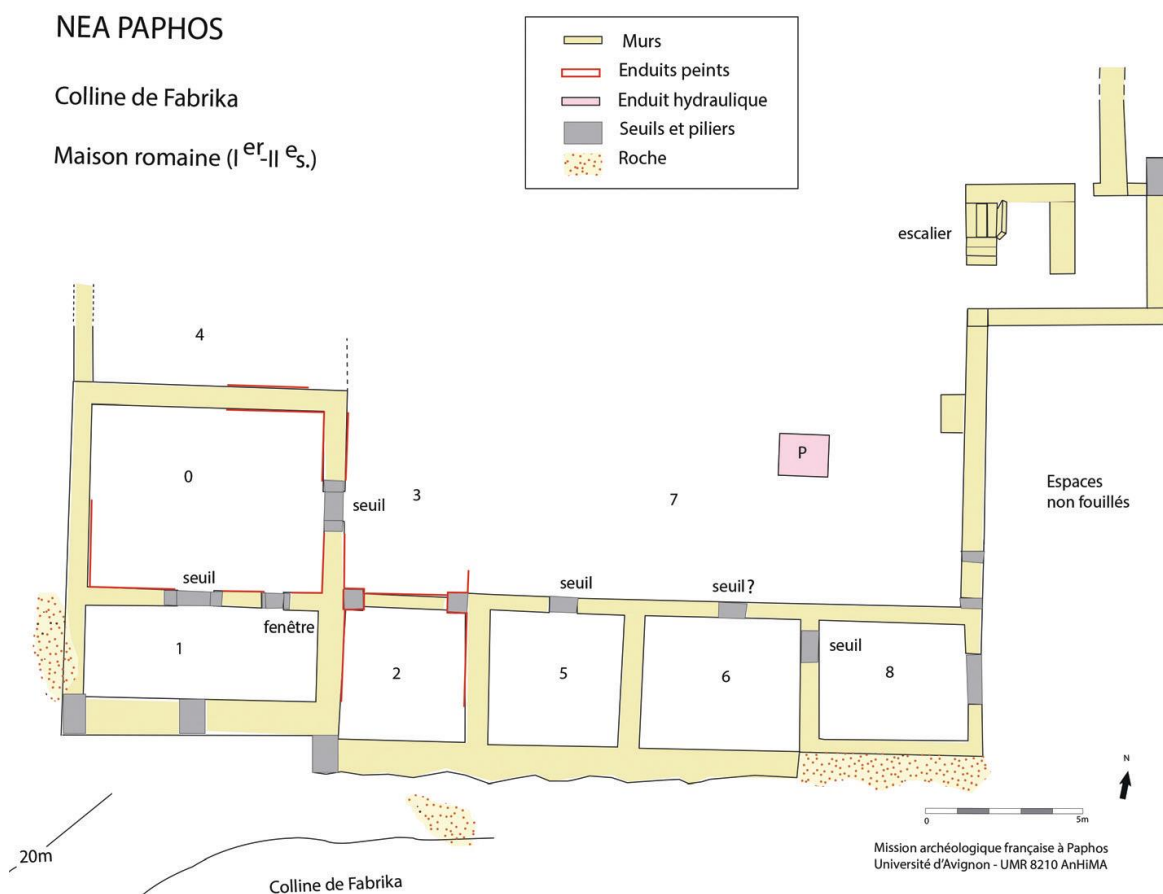

Εικόνα 237: Περιοχή λόφου Φάμπρικας – Η θέση της Ρωμαϊκής Οικίας

Ο Χώρος 1 της οικίας, ο οποίος βρίσκεται στη νότιο-δυτική γωνιά του κτηρίου (Εικ.238), έχει διαστάσεις 7,5 x 3,0μ. και προσανατολισμό Ανατολής-Δύσης. Ο νότιος τοίχος του χώρου αυτού αποτελούσε τον πίσω τοίχο του κτηρίου και χρησίμευε για την στήριξη του ελληνιστικού αναχώματος που υπήρχε στο πίσω μέρος του τοίχου αντιστήριξης M1. Στην όψη του νότιου τοίχου του Χώρου 1 έχουν αποκαλυφθεί ίχνη σοβά που αφορούν ζωγραφική επίστρωση, κομμάτια της οποίας βρέθηκαν αποσπασματικά στο πάτωμα του χώρου. Ο τοίχος

⁵²² Musto (2012), σελ.9

στη νοτιοδυτική γωνιά του δωματίου είχε καταρρεύσει είτε από σεισμό είτε από πίεση του εδάφους και είχε καλυφθεί από υλικό, το οποίο χρονολογείται την πρόιμη εποχή του Βεσπασιανού⁵²³.

Εικόνα 238: Κάτοψη της Ρωμαϊκής Οικίας (Bru κ.ά., 2017, σελ.225)

Η συνέχεια της ανασκαφής στον Χώρο 1 έδειξε πως το επίπεδο του εδάφους του αντιστοιχούσε σε ένα ανώτερο στρώμα μεγάλων θραυσμάτων βράχων, των οποίων οι κενοί χώροι είχαν επιχωματωθεί. Μέσα στο χώμα που χρησιμοποιήθηκε για την πλήρωση των κενών βρέθηκε σημαντικό κεραμικό σύνολο με ομοιογενή τεχνικά χαρακτηριστικά και μορφές που, ενδεχομένως, προέρχεται από εργαστήριο τοπικής παραγωγής. Κάποιες κεραμικές μορφές χρονολογούνται από την ύστερη περίοδο του Αυγούστου μέχρι την εποχή των Κλαυδίων⁵²⁴.

⁵²³ Balandier & Guinrand (2016), σελ.127

⁵²⁴ Balandier & Guinrand (2016), σελ.130

Οι εργασίες στη βόρεια όψη του βόρειου τοίχου του Χώρου 0 (Εικ.238) αποκάλυψαν τον Χώρο 4, του οποίου ο δυτικός τοίχος παρέμεινε μόνο στη θεμελίωση. Σύγχρονα έργα οδοποιίας στη σημείο αυτό δεν κατέστησαν δυνατό τον προσδιορισμό του Χώρου 4.

Στα ανατολικά της οικίας αποκαλύφθηκαν οι Χώροι 2, 5 και 6, που μαζί με τους Χώρους 1 και 8 συνιστούν τη νότια πτέρυγας της οικίας (Εικ.238). Στον Χώρο 5 του κτηρίου αποκαλύφθηκε δάπεδο, το οποίο είχε στηριχθεί σε ισοπεδωτική στρώση του πυθμένα του λατομείου (Εικ.239) και μέσα στο ισοπεδωτικό στρώμα ανακαλύφθηκαν διάφορα αντικείμενα, όπως μαργαριτάρια, ένα χάλκινο δαχτυλίδι, θραύσματα από γυαλί, ένα νόμισμα και δύο

Εικόνα 239: Ο Χώρος 5 και ο Χώρος 6 (θέα προς τα νότια) (Βτν κ.ά., 2017, σελ.227)

θραύσματα μαρμάρινης πλάκας 25 χιλιοστών που φέρουν ημιτελή επιγραφή (δες Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 7’). Πρόκειται για τιμητική επιγραφή που υπενθυμίζει την παρέμβαση της πόλης ή ενός ατόμου στη χρηματοδότηση για προμήθεια κριθαριού κατά τη διάρκεια έλλειψης τροφίμων. Από τον τύπο των γραμμάτων, η επιγραφή χρονολογείται τον 1^ο μ.Χ. αιώνα. Επίσης, το νόμισμα που βρέθηκε είναι ένα shekel που εκδόθηκε στην Ιερουσαλήμ το 67 μ.Χ. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα χρονολογικά τοποθετημένα στοιχεία, το δάπεδο του Χώρου 5 κατασκευάστηκε προς το τέλος του 1^{ου} αι. μ.Χ. και η επιγραφή ενδεχομένως να σχετίζεται με τον λοιμό που έπληξε την Ανατολική Μεσόγειο το 92-93 μ.Χ. στα χρόνια της

βασιλείας του Δομιτιανού⁵²⁵. Τα παραπάνω ευρήματα ενδεχομένως να αφορούν την τελευταία φάση χρήσης του κτηρίου⁵²⁶. Η στρωματογραφική ανασκαφή στον Χώρο 6 αποκάλυψε νόμισμα, το οποίο χρονολογείται στη βασιλεία του Ηλιογάβαλου. Επίσης, έχουν ανακαλυφθεί δύο καρδιάσχημες κολώνες (Εικ.240), που χρονολογούνται τον 3^ο αι. μ.Χ.

Εικόνα 240: Χώρος 6 - Βάση κολόνας σε σχήμα καρδιάς (Bru κ.ά, 2017 σελ.229)

Ο δυτικός τοίχος του Χώρου 8 της νότιας πτέρυγας εκτείνεται βόρεια, με κατεύθυνση νότου-βορρά, δημιουργώντας έναν κεντρικό χώρο, τον Χώρο 7 (Εικ.238). Στον Χώρο 7 αποκαλύφθηκε δάπεδο από υδραυλικό σκυρόδεμα, που ενδέχεται να είναι ο πυθμένας ενός impluvium (Εικ.241).

Εικόνα 241: Ο Χώρος 7 της οικίας - υδραυλικό σκυρόδεμα (θέα προς τα νότια) (Bru κ.ά., 2017, σελ.226)

⁵²⁵ Wiemer (1997), σελ.195-215

⁵²⁶ Bru, κ.ά. (2017), σελ.229

Επίσης, στα βόρεια της ανατολικής πτέρυγας ανακαλύφθηκε κλιμακοστάσιο οριοθετημένο από δύο τοίχους, που ενδεχομένως οδηγούσε σε όροφο. Ανατολικά του κλιμακοστασίου, ένας τοίχος αντιστήριξης πανομοιότυπος στη σχεδίαση με τον τοίχο αντιστήριξης στη νότια πτέρυγα, καθορίζει το ανατολικό όριο του κτιρίου.

Οι ανασκαφές στα βόρεια του κλιμακοστασίου εντόπισαν χώρο, που εικάζεται ότι ανήκει στη βόρεια πτέρυγα του κτηρίου. Από τον χώρο αυτό έχουν καθαριστεί μόνο ο ανατολικός και ο νότιος τοίχος, αποκαλύπτοντας ότι ο νότιος τοίχος ήταν στερεωμένος σε παλαιότερο τοίχο, θεμελιωμένο πολύ βαθύτερα, στοιχείο που μαρτυρεί την ύπαρξη οικοδομικών δραστηριοτήτων πριν από την ανέγερση του εν λόγω ρωμαϊκού κτηρίου⁵²⁷.

Μερικά μέτρα βορειότερα του αρχαίου θεάτρου εντοπίστηκε δάπεδο δεξαμενής, καθώς επίσης και σύστημα αγωγών λαξευμένων στον φυσικό βράχο (Εικ.233, θέση β). Στους αγωγούς βρέθηκαν πήλινοι σωλήνες ενός υπόγειου υδραγωγείου, το οποίο κατέληγε στο θέατρο, στην άλλη πλευρά του λόφου⁵²⁸. Το σύστημα αγωγών είχε κατεύθυνση Ανατολή-Δύση και σταματούσε ένα μέτρο πριν από μία ευθυγράμμιση Βορρά-Νότου, που αποτελούνταν από χοντρές ασβεστολιθικές πλάκες (Εικ.242, Εικ.243). Οι πλάκες αυτές αποτελούσαν το κάλυμμα του υδραγωγείου που τροφοδοτούσε τη μεγάλη στέρνα, η οποία αποκαλύφθηκε περίπου σαράντα μέτρα νοτιότερα και χρονολογήθηκε, το αργότερο, τον 2^ο αι. μ.Χ.⁵²⁹ Η μεγάλη στέρνα πιθανόν να κτίστηκε στα ερείπια ενός υπαίθριου λατομείου. Το υδραγωγείο που την τροφοδοτούσε θα μπορούσε να είχε δημιουργηθεί είτε την ίδια εποχή με τη νέα συνοικία της πόλης κατά την περίοδο του Αυγούστου (27 π.Χ. – 14 μ.Χ.) είτε την περίοδο των Αντωνίωνων (138 μ.Χ. – 161 μ.Χ.), ως ένα έργο παράλληλο με τα έργα εξωραϊσμού του θεάτρου μετά από τον μεγάλο σεισμό που έπληξε την πόλη της Πάφου κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Αδριανού (117-138) μ.Χ.⁵³⁰.

⁵²⁷ Bru, κ.ά. (2017), σελ.226

⁵²⁸ [http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf/All/955F7C9421F21840422577AB0040179F/\\$file/PRESS%202011.pdf](http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf/All/955F7C9421F21840422577AB0040179F/$file/PRESS%202011.pdf)

⁵²⁹ Balandier & Guintrand (2016), σελ.137.

⁵³⁰ Balandier & Guintrand (2016), σελ.141.

Εικόνα 242: Πλάκες κάλυψης υδραγωγείου (θέα προς τα βόρεια) (Bru κ.ά., 2017, σελ.223)

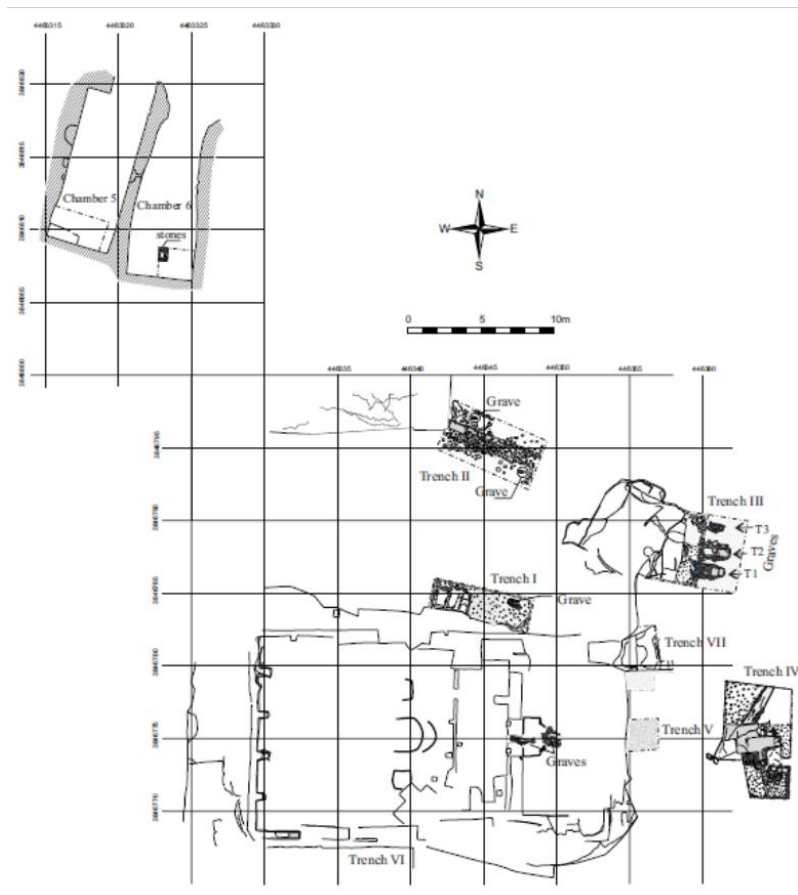
Εικόνα 243: Κανάλι κομμένο στο βράχο - δεξαμενή υποδοχής νερού (θέα προς τα δυτικά) (Bru κ.ά., 2017, σελ.223)

Εστιάζοντας στην κορυφή του λόφου της Φάμπρικας, μια πέτρινη υποδομή κτηρίου στα βορειοδυτικά του πρώιμου ελληνιστικού Θεάτρου ερμηνεύεται από τον Daszewski (1978) ως πλατφόρμα ναού⁵³¹. Η χρονική διάρκεια της δραστηριότητας του κτηρίου αυτού, χωρίς οποιαδήποτε άλλη ένδειξη τοιχοποιίας στο εσωτερικό του, προσδιορίζεται μόνο με βάση την κεραμική που βρέθηκε στις επιχωματώσεις που εφάπτονται της εξέδρα του. Το κτήριο χρονολογείται από την ύστερη ελληνιστική 2^{ος} – 1^{ος} αι, π.Χ. μέχρι τα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ.⁵³². Οι ανασκαφικές εργασίες στον χώρο αυτό επικεντρώθηκαν στον καθαρισμό του κεντρικού και δυτικού μέρους της πλατφόρμας του ναού και στον καθαρισμό του κυρίως ναού, αφαιρώντας

⁵³¹ Daszewski (1978), σελ.181.

⁵³² Balandier κ.ά (2022), σελ.247.

θάμνους από το δυτικό άκρο και δίνοντας με αυτόν τον τρόπο μια λεπτομερή περιγραφή του περιγράμματός του (Εικ.244)⁵³³.

Εικόνα 244: Γενικό σχέδιο εξέδρας του ναού - θέσεις ανασκαφών (Τάφροι I-I-IV) και υπόγειων θαλάμων 5 και 6 (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.46).

⁵³³ Balandier (2015), σελ.163-165

Επίσης, η διερεύνηση του ανατολικού μέρους του ναού και του περιβάλλοντα χώρο⁵³⁴, έχει καταδείξει ότι το ανατολικό τμήμα της εξέδρας του ναού, το οποίο είχε ταυτιστεί με πρόναο, ενδέχεται να λειτουργούσε ως μη στεγασμένο προαύλιο⁵³⁵. Στα δυτικά του χώρου αυτού βρέθηκαν δύο σκελετοί ανδρών θαμμένοι στον άξονα Ανατολής-Δύσης, με τα πόδια να βλέπουν προς την ανατολή. Οι σκελετοί ήταν θαμμένοι σε ραχιαία θέση (Εικ.245). Το υλικό που κάλυπτε τις δύο ταφές, το οποίο περιλάμβανε θραύσματα πλακιδίων από ψαμμίτη, κεραμίδια από τερακότα, τμήματα γυάλινων αγγείων και μεγάλους ψηφιδωτούς κύβους, ενδέχεται να προέρχεται από την καταστροφή μιας μικρής εκκλησίας, η οποία είχε κτιστεί στα απομεινάρια του αρχαίου ναού⁵³⁶. Το λαξευμένο περίγραμμα του πρεσβυτερίου της εκκλησίας αυτής είναι ορατό στο κεντρικό μέρος του ναού. Οι θαμμένοι σκελετοί πιθανόν να ανήκαν σε σημαντικά πρόσωπα, τα οποία συνδέονταν με την ίδρυση και τη δραστηριότητα της μικρής εκκλησίας. Οι ταφές τους χρονολογούνται στον 6^ο με 7^ο αι. μ.Χ.⁵³⁷

Εικόνα 245: Ταφές στον προαύλιο χώρο του ναού (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.46)

⁵³⁴ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.46.

⁵³⁵ Mlynarczyk (2020), σελ.62–63.

⁵³⁶ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.46.

⁵³⁷ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.46.

Στα βόρεια του ναού (Εικ.244, Τάφος I) βρέθηκε κεραμική του 2^ο αι. μ.Χ. και στα βορειοανατολικά της Τάφρου I αποκαλύφθηκε τάφος με υπολείμματα παιδικού σκελετού και στο σημείο του κρανίου βρέθηκε σταυρός από στεατίτη. Ο τάφος οριζόταν από τρεις όρθιους λίθους σε σχήμα Π. Η ταφή χρονολογείται την πρώιμη βυζαντινή περίοδο⁵³⁸. Σε απόσταση 8 μέτρων βόρεια της Τάφρου I (Εικ.244, Τάφος II) διερευνήθηκε μια σειρά από πέτρες, συμπεριλαμβανομένης μιας μεγάλης πλάκας, που σχημάτιζαν έναν τοίχο σε διάταξη Ανατολής-Δύσης. Ο τοίχος αυτός, ο οποίος ήταν ορατός στην επιφάνεια, είχε στη νότια πλευρά του ένα λιθόστρωτο, ενδεχομένως ερείπια δρόμου ή αυλής που σχετίζονταν με αυτόν (Εικ.246). Στρώματα εδάφους που σχετίζονται με τον τοίχο χρονολογούνται στη μεσαιωνική και οθωμανική περίοδο, ενώ στρώμα που βρίσκεται κάτω από αυτά χρονολογείται, με βάση την κεραμική, στη ρωμαϊκή περίοδο. Σε αυτά τα επίπεδα ανασκάφηκαν δύο ταφές νηπίων, μία στο νοτιοανατολικό τμήμα της Τάφρου II και μία στο βορειοδυτικό⁵³⁹.

Εικόνα 246: Τοίχος με ανατολικό-δυτικό προσανατολισμό (θέα προς τα ανατολικά) (Τάφος II) (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.51).

Σε χώρο στα βορειοανατολικά της πλατφόρμας του ναού (Εικ.244, Τάφος III) κοντά σε λαξευμένο βράχο, αποκαλύφθηκαν ίχνη καναλιού στη νοτιοδυτική πλευρά του βράχου. Επίσης, στην ανατολική του πλευρά αποκαλύφθηκαν δύο μακριά καμπυλωτά σκαλοπάτια-

⁵³⁸ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.48

⁵³⁹ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.50

βαθμίδες με καθοδική πορεία ανατολικά και ελαφρώς νότια. Η κεραμική από τη χαμηλότερη βαθμίδα χρονολογείται από τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ. μέχρι τα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. Οι ανασκαφικές εργασίες αποκάλυψαν επίσης σε βάθος 20-30 εκατοστών, σε κάποια απόσταση ανατολικότερα, τρεις τάφους που χρονολογικά εντάσσονται στους ύστερο-ρωμαϊκούς χρόνους, καθώς και ένα *stibadium*, δηλαδή μία περίπου ημικυκλική εξέδρα που λειτουργούσε ως υπαίθριος χώρος δεξιώσεων και φιλοξενούσε περιορισμένο αριθμό ατόμων⁵⁴⁰. Με αναφορά στη χρονολόγηση των κεραμικών ευρημάτων, το *stibadium* ήταν σε χρήση μέχρι περίπου τα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ.⁵⁴¹

Στα κάποια απόσταση στα ανατολικά του ναού (Εικ.244, Τάφος IV) οι ανασκαφικές εργασίες αποκάλυψαν υπολείμματα λαξευμένης λεκάνης, η οποία έχει σχήμα κύβου εξωτερικά και κώνου εσωτερικά. Σύμφωνα με τις Balandier και Mlynarczyk (2021), η λεκάνη αυτή πιθανόν να σχετίζεται με την βραχώδη προεξοχή (βωμός;) που βρίσκεται μπροστά από την πρόσοψη του ναού⁵⁴².

Έξω από τη βορειοανατολική γωνία της εξέδρας του ναού, οι ανασκαφικές εργασίες αποκάλυψαν μια είσοδο λαξευμένη στον βράχο, στο εξωτερικό κάτω μέρος του προαυλίου του ναού. Αποτελούνταν από ένα σκαλοπάτι διαστάσεων 2,40μ. μήκους και 0,98-1,20μ πλάτους, με καμπύλο στηθαίο στη νότια πλευρά και σχεδόν οριζόντια ράμπα κάτω (Εικ.247). Η μη-αξονική θέση της εισόδου

Εικόνα 247: Είσοδος στη βορειοανατολική γωνία της εξέδρας του ναού (θέα προς τα δυτικά) (Τάφος VII). Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.62.

⁵⁴⁰ Mlynarczyk (2022), σελ.263

⁵⁴¹ Balandier κ.ά. (2022), σελ. 248

⁵⁴² Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.58

ενός ιερού έχει τις ρίζες της στην εγχώρια παράδοση της κυπριακής ιερής αρχιτεκτονικής, που χρονολογείται από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού⁵⁴³. Βρέθηκαν, επίσης, αντικείμενα που πιθανόν να συνδέονται με τον ναό, όπως τμήματα ασβεστολιθικού γείσου (Εικ.248), ζωγραφισμένα θραύσματα από σοβά, καθώς και τμήμα μάσκας από τερακότα σε φυσικό μέγεθος⁵⁴⁴ (Εικ.249). Το υλικό που ανασκάφηκε ανήκει στην ελληνιστική και πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο.

Εικόνα 248: Τάφος VII: θραύσμα ασβεστολιθικού γείσου - σκαλοπάτι με καμπύλο στηθαίο (θέα προς τα δυτικά) (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.62)

Εικόνα 249: Θραύσμα μάσκας από τερακότα (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.62)

Στα νότια του ναού (Εικ.244, Τάφος VI), κάτω από το επιφανειακό υπόστρωμα του εδάφους που περιλάμβανε υλικό από την οθωμανική αλλά και τη σύγχρονη περίοδο, υπήρχαν δύο στρώματα με χώμα, από τα οποία ανασκάφηκαν ευρήματα που χρονολογούνται από την πρώιμη ρωμαϊκή μέχρι τη μεσαιωνική περίοδο.

Ο λόφος της Φάμπρικας, αν και δεν έχει ανασκαφεί πλήρως, περιλαμβάνει, εκτός από τα θεμέλια του ναού που είναι λαξευμένα στον βράχο, υπολείμματα υπόγειων λατρευτικών χώρων. Οι δεκατέσσερις κοιλότητες βράχου που έχουν καταγραφεί μέχρι τώρα δεν είναι φυσικής προέλευσης⁵⁴⁵. Έξι από αυτές λαξεύτηκαν κατά τη διάρκεια λατομικών

⁵⁴³ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.60

⁵⁴⁴ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.60

⁵⁴⁵ Balandier (2015), σελ.168

δραστηριοτήτων την ελληνιστική περίοδο και αργότερα αναδιαμορφώθηκαν για άλλους σκοπούς. Επίσης, επτά υπόγειοι θάλαμοι φαίνεται ότι είχαν χρησιμοποιηθεί για σκοπούς λατρείας στους ελληνιστικούς ή και στους ρωμαϊκούς χρόνους⁵⁴⁶.

Σε απόσταση 35 μέτρων βορειοδυτικά της εξέδρας του ναού αποκαλύφθηκαν οι υπόγειοι θάλαμοι 5 και 6 (Εικ.250). Ο θάλαμος 6 έχει τραπεζοειδές σχήμα, είναι επιμήκης σε άξονα βορρά-νότου και έχει διαστάσεις 13,00 x 4,30 μ. Σε όρυγμα που ανοίχτηκε στη νοτιοανατολική γωνιά του θαλάμου (Εικ.251) ανασκάφηκε υλικό μεικτής χρονολογίας. Ενδέχεται ο θάλαμος αυτός να είχε χρησιμοποιηθεί από τους χριστιανούς κατά τη βυζαντινή ή φραγκική περίοδο.

Εικόνα 250: Είσοδοι στους υπόγειους θαλάμους 6 και 5 (θέα προς νοτιοδυτικά) (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.63)

⁵⁴⁶ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.62

Εικόνα 251: Θάλαμος 6 μετά τον καθαρισμό της επιφάνειας και πριν από την εκσκαφή (θέα προς τα νότια) (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.63).

Ο θάλαμος 5 είναι λίγο πιο μικρός από τον θάλαμο 6 και έχει πιο στενόμακρο ορθογώνιο σχήμα με διαστάσεις 11,50 x 4,30 μ. (Εικ.252). Στον δυτικό τοίχο του έχουν σκαφτεί τρεις κόγχες, για τις οποίες ο Bessac εκτιμά ότι χαρακτηρίζουν χώρους λατρείας, όπως και οι θόλοι⁵⁴⁷. Σύμφωνα με την Balandier, ο θάλαμος 5 θα μπορούσε να αποτελεί μέρος μιας οντότητας και να συνδέεται με τον θάλαμο 6, αφού τους διαχωρίζει μόνο ένας τοίχος πάχους λίγο περισσότερο από 1 μ.⁵⁴⁸ Σε ανασκαφή κάτω από το σημερινό επίπεδο της επιφάνειας του θαλάμου 5 βρέθηκαν ίχνη λατομικών δραστηριοτήτων και μάζα από λίθους καθώς και διάσπαρτα κεραμικά, τα οποία ανήκουν σε μεταγενέστερο τμήμα της ελληνιστικής περιόδου, δηλαδή στο δεύτερο μισό του πρώτου αιώνα π.Χ. Βρέθηκαν, επίσης, μαγειρικά σκεύη

⁵⁴⁷ Bessac (2016), σελ.117

⁵⁴⁸ Balandier (2015), σελ.171

(Εικ.253), γεγονός υποδηλώνει ότι ο θάλαμος μπορεί να ήταν τόπος παρασκευής ή σερβιρίσματος φαγητού, πιθανόν σε σχέση με τελετουργικά συμπόσια⁵⁴⁹.

Εικόνα 252: Θάλαμος 5 πριν από την ανασκαφή, θέα προς τα νότια (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.64).

Εικόνα 253: Καπάκι μαγειρικού σκεύους και λαβή από μαγκάλι (Balandier & Mlynarczyk, 2021, σελ.65-66).

⁵⁴⁹ Balandier & Mlynarczyk (2021), σελ.66

Οι ανασκαφές νοτιώς του βραχώδους οροπεδίου του λόφου της Φάμπρικας, κάτω από τον ναό και δυτικά, αποκάλυψαν ένα υπόγειο λατομείο (Εικ.254), που είχε μετατραπεί, εν μέρει, σε αίθουσα λατρείας. Από το λατομείο σώζεται η πίσω πλευρά μιας ορθογώνιας αίθουσας με προσανατολισμό βορρά-νότου. Η πρόσβαση στην αίθουσα αυτή πιθανόν να γινόταν από τα νότια. Το γεγονός ότι ο υπόγειος αυτός χώρος βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από τον ναό ενδέχεται να καταδεικνύει ότι αποτελούσε μέρος του λατρευτικού συγκροτήματος του ναού. Η οροφή του υπόγειου λατομείου έχει καταρρεύσει, μάλλον από την αρχαιότητα⁵⁵⁰. Στα βόρεια της αίθουσας, μια τεράστια κόγχη παρουσιάζεται με την όψη ενός κογχυλιού και φέρει τρεις μικρές λαξευμένες κόγχες.⁵⁵¹ Σύμφωνα με την Balandier (2015), ο λατρευτικός χώρος πρέπει να δημιουργήθηκε μετά από την εξορυκτική δραστηριότητα που υπήρχε στον λόφο της Φάμπρικας και πιθανόν να χρονολογείται στα τέλη της ελληνιστικής περιόδου ή στην πρόιμη ρωμαϊκή περίοδο⁵⁵².

Εικόνα 254: Δωμάτιο με κόγχη κοχύλι (θέα προς τα βόρεια) (Balandier, 2015, σελ.169)

⁵⁵⁰ Balandier (2015), σελ.169

⁵⁵¹ Bessac (2016), σελ.117

⁵⁵² Balandier (2015), σελ.170

Βορειοδυτικά από την εξέδρα του ναού, η τυχαία ανακάλυψη ενός ψηφιδωτού το 1996 (Εικ.255), οδήγησε στην αποκάλυψη του τρικλίνιου (triklinium) πάνω από έναν υπόγειο θάλαμο. Η εικονογραφία του ψηφιδωτού έχει θαλάσσιο χαρακτήρα και το περίγραμμά του σε σχήμα Γ αντιστοιχεί στο σχήμα ενός ‘τρικλίνιου’ (triclinium) που προοριζόταν για χώρο συμποσίου⁵⁵³ και είχε τελετουργικό χαρακτήρα⁵⁵⁴. Χρονολογήθηκε τον 3^ο π.Χ. με βάση την τεχνοτροπία και την τεχνική του ψηφιδωτού, όσο και από τα κεραμικά ευρήματα⁵⁵⁵.

Εικόνα 255: Ψηφιδωτό στον λόφο της Φάμπρικας (φωτογραφία από τον Γ. Πουλή, 2023)

Το πρωτοελληνιστικό ψηφιδωτό ‘τρικλίνιο’ (triklinium) (Εικ.256), όπως φαίνεται, προοριζόταν για συμπόσιο μιας συγκεκριμένης ομάδας συμμετεχόντων σε σχέση με κάποια λειτουργία. Σε αντίθεση με το stibadium, το τρικλίνιο μπορούσε συνολικά να φιλοξενήσει τουλάχιστον 12 άτομα. Στη νότια πλευρά του, ένας ‘καναπές’ συμποσίων, ο οποίος είναι σκαμμένος στον βράχο και έχει μήκος 2,20 μ. και πλάτος 0,70μ., μπορούσε να φιλοξενήσει

⁵⁵³ Guimier-Sorbets (2009), σελ.147

⁵⁵⁴ Balandier κ.ά. (2022), σελ.251

⁵⁵⁵ Młynarczyk (2022), σελ.264

μέχρι και πέντε άτομα . Ο ‘καναπές’ αυτός συνόρευε στα ανατολικά με έναν αγωγό καναλιού, καλυμμένο με πλάκες ψαμμίτη⁵⁵⁶.

Εικόνα 256: Λαξευμένος στο βράχο ‘καναπές’ συμποσίου στα νότια του triclinium. (λήψη από τα βόρεια)
(Młynarczyk, 2022, σελ.264)

Το triclinium θα μπορούσε να χρησίμευε ως χώρος για κάποιο τελετουργικό συμπόσιο υπό την αρμοδιότητα του ‘αρχηγού της γιορτής’⁵⁵⁷, αφού επιγραφικά τεκμηριώνονται τέτοιου είδους υπηρεσίες στη Νέα Πάφο στο πλαίσιο της γιορτής των νερόνειων⁵⁵⁸. Σε αντίθεση με τις πιο πάνω ερμηνείες, ο Guimier-Sorbets (2009) υποθέτει ότι το triclinium, πιθανόν μαζί με κάποια παρακείμενα δωμάτια και τον υπόγειο θάλαμο, να αποτελούσε ένα είδος ηρώου που στέγαζε συμπόσια αναμνηστικού χαρακτήρα⁵⁵⁹. Ενδέχεται να αποτελούσε ηρώο μιας μυθικής ή ιστορικής προσωπικότητας, με πιθανότερο υποψήφιο για την ηρωική λατρεία τον Κινύρα,

⁵⁵⁶ Młynarczyk (2022), σελ.264

⁵⁵⁷ Młynarczyk (2022), σελ.72

⁵⁵⁸ Cayla (2018), σελ.267- 277, αρ.157

⁵⁵⁹Guimier-Sorbets (2009), σελ.150-151

τον μυθικό ιδρυτή της δυναστείας της οποίας ο Νικοκλής ήταν ο τελευταίος γόνος⁵⁶⁰. Σύμφωνα με τον Cayla (2018), σε όλες σχεδόν τις γραπτές πηγές ο Κινύρας εμφανίζεται ως ‘μια ηρωική θεότητα’ (une divinité héroïque) και όχι ως ‘επικός ήρωας’ (un héros épique)⁵⁶¹. Όσον αφορά στο κατά πόσο το τρικλίνιο θα πρέπει να συνδεθεί με την ελληνιστική αίθουσα δεξιώσεων και τους υπόγειους θαλάμους της στη Φάμπρικα, αυτό θα φανεί σε μελλοντική ερευνητική δραστηριότητα⁵⁶².

Η διερεύνηση της περιοχής γύρω από το τρικλίνιο αποκάλυψε περισσότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα στη βόρεια και δυτική πλευρά του, τα οποία αξιοποιήθηκαν για τη δημιουργία του πρώτου του σχεδίου (Εικ.257). Το αρχικό σχέδιο του κτηρίου είχε αλλάξει από τις παρεμβάσεις που έγιναν κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, όπως ένας λάκκος στη νότια πλευρά του που ερμηνεύεται ως δεξαμενή και ένας κλίβανος τήξης γυαλιού στο ανατολικό τμήμα του ψηφιδωτού. Επίσης, δύο νομίσματα, ένα του Σεπίμιου Σεβήρου και ένα του Λικινίου, κατατάσσουν χρονολογικά αυτές τις δραστηριότητες τον 3^ο με 4^ο αι. μ.Χ. Στη νότια πλευρά του triclinium υπήρχε ένα πέρασμα με βοτσαλωτό δάπεδο, με κατεύθυνση Ανατολής-Δύσης, που καταστράφηκε κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Παρόλα αυτά, διατηρήθηκε ένας αγωγός κανάλι, που εκτείνεται από το συγκεκριμένο πέρασμα προς τα νότια.

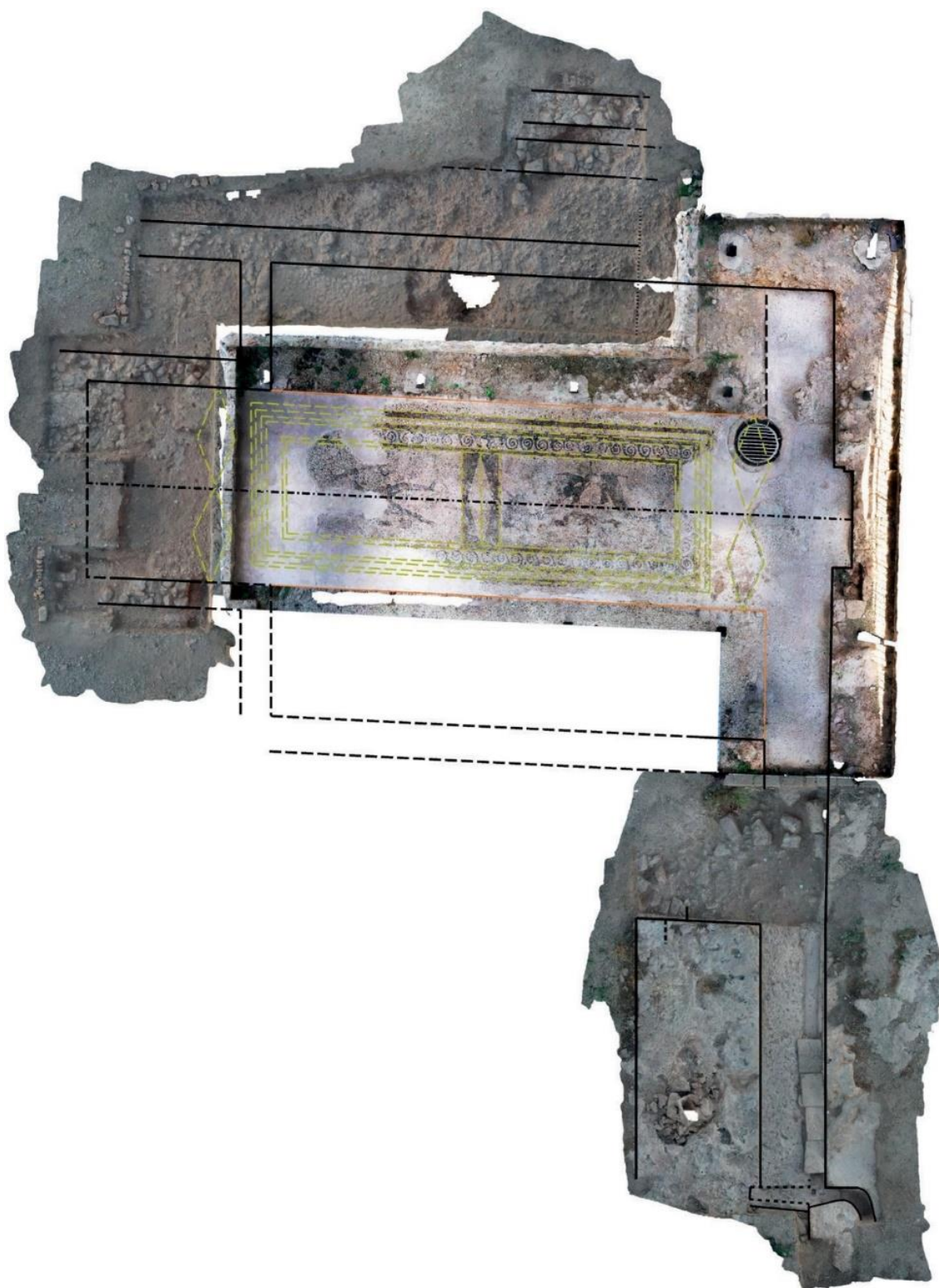
Οι πρόσφατες ανασκαφές των έργων ύδρευσης στα ανατολικά του triclinium έχουν αποκαλύψει μια πορεία του αγωγού σε σχήμα φιδιού (Εικ.258). Ο αγωγός περιείχε πήλινους σωλήνες πρώιμου ρωμαϊκού τύπου και κατεύθυνε τα νερά στη βόρεια ανατολική γωνιά του triclinium. Σε κάποια τελική χρονολογική φάση του έργου ύδρευσης, ένα σημείο του αγωγού (νοτιοανατολικά) είχε εξαλειφθεί. Από την κεραμική της περιοχής η φάση αυτή προσδιορίζεται τον 3^ο με 4^ο αι. μ.Χ. Η ευρύτερη περιοχή του triclinium απέδωσε περιστασιακά κεραμικά ευρήματα που χρονολογούνται και μετά τη ρωμαϊκή περίοδο⁵⁶³.

⁵⁶⁰ Młynarczyk (2020), σελ.73

⁵⁶¹ Cayla (2018), σελ.62

⁵⁶² Młynarczyk (2020), σελ.73

⁵⁶³ Balandier κ.ά (2022), σ.254

Εικόνα 257: Κάτοψη υπολειμμάτων πρώιμου ελληνιστικού triclinium (Balandier, κ.ά., 2022, σελ.252)

Εικόνα 258: Περιοχή triclinium- Έργα ύδρευσης ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου (Balandier, κ.ά., 2022, σελ.253)

Συνοψίζοντας, ο λόφος της Φάμπρικας περιλαμβάνει τα θεμέλια ενός κτηρίου, ενδεχομένως ναού, λαξευμένου σε βράχο και υπολείμματα υπόγειων λατρευτικών χώρων. Όσον αφορά τη θεότητα στην οποία ήταν αφιερωμένος ο ναός, οι μέχρι πρόσφατα ανευρεθείσες πηγές δεν καθιστούν δυνατή την επιβεβαίωση των υποθέσεων του Daszewski και της Mlynarczyk, ότι δηλαδή ο ναός ήταν αφιερωμένος στην Αφροδίτη⁵⁶⁴. Για την Balandier (2015) υπάρχουν μόνο τοπογραφικοί και επιγραφικοί υπαινιγμοί⁵⁶⁵. Οι υπαινιγμοί αυτοί αντιστοιχούν σε ένα ιερό στην κορυφή του λόφου, το οποίο είναι ορατό από οποιοδήποτε σημείο της πόλης και παράλληλα βρίσκεται κοντά στην ανατολική πύλη από όπου ξεκινούσε η ιερή πομπή με κατεύθυνση το ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, καθώς και δύο αφιερώσεις χαραγμένες σε επιγραφές που βρέθηκαν στους πρόποδες της Φάμπρικας και εικάζεται ότι μπορεί να αναφέρονται την Αφροδίτη⁵⁶⁶. Δεν υπάρχει, όμως, αμφιβολία ότι ο ναός αυτός ήταν αφιερωμένος σε τοπική λατρεία, είτε πρόκειται για την Αφροδίτη είτε κάποια άλλη θεότητα⁵⁶⁷.

Οι υδραυλικές εγκαταστάσεις και η μεγάλη δεξαμενή που έχουν αποκαλυφθεί στον λόφο της Φάμπρικας, ενδεχομένως να σχετίζονται με τον ρόλο που διαδραματίζει το νερό στη λατρεία της Αφροδίτης και κατά συνέπεια με την ύπαρξη του ναού⁵⁶⁸. Επίσης, η υπόγεια αίθουσα με το κογχύλι ως εγχάρακτη διακόσμηση στα νότια και δυτικά του ναού, πιθανόν να υπενθυμίζει τη σχέση που έχει το συγκεκριμένο σύμβολο με τη γονιμότητα και τη θεά Αφροδίτη.

Μια επιγραφή προς τιμήν του Πτολεμαίου Θ΄ Σωτήρ Β΄ Λάθυρου για τη νίκη του απέναντι στον Αλέξανδρο Ιανναίο στην τοποθεσία Ασώφων⁵⁶⁹, η οποία βρέθηκε στην τοποθεσία Λιγκρί του Διγενή στη βόρεια πλευρά του λόφου της Φάμπρικας, θα μπορούσε να

⁵⁶⁴ Balandier (2015), σελ.165

⁵⁶⁵ Balandier κ.ά (2022), σελ.246.

⁵⁶⁶ Mitford (1938), σελ.18, αρ.1

⁵⁶⁷ Balandier κ.ά (2022), σελ.251

⁵⁶⁸ Balandier (2015), σελ.167

⁵⁶⁹ Nicolaou, I. (1968), σελ.74-75, Flavius Josephe, Ant. Jud., XIII,338

αποτελεί ένδειξη της παρουσίας του Πτολεμαίου βασιλιά στην περιοχή, για τον οποίο ενδεχομένως να είχε κτιστεί ο ναός⁵⁷⁰.

Επίσης, μια θεότητα που πιθανόν να λατρευόταν στον λόφο της Φάμπρικας, ίσως και στον ναό στην κορυφή του λόφου, ενδέχεται να είναι ο Διόνυσος με βάση την αναπαράσταση του ψηφιδωτού που βρέθηκε στα βορειοδυτικά του ελληνιστικού Θεάτρου πάνω από έναν υπόγειο θάλαμο που χρησίμευε ως τάφος (Εικ.255). Η αναπαράσταση του ψηφιδωτού αυτού, συνδέεται με ταφική εικονογραφία που παραπέμπει στον Διόνυσο, ο οποίος εκτός από θεός του κρασιού, της χαράς, των συμποσίων και της ζωής, είναι και θεός του θανάτου με συχνή παρουσία στην ταφική εικονογραφία⁵⁷¹. Τα διακριθέντα διασωθέντα στοιχεία της ψηφιδωτής παράστασης αναφέρονται συμβολικά στον κόσμο των νεκρών, όπου ο νεκρός διασχίζει τη 'θάλασσα' με τους κινδύνους της βοηθούμενος από τα δελφίνια, για να βρεθεί σε έναν καλύτερο κόσμο, όπως επιθυμούν για αυτόν οι συγγενείς που τον μνημονεύουν⁵⁷².

Εκτός από την πιο πάνω σύνδεση, δύο επιγραφές από την Παλαίπαφο της ελληνιστικής περιόδου σχετίζουν τον θεό Διόνυσο με τις θεατρικές παραστάσεις με τη φράση 'τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν'⁵⁷³, η οποία αναφέρεται στους καλλιτέχνες του θεάτρου, ηθοποιούς και μουσικούς. Επομένως, ενδέχεται ο ναός στην κορυφή του λόφου της Φάμπρικας, πάνω ακριβώς από το ελληνιστικό θέατρο να κτίστηκε προς τιμήν του.

Άλλες θεότητες που πιθανόν να λατρεύονταν στον λόφο της Φάμπρικας μπορεί να είναι ο Ασκληπιός, ο Μίθρας και οι αιγυπτιακές θεότητες Ίσιδα και Σέραπης⁵⁷⁴. Παρόλα αυτά, δεν υπάρχουν αρχαιολογικά δεδομένα που να καταδεικνύουν τις απόψεις αυτές.

⁵⁷⁰ Balandier (2015), σ. 168

⁵⁷¹ Guimier-Sorbets (2009), σελ.140

⁵⁷² Guimier-Sorbets (2009), σελ.141-152

⁵⁷³ Dittenberger (1905), σελ.163 · Hogarth κ.ά. (1888), σελ.250, αρ.105

⁵⁷⁴ Balandier (2015), σελ.161.

Ωστόσο, πέρα από τις εικασίες και τις υποθέσεις που διατυπώνονται και αναμένουν επαλήθευση μέσω μελλοντικών ερευνών, αναμφίβολα στην τοποθεσία της Φάμπρικας αποδόθηκε ιδιαίτερη θέση στο πολεοδομικό σχέδιο της Νέας Πάφου και στον σημαντικό ρόλο που έχει διαδραματίσει στη θρησκευτική ζωή των κατοίκων της και πιθανόν και των προσκυνητών στον ναό στην Παλαίπαφο⁵⁷⁵. Η Εικόνα 259 αποτυπώνει και απεικονίζει την τοπογραφία του λόφου της Φάμπρικας, όσον αφορά στους χώρους δεξιώσεων που έχουν αποκαλυφθεί σε μια διαχρονικά σειρά ανασκαφών⁵⁷⁶.

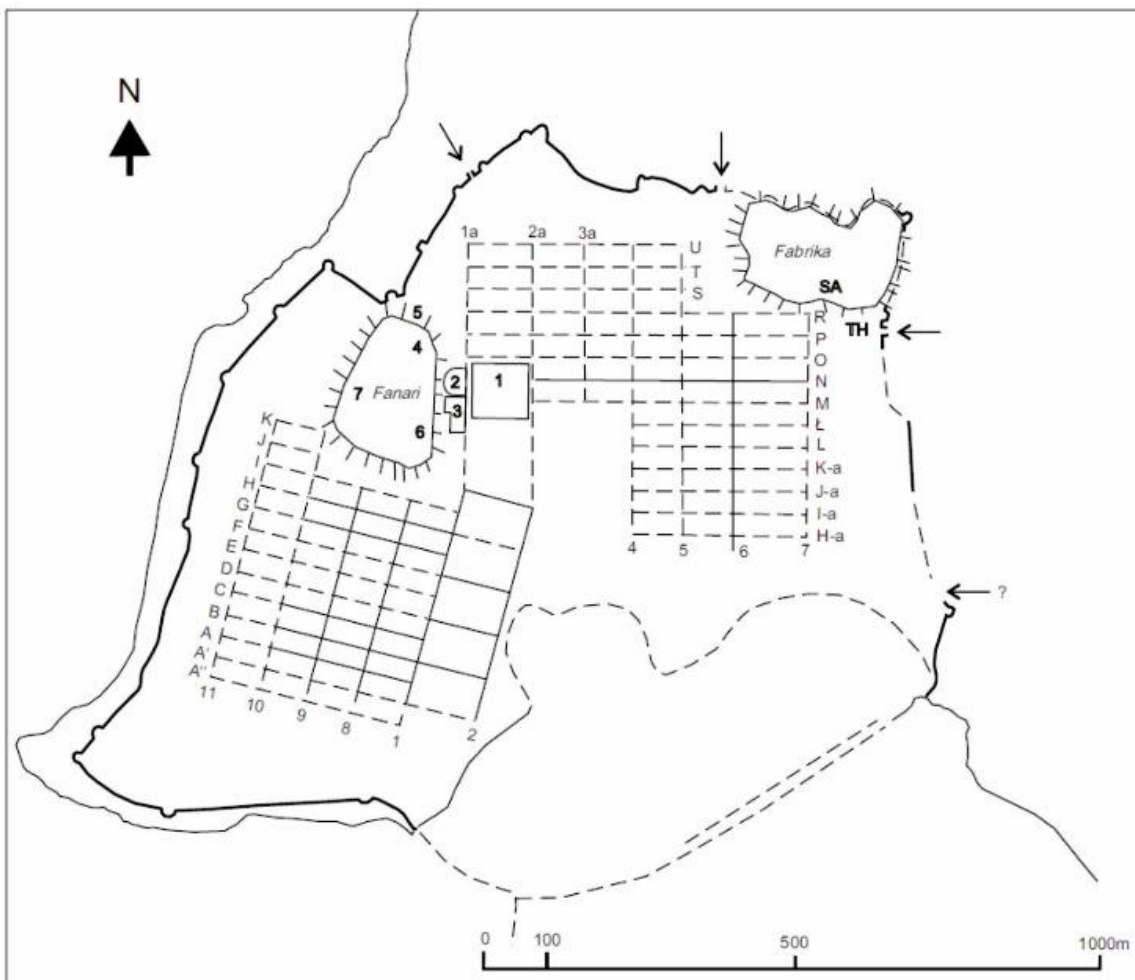
Σημείωση: — Τμήματα Πρώιμης Ελληνιστικής περιόδου
— Τμήματα Ύστερης Ελληνιστικής και Πρώιμης Ρωμαϊκής περιόδου

Εικόνα 259: Τοπογραφία χώρου δεξιώσεων της Φάμπρικας (Młynarczyk, 2022, σελ.263)

⁵⁷⁵ Młynarczyk (2020), σελ.73

⁵⁷⁶ Młynarczyk (2022), σελ.263

Λόφος Φανάρι. Ο λόφος Φανάρι βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης, εντός της οχυρωματικής γραμμής και στα νοτιοδυτικά του λόφου της Φάμπρικας (Εικ.260). Είναι ένας χαμηλός ωσειδής λόφος, του οποίου η κορυφή βρίσκεται σε υψόμετρο 20 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας. Ο λόφος εκτείνεται σε μήκος περίπου 150μ. και σε πλάτος 80μ. και έχει θέα προς ολόκληρη την πόλη, τη θάλασσα και σε τμήμα της ακτής που εκτείνεται βόρεια από τα τείχη⁵⁷⁷. Είναι ευθυγραμμισμένος σε έναν άξονα ΒΑ-ΝΔ παράλληλο με την ακτή που σηματοδοτεί το δυτικό σύνορο της αρχαίας πόλης. Το όνομά του προέρχεται από τον σύγχρονο φάρο που χτίστηκε στο βόρειο υψηλότερο σημείο του το 1887 και εξακολουθεί να είναι ενεργός σήμερα⁵⁷⁸.

Εικόνα 260: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου (Młynarczyk 1990, fig. 16· Rapuci-Władyka, 2020, Pl.5)

⁵⁷⁷ Młynarczyk (1990), σελ.201

⁵⁷⁸ Młynarczyk (2022), σελ.122

Η σημαντικότητα της τοπογραφικής θέσης του λόφου οδήγησαν τους Περισιτιάνη (1926)⁵⁷⁹ και Νικολάου (1966)⁵⁸⁰ να τον αποκαλέσουν ‘Ακρόπολη’ της Νέας Πάφου. Συγκεκριμένα, ο Περισιτιάνης, ο οποίος αποκάλεσε το μέρος αυτό ως ‘Φάρο’, έχει αναφέρει την ύπαρξη ενός ‘μικρού θεάτρου’ στα νότια του, υπονοώντας ότι ο λόφος αυτός μπορεί να ήταν τόπος του ναού της Αφροδίτης⁵⁸¹.

Σε αντίθεση με τον λόφο της Φάμπρικας, ο λόφος Φανάρι δεν αποτέλεσε αντικείμενο συστηματικής αρχαιολογικής έρευνας, εκτός από την εκκαθάριση μιας λαξευμένης στο βράχο ανατολικής κρηπίδας ενός ναού (Εικ.260, αρ.4 και Εικ.261-σημείο T), η οποία είναι ορατή πάνω από το Ωδείο της ρωμαϊκής περιόδου και μερικές σωστικές ανασκαφές, για τις οποίες δεν υπάρχουν δημοσιευμένα στοιχεία⁵⁸².

Στο ψηλότερο σημείο του λόφου που βρίσκεται στο βόρειο τμήμα, εκεί όπου σήμερα βρίσκονται οι εγκαταστάσεις του σύγχρονου φάρου, υπάρχουν ενδείξεις ύπαρξης ναού από ανατολικό κρηπίδωμα αποτελούμενο από επτά σκαλοπάτια λαξευμένα στον βράχο⁵⁸³. Τα σκαλοπάτια αυτά βρίσκονται κατά μήκος της ανατολικής πλαγιάς του και έχουν βάθος 13 έως 15 εκ⁵⁸⁴ (Εικ.261- σημείο T, Εικ.262, Εικ.263).

Η Młynarczyk (2022) σημειώνει ότι η πρόσβαση στην κορυφή του λόφου από τα ανατολικά ήταν δυνατή μόνο πριν από την κατασκευή του Ωδείου και του ‘Ασκληπιείου’. Μετά από την κατασκευή τους, το ανάχωμα μπορούσε να προσεγγιστεί από τα νότια από τους διαμήκεις δρόμους 8 και 9, από τα δυτικά και νοτιοδυτικά από τον διαμήκη δρόμο 10 και ενδεχομένως μέσω μιας πύλης στα βόρεια (Εικ.260)⁵⁸⁵.

⁵⁷⁹ Περισιτιάνης (1927), σ.39

⁵⁸⁰ Nicolaou, K. (1966), σελ.595

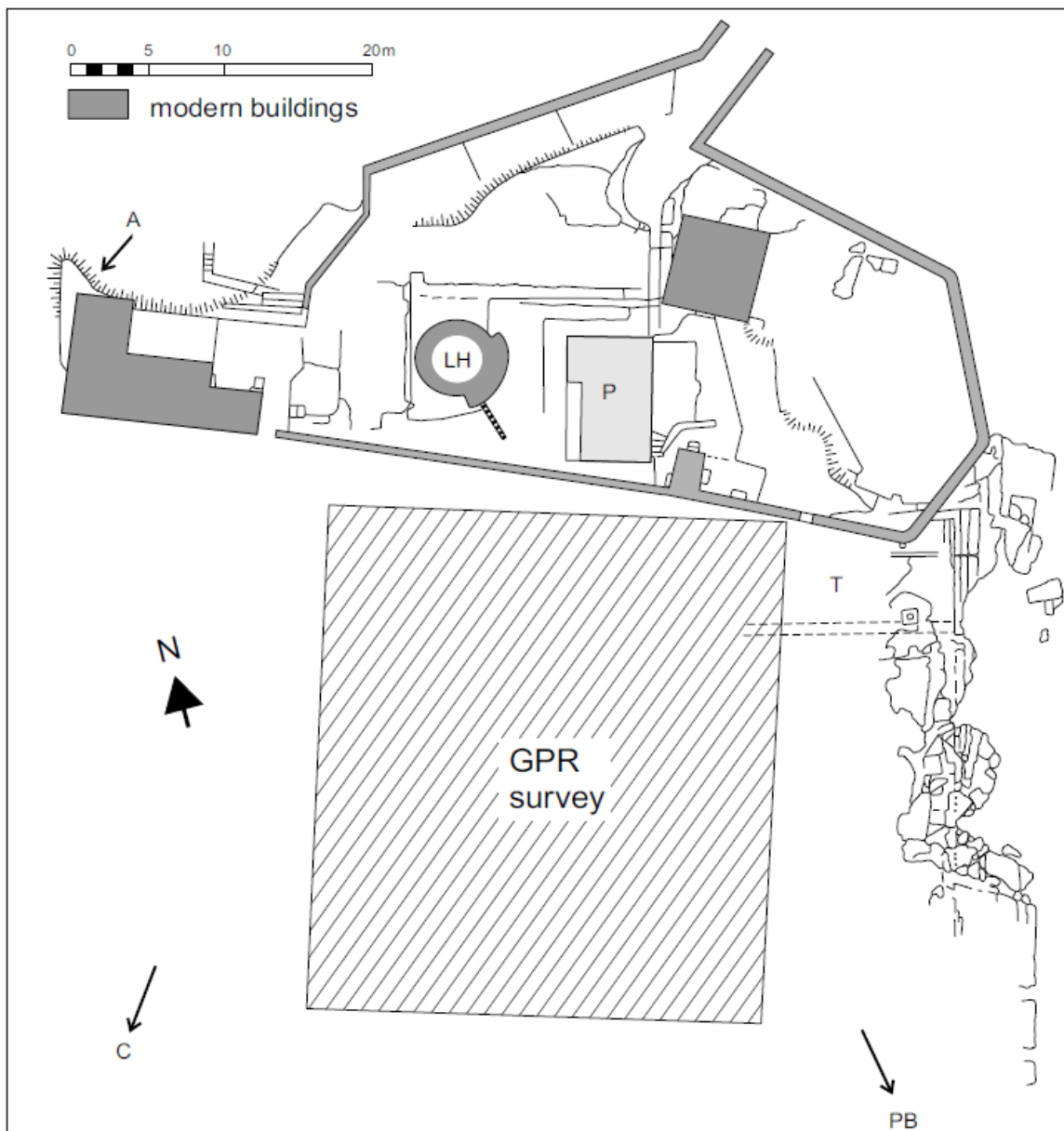
⁵⁸¹ Περισιτιάνης (1910), σελ.410, 417

⁵⁸² Młynarczyk (2022), σελ.122

⁵⁸³ Młynarczyk (2022), σελ.123

⁵⁸⁴ ARDAC (1958), σελ.18

⁵⁸⁵ Młynarczyk (2022), σελ.123

Υπόμνημα σχεδίου:

- A: λαξευτοί βράχοι κάτω από ένα σύγχρονο κτίριο που βομβαρδίστηκε το 1974
- P: περίγραμμα του αποδομημένου σύγχρονου κτιρίου κάτω από το οποίο βρέθηκε μια πισίνα
- T: τοποθεσία κτηρίου (ναού)
- PB: κατά προσέγγιση τοποθεσία της στοάς του κτηρίου (πιθανή ανακτορική περιοχή)
- C: κατά προσέγγιση θέση υπόγειων δεξαμενών και διαδρόμων
- LH: κτήριο φάρου

Εικόνα 261: Σχέδιο βόρειου τμήματος του λόφου Φανάρι (Młynarczyk , 2022, σελ.124,

Εικόνα 262: Θέσεις τομής ανασκαφών 1958 (θέα από τα νότια) (Młynarczyk, 2022, σελ. 227).

Εικόνα 263: Ανατολική πλαγιά του λόφου-Λαξευμένα σκαλοπάτια στον βράχο (φωτογραφία Γ. Πουλής, 2023)

Σχετικά με την πύλη αυτή, ο Περισιτιάνης (1927) αναφέρεται στα υπολείμματα μιας ‘κτιστής πύλης’ στα βορειοδυτικά του φάρου που ενδεχομένως να οδηγούσε στην ακρόπολη⁵⁸⁶, τα οποία ο Νικολάου (1966) χαρακτηρίζει ως θεμέλια τριών ορθογώνιων κατασκευών παράλληλων μεταξύ τους, χτισμένων από μικρές, γυμνές πέτρες που συγκρατούνταν μαζί με ασβεστοκονίαμα⁵⁸⁷, τα οποία είναι ορατά μέχρι σήμερα (Εικ.277, αρ.5).

Η εν μέρει τεκμηρίωση των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών της τοποθεσίας στην επιφάνεια του λόφου όπου υπάρχουν λείες λαξευμένες επιφάνειες βράχου (Εικ.261-Υπόμνημα), έχει καταστήσει δυνατή μια περιγραφή των αρχιτεκτονικών θεμελίων κτηρίου, πιθανόν ναού, που είχε λαξευτεί στην επιφάνεια του φυσικού βράχου, καθώς και αποτύπωση του περιγράμματος του κρηπιδώματος του κτηρίου στην κορυφή του λόφου (Εικ.261)⁵⁸⁸. Ο

⁵⁸⁶ Περισιτιάνης (1927), σελ.39

⁵⁸⁷ Nicolaou, K. (1966), σελ.594

⁵⁸⁸ Vörös (2006), σελ.298

περιφραγμένος χώρος και τα οικοδομήματα, τα οποία βρίσκονται εντός του, καλύπτουν τη βορειοανατολική πλευρά του ναού.

Τα τεκμηριωμένα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής εντός του περιφραγμένου χώρου περιλαμβάνουν τις κατακόρυφες και οριζόντιες χαράξεις που υπάρχουν στα βράχια, οι οποίες φαίνεται ότι ευθυγραμμίζονται με τον προσανατολισμό του κτηρίου, τα σκαλοπάτια που διακρίνονται στη δυτική πλευρά του λόφου (Εικ.264)⁵⁸⁹ και την ορθογώνια πισίνα με το βοτσαλωτό δάπεδο

βάθους ενός περίπου μέτρου (Εικ.261-σημείο P και Εικ.265). Η πισίνα αυτή, η οποία χρονολογείται στην πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο (1^{ος}-2^{ος} αι. μ.Χ.), αποκαλύφθηκε μετά από την αποσυναρμολόγηση τμήματος των σύγχρονων εγκαταστάσεων του φάρου και φαίνεται να τροφοδοτούνταν με νερό από τα κανάλια που βρέθηκαν λαξευμένα πάνω στον βράχο. Σύμφωνα με την Młynarczyk (2022), η πισίνα πιθανόν να σχετίζεται με θρησκευτικές τελετουργίες και να συνδέεται με τη θεότητα που λατρεύονταν στον ναό που υπήρχε στην κορυφή του λόφου⁵⁹⁰. Επίσης, η ίδια αναφέρει υπόγειο υδραγωγείο, το οποίο τροφοδοτούσε με νερό τη συνοικία της Αγοράς (Εικ.266)⁵⁹¹.

Εικόνα 264: Τρία σκαλοπάτια στη δυτική πλευρά της πλατφόρμας του κτηρίου (ναού)

⁵⁸⁹ Młynarczyk (2022), σελ.125

⁵⁹⁰ Młynarczyk (2022), σελ.125

⁵⁹¹ Młynarczyk (2022), σελ.128

Εικόνα 265: Η πισίνα με το βοτσαλωτό δάπεδο (θέα προς τον βορρά). Φωτογραφία Πουλής Γ.

Εικόνα 266: Έξοδος υπόγειου υδραγωγείου κάτω από την κρηπίδα του ναού (θέα από τα ανατολικά) (Młynarczyk, 2022, σελ.128.).

Η εν λόγω τοπογραφική σχεδίαση του χώρου στον λόφο Φανάρι μπορεί να παρουσιάζει ενδεικτική συνολική αποτύπωση. Παρόλα αυτά, για την πληρέστερη αποτύπωση της τοπογραφίας του χώρου απαιτούνται περισσότερα αρχαιολογικά και ερευνητικά δεδομένα.

Με γνώμονα αρχιτεκτονικά δεδομένα που συνέλεξε ουγγρική αποστολή, με επικεφαλής τον Vörös, μετά από λεπτομερή έρευνα στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Πάφου, προχώρησε σε θεωρητική αρχιτεκτονική ανακατασκευή του κτηρίου που βρισκόταν στην κορυφή του λόφου Φανάρι. Αφορμή για την έρευνα αυτή αποτέλεσε μελέτη που παρουσίαζε τη γεωλογική προέλευση 95 κίωνων από γρανίτη, που βρέθηκαν στην Κύπρο και κυρίως στην Πάφο⁵⁹². Το αποτέλεσμα της έρευνας ήταν ο εντοπισμός 27 επιπλέον μη καταγεγραμμένων κίωνων στον αρχαιολογικό χώρο της Πάφου, μαζί με κάποια μαρμάρια κατάλοιπα επίστεψης, όπως επιστήλια και κιονόκρανα. Όλα τα ευρήματα ήταν κορινθιακού ρυθμού και προέρχονταν από το ίδιο ελληνιστικό μνημείο, με βάση τα παρόμοια χαρακτηριστικά τους⁵⁹³. Στη βάση των πιο πάνω, η ουγγρική αποστολή θεώρησε ότι το κτήριο στην κορυφή του λόφου Φανάρι είχε τη μορφή κορινθιακού περίπτερου ναού⁵⁹⁴.

Μετά από επιτόπια έρευνα στον λόφο Φανάρι, ο Vörös (2006) αναφέρει ότι τα σκαλοπάτια που βρίσκονται στην ανατολική πλευρά του λόφου του Φάρου, δυτικά του Ωδείου, λανθασμένα θεωρούνται ότι οδηγούν στην ακρόπολη. Θεωρεί ότι είναι λατομείο, όπου υπήρχε προηγουμένως μεταλλευτική δραστηριότητα, σύμφωνα με τα επιφανειακά χαρακτηριστικά του. Επίσης, εντοπίστηκαν τέσσερις βάσεις κίωνων, εκ των οποίων η μία παρέμεινε *in situ* αφού έσπασε σε δύο μέρη και ένα 'σκαλοπάτι' βάθους 15cm. (Εικ.267)⁵⁹⁵. Οι διερευνήσεις στον χώρο κατέστησαν δυνατή την ανακατασκευή της εκτύπωσης της πρώην κρηπίδας (Εικ.268).

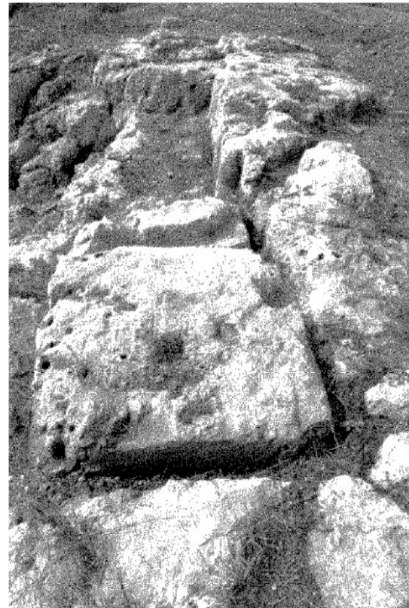
⁵⁹² Williams-Thorpe & Webb (2002), σελ.339-364

⁵⁹³ Vörös (2006), σελ.296

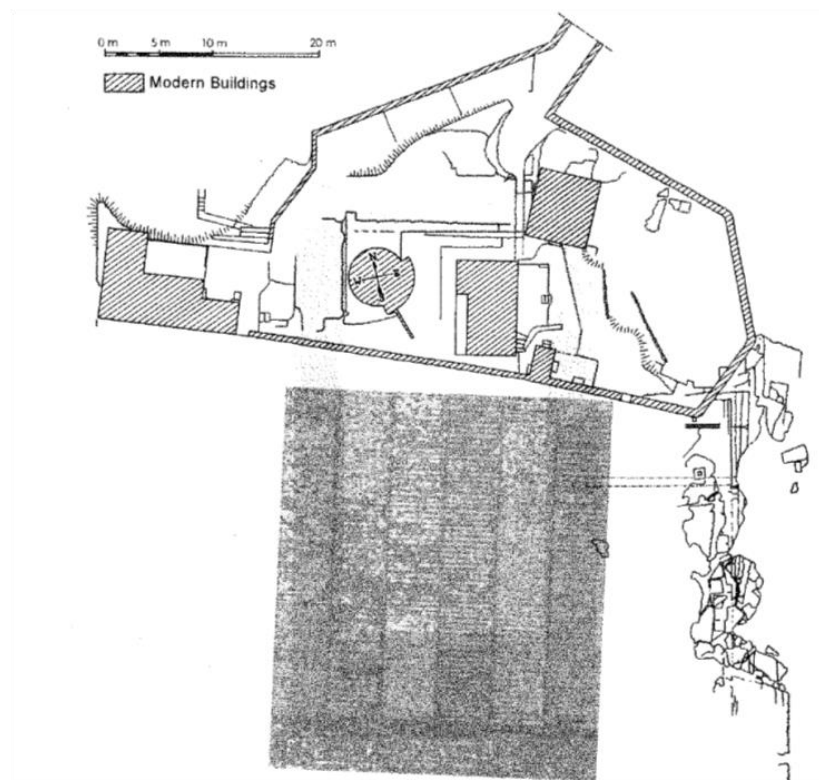
⁵⁹⁴ Vörös (2006), σελ.307

⁵⁹⁵ Vörös (2006), σελ.298

Η αρχιτεκτονική ανακατασκευή του ναού βασίστηκε, εκτός από τα αρχαιολογικά ευρήματα στη Νέα Πάφο και την επιτόπια μελέτη στον λόφο Φανάρι, σε ιστορικές γραπτές πηγές που αφορούν στην ύπαρξη ναού στο λόφο Φανάρι. Συγκεκριμένα, στον Cobham (1908) γίνεται αναφορά στον Felix Faber, όπου το 1843 μιλά για το βουνό της Αφροδίτης, στον Furer von Haimendorf, όπου το 1566 γράφει ότι η Πάφος είχε ένα ωραίο παλάτι πάνω στο λόφο και στον Alexander Drummond, όπου το 1745 κάνει λόγο για τον ναό της Αφροδίτης που βρισκόταν πάνω σε ένα ύψωμα, συνοδεύοντας την περιγραφή του με σχετικό χάρτη (Εικ.269)⁵⁹⁶.

Εικόνα 267: Βάσεις κίωνων (Vörös, 2006, σελ.298)

Εικόνα 268: Σχέδιο ανακατασκευής κρηπιδώματος (Vörös, 2006, σελ.298)

⁵⁹⁶ Cobham (1908), σελ.290-292

Εικόνα 269: Χάρτης Alexander Drummond (Cobham, 1908, σελ.292 · Stylianos & Stylianos, 1980, Fig.167b)

Επίσης, στον Oberhammer (1949) σημειώνεται ότι ο ίδιος το 1887 αποκαλεί την περιοχή στον λόφο Φανάρι ‘ακρόπολη’ και σημείο όπου βρίσκονται τόνι από ερείπια άγνωστης ερμηνείας. Παραθέτει, επίσης, την άποψη του Ludwig Tschoudi αναφέρει πολλούς ογκώδεις πύργους στην κορυφή ενός λόφου κεντρικά της τοποθεσίας⁵⁹⁷.

Ο Vörös (2006) συζητά για την ακουαρέλλα του John Skirpe με τίτλο ‘Baffo- ancient Paphos in the island of Cyprus (ca 1760)’ (Εικ.270), που βρήκε μετά από την ολοκλήρωση της ανακατασκευής του ναού στην κορυφή του λόφου Φανάρι, καθώς και για την περιγραφή της από την Ιστορικό Τέχνης Δρα Ρίτα Σεβέρη⁵⁹⁸. Ο ίδιος αναφέρει σχετικά ότι ο καλλιτέχνης, όπως σε όλα του τα έργα έτσι και στην ακουαρέλα αυτή, χρησιμοποιεί μια αυθεντική και ρεαλιστική αναπαράσταση της Πάφου. Συγκεκριμένα, ‘...στο κέντρο της ακουαρέλας μπορούμε να δούμε τρεις όρθιους κίονες, τα ερείπια μιας πρόσοψης ελληνικού

⁵⁹⁷ Oberhammer (1949), σελ.946

⁵⁹⁸ Vörös (2006), σελ.301

ναού που σήμερα βρίσκεται ο φάρος.....είμαστε βέβαιοι ότι η εικόνα δεν είναι φανταστική, αλλά αποτελεί αυθεντικό τμήμα μιας ρεαλιστικής σκηνής της Πάφου.⁵⁹⁹.

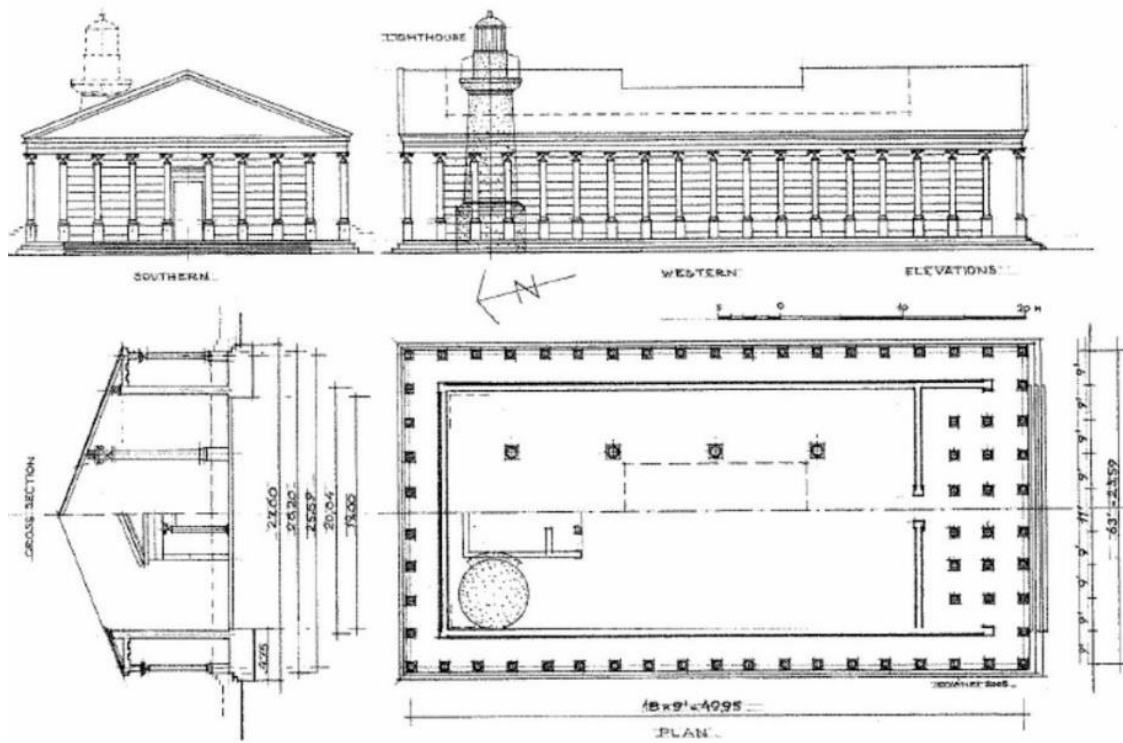

Εικόνα 270: Ακουαρέλα John Skippe ‘Baffo- ancient Paphos in the island of Cyprus (ca 1760)’

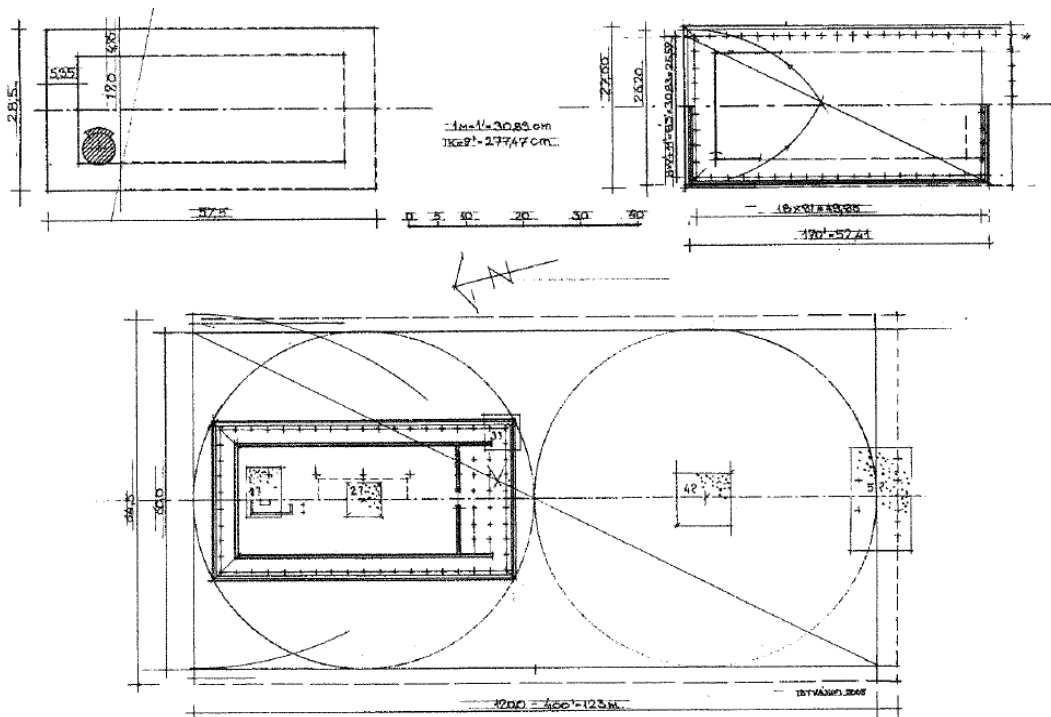
Οι Εικόνες 271, 272 και 273 παρουσιάζουν τη θεωρητική ανακατασκευή της αρχιτεκτονικής διάταξης στην κορυφή του λόφου Φανάρι, τη θεωρητική ανακατασκευή του ναού στην κορυφή του λόφου και την θεωρητική ανακατασκευή των δύο τύπων κιόνων που βρέθηκαν σε διάφορα σημεία της Νέας Πάφου. Οι θεωρητικές ανακατασκευές πραγματοποιήθηκαν από την ουγγρική ομάδα υπό την επίβλεψη του Vörös⁶⁰⁰.

⁵⁹⁹ Vörös (2006), σελ.302

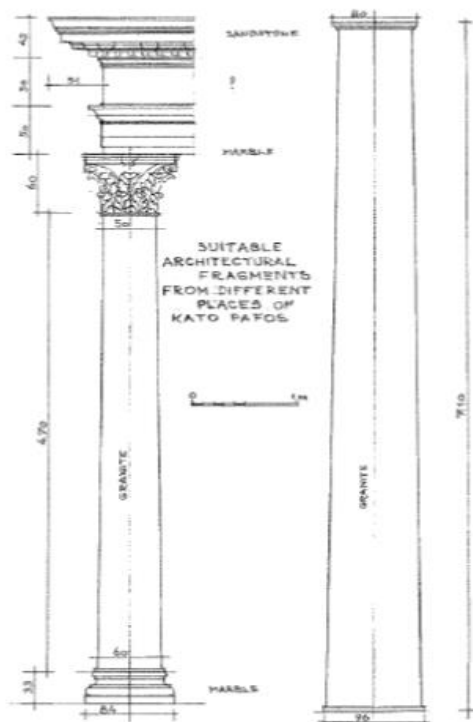
⁶⁰⁰ Vörös (2006), σελ.301

Εικόνα 271: Θεωρητική ανακατασκευή (αρχιτεκτονική διάταξη και ανωδομή) του ναού στην κορυφή του λόφου Φανάρι (Vörös, 2006, σελ.303, Figs.12)

Εικόνα 272: Θεωρητική ανακατασκευή της αρχιτεκτονικής διάταξης στην κορυφή του λόφου του φάρου (Vörös, 2006, σελ.303, Figs.11)

Εικόνα 273: Θεωρητική ανακατασκευή μαρμαρινών στοιχείων στέψης (Vörös, 2006, fig.1)

Όσον αφορά στη λατρεία που λάμβανε χώρα στον υποτιθέμενο ναό στην κορυφή του λόφου Φανάρι, τα μέχρι στιγμής δεδομένα δεν καθιστούν δυνατή τη διασαφήνισή της. Για τον Περισιάνη (1910), πιθανή θεότητα του ιερού είναι η Αφροδίτη, βασιζόμενος στον ισχυρισμό του ότι ο λόφος Φανάρι είναι η κύρια Ακρόπολη της Νέας Πάφου⁶⁰¹. Ο ισχυρισμός αυτός δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί, καθώς δεν υπάρχουν αρχαιολογικά δεδομένα που να υποστηρίζουν αυτήν την άποψη. Θεωρώντας την σημαίνουσα τοπογραφική θέση του λόφου και κατά συνέπεια του ναού που υπήρχε εκεί, φαίνεται ότι η θεότητα

που λατρευόταν θα ήταν αντάξια μιας σημαντική πόλης, όπως ήταν τότε η Νέα Πάφος, εφόσον αποτελούσε έδρα της διοίκησης του νησιού και μεγάλο λιμενικό κέντρο⁶⁰². Ο Πύθιος Απόλλωνας, η Ήρα, ο Δίας Πολιεύς ή οι Διόσκουροι, οι οποίοι θεωρούνται προστάτες των θαλάσσιων ταξιδιών, θα μπορούσαν, σύμφωνα με τη Młynarczyk (1990), να λατρεύονται στον ναό της ακρόπολης της Νέας Πάφου⁶⁰³. Οι Ούγγρος αρχαιολόγος Vörös και οι συνεργάτες του δεν αποκλείουν το ενδεχόμενο ο ναός να ήταν αφιερωμένος στην λατρεία της Αφροδίτης-Αρσινόης-Ίσιδος, επικαλούμενοι το όνομα 'Κακοβασίλεια', δηλαδή το όνομα της Αρσινόης Β' όπως την αποκαλούσαν οι Ρωμαίοι. Με το όνομα 'Κακοβασίλεια' ο Valerius Maximus (Fact. Dict Mem. IX, I,V.6) προσδιορίζει σε κείμενό του ένα σημαντικό κτήριο κοντά στην ακτή της Νέας Πάφου, ίσως τον ναό στο λόφο Φανάρι⁶⁰⁴. Το όνομα 'Κακοβασίλεια'

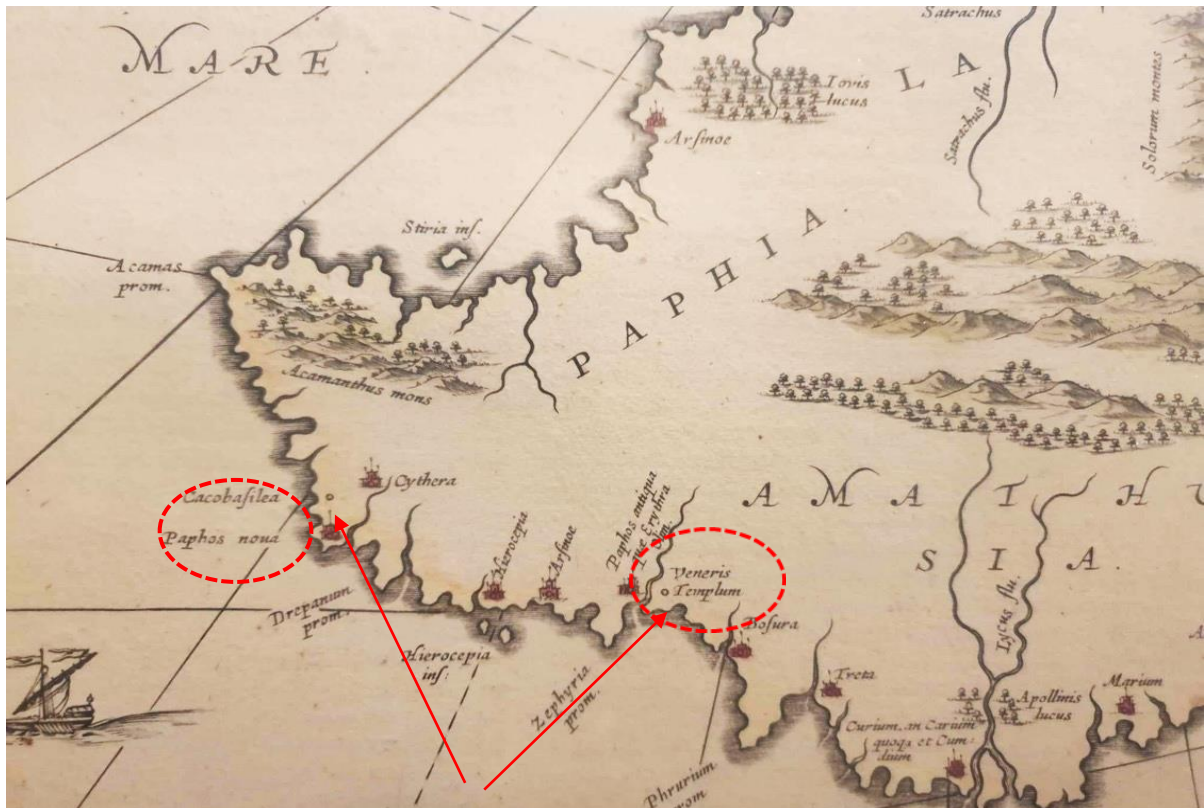
⁶⁰¹ Περισιάνης (1910), σελ.410

⁶⁰² Młynarczyk (1990), σελ.203

⁶⁰³ Młynarczyk (1990), σελ.204

⁶⁰⁴ Vörös (2006), σελ.300, σημ.11

‘Κακοβασίλεια’ του Valerius Maximus μπορεί να σχετίζεται με τον προσδιορισμό της ίδιας λέξης στον εν λόγω αρχαίο χάρτη της Κύπρου. Παρόλα αυτά, θεωρείται αναγκαία και απαραίτητη η ερμηνεία των συμβόλων που βρίσκονται στον χάρτη και η γενίκευσή τους, για τη διασαφήνιση των στοιχείων που περιλαμβάνει, έτσι ώστε να μπορεί να αξιοποιηθεί, ως πηγή πληροφόρησης και τεκμηρίωσης, μαζί με τα άλλα αντίστοιχα έργα.

Εικόνα 275: Τμήμα Αρχαίου χάρτη της Κύπρου 'CYPRUS INSULA LAETA [...].

Πολλές από τις ερμηνείες του Ούγγρου αρχαιολόγου σχετικά με την αρχιτεκτονική του ναού και την θεότητα που λατρεύονταν σε αυτόν θεωρήθηκαν υπερβολικές. Ο Ούγγρος αρχαιολόγος για να στηρίξει τα αρχαιολογικά και αρχιτεκτονικά του πορίσματα καταφεύγει κυρίως σε μία ακουαρέλα του John Skirpe του 1760 και σε αφηγήσεις περιηγητών. Το πόσο αυθεντική και ρεαλιστική ήταν η αναπαράσταση της Πάφου στον συγκεκριμένο πίνακα ζωγραφικής για να θεωρείται τεκμήριο ταύτισης με τις θεωρητικές αρχιτεκτονικές αναπαραστάσεις των Ούγγρων ερευνητών στο λόφο Φανάρι είναι άγνωστο. Ακόμη και οι αφηγήσεις ορισμένων περιηγητών για την Νέα Πάφο που αναφέρει ο Vöros ως αποδείξεις

είναι ασαφείς. Για παράδειγμα ο Felix Faber μίλησε για το ‘βουνό (λόφο) της Αφροδίτης’ στην Πάφο χωρίς να γίνεται ξεκάθαρο αν αυτός ο λόφος είναι στην περιοχή Φανάρι. Το 1484, ένας άλλος περιηγητής, ο F. Suriano, δεν αναφέρει αρχαίες κολώνες, αλλά πύργους, που πιθανώς είχαν χτιστεί από τους Λουζινιάνους τον 13ο αιώνα (σε παλαιότερο κτίριο). Περιγράφει και ο ίδιος το μέρος Baffo, όπως ακριβώς και ο John Skippe στον πίνακά του.

Οι Von Baumgarten, G. von Gaming, Trevisan και P. Hagen, αναφέρουν πως η Πάφος ήταν μια πόλη εντελώς ερειπωμένη, ενώ ο B. Berdonne, το 1528, κάνει μνεία στην Πάφο (την οποία αποκαλεί Baffo) όταν αναφερόταν στο ιερό της Αφροδίτης. Με δεδομένο πως αρκετοί συγγραφείς συγγέουν στα κείμενά τους την Παλαιάπαφο με τη Νέα Πάφο,⁶⁰⁵ οι όποιες παραπομπές σε αυτούς ως τεκμήρια ταύτισης αρχαιολογικών δεδομένων αποτελεί ενδεχόμενο αβέβαιων συμπερασμάτων. Το 1519 ο Ludwig Tschoodi ισχυρίστηκε πως είδε μια σειρά από ογκώδεις πύργους στην κορυφή ενός λόφου στο κέντρο της πόλης⁶⁰⁶. Αυτά τα αρχαιολογικά στοιχεία ο Vörös τα συνδέει με κίονες αρχαίου ναού για να υποστηρίξει τη μελέτη του, ενώ δεν αποκλείεται οι ογκώδεις πύργοι που αναφέρει ο Tschoodi να είναι από το κάστρο ‘Σαράντα Κολώνες’. Μία άλλη γραπτή πηγή που έχει ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους είναι αυτή του F. Von Haimendorf (1566) που μιλάει για ένα παλάτι στον λόφο. Η Młynarczyk ερμηνεύει τις περιγραφές του Haimendorf ως ένα κτίσμα της ύστερης αρχαιότητας (Οικία του Αιώνα), ενώ ο Vörös συνδέει την περιγραφή αυτή με υπολείμματα κίωνων από ναό στο λόφο Φανάρι αγνοώντας την περιγραφή του Cornelis Van Bruyn που μιλάει για τρεις τεράστιους κίονες στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου της Βασιλικής της Αγίας Κυριακής-Χρυσοπολίτισσας⁶⁰⁷. Ο Vörös χρησιμοποιεί, επίσης, ως γραπτή πηγή τον A. Drummond που αναφέρει τρεις υπόγειους θόλους που είχαν σωθεί από το ναό της Αφροδίτης που κάποτε βρισκόταν σε ένα βουνό. Μάλιστα συνδέει την περιγραφή

⁶⁰⁵ Młynarczyk (1990), σελ.39

⁶⁰⁶ Oberhammer (1990), σελ.943

⁶⁰⁷ Miszk (2020), σελ. 119

του με σχετικό χάρτη πάνω στον οποίο σημειώνεται το *Templum Veneris* (ναός της Αφροδίτης) δυτικά του λιμανιού. Και πάλι είναι δύσκολο να ερμηνευτούν αυτά τα αρχαιολογικά κατάλοιπα με τον ναό στο λόφο Φανάρι, πόσο μάλλον όταν αυτά τα κατάλοιπα τοποθετήθηκαν στο χάρτη δυτικά του λιμανιού και όχι στα βόρεια όπου βρίσκεται ο λόφος Φανάρι.

Όσον αφορά στην προέλευση των κιώνων και κάποιων μαρμάρινων κατάλοιπων επίστεψης, τα οποία ανακαλύφθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Πάφου, οι απόψεις δίστανται. Για τον Vörös, αυτά όχι μόνο προέρχονταν από το ίδιο λατομείο αλλά και από το ίδιο ελληνιστικό μνημείο λόγω των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών τους⁶⁰⁸. Όμως, στην Κύπρο χρησιμοποιήθηκε γρανίτης από την Τρωάδα για την κατασκευή των προαναφερθέντων κιώνων, οι οποίοι, σύμφωνα με Βρετανούς ερευνητές, χρονολογούνται στη ρωμαϊκή περίοδο⁶⁰⁹. Επομένως, ο ισχυρισμός των Ούγγρων ερευνητών, ότι οι συγκεκριμένοι κίονες με βάση τον ελληνικό τύπο μεγέθους είναι ελληνιστικοί, χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

Μια αντίφαση παρατηρείται, επίσης, και στον ισχυρισμό ότι οι κολώνες με τους οποίους ανοικοδομήθηκε η Αγορά προήλθαν από το μνημείο που υπήρχε στον λόφο Φανάρι⁶¹⁰. Αν θεωρηθεί ότι η Αγορά είναι μεταγενέστερη του μνημείου στον λόφο Φανάρι, ακόμη και αν όλοι οι κίονες από τον ναό στην κορυφή του λόφου είχαν πέσει στην ανατολική πλευρά του λόφου, προς την πλευρά δηλαδή της Αγοράς, δεν θα ήταν επαρκείς για να κατασκευαστεί μια στοά τέτοιου μεγέθους⁶¹¹. Εξάλλου οι τελευταίες έρευνες της πολωνικής αποστολής του Paphos Agora Project έχουν δείξει ότι η Αγορά χρησιμοποιούνταν ήδη από την Ελληνιστική περίοδο⁶¹².

⁶⁰⁸ Vörös (2006), σελ.296

⁶⁰⁹ Williams-Thorpe & Webb (2002), σελ.358-360

⁶¹⁰ Vörös (2006), σελ.296

⁶¹¹ Misk (2020), σελ.119

⁶¹² Misk (2020), σελ.119

Με δεδομένο ότι αρκετοί συγγραφείς συγγέουν στα κείμενά τους την Παλαίπαφο με τη Νέα Πάφο⁶¹³ ή τα στοιχεία που παρουσιάζουν επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες, οι όποιες παραπομπές σε αυτούς ως τεκμήρια ταύτισης αρχαιολογικών δεδομένων προκαλούν αβέβαια συμπεράσματα και λιγότερο έγκυρες γενικεύσεις. Είναι σαφές, επομένως, ότι για μια πληρέστερη εικόνα της τοπογραφίας του λόφου στο Φανάρι και της ερμηνείας του λειτουργικού ρόλου οποιουδήποτε ευρήματος ή κατάλοιπου στον λόφο απαιτείται συστηματική έρευνα και περαιτέρω ανασκαφικές εργασίες. Τα ερωτήματα που αφορούν τον ναό στην κορυφή του λόφου, τη θεότητα που λατρεύονταν σε αυτόν, καθώς και αν υπήρχε κάποιο μνημειώδες κτήριο που να σχετίζεται με τους Πτολεμαίους στρατηγούς, σύμφωνα με τις μέχρι τώρα υποθέσεις των ερευνητών, παραμένουν αναπάντητα.

Η βασιλική της Χρυσοπολίτισσας

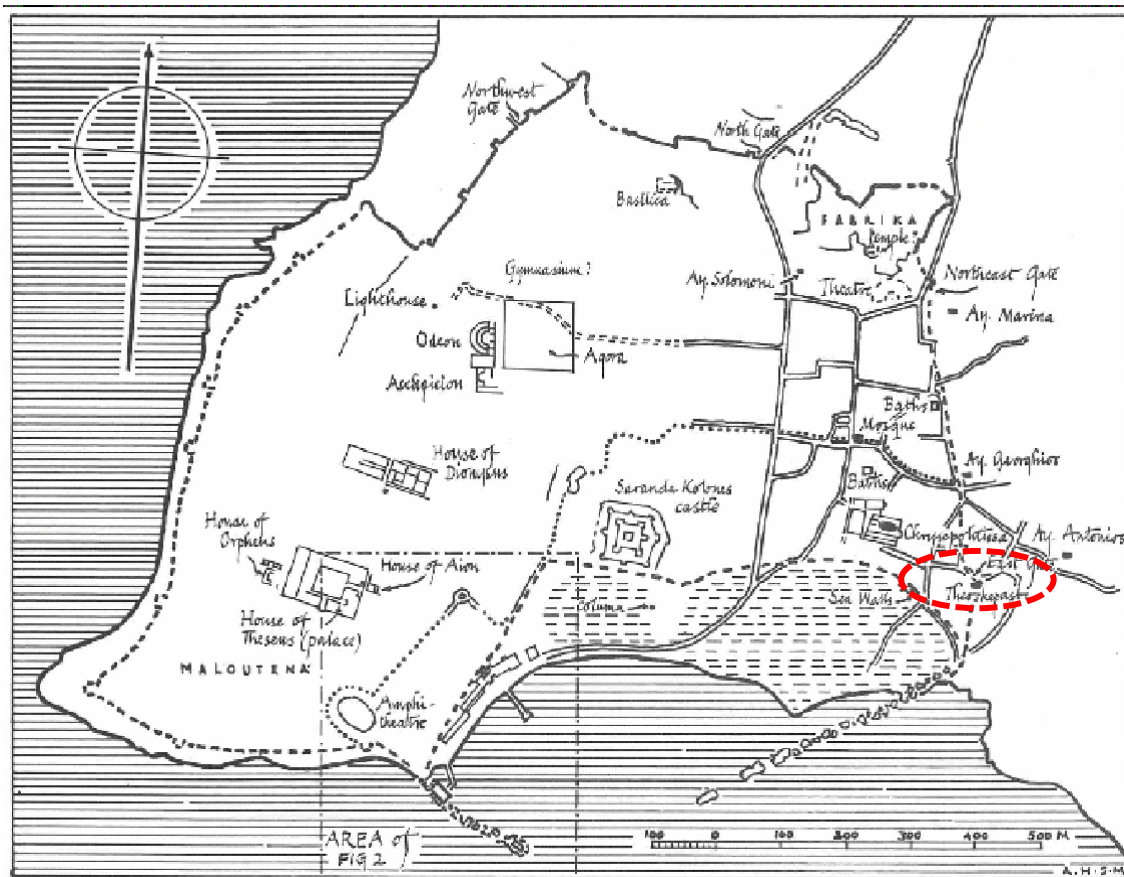
Η παλαιοχριστιανική βασιλική της Χρυσοπολίτισσας αποκαλύφθηκε γύρω από την εκκλησία της Αγίας Κυριακής στην ανασκαφική περίοδο 1972-1989, που πραγματοποίησε το Τμήμα Αρχαιοτήτων, υπό την εποπτεία του τέως διευθυντή του Τμήματος κ. Αθανάσιο Παπαγεωργίου⁶¹⁴. Η βασιλική της Χρυσοπολίτισσας βρίσκεται στην περιφέρεια του ρωμαϊκού πυρήνα της πόλης, βορειοανατολικά της ανατολικής πύλης του τείχους και νότια του ελληνιστικού/ρωμαϊκού θεάτρου (Εικ.276). Κτίστηκε, σύμφωνα με την παράδοση, κοντά στον χώρο που ο Απόστολος Παύλος ‘ὕπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον’⁶¹⁵, πριν από τον προσηλυτισμό του ανθυπάτου Σεργίου το 46 μ.Χ.⁶¹⁶

⁶¹³ Młynarczyk (1990), σελ.39

⁶¹⁴ Papageorgiou (1976), σελ.6

⁶¹⁵ Προς Κορινθίους Β, 11.24, στο Καινή Διαθήκη

⁶¹⁶ Γκιολές (2003), σελ.6.

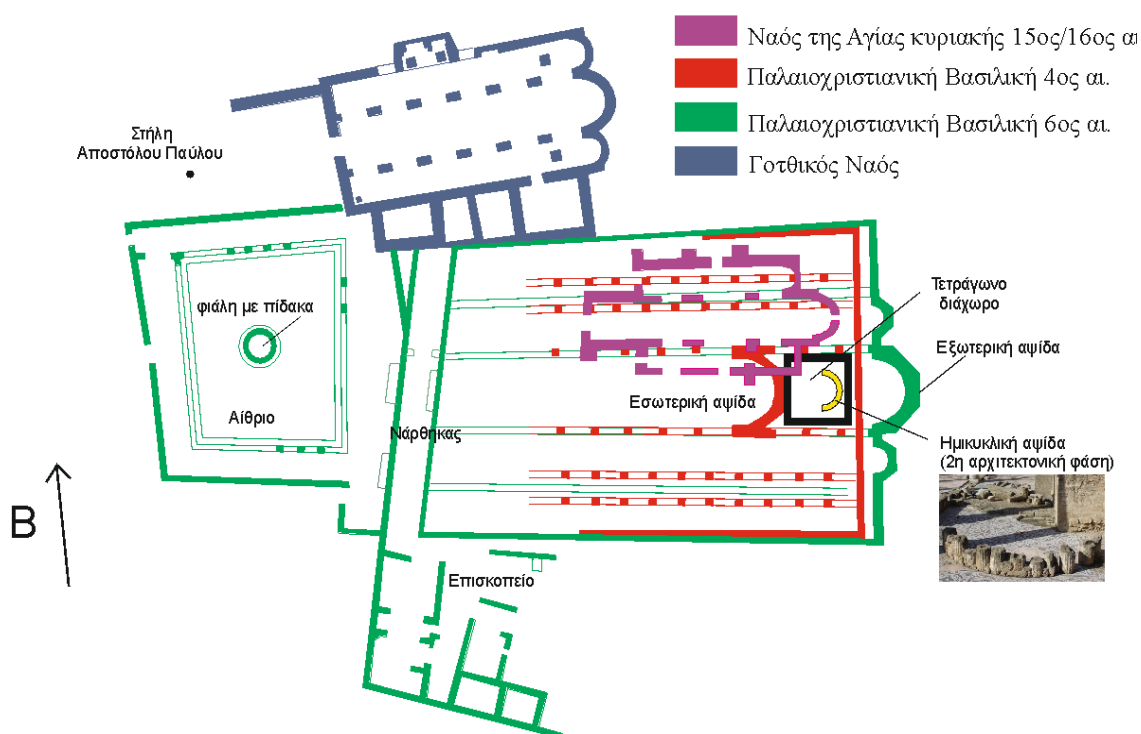
Εικόνα 276: Τοπογραφικός χάρτης Νέας Πάφου - Θέση Βασιλικής Χρυσοπολίτισσας (Megaw, 1988, σελ.137)

Η βασιλική της Χρυσοπολίτισσας είναι μία από τις μεγαλύτερες παλαιοχριστιανικές βασιλικές της Κύπρου και υπήρξε ο πρώτος επισκοπικός ναός της Νέας Πάφου, από τα τέλη του 4^{ου} αι. μ.Χ. μέχρι την εγκατάλειψή του στα μέσα του 7^{ου} αι. μ.Χ.⁶¹⁷ Η κάτοψή της, όπως φαίνεται στη φωτογραφία πινακίδας του Τμήματος Αρχαιοτήτων στον χώρο της βασιλικής, είναι ακανόνιστη τραπεζοειδής (Εικ.277), ίσως λόγω του ότι στο σημείο που κτίστηκε υπήρχαν παλαιότεροι πολεοδομικοί άξονες ή παλαιότερα κτήρια άγνωστης μορφής και λειτουργίας. Έχει εσωτερικές διαστάσεις, εξαιρουμένων της αφίδας και των τοίχων, 38μ. πλάτους, 48μ. μήκους βόρειου τοίχου και 53μ. μήκους νότιου τοίχου⁶¹⁸. Στην κατασκευή της χρησιμοποιήθηκαν αρχιτεκτονικά μέλη από τα γειτονικά ρωμαϊκά οικοδομήματα και κυρίως

⁶¹⁷ Γκιοιές (2003), σελ.6

⁶¹⁸ Papageorgiou (1976), σελ.8 · Maier & Karageorghis (1984), σελ.292

από το ελληνιστικό/ρωμαϊκό θέατρο, που μάλλον είχε εγκαταλειφθεί τη στιγμή της ανέγερσης του επισκοπικού ναού.

Εικόνα 277: Κάτοψη αρχαιολογικού χώρου - Βασιλική Χρυσοπολίτισσας (Τμήμα Αρχαιοτήτων, επεξεργασία από Γ. Πουλής, 2022)

Η βασιλική της Χρυσοπολίτισσας οικοδομήθηκε, σύμφωνα με τον ανασκαφέα, στα τέλη του 4^{ου} αι. μ.Χ. Στην πρώτη αρχιτεκτονική της φάση διέθετε επτά κλίτη (έξι σειρές κίωνων), τα οποία χωρίζονταν με γρανιτένιους και μαρμάρινους κίονες, νάρθηκα και τεράστιο αίθριο. Ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό χαρακτηριστικό της αποτελεί η ύπαρξη εσωτερικής και εξωτερικής αψίδας στο κεντρικό κλίτος, χαρακτηριστικό που συναντιέται στη βασιλική του Αγίου Ιωάννη στην Έφεσο και στη βασιλική των Αγίων Αποστόλων στην Κωνσταντινούπολη⁶¹⁹ (Εικ.277). Στο μεσαίο κλίτος της, το οποίο είχε πλάτος 9μ., υπήρχε εσωτερική αψίδα πλάτους, η οποία βρίσκονταν 12μ. δυτικά της εξωτερικής αψίδας⁶²⁰. Η αψίδα

⁶¹⁹ Maier & Karageorghis (1984), σελ.292

⁶²⁰ Di Rocco, G. (2011), σελ.104

ήταν εσωτερικά ημικυκλική και εξωτερικά ημιεξαγωνική και δημιουργούσε με τον ανατολικό τοίχο, από τον οποίο είχε απόσταση 10μ., ένα τετράγωνο διάχωρο. Το τετράγωνο διάχωρο χωρίζονταν από τα πλάγια κλίτη με τέσσερις κολώνες από γρανίτη ύψους 7,15μ. και διαμέτρου 0,95μ.⁶²¹ Το υπόλοιπο κεντρικό κλίτος στα δυτικά της αψίδας χωρίζεται από τα πλευρικά κλίτη με μικρότερους σε ύψος και διάμετρο κίονες. Σε αυτή την αρχιτεκτονική φάση, ολόκληρο το δάπεδο της βασιλικής βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο και καλυπτόταν από ψηφιδωτά με φυτικά και γεωμετρικά θέματα⁶²².

Ο ναός ανακατασκευάστηκε κατά τον 6^ο αι. συρρικνώνοντας τα κλίτη του σε πέντε⁶²³. Ισοπεδώθηκε η εσωτερική αψίδα της πρώτης φάσης και χτίστηκαν τρεις νέες αψίδες ανατολικότερα. Μια κεντρική αψίδα, που αποτελούσε την ανατολική απόληξη του κεντρικού κλίτους και δύο μικρότερες, που βρίσκονταν απέναντι από τα εσωτερικά πλάγια κλίτη⁶²⁴. Η κεντρική αψίδα ήταν ημικυκλική εσωτερικά και πεντάπλευρη εξωτερικά. Οι δύο μικρότερες αψίδες, που βρίσκονταν δεξιά και αριστερά της κεντρικής αψίδας, ήταν ημικυκλικές εσωτερικά και τρίπλευρες εξωτερικά. Το δάπεδο του κεντρικού κλίτους του ναού στο σημείο που είναι το ιερό βήμα, καθώς και ένα τμήμα του πίσω από τη νέα αψίδα, ανυψώθηκαν κατά 50εκ. και καλύφθηκαν με νέο ψηφιδωτό⁶²⁵. Το δάπεδο του κεντρικού κλίτους στα δυτικά του ιερού βήματος καλύφθηκε με μαρμαροθετήματα, ενώ τα δάπεδα των πλάγιων κλιτών καλύφθηκαν με νέα ψηφιδωτά. Τα πέντε πλέον κλίτη χωρίζονταν με τέσσερις κιονοστοιχίες, που η κάθε μία αποτελούνταν από 12 κίονες με μαρμάρινα κορινθιακά κιονόκρανα και εδράζονταν σε μαρμάρινες βάσεις. Το τμήμα του κεντρικού κλίτους στα δυτικά της εσωτερικής αψίδας χωριζόταν από τα πλάγια κλίτη με μαρμάρινους κίονες ύψους 5,80μ. Μεταξύ των δύο αψίδων της πρώτης και της δεύτερης αρχιτεκτονικής φάσης υπάρχει μια πρόχειρη ημικυκλική

⁶²¹ Di Rocco, G. (2011), σελ.104

⁶²² Γκιολές (2003), σελ.6

⁶²³ Χοτζάκογλου (2005), σελ.365

⁶²⁴ Megaw (1988) σελ.139

⁶²⁵ Di Rocco, G. (2011), σελ.104

κατασκευή, η οποία σχηματίζεται από έντεκα κίονες διαμέτρου 50εκ. ο καθένας⁶²⁶. Οι κίονες αυτοί είναι τοποθετημένοι ο ένας δίπλα στον άλλον και στέκονται κάθετα πάνω σε ψηφιδωτό της πρώτης φάσης. Δεν έχει γίνει γνωστός ο λόγος ύπαρξης της συγκεκριμένης κατασκευής.

Στα δυτικά του ναού υπήρχε νάρθηκας που ένωνε τη βασιλική με το Επισκοπείο, μέσω ενός ανηφορικού λιθόστρωτου διαδρόμου (Εικ.277). Το δάπεδο του νάρθηκα βρισκόταν δύο σκαλοπάτια πιο χαμηλά από το κυρίως δάπεδο του ναού. Ο βόρειος τοίχος του νάρθηκα μάλλον βρισκόταν στην προέκταση του βόρειου τοίχου της βασιλικής προς τα δυτικά, κάτω από τον νότιο τοίχο του γοθτικού ναού. Η επικοινωνία του νάρθηκα με τον κυρίως ναό γινόταν μέσα από τρεις θύρες (τρίβηλον). Δυτικά του νάρθηκα υπήρχε ένα τετράστω αίθριο (Εικ.278), το οποίο είναι μετατοπισμένο βορειότερα σε σχέση με τον ναό. Αυτό γίνεται αντιληπτό παρατηρώντας πως ο νότιος τοίχος του αίθριου βρίσκεται σε προέκταση του στυλοβάτη του ναού, που χωρίζει τα δύο νότια κλίτη του και όχι του νότιου τοίχου του. Ο βόρειος τοίχος του αίθριου βρίσκεται στη νοητή προέκτασή του προς τα ανατολικά, περίπου τέσσερα μέτρα βόρεια του βόρειου τοίχου της βασιλικής. Με αυτόν τον τρόπο, προφανώς υπήρχε επικοινωνία μεταξύ του διαδρόμου που υπήρχε κατά μήκος του βόρειου τοίχου της βασιλικής και της βόρειας στοάς του αίθριου. Η ανατολική στοά του αίθριου στηριζόταν σε κτιστούς πεσσούς ενώ η βόρεια, η νότια και η δυτική σε μαρμάρινους κίονες που ήταν τοποθετημένοι σε μαρμάρινες βάσεις και έφεραν κιονόκρανα ιωνικού ρυθμού. Στο κέντρο της αυλής του αίθριου υπήρχε κυκλική φιάλη με πίδακα.

⁶²⁶ Papageorgiou (1976), σελ.8

Εικόνα 278: Το αίθριο της βασιλικής της Χρυσοπολίτισσας.

Ιστορία Ρωμαϊκής Νέας Πάφου μέσα από αρχαιολογικά και επιγραφικά δεδομένα

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται, συνοπτικά, στοιχεία που αφορούν στην ιστορία της Νέας Πάφου, όπως έχουν προκύψει από τη μελέτη των επιγραφών και των αρχαιολογικών ευρημάτων των ανασκαφών στην περιοχή. Η ιστορική αναφορά παρουσιάζεται κατά χρονικές περιόδους με αναφορά στις θητείες των αυτοκρατόρων.

Η Πάφος στην περίοδο Αυγούστου - Ιουλίων Κλαυδίων (27 π.Χ. – 68 μ.Χ.)

Οι πληροφορίες για την ιστορία της Νέας Πάφου κατά τους αιώνες της ρωμαϊκής κυριαρχίας είναι περιορισμένες⁶²⁷. Είναι όμως γνωστό ότι η Νέα Πάφος κατά την περίοδο της

⁶²⁷ Maier & Karageorghis (1984), σελ.250

αυτοκρατορίας των Αυγούστου-Ιουλίων Κλαυδίων ήταν η πρωτεύουσα του νησιού, καθώς επίσης και σημαντικό οικονομικό, διοικητικό και πολιτιστικό κέντρο⁶²⁸. Παρόλο που Πάφος και Παλαίπαφος αποτελούσαν μία πόλη⁶²⁹, με την ίδρυση της Νέας Πάφου το 312 π.Χ. ή μέχρι το 324 π.Χ.⁶³⁰ η Παλαίπαφος, αν και είχε υποβαθμιστεί πολιτικά, είχε παραμείνει το θρησκευτικό κέντρο της νέας πόλης⁶³¹.

Το ιερό της Παφίας Αφροδίτης στην Παλαίπαφο αποτελούσε το σημαντικότερο θρησκευτικό κέντρο του νησιού με φήμη οικουμενική⁶³², όπως φαίνεται από τον μεγάλο αριθμό αναθηματικών επιγραφών που απευθύνονται στη θεά Αφροδίτη και που έχουν χαραχτεί σε όλη τη διάρκεια της ρωμαϊκής περιόδου, συμπεριλαμβανομένης της υποπεριόδου των Αυγούστου - Ιουλίων Κλαυδίων ('Πάφος 41', 'Πάφος 43', 'Πάφος 46', 'Πάφος 49', 'Πάφος 53', 'Πάφος 55', 'Πάφος 58', 'Πάφος 60 και Πάφος 61', 'Πάφος 62', 'Πάφος 63', 'Πάφος 64', 'Πάφος 65', 'Πάφος 66', 'Πάφος 67', 'Πάφος 68', 'Πάφος 70', 'Πάφος 71', 'Πάφος 72', 'Πάφος 73', 'Πάφος 74', 'Πάφος 75', 'Πάφος 76', 'Πάφος 80', 'Πάφος 82', 'Πάφος 83', 'Πάφος 86', 'Πάφος 89', 'Πάφος 91', 'Πάφος 92' και 'Πάφος 98'). Η λατρεία στη θεά επιβεβαιώνεται και από νομίσματα που φέρουν στον οπισθότυπό τους την παράσταση του ιερού της Αφροδίτης κατά την περίοδο των Αυγούστου - Ιουλίων Κλαυδίων (Εικ.72Α: Σειρά νομισμάτων 'Πλαύτιος-Πάφος', Εικ.78: Σειρές νομισμάτων 'Δρούσος και Πάφος' και 'Δρούσος και Πάφος/Δίας Σαλαμίνιος'). Σημαντικό, επίσης, θεωρείται το γεγονός ότι επί αυτοκράτορα Τιβερίου είχε παραχωρηθεί στο ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο το δικαίωμα του ασύλου από τη ρωμαϊκή Σύγκλητο⁶³³. Για να επιτευχθεί αυτό, οι πολίτες της Πάφου υποστήριξαν ενώπιον της Συγκλήτου πως ιδρυτής του ναού της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο ήταν ο Αερίας, ένα μυθικό πρόσωπο αρχαιότερο του Κινύρα, συνδέοντας την ιερότητα μιας λατρείας με την αρχαιότητά της⁶³⁴.

⁶²⁸ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.9

⁶²⁹ Mirford (1980β), σελ.1309

⁶³⁰ Μαυρογιάννης (2019), σελ.3

⁶³¹ Mirford (1980β), σελ.1309

⁶³² Mirford (1980β), σελ.1309

⁶³³ Tacitus Cornelius (1972) (επιμ. F. R. D. Goodyear). The Annals of Tacitus, 362

⁶³⁴ Για τον Αερία βλ. Κ. Χατζηιωάννου (1971-1980), ΑΚΕΠ, Δβ', Σημειώσεις, αρ. 254.

Ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο μετετράπηκε από τους Ρωμαίους σε λατρευτικό κέντρο, καθώς θεωρούσαν ότι το γένος τους προερχόταν από τη θεά Αφροδίτη⁶³⁵ και σε αυτό προσέρχονταν επισκέπτες από όλη τη Μεσόγειο για να προσκυνήσουν και να πάρουν χρησμό⁶³⁶.

Το ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο αποτελούσε, εκτός από χώρο λατρείας της θεάς Αφροδίτης και τόπο στον οποίο έκανε συγκεντρώσεις το Κοινόν των Κυπρίων, το οποίο ήταν υπεύθυνο για την τέλεση της αυτοκρατορικής λατρείας⁶³⁷. Σύμφωνα με τα επιγραφικά δεδομένα, στο ιερό της Αφροδίτης υπήρχε το άγαλμα του αυτοκράτορα και δίπλα σε αυτό τα αγάλματα της ακολουθίας του. Σε αντίθεση με την περίοδο κατά την οποία η Κύπρος ήταν υπό την εξουσία των Πτολεμαίων και τα αγάλματα των ηγεμόνων των Πτολεμαίων τα προσέφεραν οι στρατηγοί ή οι διάφορες στρατιωτικές ενώσεις, κατά την περίοδο Αυγούστου - Ιουλίων Κλαυδίων τα αγάλματα αποτελούσαν προσφορά της πόλης. Η αντίθεση αυτή, όσον αφορά στους χορηγούς, αναδεικνύει τη στρατιωτική φύση της μοναρχίας των Πτολεμαίων. Μετά από το 27 π.Χ., στις αρχές των αυτοκρατορικών χρόνων της Ρώμης η εξουσία προβάλλεται διαφορετικά και οι επιγραφές τεκμηριώνουν την ύπαρξη κατανομής ρόλων σε αυτήν. Τα αγάλματα, τα κτήρια και οι υποδομές χρηματοδοτούνται από την πόλη, ενώ οι τελετές, οι αγώνες και οι εκδηλώσεις χρηματοδοτούνται από το Κοινόν των Κυπρίων ή από ντόπιους ευεργέτες⁶³⁸.

Προς τιμήν του αυτοκράτορα Αυγούστου για τη βοήθεια που της πρόσφερε, η Πάφος υιοθέτησε, πρώτη από όλες τις κυπριακές πόλεις, το ρωμαϊκό ημερολόγιο του Αυγούστου στο οποίο οι μήνες έφεραν ονόματα του αυτοκρατορικού οίκου⁶³⁹. Για τον αυτοκράτορα Αύγουστο το 26 π.Χ. κόπηκαν, επίσης, τα πρώτα κυπριακά νομίσματα της ρωμαϊκής περιόδου

⁶³⁵ Μπουραζέλης (2017), σελ.86.

⁶³⁶ Amandry, M. (2015), <https://kyprioscharacter.eie.gr/en/>

⁶³⁷ Potter (2000), σελ.822

⁶³⁸ Cayla (2018), σελ.87

⁶³⁹ Hill (1940), σελ.235

(Εικ.71: Σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος και Δίας Σαλαμίνιος’, Εικ.73: Σειρά νομισμάτων ‘Αύγουστος και Γάιος’, Εικ.74: Σειρές νομισμάτων ‘Αύγουστος -SC’, ‘Αύγουστος - CA’, και ‘Αύγουστος - Αύγουστος’). Το κεντρικό νομισματοκοπείο κατά πάσα πιθανότητα βρισκόταν στη Νέα Πάφο, ενώ ενδεχομένως να υπήρχε και ένα δεύτερο στη Σαλαμίνα⁶⁴⁰.

Επίσης, στην Κύπρο κόπηκαν τα πρώτα χάλκινα νομίσματα που έφεραν στον οπισθότυπό τους το λογότυπο ‘Κοινόν Κυπρίων’ (Εικ.79: Σειρά νομισμάτων ‘Κλαύδιος-στεφάνι’ και Εικ.80: Σειρά νομισμάτων ‘Κλαύδιος-Κομίνιος Πρόκλος’)⁶⁴¹. Η κοπή των νομισμάτων αυτών φαίνεται ότι έγινε στην περίοδο 41 μ.Χ.- 54 μ.Χ., όπου το Κοινόν των Κυπρίων είχε την ευθύνη της κοπής νομισμάτων μικρής αξίας για τις τοπικές συναλλαγές στα χρόνια της αυτοκρατορίας του Κλαυδίου του Α΄ (Τιβέριος Δρούσος Γερμανικός)⁶⁴². Καθώς τα νομίσματα αποτελούσαν μια από τις κύριες μεθόδους προώθησης των αυτοκρατορικών πολιτικών, το Κοινόν των Κυπρίων, με την ανάληψη τέτοιας μορφής δράσεων, εκπροσωπούσε έμμεσα τα συμφέροντα της νήσου προς τη Σύγκλητο και τους αυτοκράτορες.

Απόσπασμα λατινικής επιγραφής σε μιλιοδείκτη από την Πάφο προς το Κούριο (Επιγραφή ‘Πάφος 118-Μιλιοδείκτης XI’), που χρονολογείται ανάμεσα 12 π.Χ. και 14 μ.Χ., πληροφορεί, επίσης, ότι κατά την περίοδο Αυγούστου-Ιουλίω Κλαυδίων κατασκευάστηκε το οδικό δίκτυο της Πάφου, το οποίο συνεχίστηκε και κατά την περίοδο της βασιλείας του Τίτου⁶⁴³. Το οδικό δίκτυο απεικονίζεται στην Tabula Peutingeriana, η οποία διασώζει έναν χάρτη του ρωμαϊκού οδικού συστήματος εκείνης της περιόδου από την Βρετανία μέχρι την Ινδία. Ο χάρτης παρουσιάζει ένα απλό οδικό δίκτυο για την Κύπρο κατά τον 1^ο αι. μ.Χ., όπου απεικονίζει μια κυκλοτερή διαδρομή από την Πάφο στη Σαλαμίνα μέσω των Σόλων και της Κερύνειας και από τη Σαλαμίνα προς την Πάφο μέσω του Κιτίου, της Αμαθούντας, του Κουρίου και της Παλαιπάφου. Σύμφωνα με επιγραφές σε μιλιοδείκτες (Επιγραφή ‘Πάφος 119-

⁶⁴⁰ Parks (2004), σελ.35.

⁶⁴¹ Parks (2004), σελ.69.

⁶⁴² Καραγιώργης (1978), σελ.135

⁶⁴³ Mitford (1939), σελ.118-119

Μιλιοδείκτης XII’, Επιγραφή ‘Πάφος 120 - Μιλιοδείκτης XIII’ και Επιγραφή ‘Πάφος 121-Μιλιοδείκτης XV’), το εν λόγω οδικό δίκτυο αναδημιουργήθηκε και συντηρήθηκε επί Σεπτίμιου Σεβήρου.

Όπως μαρτυρούν αρχαιολογικά δεδομένα, κατά την περίοδο αυτή έγιναν, επίσης, έργα συντήρησης και αποκατάστασης στα τείχη της πόλης και στο λιμάνι της. Τα έργα πιθανόν να σχετίζονται με την οικονομική και τη στρατηγική αξία που είχε το νησί για τη Ρώμη, καθώς τη συγκεκριμένη περίοδο επικρατούσε στη Ρώμη ένας δαπανηρός εμφύλιος πόλεμος⁶⁴⁴. Όπως αναφέρει ο Στράβωνας⁶⁴⁵, οι λόγοι για τους οποίους έγιναν έργα συντήρησης και αποκατάστασης των τειχών και του λιμανιού πιθανόν να οφείλονται στο πρόβλημα της πειρατείας που επικρατούσε στην ανατολική Μεσόγειο και κατά συνέπεια στον κίνδυνο που διέτρεχαν και οι κυπριακές ακτές.

Ο Τιβέριος, δεύτερος στη σειρά Ρωμαίος αυτοκράτορας (14 μ.Χ. - 37 μ.Χ.) της δυναστείας των Ιουλίων Κλαυδίων, φαίνεται να υπήρξε για την πόλη της Πάφου σωτήρας και ευεργέτης, όπως μαρτυρεί αναθηματική επιγραφή χαραγμένη σε μαρμάρινη βάση αγάλματος που βρέθηκε στον ναό της Αφροδίτης στα Κούκλια (Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 49’). Σύμφωνα με την επιγραφή, η βουλή και ο δήμος της Πάφου αφιέρωσαν το άγαλμα του αυτοκράτορα Τιβερίου στην Παφία Αφροδίτη, καθώς υπήρξε σωτήρας και ευεργέτης της πόλης. Το άγαλμα ανεγέρθηκε την πρώτη ημέρα του μήνα Τιβερίου Σεβαστού στο δέκατο αυτοκρατορικό έτος του Τιβερίου, το οποίο υπολογίζεται με το αιγυπτιακό ημερολόγιο στα τέλη του Φεβρουαρίου του 23 μ.Χ.⁶⁴⁶. Η προσφορά του αγάλματος στην Παφίας Αφροδίτη πιθανόν να εκδηλώνει τις ευχαριστίες της πόλης για την παραχώρηση ασύλου στο ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο από τη Σύγκλητο. Επίσης, επιγραφή που χρονολογείται στις αρχές του 1^{ου} αι. μ.Χ. πληροφορεί πως η βουλή και, ενδεχομένως, ο δήμος της Πάφου αφιέρωσαν

⁶⁴⁴ Balandier, C. (2002), σελ.336

⁶⁴⁵ Στράβων (1994) (μτφ. Θεοδωρίδης), Γεωγραφικά, Βιβλίο XIV,5,2

⁶⁴⁶ Mitford (1961), σελ.118-1195

άγαλμα του Τιβέριου στην Παφία Αφροδίτη (Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 74') ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για τις ευεργεσίες του προς την πόλη. Άλλη επιγραφή από την Παλαίπαφο, που χρονολογείται το 14 μ.Χ. (Επίσημη Επιγραφή 'Πάφος 1'), παρουσιάζει τον όρκο υποταγής των Κυπρίων προς τον αυτοκράτορα Τιβέριο. Σύμφωνα με τον όρκο αυτό, οι Κύπριοι υπόσχονταν ότι θα υπακούν, θα πειθαρχούν, θα ευνοούν και θα σέβονται τον Τιβέριο Καίσαρα και όλη του την οικογένεια και στη στεριά και στη θάλασσα και θα έχουν εχθρούς και φίλους τους εχθρούς και τους φίλους της αυτοκρατορικής οικογένειας. Για την υπόσχεσή τους αυτή ορκίζονταν και σε όλους τους τοπικούς θεούς, στους προγονικούς θεούς και θεές, στον Καίσαρα Αύγουστο απόγονο της Αφροδίτης, στη Ρώμη και σε όλους τους θεούς και τις θεές. Το κείμενο της επιγραφής είναι χαρακτηριστικό της τακτικής που ακολούθησε η Κύπρος στην προσπάθειά της να επιβιώσει και να εξασφαλίσει ωφέληματα από τους κατακτητές. Η τακτική αυτή συνίσταται από θεοποιήσεις αυτοκρατόρων, όρκους υποταγής, πράξεις κολακείας και γενικότερα επίδειξη καλής θέλησης προς τη Ρώμη.

Αναθηματική επιγραφή που βρέθηκε στην Παλαίπαφο (Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 52') κάνει αναφορά στη σχέση του Γάϊου Ιούλιου Καίσαρα Γερμανικού ή Καλιγούλα με την Κύπρο. Ο Γάϊος Ιούλιος Καίσαρας Γερμανικός ή Καλιγούλας αποτελούσε μέλος της πρώτης δυναστείας, γνωστής ως Ιουλιο-Κλαυδιανή δυναστεία, η οποία κυβέρνησε στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Ο ίδιος διετέλεσε αυτοκράτορας της Ρώμης στο διάστημα 37 μ.Χ. - 41μ.Χ. Η αποκατάσταση του 3^{ου} στίχου της επιγραφής επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι η δεύτερη διοικητική εξουσία (tribunicia potestas) του Καλιγούλα άρχισε στις 18 Μαρτίου του 38 μ.Χ.

Για την πόλη της Νέας Πάφου γίνεται, επίσης, αναφορά και σε θρησκευτικά έγγραφα, τα οποία πληροφορούν για την επίσκεψη του Αποστόλου Παύλου στην Κύπρο συνοδευόμενος από του Ευαγγελιστές Βαρνάβα και Μάρκο. Συγκεκριμένα, ο Απόστολος Παύλος και οι δύο Ευαγγελιστές πέρασαν από τη Νέα Πάφο το 45 μ.Χ., στο πλαίσιο της περιοδείας τους για την

κήρυξη και διάδοση του χριστιανισμού, όπου, σύμφωνα με τις ‘Πράξεις των Αποστόλων’, ο Απόστολος Παύλος μετέστρεψε στη νέα θρησκεία τον Ρωμαίο Ανθύπατο της πόλης Σέργιο Παύλο⁶⁴⁷. Αν και το όνομα του συγκεκριμένου ανθυπάτου δεν έχει βρεθεί, μέχρι στιγμής, σε οποιαδήποτε επιγραφή της Πάφου ή της Κύπρου γενικότερα, συγγενική αναφορά γίνεται σε δύο αναθηματικές επιγραφές από την Παλαίπαφο για την ‘ύπατική’ (Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 70’) και ‘ἐξ ὑπάτων ὑπάτη’ Σεργία Αυρηλία Ρηγείνα (Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 73’), η οποία προσφέρει άγαλμα στη θεά Αφροδίτη. Οι επιγραφές αυτές χρονολογούνται στα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. και το συγκεκριμένο πρόσωπο, σύμφωνα με τον Cayla (2018), ανήκει σε οικογένεια που είτε σχετίζεται με τον ανθύπατο Λεύκιο Σέργιο Παύλο είτε έλαβε προνόμια από αυτόν⁶⁴⁸.

Για τον ρυθμό και τον βαθμό εξέλιξης της διάδοσης του χριστιανισμού στη Νέα Πάφο κατά τα πρώτα χρόνια της ρωμαιοκρατίας δεν υπάρχουν συγκεκριμένες αναφορές, πιθανόν γιατί οι πληροφορίες που παρέχουν οι επιγραφές για τη συγκεκριμένη περίοδο, αλλά και μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αι. μ.Χ., είναι ελάχιστες σε αντίθεση με τις φιλολογικές μαρτυρίες. Σε άλλες πόλεις της Κύπρου έχουν βρεθεί κρυπτοχριστιανικές επιγραφές⁶⁴⁹, ίσως επιτύμβιες, οι οποίες χρονολογούνται στον 2^ο και 3^ο αιώνα μ.Χ. και, ενδεχομένως, σχετίζονται με τη διάδοση του χριστιανισμού στο νησί. Αντιπροσωπευτική είναι η επιγραφή που βρέθηκε στην πόλη της Λεμεσού στην τοποθεσία ‘Τσιφλικούθκια’ και χρονολογείται τον 2^ο με 3^ο αι. μ.Χ., στην οποία το γράμμα ‘x’ στην αρχή των στίχων 2 και 3 αποδίδεται με το σύμβολο του σταυρού ‘†’, όπως συμβαίνει και με άλλες κρυπτοχριστιανικές επιγραφές. Το σύμβολο αυτό στο πάνω μέρος του μοιάζει με ‘ρ’⁶⁵⁰. Επίσης, αρχαιολογικά κατάλοιπα συγκροτημάτων αρχαίων οικογενειακών ειδωλολατρικών τάφων και υπόγειων λαξευμένων στον βράχο σαν κοιμητήρια έχουν χρησιμοποιηθεί από τους πρώτους χριστιανούς της Νέας Πάφου, όπως είναι οι ‘Τάφοι των

⁶⁴⁷ Πράξεις Αποστόλων, στο Καινή Διαθήκη (2014), 13.6-12.

⁶⁴⁸ Cayla (2018), σελ.110

⁶⁴⁹ Mitford (1980β), σελ. 1374, υποσ.470

⁶⁵⁰ Nicolaou, I. (1988), ARDAC, σελ.187, αρ.12 (φωτ. πίν. 54,12), (SEG 38, 1530)

Βασιλέων' και οι Ελληνόσπηλιοι στην τοποθεσία Βασιλικό⁶⁵¹. Προτού κτιστούν οι πρώτες Πρωτοχριστιανικές εκκλησίες στα τέλη του 4^{ου} αιώνα μ.Χ., οι πρώτοι χριστιανοί της Νέας Πάφου είχαν, επίσης, διασκευάσει σε χώρους λατρείας λαξευμένα στον βράχο υπόγεια, όπως είναι οι κατακόμβες της Αγίας Σολομωνής και του Αγίου Λαμπριανού⁶⁵².

Εκτός από τα θρησκευτικά έγγραφα, πληροφορίες σχετικές με θρησκευτικά γεγονότα αντλούνται μέσα από διάφορες γραμματειακές πηγές, στις οποίες γίνεται αναφορά για τη δεύτερη περιοδεία του Αποστόλου Βαρνάβα και του Ευαγγελιστή Μάρκου στην Κύπρο το 49 μ.Χ. Από την αναφορά αυτή προκύπτει η πληροφόρηση για διαμονή πλήθους Ιουδαίων στην Κύπρο κατά τη ρωμαϊκή περίοδο και συγκεκριμένα στην Παλαίπαφο, στο Κούριο, στην Αμαθούντα και στη Σαλαμίνα. Στα θρησκευτικά κείμενα παρατίθεται το γεγονός της παρεμπόδισης της εισόδου του Αποστόλου Βαρνάβα και του Ευαγγελιστή Μάρκου στην Πάφο από τον μάγο Βαριησού και στη συνέχεια της παρεμπόδισής τους από τους Ιουδαίους στο Κούριο και στην Αμαθούντα⁶⁵³. Επίσης, στις γραμματειακές πηγές σημειώνεται η μαρτυρία του Αποστόλου Βαρνάβα στην πυρά από τους Ιουδαίους. Τεκμήρια για την παρουσία των Ιουδαίων στην Πάφο, οι οποίοι φαίνεται να είχαν εγκατασταθεί στην Κύπρο από την εποχή που βασίλευε ο Πτολεμαίος Φιλάδελφος⁶⁵⁴, αποτελούν δύο αναθηματικές επιγραφές (Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 50' και Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 79') προς τον Θεό Ύψιστο. Κρίνοντας από τη γεωγραφική κατανομή των επιγραφικών τεκμηρίων, ο Θεός Ύψιστος λατρευόταν σχεδόν σε ολόκληρο το νησί και η ταυτότητά του αποδίδεται σε διάφορες θεότητες, όπως είναι ο Ζεύς⁶⁵⁵, ο Απόλλων και ο Άτις⁶⁵⁶ αλλά και ο Ήλιος⁶⁵⁷. Σύμφωνα με τον Χατζηιωάννου, το επίθετο Ύψιστος χρησιμοποιούταν τόσο από τους Εβραίους όσο και

⁶⁵¹ Ηλιάδης (1984), σελ.10

⁶⁵² Χρίστου (2008), σελ.113

⁶⁵³ Bonnet, M. & Lipsius, R. (επιμ.) (1903). *Acta Apostolorum Apocrypha*, vol.2 (Acta Barnabae , 18-23

⁶⁵⁴ Mitford (1980β), σελ.1380

⁶⁵⁵ Σοφοκλής, Τραχίνιαι, 1191

⁶⁵⁶ CIL, αρ.509

⁶⁵⁷ Cook, αρ.509

από τους Εθνικούς για τη δήλωση του Θεού⁶⁵⁸. Ο Mitford (1990) αναφέρει πως στις επιγραφές της Κύπρου ως Θεός Ύψιστος υπονοείται ο χριστιανικός ή ο ιουδαϊκός θεός⁶⁵⁹. Παρά την απουσία επιγραφικών στοιχείων, μπορεί να υποθεθεί η ύπαρξη μιας σημαντικής κοινότητας Ιουδαίων στην Πάφο κατά την περίοδο των Αυγούστου - Ιουλίων Κλαυδίων, καθώς η εκμίσθωση της μισής παραγωγής των μεταλλείων πλησίον των Σόλων το 12 π.Χ. από τον αυτοκράτορα Αύγουστο Οκταβιανό προς τον Ηρώδη τον Μέγα της Ιουδαίας,⁶⁶⁰ έναντι τιμήματος τριακοσίων ταλάντων, προκάλεσε αύξηση της επιρροής των Ιουδαίων στην Κύπρο. Συνέπεια της εκμίσθωσης αυτής ήταν η μετοίκηση αρκετών Ιουδαίων στην Κύπρο μετά από την καταστροφή της Ιερουσαλήμ από τον αυτοκράτορα Τίτο το 70 μ.Χ., ενισχύοντας έτσι το εβραϊκό στοιχείο.

Όσον αφορά στους τίτλους που αποδόθηκαν στη πόλη της Πάφου κατά την περίοδο των Αυγούστου-Ιουλίων Κλαυδίων, σημειώνεται ότι, μέχρι το 15 π.Χ. η Πάφος έφερε στις επίσημες επιγραφές τον τίτλο 'ή πόλις ή Παφίων' ή 'ο δήμος ο Παφίων'⁶⁶¹. Στον σεισμό που έγινε στο νησί το 15 π.Χ. η Πάφος είχε καταστραφεί και στη συνέχεια ανοικοδομήθηκε με τη βοήθεια του αυτοκράτορα Αυγούστου, όπου και έλαβε τον τίτλο 'Augusta' ('Σεβαστή')⁶⁶². Τιμητικές επιγραφές από την Παλαίπαφο, οι περισσότερες από τις οποίες βρέθηκαν στο ιερό της Αφροδίτης, τιμούν τον αυτοκράτορα Αύγουστο και τα μέλη της οικογένειάς του, όπως φαίνεται στα ακόλουθα χωρία: 'η βουλή και ο δήμος της Σεβαστής πόλης της Πάφου προσφέρει το άγαλμα του αυτοκράτορα Καίσαρα θεού Σεβαστού στο ιερό της Αφροδίτης' (Τιμητική Επιγραφή 'Πάφος 37'), 'η Σεβαστή πόλη της Πάφου τιμά τη Μαρκία, ανιψιά του αυτοκράτορα Αυγούστου' (Τιμητική Επιγραφή 'Πάφος 5'), 'τιμάται ο αυτοκράτορας Τιβέριος και η γυναίκα του Ιουλία, η οποία είναι θετή κόρη του αυτοκράτορα Αυγούστου' (Τιμητική

⁶⁵⁸ Χατζηιωάννου (1971-1980), ΑΚΕΠ, Δβ', Προλεγόμενα, §58

⁶⁵⁹ Mitford (1990), σελ.2206

⁶⁶⁰ βλ. Hill (1940), A History of Cyprus σελ.238

⁶⁶¹ Mitford (1980β), σελ.1310

⁶⁶² Cassius, D.C. κ.ά. (1895-1931), 54.23.7: Παφίοις τε σεισμῶ πονήσασι καὶ χρήματα ἐχαρίσατο [ὁ Αὔγουστος] καὶ τὴν πόλιν Αὐγούσταν καλεῖν κατὰ δόγμα ἐπέτρεψε'

Επιγραφή ‘Πάφος 16’). Επίσης, σε βάση αγάλματος, που βρέθηκε στην περιοχή του ιερού της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο, τιμάται η Ιουλία, θετή κόρη του αυτοκράτορα Αυγούστου, και γυναίκα του Αγρίππα (Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 10’).

Το 66 μ.Χ., πιθανόν επί Νέρωνος, η πόλη της Πάφου έλαβε τον τίτλο Κλαυδία. Ενδεχομένως αυτός ο τιμητικός τίτλος να προέκυψε από το ενδιαφέρον που επέδειξε ο Νέρωνας για την πόλη της Πάφου κατά την διάρκεια της περιοδείας που πραγματοποίησε στην Ελλάδα το συγκεκριμένο έτος. Παρόλο που οι συνθήκες απόκτησης του τίτλου ‘Κλαυδία’ παραμένουν ασαφείς, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η Πάφος διοργάνωνε αγώνες προς τιμήν του Νέρωνα, όπως προκύπτει από επιγραφικά δεδομένα. Αναθηματική επιγραφή (Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 58’), η οποία βρέθηκε σε χωριό της Κάτω Πάφου και χρονολογείται το 88 μ.Χ., αναφέρει πως ο Γάιος Ουμμίδιος Πάνταυχος Κουαδρατιανός είχε τον τίτλο του γυμνασιάρχη κατά τη διάρκεια των ‘Νερωνείων’.

Οι επιγραφές της περιόδου παρέχουν επιπρόσθετες πληροφορίες για διάφορες πτυχές της πολιτικής και κοινωνικής ζωής της Νέας Πάφου. Συγκεκριμένα, πληροφορίες για τη διοίκηση και τους Ρωμαίους αξιωματούχους της περιόδου μας παρέχει η αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 40’, η οποία κάνει λόγο για κάποιον ανθύπατο και στρατηγό με την ονομασία Πάμφιλο. Επίσης, η τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 29’ αναφέρει τον ταμία και αντιστράτηγο Τίτο Απικάτο Σαβείνο. Επιγραφικά δεδομένα υπάρχουν και για τα πολιτειακά αξιώματα όπως του γυμνασιάρχου, του αγωνοθέτη, του άρχοντα, του γραμματέα, του ταμία κ.α., καθώς και για θρησκευτικά αξιώματα, όπως του ιερέα, του αρχιερέα, του αρχιερέα δια βίου, των αρχιερειών, κ.α. που κατείχαν Ρωμαίοι πολίτες, αλλά και επιφανείς πολίτες της Πάφου. Ενδεικτικά, η αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 71’, η οποία χρονολογείται την περίοδο 15 π.Χ. - 14 π.Χ., αναφέρεται σε κάποιον μη Ρωμαίο πολίτη, τον Πάφιο φιλόσοφο Πλου, ο οποίος υπήρξε δια βίου αρχιερέας στη λατρεία του Αυγούστου. Το αξίωμα του ιερέα της λατρείας της Παφίας Αφροδίτης κατείχε ο υιός του Απολλωνίου, σύμφωνα με την τιμητική

επιγραφή ‘Πάφος 15’, η οποία χρονολογείται στα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ. Το αξίωμα του άρχοντος, γραμματέα και γυμνασίουκαρχου κατέχει, σύμφωνα με την τιμητική επιγραφή ‘Πάφος 24’ που χρονολογείται στα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ., ο Τιβέριος Κλαύδιος Ονησικράτης. Στο πολιτειακό αξίωμα του αγωνοθέτη και αγορανόμου κάνει μνεία η τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 31’, η οποία χρονολογείται στα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ.

Για κάποιον επιφανή Κύπριο πολίτη με την ονομασία Λούκιο Σέργιο Αρριανό, συγκλητικό Τριττύαρχο του 1^{ου} αι. μ.Χ., κάνει λόγο η τιμητική επιγραφή ‘Πάφος’, ενώ η αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 63’, αναφερόμενη στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, μιλά για τους απελεύθερους (δούλοι που απέκτησαν την ελευθερία τους) που εκφράζουν την αφοσίωσή τους σε κάποια Κορνηλία Νίκη. Σε μετανάστες από την Ιταλία ή από άλλα μέρη της αυτοκρατορίας που κατοίκησαν στην Κύπρο την περίοδο του Αυγούστου-Ιουλιών Κλαυδίων αναφέρεται η αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 42’ (42 π.Χ. -39 π.Χ.) που αφιέρωσαν Ρωμαίοι πολίτες στον Ανθύπατο Μ. Βεχίλιο. Τέλος, σημαντικές είναι οι πληροφορίες που παρέχουν τα επιγραφικά δεδομένα της περιόδου για αθλητικές δραστηριότητες που λάμβαναν μέρος στην Πάφο της πρώιμης ρωμαϊκής περιόδου. Ενδεικτικά, σημειώνεται η αναθηματική επιγραφή ‘Πάφος 91’, η οποία χρονολογείται το 18/19 μ.Χ. και αναφέρει πως το Κοινόν των Κυπρίων τιμά κάποιον Ροδοκλή, ο οποίος κατείχε το αξίωμα του αγωνοθέτη των ιερών νησιωτικών πενταετηρικών αγώνων που εγκαινιάστηκαν για πρώτη φορά στην πόλη της Πάφου προς τιμήν του Καίσαρος Γερμανικού.

Περίοδος των Φλαβίων (69-96 μ.Χ.)

Την αυτοκτονία του Νέρωνα το 68 μ.Χ. ακολούθησε μια σύντομη περίοδος εμφύλιου πολέμου, ουσιαστικά του πρώτου ρωμαϊκού εμφύλιου πολέμου μετά από τον θάνατο του Μάρκου Αντωνίου το 30 π.Χ. Από τον Ιούνιο του 68 μ.Χ. μέχρι τον Δεκέμβριο του 69 μ.Χ. έχει καταγραφεί στη ιστορία της ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ‘το Έτος των Τεσσάρων Αυτοκρατόρων’, ένα έτος κατά το οποίο τέσσερις αυτοκράτορες κυβέρνησαν με αξιοσημείωτη

εναλλαγή. Συγκεκριμένα, η Ρώμη γνώρισε την διαδοχική άνοδο και πτώση των Γάλβα, Όθωνα και Βιτέλλιου, μέχρι την τελική επικράτηση του Βεσπασιανού, του ιδρυτή της δυναστείας των Φλαβίων⁶⁶³.

Κατά τη σύντομη περίοδο της αυτοκρατορίας του Γάλβα κόπηκαν χάλκινα νομίσματα για την Κύπρο, στους οπισθότυπους των οποίων απεικονίζονται ο ναός της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο και το λατρευτικό άγαλμα του Δία Σαλαμίνιου (Εικ.81: Σειρά νομισμάτων ‘Γάλβας και Πάφος’ και Εικ.82: Σειρά νομισμάτων ‘Γάλβας και Δίας Σαλαμίνιος’). Ο Γάλβας ήταν ο δεύτερος αυτοκράτορας μετά τον Κλαύδιο που έκοψε χάλκινα νομίσματα για την Κύπρο⁶⁶⁴. Η σύντομη βασιλεία του Γάλβα (μόνο για επτά μήνες) και η πολιτική αστάθεια που υπήρχε στη Ρώμη την περίοδο του ‘Έτους των Τεσσάρων Αυτοκρατόρων’ επέφερε μειωμένη δραστηριότητα στα νομισματοκοπεία ολόκληρης της αυτοκρατορίας και κατά συνέπεια και της Κύπρου. Έτσι, οι σειρές των νομισμάτων αυτών ήταν περιορισμένες.

Για τους Όθωνα και Βιτέλλιο δεν υπάρχουν αξιοσημείωτες αναφορές που να σχετίζονται με τη Νέα Πάφο. Όμως, στον αυτοκράτορα Βεσπασιανό αποδίδεται το ενδεχόμενο να έχει αποδώσει στην Πάφο τον τίτλο ‘Φλαβία’, ως ανταμοιβή ευνοϊκού χρησμού που δόθηκε στον γιο του Τίτο από το ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο κατά τη διάρκεια ταξιδιού του προς τη Συρία το 69 μ.Χ. Επίσης, η απόδοση του τίτλου ‘Φλαβία’ πιθανόν να δηλώνει την εύνοια που έτυχε η Πάφος από τους Φλαβίους όταν την ανοικοδόμησαν μετά από τον καταστροφικό σεισμό του 77 μ.Χ.⁶⁶⁵. Τον Βεσπασιανό διαδέχθηκαν, με βάση την αρχή κληρονομικής διαδοχής, ο Τίτος και ο Δομιτιανός.

Αναθηματικές επιγραφές που βρέθηκαν στις δύο όψεις κυλινδρικού βωμού στην περιοχή του ναού της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο (Αναθηματικές Επιγραφές ‘Πάφος 60’ και ‘Πάφος 61’) αναφέρουν την αφιέρωση του βωμού στη θεά Αφροδίτη από τον αυτοκράτορα

⁶⁶³ Μπουραζέλης (2017), σελ.284

⁶⁶⁴ Parks (2004), σελ.75

⁶⁶⁵ Michaelides (1990), σελ.25

Τίτο και τον αυτοκράτορα Διομτιανό, αντίστοιχα. Η προγενέστερη επιγραφή μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη ευχαριστίας του Τίτου, ο οποίος αναγνώρισε την ενθουσιώδη υποδοχή που του έτυχε την Πάφο όταν επισκέφτηκε την πόλη κατά το ταξίδι του στη Συρία το 69 μ.Χ. Όσον αφορά στη δεύτερη επιγραφή, όπου αναφέρει την αφιέρωση του βωμού στη θεά Αφροδίτη από τον Δομτιανό, εικάζεται ότι αυτή σχετίζεται με τη φιλανθρωπία που προσέφεραν οι Φλάβιοι για την ανοικοδόμηση της Πάφου μετά από τον καταστροφικό σεισμό του 76/77 μ.Χ., η οποία έλαβε τον τίτλο Φλαβία⁶⁶⁶. Για τον καταστροφικό σεισμό που έπληξε την Πάφο το 76/77 μ.Χ. γίνεται αναφορά σε γραπτές μαρτυρίες⁶⁶⁷.

Όπως στην περίοδο Αυγούστου - Ιουλίων Κλαυδίων, έτσι και κατά την περίοδο των Φλαβίων απαντώνται επιγραφές με αναφορές σε Ρωμαίους αξιωματούχους, σε πολιτικά και θρησκευτικά αξιώματα, αλλά και σε διάφορες πτυχές της πολιτικής και κοινωνικής ζωής της πόλης. Ενδεικτικά, η κτιτορική επιγραφή 'Πάφος 112', που χρονολογείται στο διάστημα από τα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ. μέχρι τις αρχές του 2^{ου} αι. μ.Χ. και πιθανόν να εμπίπτει στην υπό μελέτη περίοδο, αναφέρεται σε κάποιον [- -]us Rufus, ο οποίος ήταν Ρωμαίος αξιωματούχος. Η αναθηματική επιγραφή 'Πάφος 58', η οποία χρονολογείται το 88 μ.Χ., αναφέρεται στον Γ. Ούμμίδιο Πάνταυχο Κουαδρατιανό, αρχιερέα και γυμνασίαρχο της πόλης, καθώς και στην Κλαυδία Ροδόκλεια Αφάριον, η οποία διετέλεσε αρχιέρεια των κατά Κύπρον ιερών της θεάς Δήμητρας. Οι γυναίκες, σύμφωνα με τα επιγραφικά δεδομένα της Νέας Πάφου της ρωμαϊκής περιόδου, δεν φέρουν κάποια πολιτειακά αξιώματα, όπως συμβαίνει με τις γυναίκες στη Μικρά Ασία κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, όπου κατείχαν το αξίωμα του γυμνασίαρχου και αγωνοθέτη⁶⁶⁸. Στην Κύπρο δηλώνουν τη συμμετοχή τους στη δημόσια ζωή της πόλης ως ιέρειες ή αρχιέρειες. Εκτός από τα πολιτειακά και θρησκευτικά αξιώματα που αναφέρονται στην παραπάνω

⁶⁶⁶ Καραγιώργης (1978), σελ.137

⁶⁶⁷ Geffcken, J. (επιμ.) (1902). *Die Oracula sibylline (Σιβυλλικοί χρησμοί)*, 4.125-126

⁶⁶⁸ Boatwright (1991), σσ. 249-272.

επιγραφή γίνεται λόγος και στην φυλή Teretina, στ. 5, η οποία εκπροσωπούσε την παρουσία ξένων στη νέα Πάφο.

Όσον αφορά στις σειρές νομισμάτων που κόπηκαν και κυκλοφόρησαν κατά την περίοδο των Φλαβίων, αυτές περιλαμβάνουν τη σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος’ (Εικ.83), τη σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος’ (Εικ.84), τη σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Δομιτιανός και Δίας Σαλαμίνιος’ (Εικ.85), τη σειρά αργυρών νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος-Έτος 8’ (Εικ.86), τη σειρά αργυρών νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος-Έτος 8’ (Εικ.87), τη σειρά αργυρών νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Πάφος-Έτος 9’ (Εικ.88), τη σειρά αργυρών νομισμάτων ‘Βεσπασιανός και Δίας Σαλαμίνιος-Έτος 10’ (Εικ.89), τη σειρά νομισμάτων ‘Τίτος-Δίας Σαλαμίνιος - αργυρό δίδραχμο’ (Εικ.90), τη σειρά νομισμάτων ‘Δομιτιανός και Πάφος-αργυρό δίδραχμο’ (Εικ.91), τη σειρά αργυρών νομισμάτων ‘Τίτος και Πάφος-Έτος 2’ (Εικ.92), τα Υστερόσημα του Τίτου, (Εικ.93) και τα Υστερόσημα του Δομιτιανού (Εικ.94).

Περίοδος Αντωνίνων (96μ.Χ.- 192 μ.Χ.)

Κατά την περίοδο της δυναστείας των Αντωνίνων (96-192 μ.Χ.), όπως και κατά την περίοδο της δυναστείας των Σεβήρων (193-235 μ.Χ.), η Νέα Πάφος φαίνεται να έφτασε στο απόγειο της ευημερίας της, όπως μαρτυρεί ο αριθμός των κτηρίων, δημόσιων και ιδιωτικών και ο πλούτος των κτερισμάτων που βρέθηκαν στους τάφους που χρονολογούνται στις περιόδους αυτές⁶⁶⁹.

Στα χρόνια του αυτοκράτορα Τραϊανού (98-117 μ.Χ.) το ρωμαϊκό κράτος αποκτά τη μέγιστη έκτασή του και η Ρώμη εμφανίζεται αποφασισμένη να επεκταθεί γεωγραφικά και διοικητικά, παρά να υφίσταται κινδύνους και ταπεινώσεις στα ευαίσθητα σημεία των επαρχιακών της ορίων⁶⁷⁰. Επί βασιλείας Τραϊανού εξασφαλίστηκε στον λαό της Ιταλίας και

⁶⁶⁹ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.10

⁶⁷⁰ Μπουραζέλης (2017), σελ.299

στις επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου, τάξη και ευημερία. Κυπριακές επιγραφές κάνουν αναφορά στο όνομα του αυτοκράτορα Τραϊανού, συνδέοντας το με τα διάφορα έργα που πραγματοποιήθηκαν στο νησί. Ενδεικτικά, το όνομα του Τραϊανού εμφανίζεται σε δύο μιλιοδείκτες από την Πάφο προς το Κούριο (Επιγραφή ‘Πάφος 120 - Μιλιοδείκτης XIII’ και Επιγραφή ‘Πάφος 121 - Μιλιοδείκτης XV’) και σε μιλιοδείκτη από την Πάφο προς την Αρσινόη (Επιγραφή ‘Πάφος 126 - Μιλιοδείκτης’), οι οποίοι χρονολογούνται στο 198 μ.Χ. Στους μιλιοδείκτες αυτούς αναφέρονται και τα ονόματα άλλων αυτοκρατόρων της περιόδου των Αντωνίων, όπως του Νέρβα, του Αδριανού, του Μάρκου Αυρηλίου και του Κόμμοδου. Σε επιγραφή που βρέθηκε στον ναό του Απόλλωνα στο Κούριο και χρονολογείται το 114 μ.Χ. αναφέρεται πως ο αυτοκράτορας Τραϊανός επεξέτεινε το υπάρχον λιθόστρωτο, ενώνοντας το με το πρότυλο της Παφίας οδού⁶⁷¹.

Αρχαιολογικά δεδομένα της περιόδου της βασιλείας του Τραϊανού που σχετίζονται με την Κύπρο και τη Νέα Πάφο αντλούνται, επίσης, από νομίσματα που κυκλοφορούσαν στην Κύπρο κατά την περίοδο αυτή, των οποίων η ποιότητα δείχνει ότι είχαν κοπεί στη Ρώμη. Ο εμπροσθότυπος των νομισμάτων, ο οποίος φέρει την επιγραφή ΑΡΙCΤΩ, δηλαδή τον τίτλο που απονεμήθηκε στον Τραϊανό από τη Σύγκλητο το 114 μ.Χ., καθώς και ο αντίστοιχος οπισθότυπός τους με επιγραφή που κάνει αναφορά στην έκτη προξενεία του αυτοκράτορα, δείχνουν τη χρονολόγηση των νομισμάτων μεταξύ 112 έως 117 μ.Χ. (Εικ.95: Σειρά χάλκινων νομισμάτων ‘Τραϊανός και Πάφος’ και Εικ.96: Σειρά νομισμάτων ‘Τραϊανός και Δίας Σαλαμίνιος’). Ενδέχεται τα νομίσματα αυτά να κόπηκαν μεταξύ 114-115 μ.Χ. και να σχετίζονται με την επίσκεψη του αυτοκράτορα στην Αντιόχεια και πιθανόν και στην Κύπρο. Εκτός από τις πιο πάνω σειρές, κατά την περίοδο των Αντωνίων είχε κοπεί ή είχε κυκλοφορήσει το Υστερόσημο Αδριανού (Εικ.97) και το Αργυρό Υστερόσημο της περιόδου

⁶⁷¹ Robert & Robert (1972), σελ.513

Αυρηλίου (Εικ.100), καθώς επίσης και οι σειρές νομισμάτων ‘Αντωνίνος Πίος - Μάρκος Αυρήλιος’ (Εικ.98) και ‘Φαουστίνα - Γαλέριος’ (Εικ.99)

Τα τελευταία χρόνια βασιλείας του Τραϊανού συνδέονται με τη μεγάλη επανάσταση των Ιουδαίων, η οποία ξέσπασε το 115 μ.Χ. στην Κυρήνη της Κυρηναϊκής και σύντομα εξαπλώθηκε στην Αίγυπτο, στη Μεσοποταμία, στην Παλαιστίνη και στην Κύπρο. Η επανάσταση αυτή στρεφόταν ενάντια στο ρωμαϊκό κράτος, όμως ουσιαστικά στόχευε στον συγκλονισμό της ισχύς της ελληνικής επιρροής στις ανατολικές περιοχές της αυτοκρατορίας. Στην Κύπρο κέντρο της εξέγερσης υπήρξε η Σαλαμίνα και ηγέτης των στασιαστών ο Ιουδαίος Αρτεμίων. Επιτύμβια επιγραφή Ρωμαίου στρατιώτη με βαθμό centurio, που βρέθηκε στο χωριό Πέγεια (Εικ.46-Επιτύμβια Επιγραφή ‘Πάφος 109’) και χρονολογείται αρχές του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, συνδέει την εξέγερση αυτή με την Πάφο, αναφέροντας στοιχεία που αφορούν πιθανόν στρατιωτική ενέργεια εναντίων των Ιουδαίων στασιαστών που επαναστάτησαν στην Κύπρο⁶⁷². Όσον αφορά στο αποτέλεσμα της επανάστασης, ο Δίων Κάσσιος αναφέρει τη σφαγή 240000 ανθρώπων⁶⁷³, ενώ στο χρονικό του Ευσέβιου σημειώνεται πως οι Ιουδαίοι σκότωσαν τους Έλληνες της Σαλαμίνας και κατέστρεψαν την πόλη⁶⁷⁴. Όμως, οι αναφορές των Δίωνα Κάσιου και Ευσέβιου κρίνονται υπερβολικές, κυρίως λόγω του ότι οι ανασκαμμένες περιοχές της Σαλαμίνας δεν έχουν αποκαλύψει στοιχεία μαζικής καταστροφής, εμπρησμού ή σφαγής⁶⁷⁵. Το τελικό αποτέλεσμα της εξέγερσης ήταν η αποτυχία της παρθικής εκστρατείας του Τραϊανού και ο συγκλονισμός ολόκληρης της ανατολικής Μεσογείου, λόγω της έντασης της επανάστασης.

Όσον αφορά στις αυτοκρατορικές ευεργεσίες που δέχτηκε η πόλη της Νέας Πάφου κατά την περίοδο των Αντωνίνων, επιγραφικά δεδομένα στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. καταδεικνύουν την πιο ουσιαστική από όλες τις ανακατασκευές στο αρχαίο Θέατρο της πόλης,

⁶⁷² Mitford (1950), σελ.54-55

⁶⁷³ Cassius, D.C. κ.ά. (1895-1931), 68.32.3

⁶⁷⁴ Eusebius (Caesariensis) (1876) (επιμ. A. Schöne), 20.297

⁶⁷⁵ Potter (2000), σελ.810

στον λόφο της Φάμπρικας. Συγκεκριμένα, αναθηματική επιγραφή (Εικ.39 Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 85') αναφέρει ότι η πόλη της Πάφου, η πρωτεύουσα του Κοινού των Κυπρίων, είναι αυτή που ανοικοδομεί την *frons scaenae* του Θεάτρου με τον γλυπτό διάκοσμο των αγαλμάτων της αυτοκρατορικής οικογένειας και τις κερκίδες των διαζωμάτων του κοίλου, που προφανώς επλήγησαν από τον σεισμό. Η κίνηση αυτή από την πλευρά της πόλης της Πάφου, ενδεχομένως, υποκρύπτει μεγάλες ευεργεσίες του αυτοκράτορα Αντωνίνου Ευσεβούς στη Νέα Πάφο⁶⁷⁶, ευεργεσίες που πιθανόν να μην εξαντλούνται στο αρχαίο Θέατρο της πόλης. Ομοιότητες ανάμεσα στα κιονόκρανα κορινθιακού τύπου από μάρμαρο Προκοννήσου που ανασκάφηκαν στην Αγορά⁶⁷⁷ και στα κιονόκρανα που βρέθηκαν στο Αρχαίο Θέατρο στη περιοχή της Φάμπρικας⁶⁷⁸ και στους γρανιτένιους κίονες που βρέθηκαν στο Ωδείο και στην Αγορά υποδεικνύουν ότι, μάλλον, η ανοικοδόμηση του Θεάτρου επί Αντωνίνου του Ευσεβούς και η οικοδόμηση της Αγοράς και του Ωδείου-Βουλευτηρίου ήταν σύγχρονες.

Στα τέλη της περιόδου των Αντωνίνων και στις αρχές της περιόδου των Σεβήρων έχουν, επίσης, χρονολογηθεί, σύμφωνα με τις αρχαιολογικές μελέτες, τα ψηφιδωτά της τελευταίας φάσης της Οικίας του Διόνυσου⁶⁷⁹. Μέρος του εικονογραφικού κύκλου των ψηφιδωτών παρουσιάζει, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2019), μυθολογικά στοιχεία και επιρροές από την Αντιόχεια⁶⁸⁰ και δεν αποκλείεται τα ψηφιδωτά της Οικίας του Διόνυσου να υπαινίσσονται τον Διόνυσο της Αντιόχειας και την Αφροδίτη της Πάφου, που συνυπάρχουν στην προς τιμήν τους γιορτή 'Μαΐουμά'. Ο 'Μαΐουμάς', μία εκ των δύο κύριων δημόσιων εορτών που τελούνταν στην Αντιόχεια, είχε επιβιώσει στους χριστιανικούς αιώνες και είχε αποτελέσει σήμα κατατεθέν της παγανιστικής Αντιόχειας. Ο αντιοχικός 'Μαΐουμάς' πραγματοποιούνταν κάθε τρία χρόνια για ολόκληρο τον μήνα Μάιο⁶⁸¹. Η αναβίωσή του με το

⁶⁷⁶ Μαυρογιάννης (2019), σελ.14

⁶⁷⁷ Rosinska-Balik (2020), σελ.212

⁶⁷⁸ Green κ.ά. (2004), σελ.30

⁶⁷⁹ Michaelides (1987), σελ.14

⁶⁸⁰ Μαυρογιάννης (2019), σελ.8

⁶⁸¹ Malalas, J. (2000) (επιμ. H. Thurn), 216.33, 282.39-283.42.

όνομα ‘Όργια’, μια γιορτή από κοινού αφιερωμένη στον Διόνυσο και την Αφροδίτη, οφείλεται στον Κόμμοδο και χρονολογείται περί το 190 μ.Χ.⁶⁸²

Η σύνδεση των επαρχιών της Κύπρου και της Συρίας αποκαλύπτεται, επίσης, μέσα από ιστορικά συμφραζόμενα, όπως είναι το γεγονός της αποστολής του Κυβερνήτη Ιούλιου Avitus Alexianus στην Κύπρο το 217 μ.Χ. Ο Ιούλιος Avitus Alexianus ήταν Ρωμαίος ευγενής σύζυγος της πριγκίπισσας της Συρίας Julia Maesa, πατέρας της Julia Soaemias και της Julia Mamaea και παππούς των αυτοκρατόρων Ηλιογάβαλου (218-222) και Σεβήρου Αλέξανδρου (222-235). Πρόκειται για μια εξέχουσα μορφή της Συγκλήτου, με καταγωγή από τα Έμεσα της Συρίας, που είχε θητεύσει στην Βρετανία, στην Ραιτία και στη Δαλματία. Παρότι ο λόγος αποστολής του στην Κύπρο δεν έχει γίνει γνωστός, είναι αντιληπτό πως η Αντιόχεια εξακολουθούσε να αποτελεί πολιτικό και πολιτισμικό κέντρο από το οποίο εκπορευόταν αυτοκρατορικές αποφάσεις που επηρέαζαν άμεσα την Κύπρο και κατά συνέπεια τη Νέα Πάφο.

Στην περίοδο των Αντωνίνων υπάρχουν, επίσης, επιγραφικά δεδομένα που σχετίζονται με τη διοίκηση και τους Ρωμαίους αξιωματούχους στη Νέα Πάφο. Πιο συγκεκριμένα, η Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 83’, η οποία χρονολογείται στα τέλη του 2^{ου} αι. μ.Χ., είναι αφιερωμένη στην Αφροδίτη Παφία από την κόρη του Ανθυπάτου Πλαύτιου Φήλεικου Ιουλιανού. Πέραν των ανθυπάτων υπήρχαν και άλλοι Ρωμαίοι αξιωματούχοι που υπάγονταν στον αυτοκράτορα ή στον διοικητή, όπως ήταν οι *questores* (ταμίες), οι *legati provinciae* (αυτοκρατορικοί εκπρόσωποι), οι *curatores* (επιθεωρητές) και οι *procuratores* (οικονομικοί υπάλληλοι)⁶⁸³. Η Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 29’ αναφέρει κάποιον ταμία με το όνομα Τίτο Α[πικᾶτο Σαβε]ῖνο. Εκτός από τις επιγραφές που παραπέμπουν στη ρωμαϊκή διοίκηση, απαντώνται και επιγραφές με μνεία σε πολιτειακά-θρησκευτικά αξιώματα και κατά την περίοδο των Αντωνίνων. Ενδεικτικά αναφέρονται οι επιγραφές ‘Τιμητική επιγραφή Πάφος

⁶⁸² Μαυρογιάννης (2019), σελ.7

⁶⁸³ Rostovtzeff (1984), σελ.258-265

26', Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 62' και Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 69', οι οποίες κάνουν λόγο στο αξίωμα του αρχιερέα. Δύο επιγραφές τις περιόδου των Αντωνίνων κάνουν λόγο σε επαγγέλματα, όπως αυτό του ιατρού (Αναθηματική επιγραφή 'Πάφος 41') και του αλιέα (Αναθηματική επιγραφή 'Πάφος 95'). Για τη θέση της γυναικών στην κοινωνία της Ρωμαϊκής Νέας Πάφου, μιας θέσης άμεσα συνδεδεμένης με τον πλούτο και την επιρροή των συζύγων και των οικογενειών τους,⁶⁸⁴ κάνουν λόγω οι παρακάτω επιγραφές: η Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 36', όπου η Σεργία Δημητρία τιμά τον άνδρα της, η Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 53', όπου το Κοινόν των Κυπρίων αφιέρωσε στην Αφροδίτη Παφία τα αγάλματα της Απολλωνίας και του συζύγου της Πατροκλέα ως ένδειξη ευγνωμοσύνης για τις υπηρεσίες τους προς την πόλη και η Αναθηματική Επιγραφή 'Πάφος 73', όπου η Ρηγίνα αφιερώνει στον αιιδό Νέστωρα. Οι ίδιες οι γυναίκες επωμίζονταν την ανάθεση των μνημείων με στόχο την αυτοπροβολή τους, αλλά και την ανάδειξη της σπουδαιότητάς τους. Η σπουδαιότητά τους τεκμηριωνόταν, επίσης, από τιμητικές προς αυτές επιγραφές είτε από την πόλη της Πάφου είτε από τον Κοινόν των Κυπρίων είτε από άλλους φορείς, επειδή συμμετείχαν οικονομικά στην ανέγερση δημόσιων κτηρίων ή αγαλμάτων σε δημόσιους χώρους ή έκαναν απλά δωρεές.

Περίοδος των Σεβήρων (193-235 μ.Χ.)

Κατά την περίοδο των Σεβήρων (193 μ.Χ. - 235 μ.Χ.), αλλά και για ολόκληρο τον 3^ο αιώνα μ.Χ., η ευημερία της Νέας Πάφου και της Κύπρου γενικότερα είχε συνεχιστεί⁶⁸⁵, όπως φαίνεται από τη χρονολόγηση των περισσότερων από των πλούσιων οικιών με ψηφιδωτά δάπεδα που έχουν ανασκαφεί στην Πάφο, καθορίζοντας την πόλη ως ένα από τα σημαντικότερα κέντρα ψηφιδωτών σε ολόκληρο τον ρωμαϊκό κόσμο⁶⁸⁶. Είναι η περίοδος που η πόλη έφερε τον τίτλο 'Σεβ(αστή) Κλ(αυδία) Φλα(ουία) Πάφος ή ιερά μητρόπολις τῶν κατὰ Κύπρον πόλεων'. Το πότε και το γιατί δόθηκε στην πόλη αυτός ο τίτλος παραμένουν άγνωστα.

⁶⁸⁴ Potter (2000), σελ.838.

⁶⁸⁵ Michaelides (1990), σελ.110

⁶⁸⁶ Οι οικίες αυτές αναφέρονται και περιγράφονται σε συγκεκριμένη ενότητα της παρούσας εργασίας.

Παρόλα αυτά, ο τίτλος συναντάται κυρίως σε ελληνικές και λατινικές επιγραφές της περιόδου των Σεβήρων (τέλη 2^{ου} αι. μ.Χ. με αρχές 3^{ου} αι. μ.Χ.). Συγκεκριμένα παραδείγματα αποτελούν η Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 45’, στην οποία απαντάται ο παραπάνω τίτλος όταν η Πάφος αφιερώνει κτήριο στον αυτοκράτορα Σεπτίμιο Σεβήρο, καθώς και η Αναθηματική Επιγραφή ‘Πάφος 85’, που χρονολογείται την περίοδο των Αντωνίων (139-161 μ.Χ.) και σχετίζεται με την ανακαίνιση του θεάτρου στην Φάμπρικα, στην οποία αναφέρεται ο τίτλος ‘*ιερά μητρόπολις τῶν κατὰ Κύπρον πόλεων*’.

Οι επιγραφές της περιόδου αυτής κάνουν, επίσης, αναφορές σε Ρωμαίους αξιωματούχους που σχετίζονται με τη διοίκηση της επαρχίας. Ενδεικτικά αναφέρεται το όνομα του Ανθυπάτου Audium Bassum σε μιλιοδείκτη ‘Πάφος 121’ - Μιλιοδείκτης XV’, ο οποίος χρονολογείται το 198 μ.Χ. Η Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 12’, η οποία χρονολογείται αρχές του 3^{ου} αι. μ.Χ. (210 μ.Χ. με 211 μ.Χ.) και προσφέρεται από την πόλη της Πάφου για τον αυτοκράτορα Καρακάλλα, αναφέρει το όνομα του λογιστή C. Julius Helianus Polybianus, ενώ η Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 25’ κάνει μνεία στο θρησκευτικό αξίωμα του αρχιερέα.

Στις αρχές του 3^{ου} αιώνα στη Ρώμη και επί βασιλείας Καρακάλλα υπεισέρχεται το θέμα της παραχώρησης της ρωμαϊκής πολιτείας σε όλους τους κατοίκους της Αυτοκρατορίας δια της *constitutio antoniniana*, του γνωστού διατάγματος του Καρακάλλα του 212 μ.Χ. Για την απόδοση της ρωμαϊκής πολιτείας σε κατοίκους της Πάφου μετά από το διάταγμα δεν υπάρχουν συγκεκριμένα επιγραφικά τεκμήρια, πιθανόν λόγω του περιορισμένου βαθμού αντίδρασης των Παφίων⁶⁸⁷. Είναι αξιοσημείωτο όμως το γεγονός ότι για τον Καρακάλλα στήθηκε άγαλμα στην Νέα Πάφο το 210 με 211 μ.Χ. από τον Ανθύπατο της Κύπρου Julius Fronto Trepolemus εκ μέρους της πόλης, όπως πληροφορεί η Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 12’ (Εικ.8). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την Τιμητική Επιγραφή ‘Πάφος 71’ (Εικ.13), άγαλμα του ίδιου αυτοκράτορα στήθηκε στην Παλαίπαφο στα επόμενα χρόνια από τον αρχιερέα της θεάς Αφροδίτης.

⁶⁸⁷ Mitford (1980β), σελ.1364

Όπως φαίνεται από τη δυνατότητα που είχαν αποδοθεί στα θέατρα να μετατρέπονται σε αρένες, η απόδοση της ρωμαϊκής πολιτείας σε όλους τους κατοίκους της αυτοκρατορίας το 212 μ.Χ. από τον Καρακάλλα (Constitutio Antoniniana) φαίνεται να είχε κυφορήσει μια εντονότερη στροφή προς τα ρωμαϊκά ήθη. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικές μετατροπές στο Θέατρο της Πάφου, οι οποίες χρονολογούνται στα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ., ώστε αυτό να φιλοξενεί θεάματα. Οι δύο σειρές από πασαλότρυπες που βρέθηκαν στην εξωτερική πλευρά του τοίχου στον διάδρομο του Θεάτρου ενδεχομένως να δέχονταν πασσάλους με δίχτυα στο πλαίσιο κάποιας κατασκευής που προστάτευε το κοινό από θεάματα μονομαχιών ή και από θεάματα στα οποία συμμετείχαν άγρια ζώα⁶⁸⁸.

Αξιοσημείωτες είναι και οι νομισματικές σειρές που κυκλοφόρησαν στην Κύπρο κατά τη διάρκεια της δυναστείας των Σεβήρων, όπου αρκετές απεικονίζουν στον οπισθότυπό τους το ιερό της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. Σε αυτές συγκαταλέγονται οι σειρές νομισμάτων ‘Σεπτίμιος Σεβήρος και Πάφος’ (Εικ.101), ‘Ιουλία Δόμνα και Πάφος’ (Εικ.102), ‘Καρακάλλας και Πάφος’ (Εικ.103), ‘Γέτας και Πάφος’ (Εικ.104), ‘Ιουλία Δόμνα-στεφάνι μυρτιάς’ (Εικ.105), ‘Καρακάλλας και Γέτας’ (Εικ.106), ‘Καρακάλλας και ζεύγος αλόγων (Biga) (Εικ.107), ‘Ιουλία Δόμνα και Ιερό’ (Εικ.108), ‘Καρακάλλας-αετός-τετράδραγμα’ (Εικ.109), και ‘Ηλιογάβαλος και Αλέξανδρος Σεβήρος’ Εικ.110).

Στα χρόνια του Διοκλητιανού

Από το 22 π.Χ., όταν η Κύπρος μετατράπηκε σε ‘δημόσια’ διοικητική περιφέρεια που διοικείται από διοικητές που επιλέγονταν με κλήρο αντί από τον αυτοκράτορα⁶⁸⁹, μέχρι το 293 μ.Χ. όπου αυτοκράτορας της Ρώμης ήταν ο Διοκλητιανός, η νήσος διοικούνταν από ανθύπατο πραιτοριανού βαθμού που είχε ενιαύσια θητεία. Το 293 μ.Χ., στο πλαίσιο των ευρύτερων μεταρρυθμίσεων του Διοκλητιανού για την ομαλή διεξαγωγή του έργου της διοίκησης γενικά

⁶⁸⁸ Green, κ.ά. (2004), σελ.24

⁶⁸⁹ Potter (2000), σελ.786

και ειδικότερα για τη διευκόλυνση της συλλογής των φόρων, ο αριθμός των επαρχιών (provinciae) είχε υπερδιπλασιαστεί δια της διχοτόμησης ή του κατακερματισμού των παλαιών επαρχιών⁶⁹⁰. Η διαίρεση αυτή απέβλεπε στη δημιουργία μικρότερων ενοτήτων για την πολιτική και στρατιωτική διοίκηση, οι οποίες θα διέθεταν λιγότερες πόλεις και θα εποπτεύονταν καλύτερα. Είχαν δημιουργηθεί πλέον 100 επαρχίες, αντί για τις 45 που υπήρχαν στον 3^ο αιώνα μ.Χ. και η Σύγκλητος είχε σταματήσει να ελέγχει τις επαρχίες όπως έκανε στο παρελθόν⁶⁹¹.

Το αποτέλεσμα της διαίρεσης της αυτοκρατορίας ήταν δώδεκα μεγάλες περιφερειακές ενότητες, οι οποίες ονομάστηκαν διοικήσεις (dioceses)⁶⁹² και συμπεριλάμβαναν στα όριά τους τις επαρχίες. Διέθεταν επικεφαλής αξιωματούχους που ονομάζονταν ‘βικάριοι’ (vicarii), οι οποίοι ήταν αντιπρόσωποι του Επάρχου (praefectus) και ενεργούσαν αντί αυτού. Η Κύπρος, εντάχθηκε στη μεγάλη διοικητική περιοχή της Ανατολής, που εκτεινόταν από τη Ν. Μικρά Ασία έως την Αίγυπτο και περιλάμβανε δεκαοκτώ επαρχίες. Η έδρα του επικεφαλής αξιωματούχου βικάριου ήταν η Αντιόχεια. Έκτοτε, ο κυβερνήτης της Κύπρου (praeses) είχε δύο ανώτερους ελεγκτές, τον βικάριο της μεγάλης διοικητικής περιοχής της Ανατολής και τον ‘praefectus praetorio’ (έπαρχο του Πραιτορίου και κύριο βοηθό του αυτοκράτορα στην αυτοκρατορική αυλή), ο οποίος θα μπορούσε να επεμβαίνει αυτοπροσώπως αν υπήρχε ανάγκη⁶⁹³.

Το 293 μ.Χ. καθιερώθηκε, επίσης, από τον Διοκλητιανό το πολιτειακό σύστημα της ‘Τετραρχίας’, δηλαδή της ταυτόχρονης συνύπαρξης και συνδιοίκησης της αυτοκρατορίας από δύο Αυγούστους και δύο Καίσαρες, οι οποίοι θα μοίραζαν τις αρμοδιότητες και τις φροντίδες για τη ρωμαϊκή Δύση και τη ρωμαϊκή Ανατολή. Οι δύο Αύγουστοι διόριζαν από έναν υφιστάμενο Καίσαρα, ο οποίος θα τους διαδεχόταν. Ως Αύγουστοι αναδείχθηκαν ο

⁶⁹⁰ Rostovtzeff (1984), σελ.319

⁶⁹¹ Λεβενιώτης (2015), σελ.19.

⁶⁹² Potter (2000), σελ.856.

⁶⁹³ Lokin (2005), σελ.160

Διοκλητιανός και ο Μαξιμιανός, με αντίστοιχους Καίσαρες τον Γαλέριο, γαμπρό και θετό γιο του Διοκλητιανού και τον Κωνσταντίο Χλωρό, πατέρα του μεγάλου Κωνσταντίνου. Το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας ανέλαβε ο Διοκλητιανός με Καίσαρα τον Γαλέριο και το δυτικό τμήμα ο Μαξιμιανός με Καίσαρα τον γαμπρό του Κωνσταντίο⁶⁹⁴.

Το πολιτειακό σύστημα της ‘Τετραρχίας’ όχι μόνο δεν έδωσε λύση στα προβλήματα της αυτοκρατορίας, αλλά ενίσχυσε τους ανταγωνισμούς και πρόβαλε τις φιλοδοξίες των συναρχόντων. Για είκοσι χρόνια, αφότου αποσύρθηκε ο Διοκλητιανός από την εξουσία (305 μ.Χ.) μέχρι και την πλήρη επικράτηση του Κωνσταντίνου, οι διάδοχοι και οι συνάρχοντές τους αλληλοεξοντώνονταν. Μέσα από τις συγκρούσεις αναδείχθηκε ο Κωνσταντίνος, ο οποίος διαδέχτηκε στην εξουσία τον πατέρα του Κωνσταντίο Χλωρό, ως Καίσαρας των δυτικών επαρχιών της αυτοκρατορίας. Μετά την επικράτηση του Κωνσταντίνου η Κύπρος παρέμεινε στη Διοίκηση της Ανατολής (Dioecesis Orientis) υπό την εξουσία του ‘comes Orientis’, του διοικητή της διοίκησης της Ανατολής. Η διοίκηση της Ανατολής αποτελούσε μια περιφέρεια με έδρα την Αντιόχεια, η οποία συμπεριλάμβανε τα σημερινά εδάφη της Κύπρου, της Συρίας, της νότιας Τουρκίας, του Λιβάνου, του Ισραήλ, της Αιγύπτου, της Λιβύης, κ.ά.

Τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις που ξεκίνησε ο Διοκλητιανός στα τέλη του 3^{ου} αι. μ.Χ. (284-305) ολοκλήρωσε ο Κωνσταντίνος στις πρώτες δεκαετίες του 4^{ου} αι. μ.Χ. (306-324). Τα χρόνια αυτά η Κύπρος διοικούταν είτε από τον ηγεμόνα (praeses) είτε από τον κυβερνήτη (consularis), ένα αξίωμα που δημιουργήθηκε από τον Κωνσταντίνο⁶⁹⁵ και αναφερόταν στον ‘πιο διάσημο άνδρα’ (vir clarissimus). Αυτό συνεπαγόταν πως το αξίωμα του consularis το κατείχε κάποιος ήδη συγκλητικός ή κάποιος που θα διοριζόταν συγκλητικός από τον ίδιον τον αυτοκράτορα⁶⁹⁶. Ο consularis μπορούσε να θητεύσει για ένα χρόνο και είχε έδρα στο διοικητικό κέντρο του νησιού. Ήταν επικεφαλής μιας ακολουθίας λογιστών και γραμματέων,

⁶⁹⁴ Μπουραζέλης (2017), σελ.391

⁶⁹⁵ Κυριάκου (2012), σελ.45

⁶⁹⁶ Lokin (2005), σελ.162

κατείχε την ύψιστη δικαστική εξουσία στο νησί και ήταν υπεύθυνος για την είσπραξη των φόρων⁶⁹⁷. Στην Επίσημη Επιγραφή ‘Πάφος 2’, η οποία προέρχεται από την Πάφο και χρονολογείται το 358 μ.Χ. (Εικ.2), επιβεβαιώνεται η εφαρμογή της αυτοκρατορικής νομοθεσίας για τα δημοτικά και χωροταξικά έργα στο νησί, παραθέτοντας τα εμπλεκόμενα μέλη. Συγκεκριμένα, στην επιγραφή αυτή γίνεται αναφορά για την αποκατάσταση κτηρίου μεγάλης σημασίας από πυρκαγιά, το οποίο, όμως, μέχρι στιγμής δεν έχει ταυτοποιηθεί. Η επιγραφή πιστοποιεί, επίσης, την ύπαρξη τριών ατόμων που άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται στο έργο και αυτοί είναι ο αυτοκράτορας, κατά τα φαινόμενα ο Κωνστάντιος Β΄, στον οποίο το κτήριο ήταν αφιερωμένο, ο έπαρχος του πραιτορίου της Ανατολής Cl(audius) Musonianus (354-358), ο οποίος εμφανίζεται ως redditor και, τέλος, ο πρόξενος της επαρχίας Bassidius Lauricius, του οποίου ο ρόλος περιορίζεται στην παρακολούθηση την εκτέλεση της εργασίας.

Ένα γεγονός που διασάλεψε την κατάσταση ηρεμίας στην Κύπρο πριν από τα μέσα του 4^{ου} αι. μ.Χ., εκτός από τους καταστροφικούς σεισμούς του 332 π.Χ. και του 342 μ.Χ.⁶⁹⁸ ήταν η επανάσταση του Καλόκαιρου. Ενδεχομένως το συμβάν αυτό να αντανακλά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η αυτοκρατορία την περίοδο αυτή, αλλά και μια αντίδραση προς τις επιλογές του κράτους. Ο Καλόκαιρος είχε σταλεί στην Κύπρο ως διοικητής από τον Μέγα Κωνσταντίνο, πιθανόν για να συμβάλει στην ανοικοδόμηση των περιοχών που επλήγησαν από τον σεισμό του 332 μ.Χ.⁶⁹⁹ Ο Καλόκαιρος στασίασε εναντίον του αυτοκράτορα και προσπάθησε να γίνει κυρίαρχος του νησιού. Ο Κωνσταντίνος, μέσω του Δαλμάτιου, κατέστειλε την επανάσταση και ο Καλόκαιρος εκτελέστηκε στην Ταρσό της Κιλικίας. Η επανάσταση μπορεί να προσδιοριστεί ως μια αντίδραση απέναντι στο νέο διοικητικό σύστημα που στερούσε ελευθερίες στους κυβερνώμενους⁷⁰⁰.

⁶⁹⁷ Κυριάκου (2010), σελ.45

⁶⁹⁸ Ηλιάδης (1984),σελ.11

⁶⁹⁹ Hill (1940), σελ.244

⁷⁰⁰ Potter (2000), σελ.860-861

Η Έπαυλη του Θησέα στην Πάφο αποτελεί ένα οικοδόμημα, το οποίο πιθανόν να σχετίζεται με το πολιτικό και διοικητικό σύστημα της συγκεκριμένης περιόδου. Υπάρχει η άποψη πως το κτήριο πιθανόν να άρχισε να οικοδομείται στο δεύτερο μισό του 2^{ου} αι. μ.Χ. πάνω στα ερείπια παλαιότερων κατοικιών της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου⁷⁰¹. Η συγκεκριμένη έπαυλη, έχοντας τη δυνατότητα να στεγάσει έναν μεγάλο αριθμό προσωπικού, ενδεχομένως, να αποτελούσε εντός του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. επίσημη κατοικία του Κυβερνήτη (*praeses* ή *consularis*), σε αντίθεση με τα πρώιμα χρόνια της αυτοκρατορίας, όπου ο τότε Κυβερνήτης με το προσωπικό του διέμεναν σε σπίτια πλούσιων κατοίκων της αυτοκρατορίας και, επομένως, δεν υπήρχε λόγος να υφίσταται ένα, τέτοιας μορφής και μεγέθους, ανάκτορο⁷⁰².

Την άποψη αυτή ενστερνίζεται ο Καραγιώργης (1984), ο οποίος, αναγνωρίζοντας σε αυτό όλα τα χαρακτηριστικά επίσημων κατοικιών της ύστερης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, αναφέρει πως ο συνδυασμός των στοιχείων που αφορούν στο μέγεθός του, στην κάτοψή του και στα πολυάριθμα πλούσια διακοσμημένα δωμάτιά του, υποδηλώνουν πως το ανάκτορο αυτό χρησίμευε ως κατοικία του Κυβερνήτη του νησιού στη Νέα Πάφο κατά τον 4^ο αιώνα μ.Χ. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός της μεταφοράς της πρωτεύουσας της Κύπρου στα μέσα του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. από την Πάφο στη Σαλαμίνα, υποστηρίζει ότι η εν λόγω Έπαυλη είχε επισκευαστεί για να βρίσκεται εκεί ο Κυβερνήτης όταν ήθελε να ασχοληθεί με τις υποθέσεις της δυτικής Κύπρου ή για να απολαύσει το κλίμα της Πάφου κατά τους καλοκαιρινούς μήνες⁷⁰³.

Ο Μαυρογιάννης (2016) υποστηρίζει ότι το συγκρότημα αυτό αποτελεί Πραιτόριο του Κυβερνήτη (*praeses*) της Κύπρου και το χρονολογεί μετά τον σεισμό του 342 μ.Χ., πριν από την ανοικοδόμηση της Σαλαμίνας-Κωνσταντίας από τον γιο του Κωνσταντίνου τον αυτοκράτορα Κωνσταντίο II (337-361). Ουσιαστικά, θεωρεί την Έπαυλη του Θησέα ως ένα

⁷⁰¹ Daszewsky & Μιχαηλίδης (1989), σελ.52

⁷⁰² Potter (2000), σελ.861

⁷⁰³ Maier & Karageorghis (1984), σελ.288

δημόσιο ανάκτορο όπου είναι η έδρα του praeses provinciae Cypri και αντικαθιστά το Forum (Αγορά) στο πλαίσιο των διαδοχικών μεταρρυθμίσεων των ρωμαϊκών θεσμών μετά το 293 μ.Χ. Ως εκ τούτου, για τον Μαυρογιάννη η Έπαυλη του Θησέα έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στη νέα πολιτική διοίκηση που διαμορφώθηκε στο νησί μετά τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού (294) ή και μετά από την ολοκλήρωση αυτών των ρυθμίσεων επί Κωνσταντίνου το 324 μ.Χ., που άλλαξαν ριζικά τη διοικητική πτυχή της αυτοκρατορίας. Στην περίπτωση της Πάφου, φαίνεται ότι τα στοιχεία της ρωμαϊκής Αγοράς διατηρήθηκαν σε ένα νέο κτηριακό συγκρότημα το οποίο δεν μπορεί να ονομάζεται πλέον Αγορά, κυρίως γιατί ο ρωμαϊκός αποικισμός έχει λάβει τέλος με την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης το 330 μ.Χ. και οι θεσμοί και τα κτήρια που τον εκπροσωπούσαν είχαν ήδη παρακμάσει⁷⁰⁴.

Η Οικία του Αιώνα αποτελεί, επίσης, αντιπροσωπευτική οικία της περιόδου των μέσων του 4ου αι. μ.Χ. στη Νέα Πάφο, μιας περιόδου όπου ο παγανισμός και ο χριστιανισμός συνυπήρχαν σε κάποιο βαθμό. Σε ψηφιδωτό της Οικίας θεωρείται ότι αντικατοπτρίζεται η παραγμένη εποχή από τον Παγανισμό στον Χριστιανισμό, καθώς απεικονίζονται η συνύπαρξη των ιδεών και η αμφισημία των συμβόλων που χαρακτηρίζουν μία επαρχιακή μεν, αλλά ιδιαίτερα εκλεπτυσμένη κοινωνία, η οποία ακόμη αμφιταλαντεύεται για το αν πρέπει να στραφεί προς την ‘εθνική’ Αντιόχεια ή την ‘χριστιανική’ Κωνσταντινούπολη⁷⁰⁵.

Παρά τις καταστροφές που είχε υποστεί η Νέα Πάφος από τους σεισμούς 4^{ου} αι. μ.Χ. και την αντικατάστασή της ως πρωτεύουσα του νησιού από τη Σαλαμίνα⁷⁰⁶, παρατηρείται προς τα τέλη του 4^{ου} αι. μ.Χ. η οικοδόμηση μία μεγαλοπρεπούς βασιλικής προς τιμήν του Αποστόλου Παύλου⁷⁰⁷ και η κατάργηση της χρήσης των κατακομβών ως χώρων λατρείας. Πρόκειται για τη βασιλική της Χρυσοπολίτισσας, μια από τις μεγαλύτερες παλαιοχριστιανικές

⁷⁰⁴ Mavrojannis (2016), σελ.323-347

⁷⁰⁵ Μαυρογιάννης (2006), σελ.64

⁷⁰⁶ Daszewsky & Μιχαηλίδης (1989), σελ.10

⁷⁰⁷ Καραγιώργης (1978), σελ.147

βασιλικές της Κύπρου. Αποτέλεσε τον πρώτο επισκοπικό ναός της Νέας Πάφου⁷⁰⁸ από τα τέλη του 4^{ου} αι. μ.Χ. μέχρι την εγκατάλειψή του στα μέσα του 7^{ου} αι. μ.Χ.

Μέχρι το τέλος του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. ο εκχριστιανισμός της Κύπρου είχε σχεδόν ολοκληρωθεί, παρόλο που εστίες εθνικής λατρείας είχαν επιζήσει μέχρι τον 5^ο αιώνα ή ακόμα και μέχρι τις αρχές του 6^{ου} αιώνα μ.Χ. Ενδεικτικό της εδραίωσης του χριστιανισμού την εποχή αυτή είναι και η συμμετοχή Κυπρίων επισκόπων στις μεγάλες συνόδους στη Νίκαια το 325 μ.Χ., στη Σαρδική το 343/344 μ.Χ. και στην Κωνσταντινούπολη το 381 μ.Χ. Οι επίσκοποι στην Κύπρο είχαν ρόλο άτυπου ηγέτη των ‘χαλαρά’ συνδεδεμένων χριστιανικών ομάδων που είχαν δημιουργηθεί μετά από την πρώτη αποστολική περιοδεία των Παύλου, Βαρνάβα και Μάρκου το 45 μ.Χ. Στην Καινή Διαθήκη ο όρος ‘επίσκοπος’ χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα διορισμένα από το Άγιο Πνεύμα υπεύθυνα άτομα, τα οποία βρίσκονταν σε θέσεις επίβλεψης αναφορικά με τη διαμόρφωση και ανάπτυξη των κατά τόπους εκκλησιών.

Κατά την περίοδο όπου η Κύπρος είχε ενσωματωθεί στη Διοίκηση της Ανατολής, δηλαδή στα τέλη του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. και μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αιώνα, όπου διοικήθηκε από Ρωμαίους διοικητές *praesides* και ακολούθως από *consulares*, επίσκοποι των μητροπολιτικών κυπριακών πόλεων εμφανίζονταν όλο και περισσότερο ως ευεργέτες, δικαστές και υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό του ιερού και δημόσιου τοπίου, καθώς η θέση τους στην κοινή γνώμη είχε ενισχυθεί από την ευνοϊκή για την εκκλησία αυτοκρατορική πολιτική⁷⁰⁹.

Η θέση του επισκόπου ως θεσμός ήταν ισόβια και η δικαιοδοσία του επισκόπου μπορούσε να καταστεί ισχυρός επιδιαιτητικός παράγοντας σε αντίθεση με τις θέσεις των *consulares* και οι *praesides*, οι οποίες είχαν διάρκεια ενός ή το πολύ δύο χρόνων. Η απόδοση δικαστικών αρμοδιοτήτων στους επισκόπους αποτέλεσε σταθμό για την ιστορία των θεσμών του 4^{ου} αιώνα μ.Χ., διότι οι πολίτες της αυτοκρατορίας είχαν πλέον το εναλλακτικό δικαίωμα

⁷⁰⁸ Megaw (1988) σελ.139

⁷⁰⁹ Kantirea (2013), σελ.113

να προσφεύγουν για εκδίκηση των υποθέσεων τους στον επίσκοπο αντί στον εκάστοτε πολιτικό δικαστή. Το γεγονός ότι ο θεσμός του επισκόπου δείχνει να επισκιάζει αυτόν του πολιτικού διοικητή και σε συνδυασμό με την γενική πολιτική των αυτοκρατόρων της περιόδου καταδεικνύει ότι στην Κύπρο και κατά συνέπεια στην Πάφο του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. οι δύο θεσμοί του επισκόπου και του πολιτικού δικαστή συνυπήρχαν, με σταδιακή επικράτηση του ρόλου του επισκόπου ιδιαίτερα στα δικαστικά ζητήματα⁷¹⁰.

Εν κατακλείδι, φαίνεται ότι η ιστορία της Νέας Πάφου στο πλαίσιο της ρωμαιοκρατίας αντανακλά μια σύνθεση ρωμαϊκής διακυβέρνησης, ελληνιστικής επιρροής και τοπικού κυπριακού πολιτισμού, ο συνδυασμός των οποίων έχει συμβάλει στην ποικιλόμορφη ιστορική της κληρονομιά. Τα πλούσια κοιτάσματα χαλκού της αξιοποιήθηκαν για την κοπή νομισμάτων από Ρωμαίους αυτοκράτορες, καθιστώντας την Κύπρο παραγωγικό κέντρο νομισμάτων κατά τη ρωμαϊκή κυριαρχία. Οι φιγούρες, τα σύμβολα και τα μηνύματα που κοσμούσαν τις όψεις των νομισμάτων μετέφεραν πολιτική ή πολιτιστική σημασία, συμμετέχοντας με αυτόν τον τρόπο στην πολιτική και οικονομική δυναμική της εποχής και συμβάλλοντας στην ενσωμάτωση της Κύπρου στο ευρύτερο ρωμαϊκό οικονομικό και διοικητικό πλαίσιο. Σε συνδυασμό με τα επιγραφικά δεδομένα, τα νομίσματα αποτελούν απτές μαρτυρίες του ιστορικού ρόλου του νησιού στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, περικλείοντας την πολιτιστική και οικονομική αλληλεπίδραση μεταξύ Ρώμης και Κύπρου.

Η πολιτιστική και θρησκευτική/λατρευτική προβολή της Νέας Πάφου, η οικονομική και διοικητική της ανάπτυξη αντανακλώνται και μαρτυρούνται στα αρχαιολογικά οικοδομικά κατάλοιπα, στα ψηφιδωτά των πολυτελών Οικιών της, στα αρχαιολογικά αντικείμενα που αποκαλύφθηκαν στους τάφους, στους υπόγειους θαλάμους και στις διάφορες οικίες, μαζί με τις εγχάρακτες επιγραφές και τα νομίσματα κάθε λογής που βρέθηκαν στις διάφορες ανασκαφικές περιόδους.

⁷¹⁰ Κυριάκου, Χρ. (2012). σελ.54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στην εργασία επιχειρήθηκε μια παρουσίαση σημαντικών αρχαιολογικών θέσεων στην τοπογραφία της Ρωμαϊκής Νέας Πάφου, στην οποία περιλαμβάνονται τα περικλειστα τείχη και το λιμάνι της, το αστικό της κέντρο με τα Δημόσια Κτήρια του Ωδείου, του ‘Ασκληπιείου’ και της Αγοράς, οι Οικίες του Διόνυσου, του Ορφέα, του Αιώνα και του Θησέα, το αρχαίο θέατρο στη Φάμπρικα, ο λόφος Φανάρι με τον υποτιθέμενο ναό, καθώς και στοιχεία που αφορούν στον ναό της Χρυσοπολίτισσας στα νοτιοδυτικά της πόλης. Η ολιστική αφενός προσέγγιση που ακολουθήθηκε για την παρουσίαση της Νέας Πάφου στα χρόνια των Ρωμαίων, σε συνδυασμό με την επιμεριστική περιγραφή των διάφορων οικοδομημάτων εντός του τοπογραφικού τους πλαισίου, συμβάλλουν σε μια προσπάθεια σύνθεσης της ιστορίας της πόλης κατά τη ρωμαϊκή περίοδο. Οι πηγές της Αρχαίας γραμματείας, τα αρχαιολογικά ανασκαφικά ευρήματα και οι μελέτες των σύγχρονων ερευνητών για την αρχαιολογία και την ιστορία της πόλης αποτέλεσαν τα σημαντικά εργαλεία πληροφόρησης για τη σύνθεση της εργασίας.

Για τους αρχαίους συγγραφείς και ιδιαίτερα για τον Στράβωνα, η πόλη, στις αρχές τουλάχιστον της ρωμαιοκρατίας, δεν διέφερε ουσιαστικά από ότι ήταν στα τέλη της κυριαρχίας των Πτολεμαίων⁷¹¹. Ήταν ένα σημαντικό λιμάνι⁷¹² και ως πρωτεύουσα του νησιού, χαρακτηριζόταν από την αίγλη των αρχιτεκτονικών της οικοδομημάτων και των ψηφιδωτών που τα κοσμούσαν και στεφανωνόταν με τιμητικούς τίτλους από τους διάφορους αυτοκράτορες⁷¹³. Θρησκευτικό της κέντρο αποτελούσε η Παλαίπαφος με το οικουμενικής φήμης Ιερό της Αφροδίτης και, όπως αναφέρει ο Mitford, (Νέα) Πάφος και Παλαίπαφος «αποτελούν μία πόλη που συνδέεται με το ιερό της με ιερό τρόπο»⁷¹⁴. Η συνύπαρξη των

⁷¹¹ Στράβων (1994) (μτφ. Θεοδωρίδης), Γεωγραφικά, Βιβλίο XIV, 683.6.3

⁷¹² Diodorus, κ.ά. (1888-1906). Diodori bibliotheca historica XX.49, 1-2

⁷¹³ Cassius, D.C. κ.ά. (1895-1931), 54.23.7.3

⁷¹⁴ Mirford (1980β), σελ.1309

ονομάτων ‘Πάφος’ και ‘Παλαίπαφος’ στις λογοτεχνικές πηγές καταδεικνύει, ενδεχομένως, την ενότητα των δύο πόλεων και υποστηρίζει την παραπάνω άποψη του Mitford, αφού, όπως φαίνεται από την έρευνα των Hogarth και James, μάλλον, στην πεζογραφία το όνομα ‘Πάφος’ χωρίς επίθετο αντιστοιχούσε συνήθως στη Νέα Πάφο, ενώ το όνομα ‘Πάφος’ χωρίς επίθετο σε ποιητικά κείμενα φαίνεται να αντιστοιχούσε στην Παλαίπαφο.⁷¹⁵

Κτισμένη σε ένα μικρό ακρωτήριο στη νοτιοδυτική ακτή του νησιού⁷¹⁶, σε έκταση 950000τ.μ. περίπου, η Νέα Πάφος ήταν οριοθετημένη από τα τείχη της, καθώς και από την περιοχή Μαλλούτενα, τον λόφο Φανάρι και τον λόφο Φάμπρικα, τα οποία είναι τρία φυσικά τοπογραφικά χαρακτηριστικά που είχαν επηρεάσει τον πολεοδομικό της σχεδιασμό⁷¹⁷. Η ανοικοδόμηση των τειχών της συμπεριλήφθηκε στα οχυρωματικά έργα της Κύπρου, τα οποία είτε ανεγέρθηκαν είτε αποκαταστάθηκαν στις αρχές της ρωμαϊκής κυριαρχίας, πιθανόν λόγω της οικονομικής αξίας που είχε το νησί για τη Ρώμη στην περίοδο του δαπανηρού εμφύλιου πολέμου στη Ρώμη ή λόγω της στρατηγικής αξίας του νησιού στα μέσα του 1^{ου} αιώνα μ.Χ.⁷¹⁸ Για τον Στράβωνα, η ανάγκη για την αποκατάσταση των τειχών της πόλης πιθανόν να οφείλεται στο πρόβλημα της πειρατείας του επικρατούσε στην ανατολική Μεσόγειο και κατά συνέπεια στον κίνδυνο που διέτρεχαν και οι κυπριακές ακτές⁷¹⁹. Με το πέρασμα των χρόνων και, ενδεχομένως, λόγω της δράσης του Πομπήιου κατά της πειρατείας και της επαναφοράς της ειρήνης στα ύδατα και στις ακτές της Μεσογείου και, ίσως, της αλλαγής της στρατηγικής αξίας του νησιού μετά από τη μετατροπή του το 22 π.Χ. από τον Αύγουστο σε ‘δημόσια’ διοικητική περιφέρεια’ την οποία κυβερνούσε Ανθύπατος, παρατηρείται περιορισμός των αμυντικών έργων στην Κύπρο και κατά συνέπεια μερική εγκατάλειψη των τειχών. Η Κύπρος, ως δευτερεύουσα συγκλητική επαρχία για τρεις αιώνες και αποκομμένη από την Κιλικία,

⁷¹⁵ Hogarth κ.ά. (1888), σελ.175-192

⁷¹⁶ Mitford (1980β), σελ.1312

⁷¹⁷ Νικολάου, Κ. (1966), σελ.567

⁷¹⁸ Balandier (2002), σελ.336

⁷¹⁹ Στράβων (1994) (μτφ. Θεοδωρίδης), Γεωγραφικά, Βιβλίο XIV, 5, 2

παρέμεινε ουσιαστικά εκτός των κύριων θαλάσσιων οδών, χωρίς ιδιαίτερη στρατιωτική σημασία⁷²⁰. Οι αστικές οχυρώσεις της Κύπρου είχαν τώρα συμβολική παρά αμυντική ερμηνεία και τα τείχη συνιστούσαν πλέον τα όρια του αστικού χώρου, αποκτώντας πολιτικό ρόλο, ο οποίος επιβεβαιώνεται από τη μνημειακότητα των οχυρώσεων. Ο νέος ρόλος των τειχών καταδεικνύει την ανάγκη να τονιστεί ο σεβασμός προς την πόλη, χωρίς να υπονοείται η μη ύπαρξη της αμυντικής χρήσης, αλλά η λιγότερο σημαντικότητά της σε έναν κόσμο υποταγμένο στη Ρωμαϊκή Ειρήνη⁷²¹.

Άρρηκτα συνδεδεμένο με την οικοδόμηση των οχυρώσεων ήταν το λιμάνι της πόλης, καθώς ο νοτιοανατολικός και ο νοτιοδυτικός κυματοθραύστης του αποτελούσαν προεκτάσεις των τειχών⁷²². Η φράση «*εἰς Πάφον [...] ἔχει δὲ λιμένα τριπλοῦν παντὶ ἀνέμῳ...*»⁷²³ στο έργο ‘Σταδιασμός’, άγνωστου συγγραφέα, έχει ερμηνευθεί ποικιλοτρόπως, λόγω της ασάφειας του αποσπάσματος η οποία ενισχύεται με τη μετάφραση. Για τον Daszewsky, ο όρος ‘τριπλοῦν’ αφορά είτε τρεις διακριτές τοπογραφικές θέσεις λιμανιών ή σχετίζεται με τον διαχωρισμό του λιμανιού σε τρία ξεχωριστά μέρη, το καθένα με μια συγκεκριμένη λειτουργία⁷²⁴. Οι τρεις λειτουργίες του λιμανιού, σύμφωνα με τον Daszewski, περιλαμβάνουν στρατιωτικές δραστηριότητες και αφορούν στο νοτιοδυτικό τμήμα του λιμανιού όπου οι δυτικοί άνεμοι στην περιοχή επιτάχυναν την έξοδο των πλοίων σε κατάσταση ανάγκης, οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες που σχετίζονται με το βορειοδυτικό και μέρος του βορειοανατολικού τμήματος του λιμανιού, λόγω της γειτνίασής τους με το κεντρικό τμήμα της αρχαίας πόλης, καθώς και αλιευτικές και ναυπηγικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνταν στο ανατολικό τμήμα⁷²⁵. Η ερμηνεία του Daszewsky που αφορά στις τρεις

⁷²⁰ Balandier (2002), σελ.336

⁷²¹ Balandier (2002), σελ.338

⁷²² Mlynarczyk (1990), σελ.94

⁷²³ Σταδιασμός ή Περίπλους της Μεγάλης Θαλάσσης 297, 3, Στο K. W. L. Müller (1882), *Geographi graeci minores*

⁷²⁴ Daszewsky (1981), σελ.327-336

⁷²⁵ Daszewsky (1981), σελ.327-336

διαφορετικές δραστηριότητες του λιμανιού της Πάφου, ενδεχομένως να ενισχύεται εν μέρει από τον ισχυρισμό της Młynarczyk, ότι τα ναυπηγεία βρίσκονταν ανάμεσα στον ανατολικό κυματοθραύστη και στις εκβολές ενός χειμάρρου που κατέληγαν εντός του λιμένα, λόγω του επίπεδου της περιοχής στο συγκεκριμένο σημείο και κατ' επέκταση της διευκόλυνσης στην καθέλκυση των πλοίων, αλλά και λόγω της γειτνίασης με την ανατολική Πύλη, που διευκόλυνε την τροφοδοσία ξυλείας⁷²⁶. Η αρχαιολογική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο διάστημα 1991-1992, στο πλαίσιο του προγράμματος ΡΑΗΕΡ, έχει αποκαλύψει τρία ευδιάκριτα αγκυροβόλια προστατευμένα από ανέμους κάθε κατεύθυνσης, τα οποία βρίσκονταν εντός του ίδιου κύριου λιμανιού⁷²⁷, ώστε, σύμφωνα με την ερμηνεία του Daszewsky, να μπορούν να καλύπτονται εμπορικές, στρατιωτικές και ναυπηγικές ανάγκες, καθιστώντας τον ρόλο του λιμανιού σημαντικό και καθοριστικό για την ανάπτυξη της οικονομίας της πόλης κατά τη ρωμαϊκή περίοδο.

Η σημαντικότητα της πόλης στα ρωμαϊκά χρόνια αντικατοπτρίζεται σε μια μερικώς διατηρημένη επιγραφή από την εποχή των Αντωνίνων, η οποία βρέθηκε στο θέατρο της Πάφου και αναφέρει τον σπουδαιότερο από τους τίτλους που της είχαν αποδοθεί *'Augusta Claudia Flavia Paphos, mother city of the cities of Cyprus'*⁷²⁸. Οικοδομημένη με βάση το, ήδη διαμορφωμένο από την ελληνιστική περίοδο, πολεοδομικό σχέδιο του ιπποδάμειου συστήματος⁷²⁹, είχε αναπτύξει μια προσεγμένα σχεδιασμένη ομάδα μνημειακών κτηρίων που συγκροτούσαν το αστικό της κέντρο, το οποίο περιλάμβανε το Ωδείο/Βουλευτήριο, το 'Ασκληπιείο', την Αγορά και ενδεχομένως το Γυμνάσιο της πόλης. Ακολουθώντας τους κανόνες της ελληνιστικής και ρωμαϊκής πολεοδομίας, σύμφωνα με τους οποίους τα σημαντικά δημόσια κτήρια έπρεπε να είναι συγκεντρωμένα στον ίδιο χώρο⁷³⁰, τα εν λόγω οικοδομήματα

⁷²⁶ Młynarczyk (1990), σελ.179

⁷²⁷ Hohlfelder (1992), σελ.225

⁷²⁸ Barker (2016), σελ.53 · Nicolaou, I. (2003), σελ.305-308 · Cayla (2018), σελ.244-246, αρ.120

⁷²⁹ Młynarczyk (1990), σελ.160

⁷³⁰ Maier & Karageorgis (1984), σελ.251

χτίστηκαν συγκεντρωμένα κατά μήκος ενός άξονα με διεύθυνση Ανατολής-Δύσης στα δυτικά του λιμανιού και στα ανατολικά του λόφου Φανάρι⁷³¹, κατά το πρώτο μισό του 2^{ου} αι. μ.Χ., στο πλαίσιο της ανοικοδόμησης της πόλης μετά τον σεισμό του 76/77 μ.Χ.⁷³²

Το Ωδείο, μοναδικό στο είδος του σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή Κύπρο, ήταν κτισμένο με μεγάλους αργόλιθους και επενδυμένο με πελεκητούς ασβεστόλιθους. Η αρχιτεκτονική του τυπολογία και το μέγεθός του σε συνδυασμό με την άμεση σχέση του με την Αγορά, το κατατάσσουν στη σειρά βουλευτηρίων της Μικράς Ασίας, αντίστοιχο με τα Ωδεία-Βουλευτήρια της Εφέσου και της Αφροδισιάδας. Ο σχεδιασμός του σκηνικού οικοδομήματος, η ορχήστρα δίχως πρόσβαση και ρείθρο για τα όμβρια ύδατα, αλλά και στοιχεία που υποδηλούν ότι τα κτήρια ήταν στεγασμένα αποτελούν μερικά από τα κοινά χαρακτηριστικά των Ωδείων της Πάφου, της Εφέσου και της Αφροδισιάδας⁷³³. Ο παραλληλισμός των αρχιτεκτονικών μεγεθών των τριών Ωδείων προσδίδει στο Ωδείο της Πάφου τον χαρακτήρα του Βουλευτηρίου, που εκτός από τη σχέση του με τον πολιτικό βίο της Αγοράς και την αυτοκρατορική λατρεία, ενδεχομένως, σε κάποιες περιπτώσεις, να χρησιμοποιούταν για μουσικούς και σκηνικούς αγώνες⁷³⁴.

Για τον Balty, το οικοδόμημα αυτό χαρακτηρίζεται ως Βουλευτήριο, ενταγμένο σε ένα ευρύτερο μνημειακό συγκρότημα απαραίτητο για τη λειτουργία των δημοτικών θεσμών, όπως μαρτυρούν βάσεις μαρμάρινων αγαλμάτων της περιόδου των Σεβήρων, οι οποίες επιβεβαιώνουν τη σημασία του κτηρίου⁷³⁵. Ο ισχυρισμός του Balty, ενδεχομένως να τεκμηριώνεται μέσω της παράλληλης σύγκρισης με το Ωδείο - Βουλευτήριο της Εφέσου, καθώς η Έφεσος, σύμφωνα με τους θεσμούς, είναι ελληνική πόλη και αυτό που έχει

⁷³¹ Nicolaou, K. (1966), σελ.580

⁷³² Maier & Karageorghis (1984), σελ.251

⁷³³ Μαυρογιάννης (2019), σελ.12

⁷³⁴ Μαυρογιάννης (2019), σελ.13

⁷³⁵ Balty (1991), σελ.547-549

διαπιστωθεί είναι η σχέση των θεσμών της με το συγκρότημα Βουλευτήριο, αλλά και τα λοιπά οικοδομήματα στην Άνω Αγορά της Εφέσου.

Ο Βιτρούβιος, τονίζοντας την ανάγκη σύνδεσης του Βουλευτηρίου με την Αγορά, στο έργο του 'Περί Αρχιτεκτονικής' υποστηρίζει ότι η σύνδεση αυτή θα πρέπει να είναι εμφανής στην αντιστοίχιση του μεγέθους και των αναλογιών του Βουλευτηρίου με αυτών της Αγοράς. Η αριθμητική αυτή σχέση αποκαλύπτεται στο Ωδείο της Πάφου, τουλάχιστον στην περίπτωση της διαμέτρου του κοίλου, η οποία έχει περίπου το μισό μήκος του συνολικού μήκους της πλευράς της Αγοράς.

Όσον αφορά στην Αγορά, αυτή ανακαλύφθηκε στα ανατολικά του Ωδείου και έχει τη μορφή τετράστοιχης αυλής, της οποίας σήμερα σώζονται μόνο τα θεμέλια και σε μερικά σημεία ο στυλοβάτης⁷³⁶. Το τετράγωνο σχήμα της με μήκος πλευρών περίπου 97μ. και εμβαδόν περίπου 2,5 εκταρίων την τοποθετούν στις μεγαλύτερες του Ελληνιστικού κόσμου.

Γραπτές πηγές και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα, σε συνδυασμό με την αστική παράδοση των Ρωμαίων να οικοδομούν σε προϋπάρχοντα κτίσματα, υποδηλώνουν ότι η Αγορά της Νέας Πάφου οικοδομήθηκε πάνω από την αντίστοιχη ελληνιστική⁷³⁷. Τεκμήριο της άποψης αυτής αποτελούν τα ευρήματα των ανασκαφών στον συγκεκριμένο χώρο, τα οποία έχουν χρονολογηθεί από τα τέλη του 4ου/αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. έως τα μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ., μεταξύ αυτών τα κτήρια των στοών, της ανατολικής και της νότιας, τα οποία υπήρχαν από τους ελληνιστικούς χρόνους και οριοθετούσαν την Αγορά.⁷³⁸

Πέντε κτήρια, υπολείμματα εργαστηρίων, κανάλια, αγωγοί από τερακότα για την ύδρευση της πόλης, λεκάνες, στέρνες, πηγάδια συλλογής νερού, όστρακα κεραμικής, λυχνάρια, νομίσματα, μεταλλικά και λίθινα αντικείμενα, κεραμίδια και οστά ζώων συγκαταλέγονται στα ανασκαφικά ευρήματα της Αγοράς, τα οποία καταδεικνύουν την

⁷³⁶ Papuci-Władyka & Machowski (2016), σελ.67

⁷³⁷ Papuci-Władyka & Machowski (2016), σελ.67

⁷³⁸ Papuci-Władyka & Misk (2020), σελ.506

αξιοποίηση των χώρων και ως εργαστήρια και ως υπηρεσίες για την εύρυθμη λειτουργία της διοίκησης της πόλης⁷³⁹. Συγκεκριμένα, έχουν αποκαλυφθεί, μεταξύ άλλων, πολλά τεχνουργήματα που σχετίζονται με υπηρεσίες εξουσίας και ελέγχου, αλλά και αντικείμενα που υποδηλώνουν πλούτο και θέση εξουσίας⁷⁴⁰.

Τα υπολείμματα αρχιτεκτονικής δραστηριότητας που αποκαλύφθηκαν ειδικότερα στην ανατολική στοά χρονολογούνται στη ρωμαϊκή περίοδο, γεγονός που δείχνει ότι το κτήριο ήταν σε χρήση κυρίως αυτήν την περίοδο⁷⁴¹. Το σημαντικότερο εύρημα για την Αγορά αποτελεί ο προσδιορισμός των τριών χρονολογικών της φάσεων, που μάλλον σχετίζονται με τους σεισμούς που έπληξαν την πόλη. Συγκεκριμένα, η πρώτη φάση χρονολογείται στην περίοδο του Αυγούστου (17 ή 15 π.Χ.), η δεύτερη στη δυναστεία των Φλαβίων (76/77 π.Χ.) και η τελευταία φάση χρονολογείται στις αρχές του 2ου αιώνα μ.Χ., η οποία ολοκληρώθηκε με τον σεισμό του 126 π.Χ.⁷⁴²

Στα δημόσια οικοδομήματα του αστικού κέντρου της Νέας Πάφου περιλαμβάνεται το 'Ασκληπιείο', ένα σύμπλεγμα κτισμάτων νοτίως του Ωδείου, το οποίο ταυτίστηκε (;) με ιερό αφιερωμένο στον θεό της ίασης Ασκληπιό⁷⁴³ και σήμερα σώζει ελάχιστα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Ο Χρήστου αναφέρει σχετικά ότι πρόκειται για οικοδομικό σύμπλεγμα τριών ενιαίων χώρων, οι οποίοι είχαν άμεση επικοινωνία με τα παρακείμενα κτήρια του Ωδείου και της Αγοράς⁷⁴⁴.

Τα μέχρι στιγμής αρχαιολογικά δεδομένα δείχνουν πως το συγκεκριμένο κτηριακό συγκρότημα σχετίζεται σχεδιαστικά και αρχιτεκτονικά με το Ωδείο/βουλευτήριο και, ενδεχομένως, με την Αγορά. Επιγραφές που αποκαλύφθηκαν στα Νικόκλεια και στο Μάριον εικάζεται ότι συνδέουν (έμμεσα;) το 'Ασκληπιείο' με Πρυτανείο, καθώς το Πρυτανείο ήταν

⁷³⁹ Rosinska-Balik (2020), σελ.190

⁷⁴⁰ Twardecki (2020), σελ.420

⁷⁴¹ Papuci&Miszak (2020), σελ. 508

⁷⁴² Papuci&Miszak (2020), σελ. 509

⁷⁴³ Χρήστου (2008), σελ.80

⁷⁴⁴ Χρήστου (2008), σ.80

κέντρο της πολιτικής και θρησκευτικής ζωής, οργανισμός κοινωνικής πρόνοιας, χώρος υποδοχής των πρεσβευτών αλλά και σίτισης διακεκριμένων πολιτών⁷⁴⁵. Παρόλο που στα μέχρι στιγμής επιγραφικά δεδομένα απουσιάζει η αναφορά σε πρυτάνεις, το ενδεχόμενο να ταυτίζονται τα οικοδομήματα νοτίως του Ωδείου με Πρυτανείο βασίζεται στον παραλληλισμό των εν λόγω κτηρίων με το συγκρότημα των κτηρίων της Εφέσου, το οποίο περιλάμβανε την Αγορά, το Ωδείο -Βουλευτήριο και το Πρυτανείο, σε συνδυασμό με την ομοιότητα των κατόψεων στα αντίστοιχα οικοδομήματα. Συνεπώς, το 'Ασκληπιείο' ενδεχομένως' να υπηρετούσε συγκεκριμένες ανάγκες, κατά πάσα πιθανότητα πολιτικές και θεσμικές, στοιχείο που απαιτεί περαιτέρω έρευνα και σύγκριση με γειτονικές ελληνικές πόλεις με παρόμοιους πολιτικούς θεσμούς, των οποίων αντίστοιχα κτήρια έχουν ταυτοποιηθεί.

Ένα άλλο δημόσιο κτήριο, από τα πρώτα που οικοδομήθηκαν στην πόλη⁷⁴⁶, ενδέχεται να είναι το θέατρο, αφού η ανέγερσή του φαίνεται να τοποθετείται χρονολογικά γύρω στα 300 π.Χ., την περίοδο ίδρυσης της Νέας Πάφου, όπως μαρτυρεί αφιερωματική επιγραφή που εντοπίστηκε σε πολύ αποσπασματική κατάσταση, χαραγμένη στο πάνω μέρος των κερκίδων του κοίλου⁷⁴⁷. Λαξευμένο εν μέρει στον φυσικό βράχο και εν μέρει κτιστό, βρίσκεται στο βορειοανατολικό άκρο της πόλης, ανατολικά του Ωδείου και της Ρωμαϊκής Αγοράς⁷⁴⁸. Στα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ. μεταρρυθμίστηκε για να προσαρμοστεί στις νέες ανάγκες αλλαγής των θεαμάτων, μέχρι τα τέλη του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. όπου σταμάτησε να χρησιμοποιείται και εγκαταλείφθηκε, πιθανόν λόγω του ισχυρού σεισμού που έπληξε την Πάφο γύρω στο 365μ.Χ. Αρχαιολογικά ευρήματα, συμπεριλαμβανομένων και των νομισμάτων που εντοπίστηκαν στον χώρο υποδηλώνουν το γεγονός της εγκατάλειψης. Έκτοτε και σε συνδυασμό με την εμφάνιση και διάδοση του χριστιανισμού, δεν φαίνεται να είχε καταβληθεί οποιαδήποτε προσπάθεια

⁷⁴⁵Miller (1978), σελ.

⁷⁴⁶ Barker & Stennett (2004), σελ.254

⁷⁴⁷ Barker & Stennett (2004), σελ.254

⁷⁴⁸ Gabrieli κ.ά. (2001), σελ.335-355

ανοικοδόμησής του, ενώ αρχιτεκτονικά του μέλη αξιοποιήθηκαν στην ανέγερση της μεγάλης βασιλικής της Χρυσοπολίτισσας, που βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από το θέατρο⁷⁴⁹.

Συγκριτικές μελέτες και επιγραφικά στοιχεία που ανακαλύφθηκαν στις ανασκαφές αποκαλύπτουν την παρουσία θεάτρου στην Πάφο, όπως είναι μια επιγραφή από την περιοχή της Φάμπρικας και μια αναθηματική επιγραφή που βρέθηκε στο Θέατρο της Πάφου χαραγμένη σε υπόλευκο μάρμαρο της Προκοννήσου, η οποία μαρτυρεί τις αυτοκρατορικές ευεργεσίες, μεταξύ αυτών και την ανοικοδόμηση του θεάτρου, ίσως μετά από έναν ακόμη σοβαρό σεισμό⁷⁵⁰.

Τα διάφορα επιγραφικά στοιχεία σε συνδυασμό με τα κιονόκρανα που αποκαλύφθηκαν στην Αγορά της Πάφου, τα οποία ήταν κορινθιακού τύπου και από μάρμαρο της Προκοννήσου και με τους κίονες που αποκαλύφθηκαν στη Φάμπρικα, οι οποίοι είναι ολόιδιοι με τους κίονες της Αγοράς, συνηγορούν ότι η ανοικοδόμηση του θεάτρου στη Φάμπρικα και η οικοδόμηση Αγοράς έγιναν σύγχρονα⁷⁵¹. Λαμβάνοντας υπόψη τη θέση του Ωδείου και τους κανόνες της ελληνιστικής και ρωμαϊκής πολεοδομίας που ήθελαν τα σημαντικά δημόσια κτήρια να είναι συγκεντρωμένα στον ίδιο χώρο, προκαλούν το ερώτημα κατά πόσο η οικοδόμηση ή ανοικοδόμηση του Ωδείου-Βουλευτηρίου της Νέας Πάφου έχει γίνει σύγχρονα με την οικοδόμηση ή ανοικοδόμηση της Αγοράς και του Θεάτρου.

Την ομάδα των δημόσιων κτηρίων συμπληρώνει το Γυμνάσιο, την ύπαρξη του οποίου πληροφορούν μόνο επιγραφές⁷⁵², χωρίς να υπάρχει οποιαδήποτε ένδειξη για την τοποθεσία στη οποία μπορεί να βρισκόταν. Για τον Νικολάου και τον Μαυρογιάννη, πιθανή τοποθεσία του Γυμνασίου είναι η περιοχή 'Λουκκαρκά', μερικά μέτρα βόρεια του Ωδείου⁷⁵³. Ο Νικολάου στηρίζει τον ισχυρισμό του σε μια τιμητική επιγραφή σε βάση αγάλματος, που βρέθηκε στο

⁷⁴⁹ Αντωνιάδου (2014), σελ.35

⁷⁵⁰ Green & Stennett (2002), σελ.186

⁷⁵¹ Μαυρογιάννης (2019), σελ.14

⁷⁵² Mitford (1953), Aegyptus XXXIII, σελ.83, αρ.3 · Blinkenberg κ.ά. (1941), σελ.385, Επιγραφή αρ.139

⁷⁵³ Mlynarczyk (1990), σελ.213

συγκεκριμένο σημείο και αναφέρει έναν γυμνασίαρχο που τιμήθηκε από τον Κοινόν Κυπρίων⁷⁵⁴. Ο Μαυρογιάννης, εστιάζοντας σε θέματα λειτουργίας και λειτουργικότητας, καταδεικνύει την ένταξη του Γυμνασίου σε ένα κοινό τοπογραφικό πλαίσιο με την Αγορά,⁷⁵⁵ καθότι η σύνθεση του κοινωνικού σώματος που αποτυπώνεται στο Βουλευτήριο κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους προϋποθέτει και τη συμμετοχή των εφήβων και των νέων του γειτονικού Γυμνασίου. Επομένως, το Γυμνάσιο θα πρέπει, μάλλον να γειτνιάζει με την Αγορά, ώστε τα δύο ιδρύματα να συμπληρώνουν το ένα το άλλο. Για τη συμπληρωματική λειτουργικότητα των αστικών χώρων ο Μαυρογιάννης ανατρέχει σε τέσσερις επιγραφές της αυτοκρατορικής περιόδου, οι οποίες προέρχονται από την Πάφο και μαρτυρούν «*ότι ο αρχιερέας διά βίου των Σεβαστών κατέχει ... τη θέση πρώην γυμνασίαρχου, επιβεβαιώνοντας, μέσω της ένωσης γραφείων, τον συμπληρωματικό χαρακτήρα των εδρών των δύο θεσμικών οργάνων Αγοράς και Γυμνασίου. Και οι δύο έδρες προορίζονταν για τον εορτασμό των δύο διαφορετικών περιπτώσεων της αυτοκρατορικής λατρείας των Ιουλιο-Κλαυδιανών από το Κοινό Κυπρίων*»⁷⁵⁶.

Το αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό πλαίσιο της πόλης ολοκληρώνουν οι πολυτελείς Οικίες του Διόνυσου, του Ορφέα, του Αιώνα και η Έπαυλη του Θησέα. Οι Οικίες αυτές, με τις συγκεκριμένου τύπου αυλές με κιονοστοιχίες, μορφές θυρών και πλαισίων παραθύρων, «*δείχνουν αφενός μια συνέχεια και μια ασυνέχεια της ελληνιστικής παράδοσης και αφετέρου τη γέννηση και ανάπτυξη μιας νέας μόδας..... Οι επιλογές που έγιναν για τη διακόσμηση των σπιτιών αντανακλούσαν το γούστο των ιδιοκτητών και των οικογενειών τους, αλλά ταυτόχρονα έπρεπε να ανταποκριθούν και στις απαιτήσεις της 'νέας' ρωμαϊκής κοινωνίας, αποτελώντας έκφραση της πολιτικής και της πολιτιστικής τους ταυτότητας*»⁷⁵⁷.

⁷⁵⁴ Nicolaou, K. (1966), σελ.582· Nicolaou, K. (1963), RDCA, σελ.44, αρ.6 · Για την επιγραφή δεξ Γ. Πουλής, Κεφάλαιο Επιγραφές, 'Πάφος 5'.

⁷⁵⁵ Mavrojannis (2023), υπό έκδοση (σελ.9)

⁷⁵⁶ Mavrojannis (2023), υπό έκδοση (σελ.9)

⁷⁵⁷ Rekowska κ.ά (2019), σελ.199-200

Η ‘Οικία του Διόνυσου’, έκτασης περίπου 2000 τ.μ. και με κάτοψη χαρακτηριστική του ελληνικού-ρωμαϊκού αρχιτεκτονικού τύπου, αποτελείται από περισσότερα από 40 δωμάτια συγκεντρωμένα γύρω από μια κεντρική περίστυλη υπαίθρια αυλή⁷⁵⁸. Ήταν εφοδιασμένη με υπόγειο σύστημα αποχετεύσεων⁷⁵⁹ και με δάπεδα που κοσμούνταν με πολύχρωμες ψηφιδωτές συνθέσεις, με μυθολογικές παραστάσεις και σκηνές κυνηγιού, πλαισιωμένες από ποικιλία γεωμετρικών μοτίβων. Οι ψηφιδωτές παραστάσεις με τους μύθους του ‘Πύραμου και της Θίσβης’, του ‘Ποσειδώνα και της Αμυμώνης’, του ‘Απόλλωνα και της Δάφνης’ και του ‘Διόνυσου, της Ακμής και του Ικάρου’, που κοσμούν το δάπεδο της δυτικής στοάς του αίθριου, μάλλον χρονολογούνται περί το 190μ.Χ. και έχουν κοινό στοιχείο, τον αντιστοίχό τους χαρακτήρα, παρά το διαφορετικό περιεχόμενό τους. Γενικότερα, τα ψηφιδωτά της Οικίας υπαινίσσονται τον Διόνυσο της Αντιόχειας και την Αφροδίτη της Πάφου και η ίδια η Οικία αντιπροσωπεύει, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη, τις αξίες ενός μεγαλοαστικού και ιδιαίτερα εκλεπτυσμένου τρόπου διαβίωσης⁷⁶⁰.

Η Έπαυλη του Θησέα, η οποία θεωρείται το μεγαλύτερο από τα μέχρι σήμερα γνωστά δημόσια κτήρια σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή Κύπρο⁷⁶¹, είναι εμπνευσμένη από την περίστυλη κατοικία της ελληνιστικής παράδοσης και περιλαμβάνει μια κεντρική ορθογώνια αυλή διαστάσεων 60 x 60μ.⁷⁶². Αποτελείται από περισσότερα από 100 δωμάτια, διαδρόμους και περάσματα και ο αρχιτεκτονικός της σχεδιασμός, το μέγεθός της και η πλούσια διακόσμησή της με μαρμάρινα αγάλματα, ψηφιδωτά και τοιχογραφίες καταδεικνύει ότι ενδέχεται να ήταν μία ‘villa publica’, η επίσημη ίσως κατοικία του Ανθύπατου, του Ρωμαίου Κυβερνήτη της Επαρχίας της Κύπρου⁷⁶³.

⁷⁵⁸ Michaelides (1987), σελ.14

⁷⁵⁹ Χρήστου (2008), σελ.82

⁷⁶⁰ Μαυρογιάννης (2019), σελ.2

⁷⁶¹ Maier & Karageorghis (1984), σελ.288-291

⁷⁶² Mavrojannis (2016), σελ.325

⁷⁶³ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.53

Ένα από τα σημαντικότερα ψηφιδωτά της Έπαυλης αποτελεί η παράσταση του πρώτου λουτρού του Αχιλλέα και πιθανόν να σχετίζεται με τη χρονολόγηση αλλά και την ταυτοποίηση της Έπαυλης. Η συγκεκριμένη παράσταση πιθανόν να απεικονίζει μια βασιλική μυθική ιδεολογία, όπου ο Ιουλιανός βαπτίζεται ως ένας νέος Αχιλλέας⁷⁶⁴. Συνεπώς, το ψηφιδωτό αυτό χρονολογείται, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη (2016) στο διάστημα 335-337μ.Χ. και φαίνεται να αναφέρεται στη βάπτιση του Ιουλιανού το 332-333⁷⁶⁵. Η στατική, σοβαρή και διαφορετική σε τεχνοτροπία και σύνθεση σκηνή της βάπτισης του Αχιλλέα, ενδέχεται να υπονοεί ότι ουσιαστικά αποτελεί ένα προϊόν μιας άλλης εποχής⁷⁶⁶ και η Έπαυλη είναι καλά ενσωματωμένη στον αστικό ιστό της ύστερης ρωμαϊκής πόλης του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα⁷⁶⁷.

Καθώς χαρακτηρίζεται από τα στοιχεία επίσημων κατοικιών της Ύστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ο Καραγιώργης θεωρεί ότι η Έπαυλη του Θησέα χρησίμευε ως κατοικία του κυβερνήτη του νησιού κατά τα τέλη του 4^{ου} αιώνα και τις αρχές του 5^{ου} αιώνα, όπου πήγαινε από την Κωνσταντία για να ασχοληθεί με υποθέσεις της δυτικής Κύπρου⁷⁶⁸. Για τον Μαυρογιάννη, η Έπαυλη του Θησέα ενδέχεται να αποτελεί το αποτέλεσμα της τυπολογικής μετατροπής της Αγοράς σε πολιτικό πραιτόριο, καθώς συνδυάζει τα ιδιωτικά στοιχεία μιας κατοικίας με στοιχεία από την παραδοσιακή δομή της Αγοράς⁷⁶⁹.

Η Οικία του Ορφέα, παρόλο που δεν έχει ολοκληρωτικά αποκαλυφθεί, φαίνεται να είχε τον αρχιτεκτονικό τύπο της Οικίας του Διόνυσου, με αρκετά δωμάτια συγκεντρωμένα γύρω από μια υπαίθρια περίστυλη αυλή, τα οποία ήταν κοσμημένα με ψηφιδωτές συνθέσεις και τοιχογραφίες⁷⁷⁰. Τόσο το κτήριο όσο και τα ψηφιδωτά δάπεδά του χρονολογούνται στα τέλη 2^{ου} με αρχές 3^{ου} αιώνα μ.Χ.⁷⁷¹ Το γνωστότερο ψηφιδωτό της Οικίας απεικονίζει τη μυθολογική

⁷⁶⁴ Mavrojannis (2016), σελ.339

⁷⁶⁵ Mavrojannis (2016), σελ.339

⁷⁶⁶ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.63

⁷⁶⁷ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.63

⁷⁶⁸ Maier & Karageorghis (1984), σελ.288-291

⁷⁶⁹ Mavrojannis (2016), σελ.343

⁷⁷⁰ Daszewski & Μιχαηλίδης (1989), σελ.46

⁷⁷¹ Χρήστου (2008), σελ.106

παράδοση σύμφωνα με την οποία, ο Ορφέας με την αρμονία της μουσικής του σαγήνευε τα άγρια θηρία και αποτελεί τη μεγαλύτερη μονοπρόσωπη εικονογραφημένη σκηνή σε ολόκληρη την Κύπρο. Τα χρονολογημένα ευρήματα στον χώρο της Οικίας, στα οποία συμπεριλαμβάνονται θραυσμάτων αγγείων, ψηφιδωτά, επιγραφές, ειδώλια από terracotta, λυχνάρια, ελληνιστικά και ρωμαϊκά νομίσματα, αγγεία από αλάβαστρο και όνυχα και αντικείμενα φαγεντιανής με αιγυπτιακά χαρακτηριστικά⁷⁷², οποία ανήκουν στην τρίτη φάση ή στη φάση της μεγαλύτερης ανάπτυξης μεταξύ του 2^{ου} και 3^{ου} αι. μ.Χ., αποτελούν, σύμφωνα με την Rekowski και τους συνεργάτες της, σημείο αναφοράς για τη χρονολόγηση της Οικίας⁷⁷³.

Σχετικά με την Οικία του Αιώνα, η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε ότι το κτήριο είχε προσόψεις με πλούσια αρχιτεκτονική διακόσμηση και ζωγραφικό διάκοσμο, καθώς και ψηφιδωτά δάπεδα με μυθολογικές αναπαραστάσεις, οι οποίες *«είναι τόσο χαρακτηριστικά εμποτισμένες με τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό, που έδωσαν αφορμή για αρκετές ερμηνείες»*⁷⁷⁴ Για την Jastrzębowska, το κτήριο αυτό αποτελεί έδρα ενός συλλόγου που ασχολείται με θεατρικούς και μουσικούς αγώνες επί σκηνής, δηλαδή αποτελεί το Κυπριακό συνοδείο καλλιτεχνών στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία⁷⁷⁵.

Συνοψίζοντας, η Νέα Πάφος, ως η πρωτεύουσα του νησιού, αναπτύχθηκε ραγδαία σε μέγεθος και σημασία, περνώντας από μια συνεχή περίοδο ευημερίας μέχρι τον 4ο αιώνα μ.Χ., όταν η πρωτεύουσα της Κύπρου μεταφέρθηκε από την Πάφο στην Κωνσταντία, την πρώην Σαλαμίνα. Ενδεχομένως, απόψεις που θέλουν την Νέα Πάφο αλλά και την Κύπρο γενικότερα να παρουσιάζουν μια ιστορία χωρίς ιδιαίτερο ενδιαφέρον κατά τη ρωμαϊκή περίοδο θα πρέπει να εγκαταλειφθούν. Η Κύπρος αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση μελέτης όχι μόνο λόγω της γεωγραφικής της θέσης που προσέλκυε διάφορους κατακτητές αλλά και λόγω της ιδιαίτερης

⁷⁷² Rekowski κ.ά (2020), σελ.201

⁷⁷³ Rekowski κ.ά (2020), σελ.213

⁷⁷⁴ Mavrojannis (2021) σελ.861

⁷⁷⁵ Jastrzębowska (2021), σελ.376

πολιτισμικής της ταυτότητας⁷⁷⁶. Η Νέα Πάφος γνώρισε αστική ανάπτυξη καθ' όλη τη διάρκεια της ρωμαϊκής περιόδου με απόγειο της ακμής της στα τέλη του 2ου και 3ου αιώνα μ.Χ., όταν η πόλη έλαβε τον σημαντικότερο τίτλο της ιστορίας της 'Sebaste Claudia Flavia Paphos, η ιερή μητρόπολη των πόλεων της Κύπρου'. Αυτό προφανώς επηρέασε τη μνημειοποίηση ολόκληρης της πόλης μέσα στον καθιερωμένο ελληνιστικό αστικό της ιστό.

Όσον αφορά στην αρχιτεκτονική της Νέας Πάφου, σημειώνεται ότι στα οικοδομήματα της ρωμαϊκής εποχής στην Κύπρο δεν παρατηρείται 'εκρωμαϊσμός', όπως είχε συμβεί σε πόλεις της Συρίας (Απάμεια, Παλμύρα, Φιλιπούπολη, Μπόσρα), της Δεκαπόλεως (Γέρασα, Φιλαδέλφεια) ή της νότιας Μικράς Ασίας (Άσπενδος, Σίδη). Στα περίφημα ψηφιδωτά των πολυτελών Οικιών της Νέας Πάφου μπορεί κανείς να διαπιστώσει τη διατήρηση του ελληνιστικού παρελθόντος, όσον αφορά στην εικονογραφία, σε συνδυασμό με την, ρωμαϊκού χαρακτήρα, τεχνοτροπία και τις 'νεοαστικές' αξίες που αντιπροσωπεύουν οι τυπολογίες των οικιών αυτών. Επίσης, σύμφωνα με τον Μαυρογιάννη, σε ψηφιδωτό από την Οικία του Αιώνα αντικατοπτρίζεται η μεταβατική περίοδος της στροφής από τον Παγανισμό στον Χριστιανισμό, μέσα από την συνύπαρξη ιδεών και την αμφισημία των υπαρχόντων συμβόλων, ανάμεσα στην 'εθνική' Αντιόχεια και τη 'χριστιανική' Κωνσταντινούπολη⁷⁷⁷.

⁷⁷⁶ Hussein (2021), σελ.127

⁷⁷⁷ Μαυρογιάννης, 2006. σελ.64

Συντομογραφίες

ABSA	Annual of the British School at Athens (London)
AJA	American Journal of Archaeology (Princeton)
ANNALES	Les Annales du Centre Scientifique de l'Académie Polonaise de Sciences à Paris
ANRW	Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt
Ath. Mitt.	Mitteilungen des Deutschen Archäol. Instituts, Athenische Abteilung
RDAC	Report of the Department of Antiquities, Cyprus
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique (Paris)
CCEC	Cahiers du Centre d'Études Chyprïotes. Musée du Louvre, Département des Antiquités orientales, Paris
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae editum (Leipzig/Berlin 1862-1943)
MEFRA	Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome, Antiquité (Rome)
Opuscula Archaeologica	Opuscula Archaeologica: Acta Instituti Romani Regni Sueciae (Lund)
PAP	Papuci-Władyka (Εκδ.), <i>Paphos Agora Project (PAP), Vol.1, Interdisciplinary research of the Jagiellonian University in Nea Paphos UNESCO World Heritage Site (2011-2015) first results</i> (σσ. 407-109). Krakow: Towarzystwo Wydawnicze 'Historia Iagellonica'.
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum (Leiden 1923-1990 / Amsterdam 1979-)
Syria	<i>Syria: revue d'art oriental et d'archéologie, publiée par l'Institut français d'archéologie du Proche-Orient</i> (Paris)

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Amandry, M. (1987). Le monnayage Julio-Claudien à Chypre. I-Auguste. *CCEC*, 7(1), 17-31.
- Amandry, M. (1993). *Coinage Production and Monetary Circulation in Roman Cyprus*. Nicosia: Bank of Cyprus Cultural Foundation.
- Amandry, M. (1995). Le monnayage provincial chypriote. *CCEC*, 23(1), 11-16.
- Amandry, M. (2015). Cypriote coinage under Roman rule (30 BC-3rd century AD). *Kyprios Character. History, Archaeology and Numismatics of Ancient Cyprus*, [on-line] <https://kyprioscharacter.eie.gr/en/> (accessed: 01.05.2023).
- American Numismatic Society, Identifier: 1952.142.355
- Ammianus Marcellinus (1910-1915) (επιμ. C. Upson Clark). *Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt*. Berlin: Weidmann.
- Arnaud, P. (1989). Fragments des Fastes des Arvales découverts en 1985. *Epigraphica: periodico internazionale di epigrafia*, (51), 9-20.
- Balandier, C. (1999). The city-walls of Pafos: A rescue excavation on the Western rampart. *RDAC*, 243-250.
- Balandier, C. (2002). The defensive network of Cyprus at the Hellenistic period and during the first centuries of the Roman Empire (3rd century BC-3rd century AD). *RDAC*, 323-337.
- Balandier, C. (2015). Les lieux de culte sur et sous la colline de Fabrika. Soubassement de temple et autres sanctuaires rupestres ptolémaïques et romains de Néa Paphos. *CCEC*, 45(1), 161-180.
- Balandier, C., & Guintrand, M. (2016). Fabrika, un quartier résidentiel à Paphos? Résultats archéologiques et réflexion historique sur l'évolution urbaine du secteur Nord-Est de la ville antique. *Études archéologiques, historiques et patrimoniales, Actes du Ier colloque international sur Paphos, Avignon, 30, 31 octobre et 1er novembre 2012, organisé par Université d'Avignon et des Pays de Vaucluse & Department of Antiquities of Cyprus*, σσ. 121–143. Bordeaux: Ausonius Éditions, Mémoires 43.
- Balandier, C., & Młynarczyk, J. (2021). The Temple and Its Surroundings on Fabrika Hill, Paphos: Preliminary Results of the French-Polish Excavations (2018–2019). *Études et Travaux*, (34), 43-70.

- Balandier, C., Młynarczyk, J., & Burdajewicz, M. (2022). The temple and the stibadium: excavations and hypotheses, *ANNALES*, 23, 246-250.
- Balty, J. (1991). Review of *Hellenism in Late Antiquity*. (*Jerome Lectures*. 18); *A Chronicle of the Last Pagans*. (*Revealing Antiquity*. 4); *Chronique des derniers païens*. 2 e éd. (*Histoire*), by G. W. Bowersock, P. Chuvin, & B. A. Archer]. *L'Antiquité Classique*, 60, 468–470. <http://www.jstor.org/stable/41655479>
- Balty, J. (1995). *Mosaïques antiques du Proche-Orient: chronologie, iconographie, interprétation* (Vol. 551). Presses Univ. Franche-Comté.
- Banti, A., & Simonety, L. (1972-1979), *Corpus Nummorum Romanorum 1-18*, Florence.
- Barker, C. (2015). Some initial observations on a building excavated on Fabrika in Nea Paphos in Cyprus by the Australian Archaeological Mission. *Studies in Ancient Art and Civilization*, 19, 169-201.
- Barker, C. (2016). The theatre precinct of Nea Paphos (Fabrika): recent excavations by the Australian mission. Στο *Nea Paphos: Fondation et Développement Urbanistique d'une Ville Chypriote de l'Antiquité à nos Jours. Études Archéologiques, Historiques et Patrimoniales. Ausonius, Bordeaux*, 91-104.
- Barker, C., & Stennett, G. (2004). The Architecture of the Ancient Theatre at Nea Paphos Revisited. *Mediterranean Archaeology*, 253-274.
- Bekker, I. (1824). *Photii bibliotheca*. Lipsiae: G. Reimer.
- Bellinger, A. R. (1940). *The Syrian Tetradrachms of Caracalla and Macrinus* (No. 3). American Numismatic Society.
- Bessac, J.C. (2016). Les aspects techniques des aménagements rupestres de Paphos. Στο C. Balandier & E. Raptou (Εκδ.), *Nea Paphos: Fondation et développement urbanistique d'une ville chypriote de l'Antiquité à nos jours. Études archéologiques, historiques et patrimoniales. Actes du 1er colloque international sur Paphos, Avignon* (Vol. 30, No. 31, σελ.105-120). Bordeaux.
- Bey, A. (1816). *Travels of Ali Bey in Morocco, Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria, and Turkey, between the years 1803-1807 Alibey's travels*.
- Biborski M. (2020). The Ringknaufschwert Type Sword of a Beneficiarius. Στο E. Papuci-Władyka (Εκδ.), *Interdisciplinary Research of the Jagiellonian University in Nea*

- Paphos UNESCO World Heritage Site (2011–2015) - First Results, Paphos Agora Project I* (σελ.505 - 526). Kracow: Towarzystwo Wydawnicze ‘Historia Iagellonica’.
- Bidez, J., & Hansen, G. Ch. (1960). *Sozomenus Kirchengeschichte* (Σωζομενός Εκκλησιαστικές Ιστορίες). Berlin: Akademie-Verlag.
- Blinkenberg, C., Kinch, K. F., Dyggve, E., & Carlsbergfondet (1941). *Lindos: fouilles et recherches 1902-1914; fouilles de l'acropole 1902-1914. 2, Inscriptions: T. 2. Nos 282-710.* de Gruyter.
- Boatwright, M. T. (1941). *Plania Magna of Perge: Women's roles and status in Roman Asia Minor.* Στο S.B. Pomeroy (Επιμ.), *Women's history and ancient history* (σε.249-272). London.
- Boeckhius, A. (1843). *Corpus Inscriptionum Graecarum*, Vol. II. Berolini: Officina Academica.
- Bonnet, M. & Lipsius, R. (επιμ.) (1903). *Acta Apostolorum Apocrypha, vol.2* (Acta Barnabae, Περίοδοι και μαρτύριο του Αγίου Βαρνάβα του Αποστόλου). Leipzig: Mendelssohn.
- Borkowski, Z., & Łajtar, A. (1993). Medicament label on an ostrakon from Nea Paphos, Cyprus. *The Journal of Juristic Papyrology*, 23, 19-23.
- Bowersock, G. W. (1990). *Hellenism in late antiquity.* Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Briscoe, J. (1993). The grandson of Hortensius. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 95, 249-250.
- Bru, H., Labarre, G., Balandier, C., Spanu, M., Borgia, E., Bru, H., ... & Lebreton, S. (2017). Chronique d'Orient: Chronique 2017. *Dialogues d'histoire ancienne*, 217-274.
- Burnett, A.M., Amandry M., & Ripolles P.P. (1992). *Roman Provincial Coinage 1: from the death of Caesar to the death of Vitellius*, London.
- Cagnat, R. & Lafaye, G. (1901). *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas pertinentes.* Paris: E. Leroux.
- Carradice, I. (1989). The coinage of Roman Cyprus. Στο V. Tatton-Brown (Εκδ.), *Cyprus and the East Mediterranean in the Iron Age: Proceedings of the Seventh British Museum Classical Colloquium* (σσ.182-192). British Museum Publ.

- Cassius, D.C., Boissevain, U. Ph, Smilda, H., & Nawijn, W. (1895-1931). *Cassii Dionis Cocceiani historiarum romanarum quae supersunt: Index historicus*. Berlin: Weidmann.
- Cayla, J. B. (1997). Bassidius Lauricius gouverneur de Chypre? Une nouvelle hypothèse à propos de la restauration d'un monument incendié à Paphos. *CCEC*, 27(1), 71-76.
- Cayla, J. B. (2001). A propos de Kinyras. Nouvelle lecture d'une épiclèse d'Apollon à Chypre. *CCEC*, 31(1), 69-81.
- Cayla, J. B. (2004). Livie, Aphrodite et une famille de prêtres du culte impérial à Paphos. I Στο S. Follet κ.ά. (Επιμ.), *L'Hellénisme d'époque romaine. Nouveaux documents, nouvelles approches (er sa C.–IIIe sp C.)*. Actes du colloque international à la mémoire de Louis Robert (σσ. 233-243), Paris,–Juillet. Paris.
- Cayla, J. B. (2018). *Les inscriptions de Paphos. La cite chypriote sous la domination lagide et a l'époque imperial*. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée - Jean Pouilloux.
- Ceccaldi, G. C. (1874). Nouvelles inscriptions grecques de Chypre. *Revue Archéologique*, 79-95.
- Cesnola, L. P. (1877). *Luigi Palma di, Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs, and Temples: A Narrative of Researches and Excavations During Ten Years' Residence as American Consul in that Island*. London: John Murray.
- Cicero Marcus Tullius (1988) (Επιμ. D. R. Shackleton-Bailey). *Epistulae ad familiares*. Stuttgart 1988.
- Cobham, C.D. (Επιμ.) (1908). *Excerpta Cypria. Materials for a History of Cyprus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cook, A. B. (2010). *Zeus: a study in ancient religion* (Vol. 2). Cambridge University Press.
- Coqueugniot. G. (2011). The oriental agora: the case of Seleucid Europos-Dura, Syria. Στο E. Giannikouri (Εκδ.), *The Agora in the Mediterranean from Homeric to Roman times. Proceedings of an International Conference held in Kos, April 14-17, 2011* (σσ. 295-309). Athènes: Hellenic Ministry of Culture and Tourism, Archaeological Institute of Aegean Studies.
- Corbier, M. (1991). La descendance d'Hortensius et de Marcia. *Mélanges de l'école française de Rome*, 103(2), 655-701.

- Cornutus, L.A. (1881). *Cornviti Theologiae graecae compendivm* (Περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως). Leipzig: BG Tevbneri.
- Cox, D.H. (1959), *Coins form the Excavations at Curium, 1932-1953* (*Numismatic Notes and*
- Daszewski, W. A. (1972). Polish Excavations at Kato (Nea) Paphos in 1970 and 1971, *RDAC*, 204-236.
- Daszewski, W. A. (1976). Les fouilles polonaises a Nea Paphos 1972–1975. *RDAC*, 185–225.
- Daszewski, W. A. (1977). *Nea Paphos II: La mosaïque de Thésée (Thesee). Études sur les mosaïques avec représentations du labyrinthe, de Thésée et du Minotaure*. Varsovie: PWN - Editions Scientifiques de Pologne.
- Daszewski, W. A. (1978). Dawna stolica Cypru w świetle polskich badań archeologicznych. *Meander: miesięcznik poświęcony kulturze świata starożytnego*, 33(4), 171-187.
- Daszewski, W. A. (1984). Fouilles Polonaises à Kato Paphos Chantier de Maloutena. *RDAC*, 294-314.
- Daszewski, W. A. (1987). Nicocles and Ptolemy: remarks on the early history of Nea Paphos. *RDAC*, 171-175.
- Daszewski, W.A. (1981). The Main Harbor and Auxiliary Anchorages of Nea Paphos in Light of Underwater Observations, *Meander* 6, 327-336.
- Daszewski, W.A., & Μιχαηλίδης, Δ. (1989). *Οδηγός Ψηφιδωτών Πάφου*. Έκδοση Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπέζης Κύπρου.
- Daszewski, W.A., (1985). *Dionysos der Erlöser: griechische Mythen im spätantiken Cypern*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Deckers, J. G. (1986). Dionysos der Erlöser? Bemerkungen zur Deutung der Bodenmosaiken im Haus des Aion in Nea-Paphos auf Cypern durch WA Daszewski (Dionysos Rédempteur? Observations sur l'interprétation des mosaïques du pavement dans la Maison de l'Aion à Nea Paphos, Chypre, par WAD). *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 81(3-4), 145-172.
- Deligiannakis, G. (2018). The last pagans of Cyprus: Prolegomena to a history of transition from polytheism to Christianity. Στο M. Horster, D. Nicolaou, and S. Rogge (Εκδ.),

Church building in Cyprus (fourth to seventh centuries): A mirror of intercultural contacts in the Eastern Mediterranean (σσ. 23-44). Münster: Waxmann Verlag.

Deligiannakis, G. (2022). A cultural history of late Roman Cyprus. Texts and studies in the History of Cyprus, XC. NICOSIA: Cyprus Research Centre.

Delorme, J. (1960). *Gymnasion. Étude sur les monuments consacrés à l'éducation en Grèce (des origines à l'Empire romain)* (Vol. 196, No. 1, pp. 0-0). Persée-Portail des revues scientifiques en SHS.

Devreker, J. (1976). Review of B. Kreiler (1975). *Epigraphica*, 38, 179-188.

Di Rocco, G. (2011), Cipro paleocristiana I luoghi della predicazione Paolina. Στο Paolo di Tarso, *Il mesagio, l'immagine, i viaggi* (σσ.91-124).

Dittenberger, W. (1905). *Orientalis Graeci inscriptiones selectae: supplementum sylloges inscriptionum Graecarum* (Vol. 1-II). Leipzig: Hirzel.

Eck, W. (1993). Marcius Hortalus, nobilis iuvenis, und seine Söhne. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 251-260.

Eristov, H. (1987). Peinture romaine et textes antiques: Informations et ambiguïtés. A propos du "Recueil Milliet", *Revue Archéologique*, 109-123.

Eusebius (Caesariensis) (1876) (επιμ. A. Schöne). *Eusebii Chronicorum canonum quae supersunt* (μτφ. J. H. Petermann & E. Rödiger). Berlin: Weidmann.

Fitikides, T.J (1978). Thirteen Emperors Strike Cyprus Coins. *The Numismatic Report, Cyprus Numismatic Society*, 9, 28-32.

Fraser P. M., (1984). A Dedication to L. Septimius Nestor at Old Paphos. *RDAC*, 278-280.

Gabrieli, R. S., McCall, B., & Green, J. R. (2001). Medieval kitchen ware from the theatre site at Nea Paphos. *RDAC*, 335-356.

Gaius Plinius Secundus (1938) (επιμ./μτφ. H. Rackham). *Historia Naturalis*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Gauthier, P., Rougemont, G., Bousquet, J., Follet, S., Sève, M., Dubois, L., ... & Dobias-Lalou, C. (1988). *Bulletin Épigraphique. Revue des Études Grecques*, 293-491.

Gauthier, P., Rougemont, G., Follet, S., Sève, M., Dubois, L., Masson, O., ... & Feissel, D. (1990). *Bulletin Épigraphique. Revue des Études Grecques*, 435-616.

- Gauthier, P., Rougemont, G., Sève, M., Follet, S., Dubois, L., Masson, O., ... & Hatzopoulos, M. B. (1987). *Bulletin Épigraphique. Revue des Études Grecques*, 268-448.
- Geffcken, J. (επιμ.) (1902). *Die Oracula sibylline (Σιβυλλικοί χρησμοί)*. Leipzig: Hinrichs
- Gilmore, P. (1982). Countermarks on Flavian Cypriot Silver. *Numismatic Circular* 90, 159.
- Giudice, F., Sgarlata, M., Pafumi, S. P., Malfitana, D., & Guzzetta, G. (1993). Paphos, Garrison's Camp, Campagna 1989. *RDAC*, 279-312.
- Grant, M. (1946). *From imperium to auctoritas: a historical study of aes coinage in the Roman Empire, 49 bc-ad 14*. Cambridge: University Press.
- Green, J.R., & Stennett, G.H. (2002). The architecture of the ancient theatre at Nea Pafos. *RDAC*, 155-188.
- Green, J.R., Barker, C. & Gabrieli, S. (2011). *Φάμπρικα, το αρχαίο θέατρο της Πάφου*. Moufflon Publications.
- Green, J.R., Barker, C.D., & Gabrieli, R.S. (2004). *Fabrica: An ancient theatre of Nea Paphos*. Nicosia.
- Groag, E., Stein, A. κ.ά. (Επιμ.) (1933). *Prosopographia imperii Romani: saec. I-III*. Berolini et Lipsiae: Apud Walter de Gruyter & Co.
- Guarducci, M. (1942). Ancora intorno all' iscrizione ostiense del poeta L. Settimio Nestore. *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, 20, 131-135.
- Guimier-Sorbes, A.M. (2009). L'iconographie des mosaïques hellénistiques de Chypre. *CCEC* 39, 141-152.
- Hadjichristophi, P. (2006). Identités païennes et chrétiennes dans l'art paléochrétien de Chypre. Στο S. Fourier, G. Grivaud (Εκδ.), *Identités croisées en un milieu méditerranéen. Le cas de Chypre. Antiquité - Moyen Âge* (σσ. 207-221). Mont-Saint-Aignan.
- Hadjisavvas, S. (1987). A Roman imperial tomb on Troodos. *RDAC*, 253-257.
- Halkin, F. (1964). Les Actes apocryphes de saint Héraclide de Chypre, disciple de l'apotre Barnabé. *Analecta Bollandiana*, 82(1-2), 133-170.
- Harrison, E.B. (1988). Lemnia and Lemnos: Sidelights on a Pheidian Athena. *Kanon*, 101-103.
- Hieron (1883) (επιμ. J. P. Migne). *Vita S. Hilarioni* in PL XXIII, col.29-54. Paris.

- Hill, G.F. (1924). Greek Coins Acquired by the British Museum in 1923. *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, 4, 1-18.
- Hill, S. G. F. (1940). *A History of Cyprus: To the Conquest of Richard Lion Hart*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hogarth, D. G., James, M. R., Smith, R. E., & Gardner, E. A. (1888). Excavations in Cyprus, 1887-88. Paphos, Leontari, Amargetti. *The Journal of Hellenic Studies*, 9, 147-271.
- Hogarth, D.G. (1889). *Devia Cypria. Notes of an Archaeological Journey in Cyprus in 1888*. London: Henry Frowde.
- Hohlfelder, R. L. (1992). The Paphos Ancient Harbour Explorations. *RDAC*, 255-256.
- Hohlfelder, R. L., & Leonard, J. R. (1993). Underwater explorations at Paphos, Cyprus: the 1991 preliminary survey. *Annual of the American Schools of Oriental Research*, 51, 45-62.
- Hohlfelder, R.L. (1995). Ancient Paphos beneath the Sea: A survey of the submerged structures. Στο V. Karageorghis and D. Michaelides (Εκδ.), *Proceedings of the International Symposium: Cyprus and the Sea, Nicosia 25-26 September 1993* (σσ. 191-210). Nicosia: University of Cyprus.
- Howgego, C. J. (1985). *Greek Imperial Countermarks: Studies in the Provincial Coinage of the Roman Empire (Royal Numismatic Society, special publication XVII)*. London: Royal Numismatic Society.
- Hussein, E. (2021). *Revaluating Roman Cyprus: Local Identity on an Island in Antiquity*. Oxford University Press.
- Imhoof-Blumer, F., & Keller, O. (1889). *Tier-und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen des klassischen Alterums*. Teubner.
- Jastrzębowska, E. (2018). Wall paintings from the House of Aion in Nea Paphos. *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 27(1), 527–597.
- Jastrzębowska, E. (2021). The House of Aion in Nea Paphos: seat of an artistic synodos? *Polish Archaeology in the Mediterranean*, 2(XXX), 339-386.
- Kaibel, G. (1878/1965). *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta*. Hildesheim: Ims.
- Kantirea, M. (2013). Gouverneurs, évêques et notables de Chypre au Bas-Empire. Στο Benoist, S., & Hoët-van Cauwenbeghe, C. (Εκδ.), *La vie des autres: Histoire, prosopographie*,

- biographie dans l' Empire romain* (σσ.113-127). Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires du Septentrion. doi:10.4000/books.septentrion.48614
- Karageorghis, V. (1960). Chronique des fouilles à Chypre. *BCH*, 84(1), 242-299.
- Karageorghis, V. (1961). Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1960. *BCH*, 85(1), 256-315.
- Karageorghis, V. (1963). Chronique des fouilles à Chypre en 1962. *BCH*, 87(1), 325-387.
- Karageorghis, V. (1964). Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1963. *BCH*, 88(1), 289-379.
- Karageorghis, V. (1969). Chroniques de fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1968. *BCH*, 93(2), 431-569.
- Karageorghis, V. (1970). Chroniques de fouilles et decouvertes archeologiques a Chypre en 1969. *BCH*, 94(1),191-300.
- Karageorghis, V. (1978). Chroniques de fouilles et decouvertes archeologiques a Chypre en 1977. *BCH*, 102(2), 879-938.
- Karageorghis, V. (1986). Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1985. *BCH*, 110(2), 823-880.
- Karageorghis, V. (1987). Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1986. *BCH*, 111(2), 663-733.
- Karageorghis, V. (1988). Chroniques de fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1987. *BCH*, 112(2), 793-855.
- Kayser, C. L. (1871). *Flavii Philostrati Opera* (Vol. 1) (Φλάβιος Φιλόστρατος Βίος Απολλωνίου). Leipzig: Teubner.
- Knox, P. E. (1989). Pyramus and Thisbe in Cyprus. *Harvard Studies in Classical Philology*, 92, 315-328.
- Kondoleon, C. (1994). *Domestic and divine: Roman mosaics in the House of Dionysos*. Cornell University Press.
- Łajtar, A. (2020). Inscriptions discovered during the work of the Polish Archaeological Mission in Kato (Nea) Paphos. Στο *Ex oriente lux. Studies in honour of Jolanta Młynarczyk* (σσ. 209-220). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Le Bas, P. & Waddington, W. H. (1870). *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure, Volume II: Inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce et en Asie Mineure*, Paris: Firmin-Didot.
- Leonard, J. R., & Hohlfelder, R. L. (1993). Paphos harbour, past and present: the 1991-1992 underwater survey. *RDAC*, 365-379.
- Leonard, J. R., Hohlfelder, R. L. & Dunn, R. K. (1998). Geoarchaeological investigations in Paphos harbour, 1996. *RDAC*, 141-57.
- Leonard, J. R., Tuck, S. L., Hohlfelder, R. L., & Nicolaou, I. (1995). Evidence for a Lighthouse at Nea Paphos?. *RDAC*, 237-248.
- Lichocka, B., & Meyza, H. (2001). Seismic events and the evidence of coins and pottery. The case of destruction of the House of Aion in Paphos. *Études et Travaux*, 19, 145-208.
- Linfert, A. (1981). Phidias im rauhen Kilikien. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 253-255.
- Linfert, A. (1982), Athenen des Phidias, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 97, 57-77.
- Loewy, E. (1885). *Inschriften griechischer bildhauer*. Leipzig: BG Teubner. <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/loewy1885>
- Lokin, J. (2005). Ο πολιτικός και διοικητικός θεσμός της Κύπρου από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο έως τον Ιουστινιανό. Στο Θ. Παπαδόπουλου (Εκδ.), *Ιστορία της Κύπρου, τόμ. γ': Αρχαία Κύπρος* (σ.155-198).
- Maier, F. G., & von Wartburg, M. L. (1994). Excavations at Kouklia (Palaipaphos), Seventeenth Preliminary Report: Seasons 1991 and 1992 (Plates XXII-XXIV). *RDAC*, 115-128.
- Maier, F.G., & Karageorghis, V. (1984). *Paphos, History and Archaeology*. Nicosia: A.G. Leventis Foundation.
- Malalas, J. (2000) (επιμ. H. Thurn). *Ioannis Malalae chronographia*. Berlin: Walter de Gruyter
- Marcellinus, A. (1910). *Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt* (Vol. 1). Berlin: Weidmann.

- Maro, P. V. (1969). *Aeneis: mit 20 farb. Miniaturen aus d. Codex Vergilius Vaticanus*. Deutsche: Buch-Gemeinschaft.
- Masson, O. (1971). Inscriptions chypriotes retrouvées ou disparues. *Syria*, 427-452.
- Masson, O. (1994). Kypriaka XVIII. Amargetti, un sanctuaire rural près de Paphos. *BCH*, 118(1), 261-275.
- Mavrojannis, Th. (2016, October). La “Maison de Thésée” à Nea Paphos: le praetorium de l’époque de Constantin. Στο C. Balandier (Εκδ.), *Nea Paphos: fondation et développement urbanistique d’une ville chypriote de l’antiquité à nos jours. Études archéologiques, historiques et patrimoniales: actes du 1er colloque international sur Paphos*, Avignon (Vol. 30, No. 31, σσ. 323-347).
- Mavrojannis, Th. (2021). The mosaics of the ‘House of Aion’ at Nea Paphos: The palingenesia of the roman empire in 348 AD during the conflict between paganism and Christianity in the East. *Индоевропейское языкознание и классическая филология*, 25(2), 857-880.
- Mavrojannis, Th. (2023, υπό έκδοση). Institutions civiques et topographie de Nea Paphos Romain: L’ Agora et le Gymnase.
- Megaw, A.H.S. (1988). Reflections on Byzantine Paphos. Στο J. Chrysostomides (Εκδ.), *Καθηγήτρια: Essays presented to Joan Hussey for her 80th birthday* (σσ. 135-152). Athens: Porphyrogenitus.
- Megaw, A.H.S. (Ed.) (1958), *ARDA for the year 1958*. Nicosia.
- Mela Pomponius (1998) (μτφ. Fr. E. Romer). *Pomponius Mela's Description of the World. De Chorographia*. Michigan: University of Michigan Press.
- Michaelides, D. (1986). *A season mosaic from Nea Paphos*. Nicosia: Department of Antiquities Cyprus.
- Michaelides, D. (1987). A Catalogue of the Hellenistic, Roman and Early Christian Mosaics of Cyprus with Representation of Human Figures. *RDAC*, 239-252.
- Michaelides, D. (1990). The Roman Period. Στο D. Hunt & J. N Coldstream (εκδ.), *Footprints in Cyprus, an illustrated history* (revised edition) (σσ. 110-135). London: Dorriston Ltd.

- Michaelides, D. (1991). Nea Paphos: historical background, the House of Orpheus, condition of the Orpheus Mosaic following excavation. Στο N. Stanley-Price (Εκδ.), *The Conservation of the Orpheus Mosaic at Paphos, Cyprus* (σσ.3-12). Oxford: Oxford University Press.
- Michaelides, D. (1992). *Cypriot mosaics*. Nicosia: Department of Antiquities. Republic of Cyprus.
- Mikocka, J. (2018). The Late Roman insula in Nea Paphos in the light of new research. *Athens Journal of History*, 4(2), 117–134.
- Miller, K. (1962). *Die Peutingersche Tafel*. Stuttgart: F.A. Brockhaus Komm. -Gesch., Abt. Antiquarium.
- Miller, St. (1978). *The Prytaneion. Its function and architectural form*. University of California Press.
- Miszk, Ł. (2020). Stratigraphy and Architecture of the Agora. Στο E. Papuci-Władyka (Εκδ.), *Interdisciplinary Research of the Jagiellonian University in Nea Paphos UNESCO World Heritage Site (2011-2015): First Results, Paphos Agora Project 1* (σσ.127-184). Kraków: Towarzystwo Wydawnicze ‘Historia Iagellonica’.
- Miszk, Ł., & Papuci-Władyka, E. (2016). Nea Paphos and its harbours: gates to the Mediterranean in the light of the Jagiellonian University research. Στο M. Seifert & L. Ziemer (Εκδ.), *North Meets East 3. Aktuelle Forschungen zu antiken Haf en. Ein Workshop an der Universitdt Hamburg veranstaltet von Julia Daum und Martina Seifert, Hamburg Vom 15. bis 17, Marz 2016* (σσ.1-19). Aachen: Shaker.
- Mitford, T. B. (1938). Contributions to the Epigraphy of Cyprus. Some Hellenistic inscriptions. *APF*, 13, 13-38.
- Mitford, T. B. (1939). Milestones in Western Cyprus¹. *The Journal of Roman Studies*, 29(2), 184-198.
- Mitford, T. B. (1940-1948). Two Roman Inscriptions of New Paphos. *RDAC*, 1-9.
- Mitford, T. B. (1946). Religious Documents from Roman Cyprus¹. *The Journal of Hellenic Studies*, 66, 24-42.
- Mitford, T. B. (1947). Notes on Some Published Inscriptions of Roman Cyprus¹. *Annual of the British School at Athens*, 42, 201-230.

- Mitford, T. B. (1950). New Inscriptions from Roman Cyprus. *Opuscula Archaeologica*, 6, 1-95.
- Mitford, T. B. (1953). The character of Ptolemaic rule in Cyprus. *Aegyptus*, 33(1), 80-90.
- Mitford, T. B. (1958). Prolegomena to the syllabic inscriptions of Rantidi. *Emerita*, 26, 111-127.
- Mitford, T. B. (1960). A Cypriot Oath of allegiance to Tiberius. *The Journal of Roman Studies*, 50(1-2), 75-79.
- Mitford, T. B. (1961). Further contributions to the epigraphy of Cyprus. *AJA*, 65(2), 93-151.
- Mitford, T. B. (1966). Three Milestones of Western Cyprus. *AJA*, 70(2), 89-99.
- Mitford, T. B. (1971). *The inscriptions of Kourion* (Vol. 83). American Philosophical Society.
- Mitford, T. B. (1980α). Roman Civitas in Salamis. Στο M. Yon, *Salamine de Chypre Histoire et Archéologie. État des recherches* (Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique, Lyon, 13-17 Mars 1978) (σσ. 282). Cyprus: Department of Antiquities.
- Mitford, T. B. (1980β). Roman Cyprus. *ANRW*, II(17.2), 1285-1384.
- Mitford, T. B. (1990). The Cults of Roman Cyprus. *ANRW*, II(18.3), 2176-2211.
- Młynarczyk, J. (1990). *Nea Paphos III: Nea Paphos in the Hellenistic period*. Warsaw: Editions Geologiques.
- Młynarczyk, J. (1992). Fourth century A.D. terracotta lamps from Nea Paphos. Στο P. Åström (Εκδ.), *Acta Cypria. Acts of an International Congress on Cypriote Archaeology held in Göteborg on 22–24 August 1991, Part 2* (σσ. 255-271). Jonsered: Paul Åströms Förlang.
- Młynarczyk, J. (2016). Walking around the Site of Nea Paphos and through the decades of its exploration. Στο C. Balandier & E. Raptou (Eds.), *Nea Paphos: Fondation et développement urbanistique d'une ville chypriote de l'Antiquité à nos jours. Études archéologiques, historiques et patrimoniales. Actes du 1er colloque international sur Paphos, Avignon 30, 31 octobre et 1er novembre 2012* (σσ.33-46). Bordeaux: Ausonius éditions.
- Młynarczyk, J. (2020). New research in the sacred zone of the Fabrika Hill in Nea Paphos, Cyprus. *Studies in Ancient Art and Civilization*, 24, 59-76.

- Młynarczyk, J. (2022). The bothros and the banqueting topography of Fabrika. *ANNALES Académie Polonaise des Sciences*, 23, 263-266.
- Moretti, L. (1981). " Epigraphica": 22. Due documenti d'età romana da Cipro. *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, 109, 260-268.
- Morvillez, É., & Balandier, C. (2009). Nouvelles recherches archéologiques à Paphos: premiers résultats de la mission française sur la colline de Fabrika (2008-2009). *CCEC*, 39(1), 425-447.
- Müller, K. W. L. (1882). *Geographi graeci minores* (Σταδιασμός ή Περίπλους της Μεγάλης Θάλασσης). Parisiis: Firmin-Didot.
- Musto, M. (2012). Excavation Campaign at Fabrika Hill Nea Paphos 2012. Report 27/6/2012. <https://www.slideshare.net/alessandramariamusto/excavation-campaign-at-fabrika-hill-nea-paphos-2012>.
- Myres, J. L. (1914). *Handbook of the Cesnola Collection of antiquities from Cyprus*. New York: Arno Press.
- Myres, J. L., & Ohnefalsch-Richter, M. (1899). *A catalogue of the Cyprus Museum with a chronicle of excavations undertaken since the British occupation and introductory notes on Cypriote Archaeology*. Oxford: Clarendon Press.
- Newton, C. T. (1883) (Εκδ.). *The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum, Part II*. Oxford: Oxford University Press.
- Nicolaou, I. (1963). Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, 1960–1961, I, *Berytus* 14, 129–141.
- Nicolaou, I. (1964). Inscriptiones Cypriae Alphabeticae III. *RDAC*, 189-219.
- Nicolaou, I. (1965). Inscriptiones Cypriae Alphabeticae IV. *RDAC*, 112-130.
- Nicolaou, I. (1966). Inscriptiones Cypriae Alphabeticae V, 1965 and indices to Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, I–V. *RDAC*, 54-79.
- Nicolaou, I. (1968). Inscriptiones Cypriae Alphabeticae VII, 1967. *RDAC*, 72-85.
- Nicolaou, I. (1969). Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, VIII, 1968. *RDAC*, 71-97.
- Nicolaou, I. (1970). Inscriptiones Cypriae Alphabeticae IX, 1969. *RDAC*, 149-170.
- Nicolaou, I. (1971). *Cypriot Inscribed Stones (No.6)*. Republic of Cyprus, Ministry of Communications & Works, Department of Antiquities.

- Nicolaou, I. (1973). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae XII*, 1972. *RDAC*, 212-225.
- Nicolaou, I. (1976). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae XV*, 1975 and indices to *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, XI–XV*. *RDAC*, 243-259.
- Nicolaou, I. (1977). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae XVI*, 1976. *RDAC*, 209-221.
- Nicolaou, I. (1979). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae XVIII*, 1978. *RDAC*, 344-351.
- Nicolaou, I. (1986). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae XXV*, 1985. *RDAC*, 192-196.
- Nicolaou, I. (1987). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, XXVI*, 1986 and indices to *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, XXI–XXVI*. *RDAC*, 177–184.
- Nicolaou, I. (1990). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae XXIX*, 1989. *RDAC*, 173-179.
- Nicolaou, I. (1990α). *Paphos, Volume II. The Coins from the House of Dionysos*. Nicosia: Department of Antiquities.
- Nicolaou, I. (1992). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae XXXI*, 1991. *RDAC*, 257-262.
- Nicolaou, I. (1993). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae XXXII*, 1992 and indices to *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, XXVII–XXXII*. *RDAC*, 223-232.
- Nicolaou, I. (1995). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, XXXIV*, 1994. *RDAC*, 221–227.
- Nicolaou, I. (1997). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, XXXVI*, 1996. *RDAC*, 267–270.
- Nicolaou, I. (2003). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, XLII*, 2002 and Indices to *Inscriptions Cypriae Alphabeticae XXXVIII–XLII*. *RDAC*, 301-310.
- Nicolaou, I. (2004). *Inscriptiones Cypriae Alphabeticae, XLIII*, 2003. *RDAC*, 267–269.
- Nicolaou, K. (1963). The Mosaics at Kato Paphos. The House of Dionysos. *RDAC*, 56-72.
- Nicolaou, K. (1966). The topography of Nea Paphos. Στο Μ. L. Bernhard (Εκδ.), *Mélanges offerts à Kazimierz Michalowski* (σσ. 561-602). Warsaw: Panstwowe wydawnictwo naukowe.
- Nicolaou, K. (1968). A roman villa at Paphos. *Archaeology*, 21(1), 48-53.
- Nicolaou, K. (1972). Archaeological News from Cyprus, 1970. *AJA*, 76(3), 311-320.
- Nicolaou, K. (1973α). Archaeological News from Cyprus, 1971. *AJA*, 77(1), 51-60.
- Nicolaou, K. (1973β). Archaeological News from Cyprus, 1972. *AJA*, 77(4), 425-433.
- Nicolaou, K. (1975α). Archaeological News from Cyprus, 1973. *AJA*, 79(2), 125-134.

- Nicolaou, K. (1975β). Archaeology in Cyprus, 1969-76. *Archaeological Reports*, 22, 34–69. <https://doi.org/10.2307/580983>
- Nicolaou, K. (1976). Archaeological News from Cyprus, 1974. *AJA*, 80(4), 361-375.
- Nicolaou, K. (1977). Archaeological News from Cyprus, 1975. *AJA*, 81(4), 523-532.
- Nicolaou, K. (1978). Archaeological News from Cyprus, 1976. *AJA*, 82(4), 521-535.
- Nicolaou, K. (1980α). Archaeological News from Cyprus, 1977-1978. *AJA*, 84(1), 63-73.
- Oberhummer, E. (1949). Nea Paphos. *Paulys Real-encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, 36(2), 938-964.
- Olszewski, M. T. (1987). Uwagi nt. interpretacji mozaiki z" domu Aiona" w Nea Paphos. (Polskie wykopaliska na Cyprze). *Meander: miesięcznik poświęcony kulturze świata starożytnego*, 42(9-10), 421-438.
- Olszewski, M. T. (2013). The iconographic programme of the Cyprus mosaic from the House of Aion reinterpreted as an anti-Christian polemic. Στο W. Dobrowolski & T. Plociennik (Εκδ.), *Et in Arcadia Ego. Studia memoriae professoris Thomae Mikocki dicata* (σσ. 207-239). Warsaw: Institute of Archaeology, University of Warsaw.
- Olszewski, M. T. (2020). Les figures de rhétorique et l'antithèse dans la narration allégorique de la mosaïque de la Maison d'Aiôn à Paphos (Chypre). Στο K. Jakubiak & A. Łajtar (Εκδ.), *Ex oriente lux. Studies in honour of Jolanta Młynarczyk* (σσ. 221-250). Warsaw: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Overbeck, J. A. (1868). *Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen*. Leipzig: Leipzig, Engelmann.
- Papageorgiou, A. (1976). The Early Christian Architecture of Cyprus. *Actes 15 Congrès Etudes Byzantines (Athenai, 1976)*, 1-16.
- Papuci-Władyka, E. (Ed.) (2020). *Paphos Agora Project (PAP), Vol.1, Interdisciplinary research of the Jagiellonian University in Nea Paphos UNESCO World Heritage Site (2011-2015) first results*. Krakow: Towarzystwo Wydawnicze 'Historia Iagellonica'.
- Papuci-Władyka, E., & Machowski, W. (2016). Paphos Agora Project: preliminary results of the 2011-2012 seasons of the Jagiellonian University (Krakow, Poland): excavations. Στο C. Balandier (Εκδ.), *Nea Paphos. Fondation et développement urbanistique d'une*

- ville chypriote de l'antiquité à nos jours*. Études archéologiques, historiques et patrimoniales, Actes du 1er colloque international sur Paphos, Avignon, 30, 31 octobre et 1er novembre 2012, organisé par Université d'Avignon et des Pays de Vaucluse & Department of Antiquities of Cyprus, σσ. 67–77. Bordeaux: Ausonius Éditions, Mémoires 43.
- Papuci-Władyka, E., & Miszk, Ł. (2020), Summary of the Results. Στο E. Papuci-Władyka (Εκδ.), *Paphos Agora Project (PAP), Vol.1, Interdisciplinary research of the Jagiellonian University in Nea Paphos UNESCO World Heritage Site (2011-2015) first results* (σσ. 505-526). Krakow: Towarzystwo Wydawnicze 'Historia Iagellonica'.
- Papuci-Władyka, E., & Waclawik, M. (2020). Bronze steelyard with an acorn-shaped counterweight. Στο E. Papuci-Władyka (Εκδ.), *Paphos Agora Project (PAP), Vol.1, Interdisciplinary research of the Jagiellonian University in Nea Paphos UNESCO World Heritage Site (2011-2015) first results* (σσ. 407-109). Krakow: Towarzystwo Wydawnicze 'Historia Iagellonica'.
- Parks, D. (2004). *The Roman Coinage of Cyprus*. Nicosia: Cyprus Numismatic Society.
- Pausanias (1903) (επιμ. F. Spiro). *Pausaniae Graeciae descriptio, Volume 3 of Pausaniou Hellados periēgēsis*. Leipzig: B.G. Teubneri.
- Peek, W. (1955). *Griechische Vers-Inschriften. Band I, Crab-Epigramme*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Philippou, L. (1948). An Inscription from Hierokepia, Cyprus. *The Journal of Hellenic Studies*, 68, 155-155.
- Potter, D. (2000). Η Κύπρος επαρχία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Στο Θ. Παπαδόπουλος (Εκδ.), *Ιστορία της Κύπρου, II(B): Αρχαία Κύπρος* (σ.763-864). Λευκωσία.
- Pottier, E., & Beaudouin, M. (1879). Inscriptions de l'île de Chypre. *BCH*, 3(1), 163-176.
- Pouilloux, J., Roesch, P., Marcillet-Jaubert, J., & Darmezil, L. (1987). *Salamine de Chypre. XIII. Testimonia Salamina 2. Corpus épigraphique* (Vol. 13, No. 1). Persée-Portail des revues scientifiques en SHS.

- Ptolemaeus, C. (1843) (Επιμ. K. F. Nobbe). *Claudii Ptolemaei geographia*, τόμ. 1-2. Lipsiae: Sumptibus et typis Caroli Tauchnitii.
- Raptou (2016). La périphérie de Paphos aux périodes hellénistique et romaine, στο C. Balandier & E. Raptou (Eds.), *Nea Paphos: Fondation et développement urbanistique d'une ville chypriote de l'Antiquité à nos jours. Études archéologiques, historiques et patrimoniales. Actes du 1er colloque international sur Paphos, Avignon* (Vol. 30, No. 31, σελ.47-65). Bordeaux: Ausonius Éditions
- Reddé, M. (1979). La représentation des phares à l'époque romaine. *Mélanges de l'école française de Rome*, 91(2), 845-872.
- Rekowska, M., Michaelides, D., Pensabene, P., & Gasparini, E. (2019). A New Project in Progress: Residence as Self-Presentation of Urban Elites. Architecture and Decoration of the House of Orpheus in Nea Paphos, the Ancient Capital of Cyprus. 1 Potentials and Prospects. *Światowit*, 58, 197-218.
- Robert, J., & Robert, L. (1955). *Bulletin Épigraphique. Revue des études grecques*, 185-298.
- Robert, J., & Robert, L. (1962). *Bulletin Épigraphique. Revue des Études Grecques*, 130-226.
- Robert, J., & Robert, L. (1964). *Bulletin Épigraphique. Revue des Etudes grecques*, 127-259.
- Robert, J., & Robert, L. (1966). *Bulletin Épigraphique. Revue des Etudes grecques*, 335-449.
- Robert, J., & Robert, L. (1972). *Bulletin Épigraphique. Revue des études grecques*, 364-526.
- Rosińska-Balik, K. (2020). An Overview of the Architectural Features of the Agora. Στο Papuci-Władyka, E. (Εκδ.), *Interdisciplinary Research of the Jagiellonian University in Nea Paphos UNESCO World Heritage Site (2011-2015): First Results, Paphos Agora Project 1* (σσ.185-214). Kraków: Towarzystwo Wydawnicze 'Historia Iagellonica'.
- Rostovtzeff, M. (1984). *Ρωμαϊκή Ιστορία*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Scholz, P. O., & Stempel, R. (1987). *Nubia et oriens christianus: Festschrift für C. Detlef G. Müller zum 60. Geburtstag*, Vol. 1. Köln : J. Dinter
- Sear, D.R. (1982), *Greek Imperial Coins and their Values. The Local Coinages of the Roman Empire*. London: B. A. Seaby Ltd.
- Seyrig, H. (1927). Inscriptions de Chypre. *BCH*, 51(1), 138-154.
- Stylianou, A. J., & Stylianou J. (1980). The history of cartography of Cyprus. Cyprus Research Center.

- Sutherland, C.H.V. (1974), *Roman Coins*. The World of numismatics. New York: G. P. Putnam & Sons.
- Tacitus Cornelius (1912) (μτφ. W. Hamilton Fyfe). *Tacitus, The Histories, Volumes 1-2*. Oxford: Clarendon Press.
- Tacitus Cornelius (1972) (επιμ. F. R. D. Goodyear). *The Annals of Tacitus: Volume 1, Annals 1.1-54*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Twardecki, A. (2020): Lead weight with an inscription by Seleykos. Στο Papuci-Władyka, E. (Εκδ.), *Interdisciplinary Research of the Jagiellonian University in Nea Paphos UNESCO World Heritage Site (2011-2015): First Results, Paphos Agora Project 1* (σσ.185-214). Kraków: Towarzystwo Wydawnicze ‘Historia Iagellonica’.
- Van Buren, A. W. (1908). Inscriptions from Asia Minor, Cyprus, and the Cyrenaica. *The Journal of Hellenic Studies*, 28(2), 180-201.
- Vann, R. L. (1991). The Drusion: a candidate for Herod's lighthouse at Caesarea Maritima. *International Journal of Nautical Archaeology*, 20(2), 123-139.
- Vérilhac, A. M. (1978-1982). *Παῖδες ἄωροι (Poésie funéraire)*, τομ. 1-2. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Vörös, G. (2006). The Lighthouse Hill Temple of Nea Pafos, *RDAC*, 295–312.
- Walker, D. R. (1976). *The Metrology of the Roman Silver Coinage Part I: from Augustus to Domitian*. Oxford: BAR Publishing.
- Weinstock (1962). Mitteilungen des Deutschen Archäological Instituts, Athenische Abteilung. *Ath.Mitt*, 77, 302-327.
- Wiemer, H. U. (1997). Das Edikt des L. Antistius Rusticus: eine Preisregulierung als Antwort auf eine überregionale Versorgungskrise?, *Anatolian Studies*, 47, 195-215.
- Williams-Thorpe, O., & Webb, P. C. (2002). Provenancing of Roman granite columns in Cyprus using non-destructive field portable methods. *RDAC*, 339-363.
- Wroth, W. (1889). *Catalogue of the Greek Coins of Galatia, Capadokia, and Syria in the British Museum*. London: Order of the Trustees of the British Museum.
- www.impaphou.org, Νοεμβρίου ΙΖ΄, Γενναδίου Κωνσταντινουπόλεως, Ήχος γ΄, σελ. 162.

Yon, M., & Amadasi Guzzo, M. G. (2004). Kition dans les textes: Testimonia littéraires et épigraphiques et corpus des inscriptions. *Kition-Bamboula*, 5.

Ελληνική βιβλιογραφία

Αντωνιάδου, Α. (2014). *Τα αρχαία θέατρα της Κύπρου*. Λευκωσία: Εν Τύποις.

Βήτας, Δ. (2013). *Νέα Πάφος - Σαλαμίνα: η τοπογραφία και η πολεοδομική τους ανάπτυξη κατά την Ελληνιστική περίοδο*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Βοσκόζ, Α. Ι. (1997). *Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία*, τόμ. 2: *Επίγραμμα*, Λευκωσία.

Γκιολές, Ν. (2003). *Η χριστιανική τέχνη στην Κύπρο*. Κύπρος: Μουσείο Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία.

Ζαπίτη, Ε., & Μιχαηλίδου Α. (2007). *Νομίσματα της Κύπρου: Από τη Συλλογή του Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπεζής Κύπρου*. Λευκωσία: Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου.

Ηλιάδης, Γ. (1984). *Ο Οίκος του Διόνυσου, η έπαυλη των μωσαϊκών της Νέας Πάφου*. Πάφος: Αρχαιολογικό Μουσείο Πάφου.

Καινή Διαθήκη (2014). Λευκωσία: Ιερά Σύνοδος Εκκλησίας της Κύπρου.

Καραγιώργης, Β. (1978). *Αρχαία Κύπρος: Από τη Νεολιθική Εποχή ως το τέλος της Ρωμαϊκής Αθήνας*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Κρίγκος Α. (2008). *Οι Ελληνικές και Λατινικές Επιγραφές Ρωμαϊκής Περιόδου από την Κύπρο* (Διδακτορική διατριβή). Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Κυριάκου, Χρ. (2012). Η Σαλαμίνα Χριστιανική Μητρόπολις Κύπρου (3ος - 4ος αι. μ.Χ.). *Κυπριακά Σπουδαί*, τόμ. ΟΔ (2010), 39- 55.

Λεβενιώτης, Γ. (2015). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, *Ανοικτά ακαδημαϊκά μαθήματα (AUn Open Courses)*

Λέφα, Π. (μτφρ.) (1977). *Βιτρούβιου περί αρχιτεκτονικής. Βιβλία I-V*. Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον.

Μαυρογιάννης, Θ. (2006). Κύπρος: Από την Αθήνα μέσω Αλεξάνδρειας στη Ρώμη. Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών XXXII. Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου.

- Μαυρογιάννης, Θ. (2019). *Προβλήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Ρωμαϊκής Νέας Πάφου: Η «Οικία του Διόνυσου» και το «Ωδεϊόν»*. Λευκωσία: Ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Μπουραζέλης, Κ. (2017). *Οι τρόφιμοι της λύκαινας*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Νικολάου, Κ. (εκδ.) (1969). *Νέα Πάφος, αρχαιολογικός οδηγός*. Λευκωσία: Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου, Υπουργείο Συγκοινωνιών και Έργων.
- Παπαγεωργίου, Α. (επιμ.) (1969). Βίος και πολιτεία τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου πατρὸς ἡμῶν Ἀὔξιβιου, Ἀρχιεπισκόπου γεγονότος Σολίας, ἐν τῇ Κυπρίων νήσῳ. *Απ. Βαρν.* 30, 1969, σ. 13-23.
- Περισιτιάνης, Ι. Κ. (1910). *Γενική ιστορία της νήσου Κύπρου από των αρχαιότατων χρόνων μέχρι της αγγλικῆς κατοχῆς*. Λευκωσία: Τύποις Φωνῆς της Κύπρου.
- Περισιτιάνης, Ι. Κ. (1927). Η Νέα Πάφος. Διάλεξι γενόμενη ἐπὶ των ερειπιόντων της Νέα Πάφου, 4.11.1926. *Κυπριακά Χρονικά* 5, 24-43.
- Περισιτιάνης, Ι. Κ. (1923). Επιγραφαι εκ Νέας Πάφου. *Κυπριακά Χρονικά* 1, 135-138.
- Πιτσιλκας, Α. Β. (2010). *Βίος και πολιτεία του Αγίου Επιφανίου Επισκόπου Κωνσταντίας της Κύπρου*. Έκδοση Ορθόδοξος Κυψέλη.
- Πιτσιλκας, Α.Β. (Επιμ.) (2010). *Βίος και πολιτεία του Αγίου Επιφανίου Επισκόπου Κωνσταντίας της Κύπρου*. Εκδόσεις ‘Ορθόδοξος Κυψέλη’
- Πλούταρχος (1965) (μτφ. Α. Ρ. Ραγκαβῆς). *Πλουτάρχου Βίοι παράλληλοι, τόμος 7, Μέγας Ἀλέξανδρος και Ιούλιος Καίσαρ, Φωκίων και Κάτων ο νεότερος*. Αθήνα: Τύποις Διονυσίου Κορομηλά.
- Σοφοκλής (1995) (επιμ. Α. Dain & P. Mazon). *Τραχίνιαι*. Στο *Sophocle*, τόμ. 1, σ. 14-60. Paris.
- Στράβων (1994) (μτφ. Ε. Θεοδωρίδης). *Γεωγραφικά, Βιβλίο XIV: Από την Ιωνία στην Κιλικία*. Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος.
- Φιλίππου, Λ. (1916). Έφημερίς *Αιών*, φ.51, σ.2, Σάββατο 16 Δεκεμβρίου 1916.
- Φιλίππου, Λ. (1923). Επιγραφαι εκ Νέας Πάφου, *Κυπριακά Χρονικά* 1, 242-244.
- Χατζιωάννου, Κ. (1971-1980). *Η Αρχαία Κύπρος εις τὰς Ἑλληνικὰς Πηγὰς*, τόμ. Α΄ - Δ΄, Λευκωσία.

Χοτζάκογλου, Χ. Γ. (2005). Βυζαντινή αρχιτεκτονική και τέχνη στην Κύπρο. *Ιστορία της Κύπρου* 3, 465-787.

Χρήστου, Δ. (2008). *Πάφος. Αρχαιολογικός οδηγός και ιστορική αναδρομή*. Λευκωσία: Τυπογραφείο Καϊλας Λτδ.

Αναφορές από το διαδίκτυο

[http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/\\$file/PIO_2016_gr.pdf](http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/$file/PIO_2016_gr.pdf)

[http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/\\$file/2018_gr.pdf](http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/$file/2018_gr.pdf)

[http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/\\$file/2019_el.pdf](http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/$file/2019_el.pdf)

[http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/\\$file/kato-pafos-2021-gr.pdf](http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/All/360546667C33BC0B422579C2003D4323/$file/kato-pafos-2021-gr.pdf)

http://www.culture.gov.cy/dmcculture/DA/DA.nsf/DMLexcavat_gr/DMLexcavat_gr?OpenDocument

<http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf/All/955F7C9421F21840422577AB0040179F?OpenDocument>

[http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf/All/955F7C9421F21840422577AB0040179F/\\$file/PRESS%202011.pdf](http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf/All/955F7C9421F21840422577AB0040179F/$file/PRESS%202011.pdf)

<https://aphrodisias-excavations.com/councilhouse/>

<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/8346>

<https://www.youtube.com/watch?v=HR3Rg4vVVv4>